# PUB. TERENTII AFRI

## COMŒDIÆ SEX

EX EDITIONE WESTERHOVIANA

CUM NOTIS ET INTERPRETATIONE

IN USUM DELPHINI

VARIIS LECTIONIBUS

NOTIS VARIORUM

RECENSU EDITIONUM ET CODICUM

ET

INDICE LOCUPLETISSIMO

ACCURATE RECENSITÆ.

VOLUMEN PRIMUM.

LONDINI:

CURANTE ET IMPRIMENTE A. J. VALPY, A. M.

1824.

# CONSPECTUS

## EORUM QUÆ HAC EDITIONE

### CONTINENTUR.

SERENISSIMO

GALLIARUM

# DELPHINO

LUDOVICI MAGNI FILIO.

---

TERENTIUM Tibi, DELPHINE SERENISSIME, cum Notis ac Commentariis recens editum, ea, qua par est, reverentia, offero; munus, ut spero, non ingratum; tum quia tuos in usus paratum est, tum quia genus hoc amœniorum literarum lubens ac lætus excipis. Quanti Poëtam hunc a teneris pæne unguiculis æstimaris, tam omnibus notum est, quam Tibi gloriosum. Hujus Tu fabulas nocturna diurnaque manu versabas, lepidos ubique sales belle supra ætatem mirabaris, et tam venuste recitabas, quam ille scripserat eleganter. Hunc ergo Regio nomini tuo inscribendum duxi, quem Tu præ ceteris Latinæ Linguæ auctoribus didicisti; ut, quantum Tibi attulit fructus et voluptatis, tantum ei gratiæ referas ac præsidii. Is enim jam es, DELPHINE SERENISSIME, qui ingenia, quanta sint, tanti æstimes; et doctorum hominum famam tuo non tantum patrocinio, sed etiam judicio tuearis. Hinc fit, ut magna commendatio, magnum laudis publicæ præjudicium sit, Tibi nondum adolescenti placuisse. Quod quidem in Te præstitit sapiens ac sedula pueritiæ tuæ institutio. Quanquam

enim inest Tibi quicquid summis Principibus conferre fortuna aut natura potest, Natalium splendor et longa Regum serie ducta generis claritudo, dignitati forma conveniens, vivida erectaque indoles, mira ingenii morumque felicitas, Virtus propria quam exerceas, paterna quam imiteris; majus tamen aliquid institutio contulit, sapientiam; ita natus es, ut Maximi Reges solent, ita educatus ut Optimi. Ecqua enim fuit unquam solicitior aut sanctior in Aulis disciplina? Deum ac Parentes colere, servare modum in rebus, blandas adulantium fraudes rejicere, tribuere suam cuique laudem, benigne singulos ac liberaliter excipere, dare operam studiis literarum, et quicquid est bonarum artium animo complecti, hæc sunt sapientiæ monita, quæ et lubenter audis, et sponte sequeris. Hinc ego in eam spem facile adducor, Te hoc qualecumque sit munusculum non esse despecturum; quippe nec tua id sinet humanitas, quæ summa est, nec tuus in rem literariam amor, qui quotidiano studiorum usu alitur, et augetur. Accipe ergo, Delphine Serenissime, venustissimi Poëtæ Comœdias, in quibus et Latini sermonis elegantiam, et vivam morum civilisque sapientiæ imaginem, et urbanos, non unius modo Comici, sed virorum etiam in Romana Republica Principum, Lælii ac Scipionis, jocos invenias. Servent Te diu Fata Regi et Regno incolumem, et Ludovico Magno Parenti tuo parem Te præstent, quia majorem non possunt. Hæc sunt vota,

Delphine Serenissime,

Devotissimi et humillimi Servi tui,

Frederici Leonard.

# PRÆFATIO.

EXCERPTA EX

## A. H. WESTERHOVII PRÆFATIONE.

* * * * * *

Accipe nunc, Lector Erudite, quibus præsidiis instructus ad Comicorum Latinorum Principem edendum accesserim. Primum de Codicibus Mss. quos magno numero a me laudatos vides, exponam: post Editos, quibus maxime usus sum, commemorabo; tum, a quibus Interpretibus multum profecerim, profitebor: demum, quos vivos, sicubi hæsitabam, consuluerim, enarrabo. Quibus ordine expositis, de Donato, Calphurnio, et Eugraphio addam. Primum suo sibi jure vindicant locum quinque Codices Mss. Leidenses, quorum lustrandorum mihi copia facta abs Illustribus Academiæ illius Curatoribus, eorumque Collegis Amplissimis, Urbis Lugduno-Batavæ Coss. Horum quidem Codicum incipit primus a vs. 540. Act. I. Sc. 1. Andriæ; videturque manu pervetere exaratus, in membrana. Creditur autem olim fuisse Cl. Viri, Antonii Oiselii. Paucæ in eo sunt vocum distinctiones, pauca scribendi compendia, plusculæ autem initiales literæ omissæ. Secundus, variis figuris exornatus usque ad mediam Heautontimorumenon, in fine ascriptum habet: ‘Calliopius recensui. P. Terentii Afri Comœdia Phormionis Explicit. Amen.’ Et hic Liber in membrana exaratus est, habetque distinctiones quamplurimas. Tertius est versibus junctis, et more prosæ ora-

tionis scriptus, itidem in veteri membrana. In hoc multæ sunt aspirationes, ex. gr. *Holim*, *Hostium*, *michi*, *nichil*, tum bene multæ vocum et syllabarum notæ. Quartus est scriptus per Theodoricum de Palude, Anno 1442. atque adeo nascente jam Arte Typographica, etiam in membrana. Additum in fine: *Finito Libro sit laus et gloria Christo.* Scripta autem sunt omnia versibus junctis. Quintus codex est antiquus in membrana, cui Titulus: 'Liber Eographii Argumentatorii Commentarii Andriæ.' Progreditur ad Phormionem, etsi folia sint lacera, nec appareat finis Eunuchi, aut initium Heautontimorumeni. Tum sequitur Terentius integer, cui additur in fine: 'P. Terentii Afri Comœdia Phormio bono scolastico Explicit Feliciter.' Terentium Priscianus excipit, De Metris Fabularum Terentii, et aliorum Comicorum. Hujus tantum tria folia supersunt. Idem hic Liber in plures Scenas dispescit nonnullos Actus, quam quidem fit vulgo. Qui vero Justi Lipsii fertur Codex Ms. is a me excussus est ante quam ex auctione publica addiceretur Leidensi instructissimæ Bibliothecæ; cum parte Ms. alterius, ejusdem Cl. Viri. Sequuntur Libri tres, duo priores Academiarum Trajectinæ et Oxoniensis, hic quidem e Bibliotheca Thomæ Bodleii Equitis, cum tertio Markiano, qui, quadringentorum fere annorum ætatem præferens, e supellectile Libraria Excellentissimi Ehrencronii emtus a Nobilissimo Viro, Henr. Hadr. van der Mark, van Leur, JCto, antehac ad B. Mariæ Ultrajectinæ Canonico. Horum mihi Varias Lectiones suppeditarunt Clarissimi atque Amicissimi Viri, Carolus Andreas Dukerus, Abrahamus Gronovius, et Eduardus Zurkius. His accesserunt alteri tres, Typographorum meorum opera mihi conciliati, sed paulo serius, et parte operis jam typis exscripta. Horum Codicum primus, ut reliquos ætate, ita lectionis præstantia vincit. Medius forma est minima, primus et tertius maxima: omnes tamen in membrana. Iste antehac Illustris Grævii, visus mihi ante aliquot annos apud Cl. Virum, Jo. Theod. Schalbruchium, Lycei Amstelædamensis Professorem, et Scholarum Rectorem, sed usibus meis negatus, de-

mum post ejus fata in solidum mihi tributus: ille communicatus mecum a Nob. Viro, Jo. De Wit, Amplissimi Viri, Jo. De Wit, urbi Dordracenæ nuper a Secretis, Filio, Summorum quondam apud Batavos Virorum, Jo. et Corn. De Wit Nepote: hic e Bibliotheca insigni, Viri Nobilissimi, Theodori Bœndermakeri, Canonici S. Martini apud Ultrajectinos, coëmtus. De aliis Libris manu exaratis, quibus Gabriel Faërnus, Philippus Pareus, Franciscus Guyetus, Joannes Henricus Bœclerus, sed et plures alii dudum sunt usi, quosque partim in partes vocavi, dicere nihil attinet. Nolim tamen existimes, ita religiose a me excussam Librorum omnium, quos laudavi, scripturam, ut omnes apices persequendo nihil, quod a vulgata lectione abiret, non observatum dimiserim. Ea mihi, ut verum fatear, inanis futura opera, obscuraque visa est diligentia, incertiorem factura Lectorem, quam is fuerat dudum. Quid quod ridendos passim propinarem publice bonos cetera Codices, si singula, quæ in manifesto cubare mendo nemo sanus negaverit, identidem exscribere, atque ad nauseam usque repetere voluissem? Non igitur me sæculi fastidium, sed certa deterruit ratio. Quod ne gratis dixisse videar, eorum, quæ mihi potiora sectanti ultro se ingesserunt, bonam partem Tecum hic communicare visum est. En igitur absurdas optimorum Codicum lectiones: And. Act. I. 1. 138. *Sine ut eveniat.* Act. III. 3. 24. *Insperatæ nuptiæ hoc atque invito Pamphilo.* Act. IV. 1. 59. *Hem sed mane.* Act. V. 1. 19. *Objurgantem ancillam.* Eun. Act. I. 2. 35. *Abreptam e Samo.* Act. II. 3. 7. *O fortunatum senem.* Ibidem 24. *Reddunt creatura junceas:* et 45. *Scilicet desine.* Act. III. 1. 6. *Est istuc datum profectum.* Act. III. 5. 37. *Dianæ misisse.* Act. IV. 6. 31. *Animo potenti.* Act. V. 2. 8. *Miserrimus feci fugitando.* Heaut. Act. II. 1. 16. *Quod deinde ei, recte est.* Act. III. 3. 31. *Quantum tibi operis Di dant.* Act. V. 1. 1. *Idcirco scio.* Adelph. Act. I. 2. 64. *Cum placeo.* Act. III. 2. 35. *Patrem ita obsecratum.* Act. III. 3. 23. *Congruum istum.* Act. IV. 2. 23. *Non puduit se:* et 28. *Referre non audebam.* Act. IV. 3. 14. *Et certo scio,*

*quia nescis eas.* Hec. Prol. Alt. 17. *Et inde terendo.* Act. I. 2. 15. *Consilium contemplasse:* et 40. *Utcumque maxime.* Act. III. 3. 47. *Excitatum reddidit.* Act. IV. 4. 41. *Derelinquunt viri.* Phorm. Act. II. 1. 3. *Reverti saltem non pudore.* Act. III. 2. 39. *Quam addideras huic præconstituta.* Act. IV. 1. 20. *Quod si scit, ut me excutiat.* Hæc et sexcenta alia si singillatim suis locis annotassem, enimvero vererer, ne operam lusisse me quis merito diceret. Neque tamen affirmare liquido ausim, nihil in tot Codicibus, tam difficilis sæpe lectionis, quod quidem dignum fuerit observatu, meam industriam fugisse. Quanquam, ne id fieret, me fecisse sedulo, id scio. Sed et, ne Cl. Dukeri otio abuterer, satis habui, si, de quorum lectione addubitabam, quod commodo ipsius fieri posset, ea loca ad Codicem Trajectinum, chartaceum illum, et Anno 1454. scriptum, exigeret. Idque ultro mihi oblatum, summaque fide præstitum, grato memorique animo agnosco. Ubi porro minoris interesse videbatur, suppressis nominibus, Msstorum tantum mentionem feci. Atque hæc quidem de Mss. nostris bis senis, cum parte tertii decimi, dicta sunto.

In Codicibus editis facile reliquis palmam præripit princeps illa Editio Anni 1469. triennio superans ætatem illius, quam Cl. Mich. Maittaire primam vocat. Hanc ego usibus meis concessam a capite ad calcem percensui ante quam Illustrissimo Sunderlandiæ Comiti ex auctione publica insano pretio addiceretur, atque in Angliam portaretur. Vidit ibi, ususque est Cl. Vir, Franciscus Hare, laudans in nupera sua Terentii Editione. Sed miror, videre potuisse, quod meam pluriumque oculorum aciem fugerat, numerum illum, quem dixi, non typis impressum, sed calamo ascriptum fuisse. Addit tamen, nescire se, an omnium princeps sit; certe quidem antiquissimam esse fatetur. Librum hunc excipit Anonymus, pervetustus ille, cui nec Loci, nec Typographi nomen, neque adeo Anni numerus est additus. Sequitur Editio Tarvisiana, impressa per Magistrum Paulum Ferari, et recognita per Magistrum Aluisyum Strazarolum, Anno 1481. Sequuntur Venetæ binæ, Annorum

1490. et 1512. Argentina, Anni 1499. Basileensis ex officina Frobeniana, Anni 1538. Lugdunensis 1511. Pictaviensis, sine anno ascripto; Basileensis altera, Anni 1548. Parisienses duæ, ex officina Rob. Stephani, quarum prior Anno 1536. in forma maxima, altera Anno 1540. in minima prodiit. Hæc quidem rarior videtur, paucisque, qui postea Terentium ediderunt, adhibita. Porro Lugdunensis, more prosæ scripta, Anni 1520. Veneta, Anni 1559. apud Paulum Manutium, Aldi Fil. Rursus Veneta, Anni 1521. ex officina Aldi; Antverpiensis, Anni 1560. præter Daventriensem, Gryphii et Juntarum, cum nonnullis aliis. Jos. Scaligeri Editionem diu frustra quæsitam videre mihi non contigit; neque sane quid compertum satis de ea habeo. Sunt, qui vidisse se, sunt et qui aliquando possedisse mihi affirmarunt. Alii nunquam prodiisse contendunt.

* * * * * *

Porro autem insigni mihi adjumento fuerunt, quæ suis Codicibus ascripserant summi Viri, Gerardus Falkenburgius, Janus Gruterus, Franciscus Guyetus, Theodorus Pulmannus; quos mihi Codices omnes, præter primum, qui ex Editione Matthiæ Bergii Brunsvicensis prodiit Lipsiæ, Anno 1574. et servatur in Bibliotheca publica Lugduno-Batava, indefessa cura conciliavit Vir optimus, Thomas Johnsonius, Typographorum meorum alter. In iis enim non pauca minime vulgaria, certe ante hunc diem ἀνέκδοτα reperi. Licet enim Bœclerus dudum ediderit Guyetiana, multis tamen partibus plura ejusdem Eruditissimi Viri reliquit inedita. Usum autem Bœclerum eodem hoc Codice, tanto magis mihi fit verisimile, quod, quæ edidit, ita eadem sunt cum glossis Mss. ut verbum de verbo expressum videatur. Quæ edere neglexit, quæque nunc primum a me eduntur, ita erant minutis literulis scripta, ut mirandum non sit, si tantus Vir, tantisque negotiis districtus eorum sensui indagando supersedit. Nunc vero foliorum margines ita putredine exesi sunt, ut ægre admodum literarum vestigia vel ab acerrimo oculo satis deprehendantur. Quanquam, dicam enim, quoniam mentio de Guyeto incidit, acerbior ille

mihi, licet cetera elegantioris literaturæ, videtur Criticus, quam par est, et plus æquo morosus Aristarchus, planeque immisericors, delens atque expungens non jam voces versusque singulos, sed integras Scenas ita notans obelo, et decussatis lineis, in illo, quo usus sum, Codice perstringens, uti in Editione Bœcleriana transverso illinendas calamo censet. Bœclerus vero cum præclara multa habet, tum in artificio Comico investigando et aperiendo regnat. Quod de Guyeto dixi, is ob nimiam licentiam merito ab Elegantissima Daceria vapulat, ad Phorm. v. 7. 29. Digna sunt Doctissimæ Annæ verba quæ commemorentur. Ita illa: 'Ces trois dernières Scenes sont peut-être les plus belles de tout le Phormion. Cependant M. Guyet leur a déclaré une si cruelle guerre, qu'il les retranche tout d'un coup, sans faire quartier à un seul vers. On ne peut s'empêcher de dire, que c'est là un dégoût d'un homme malade, plutôt, que d'un Critique judicieux et délicat.'

Quod in Observationibus maxime ad Donatum frequens vides Abrahami Wielingii nomen, hujus mihi Consultissimi Amicissimique Viri in Donato sexcentis mendis obsito e conjectura restituendo insignis opera fuit. Scilicet cum aliquando ad Amplissimum Virum, Samuelem Hulsium, Haganæ Civitatis Consularem, prædivitis et sane raræ Bibliothecæ possessorem inviserem, rogaremque, uti, si quæ præsidia meis usibus apta haberet, ea mihi ne negare vellet, *Μουσῶν θυρίδες ἄφθονοι*, respondit Vir Humanissimus, lustrandorum Librorum copiam facit, moxque Catalogum percensens præstantissimas quasdam Editiones mihi seponit. Ego interea cupide omnia circumspiciens incidi in Donati Codicem Ms. quantivis pretii. Et hujus mihi usura eadem liberalitate facta, ut, si quam inde veteri Interpreti opem ferre possem, id facerem. Ibi tum Eruditissimus Wielingius, cognito meo consilio, quæcumque sibi ad Donatum observata essent, ultro mihi obtulit. Inde igitur non contemnenda Observationibus nostris accessio est facta. Sed et alterum ejusdem Donati Librum nactus sum, itidem manu exaratum, junctum Codici illi Ms. Bœndermakeri, quem

laudavi supra. Hæc ego κειμήλια quanti fecerim, faciamque, verbis exprimere non possum; tanto magis, quod nullum sibi divitis Academiæ Oxoniensis aliosque Britannorum loculos perlustranti repertum Donati scripti exemplum mihi affirmavit Doctissimus Abrahamus Gronovius. Atque o utinam integer superesset Donatus! Ita vero multa in Comicorum Principe, quæ etiam nunc quasi in interiore angulo recondita latent, dudum illustrata cerneres. Verum, ut nunc est, contenti simus hoc Catone. Accidit nimirum optimo Interpreti, quod accidisse olim pluribus non pessimæ notæ Scriptoribus merito dolent Eruditi, ut nimirum bona suï parte mutilati ad nos pervenirent. Quid Erasmus quidem de nostro hoc Donato censuerit, vel Titulus Editionis Frobenianæ indicat, in quo hæc leguntur: 'Habes hic, Amice Lector, P. Terentii Comœdias, una cum Scholiis ex Donati, Asperi, et Cornuti Commentariis decerptis.' Asperi quidem vel Donatus, vel quicumque alius meminit ad Adelph. IV. 2. 20. Annæus Celsus et Helenius Acron, Grammatici, qui Terentii Interpretes fuerint, laudantur Charisio. De horum, sed et de Capri, Probi, aliorumque ætate dicere nihil habeo. Quid porro de judicio et auctoritate Grammaticorum statuendum sit, edisserit Illustrissimus Scaliger ad Virgilii Copam. Petrus vero Nannius, Miscell. lib. I. c. 6. 'Aliquis indoctus,' inquit, 'indoctissimis verbis paraphrasin scripsit in Donatum. Id jam mundo obtruditur pro Donato.' Loquitur autem de Commentariis in Virgilii Æneida. Idem vero alibi de Terentianis agens 'indoctissimum nebulonem' vocat, 'qui pro Ælio Donato se venditaverit.' Nihilo mitius de eo judicium tulit Tanaquilus Faber, ad Phæd. I. 4. 'Dicam audacter, sed vere, non magis Servium hodie habemus, quam Donati in Terentium Commentarios. Excerpta tantum supersunt, et sæpius a mala manu.' Temere loqui credis? 'Quod demonstrare,' addit, 'si quis sibi postulet, tam equidem id possim facile, quam ostendere, Δὶς δύο εἶναι τέτταρα.' Quanquam eædem res in Donato nonnunquam bis terve repetitæ, nonnunquam contrariæ, Erasmi judicium firmare viden-

tur. Ubi autem qui ante hunc diem prodierunt Libri Commentarium Donati turpiter et inscite prorsus luxatum lancinatumque turbato ordine exhibebant, quod innumeris locis factum, qui volet, reperiet, emendatum nunc, restitutumque exhibeo.

Joannes Calphurnius ille Brixiensis, quisquis demum fuerit, Laurentii Vallæ ætate, id est, Sæculo quinto decimo, vixisse videtur, cujus diserte meminit ad Heaut. IV. 5. 10. Hic præter Commentariolum in unam illam Fabulam nihil Terentiani, quod sciam, reliquit, et haud raro quam proxime ad ipsum Donatum accedere videtur. Si quis Calphurnium possedisse Donatum etiam in Heautontimorumenon contendat, non valde repugnaverim. Certe quidem pluscula Donatiana in eo inveniri, plus semel monui in Observationibus.

Quæ Eugraphius, sive is Eographius vero nomine vocandus sit, in Nostrum vel notaverat, vel notanda Discipulis præceperat, perpauca admodum, neque fere quicquam, præterquam in Prologos Terentianos Fragmenta hujus Scriptoris, decimi, ut videtur, id est, obscurissimi Sæculi, e suo Codice primus omnium dederat Gabriel Faërnus, nuper repetita, et novæ Editioni Terentianæ adjecta a Francisco Hare. Hæc vero bona parte post Faërnum e Libro Ms. auxit Fridericus Lindenbruchius. Sed vel ita ingentes lacunæ, hiatus vasti restabant; Hecyra integra præter utrumque Prologum, integræ item Phormionis Scenæ deerant. Cum id dolebam, neque, unde suppetiæ tam misere habito affectoque Interpreti petendæ essent, exputabam, commodum incidi in duplex exemplum, quod servatur in Bibliotheca Leidensi, lacerum alterum, alterum multis partibus integrius; illud quondam Is. Vossii, hoc Dionysii Petavii. In illo legebatur: 'Sc̄i Petri Beluacensis.' In hujus fronte ascriptum erat: 'Rufinus in Commentario de Metris Evanthium Sacerdotem in Terentium citat.' Porro autem: 'Abbo Floriac. Abbas in Epistolis meminit Eugraphii.' Abbatem autem illum Floriacensem Sæculo X. floruisse constat. Unde de Eugraphii ætate conjectura fit.

Visum igitur fuit faciendum, ut ad utrumque illum Codicem et vulgatas Editiones exigerem, et, quæ ab his aberant, inde transcriberem. Fateor, vel sic multa in eo superesse, quæ medicam manum desiderent; sed qualemcumque Eugraphium edere, quam nullum malui, maxime cum hujus instituti mei summos, quos laudavi, Viros auctores haberem; ut, si tanti est Eugraphius, Eruditiorum conjecturæ et emendationi locus esset. Quæ ipse nonnunquam aspersi, leviora sunt, quam quæ magnopere laudari mereantur. Neque enim perpurgando illi Augiæ stabulo otium suppetebat. Cum enim nullo discrimine Terentiana Eugraphianis mista corruptissime legerentur, iis utcumque concinnandis satis molestiarum profligandum, satis tædii devorandum fuit.

De verbis autem ipsius Terentii, ea maxime ad Faërni Editionem exhibui; non ita tamen, ut, ubi ratio manifesto aliud suadere videbatur, nunquam secus legendum edendumve existimaverim. Ne quis credat, me Guyeti, Codices Mss. quibus usus est Faërnus, ad Hec. II. 2. 16. sugillantis, auctoritate motum a tanti Viri lectione nonnunquam recessisse. Qui vero e tam grandi vetustissimorum Codicum, tamque varia confusorum versuum varietate verum et genuinum aliquando Terentium nobis daturus est, næ, is magnus Apollo fuerit. Nec Bembinus ille Liber, quamlibet prisci ævi, semper satis placet Faërno. Quid quod Guyetus ad Eun. II. 2. 20. Terentianas Fabulas jam ante Ciceronis ætatem, id est, proxime Terentii obitum, interpolatas et depravatas fuisse censet? Quodcumque fuerit, Ciceronem, non longe adeo a Terentii ætate remotum, corrupto jam exemplo usum esse, vero admodum fit simile.

Causas ignorantiæ metricæ in primis abolitam Romæ sub Augusto antiquitatis memoriam vocat in Senario suo Cl. Chr. Wasius, Tragicosque juxta ac Comicos veteres Bibliothecis in Urbe publicis dejectos; quando Auctores vero honore fraudatos denuo describere operæ pretium non fuerit Librariis. Sed cum nec Lucilio, Magni Pompeii magno avunculo, parceretur, cum a Nova Poësi Ennii sterquilini-

um, Attii veternus, Pacuvii verrucæ cum fastu repellerentur, et exoletorum verborum fœtores procul furcillarentur, Terentiano saltem metro parcere debuerat fastidiosum sæculum, et satis habere nascentis Eloquentiæ jam inde a primis incunabulis et vagitibus per singulas ætates incrementorum vestigia confudisse. Habebit igitur, in quo se exerceat Vir Cl. Richardus Bentleius, si, quod ad Horat. Serm. II. 5. 79. pag. 513. profitetur, aliquando novam Terentii Editionem ad priscos numeros adornaturus est. Sane, qui rationem metricam in Terentio certis legibus innixam astrictamque dare volet, Terentium ipsum, forte et Lælium et Scipionem, ab Inferis excitet necesse est. Nisi crebras synalœphas, episynalœphas, collisiones, elisiones, sexcentas licentias alias probe cognitas habeat, atque inde versus catalecticos, acatalecticos, brachycatalecticos, hypercatalecticos constituat; nisi inter scribentis Poëtæ, interque Histrionum verba, sed et Interpolatorum audaciam, demum inter innumera fere Variantium Lectionum divortia, a titubantis calami lapsibus orta, certissimum ubique, quod mihi quidem ἐν ἀδυνάτοις semper visum fuit, discrimen indigitet, et, quodnam potissimum iter insistere oporteat, quasi divinus Mercurius ostendat, frustra futurus est, quicumque opus hoc moliri unquam volet. Fuerint hæc olim apud sæculum Comicum nota Latinis auribus; fuerint hæ deliciæ prolutis illis labris, Attico melli, Tusco lepori assuetis; enimvero alia nostræ ætatis hominum ratio est; essetque alia, opinor, si maxime Scriptores Metricos, et περὶ τῶν ἐν ποιήμασι ταραχῶν, cum Græcos, tum Romanos longa dudum non delevisset dies. Dicam etiam amplius; facilius fuerit Taraxippo equorum in Hippodromo currentium pavores averruncare, quam ulli Scenico Numini Histrionum offensiones seu procurare, seu tollere. Aut igitur nescio cui duræ et cascæ licentiæ indulgendum, aut bene multa ita in alias formas varianda, ut Terentium in Terentio quæras. Horum utrum minus necesse sit, dicam quasi a Censore rogatus, EX ANIMI SENTENTIA, Non video. Metri quidem mentionem facit Donatus ad Phorm. I. 4. 48. et alibi non-

nunquam; is vero, si Guyetum ad And. IV. 1. 3. audimus, rei metricæ plane imperitus fuit. Jam vero Muretus ad And. III. 2. 1. 'Sunt hic aliquot,' inquit, 'versus, quorum dimensionem explicare ex veteribus Libris non potui, ex ingenio nolui.' Idem, Var. Lect. III. 3. existimat, Histriones in recitandis Fabulis quædam de suo addidisse, ut oratio quotidianæ similior videretur; atque hinc factum, ut versus Terentiani sæpe videantur metro laborare. Palmerius autem ad Phorm. V. 7. 77. versus quosdam justo longius excurrere censet, non sine magna gratia, ut talia extra numerum censeantur. Faërnus testatur, se versum tertium et vigesimum, Act. II. Sc. 3. Phormionis, tum versum quartum et quadragesimum, Act. V. Sc. 7. ejusdem Fabulæ pedibus metiri non posse. Alii ad alia adhæserunt. Neque P. Antesignani, singulis versibus tanquam proprios pedes ad oram ascribentis, sed inter Erasmum et J. C. Scaligerum semper dubii et fluctuantis, nimia diligentia rem satis expedivit. 'Profecto tanta,' verba sunt Jac. Perizonii ad Sanct. Min. p. 417. 'invaluit licentia, ut vix inde quid certa ratione probare, vel refutare queas.' Et si, quod sua jam ætate dicebat Cicero, Comicorum Senarii propter similitudinem sermonis ita abjecti sunt, ut nonnunquam in his numerus et versus vix intelligi possit, quid, amabo, aliis Carminum generibus, quibus Comœdia referta est, fiet? Viderunt id, qui temporibus Prisciani metra in Terentii Comœdiis esse negarunt. Quanquam quis id in universum affirmaverit? Neque tamen cum Quintiliano plus gratiæ habituras fuisse crediderim, si intra versus trimetros stetissent. Grave enim videtur judicare de judicio talium Virorum, ad quorum scientiam cum in Poëtica, tum in Latini sermonis elegantia, quotquot tot quidem sæculis post hasce Artes tractarunt, vel etiam nunc tractant, vix comparandi sunt, ne quid gravius dicam. Ita igitur statuo, et arcanum Artis Metricæ prisci illius ævi dudum esse deperditum, et versus Comicos omnino ita abjectos eo consilio, ut a sermone vulgari parum aut nihil abirent, eoque haud raro miscerentur. Vitam enim imitati soluta oratione

potius inter se confabulari, quam numeris astricta, videri voluerunt. Idem tamen Cicero Parad. III. 2. 'Histrio,' inquit, 'si paulum se movit extra numerum, aut si versus pronuntiatus est syllaba una brevior aut longior, exsibilatur et exploditur.' Quod qui fieri potuerit in Scena Nova, ubi alternis tantum sedibus Spondæi recepti, vix intelligas; nedum, si de Veteri sermo sit, ubi Tragicos, Comicos, Satiricosque Iambis Trochaicisque versibus plures immiscuisse Spondæos novimus. Quid quod numeri rebus passim parum conveniunt, variumque Carminum genus in eodem, idem in diverso negotio adhibetur? Si tamen ea Carmina sunt, unde nisi diversissima pedum et metrorum genera vix exsculpas. Neque semper, credo, dignitas nobis videtur in tardis Spondæis, neque exardescens affectus in incitatioribus Dactylis. Illud confidenter dico, nisi quis multo maximam literarum partem Comicorum, et maxime Plauti et Terentii ætate aliter scriptam, aliter pronuntiatam, vel omnino in sermone suppressam, quod nunc Gallis et Britannis perquam familiare est, ostenderit; sed et, quæ illius corruptæ pronuntiationis ratio fuerit, examussim indicaverit, nequicquam Licentiæ Comicæ Regulas nobis concinnabit. Si enim promiscue syllabam contra quantitatis vulgatæ, diphthongi, et positionis naturam corripere fas sit, quod contendit Cl. Hare; si non, *Estis vos*, sed *éte vous*, cum hodiernis Gallis, *Yo* pro *Ego*, cum Hispanis dixisse priscos Latinos credimus cum Cl. Wasio, quid sonuerit viva Sæculi Plautini et Terentiani vox, sane ægre ex ipsis per se literis confici posse patet. Et quotusquisque est, qui non videat, eadem ratione cuncta vel Ciceronis, cui in ipsis orationis fulminibus sæpius iambi exciderunt, vel cujuscumque alterius Scriptoris opera ad metrum redigi posse? Adeo ardua res est, ad calculum revocare, quo pacto quid in veteri orchestra ad tibiam cantari et saltari sit solitum. Vidit id, et ingenue professa est Elegantissima Anna, cujus verissima in fine Præfationis verba sunt: 'On pourroit faire beaucoup de remarques sur l'arrangement de mots, qui assez souvent sont autrement placés dans ces

Manuscrits, que dans les imprimés; mais cela seroit ennuyeux; nous n'avons pas aujourd'hui l'oreille assez fine pour juger de cette différence. Et pour ce qui est de la mesure des Vers, il nous sieroit mal de vouloir faire les délicats sur une cadence, qui étoit tres-peu sensible du tems même de Ciceron, et que les plus grands connoisseurs ne déméloient qu'avec beaucoup de peine.' Lucubrentur sane, mordeant ungues, extricent, quam velint, Viri docti, quibus otium est; tum demum vera eorum gloria prædicabitur, ubi utilitatem ejus, quod fecerint, approbabunt, fortunasque Græciæ in eo verti, demonstrabunt publice. Enimvero tueatur quis rite ceteras partes, et facilis intricatissimi metri jactura erit; satis se superque viva morum imagine, stylique elegantia commendabit Terentius. Ego igitur, ne quid adversus Legem Corneliam, quæ est de Falso, committerem publice, meque turpiter darem, de Metro perparce disserui. Neque enim est nostrum, quæ super eo argumento inter Erasmum, Scaligerum Patrem, Antesignanum, Glareanum, Goveanum, Scioppium, Tanaq. Fabrum, Joachimum Camerarium, Guyetum, alios, quanquam uti non æquales, ita nec per omnia pares, satis acriter sunt agitatæ, componere lites. Quo sæpius autem Terentium lego, eo magis fit mihi verisimile, elegantissimum Scriptorem honestate verborum delectatum salebras versuum superare, quam quicquam de recto compositionis tramite deflectere maluisse. Et profecto, quantum decoris Virgilius ex Homeri imitatione consecutus est, tantum e Menandri expressione Terentius, aut plus eo. Contra si qui sentiunt, nil sentiunt. Audiant hæc vel Volcatii Sedigiti Manes, palmam, Terentio debitam, Cæcilio dantis. Ducatur sane huic laudi, auctore Horatio, gravitate vicisse, modo de Arte lis nulla moveatur Nostro. Quanquam quis in Socco gravitatem Cothurni magnopere admiretur? Certe quidem tenuitatem sermonis in Comœdiis Græcis Quintilianum laudasse novimus. Unde dubium nullum est, mansurum Terentio suum honorem, Latinis dum manebit pretium Literis.

Tum alterum est, quod mihi parum etiam expeditum usque adhuc videtur a Viris Eruditis, et vereor, ut unquam satis expediatur. Scilicet Afer noster ita e Menandro, Apollodoro, Diphilo, multa transtulit in suas Fabulas, ut veteris Græciæ mores passim notare videatur; ita Romanis Romane scripsit, ut Romanorum sui ævi instituta non raro tetigisse appareat. Verum hæc ubique qui certissimis argumentis discernere quiverit, videre me nondum memini. Est, ubi Donatus ipse dubitat, et nihil expedit.

* * * * * * *

## EXCERPTA E PRÆFATIONE LINDENBROGII.

PUB. TERENTIUM AFRUM, Comœdiæ Latinæ scriptorem undecumque elegantissimum, atque ingenii festivi, curatiore studio recensitum bono publico exhibere visum fuit. Quem enim pueri amavimus, ejusdem amœnitate ac venere vel hac quoque ætate nos capi, non erubescimus. Non denegarunt nobis hac in re operam suam amici nostri, viri literati. Inprimis vero multum adjuti sumus favore celeberrimi jurisconsulti Franc. Pithœi Tricassinensis, qui duo nobis Terentii exemplaria suppeditavit; alterum fratris B. M. alterum manu sua emendatum. His accessit Ms. codex qui in bibliotheca regis Galliæ asservatur: cujus ea visa est antiquitas, nec minor bonitas, ut vel solus sufficeret, cujus fidem sequeremur: in quo etiam Terentii imago, plane ut eam ex Vaticana bibliotheca Fulvius Ursinus V. C. edidit, antiqua manu depicta erat. Usi sumus et aliis scriptis libris, sed qui perparum profuerunt: nam et recentiores erant; et, si quid variarent, id levidense admodum atque exigui momenti.

Donati duo exemplaria habuimus, et illa Pithœorum accurata diligentia ad Mss. codd. Antonii Contii et Jacobi Cujacii Antecessorum Bituricensium collata; quorum aux-

ilio in hoc commentario plurimæ lacunæ suppletæ, aliaque infinita errata integritati suæ restituta sunt. Juverunt etiam nonnihil collectanea quædam, quæ in bibliotheca regia Parisiensi, et schedæ vett. Pet. Danielis Aureliani, viri humanissimi. Sed nescio qui veluti de compacto factum, ut Græca fere omnia in omnibus libris adeo vitiose scripta, ut raro quid inde boni extricare licuerit, vel indagare, quod specie recti placeret. Itaque non nostro saltem, sed aliorum quoque judicio, characteres vitiosos proponere voluimus, ut cuilibet pro captu ac lubidine emendandi causa relinqueretur integra.

Eugraphium non uni debemus. Præter pauca enim illa, quæ hujus scholiastæ Faërnus vir diligentissimus olim in Italia provulgavit, alia longe plura ex antiquissimo libro Ant. Loiselli J. C. nunc primum edita: et, quæ huic deerant, ex nobiliss. Franc. Olivarii codice suppleta sunt. Cetera vero quæ desiderantur, si tanti videbuntur, a felicioribus meliori sæculo fors fuat an in lucem proferri poterunt: nam, ut nos hic Italis plura præstitimus, sic, alii diligentiam nostram si supplebunt, non invidebimus. Laus est publica. Extat quidem Parisiis in bibliotheca regia commentum in hunc Comicum, Eugraphii titulo insignitum: sed adeo ineptum, adeoque nugis plenum, ut vere quis ex Luciorum schola detonsi cujusdam tenebrionis dixerit blateramentum: idcirco etiam ejusmodi affaniis editionem hanc contaminare nobis religio fuit.

## EXCERPTA E PRÆFATIONE FRID. HENRICI BOTHE.

* * * * * * *

Collati sunt in usum hujus editionis codices Mss. sex, paris propemodum ætatis omnes, quorum quinque integri, alter autem Guelferbytanorum, quem posteriorem voco, ex

parte tantum, ut qui fide haud comparandus videretur esse alteri, membranaceo quidem illi (nam alter chartaceus), rescripto, judicibusque Langero et Brunsio, viris clarissimis, annos abhinc circiter sexcentos exarato. Inspexit duo Guelferbytanos vir doctissimus, Gesenius, Helmstadiensis, de quo bene sperare literatam jubeo rempublicam. Berolinensium et libri Helmstadiensis, ab Academia Julia liberaliter nobis communicati, potiores lectiones ipsi excerpsimus, itaque instructi ab externis subsidiis, via critica, quam munivit Ricardus Bentleius, tutius jam ingressi, quicquid dedit vir ille incomparabilis manifesto melius vulgatis et quasi extra omnem lectionis et conjecturæ aleam positum, tacite fere id recepimus; ubi dubium relictum esset, monuimus, succurrimus.

Designantur libri scripti literis A B C Gu. 1. Gu. 2. Hel. Quorum duo Berolinenses membranacei sunt, eorumque alter nitidissime scriptus, alter continue lacerusque in extrema fine; tertius vero Berolinensium chartaceus est, qui quidem in Regiam bibliothecam venit ex Georgii Fabricii, quanquam alius is liber codice ejusdem Fabricii illo, quo usus est Bentleius: Italici, ut videtur, tres libri omnes: quibus de fide ac bonitate lectionum haud concedit apographum Helmstadiense.

* * * * *

## EXCERPTA E PRÆFATIONE D. PAULI JAC. BRUNS.

Qua fortuna sæpenumero in bibliothecis a me perlustratis adhuc usus sum, ut literarum monumenta viris doctis vel plane non vel non satis cognita invenirem, eandem mihi Halæ, postquam hic sedem fixi, obtigisse, omnino gaudeo. In bibliotheca Mariana, quam mense Junio præteriti anni primum adii, a doctissimo et humanissimo ejus custode Kemme, Med. D. et P. P. O. mihi ostendebatur codex Comœdiarum Terentii membranaceus, quem ibi asservari ig-

norabam. Nam neque nuperi ejus editores cl. Schmieder a. 1794. et cl. Bothe 1806. neque alii, qui ante istos viros doctissimos de Terentio edendo et illustrando bene meriti sunt, codicem laudarunt. Bothius sex codices manuscriptos, nempe tres Berolinenses, duos Guelpherbytanos, et unum Helmstadiensem ad adornandam editionem suam adhibuit. Non credo Halensem despectui ei futurum fuisse, si de eo aliquid fando audivisset. Extare codicem Terentii Halæ in bibliotheca, quæ est ecclesiæ S. Mariæ, indicarant Stiebritz in Epitome Descriptionis Circuli Salani a Dreyhauptio conscriptæ T. II. p. 293. quanquam præter notitiam extare ibi Terentii codicem membranaceum 4to. nihil attulit, et censor editionis Schmiederianæ in Ephemeridibus Literariis Catholicis, (*Allgemeine Literat. Zeitung No.* 327. Vol. IV. p. 37.) qui annotat apparatum criticum ab editore neglectum esse, quanquam Halæ codex Ms. Terentii reperiatur. Binis his testibus exceptis nullus mihi innotuit, qui codicem laudavit.

Priusquam consilium, quod in hoc opere inii, accuratius indicem, codicis historiam, indolem, antiquitatem, et præstantiam describam. Fuit quidem codex, ut ex notitia præfixa certum est, olim peculium Henrici Ellenbergeri, utriusque Medicinæ Doctoris, et Archiatri quondam reverendissimi ac serenissimi principis Christiani Wilhelmi, Archiepiscopi Magdeburgici, qui secundum Stiebritzium l. c. T. I. p. 195. et 259. ad dignitatem archiepiscopatus evectus est a. 1609. mortuus a. 1665. Ex Ellenbergeri nempe avi sui materni bibliotheca codicem sibi comparavit et bibliothecæ patriæ inferri curavit Melchior Redel, consul patriæ, hoc munere functus a. 1667...1690. et mortuus 1691.

Continet codex scriptus in membrana satis crassa, forma, quam vocant, 'folio minori,' in quaterniones complicata, Terentii Comœdias sex, nullo versuum interstitio sive junctis versibus, præter argumentum et prologum Andriæ, prologum Eunuchi, atque Heautont. Act. II. Sc. 4. vss. 1—14. quæ omnia versibus divisa sunt. Lacunam unicam in Eunucho videsis pag. 224—232. hujus novæ editionis.

Comœdiis argumenta præmittuntur, soluto sermone confecta, ab editis diversa. Codicem inchoat Vita Terentii, quam ex codice Oxoniensi ab Abrah. Gronovio descriptam A. H. Westerhovius editioni Hagæ Comit. 1726. procuratæ inseruit pag. XXXII. et XXXIII. Vitiis apographon hoc inquinatum esse neque Westerhovius, neque, qui Westerhovianam editionem Lipsiæ repetiit, Zeunius a. 1774. odoratus est. Plenior et accuratior hujus Vitæ editio ex nostro codice nunc prodiit; atque vel plane non vel accurate eam edendam fuisse, concedent omnes, qui antiquarum literarum non plane rudes sunt. Quis hujus Vitæ auctor fuerit, non liquet. Si, qui argumentum Andriæ, quod in editione nostra cum Vita Terentii connectitur, scripsit, etiam auctor Vitæ Terentii, quæ præcedit, habendus est, quod perquam verisimile est, Eugraphius, qui vixit sæculo decimo (v. testem in edit. Zeun. p. XX.), Vitam scripsit. Nam postrema hujus argumenti verba: 'Verba sunt Caliopii—plaudite,' Faërnus aperte tribuit Eugraphio in nota ad ultimum versum Andriæ, quam lege in edit. Bentleiana Terentii Lips. 1791. recusa p. 95. Ante Petrarcham, qui vixit sæc. XIV. exaratam esse, patet ex Dictis ejus apud Westerh. pag. XXXIV. sqq. complures auctoris, quem ad modernos ablegat et scholasticos rerum ignaros, errores castigantis. Scholasticus vero denotat virum dignitatis ecclesiasticæ, qui scholis ecclesiasticis præerat, (v. Fabric. Biblioth. Lat. I. 33. II. 36.) quo sensu Caliopius, cujus recensionem, utpote omnium optimam habitam, scriba suam fecit, scholasticus vocatur in fine codicis. Ceterum Dicta Petrarchæ sive P. Terentii Vita de Dictis D. F. Petrarchæ desumta ex editione Mediolanensi 1476. quo nomine apud Westerhovium l. c. legitur, extat etiam in codice manuscripto Vindobonensi, quem ex Lambecio affert Fabric. l. c. I. 31. ibique laudata argumenta inedita omnium comœdiarum fortasse eadem sunt quæ nunc ex codice Halensi protulimus.

Comœdiæ non disertis verbis actibus et scenis divisæ sunt. Initium tamen novæ scenæ prodit major initialis vocis litera; deinde spatium, quo a præcedenti separatur;

tandem in tribus prioribus Comœdiis expressa personarum omnium, quæ introducuntur, initio novæ scenæ commemoratio; in tribus enim posterioribus una tantum persona, ea scilicet, quæ prima loquitur, nominatur. In Andria interdum prima scenæ linea minio sive rubro colore distincta est.

Textus inclusus est binis lineis ab utroque latere perpendicularibus. Binæ lineæ superne ductæ initio textus totidemque infra per totum membranæ spatium decurrunt. Ceteræ extra spatium textus non vagantur. Omnes lineæ stylo ductæ sunt, nullo adhibito colore, stylique satis acuti ipsamque membranam incidentis supersunt vestigia satis clara. Singulæ paginæ consistunt XXVII. lineis, quibus textus continuo sive una serie inscriptus est. Atramentum non nigrum, sed flavum et pallidum. Character, quo codex exaratus est, minusculus erectus sæculi decimi vel undecimi, præterquam quod interdum non solum singulæ literæ unciales sunt, sed passim voces et integræ lineæ iisdem constant literis uncialibus. Occurrunt hæ literæ in nominibus personarum, quæ sermonibus præfiguntur, deinde in epilogo ad calcem Comœdiarum, tandem initio argumenti vel prologi. Tria autem uncialium genera distingui possunt; primum commune et consuetum est; secundum, quod recentiores diplomatici scripturam capitalem vocant, conspicitur in literis scenarum initialibus; tertii paucissimæ sunt literæ, ultra consuetum modum grandes, et variis ornamentis cinctæ, scilicet initiales primæ scenæ in sex Comœdiis et litera T initio totius libri. In literis uncialibus VS in unam figuram coalescit, ut S supra dextrum cornu literæ V positum sit.

Abbreviaturæ sive compendia scribendi, licet non desint, tamen neque textum valde onerant, neque sequiorem produnt ætatem. Si cum multis illis, quæ cl. Mannert (*Miscell. meist diplomatisch Inhalts* p. 42.) æri incidenda curavit, comparantur, perpauca esse dices. Afferam ex tabulis Mannertianis abbreviaturas, si non omnes, tamen magnam partem earum, quas in codice Halensi deprehendi; e. gr.

abbreviatura, in tab. 2. memorata, pro 'us' inde a Sæc. XI. obvia; eadem pro 'post,' e. g. in 'posthac,' rarissime tamen; nusquam abbreviatura pro 'con' quam auctor non ante finem sæculi XII. invenit. Ex tabula tertia Mannerti compendium pro 'est' sive lineola horizontalis inter duo puncta, quod Schœnemannus ex notis Tironianis derivat, semel vel bis in glossis occurrit, nusquam in textu. Abbreviaturæ pro 'est,' 'gratia,' 'hunc,' 'modo' rarissime tamen, 'non,' 'per,' 'præ,' 'pro' tabulæ quartæ incisæ, pro 'scilicet,' 'vero' tab. quintæ, pro 'esse,' 'gratia' tab. septimæ, pro 'misericordia,' semel tab. octavæ, pro 'pater,' 'quoniam,' 'sanctus' tab. nonæ etiam in codice occurrunt. Notandum autem lineolam curvam in his tabulis vocabulis impositam magis rectam esse in codice, quod signum antiquitatis esse monet Mannertus; deinde pauciores deprehendi abbreviaturas in textu Comœdiarum, plures in prolegomenis, et adhuc plures in glossis, in quibus etiam semel in vocabulo 'compendiose' pro syllaba 'com' compendium istud vidi, quod extat tab. 9. et fini sæculi XII. ascribitur. Adsunt etiam in codice compendia scripturæ, quæ Mannertus non profert, e. g. *ł* pro 'vel,' ubivis in glossis, semel tantum in textu obvium; *iđ* pro 'id est' usitatum. De omnibus abbreviaturis universim spectatis valet, vocabula, non quotiescumque occurrunt, modo adducto abbreviari, sed alia sæpe, alia interdum, alia raro, vel rarissime. In his vero abbreviationibus paucissimæ erunt, quæ non jam Sæculo X. vel XI. in codicibus obtinuerunt. Compendium scribendi ⊖, quo nomen Terentii exprimitur in Prologo Eunuchi, inter notas Tironianas referendum esse videtur.

Alia indicia sæculi, cui codicem tribuimus, sunt sequentia. Diphthongus *æ* nusquam scribitur per *e* simplex, sed per *æ* vel *ę* caudatum, et quidem priori forma sæpius quam posteriori; diphthongus *œ* per *oe*. Litera *i* ubique puncto vel accentu caret. Ubi adest, certissime a sequiori manu ascriptum est. Quin duæ literæ *ii* contiguæ accentibus carent, e. g. in 'nuptiis,' 'aliis,' 'Dii,' 'periit,' 'abii,' etc. et cum inde a sæculo XII. accentus ascripti sint, (v. *Schœne-*

*mann Bersuch e. Systems der Diplomatik* T. II. p. 84.) noster codex æram illam antecedit. Litera *e* in superiori parte apicem habet, (linguam vocat Schœnemann;) *ſ* et *f* longiusculæ sunt, ubicumque occurrunt, ét infra lineam, cui insistunt, protensæ; *r* interdum, inprimis in ultima linea paginæ, est protensa. Rarissime digamma *Æolicum* loco literæ *h* superne vel ante sequentem literam ascriptum apparet, e. gr. 'ilarum' pro 'hilarum.' In Prologo Hecyræ II. 22. offendi literam *k* in voce 'calamitas,' at nusquam alibi. Frequentissimum signum interpunctionis est punctum (.). Occurrit etiam semicolon (;) sed plerumque, ni fallor, lineola curva (,) a recentiori manu addita est. Signum interrogandi non semper eandem figuram exhibet; credo, quia non ubique eadem manus apposuit. Signum exclamandi (!) hac figura ^, non ad finem vocis, sed super media voce, ad quam pertinet, hic illic positum est, e. gr. Heaut. IV. 1. 7. 'quid siêt.' IV. 8. 21. 'Aegre.' Vix credo hanc figuram in libris, qui de re diplomatica agunt, annotatam esse. Colon (:) et comma (,) nusquam comparent.

Sequior manus in prima codicis pagina omnes, in sequentibus quam plurimas literas atramento nigriori superinduxit, et nomina loquentium, quæ primum atramento scripta erant, minio illevit; postea tamen ipse scriba in exarandis nominibus rubro colore usus est. Per totum codicem recentior manus multum innovavit, lectiones delevit, alias introduxit, neque a mutandis interpunctionibus abstinuit.

Quæ hactenus de forma literarum totiusque codicis externa ad dijudicandam ejus antiquitatem disputavi, ex specimine characteris in æs inciso in secundo hujus editionis tomo, propediem prodituro, clariora fient et certiora lectoribus artis diplomaticæ gnaris.

Totus codex repletus est scholiis sive glossis, quæ scriptæ sunt literis exilibus, longe maximam partem, nisi me omnia fallunt, ab ipso codicis scriba. Idem est atramentum, eadem orthographia, eadem abbreviationum ratio, idem literarum ductus. Quin membrana ipsa statim ab initio ad capiendum notas destinata erat. Nam in adverso

folio margo ad dextrum latus satis amplus textu vacat, in averso folio hic margo ad latus sinistrum est. Lineis binis perpendicularibus, quæ textum terminant, alia parallela ducta est, quæ a membrana extrema non multum distat. Huic spatio inter duas lineas perpendiculares notæ inscriptæ sunt, quæ ob prolixitatem contextui superscribi non poterant. Multæ, immo maxima glossarum pars, quia perquam breves sunt, interlineares sunt.

Hæ autem annotationes sive glossæ non solum verba textus explicant, sed etiam varias lectiones aliorum codicum continent. Hæc lectionis varietas indicatur tum hac abbreviatura *ł*, id est, 'vel,' tum illa *al*, i. e. 'alius,' sive 'alii,' sive 'aliter.' Esse revera varias lectiones ex codicibus depromtas, non explicationes vel conjecturas, inde certum est, quia in aliis codicibus sæpissime reperiuntur. Unde conjici potest, eas, quæ auctoritate codicis nondum fultæ sunt, illa tamen non destitutum iri, si codices accuratius examinantur. Varietas autem non solum pertinet ad voces, sed etiam ad signa interpunctionis, dum sæpius annotatur, loco signi interrogationis aliud adhiberi, vel vice versa. Observandum tamen est, voces, quibus præmissum est 'vel' aut 'al.' tantummodo tum pro variis lectionibus habendas esse, si nihil amplius additur. Glossæ autem non omnes eadem manu scriptæ sunt.

In magna felicitatis meæ parte repono, quod, nondum exacto anni spatio in inclyta Academia Fridericiana, præco esse possim codicis ibi custoditi Terentii, tum antiquissimi, tum scholiis sive glossis varii generis insignis. Dolendum est editores, quos nactus est eximius ille comicus, admodum negligenter codices suos descripsisse, ut comparatio istius, nunc ex tenebris, ubi adhuc latuerat, in publicam lucem prodeuntis, cum aliis non facile institui possit. Si Faërnus, qui primus criticen adultiorem in edendo Terentio adhibuisse dicitur, ipse editionem curasset, fortasse de codicibus, quibus usus est, accurate retulisset. At illo mortuo Petrus Victorius editionem vulgavit a. 1565. et pauca habet de subsidiis literariis quibus usus est Faërnus. Lin-

denbrogius, qui Faërno successit a. 1602. inprimis usus est codice Ms. bibliothecæ regiæ Parisiensis, magnæ antiquitatis et bonitatis, in quo Terentii imago antiqua manu depicta erat. Est fortasse codex 7899. in Catal. Biblioth. Reg. Parisiens. Mss. Latinor. T. IV. ubi Sæculi IX. esse dicitur, et scholiis instructus, de quibus nihil apud Lindenbrogium. Idem ille aliis libris scriptis usum se esse testatur, qui tamen parum profuerant; nam et recentiores erant et leviter variabant. Franciscus Hare 1714. adhibuit supellectilem ex tredecim codicibus Anglicanis, in quibus plures melioris notæ erant, a Nicol. Clagett collectam. Vid. Præfation. editioni præmiss. pag. XXIV. Westerhovio ad adornandam suam editionem 1726. quinque codices Leidenses præsto erant præter alios, quos adducit in Præfat. Bentleius editioni suæ Cantabr. et Londin. 1726. Amstel. 1727. repetitæ Lipsiæ 1791. brevem præmisit Præfationem, quæ narrat plurimos se codices scriptos Cantabrigienses et Londinenses ad editionem hanc contulisse et exegisse, et in Notis nominatim appellasse. Uti omnes, quos hactenus laudavi, editores codices, quos adhibuerunt, brevissime indicarunt et appellarunt, non descripserunt, ita etiam nuperrimus Terentii editor, ingeniosissimus Bothe 1806. labore accurate codices suos describendi supersedit. Quod ad horum unum attinet, nempe codicem olim academiæ Helmstadiensis, otium ipsi fecerat J. Facius in collatione hujus codicis inserta T. C. Harlesii Opusc. Varii Argum. Halæ 1773. p. 214—386.

Consideranti mihi horum codicum catalogum probabile est, nullum glossis vel scholiis instructum esse, quia horum non expressa mentio facta est. Verum enimvero idem aliis codicibus evenire potuit, quod codici Bembino, quem Faërnus omnium antiquissimum et præstantissimum habuit, factum est. Nam, etsi Victorius in Præfatione de scholiis huic codici ascriptis nihil admonet, certum tamen est ibi reperiri ex ipsis Notis Faërni, qui ad Heautont. Prol. 4. ait ‘ in libro Bembino, ut per omnes alias Comœdias, antiquissima manu glossemata ex Donato in margine ascripta

sunt ad locorum, quæ incidunt, expositionem,' atque passim ad prologos Comœdiarum, et ad Comœdias ipsas illustrandas excerpta inde protulit. Superesse codices Terentianos, quibus glossæ et scholia diversa ab illis, quæ sub nomine Donati, Eugraphii, Calphurnii typis excusa sunt, multa sunt, quæ mihi suadent. Catalogus codicum Mss. Latinor. Biblioth. Reg. Galliæ T. IV. recenset præter codices, qui Commentarium Donati No. 7920. Sæc. XI. 7921. Sæc. XV. et Eugraphii No. 7917. continent, alios qui inter lineas glossas, et ad marginem scholia sistunt No. 7900. Sæc. X. 7903. Sæc. XI. 8403, alium cum glossis interlinearibus 7904. Sæc. XII. cum glossis ad marginem 7909. Sæc. XV. 7916. anonymi expositionem 7919. 7922. Talium codicum hodie multo major numerus Parisiis erit. Neque in aliis Bibliothecis desiderantur. Jo. Lamius in Catal. Codd. Mss. Biblioth. Riccardianæ pag. 360. citat Terentium cum scholiis membr. quem 'vetustum,' 'pretiosum' vocat. Codex hujus generis olim deprehendebatur Guelpherbyti, unde a serenissimo conditore Bibliothecæ Guelpherbytanæ, Duce Brunovicensi Augusto, cujus nomen interire Musæ non sinent, ad Conringium, Professorem Helmstadiensem, mittebatur, ut judicium de eo ferret. Iste hæc in fronte Msti inscripsit, teste J. Burckhard Histor. Bibliothecæ Augustæ I. 229. 'Terentius Cod. chartac. Codex hic continet scholia in Comœdias omnes Terentianas non contemnenda. Quis ille scholiastes ignoro; nisi quod deprehendam et ætate et doctrina illum esse Donato inferiorem. Non credo hactenus impressum prodiisse in lucem. Volumen in Italia esse exaratum, ex adjectis fini operis versiculis Italicis, colligere est. Modus scribendi indicat, scriptum esse ante hos trecentos vel quadringentos annos, quanquam ipse auctor longe sit antiquior.' Codicem ante sæculum XIII. exaratum esse, ob materiam cui inscriptus est, chartam scilicet hodienum usitatam, affirmari nequit. Num adhuc Guelpherbyti asservetur, vel quo terrarum devenerit, dicere non habeo. Certe non est duo Guelpherbytanorum unus, quos pro editione Bothiana cl. Gesenius

tunc Helmstadii degens contulit. Hos enim scholiis sive glossis destitutos esse, doctiss. ille Gesenius, Halæ, ubi nunc Professoris Theologiæ munere fungitur, mihi narravit. Alium codicem Terentianum glossis repletum scriptum anno 1474. possidebat doctiss. Niclas, rector Luneburgicus, qui hunc cum ceteris suis libris post mortem Bibliothecæ Monasterii S. Michaëlis juxta Luneburgum inferri curaverat.

Sed revertor ad codicem, quem ante oculos habeo. Hunc continere glossas sive scholia ab editis diversa, ipse conspectus abunde docet. Quatenus cum iis conspirent, quæ in codicibus ante memoratis leguntur, aliis explorandum relinquo. Auctorem scholiorum ætate Donato grammatico Sæculi IV. inferiorem esse, extra omnem dubitationis aleam positum est, quia Donatum testem producit in Prologo Eunuchi. Immo nullus dubito, eum ne Eugraphium quidem scriptorem sæculi X. ætate antecedere. Eugraphium ab eo lectitatum esse, ex consensione Notarum utriusque auctoris probabile est. In nota [ad Andr. III. 3. 34.] pro significatione vocabuli 'periclum' affertur locus ex Cicerone, quem laudaverat Eugraphius. Scholion [ad Andr. III. 4. 14.] fere totidem verbis apud Eugraphium legitur. In nota [ad Andr. IV. 3. 1.] ad tuendam significationem 'proprium,' quod sit, perpetuum, locus nonneminis, cujus tamen nomen reticetur, laudatur 'ut illud 'propriamque dicabo.'' Extat hic locus apud Virgilium Æn. IV. 126. eumque laudaverat Eugraphius, alium Donatus. Etiam in ipso textu concinnando Eugraphium secutus est. Nam fundus lectionis 'ad auxiliandum copiam' Andr. II. 1. 20. est in Eugraphio, qui, teste Bentleio, habet 'ad auxilium copiam.' Lectio *jactas* Andr. V. 4. 9. extat in nota Eugraphii ad h. l. Hic tamen Eugraphii et scholiastis nostri consensus non tantus est, ut hunc epitomatorem vel exscriptorem Commentarii Eugraphiani habeam. Ceteroquin Latinitas ejus barbara et solœca satis probat, ad eandem ætatem ablegandum esse, qua codex ipse exaratus est, i. e. ad Sæculum X. vel potius XI. Si enim Fabricius

Biblioth. Lat. II. 30. Eugraphii ætatem ad Sæc. X. vergens recte retulit, codex demum Sæculo XI. exaratus videtur. At Eugraphii ætatem a Fabricio recte definitam esse adhuc dubitari potest. Conjecit illam ex sequentibus Gerberti, quondam scholastici, tandem sub nomine Sylvestri ad dignitatem summi Romanorum pontificis evecti, verbis quæ leguntur in epistola ad Airardum VIII. (Biblioth. Maxima Patrum Tom. XVII. Lugd. 1670. p. 669.) ‘Petitionibus tuis annuimus; nostra ut exequaris negotia, velut propria, monemus. Plinius emendetur: Eugraphius recipiatur; qui Orbacis et apud sanctum Basolum perscribantur.’ Ex his verbis elicitur, Eugraphium æqualem fuisse Gerberti, qui vixit sub Othone III. Imp. exeunte sæculo X. et anno 1003. mortuus est. At perobscura sunt, et, nisi alia prostant argumenta ad definiendum tempus, quo vixit, sola non sufficiunt. Junguntur Plinius et Eugraphius, et, cum illum longe ante Gerbertum vixisse inter omnes constet, quare Eugraphii tempora ad ætatem Gerberti limitanda sunt? Pro *recipiatur*, quod relatum ad antecedentia plane ἀπροσδιόνυσον est, legendum esse videtur *rescribatur*, quod auctor pro, describere, posuit. Nam de libris, non de viris sermonem esse, mentio Plinii clarissime ostendit. Neque alio sensu idem vocabulum ‘rescribere’ epistola VIII. p. 670. sumsit: ‘Historiam Julii Cæsaris a Domino Azone Abbate Terdonensi ad rescribendum nobis acquirite, ut quos penes nos habemus habeatis, et quod reperimus speretis, i. e. octo volumina Boëtii.’ Etiam postrema verba epistolæ prioris de libris agunt. Jubet enim Gerbertus catalogum confici (hoc enim sibi vult ‘perscribi’) librorum, qui Orbacis et apud sanctum Basolum (nomina monasteriorum vel aliorum locorum esse videntur) reperiuntur. Si quis literarum harum amator et judex in volumina priora chronici ab Henrico de Hervordia conscripti incideret, cujus operis posteriora Helmstadii versavi, fortasse de Eugraphio notitiam ulteriorem reperiret. Solet enim diligentissimus chronographus auctores haud paucos e florentissima literarum Romanarum ætate nominatim adducere, loca excer-

pere, varietatem lectionis annotare, commentatores laudare. In volumine olim a me perlecto et descripto, quod ab Imperatore Octavio Augusto incipit, loca extant multa decerpta ex poëtis, ut scriptores prosaicos omittam, Ovidio, Persio, Lucano, Statio, Juvenali, Claudiano, una cum variis lectionibus ac glossis; neque aliam, credo, rationem iniit in voluminibus præcedentibus, quæ fortasse alicubi in Bibliotheca vel Archivo Guestphalico latent.

Quid si idem ille, qui codicem descripsit, etiam notulas adjecit? Hoc mihi inde probabile est, quia magnum consensum textus cum notis etiam istis locis, ubi textus falsæ lectionis argui potest, deprehendi; e. g. ad mendosam lectionem *prædicto* Andr. I. 1. 19. notatur esse verbum frequentativum; ibid. I. 2. 21. scholiastes *cepit* confudit cum *cœpit;* quare in nota addidit 'habere:' ibid. III. 2. 27. in textu legitur *citius* pro *secius,* sine dubio erronee. Sed, quanquam melior lectio *secius* in Ms. notatur, tamen glossa 'velocius' explicat lectionem contextus. Scholia nostri codicis commendant se brevitate et perspicuitate, atque ob has virtutes tironibus utilia esse possunt, cum, quæ Donatus et Eugraphius scripserunt, adeo prolixa sint, ut fortasse ea eruditorum nullus a capite ad calcem perlegerit, multo minus juvenum ingenio apta sint. Deinde afferuntur in scholiis lectiones, quæ, si jam ex aliis codicibus prolatæ fuerint, hic testes nanciscuntur novos et graves; sin minus, summa attentione considerandæ sunt, quia omnes magnam antiquitatem præ se ferunt. Varietas distinctionum, quæ ex hoc codice peti potest, plane novum varietatis genus constituit, a collatoribus mihi notis prætermissum.

Glossæ auctorem natione Italum prodere videntur. Nam 'si' sæpius usitatur ex more Italicæ vocis *se* pro 'an,' 'num.' Cum vero codicis scriptorem eundem esse putem cum scholiasta, codex fortasse in Italia scriptus est.

Quod ad textum ipsum Terentii, qualis in hoc codice legitur, attinet, sæpissime cum codicibus istis, qui, judicibus viris summis, Faërno et Bentleio, palmam ceteris præripiunt, consentit; quod cuilibet Notas nostras percurrenti,

quæ assensum vel dissensum Bentleii respectu ad hunc codicem habito indicant, patebit. Interpunctio verborum passim singularis est, neque talis, ut vulgari, quam editiones præ se ferunt, antecellat. Haud pauca etiam laudari possunt loca, ubi codex verba melius distinxit, ac in editis factum est.

Priusquam autem ad edendum hunc thesaurum me accingerem, de invento codice, meoque consilio, bene de eo merendi, certiorem feci virum longe eruditissimum et celeberrimum, Bœttigerum, quem olim novam Terentii editionem meditatum esse noveram; mihique ut consilium suum pro ea, qua me jam dudum amplexus erat, amicitia benigne impertiret, rogavi. Laudavit vir summus propositum meum, et instigavit, ut, quæ bonis literis prodesse possent, interire non sinerem. Quin, ad adornandam editionem, ultro obtulit Dictata viri celeberrimi Ruhnkenii in Terentium manuscripta, quæ vir doctissimus Christianus Ludovicus Lenz, director Gymnasii Vinariensis meritissimus, ex bibliotheca fratris sui, Caroli Gottholdi, Professoris Gothani mortui a. 1809. jure hæreditario acquisita olim Bœttigero mutua dederat, et nunc Halam, ut mea cura ederentur, transmitti concesserat.

Inter auctores Latinos, quos in scholis suis Ruhnkenius tractavit, primo loco ab elegantissimo Vitæ Ruhnkenii scriptore Wyttenbachio (v. Vitæ T. Hemsterhusii et D. Ruhnkenii Lips. 1801. p. 127.) adducitur Terentius; et 'Terentianas scholas se magno cum doctrinæ fructu audivisse' testatur, 'ut tum demum in hoc genere discere sibi videretur, quantum æra distarent lupinis,' &c. Quam autem rationem in his, quæ nunc prodeunt, annotationibus Ruhnkenius inierit, idem Wyttenbachius indicavit p. 126. 'Ad locos vel difficiles vel memorabiles' auctorum Latinorum a Ruhnkenio in prælectionibus illustratorum 'dictabat annotationes breves quidem illas, sed bonæ frugis plenas.' Atque hæ annotationes 'dictata' vocantur ab ipso Ruhnkenio ad Heaut. III. 3. 23. Hec. I. 2. 73. Multum igitur differunt a notis, quas auditores ex ore professoris calamo

currente excipere solent et quibus minus pretium statuendum est. Tempus scriptionis incidit in annum 1786. vel non multo post, certe non superiorem. Laudatur enim in nota ad Eun. II. I. 14. Oudendorpii editio Apuleii, quæ anno memorato prodiit, teste Wyttenbachio l. c. p. 176.

Novum huic editioni accessit decus, liberalitate ejusdem, quem antea laudavi, Lenzii concessum. Donavit enim mihi fratris sui vita defuncti observationes ad Terentium, a semetipso ex ejus collectaneis haud parvo labore descriptas.

# PROLEGOMENA.

## PUB. TERENTII AFRI

### CARTHAGINIENSIS VITA.

Auctore Ælio Donato V. C.[1]

PUBLIUS TERENTIUS AFER, Carthagine natus, servivit Romæ Terentio Lucano senatori; a quo ob ingenium et formam, non institutus modo liberaliter, sed et mature manumissus est. Quidam captum esse existimant; quod fieri nullo modo potuisse, Fenestella docet: cum inter finem secundi belli Punici, et initium tertii natus sit, et mortuus: nec, si a Numidis aut Getulis captus sit, ad ducem[2] Romanum pervenire potuisset, nullo commercio inter Italicos et Afros, nisi post deletam Carthaginem, cœpto. Hic cum multis nobilibus familiariter vixit, sed maxime cum Scipione Africano, et C. Lælio: quibus etiam corporis gratia conciliatus existimatur. Quod et ipsum Fenestella arguit, contendens utroque majorem natu fuisse. Quamvis et Cornelius Nepos æquales omnes fuisse tradat, et Portius suspicionem de consuetudine per hæc faciat:

Dum lasciviam nobilium et fucosas laudes petit:
Dum Africani voce divina[3] inhiat avidis auribus:
Dum ad Furium se cœnitare[4] et Lælium, pulchrum putat:
Dum se amari ab hisce credit, crebro in Albanum rapi

1 Alii hanc Vitam tribuunt Suetonio Tranquillo. *Zeun.*

2 *Ducem*] *Dominum* Gronov. ut postulat verbum 'commercio.' *Both.*

3 *V. d.*] Alii legunt *vocem divinam*, quod præferendum esse videtur. *Zeun.* *Vocem divinam.* Alii *voce divna;* alii *voci divinæ;* quorum illud quidem vitiosum, hoc autem antiquioris formæ interpretamentum est. *Both.*

4 *Cænitare*] Vulgo ἀμέτρως. *Id.* Qui dat *Dum se ad Furium cænare.*

Ob florem ætatis suæ: ipsus sublatis rebus ad summam[5]
Inopiam redactus est.
Itaque e conspectu omnium abiit in Græciam,[6] in terram ultimam.
Mortuus est in Stymphalo, Arcadiæ oppido: nihil Publius
Scipio profuit, nihil ei[7] Lælius, nihil Furius;
Tres per idem tempus qui agitabant nobiles facillime.
Eorum ille opera ne domum quidem habuit conductitiam:
Saltem ut esset, quo referret obitum domini servulus.

Scripsit Comœdias sex: ex quibus primam Andriam cum ædilibus daret, jussus ante Cærio[8] recitare. Ad cœnantem cum venisset, dictus est, initium quidem Fabulæ, quod erat contemptiore vestitu, subsellio juxta lectulum residens legisse: post paucos vero versus invitatus, ut accumberet, cœnasse una; deinde cetera percurrisse, non sine magna Cærii admiratione. Et hanc autem, et quinque reliquas æqualiter populo probavit; quamvis Volcatius[9] de enumeratione omnium ita scribat: 'Sumetur Hecyra sexta ex his Fabula.'

Eunuchus quidem bis die acta est; meruitque pretium, quantum nulla antea cujusquam Comœdia, id est, octo millia nummum; propterea summa quoque titulo ascribitur. Nam Adelphorum principium Varro etiam præfert principio Menandri. Non obscura fama est, adjutum Terentium in scriptis a Lælio et Scipione, quibuscum familiariter vixit. Eandem ipse auxit. Nunquam enim, nisi leviter, se tutari conatur, ut in Prologo Adelphorum:

Nam, quod isti dicunt malevoli, homines nobiles
Hunc adjutare, assidueque una scribere:

5 *Ob fl. &c.*] Hunc et sequentem versum West. duce Fabro, in unum contractum edit sic: *Ob florem ætatis suæ: ad summam inopiam redactus est.* Zeun. Vulg. *Dum se amari ab hisce credit:* quod futile glossema sequentium. *Both.* Qui hos tres vss. sic redigit: *Dum se rapi in Albanum crebro ætatis ob florem suæ: Ipsus lætis rebus summam ad inopiam reductus est.*

6 *In G.*] Vulgo *in G. in t. u.* quasi mirum quantum abesset ab Italia Græcia. *Both.* Qui omittit *in* ante 'Græciam.'

7 *Ei*] Vulgo ἀμέτρως. *Both.* Qui dat *eii.*

8 *Cærio*] West. recte edidit *Cæcilio*, ut paulo post *Cæcilii.* Zeun.

9 *Volcatius*] Volc. Sedigitus, de quo Gell. N. A. xv. 24. Versus haud dubie prolatus ex illius libro de poëtis, iambicis senariis conscripto. Quare vulgatum *his* pro *hisce* mendosum arbitror. *Both.*

Quod illi maledictum vehemens existimant,
Eam laudem hic ducit maximam: cum illis placet,
Qui vobis universis et populo placent:
Quorum opera in bello, in otio, in negotio,
Suo quisque tempore usus est sine superbia.

Videtur autem se levius defendisse, quia sciebat Lælio et Scipioni non ingratam esse hanc opinionem; quæ tamen magis et usque [10] ad posteriora tempora valuit.

Q. Memmius in Oratione pro se ait: 'Pub. Africanus, qui a Terentio personam mutuatus, quæ domi luserat ipse, nomine illius in scenam detulit.' Nepos auctore certo comperisse se ait, C. Lælium, quondam in Puteolano Kal. Martiis admonitum ab uxore, temporius ut discumberet, petiisse ab ea ne interpellaretur: serius tandem ingressum triclinium dixisse, non sæpe in scribendo magis successisse sibi. Deinde rogatum ut scripta illa proferret, pronuntiasse versus, qui sunt in Heautontimorumeno:

Satis pol proterve me Syri promissa huc induxerunt.

Santra Terentium existimat, si modo in scribendo adjutoribus indiguerit, non tam Scipione et Lælio uti potuisse, qui tunc adolescentuli fuere, quam C. Sulpicio Gallo, homine docto, et qui consularibus [11] ludis initium fecerit Fabularum dandarum: vel Q. Fabio Labeone, et M. Popilio, consulari utroque, ac poëta. Ideo ipsum non juvenes designasse, qui se adjuvisse dicerentur, sed viros, quorum operam, et in bello, et in otio, et in negotio populus sit expertus. Post editas Comœdias nondum quintum atque trigesimum egressus annum, causa evitandæ opinionis, quia videbatur aliena pro suis edere, seu percipiendi Græcorum instituta moresque, quos perinde exprimeret in scriptis, egressus urbem est, neque amplius rediit. De morte ejus Volcatius tradit:

Sed, ut Afer sex populo dedit Comœdias,
Iter hinc in Asiam fecit. Navim cum semel [12]
Conscendit, visus nunquam est. Sic vita vacat.

10 *Magis et usque*] Vulgo obscure. *Id.* Qui edidit *m. et m. usque.*

11 *Et qui consularibus*] R. *cujus consularibus.* Lind. Muretus conjicit *Consualibus ludis:* sed Faber vult legi *Cerealibus.* Zenn.

12 *Navim cum semel*] Ms. Danielis *Navim ut semel.* Lind.

Q. Cosconius [13] redeuntem a Græcia periisse in mari dicit cum centum et octo Fabulis, conversis a Menandro. Ceteri mortuum esse in Arcadiæ Stymphalo,[14] sive Leucadia tradunt, Cn. Cornelio Dolabella, M. Fulvio Nobiliore Coss. morbo implicitum acri, dolore ac tædio amissarum sarcinarum,[15] quas in navi præmiserat, ac simul Fabularum quas novas fecerat. Fuisse dicitur mediocri statura, gracili corpore, colore fusco. Reliquit filiam, quæ post equiti Romano nupsit. Item hortulos xx. jugerum, via Appia ad Martis villam : quo magis miror, Portium scribere,

——————————— nihil Publius
Scipio profuit, nihil ei Lælius, nihil Furius ;
Tres per idem tempus qui agitabant nobiles facillime.
Eorum ille opera ne domum quidem habuit conductitiam :
Saltem ut esset, quo referret obitum domini servulus.

Hunc Afranius quidem omnibus comicis præfert, scribens in Compitalibus : ' Terentio non similem dices quempiam.'

Volcatius autem non solum Nævio, et Plauto, et Cæcilio, sed Licinio quoque postponit. Cicero in Limone [16] hactenus laudat :

Tu quoque, qui solus lecto sermone, Terenti,
Conversum expressumque Latina voce Menandrum
In medio [17] populi sedatis vocibus effers ;
Quicquid [18] come loquens, ac omnia dulcia dicens.

Item C. Cæsar :

Tu quoque tu in summis, o dimidiate Menander,
Poneris, et merito, puri sermonis amator,
Lenibus atque utinam scriptis adjuncta foret vis

13 Q. *Cosconius*] Ita ex Mss. edidimus ; vulg. hactenus fuit *Consentius*. Cosconium laudat Varro, de Ling. Lat. lib. v. *Id.* Alii *Consetius*.

14 *Mortuum esse in Arcadiæ St.*] Alii *in Arcadia Stymphali sinu*. Ausonius ad Ursulum de senario numero : ' Protulit in scenam quot dramata Fabellarum, Arcadiæ medio qui jacet in gremio ?' *Lind.*

15 *Sarcinarum*] Nil verius hac lectione, quam omnes scripti codd. præferunt, excepto uno, in quo *fabularum* erat. Vulgo hactenus legitur *satyrarum ;* sed id ne titivilitii quidem. *Id.*

16 *Licinio*] Ms. *Livio*. Id.

17 *In medio, &c.*] Ms. Dan. *In medium nobis sedatis, &c.* Id.

18 *Quicquid*] Ms. *Quiddam :* al. *Quicquod*. Id.

Comica,[19] ut æquato virtus polleret honore
Cum Græcis, neque in hac despectus[20] parte jaceres!
Unum hoc maceror, et doleo tibi deesse, Terenti.

Hæc Suetonius Tranquillus. Nam duos Terentios poëtas fuisse scribit Metius, quorum alter Fregellanus fuerit Terentius Libo, alter libertinus Terentius Afer patria, de quo nunc loquimur. Scipionis Fabulas edidisse Terentium, Valgius in Actæone ait:

Hæ, quæ vocantur Fabulæ, cujæ sunt?[21]
Non has, qui jura populis, end' ibus dabat*[22]
Honore summo affectus fecit Fabulas.

Duæ ab Apollodoro translatæ esse dicuntur comico, Phormio et Hecyra: quatuor reliquæ a Menandro: ex quibus magno successu et pretio stetit Eunuchus fabula: Hecyra, sæpe exclusa, vix acta est.

## PUB. TERENTII VITA,

### QUAM E CODICE MS. OXONIENSI DESCRIPSIT

### ABR. GRONOVIUS.

Comicus genere quidem extitit Afer, civis vero Carthaginiensis: Scipione autem remeante victore Carthagine[1] ad urbem Romam post interfectionem Hannibalis, iste, qui cum aliis multis Carthaginiensibus comprehensus fuerat, ante currum Scipionis ligatis retro manibus minatus est, ut captivus, sed currum illius pileatus prosecutus est in urbem, quod erat in[2] signum libertatis. Nam, quicumque captivorum a victore libertate potiretur, pileum in capite habens currum illius prosequebatur; ut enim a Scipione agni-

19 *Com.*] Vulgo continue scribunt *vis Comica*, quod verbum per omnes fere hodiernas linguas propagatum est: sed recte monet vir egregius, Frid. Aug. Wolfius, Acad. Halensis decus, conjungenda esse verba 'Comica' et 'virtus.' *Both.*

20 *Despectus*] Ms. Dan. *despecta.* Lind.

21 *Cujæ sunt*] Sic libr. Dan. Al. *cujus sunt?* Idem. Adhuc legebatur *cujus* vel *cujæ sunt*, sententia refragante. Obsoletum illud *ne* pro 'non,' cum displiceret librariis, cito expunctum est. *Both.* Qui dedit *cujæ ne sunt.*

22 *Populis, end' ibus dabat*] Ita Mss. Danielis. Vulg. *petentibus dabat.* Al. *recensentibus.* Lind.

tus est liberali ingenio, sapientia florere, in tanto honore, tanta[3] gratia apud eum habitus est, præsertim cum liberis genitoribus[4] ortus esset, ut ei eandem libertatem concederet, atque inter domesticos suos præcipuam familiaritatem ei donaret. Romæ autem dum moraretur, et videret frequenter populum in theatrum ad spectaculum convenire; ea ratione atque intentione exorsus est Comœdiam scribere, ut populo recitationem Fabularum suarum conferret, sibique eum conciliaret: sed, cum cœpissent Fabulæ ejus recitari, longe aliter visum est, quam sperasset,[5] quia[6] multos æmulos propter[7] hoc contra se excitavit, qui ejus dicta reprehendebant. Scripsit autem nitidissimo stylo sex Fabulas, ex unaquaque unum librum determinans; quas licet multi negent,[8] mentiuntur, teste Prisciano, qui de Metris Terentianis loquitur, et insuper in libro Grammaticæ[9] sæpe dicit, cujus genere metri constat exemplum, quod[10] ponit; necnon etiam teste Rufino in eo libro, quem de Metris scripsit: ipse[11] quoque nihilominus[12] in Prologis se poëtam vocat. Omnes quidem ejus libri permaxime iambico metro constant, licet non uniformi. Prologi vero omnium librorum ternario iambico catalectico compositi sunt, sex pedibus pro tribus computatis. Nam diversa sunt genera iambici metri. Est enim monometrum, quod constat duobus iambis: est dimetrum, quod quatuor: est trimetrum, quod sex: est tetrametrum, quod octo: est pentametrum,[13] sed raro invenitur: in quibus ista lex observatur, ut semper duo iambi pro uno pede computentur, ob celeritatem temporis, quam occupant, teste Horatio in libro Poëticæ.[14] Imitatur[15] autem Nævium, Plautum, Ennium, veteres Comicos, præcipueque Menandrum, qui longe ante ipsum duas Fabulas descripsit,[16] in quas transtulit quædam ex Perinthia illius, quæ convenere tam in sensu, quam in stylo: idcircoque graviter reprehendebatur ab æmulis. At[17] tamen notandum, inter omnes Comicos istum Terentium ab[18] hoc principalitatem possidere,

1 *A Carth.* Br.—2 Additum *in*, quod in codice deletum est. *Bruns.*—3 *Tantaque* Br.—4 Id. *proges.*—5 Id. *speraret.*—6 Id. *quoniam.*—7 Id. *per.*—8 Id. addit, *metro constare.*—9 Addit et *artis.*—10 *Exemplumque* habet Br.—11 *Ipso* id. Quam lect. meliorem judicat Bruns.—12 Br. addit *qui.*—13 *Pent. quod X.* est supra lineam scriptum in Br.—14 *Poëtriæ* Br.—15 Id. *Imitatus est.*—16 *Composuit* pro *descripsit* habet Br. et addit: *i.* [id est,] *Andriam et Perinthiam. Quæ ita compositæ sunt, ut, qui unam illarum intellexerit, ambas intelligat. Sunt enim dissimiles in sensu, et materia, sed concordant oratione ac stylo. Hic Terentius post ipsum Andriam aliam scripsit, in qua.*—17 *At* delet

cum [19] proprietatem verborum præ omnibus observavit. Illud etiam animadvertendum, has Fabulas non ab ipso recitatas esse in senatu,[20] sed a Calliopio,[21] clarissimo viro, satisque erudito, cui ipse præcipue adhærebat, cujusque ope sustentabatur, et auctoritate audiebatur. Modulator autem harum Fabularum fuit Flaccus; quotiescumque enim recitabantur, erat modulator, et alii, qui gestu corporis eosdem affectus agebant. Comœdia enim ita constat, ut non res gestas more historiarum narret,[22] sed ex collocutione personarum res gesta comprehendatur, quasi inter eos tunc agatur. Hoc quoque notandum, quia non absque re imagines Terentianæ turgido et inflato ore pinguntur. Facundia enim et affluens eloquentia Comicorum per hoc innuitur, quia fastuosi [23] loquuntur, ut Horatius,

> Iratusque Chremes tumido delitigat ore.

Nomina autem Fabularum, sive librorum hujus Comici sunt ista: Andria, Eunuchus, Heautontimorumenos, Adelphœ, Hecyra, Phormio.

## PUB. TERENTII VITA,

### DE DICTIS D. F. PETRARCHÆ,

#### QUÆ EST IN EDITIONE MEDIOLANENSI ANNI MCCCCLXXVI.

De Terentii vita in antiquis libris multa reperiuntur; plura etiam in modernis, scripta per varios scholasticos, rerum ignaros: eoque veris falsa miscentur. Illud primum rei totius fundamentum. Multi ponunt Carthaginiensem patria fuisse Terentium. Quod haud dubie verum est, sicut epitaphium ejus clare indicat. Quamvis hoc ipsum quidam negent, ut inferius patebit. Ceterum et, qui hoc dicunt, vero huic falsum illud implicant. Dicunt enim Scipione Romam revertente eversa Carthagine, interfecto Hannibale, hunc Terentium inter ceteros captivos solutum et pileatum incessisse post triumphalem Scipionis currum. Quæ res multipliciter a veritate semota est. Nam in primis Scipio Carthaginem

Br.—18 *Ob* Br.—19 *Quoniam* id.—20 In Br. superscript. *scena:* quam esse veriss. lect. judicat Bruns, et vult Zeun.—21 *Caliop.* Br.—22 Id. *nar. mo. hist.*—23 *Vastuose* id. 'Superscriptum ab antiqua manu *fastuose:* et in marg. additum a recentiori: Comici fastuose loquuntur, i. e. tumido ore.' *Bruns.*

quidem vicit, et tributariam fecit, non evertit tamen ipsam Carthaginem; sed nepos ejus adoptivus, Africanus minor. Hannibalem præterea bello vicit, fugavitque, sed nequaquam interfecit. Nempe qui victus in Asiam profugit, et sub Antiocho rege Syriæ militans consilio atque opera sua et regis potentia novum cum Romanis bellum denuo gessit. Quæ historia omnibus, qui in talibus ingenium exercent, planissime nota est. Deinde Scipionis triumphantis currum non hic Terentius pileatus prosecutus est, sed alter hujus nominis, Romanus civis: et, ut Valerius Maximus testatur, prætoria familia ortus, et inter paucos senatorii ordinis splendidus. Qui etiam post id tempus, tunc scilicet, cum Scipionis frater accusatus est Romæ, præturam gessit. Hic ergo triumphantis currum Scipionis prosecutus est, pileo capiti imposito, quod donatæ libertatis signum erat. Quatuor millia siquidem Romanorum civium, qui bello Punico capti erant et in servitutem redacti, victor Scipio liberatos in patriam reduxit. Inter quos fuit hic Terentius, de quo dixi, et tam memor beneficii accepti, tamque singulariter ante omnes gratus, ut per omnem vitam liberatorem suum Scipionem omni obsequio ac patrociniis debita veneratione coluerit. Triumphi autem die post eum pileatus incessit, hoc est, liberti habitu: quasi per illius viri virtutem se libertati redditum populo Romano pileo testante denuntians. Quæ omnia apud Titum Livium, celeberrimum historicum, nota sunt. Sed minus miror scholasticos hoc errore deceptos, cum Paulus Orosius hoc scripserit: de quo admodum mirarer, nisi quod interdum magna quidem ingenia et in multis occupata et inter difficultates erecta equorum instar propter incautam securitatem in plano cespitant. Identitas nominis, ni fallor, errorem fecit, quod scilicet uterque Terentius. Sed circumspectus homo non vidit, quod se oculis ingerebat, in primis diversitatem cognominum, quæ ad discretionem nominum sunt inventa, quod scilicet ille Terentius Culeo, hic Terentius Afer, ut tituli hujus operis indicant; ille Romanus, iste Carthaginiensis: ille e servitute in libertatem, iste autem contra e libertate in servitutem ductus; ille senator, hic poëta; ille jam senior eo, hic puer eo tempore, quo a Romanis ducibus captus est: in qua captivitate ob elegantiam morum ad magnorum venit amicitias; utque ait Eusebius libro de Temporibus, ob ingenium et formam libertate donatus est. Inter tot diversitates fallere una non debuisset identitas. Hic sane Terentius a principio juventutis suæ fertur

a Terentio quodam Lucano emtus, a quo et nomen ipsum fortasse potuit accipere, aliter antea dictus apud suos. De hoc tamen præter conjecturam habeo nihil. Id quod constat, literas Latinas Romæ didicit, ad poëticam pronus, et præcipue comœdiam; quo in genere facile, ut mihi videtur, omnes ante se vicit. Nam sequentes etiam a scribendo deterruit, nec fere, quem noverim, comœdiæ scriptor clarus post Terentium fuit. Scripsit comœdias forsan plures; sed, quæ habentur in manibus, sex sunt, quæ per ordinem hoc volumine continentur: quamvis ipse ordo non in omnibus voluminibus unus sit. Utcumque vero sint aliæ, ubique prima omnium est Andria: quam Comœdiam, priusquam ædilibus venderet, ut Eusebius idem ait, Cæcilio multum se miranti legit. De materia Comœdiarum loqui prolixum est: de expositione prolixius. Sed cujusque materiam in argumento ejus perbreviter comprehensam lector inveniet; expositionem studio et ingenio molietur. Genus poëmatis carmen iambicum, sed varium. Iambi enim materiæ comicæ apti sunt. In Comœdiis quidem nusquam Auctor loquitur, sed introductæ personæ: quem morem hic ad Prologos transferre nititur; quibus scribendis æmulorum invidia causam dedit. Respondendum enim erat, ne forte procacitas gloriam mereretur, infamiamque modestia. Horum vero stimulis ac vocibus agitatus fertur Athenas petiisse, ut Græcorum penitus ingenia moresque pernosceret: et, cum, multis in Latinam linguam translatis, post aliquod tempus voti compos Romam remearet cum sarcinulis et Comœdiis, quas ibi scripserat, in navim impositis, ipse terrestri itinere Patras perrexisse: unde brevi transitu in Italiam navigaret. Ubi exspectatæ navis audito naufragio, quæ circa Sinum Illyricum periclitata erat, tantæ jacturæ dolore permotus Stimphalim in Arcadiam decessisse: ibique defunctus ac sepultus publice fuisse. Periisse eum in Arcadia, ipso eodem teste Eusebio, notum est. Et inprimis quidem quatuor Comœdiis, scilicet Andria, Eunucho, Heautontimorumeno, Adelphis, Menandrum Comicorum principem Græcorum imitatus creditur; quod et rubricæ vetustissimorum codicum innuunt. Quin partem scripturæ, quia plus confusionis, quam lucis habere visa est, sciens omisi. Innuunt et Prologi quidam in reliquis duabus Apollodorum Corinthium. Vendidisse eum Eunuchum suum, fama est, viginti millibus nummum: quod pretium ante eum nullus acceperat. Ad summum, suo genere poëtandi tantus vir fuit, ut Hieronymus inter quatuor poëtarum,

duos scilicet Græcorum, et totidem Latinorum, duces quartum hunc nominare non dubitet, hoc ordine: Homerum, Virgilium, Menandrum, Terentium: quam sibi excellentiam non styli attribuit altitudo, qua a multis non dubie et Menander apud suos vincitur, et Terentius apud nostros, et quæ in Comœdiis non modo non necessaria, sed plerumque etiam vitiosa est. Quid ergo humanorum morum exacta notitia et ordo narrationis ab ipso Cicerone laudatur, et styli jucunditas ac gratia? Sed super omnia, ut quibusdam placet, sola proprietas hæc facit; ut enim primo Æneidis commento ait Servius, sciendum est Terentium propter solam proprietatem omnibus Comicis esse prælatum: quibus est, quantum spectat ad cetera, inferior. Quod ultimum omnibus, quos legere potui, commentatoribus excussis, Servii salva pace non approbo. Hæc vel ad notitiam habendam, vel ad errorem declinandum, breviter de Terentio dicta sunto.

---

## DE TRAGŒDIA ET COMŒDIA.[1]

Initium Tragœdiæ et Comœdiæ a rebus divinis est inchoatum: quibus pro fructibus vota solventes operabantur antiqui. Nam incensis jam altaribus, et admoto hirco, id genus carminis, quod sacer chorus reddebat Libero patri, Tragœdia dicebatur, vel *ἀπὸ τοῦ τράγου καὶ τῆς ᾠδῆς*,[2] hoc est, ab hirco, hoste vinearum, et a cantilena. Ejus ipsius rei apud Virgilium plena fit mentio. Vel quod hirco donabatur ejus carminis poëta: vel quod uter ejus musti plenus solenne præmium cantoribus fuerat: vel quod ora

1 Quæ hic de Tragœdia et Comœdia referuntur, ea non, ut alii, ex Cornuto vel Aspro desumta, sed ex Evanthii Commentario in Terentium selecta esse arbitror. Ejusceque rei evidentissimum argumentum est, quod sub hujus eruditissimi grammatici nomine (quem iisdem cum Donato temporibus, hoc est, Olymp. 285. regnante Constantio Fil. Constantini, C. P. floruisse notat Hieronym.) hæc verba afferat Rufinus Antiochensis grammat. lib. de Metris Terentianis: 'Concinna argumento, consuetudine congrua, utilis sententiis, grata salibus, apta metro.' Et postea sic: 'Veteres, etsi usi ipsi quoque metris,' &c. Quæ ipsissima in hisce Prolegomenis nunc leguntur.—*Lind.*

2 Καὶ τῆς ᾠδῆς] Hoc ex Mss. additum. *Id.*

sua fæcibus perlinebant scenici, ante usum personarum, ab Æschylo repertum. Fæces enim dicuntur Græce *τρύγες*.[3] Et his quidem causis Tragœdiæ nomen est inventum. At vero, nondum coactis in urbem Atheniensibus, cum Apollini Nomio, vel AFyAΘῶ,*[4] id est, pastorum vicinorumque præsidi Deo, constructis aris in honorem divinæ rei circum Atticæ vicos, villas, pagos, et compita festum carmen[5] solenniter cantarent: orta est Comœdia, *ἀπὸ τῶν κωμῶν καὶ τῆς ᾠδῆς* composito nomine, vel *ἀπὸ τοῦ κωμάζειν καὶ ᾄδειν*, quod est, comessatum ire cantantes: quod a poëtis solenni die vel amatorie lascivientibus choris comicis non absurdum est. Itaque, ut rerum, ita etiam temporum ipsorum cœpto ordine Tragœdia primo prolata esse cognoscitur. Nam, ut ab incultis et feris moribus paulatim perventum est ad mansuetudinem, urbesque sunt conditæ, et vita mitior atque otiosior processit: ita res tragicæ longe ante comicas inventæ. Quamvis autem retro prisca volventibus reperiatur Thespis Tragœdiæ primus inventor: et Comœdiæ veteris pater Eupolis cum Cratino Aristophaneque esse dicatur: Homerus tamen, qui fere omnis poëticæ largissimus fons est, etiam his carminibus exempla præbuit, et velut quadam suorum operum lege præscripsit: qui Iliadem instar Tragœdiæ, Odysseam ad imaginem Comœdiæ fecisse monstratur. Nam post illius tale tantumque documentum ab ingeniosissimis imitatoribus et digesta sunt in ordinem, et divisa ea, quæ etiam tum temere scribebantur adhuc impolita, atque in ipsis rudimentis haudquaquam, ut postea facta sunt, decora atque lævia. At nos ea, quæ proprie de Tragœdia dicenda sunt, titulo propositi

3 *Dicuntur Græce* ΤΡΥΓΕC] Athen. lib. II. *Ἀπὸ μέθης, καὶ ἡ τῆς κωμῳδίας καὶ ἡ τῆς τραγῳδίας εὕρεσις ἐν Ἰκαρίῳ τῆς Ἀττικῆς εὑρέθη, καὶ κατ' αὐτὸν τὸν τῆς τρύγης καιρὸν, ἀφ' οὗ δὴ καὶ τρυγῳδία τὸ πρῶτον ἐκλήθη ἡ κωμῳδία.* Vid. 'Etymol. Magnum in *Τραγῳδία*.' *Id.*

4 *Apollini Nomio, vel* AFyAΘῶ] Hæc est scriptura priscorum codd. quæ refingenda videtur hoc modo: *Apollini Nomio vel Agyieo.* De Apolline Nomio Serv. IV. Georgicor. ad illa verba, 'Auditque vocatus Apollo.' *Ἀγυιὰς* autem Elei appellarunt, teste Pausania in Eliacis, *τοὺς ὑπ' Ἀθηναίων καλουμένους στενωπούς.* Et hinc Apollo Agyieus, de quo fuse Græci. Horat. Carm. lib. IV. Od. 6. 'Lenis Agyieus,' et ibi Porphyr. Macrob. Saturnal. lib. I. cap. 9. Postea sic legitur in Mss. *pastorum vicinorum Deo:* ubi in editis est, *vicinorumque præsidi Deo.* Id.

5 *Festum carmen*] In Ms. Dan. *festinum carmen solenniter canturetur: ἀπὸ τῶν κωμῶν καὶ τῆς ᾠδῆς comœdia vocitata est, ut opinor, a pagis et cantilena composito nomine, vel ἀπὸ τοῦ κωμάζειν, &c.* Id.

operis instantes, in alia tempora differamus: et de his Fabulis jam loquamur, quas Terentius imitatus est. Postquam demonstrandæ originis causa de utriusque generis initio diximus: quod necesse est, jam dicemus.

Comœdia fere vetus, ut ipsa quoque olim Tragœdia, simplex carmen (quemadmodum jam diximus) fuit: quod chorus circa aras fumantes nunc spatiatus, nunc consistens, nunc revolvens gyros, cum tibicine concinebat. Sed primo una persona substituta est cantoribus, quæ, respondens alternis choro, locupletavit variavitque rem musicam: tum altera, tum tertia, et ad postremum crescente numero, per auctores diversos, personæ, pallæ, cothurni, socci, et ceteri ornatus atque insignia scenicorum reperta: et ad hoc unicuique suus habitus: et ad ultimum qui primarum partium, qui secundarum et tertiarum, qui quartarum atque quintarum actores essent; distributa et divisa quinquepartito tota est fabula: quæ tamen in ipsis ortus sui velut quibusdam incunabulis, et vix dum incipiens, *Κωμῳδία ἐτεώνιος καὶ ἀρχαία*[6] dicta est: *ἀρχαία* idcirco, quia est de nobis parum cognitis vitiis: *ἐτεώνιος* autem,[7] quia inest in ea velut historica fides veræ narrationis, et denominatio omnium, de quibus libere describebatur. Etenim per priscos poëtas, non, ut nunc, penitus ficta argumenta: sed res gestæ a civibus palam cum eorum sæpe, qui gesserant, nomine decantabantur. Ideo ipsa suo tempore moribus multum profuit civitatis: cum unusquisque caveret, culpa ne spectaculo ceteris esset, et domestico probro. Sed, cum poëtæ abuti licentius stylo, et passim lædere ex libidine[8] cœpissent plures bonos, ne quisquam in alterum carmen infame proponeret, lege lata siluere. Et hinc deinde aliud genus Fabulæ, id est, Satyra, sumsit exordium: quæ a satyris, quos illotos semper ac petulantes Deos scimus esse, vocitata est: etsi aliunde nomen traxisse prave putant alii. Hæc, quæ Satyra dicitur, ejusmodi fuit, ut in ea, quamvis duro et veluti agresti joco, de vitiis civium tamen sine ullo proprii nominis titulo

6 *Κωμῳδία ἐτεώνυμος καὶ ἀρχαία*] Mss. *ἀρχαία κωμῳδία* et 'ΕΡΟΝΟΜΑΤΟΣ. *Id.*

7 *'Ετεώνυμος autem*] Mss. 'ΕΡΟΝΟΜΑΤΟΣ *autem.* Id.

8 *Passim lædere ex libidine*] Veteris Comœdiæ scommata et maledicta eleganter indicat Artemidor. lib. I. cap. 58. Τὸ δὲ *κωμῳδῶν ἀκούειν, ἢ κωμικὰ ἔχειν ἀναπλάσματα, ἢ βιβλία, τὰ μὲν τῆς παλαιᾶς κωμῳδίας σκώμματα, καὶ ταραχὰς, καὶ στάσεις, καὶ αἰσχρολογίας σημαίνει. τὰ δὲ τῆς καθ' ἡμᾶς κωμῳδίας, τὰ μὲν ἄλλα ἴσα τῇ τραγῳδίᾳ σημαίνει, τὰ δὲ τέλη χρηστὰ καὶ ἀγαθὰ ὑπαγορεύει· τοιαῦτα γὰρ αἱ ὑποθέσεις τῶν κωμικῶν δραμάτων.* Vid. Schol. Aristoph. *Id.*

carmen esset. Quod item genus Comœdiæ multis obfuit poëtis, cum in suspicionem potentibus civibus venissent, illorum facta descripsisse in pejus, ac deformasse genus stylo carminis: quod primo Lucilius novo conscripsit modo, ut poësin inde faceret, id est, unius carminis plures libros. Hoc igitur, quo supra diximus, modo coacti omittere Satyram, aliud genus carminis, τὴν νέαν Κωμῳδίαν, hoc est, novam Comœdiam reperere poëtæ; quæ argumento communi magis, et generaliter ad omnes homines, qui mediocribus fortunis agunt, pertineret: et minus amaritudinis spectatoribus, et eadem opera multum delectationis afferret: concinna argumento, consuetudine congrua, utilis sententiis, grata salibus, apta metro. Ut igitur superiores illæ suis quæque celebrantur auctoribus: ita hæc νέα κωμῳδία cum multorum antea, tum præcipue Menandri Terentiique est. De qua cum multa dicenda sint, sat erit tamen, velut admonendi lectoris causa, quod de arte comica veterum chartis continetur, exponere. Comœdia vetus, ut ab initio chorus fuit, paulatimque personarum numero in quinque actus processit: ita paulatim velut attrito atque extenuato choro ad novam Comœdiam sic pervenit, ut in ea non modo non inducatur chorus, sed ne locus quidem ullus jam relinquatur choro. Nam, postquam otioso tempore fastidiosior spectator effectus, tunc cum ad cantores ab actoribus fabula transibat, consurgere et abire cœpisset: admonuit poëtas primo quidem choros prætermittere, locum eis relinquentes: ut Menander fecit, hac de causa, non, ut alii existimant, alia. Postremo ne locum quidem reliquerunt: quod Latini fecerunt comici, unde apud illos dirimere actus quinquepartitos difficile est. Tum etiam Græci Prologos non habent more nostrorum, quos Latini habent. Deinde Θεοὺς ἀπὸ μηχανῆς, id est, Deos argumentis narrandis machinatos, ceteri Latini instar Græcorum habent: Terentius non habet. Ad hoc, προτατικὰ πρόσωπα, id est, personas extra argumentum arcessitas, non facile ceteri habent: quibus Terentius sæpe utitur, ut per harum inductiones facile pateat argumentum. Veteres, etsi ipsi quoque in metris negligentius egerunt, iambici versus duntaxat in secundo et quarto loco; tamen a Terentio vincuntur resolutione hujus metri, quantum potest, comminuti ad imaginem prosæ orationis. Tum personarum leges circa habitum, ætatem, officium, partes agendi, nemo diligentius Terentio custodivit. Quinetiam solus ausus est, cum in fictis argumentis fidem veritatis assequ-

retur, etiam contra præscripta comica meretrices interdum non malas introducere: quibus tamen, cur bonæ sint, et voluptas per ipsum et causa non desit. Hæc cum artificiosissima Terentius fecerit: tum illud est admirandum, quod et morem retinuit, ut Comœdiam scriberet: et temperavit affectum, ne in Tragœdiam transiliret. Quod cum aliis rebus minime obtentum et a Plauto, et ab Afranio, et Accio, et multis fere magnis comicis invenimus. Illud quoque inter Terentianas virtutes mirabile, quod ejus fabulæ eo sunt temperamento, ut neque extumescant ad tragicam celsitudinem, neque abjiciantur ad mimicam vilitatem. Adde, quod nihil abstrusum ab eo ponitur: aut quod ab historicis requirendum sit: quod sæpius Plautus facit, et eo est obscurior in pluribus locis. Adde, quod argumenti ac styli ita attente memor est, ut nusquam non caverit, aut curaverit[9] ea, quæ obesse potuerunt: tum quod media primis atque postremis ita nexuit, ut nihil additum alteri, sed aptum ex se totum, et uno corpore videatur esse compositum. Illud quoque mirabile in eo primo, quod non ita miscet personas quatuor, ut obscura sit earum distinctio. Et item quod nihil ad populum facit actorem, velut ex tragœdia, loqui: quod vitium Plauti frequentissimum est. Illud etiam inter cetera ejus laude dignum videtur, quod locupletiora argumenta ex duplicibus negotiis delegerit ad scribendum. Nam, excepta Hecyra, in qua unius Pamphili amor est, ceteræ quinque binos adolescentulos habent. Illud vero tenendum est, post νέαν Κωμῳδίαν Latinos multa Fabularum genera protulisse: ut togatas, a scenicis atque argumentis Latinis: prætextatas, ab dignitate personarum, et Latina historia: Attellanas, a civitate Campaniæ, ubi actitatæ sunt plurimæ: Rhyntonicas, ab actoris nomine: tabernarias, ab humilitate argumenti et styli: mimos, ab diuturna imitatione vilium rerum et levium personarum. Inter Tragœdiam autem et Comœdiam cum multa, tum in primis hoc distat: quod in Comœdia mediocres fortunæ hominum, parvi impetus periculaque, lætique sunt exitus actionum. At in Tragœdia, omnia contraria, ingentes personæ, magni timores, exitus funesti habentur. Et illic turbulenta prima, tranquilla ultima. In Tragœdia contrario ordine res aguntur. Tum quod in Tragœdia, fugienda vita; in Comœdia, capessenda exprimitur. Postremo, quod omnis Comœdia de fictis est argumentis: Tragœdia

9 *Non caverit, aut curaverit*] Ms. Dan. *non aut caverit, aut curaverit.* Id.

sæpe ab historica fide petitur. Latinæ Fabulæ primo a Livio Andronico scriptæ sunt, adeo, ut ad has res etiam tum recentes idem et poëta et actor Fabularum suarum fuisset. Comœdiæ autem motoriæ sunt, aut statariæ, aut mistæ. Motoriæ, turbulentæ: statariæ, quietiores: mistæ, ex utroque actu consistentes. Comœdia per quatuor partes dividitur; prologum, protasin, epitasin, catastrophen. Prologus est velut præfatio quædam fabulæ: in quo solo licet præter argumentum aliquid ad populum, vel ex poëtæ, vel ex ipsius fabulæ, vel ex actoris commodo, loqui. Protasis primus est actus, initiumque dramatis. Epitasis incrementum processusque turbarum: ac totius, ut ita dixerim, motus erroris. Catastrophe conversio rerum est ad jucundos exitus, patefacta cunctis cognitione gestorum.

Comœdia est fabula[10] diversa instituta continens, affectuumque civilium ac privatorum: quibus discitur, quid sit in vita utile, quid contra evitandum. Hanc Græci sic definiere:[11] *Κωμῳδία ἐστὶν ἰδιωτικῶν καὶ πολιτικῶν πραγμάτων ἀκίνδυνος περιοχή.* Comœdiam esse Cicero ait, 'imitationem vitæ, speculum consuetudinis, imaginem veritatis.' Comœdiæ autem a more antiquo dictæ: quia in vicis hujusmodi carmina initio agebantur, apud Græcos: ut in Italia compitalitiis ludicris, admisto pronuntiationis modulo, quo, dum actus commutantur, populus detinebatur.[12] Aut *ἀπὸ τῶν κωμῶν*, hoc est, ab actu vitæ hominum, qui in vicis habitabant, ob mediocritatem fortunarum: non in aulis regiis, ut sunt personæ tragicæ. Comœdia vero, quia poëma sub imitatione vitæ atque morum similitudine compositum est, in gestu et pronuntiatione consistit. Comœdiam apud Græcos dubium est quis invenerit primus: apud Latinos certum est. Comœdiam et tragœdiam togatam primo Livius Andronicus reperit: aitque, 'comœdiam esse quotidianæ vitæ speculum:' nec injuria. Nam, ut intenti speculo veritatis lineamenta facile per imagines colligimus: ita lectione comœdiæ imitationem vitæ consuetudinisque non ægerrime ani-

10 *Comœdia est fabula*] In Mss. sic est: *De Comœdia. Comœdia est f.* Adeo ut, quæ sequuntur, non Evanthii amplius, sed alterius auctoris esse videantur. *Id.* Westerhovius nomine 'Fragmenti Donati' edidit: satis audacter. *Zeun.*

11 *Hanc Græci sic definiere*] Diomed. Gram. lib. III. ubi eadem definitio habetur, *καὶ πολιτικῶν* non addit. *Lind.*

12 *Populus detinebatur*] Ms. *populus attinebatur*, ut et inf. *Id.*

madvertimus. Hujus autem originis ratio ab exteris civitatibus moribusque pervenit. Athenienses namque, Atticam custodientes elegantiam, cum vellent male viventes notare, in vicos et compita ex omnibus locis læti alacresque veniebant: ibique cum nominibus singulorum vitam publicabant: unde nomen compositum, ut Comœdia vocaretur. Hæc autem carmina in pratis primum mollibus agebantur. Nec deerant præmia, quibus ad scribendum doctorum provocarentur ingenia: sed et actoribus munera offerebantur, quo libentius jucundo vocis flexu ad dulcedinem commendationis uterentur. Caper namque pro donis his dabatur, quia vitibus noxium animal habebatur: a quo etiam Tragœdiæ nomen exortum est. Nonnulli autem ex amurca olei fæce, quæ est humor aquatilis, Tragœdiam dici vocarique maluerunt. Qui ludi cum per artifices in honorem Liberi patris agerentur, etiam ipsi Comœdiarum Tragœdiarumque scriptores hujus Dei, velut patris, numen colere venerarique cœperunt. Cujus rei probabilis ratio extitit. Ita enim carmina inchoata proferebantur, ut per ea laudes ejus et facta gloriosa celebrari proferrique constaret: tum paulatim fama hujus artis increbuit. Thespis autem primus hæc scripta in omnium notitiam protulit. Postea Æschylus, secutus exemplum, publicavit. De quibus ita Horatius in Arte Poëtica loquitur:

Ignotum Tragicæ genus invenisse camœnæ
Dicitur, et plaustris vexisse poëmata Thespis,
Quæ canerent agerentque peruncti fæcibus ora.
Post hunc personæ pallæque repertor honestæ
Æschylus et modicis instravit pulpita tignis,
Et docuit magnumque loqui, nitique cothurno.
Successit vetus hic Comœdia non sine multa
Laude: sed in vitium libertas excidit, et vim
Dignam lege regi: lex est accepta: chorusque
Turpiter obticuit sublato jure nocendi.
Nil intentatum nostri liquere poëtæ:
Nec minimum meruere decus, vestigia Græca
Ausi deserere, et celebrare domestica facta,
Vel qui prætextas, vel qui docuere togatas.

Fabula generale nomen est; ejus duæ primæ partes sunt, Tragœdia et Comœdia. Si Latina argumentatio sit, prætextata dicitur. Comœdia autem multas species habet. Aut enim palliata est, aut

togata, aut tabernaria, aut atellana, aut mimus, aut Rhintonica, aut planipedia. Planipedia autem dicta, ob humilitatem argumenti ejus, ac vilitatem actorum, qui non cothurno aut socco utuntur in scena, aut pulpito, sed plano pede: vel ideo quod non ea negotia continet, quæ personarum in turribus aut in cœnaculis habitantium sunt, sed in plano et humili loco. Personati primi egisse dicuntur Comœdiam Cincius et Faliscus: Tragœdiam Minutius et Prothonius.[13] Omnium autem comœdiarum scripta ex quatuor rebus omnino sumuntur; nomine, loco, facto, eventu. Nomine, ut Phormio, Hecyra, Gurgulio, Epidicus. Loco, ut Andria, Leucadia, Brundusina. Facto, ut Eunuchus, Asinaria, Captivi. Eventu, Commorientes, Adelphi, Heautontimorumenos. Comœdiarum formæ sunt tres. Palliatæ, Græcum habitum ferentes: quas nonnulli tabernarias vocant. Togatæ, juxta formam personarum habitum togarum desiderantes. Atellanæ, salibus et jocis compositæ, quæ in se non habent, nisi vetustam elegantiam. Comœdia autem dividitur in quatuor partes: prologum, protasin, epitasin, catastrophen. Prologus est prima dictio, a Græcis dicta πρόλογος,[14] id est, antecedens veram fabulæ compositionem elocutio. Ejus species quatuor sunt: συστατικὸς, commendatitius: quo fabula vel poëta commendatur; ἀναφορικὸς,[15] relativus: quo aut adversario maledicta, aut gratiæ populo referuntur; ὑποθετικὸς,[16] argumentativus fabulæ argumentum exponens; μικτὸς, mistus: omnia hæc in se continens. Inter prologum et prologium quidam hoc interesse voluerunt: quia prologus est velut præfatio quædam fabulæ, in quo solo scilicet præter argumentum, aliquid ad populum vel ex poëta, vel ex ipsius fabulæ, vel actoris commodo loquitur. Prologium autem est, cum tantum de argumento dicitur. Protasis est primus actus initiumque dramatis, quo pars argumenti explicatur, pars reticetur ad populi expectationem tenendam. Epitasis est incrementum processusque turbarum, ac totius, ut ita dixerim, nodus erroris. Catastrophe est conversio rerum ad jocundos exitus, patefacta cunctis cognitione gestorum. In plerisque fabulis ipsarum nomina priora ponebantur, quam poëtarum: in nonnullis poëtarum, quam

13 *Minutius et Prothonius*] Ms. *Minutius et Prothimus*. Id.

14 *Dicta πρόλογος*] Ms. *dicta πρῶτος λόγος*. Id.

15 Ἀναφορικὸς] Ms. ἐπιτιμητικός. *Id.*

16 Ὑποθετικὸς] Ms. δραματικός. Quæ mox sequuntur, ex collectaneis regii exemplaris immutata sunt. *Id.*

fabularum. Cujus moris diversitatem antiquitas probat. Nam, cum primum aliqui fabulas ederent, ipsarum nomina pronuntiabantur ante, quam poëtæ pronuntiarentur, ne aliqua invidia a scribendo deterreri possent. Cum autem per editionem multarum poëtæ jam esset auctoritas acquisita, rursus priora poëtarum nomina proferebantur: ut per ipsorum vocabula fabulis attentio acquireretur.

Actas diversis ludis manifestum est inscribi. Nam ludorum quatuor sunt species, quos curules ædiles munere publico curant: Megalenses, magnis Diis consecrati, quos Græci Μεγαλησίους appellant:[17] Funebres, ad retinendum populum instituti, dum pompa funeri decreta in honorem patricii viri plene instruitur: Plebeii, qui pro salute plebis eduntur: Apollinares, Apollini consecrati. In scena duæ aræ poni solebant, dextra Liberi, sinistra ejus Dei, cui ludi fiebant: unde Terentius in Andria ait, 'Ex ara hac sume verbenas.'

Hinc Ulyssem palliatum semper inducunt: sive quod aliquando insaniam simulavit: quo tempore tectum se esse voluit, ne agnitus cogeretur in bella prodire; seu ob singularem sapientiam, qua tectus munitusque plurimum sociis profuit. Hujus enim virtutis erat, animi semper decipientis ingenium. Nonnulli Ithacæ incolas, sicut Locros, palliatos fuisse commemorant. Achillis et Neoptolemi personæ diademata habent: quamvis regalia sceptra nunquam tenuerint: cujus argumenti probatio talis inducitur, quod nunquam cum reliqua Græciæ juventute, ad gerenda cum Trojanis bella, sacramenta conjurationis inierunt, nec unquam sub Agamemnonis imperio fuerunt.

Comicis senibus candidus vestitus[18] inducitur, quod is antiquissimus fuisse memoratur. Adolescentibus discolor attribuitur. Servi comici amictu exiguo conteguntur, paupertatis antiquæ gratia, vel quo expeditiores agant. Parasiti cum intortis palliis veniunt. Læto vestitus candidus: ærumnoso obsoletus: purpureus diviti: pauperi phœniceus datur: militi chlamys purpurea: puellæ habitus peregrinus inducitur. Leno pallio varii coloris utitur. Meretrici

17 *Μεγαλησίους appellant*] Ms. ΜΕΠΟΥCΙΟΥC. Videtur legendum (ut et in Pith. lib. emendatum erat) Μεγάλους Σιούς. Vult Megalenses ludos nomen invenisse ἀπὸ τῶν μεγάλων Σιῶν: hoc est, Dis magnis. Nam Doribus, ut et Plato et Aristoteles testantur, Σιὸς est Deus. *Id.*

18 *Candidus vestitus*] De vestitu comico vid. Pollucem. *Id.*

ob avaritiam luteum datur. Syrmata dicta sunt ab eo, quod trahuntur: quæ res ab scenica luxuria instituta est. Eadem in luctuosis personis incuriam sui per negligentiam significant. Aulæa quoque in scena intexta sternuntur; quod pictus ornatus erat, ex Attalica[19] regia Romam usque perlatus: pro quibus siparia ætas posterior accepit. Est autem mimicum velum,[20] quod populo obsistit, dum Fabularum actus commutantur. Diverbia histriones pronuntiabant. Cantica vero temperabantur modis non a poëta, sed a perito artis musicæ factis. Neque enim omnia iisdem modis in uno cantico agebantur, sed sæpe mutatis. Ut significant qui tres numeros in comœdiis ponunt, qui tres continent mutatos modos cantici illius. Qui hujusmodi modos faciebant, nomen in principio Fabulæ et scriptoris et actoris superponebant. Hujusmodi adeo carmina ad tibias fiebant, ut his auditis multi ex populo ante discerent, quam Fabulam acturi scenici essent, quam omnino spectatoribus ipsis antecedens titulus pronuntiaretur. Agebantur autem tibiis paribus aut imparibus, et dextris aut sinistris. Dextræ autem et Lydiæ sua gravitate seriam Comœdiæ dictionem pronuntiabant. Sinistræ et Serranæ acuminis levitate jocum in Comœdia ostendebant. Ubi autem dextra et sinistra acta Fabula inscribebatur, mistim joci et gravitates denuntiabantur.

# L. VICTORIS FAUSTI
## DE COMŒDIA
### LIBELLUS.

Sim brevis usque licet veterum de more libellus,
  Meque suum quisquam nequeat asserere:
Nec triviis vulgata feram, decerptave passim,
  Nec proinde elata fronte superbus eam:

19 *Ex Attalica regia*] Sil. Italicus lib. XIV. 'Quæque Attalicis variata per artem Aulæis scribuntur acu.' *Id.*

20 *Mimicum velum*] Hæc vera est lectio. Apul. 'Siparium mimicum dimoveto.' Quintilian. lib. VI. cap. 4. 'Cum ejus accusator in sipario omnibus locis, aut nudum eum in nervo, aut ab amicis redemtum ex alea pinxisset.' Hæc eadem vox restituenda est Servio in Georg. Virgil. Vid. Fest. et Juvenal. Scholiast. ad Satyr. VIII. et alii. *Id.*

Attamen egregium nihil undique, et undique tersum est.
Nam, quod miraris, ridet id alter opus.

EDITURUS ego libellum de triplici Comœdiarum sectione, Trivisanorum decus, Andrea, tibi, quanquam prætextato, munus dicare decrevi. Non equidem admiratione bonorum corporis aut fortunæ, qua merito Venetiis et in adeo excellenti familia veneraremur: sed quoniam ingenio te singulari adolescentem multis jampridem indiciis ipse cognoveram. Etenim vere, quod de se jactabat Hermogenes, ætatem virtutibus, haud indole prævenisti. Quocirca nemini videatur alienum, si, quod ab ingenio proficiscitur, ingenio præstanti adolescentulo nuncupatur. Ceterum arbitror me meis, quotquot potuerunt intendi, viribus consecuturum, ne amplius quid novum aut vetus, quidve medium, et cur in Comœdia dicatur, ullus ignoret. Quod hactenus vel omissum a Latinis, vel abolitum vetustate, sæcula nostra desiderarunt. Multa quidem egregie Donatus, multa Diomedes, et adeo bonis auspiciis protulerunt, ut ea grammatici passim in sua transcribant: sed tamen huc illa parum videntur, immo nihil pertinere. Quædam igitur a Græcis auctoribus et Latinis haudquaquam nominatim pertractata, verum obiter disserta collegimus: quædam ipsi, collatis inter se multis, elicienda ac breviter curavimus annotanda, quæ tibi pauca parvus ego devovi, perinde atque suam Virgilianus ille Micondianæ Venationem. Fatemur enim et eorum, quæ nos minime præterierint, subticuisse complura. Jam itaque nostram hactenus obligatam fidem absolvamus. Comœdiæ nomen a Dæmone Como religiose admodum arbitramur esse deductum, quoniam et comessari de nomine dictum Philostratus affirmat, cujus scilicet numinis dexteritate quælibet hominibus fausta comessatio daretur. Quid autem sit comessari, Philostratus imagine Comi facilius tibi, quam ego possim, demonstrabit, ubi fingit eum fervescente mero supinum dormitare, facieque præ nimio potu scintillante, rhonchos ab imo pectore stertere deducentem. Utriusque vero sexus homines, id quod ipse desiderat, gregatim vestibus permutatis, plausuque concinno, quo maxime possunt genio indulgere. Quod ipsum in hac urbe sæpius vidisti, cum mimariæ (ut aiunt) saltationes hybernis noctibus debacchantur, quæ teste Polluce *κόρδακες* appellari consuerunt. Noli igitur eos audire, qui comessari dictum putant ab esu, quoniam s simplici necessario scriberetur, nec secus eruditi veterum codices haberent. Nam Græcum illud *κωμάζω*, quemadmodum z literæ

natura desiderat, duplici ss Latine quidem annotatur, sicuti φιλιππίζω, philippisso est. Ita κωμῳδία quasi κωμαζῳδία, videlicet comessantium hominum cantilena. Quæ Græcorum et Donati sententia maxime placet; cum præsertim doctissimus quisque fateatur in Dionysiacis comessationibus id genus poëmatis a Veteribus fuisse celebratum. Ii vero mihi nullo pacto blandiri possunt, qui nomen hoc ἀπὸ τῶν κωμῶν derivare contendunt, quoniam Athenienses (apud quos natam fere, et auctam esse Comœdiam nemo ambigit) δήμους vocarunt, quæ ab aliis κῶμαι fuissent appellatæ. Enimvero illud unum mihi negotium facit, ne scilicet Comum ἀπὸ τῶν κωμῶν Græcia dixerit: quemadmodum Romani Fornacaliam servatis ab incendio coluere fornacibus: et Robigum, sive Rubiginem, atque alios complures, a quibus præessent rebus appellavere. Utcumque tamen sese res habeat, περὶ τὸ κωμάζειν appellari Comœdiam affirmo: quoniam, etsi περὶ τὰς κώμας dicatur ὁ κῶμος, tamen ab eo τὸ κωμάζειν, unde κωμῳδία quasi κωμαζόντων ᾠδὴ nominatur. Verum ex ipso jam nomine patuit quænam definitio possit Comœdiæ convenire, poëma scilicet demulcendis hominum mentibus, excutiendisque potissimum cachinnis accommodatum. Hoc innuit Virgilius, et illi Græcorum, qui Θάλειαν Musam Comicis præsidere cecinerunt. Quæ scilicet, festivis pullulans jocis, ad risum usque delectet. Hoc etiam Aristoteles comprobavit, inquiens, quod in turpitudine ridiculum est, Comœdiam imitari. Quandoquidem illud inprimis poëtæ rebus et verbis efficere conabantur: ipsa quidem re bifariam, videlicet vel opinione sua, vel alterius persuasione deceptas fingendo personas: deinde magna nomina, vel Deos mortalium postremis componendo, sicuti Plautus in Amphitryone Mercurium simulat agere Sosiam: vel contra, quemadmodum in Ranis Aristophanis Fabula Xanthias vile mancipium Herculem agit. Verborum autem modis septem Comici risus excitabant: vel scilicet plura significans verbum usurpantes, quod grammatici dicunt ὁμωνυμίαν: vel plura significationis ejusdem, quod vocant συνωνυμίαν: vel proprium aliquod ludentes nomen ea quidem ratione, qua nos interdum 'oratorem' dicimus 'aratorem,' quod illi nuncupant παρωνυμίαν, vel eadem sæpius non invenuste repetendo, quod appellant ἀδολεσχίαν: cujusmodi est illud Ennianum ab Aulo Gellio citatum, ubi verbum hoc 'frustra' et 'frustrari,' decies eodem loco inculcatur: vel aspernandi studio diminutiva formantes: vel aliquam haud absurde literam mutan-

tes. Denique per non tritas dicendi figuras elegantiam alicujus, aut rude ingenium exprimentes, theatrum omne risu diffundebant. Verum hæc universa nihili nonnunquam erant, nisi vocem histriones singulis adhibuissent accommodatam: quandoquidem omnis oblectatio Comœdiæ propemodum in actione consistit. Hactenus autem quæ diximus, bono omine procedant: ne (licet huic libello de perplexis adeo quæstionibus propositum non sit disputare) nimis multa esse videantur.

Si funditus Latinæ Comœdiæ quæras perspicere conditionem: inprimis ejus originem par esse arbitror non ignorare: quippe cum ad nos e Græco fonte derivata per Latinos quasi traduces emanarit. In Veterum itaque fabulis quinque perhibent esse differentias, temporum scilicet, styli, materiæ, numerorum, et apparatus. Nobis igitur tempora considerantibus, tria Comœdiarum genera sese offerunt distinguenda. Primum enim est, quod una cum Peloponnesiorum imperio, Susarione, vel Sannirione floruit inventore. Alterum, quod ab impositis per Lacedæmonios Atheniensium cervicibus triginta quasi jugo tyrannis ad ætatem usque Philippi Macedonis est propagatum, videlicet per annos circiter sexaginta. Tertium, quod ab Alexandri temporibus adeo faustum sumsit initium, ut etiam a Latinis in præsentia celebretur. Verumtamen ego Comœdiam Græcum esse inventum minime arbitror: neque (ut Thomas Magister, et eum secuti, videntur æstimare) ab agricolis civium injurias conquerentibus esse derivatam. Hoc nempe causam asperitatis, et jurgiorum in Veteri Comœdia reddit: quam mox ipsi longe aliam esse docebimus: neque videtur quicquam, ut reor, ad Comœdiæ primordia pertinere: quoniam Orpheus, quem constat per centum amplius annos ante Trojani belli tempora vixisse, sub Laomedonte scilicet, ac Athenis Ægeo imperante, Bacchi mysteria ab Ægyptiis tralata suis Thracensibus indicavit. Atqui Comœdiæ, quemadmodum idem asserit Thomas, veris tempore in Bacchanalibus agebantur. Unde etiam apud Romanos ara Libero patri sacra in dextro latere scenæ, quemadmodum ait Donatus, vel orchestræ, ut Pollux, semper erigebatur, quod maximum est argumentum, a Bacchi mysteriis omne Fabularum genus esse depromtum. Id Horatius innuit, cum spectatorem et sacris functum, et potum appellat. Par est igitur arbitrari, prima Comœdiæ semina per Orpheum ab Ægypto in Græciam fuisse delata: unde complura non Orpheus modo, verum et alii transtulerunt.

Celebres enim erant et Phœniciæ literæ nondum Græcis sexdecim a Palamede Nauplii filio configuratis: ac plurimi studia poëtices habebantur: proindeque sapientes illi numeris omnia componebant: quæ una cum ceteris apud tum Ægyptios floruisse nemo bene doctus dubitarit. Non defuerunt etiam, qui Fabularum initia Siculis adjudicarent, quemadmodum Aristoteles in Poëticis ait, quoniam Epicharmus Comicorum antiquissimus poëta illinc esset oriundus. Syracusanus enim revera fuit, duplicesque Græcorum literas ϛ ξ χ primus omnium excogitavit, sicut in Iliados Alpha Grammaticus Joannes solerti vir ingenio mecum sentit: ubi longas η et ω per Simonidem poëtam in insula Chio natum scribit esse formatas, aspiratarumque characteres θ φ χ Cadmo illo Milesio testatur effictos: licet hæc Plinius quinquagesimo sexto libri septimi capite longe aliter tradat: nisi sit error in codicibus, aut Græci ipsi non satis sibi constent, quos ille potissimum fuerit secutus. Satius tamen arbitror hæc elementa singula singulis inventoribus addixisse. Ea igitur ægrotantium somnia prætermittas: unum hoc sciens ab Æschylo, et qui eum secutus est, Cratino, Fabulas in suam formam esse tandem redactas. Siquidem ante devictos Persas ad Salamina, cujus victoriæ Fabulam, quæ nunc extat, Æschylus dedit, nullus in iis ordo poterat reperiri. Comœdiarum itaque prima semina ad Ægyptios referamus, formulam earum et ordinem Cratini temporibus ascribentes. Styli cum ceteris scripturis eadem esse differentia videtur; antiqua enim Comœdia gravis et elata semper incedit, ac nonnunquam obsoletiora quædam verba sectatur: at contra recentior perspicuum sermonem affectat, utpote quæ novis ac politioribus utatur atticismis.

Materiæ cum tres esse nemo ambigat sectiones, quædam altius videntur nobis esse repetenda. Per Atticæ urbis incrementa potissimum vigente republica, cum scilicet omnia populi arbitrio regerentur, poëtæ, qui Fabulis operam dabant, ab insectatione aliena stylum minime poterant continere: seu quoniam Attici suapte natura nasutiores esse dicuntur: sive potius quod plebeii semper innato odio patricios prosequuntur. Etenim præpotenti morem populo gerentes, et judices et prætores maledictis insectari minime dubitabant: ac nihilo secius privatos, si quis vel avarus, vel impurus esse videretur: maximeque dabatur laudi, si poëta quispiam e scena gravioribus, ac plene censoriis verbis id genus homines veluti jaculis confecisset. Hoc namque multi domestico probro

quasi flagello quodam vexati, cum mores præteritos mutare, tum vel esse frugi, vel saltem apparere cogebantur: ne denuo sese male gerentes, male identidem audirent: cujus rei numeros omnes Cratinus dicitur implevisse: quippe ceteris austeritate præstans, acerbissima jurgia procaciter exspuebat. Hac etiam in parte bonus ille Aristophanes non dormitavit. Ejus enim Vespæ Fabula, quotquot erant sycophantæ, quos quidem ipse vocat ἠπιάλους, fecit ab incepto desistere, quo inter cetera facinore tantum placuit, ut oleagina, quæ par est aureæ coronæ, donaretur. Deinde labefactatis populi viribus, cum scilicet imperium ad paucos omnino recidisset, nulla poëtis amplius libere loquendi facultas concedebatur, sed pœnas dare potentioribus necesse erat, si quis vel minimum esset oblocutus. Idem enim Aristophanes, quemadmodum in Acharnensibus Fabula de se ipse meminit, quinque talentorum mulctam perpessus est, propterea quod Cleonis cujusdam ex Atheniensium optimatibus impotentiam et peculatum per Equites Fabulam detegere conaretur. Etenim illi adeo fuit infensus, ut, quoniam ab opifice personam Cleoni similem habere non posset, sibi milto ceterisque id genus fucis concinnarit: histrionibusque præ nimio metu e scena prodire non audentibus, Cleonis personam solus agere non dubitarit. Eupolis vero præceps in mare datus est, eo quod potentiores aliquot in Baptis fabula momordisset. Cum igitur hæc animadverterent poëtæ, decreverunt sibi fore prorsus a maledictis illis temperandum. Itaque styli nasum ob imminens vitæ discrimen alio converterunt, poëmata scilicet Homeri vel alterius in ludibrium sæpe quidem injuriose vertentes: quorum maxime Cratinus scenæ populoque (ut aiunt) servire contendit. Noverat enim (arbitror) id quod in Oratione de Corona Demosthenes asserit, esse natura comparatum, ut homines libenti animo calumnias aliorum audire videantur. Ulysses itaque plurali numero Fabulam dedit, quæ totius Odysseæ calumniaretur historiam. Aristophanes quoque, postquam suo malo contra stimulum calces nihil valere didicisset, in alteram se formam quasi Proteus convertit, Æolum scilicet Fabulam a Tragicis olim celebratam, in Comicam αἰολοσικῶνα deridendo permutavit. Ille idem Aristophanes (mirum dictu) novæ etiam initium Comœdiæ dedit, quod velim ejus egregia laude dictum arbitreris. Quippe cum unus ipse queat triplicis argumenti poëta reperiri, siquidem et aliam, cui nomen est Cocalo, Fabulam commentus esse dicitur, in qua virginum com-

pressiones, agnitæque agitarentur affinitates. Demum Athenis Macedonum petulantia subjugatis, eas continuo Fabellas edere studuerunt poëtæ, quibus illorum impuritati satisfactum esse videretur. Quandoquidem vel ex Athenæi monumentis facile possumus conjectare, quod gulæ ventrisque servitio Macedones fuerint emancipati. Menander itaque, suæ tempestati morem gesturus, Comœdiam ab Aristophanis Cocalo feliciter admodum est auspicatus: cui sic Ovidius alludit Amorum secundo, nobis obiter quænam fuerint ejus argumenta demonstrans,

Dum fallax servus, durus pater, improba lena
Vixerit, et meretrix blanda, Menandros erit.

Quod nos cum Græco carmine ludentes in egregiam Terentii laudem vertissemus, tibi pulcherrimos condendi iambos dedisse ansam videmur. Ceterum fuit octo tantum annis junior Alexandro, sanguine nobilis et morum integritate præclarus. Alexideque (ut arbitror) præceptore jam adolescens dare Fabulas cœpit, quæ centum et octo numero coram doctissimis quibusque steterunt, vel quinque supra centum, ut cecinisse Apollodorum Gellius scribit. Tandem Athenis in patria duos et quinquaginta natus annos obiit mortem, decimo scilicet ante bellum Macedonicum anno, quod Pyrrhus cum populo Romano gessit acerrimum. Nec solæ quidem hæ Menandri Fabulæ Macedonum lumbos (ut his utar Persii verbis) intravere, sed et aliæ Diphili Sinopei centum Philemonisque Syracusani Menandrum æmulantis fere totidem accesserunt. Prætereo quas Apollodorus, Posidippus, et Philippides addiderunt, ac ceteri, quos nova Comœdia celebravit. Profecto mira fuit Aristophanis felicitas: cujus una Cocalus e quinquaginta quatuor (tot enim vidisse se Thomas Magister ait) adeo multas diversorum poëtarum Fabulas procrearit, quæ cum parente suo reliquisque Veterum pæne omnibus ab usu nostro suffurante tempore exciderunt. Utinam extarent vel dimidiatæ: non adeo forsan in præsentia Fabulas perspiciendo cæcutiremus; nec esset cur ego vos semicæcus ducere conarer. Sed, acta ne agamus, vitium hoc et præteritam calamitatem his quasi frugibus, quotquot extant, Aristophanis Fabellis compensantes. Duplex esse numerorum differentia videtur: quandoquidem Veteres illi Comœdiam variis distinguere versibus studuerunt, eo quod laudi maxime daretur, siqui novum carminis genus adinvenissent. Unde Phrynicus in Ionico

minori catalecticon tetrametrum excogitavit, Pherecratesque sibi versum e spondæo, dactylo, et trochæo pulcherrimum concinnavit: nec secus Eupolis tetrametrum ex trochæis conglutinavit. Verum Aristophanes, ut in omnibus est *ποιητικώτατος*, in hoc etiam ulli cedere noluit. Iambicum enim hypercatalecticum monometrum, et brachycatalecticum trimetrum, est mira suavitate modulatus. Insuper ex anapæstis trimetrum acatalecticum, ex choriambis vero monometrum primus omnium temperavit, atque alia complura per Servium et illius interpretes Fabularum annotata, quæ mortalibus adeo placuerunt, ut barbaros etiam Persarum animos potuerint demulcere. Etenim apud eos Aristophanem accepimus præsertim a rege celebratum. Contra vero Nova Comœdia iambos, ut plurimum solet, usurpat: quemadmodum a Stobæo, Plutarcho, Gellio citata Menandri carmina demonstrant.

Binas apparatu differentias extitisse grammatici tradiderunt, cum scilicet in personis, tum in ipsa serie, Comœdiarumque contextu. Platonius enim auctor est Veteris Comœdiæ poëtas e scena solitos esse eos educere personatos, qui statim ex ipsa facie, quos essent toto opere carpturi, spectatoribus indicarent: ut, si forte quis non audire carmina cogeretur, de persona tamen, quisnam esset deridendus, agnosceret. Sed Comici recentiores, ad excutiendos potissimum risus, histrionum facies configurarunt. De industria quidem monstrosos hominum vultus effingere conabantur, ne cuipiam forte fortuna Macedoni tunc præfecto similes esse viderentur: proindeque miser ille poëta, non secus ac si barbarum principem data opera subsannaret, publice mulctaretur: adeo nobilis illa Græcorum majestas impuris obtemperabat. Quippe distorta corpora Menander (si Platonio credimus) planeque communem hominum excedentia naturam personis imitabatur, profecto sapienter, Quoniam, inquit ille, non solum malum, sed et mali vitanda est suspicio. Quod autem ad Fabulæ pertinet contextum, chorus in causa est cur inter se Veteres Novique non quadrent: quandoquidem illi varia quædam modulamina temperabant, quæ chorus singulis actibus intercinendo plebem sine tædio, quousque novi egrederentur histriones, detineret. Populus enim Atheniensis, quatenus rerum dominus habebatur, quotannis Ædiles creabat, qui sumtus alendis puerorum choris subministrarent. Ceterum chorus quatuor et viginti viris, puerisve, aut fœminis instruebatur, sicut Aristophanes in Avibus Fabula numerat. Si vero promiscue

viri fœminæque ad explendum chori numerum adhiberentur (quod fecisse dicitur primus omnium Tyrtæus) mares dimidium excedebant. Si pueri, tum fœminis illorum major numerus erat. Sin autem viri tantum, juvenes scilicet ac senes, identidem poëtæ majores tredecim, minoribus undecim admiscebant, utpote quorum de nomine chorus appellaretur. Quilibet autem ex his chorus in quatuor (ut aiunt) ζυγὰ dividebatur, quorum singula sex continerent saltatores. Comicus, inquam, hoc pacto chorus apparabatur. Nam, sicut Æschylus canit, quinque tantum et decem in Tragœdia constabat. Interdumque dimidiato numero (sicuti Pollux ait) semichorum induci facile admodum est videre. Idem attamen scribit in Veteri Tragœdia chorum saltatores habuisse quinquaginta: verum, quoniam Æschylus totidem Eumenidas induxisset, quæ totum præ multitudine theatrum consternassent, cohibente lege ad pauciores esse deventum. Arbitror etiam in Comœdia cum Donato longe plures ab initio fuisse cantores, quoniam (ut Aristoteles in Naturali quadam sentit Quæstione) multi facilius servare numeros possunt. Cum igitur post fabulæ prologum esset orchestram ingressurus, si rusticis constaret, a dextro latere solebat emitti: sin autem urbanis, a sinistra parte prodibat, quadrataque forma consistens recedentes histriones observabat. Deinde conversus ad spectatores, quorsumcumque septies theatrum intuebatur, totidemque cantilenas moderato gestu pronuntiabat: quod omne παράβασις ab Aristophane pluribus in locis nuncupatur. Prima igitur cantilena statim ab histrionum discessu prolata κορωνὶς communi nomine dicitur. Nam, quicquid persona quapiam recedente cantatur, grammatici Comicos exponentes κορωνίδα solent appellare. Κομμάτιον vero proprie dicitur, quatenus de choro amputata recisaque particula videtur: id a quibusdam εἴσθεσις χοροῦ nominatur. Secunda, παράβασις, non secus ac tota saltatio dicitur: quoniam illinc, ubi constiterat chorus, populum versus incedit: sive ἀνάπαιστος, eo quod frequenter hujuscemodi cantus anapæstos usurparet. Tertia πνῖγος, aut μακρὸν, cantilena scilicet (ut Pollux ait) una spiritus contentione prolata, quæ tria sejunguntur ab invicem, cum alterum alteri nullam habeat rationem. Quæ vero sequuntur, inter se quadam sunt ratione conjuncta, videlicet στροφὴ vel ᾠδὴ, sive μέλος, ἐπίῤῥημα, ἀντίστροφος vel ἀντῳδὴ, et ἀντεπίῤῥημα, quod loco septimo cantabatur, στροφὴ enim sive ἀντίστροφος membris et carminum genere quadrat. Rursus ἐπίῤῥημα

undecumque sibi conveniens ἀντεπίῤῥημα solet habere. Quoniam utrobique fere semper chorus ex iambis tetrametra sexdecim modularetur, totum hoc simul χορικὸν appellatur, quando Comœdiæ partem volumus assignare; quatuor enim sunt, videlicet πρόλογος, qui ad egressum usque chori prorogatur: deinde χορικὸν: et, quod interponitur choris, ἐπεισόδιον: postremo ἔξοδος, quæ scilicet a choro in calce Comœdiæ pronuntiatur, ut Pollux in quarto scriptum reliquit. Ea igitur παράβασις, auctore Demetrio Triclinio, quæ nullas harum partes omittit, perfecta solet appellari: qualem Aristophanes in Equitibus Fabula concinnavit. Verum complures imperfecte pro arbitrio poëtarum inseruntur: id quod idem in Nebulis Fabula fecit: ubi solum ἐπίῤῥημα, quod esset vitiis carpendis accommodatum, induxit, ac in Ranis quatuor illa tantum conjuncte reposuit. Sed illud est animadversione dignum, quod ἐπίῤῥημα et στροφὴ sive μέλος, quando nullam ἀντεπιῤῥήματος aut ἀντιστρόφου reditionem expectant, in fine semper habent παράγραφον, ut non esse κατάσχεσιν, id est, obnoxie posita videantur: quandoquidem hæc linea transversa παράγραφος scilicet, tria illa, quæ diximus, inter se discreta continuo claudit. Verum, si futuram expectant reditionem, στροφὴ tum hæc linea, cum non secus ac ἐπίῤῥημα, duabus aliis terminatur, quarum coëuntium angulus vergat introrsum: contra vero ἀντίστροφος lineis clauditur binis, quarum extrorsum utrique anguli vergant, hinc inde finale membrum, carmen scilicet ultimum amplectentes. Verum ex iis duntaxat uno solet ἀντεπίῤῥημα concludi. Quæ plane signa, prout anguli sese habent, vel futuram, vel præteritam reditionem ostendunt. Hoc Demetrius ille Triclinius scribens in Aristophanem excogitavit. Verumtamen inter cantus poëtæ nonnunquam personas educere solent, quarum dissertatio σύστημα κατὰ περικοπὴν appellatur: interdum versibus alternis contendentes aliquot proferunt histriones, vel chorum etiam respondentem: quod Hephæstion videtur ἀλλοιόστροφον appellare. Verum has et alias consulto prætermittendas esse arbitror quæstiones, quæ mira poëtarum licentia gignuntur: constat enim illis nihil unquam non audendum. Quocirca nobis, de choro certiora consectatis, pro materia satis abundeque dictum esse videatur, quomodo præsertim in Nova Comœdia chorus nullum habeat vel habere potuerit locum. Siquidem Athenis, cum omnia potentiores ad arbitrium suum revocare cœpissent, nulli amplius creabantur Ædiles: perindeque sumtibus ad alendos

juvenum choros institutis populus abuti prohibebatur: quod particulatim a Platonio legimus disputatum. Id itaque animadvertentes poëtæ, quemadmodum lata lege de non carpendo nominatim, materia mutabatur, ita etiam cantilenis abstinere penitus decreverunt: quodque sapientes, cum tempori cedendum est, efficere solent, quæ erat necessitas, in virtutem egregiam transtulere. Nam actus Fabulæ sic agebant colligatos, ut per intervalla, quæ quidem erant minima, saltem unus histrio relinqueretur, aut frequentius complures alternis inter se versiculis disserentes. Deinque nihil vetusti chori proprium observabant: quemadmodum in Aristophanis Pluto Fabula tute jampridem vidisti. Id Horatius ita cecinit:

Lex est accepta: chorusque
Turpiter obticuit, sublato jure nocendi.

Miror autem, quasi monstrum conspicatus, illum, cujus scripta sub Acronis nomine circumferuntur, vel si est ipse Acro, dixisse id lege cautum sub Augusto. Poterat mediusfidius perspexisse (modo Plautum aut Terentium legerit) an ante Augustum actæ Fabulæ quenquam momordissent. O quam egregie vetusta novis, Latinaque Græcis non hic modo, verum et alii fortuna similes confuderunt. Quippe hoc Athenis decretum patricii promulgavere vix anno Urbis Romæ quadragesimo septimo supra ter centum, videlicet cum tribuni militares imperio consulari crearentur.

Comœdiam itaque tempus et materia, sicut diximus, in tria genera dividunt, antiquum scilicet, et novum, et medium. Stylus vero, numeri, et apparatus duplici tantum sectione partiuntur: diversa tamen ratione: quoniam stylus et numeri vetustiora duo simul componunt, quæ ad Alexandrum usque pervenere: sed apparatus medium illud annectit recentiori. Nam in utroque (si grammaticis credendum est) nulla chori modulamenta reperiuntur.

Non autem esse arbitror alienum in præsentia quædam particulariter considerare, quæ profecto multa non erunt: quoniam facile videtur ex hactenus dictis fere omnes tum Græcas, tum Latinas metiri Comœdias, si temporum præsertim ullam habere volueris rationem: quando scilicet in scena floruerit unusquisque Fabularum poëta. Primam igitur Romæ Fabulam dare Lucius Livius occepit decimo supra quingentesimum Urbis anno: qui quidem, Gellio teste, quinquagesimus secundus ab obitu Menandri nume-

rabatur: vigesimo fere postea quam Romani primum Carthaginiensibus bellum indixissent: tunc enim pace composita, quæ populo tanto opere expetebatur, id genus oblectamenti relaxandi animi gratia receptum est. Deinde spatio novem annorum interjecto, C. Nævius data Fabula spectandi copiam fecit. Post eum Plautus, anno fere decimo quinto: subinde seriatim Q. Ennius, Cæcilius, et Terentius floruere: postea non multo Pacuvius, qui jam senex Accio cessit. Postremo Lucilius fuit, qui medium illud argumentum, lacerandi scilicet aliorum poëmata, sectabatur. Hunc enim Gellius in Accium et Pacuvium magna laude stylum exercuisse testatur. Fabulas igitur isti, de Græco petitas argumento, Latinis salibus condire statuerunt: quemadmodum in Terentii, vel Plauti, quæ circumferuntur, Fabulis est videre: Novamque penitus Comœdiam sunt imitati, nullam chori modulantes cantilenam: sed actus (ut ait Porphyrio) tibiarum concentu dirimentes. Ubi operæ pretium est animadvertere tibias chori proprietatem æmulari. Nam (ut auctor est Donatus) quæ Fabulæ graves haberentur et severæ, tibiis dextris agi consueverunt: quæ vero jocis et urbane dictis undique scaterent, continuo sinistris. Pollux enim auctor est quinque olim in scena januas extitisse; quarum media illius omnino domicilium esset, qui primas in Fabula partes haberet: altera, dextra scilicet, huic proxima, illius esse consuevit, cui partes darentur secundæ: tertia, sinistra, vel maxime tenuis, aut nullius erat personæ, vel desolatum aliquod simulabat sacellum. At reliquarum dextra eos emittere solebat, qui non ab Urbe, sed aliunde proficiscerentur: sinistra vero contra, quotquot venirent, urbanos producebat. Ab hac (ut arbitror) ejus Fabulæ chorus prodire consuevit, quas salibus jocisque referta esse videretur. Quippe, quod facete dicitur, solemus urbanum appellare. Verum ab altera, si rusticos Fabula contineret, quadam severa gravique simplicitate chorus emittebatur. Etenim eos potissimum rusticos vocamus, qui semper obducto supercilio facetias aversantur. Unde Palamedes apud Philostratum ab Achille dicitur ἀγρικώτερος, quoniam, ut erat undique severus, in deliciis etiam nihil haberet.

Ceterum, licet multa sint genera tibiarum, tamen duo scenam potissimum frequentabant, videlicet Phrygiæ: quarum nonnullæ modo dextræ, modo sinistræ ponebantur. Dextræ, quæ foramen unicum haberent: sinistræ, quæ duobus essent foraminibus dis-

tinctæ. Quippe Servius, Varronem secutus, duas impares cavernas hujuscemodi tibiis fuisse testatur, ac foramina totidem. Unde Virgilius earum biforem cantum appellat, propterea quod graves et acutas emitterent pro tibicinis arbitrio voculationes. Alteræ sunt Serranæ, sic (arbitror) appellatæ, quoniam iis saltatores et proferre et referre pedem continuo juberentur, non secus atque sectores, qui serra adacta partiri ligna conantur. Siquidem Pompeius ait serram id prælium dici quo frequenter acies et accedere et recedere soleret. Hæ semper erant sinistræ, paresque, id est, æquales cavernis: proindeque parem concentum, acutum scilicet emittebant, quemadmodum Servius haud perplexe scriptum reliquit. Verumtamen Diomedes tibias pares et impares videtur numero definire: quod equidem non video cur possit admitti: nam par et impar qualitate fere semper accipitur a Latinis. Exemplo sit hoc Ovidianum:

Par erat inferior versus.

Et illud Virgilianum:

Formosum paribus nodis.

Ac illud:

Impar congressus Achilli.

Sed quo tandem sum incuriose digressus? Egone ut magna nomina sugillarem? Minime, si meum mihi vitæ institutum permanebit. Quocirca ne nobis aliquid Eupolidis infortunio simile contingat, perfecto jam operi paragraphum stylus obducat.

## DE FABULARUM, LUDORUM, THEATRORUM, SCENARUM, AC SCENICORUM ANTIQUA CONSUETUDINE, LIBELLUS;

*Ex optimis auctoribus collectus, ad Comicos facilius intelligendos, præcipue conscriptus in gratiam Studiosæ Juventutis.*

Nunquam existimandum est cuiquam posthac familiarem Plautum aut Terentium futurum; eorumque intimum artificium, orationis characterem, atque venustatem, aliaque id genus plura quenquam plane assecuturum, nisi comicam omnem dignitatem, morem, et agendi consuetudinem, quæ ab antiquis in Fabulis ac

Ludis observari solebant, exacte teneat. Ita fiet, ut postea nihil præter metrorum rationem ac versuum mensuras desiderare possit: quas nimirum ex Terentiano, omnium Latinorum grammaticorum cultissimo, et in hac re plurimum exercitato, desumere licebit. Hic itaque libet adolescentulis bonarum literarum studiosis breviter proponere: primum, unde nata sit Comœdia, quoque pacto ante Comœdiarum usum antiqui poëtæ luserint: deinde vero, quomodo Comœdiæ agi ac pronuntiari solitæ fuerint, ut quid Ludi sint, quid Theatra, Scenæ, Actus, Personæ, et id genus cetera, facile intelligatur. Quod opus dum aggredimur, facilem atque attentum lectorem esse cupimus, ut tandem intelligat, quid sit Fabula, Tragœdia, Comœdia Vetus, Satyra, et Nova Comœdia.

## QUID FABULA, TRAGŒDIA, SATYRA, COMŒDIA VETUS ET NOVA.

Fabula generale nomen est, Tragœdiam, Satiram, et Comœdiam in se complectens. Estque Fabula narratio quædam conficta, et demissiore plerumque stylo ac versibus conscripta ad oblectationem auditorum. Unde etiam Poëmata inter Fabulas a nonnullis connumerantur: quapropter quibusdam visus est Homerus Iliadem instar Tragœdiæ, Odysseam ad imaginem Comœdiæ conscripsisse.

Tragœdia autem Fabula est, qua antiqui reprehendebant, quod in rebus non solum privatis ac civilibus, sed maxime arduis et ad principes attinentibus minus rectum videbatur. In ea scenici amurca, et olei fæcibus (quas Græci τρύγας vocant) perlinebant ora, ante usum personarum: unde Tragœdiæ nomen. Ejus grave argumentum fuit, petitum sæpe ab historica fide: dictio severa, sublimis, sæpe tumida: tranquilla prima, exitus funesti.

Post Tragœdiam inventa Comœdia, quæ Vetus dicta est: in qua (ut in Tragœdia quoque) simplex carmen fuit: quod carmen chorus circa aras fumantes nunc spatiatus, nunc revolvens gyros, cum tibicine concinebat: eratque primo una persona cantoribus substituta, quæ, respondens alternis choro, locupletabat variabatque rem musicam. Chorus autem in Tragœdia, aut Comœdia Vetere, dicebatur multitudo coævorum juvenum, aut minorum in sacris, vel scena, cantantium atque saltantium.

Fuit Vetus Comœdia Græcis Archæa dicta, quia esset de nobis parum cognitis vitiis: item etiam Eteonymos, quia inesset in ea

velut historica fides veræ narrationis, et nominatio omnium, de quibus scribebatur. Sed, cum poëtæ in Comœdiis abuti licentius stylo, et passim lædere ex libidine cœpissent plures bonos, lege lata, ne quisquam in alterum infame carmen scriberet, tacuerunt.

Satyra exinde sumsit exordium. Estque genus Fabulæ, quæ ex Satyris, quos illotos et petulantes Deos esse scimus, nomen sumsit. Fuit autem ejusmodi, ut in ea, quamvis duro et agresti joco, tamen vitia hominum, sine ullo proprii nominis titulo, carperentur, atque per scirpos, et ænigmata, magnæ res describerentur. Id vero genus Fabulæ multis obfuit poëtis, cum in suspicionem potentibus civibus venissent, quod illorum facta descripsissent in pejus, ac deformassent Fabulæ genus stylo carminis.

Post exoletam Satyram inventum est a poëtis aliud Fabulæ genus, quæ Comœdia Nova dicta est. Ea erat Fabula, continens imaginem civilium ac privatarum rerum: qua discebatur, quid esset in vita utile, quid evitandum. Unde ait Cicero, 'Comœdiam esse imitationem vitæ, speculum consuetudinis, imaginem veritatis.'

Nomen habet Comœdia, vel a Como, Deo comessationis, vel ab eo quod primum Athenienses per vicos adhuc dispersi ex omnibus locis læti alacresque conveniebant: ibique rudibus et incultis versibus potentiorum, aliorumque item hominum vitia nominatim perstringebant. Nomen autem compositum, *ἀπὸ τοῦ κωμάζειν καὶ ᾄδειν*. In summa, Comœdia est poëma sub imitatione vitæ ac similitudine compositum, in gestu et pronuntiatione consistens. In ea mediocres fortunæ hominum, parvi impetus, pericula quotidiana, turbulenta principia, lætique fuerunt exitus, et ficta argumenta. Caruit quoque choro nova Comœdia, contra quam Vetus, paulatimque personarum numero in quinque Actus processit: quod tunc cum ad cantores ab actoribus transibat Fabula, consurgeret et abiret populus. In ea etiam personarum ornatus alius inventus est, pallia, socci, et id genus cetera.

Post Novam Comœdiam Latini multa Fabularum genera protulerunt, quæ tamen Comœdiæ dicebantur. Togatas vocabant a scenicis indumentis, quæ Romanam togam præ se ferebant, et ab argumentis Latinis; Prætextatas a dignitate et vestitu personarum, et Latina historia: Atellanas ab Atella, Oscorum civitate, ubi inventæ dicuntur: eæ salibus conspersæ erant, ac jocis com-

positæ, in se non habentes nisi venustam elegantiam: quales sunt Plautinæ: Rhyntonicæ Comœdiæ dictæ ab Auctoris nomine: Tabernariæ, ab humilitate argumenti et styli: Palliatæ ab habitu et argumento Græco. Mimi, ab inverecunda imitatione vilium rerum et levium personarum. Planipedia quoque Comœdia dicta, ob humilitatem argumenti, ac vilitatem actorum, qui non cothurno, aut socco utebantur in scena, aut pulpito, sed plano pede: vel ideo, quod non ea negotia contineat, quæ personarum in turribus, aut in cœnaculis habitantium sunt, sed in plano et humili loco.

Omnium autem Comœdiarum scripta, quæ Dramata Græci vocabant, ex quatuor rebus omnino sumuntur: nomine, loco, facto, eventu. Nomine, ut Phormio, Hecyra, Gurgulio, Epidicus. Loco, ut Andria, Leucadia, Brundusina. Facto, ut Eunuchus, Asinaria, Captivi. Eventu, ut Commorientes, Adelphi, Heautontimorumenos. Dividitur Nova Comœdia in quatuor partes: prologum, protasin, epitasin, catastrophen.

Prologus est veluti præfatio quædam Fabulæ, in qua vel poëta excusatur, vel fabula commendatur.

Protasis est primus actus Fabulæ, in quo pars argumenti explicatur, pars reticetur, ad populi expectationem tenendam.

Epitasis incrementum est, processusque turbarum, et involutio argumenti, cujus elegantia connectitur.

Catastrophe est explicatio Fabulæ, per quam eventus ejus explicatur atque approbatur.

## DE LUDORUM ANTIQUORUM GENERIBUS.

Verum, ut omnis Comœdiarum ratio facilius intelligatur, atque adeo ea, quæ omnem Comœdiarum actionem spectant, attendendum est primum, quando fierent, quo loco, et qua forma. Hoc autem tum demum lector intelliget, cum pernoverit, quid fuerint apud antiquos, Ludi, Theatra, Actus, Scenæ, et hujusmodi cetera.

Vetus itaque Comœdia, item etiam Tragœdia, primum agi solebat a Græcis, in vicis et pratis mollibus, ascriptis et propositis præmiis, quibus ad scribendum poëtarum provocarentur ingenia: actoribus quoque munera offerebantur, caperque dono dabatur, ut libentius jucundo vocis flexu ad dulcedinum commentationes populum allicerent.

Agebantur Comœdiæ et Tragœdiæ apud vetustissimos in honorem Liberi patris. In Italia primum actæ sunt Compitalitiis Ludi-

cris, admisto pronuntiationis modulo, quo, dum actus commutabantur, populus detineretur. Compitalitii autem Ludi dicti, qui per compita fiebant; scenæque ductiles in plaustris ob id antiquis excogitatæ. Postea vero factum, ut Ludis publicis et in Theatro agerentur Novæ Comœdiæ apud Romanos.

Ludos vocabant publica spectacula, quæ tum in gratiam populi fieri solerent a senatu, et a principibus institui, vel ad favorem populi conciliandum (ut nonnullos Cæsares fecisse legimus), vel ad animorum relaxationem et oblectationem. Multo magis ad religionem instituti sunt Ludi. Nam Diis post sacrificia etiam Ludos publicos consecrabant.

Ludi igitur, et Ludicra, quæ etiam Certamina vocarunt Latini, Græci Agonas, multorum generum fuerunt: neque vero uno tantum spectaculo in publicis Ludis detinebatur populus. Erant autem Ludi Gymnici et Athletici: Ludi Circenses: Ludi Gladiatorii: et Ludi Scenici; de quibus nunc singulatim est paucis disserendum, partim ex Budæo, nostræ Galliæ lumine, partim ex Vitruvio, Luciano, et aliis antiquis auctoribus.

Gymnici et Athletici Ludi in palæstris ac gymnasiis fiebant apud Græcos, quæ loca fuerunt exercendis et corporis et animi viribus accommodata. Nam etiam in iis palæstris aut gymnasiis exedræ fuerunt, in quibus philosophi Græci sedentes disputabant. Sed et palæstræ appellatio omnem athleticam artem et exercitationem complectitur, decentiamque: qua status, motus, flexusque corporis, ac omnes omnino habitus venustatem quandam leporemque præ se ferunt: quam qui non didicerant, ii apalæstoi ab antiquis dicti sunt. Eam vero artem qui exercebant, aut qui in palæstra exercebantur, vel decertabant præmiis, palæstritæ vel palæstrici dicti sunt: Gymnicos Græci etiam vocarunt, quod nudi athletæ exercerentur. Ceterum in palæstra gymnasii (inquit Plautus) cursu, luctando, hasta, disco, pugilatu, saliendo se exercebant athletæ. Hujusmodi Ludi in Campo Martio apud Romanos fieri solebant.

Qui currebant in Ludis Gymnicis, hoc est, cursu corpora exercebant, vel eo decertabant, Græcis dromi appellantur, hoc est, cursores. Quorum alii stadiodromi dicebantur, qui stadium percurrebant: alii diaulodromi, a circumactu curriculi, id est, duplo curriculo, quod diaulon vocabant: nam ii cursores, cum ad metam pervenerant, flectentes, eo rursus recurrebant, unde cursum inierant. Erant et dolichodromi, qui sexies stadium curriculo obibant; nam dolichos longissimus cursus dicebatur.

Lucta, Græcis pale, vel in cœno, vel arenâ, vel pulvere fiebat; unde luctatores in Ludis Gymnicis, aut palæstra, Græcis palæstæ appellati. Ii luctaturi, ceromate, id est, oleo cerato perfundebantur: unde, qui eos ungebant, ceromatistæ dicti. Pulvere quoque post unctionem inspergebantur, ut corpora ceromate et sudore lubrica mutuas luctantium prehensiones admitterent: unde natum proverbium, 'citra pulveris tactum,' de iis, qui facile aliquid assecuti sunt, et citra sudorem, quod et citra pulverem dici potest. Eum pulverem Græci aphen dicebant. Inter luctatores quidam summis inter se manibus depugnabant, nullo complexu hærentes: eos acrochiristas vocabant Græci. Alii vicissim feriebant arrectaria concertatione, hoc est, arrecti, et pulvere obsiti, alter alterum impetebant procursu calcitratuque: calcibus enim, cubitis, unguibus, non modo pugnis utebantur, omnique impetendi prehendendique modo: pancratiastæ vocati, et pancration hujusmodi certaminis genus, ex eo quod advocatis omnibus corporis viribus, omniumque nervorum contentione transigeretur.

Qui disco se exercebant athletæ, discoboli Græcis, appellabantur, hoc est, discum in sublime jaculantes. Erat autem discus lapis rotundus ac pertusus, inquit Ammonius.

Pugilatus, quem Græci pygmen appellabant, cestibus exercebatur, quales a Virgilio, lib. v. describuntur: in eo qui exercebantur, pugiles Latinis, Græcis pyctæ dicti sunt: quod nomen ad gallinaceos pugnaces translatum est.

Saltationum in Ludis Gymnicis multa genera fuerunt, quemadmodum docet Lucianus. Erat enim saltatio pyrrhicha, a Pyrrho inventa, a qua pyrrhicharii et pyrrhichistæ dicti: quæ eadem saltatio enoplia, id est, armata dicebatur: quod armati saltarent. Erat saltatio Cordax obscœna, et comica: et alia saltatio satirica, quæ Sicinnis dicebatur. Fuit item emmelia saltatio, pacata et honesta. Qui vero saltus pernicitate contendebant in gymnasiis, baltici a Græcis dicebantur; qui autem halmate, id est, saltu certabant, apud antiquos utebantur halteribus: sic enim vocabant plumbeas pilas, massulasve, quibus utraque manu se librabant, ut certius assilirent. Chironomia quoque erat saltatio gesticulatrix, qualis est, quam Mauricam vocamus: unde chironomi hujusmodi gesticulatores dicti.

Circenses Ludi certamina erant curulia, quæ in circo fiebant: qui locus erat ovata specie constructus, undecumque spectaculis

ornatus: e quibus innoxie patres equitesque Romani prospectare solebant: cujusmodi quendam Flaminius Romæ construxit: unde circum Flaminium legimus, et circum Maximum, a Cæsare dictatore exstructum, cujus vestigia adhuc hodie visuntur Romæ, juxta ædem D. Sebastiano sacram. Fuit autem longitudine stadiorum trium, latitudine unius, cum ædificiis jugerum quaternum ad sedem ducentorum sexaginta millium hominum. Erant in eo metæ depositæ, duarum aut trium pyramidum formam referentes. In ejus summitate carceres erant, e quibus equi curribus juncti ad cursum emittebantur, et, cum ad summum devenissent, revolvebantur, donec ad priorem metam pervenirent. A curribus, hoc est, bigis, trigis, et quadrigis, Curules Ludi dicti. Unde etiam dictos puto ædiles curules, quod iis administrandis essent præfecti: erant enim omnium præstantissimi Ludi. Nam in iis se exercebat, et magnis præmiis contendebat nobilissima Romanorum juventus, aptiorque ad bellum reddebatur. Fiebant primum apud antiquos inter enses et flumina, ut ab utraque parte esset ignaviæ præsens periculum.

Agitatores dicti sunt aurigæ in Curuli Certamine et Ludis Circensibus, quorum factiones erant a tunicarum coloribus: ut alii dicerentur Russati, Albati, Prasini, Veneti; atque ita insistentes curribus juvenes, velocitate equorum, aut agitatorum arte trahebantur.

Erant et desultores, qui duos equos absque ephippiis agitantes, ex altero in alterum subinde mira pernicitate desiliebant: amphippos Græci vocant. Hinc desultoria levitas in proverbium abiit: et equi desultorii dicti, ad id certamen accommodati.

Celetes et celetizontes, equites erant in Certamine Curuli non bigis aut quadrigis utentes, sed equo uno insidentes: cujusmodi certamen hodie quoque nonnullis in locis celebratur.

Ludi gladiatorii plerumque post Scenicos fiebant. In iis decertabant gladiis, populumque celeri agitatione gladiorum oblectabant. Gladiatorum autem genera, Retiarii, Secutores, Mirmillones, Hoplomachi, Thraces: quorum exempla apud auctores crebra sunt. Horum institutores ac magistri lanistæ vocabantur. Non enim ignari gladiatoriæ artis prodibant in publicum spectaculum, ad præmia consequenda. Itaque apud lanistas prius exercebantur in umbratilibus pugnis, quas sciamachias Græci vocarunt: quod hujusmodi pugnæ simulacra sub tecto fieri solita erant,

non ut vera pugna, in sole et pulvere. Hujusmodi lanistæ sunt apud nos, qui gladiandi artem privatim profitentur; qui docent omnes numeros impetendi, cedendique, vulnera inferendi, vitandique, aut ubi punctim cæsimve feriendum. Ludi vero Scenici, qui et Agones Musici et Dionysiaci dicebantur, quasi Libero patri dicati, ad Comœdiarum, Tragœdiarum, aut Satirarum recitationem pertinebant: item ad cantus et poëmata: scena ob id in theatro composita atque exstructa ea ratione, quam mox describemus. Qui se in his Ludis exercebant, scenici etiam dicebantur, et Dionysiaci artifices. Ludorum aut Certaminum Diis consecratorum quatuor erant apud Græcos genera. Erant enim Nemea, Isthmia, Pythia, et Olympia: quæ omnium erant maxima spectacula. In his Ludis proponebantur victoribus magna præmia, quæ qui custodiebant, Ludisque præerant, βραβευταὶ Græcis, Latinis designatores appellabantur, quorum officium erat, multitudinem retinere, obambulare, et spectatores moderari virgarum terriculo. Unde mastigonomi et rhabduchi etiam dicti, quod virgas gestarent, ut in officio continerent spectatores. Musicis quoque agonibus erant critæ, id est, judices, a quibus critici, id est, poëmatum judices dicti sunt. Ludorum, qui Diis consecrabantur, apud Romanos quatuor erant species. Eos Ludos ædiles curules munere publico quotannis curabant. Megalenses, sive Magni Ludi dicti, quod magnis Diis consecrati essent: quibus Ludis quatuor actæ sunt Terentii Comœdiæ: Andria, Eunuchus, Heautontimorumenos, Hecyra. Funebres, aut Funerales Ludi, ad retinendum populum instituti sunt, dum pompa funeris, decreta in honorem patricii viri, plene ac publice instruebatur. His Ludis acta est Comœdia Terentii Adelphi. Plebeii, sive Romani Ludi, pro salute plebis edebantur: quibus Ludis acta est Phormio. Apollinares Ludi, Apollini consecrati, aut in honorem Apollinis instituti.

## DE THEATRIS ET AMPHITHEATRIS ANTIQUIS.

Quo melius et commodius spectarentur Comœdiæ, Tragœdiæ, aut Ludi, sive ii Gladiatorii, sive etiam Scenici, vel alterius generis essent, instituta sunt ab antiquis, quæ Theatra vocabantur, a commode videndo ac prospiciendo sic appellata. Nam ante Theatrorum usum, scenæ super plaustris ductilibus exstruebantur, ac per compita ductæ, populo præbebant oblectationem. Theatra autem erant ædificia, vel apparatus in populi gratiam instructi, ad hemi-

cycli speciem, ad spectandos ludos: spectacula Latine possumus dicere. Cum forum institutum fuerit, (inquit Vitruvius) tum Deorum immortalium diebus festis, ludorum spectationibus, eligendus est locus Theatro quam saluberrimus. Fuerunt autem Theatra duorum generum: alia lignea et pluribus tabellationibus exstructa, qualia Ludis publicis quotannis fiebant Romæ, atque ea perennia non fuerunt: alia sumtuosa et nobilia, ex solidis rebus, id est, ex structura cæmentorum, lapide aut marmore constituta, quale est quod construxit M. Scaurus in ædilitate sua, item etiam Pompeius, et alii permulti. Ita autem compositum fuit antiquis Theatrum, ut eo conveniens, et commode sedens turba, e longinquo facile spectare posset, concavo æqualique parietum circumjectu, ut vel leni sono dicta verba ad alterum Theatri caput facilius ferrentur. Postea vero excogitatum est Theatrum in rotundam formam exstructum, alio multo excellentius atque capacius, magisque sumtuosum: quod quia veluti ex duobus constaret Theatris, rotundamque figuram, non jam amplius hemicyclum referret, ob id Amphitheatrum dictum est, quale est, quod hodie Romæ videtur, aliquando ab Antonino Pio ædificatum, et a Gothis devastatum, (Collisæum vulgus vocat,) quod potissimum ad alia spectacula vulgo proponenda factum atque inventum fuit: nam ad Scenicos Ludos prospiciendos, magis idoneum erat Theatrum: ob quos præcipue inventum fuisse credibile est. Unde facile conjecerim, Terentium, quo tempore primum proposuit suam Hecyram, egisse in Amphitheatro: scena per medium ipsius exstructa, et ad unum tantum hemicyclum spectante: nam ab utroque Amphitheatri semicirculo spectari non poterant Comœdiæ: quo factum, ut, dum in aliud latus vacuum, alia spectacula confestim proponerentur, veluti pugiles, funambuli, et hujusmodi cetera; populus ante absolutam Comœdiam illuc concurrerit, ad loca commodiora occupanda, quemadmodum ipse Poëta conqueritur, neque propter strepitum, et mulierum de loco pugnantium clamorem, absolvi potuerit. Quod ne accideret in publicis Ludis, existimo potissimum movisse Caium Curionem, qui bello civili in Cæsarianis partibus obiit, ut Theatra duo lignea, eaque amplissima excogitaret, in quibus etiam duæ essent scenæ, propter spectatorum commoditatem. Erant autem (quod mirum fuit) cardinum singulorum versatili suspensa libramento, inquit Plinius, e quibus utrisque antemeridiano Ludorum spectaculo edito inter se aversis (ne invicem obstreperent scenæ)

et repente circumactis, ut contra starent; postremo jam die descendentibus tabulis, et omnibus inter se coëuntibus, faciebat Amphitheatrum, et gladiatorum spectacula edebat, ipsum magis auctoratum populum Romanum circumferens. Itaque vides, quemadmodum Scenici Ludi, dum agerentur, aversis Theatris agebantur, ne turba fieret: dum autem proponebantur, aut producebantur gladiatores, in Amphitheatri reducebantur formam, et in unum duo Theatra coibant. Sed et novissimo die (ait idem) divisis duabus per medium scenis, athletas edidit Curio, raptisque repente e contrario pulpitis, eodem die, victores e gladiatoribus suis produxit. Vides quemadmodum pulpitum etiam auferebatur, dum gladiatores prodirent; nam ipsam aream occupabat: hoc autem factum fuit, fessis turbatisque volubilium Theatrorum cardinibus. Nam ante non erat opus eximere pulpitum, cum contra starent scenæ, et locum præberent circumactis Theatris in Amphitheatri formam, post Ludos Scenicos absolutos.

## THEATRI CONFORMATIO, EJUSQUE PARTES.

Sed, quo tandem artificio, quave industria ædificatum fuerit apud antiquos Theatrum, prospiciendis Scenicis Ludis idoneum, paucis hic vobis proponere libet, ne quid earum rerum prætermisisse videamur, quæ ad hunc sermonem pertinere judicentur. Quod tamen non ita accipiendum erit, quasi ad unguem expressum, sed partim conjectura et ratione natum, partim ex iis descriptum, quæ tum in antiquis ruinis aliquando vidimus, tum etiam ex auctoribus, qui de hac re scripserunt, comprehendimus. Itaque primum intelligendum est (quemadmodum paulo ante docebamus) Theatrum fuisse in semicirculi figuram compositum, atque ita conformatum, ut æque gestus prospicerent, ac voces audirent (sine tumultu tamen), qui ad latera et in summis sederent gradibus, atque ii, qui in imis juxta scenam. Caveam vocare videtur Plinius locum in Theatro, gradibus ac sedibus constructum atque compositum, in quo sederet populus. Cavea ipsa (inquit de Theatro Scauri) cepit hominum octoginta millia: cum Pompeii theatri, (sic enim legendum est: nam nunquam Pompeius Amphitheatrum edidit,) toties multiplicata Urbe, tantoque majore populo, sufficiat large quadraginta millia sedere. Nisi mavis caveam accipere pro tota Theatri capacitate, ut etiam scenam ipsam comprehendas; quod tamen

minus probaverim. Gradus autem dicebantur in ipsa leniter pendente Theatri forma, sedes lapideæ, in hemicyclum etiam exstructæ, e quibus commode prospiciebat populus. Super his gradibus (quos non amplius quindecim esse conjecimus) sedebant spectatores, et ad eos undecumque commeabant, nullo inter conscendendum alteri noxam afferente. Illuc autem per cuneos accedebant, qui tum in ima Theatri cavea, tum etiam supra ipsam, adeo ingeniose conformati erant, ut ab iis per alios scalares gradus ad quemlibet gradum spectatorium facilis pateret ascensus. Cunei spectaculorum (inquit Vitruvius) in Theatro ita dividantur, uti anguli trigonorum, qui currunt circum curvaturam circinationis, dirigant ascensus, scalasque inter cuneos ad primam præcinctionem. Supra autem alternis itineribus superiores cunei medii dirigantur. Cunei, in imo dirigentes scalaria, erant numero septem. Gradus spectaculorum, uti subsellia composita, erant non minus alti palmo pede, non plus pede et digitis sex, latitudines eorum non plus pedes duos semis, non minus pedes duos constituebantur, ut per id spatium latius, seu per ambulacrum quoddam, nullo negotio, huc atque illuc, ad vacuas sedes deerraret populus, absque eorum incommodo, qui jam consedissent. Post tres quoque singulos gradus, qui quartus in ordinem succedebat, duplo latior erat ceteris, ad leviorem Theatri proclivitatem, et ut singulis ordinibus singuli tres gradus relinquerentur. Ac, ne petulanti aut insolenti populo, propter sedes quantumvis accessu faciles, præberetur rixæ causa, cautum erat ne quilibet in quibuslibet sederent gradibus: sed in tribus primis, qui proximi essent scenæ pulpito, amplissimæ et extremæ dignitatis viri, in sequentibus consulares, in aliis patricii, ac deinceps plebeii in reliquis gradibus sederent. Itaque veteres architecti, naturæ vestigia persecuti, indagationibus vocis scandentes theatrorum perfecerunt gradationes, et quæsiverunt (inquit Vitruvius) per canonicam mathematicorum, et musicam rationem, ut, quæcumque vox in scena esset, clarior et suavior ad spectatorum perveniret aures; ac, ne vox impediret, ita compositi erant gradus, ut linea, cum ad imum gradum et ad summum extenta esset, omnia cacumina graduum angulosque tangeret. Atque, ut vox actorum suavior et delicatior spectatoribus videretur, antiqui Græcorum artifices inter sedes theatri Cellas constituerunt ratione musica, in quibus vasa ænea, pro ratione magnitudinis Theatri facta, collocabantur; quæ ita fabricata erant, ut, cum

tangerentur a voce, sonitum facerent inter se. Eoque artificio collocata fuerunt, ut nullum parietem tangerent, circaque haberent locum vacuum, et summo capite spatium, ponebanturque et suspensa cernebantur ore declivi, ut in iis vox actorum ingressa harmoniam efficeret, et gratiam quandam afferret spectatoribus, utque intellectu facilior esset. Tale quiddam audio adhuc hodie extare in quibusdam templis antiquis, quæ nunc quoque supersunt integra, apud nostræ tempestatis Græcos. In quorum fornice inferiore atque superiore varia sunt foramina hinc inde conspersa, ac sibi veluti ex diametro ab uno ad aliud latus correspondentia, in quibus vasa æenea impacta sunt, quorum os (quod angustius est, quam ipse venter) tantum exterius patet, non etiam prominet. In ea vasa, vox in templo canentium inclusa incredibilem efficit harmoniam, sonosque distinctissimos, et admodum gratos, atque aditu faciles. Sed in theatris vasa resupina suspendebantur. Tale quid autem Romæ factum fuisse suis temporibus negat Vitruvius, sed in Italiæ regionibus et in pluribus Græcorum civitatibus. Unde Lucius Mummius diruto Corinthiorum Theatro ejus æenea vasa Romam deportavit. Multi etiam architecti, qui in oppidis non magnis Theatra construxerunt, propter æris inopiam, fictilibus doliis ita sonantibus electis, hac ratiocinatione compositis, usi sunt. Quapropter Plinius ait, in Theatris vocem optime currere in doliis inanibus. In ligneis autem Theatris (ait Vitruvius), quæ Romæ passim fiebant, non erat vasis æneis opus, cum tabulationes haberent complures, quas sonare necesse erat. Aditus permulti et spatiosi dispositi erant circa Theatrum, nec conjuncti superiores inferioribus, sed ex omnibus locis perpetui et directi, sine inversuris: uti, cum populus dimittebatur e spectaculis, non comprimeretur, sed haberet ex omnibus locis exitus separatos sine impeditione. Reliquum Theatri artificium a gradu omnium superiore in altitudinem trium contignationum exporrectum erat, etiam in hemicyclum: atque ita exædificatum, ut porticus efficeret: undecumque patentes, et columnis hinc et inde ornatiores factas, in quas populus se reciperet, si quando propter imbres aut cœli tempestatem minus commodam, ludi interpellarentur. Eam Theatri partem Præcinctiones videtur appellare Vitruvius: Plinius, 'parietem circumjectum.' Sed inferiores et imi Theatri porticus duplices erant, mediaque spatia sub divo inter porticus viridibus adornabantur, quod (inquit Vitruvius) Hypæthræ ambulationes

haberent magnam salubritatem. Replebantur quoque, auctore Plinio, flore croci sylvestris, propter oculorum oblectationem, ut puto, magis quam ad odorem conciliandum. Quin etiam ne solis ardor aut etiam conspectus populum ab officio deturbaret, utque salubrius spectatores conspicerent, (nam porticus propter imbres tantum ædificatæ fuerunt,) excogitata sunt Vela toto Theatro, atque adeo ipsi Theatri caveæ supertensa, quæ spectatoribus umbram facerent: quod primus omnium invenit Q. Catulus, cum Capitolium dedicaret. Carbasina deinde vela primus in Theatro duxisse traditur Lentulus Spinther Apollinaribus Ludis: mox (ait Plinius) Cæsar Dictator totum forum Romanum intexit. Nero Cæsar velis, rudentibus superstratis, et colore cœli stellati Amphitheatrum contexit, ut solem defenderent. Ima Theatri sedes, vel potius id spatium quod ab ima sede Theatri interjacebat pulpito, Orchestra dicebatur, quasi saltatorium, quod illic, apud Græcos et apud Latinos antiquiores, saltantes histriones populo oblectationem afferrent, interea dum actus commutarentur. In eam etiam Thymelici, hoc est, Citharistæ, Citharœdi, Tibicines suas præstabant actiones ipsis Græcis, atque id spatium comprehendebat apud antiquos, quod ceu centrum Theatri ab imo gradu ad pulpitum usque scenæ vacuum relinquebatur. In Theatrorum orchestris (inquit Plinius) scobe aut arena superjecta vox devoratur, et in rudi parietum circumjectu: quapropter existimo probe emundatum fuisse, si quando pugilum Ludis arena conspersa videretur. Novissime autem apud Romanos orchestra senatoribus dicata fuit, in qua honorificentiorum erant loca designata, propter commoditatem: ut inde, non solum verba et gestus, sed etiam pedum motiones, et vel minima quæque conspicerent: proximus enim hic gradus erat pulpito scenæ, de cujus compositione mox dicendum est.

## POSITIO ET CONSTRUCTIO SCENÆ IN THEATRO.

Ante Theatrum, ceu frons quædam ipsius, Scena opposita fuit, pro re nata et agenda Comœdia aut Tragœdia exstructa: uno aut altero tantum die usui futura: nisi fortasse ligneus apparatus in aliquot dies proferretur. Nam de scenis sumtuosis, et præter consuetudinem supra modum luxuriantibus, hic non intelligimus. In hunc autem modum disposita erat, quantum ego conjectura assequi possum. Scena binis pluribusque contignationibus aut

contabulationibus, si mavis, exstructa fuit: circa quas singula ambulacra, aut porticus columnis pluribus distinctæ videbantur. Atque ea frons scenæ appellata fuit. In cujuslibet contignationis frontispicio, quod Theatrum respiciebat, portæ ingeniosissime depictæ et exitus varii fuerunt, in quibus, præsertim superiorum contignationum, Mimi, Mirmillones, et ceteri Ludii varios gestus ac gesticulationes edebant, unde Scenici proprie dicti. Chorus etiam, mea sententia, in iis superioribus contignationibus referebatur, dum agerentur Tragœdiæ, nisi mavis, post scenam in loco destinato fuisse chorum, et cantores ac tibicines, qui locus Odeum, ut puto, ob id vocabatur a cantibus. Sed in iis quoque locis fiebant et nebularum icones, et Deorum descensus, et cetera id genus, ad magnas et sumtuosas Comœdias apta. Existimo tamen in humili Comœdia non fuisse tantum apparatum. Ima scenæ contignatio prominentiores exerebat columnas, veluti porticus quasdam latiores sub quibus casulæ et rustica domicilia in Novis Comœdiis, variis scenæ locis, constructa erant, urbes quoque, et loca remotissima referebantur in Tragœdiis: e quibus prodibant actores, et illuc quoque se referebant ad tempus. In eadem scenæ parte excitatum fuit, quod Podium appellabant, (etsi podium in columnis id significare soleat, quod vocant Pedaste,) circa secundæ porticus medium prominebat, ne noceret actoribus. Breve quoque fuit, et paucorum capax, idque fere videbatur referre, quod in ædificiis nobilioribus circa secundam præcipue contignationem prominere videmus ad fenestras, Perronem vulgus vocat, post pulpitum exertum videbatur. Opertum erat tentorio quodam insigni, et quod ipsum undecumque ambiret, ut in eo secretius et magis abdite spectarent Principes, qui nonnunquam illuc se conferebant. Nam e podio Ludos ac Comœdias spectasse Neronem scribit Tranquillus. Dictum aiunt, quod in eo spectatores aut etiam tibicines pedibus innixi essent, non sederent: vel quod in eo nonnunquam pedibus gesticularentur histriones in actuum commutatione. Pulpitum in scena, (Græci λόγιον vocabant,) locus erat in quem prodibant actores e casulis aut domunculis suis scenicis, ad recitandum: nostri vocant ***Eschaffault.*** Fuit exactissime situm ante frontem scenæ, et loco ipsius medio, qui Theatri centro responderet; semper ligneum fuit, atque exemtile, etiam si scena structili materia constructa fuisset. Eximebaturque in athletarum et gladiatorum spectaculis, scena nihilominus integra manente.

Paulo altius videbatur ima scenæ porticu, in qua actorum domos constitutas esse dicebamus: ad idem leniter ascendebant actores pronuntiaturi: haud æque longum fuit atque ipsa scena, altum tantum erat pedes quinque, ut, qui in orchestra sederent, facilius pedum motiones et singulos agentium gestus perciperent. Id spatium, quod utrinque a pulpito ad extremam scenam vacuum relinquebatur, Græci vocabant Proscenium, ne quis existimet fuisse scenæ latera. Periacta vocarunt Græci in scenis suis turres, aut machinas, trigonas habentes, vel triangulares, miro artificio constructas, in uno atque altero scenæ latere positas, variis coloribus secundum angulos distinctas, versatiles: ut inter spectandum, dum animi ad histriones paulo attentiores essent, paulatim revolverentur, et modo rubræ, modo virides, aut alterius coloris apparerent: quæ res non parvam oblectationem spectantibus afferebat. Hæ, cum fabularum mutationes erant futuræ, seu Deorum adventus cum tonitribus repentinis, versabantur, mutabantque speciem ornationis in frontes. Ex iis projectitios ignes vibrabant, in iis fingebant tonitrua, pluvias, et quicquid in Tragœdia admiratione dignum fuit: sed hoc maxime in honorifico et sumtuoso Comœdiarum aut Tragœdiarum genere. Secundum περίακτα, nempe ad scenæ latera, itinera et Versuræ procurrentes erant, quarum una efficiebat, ut actores a foro, altera, ut peregre prodire aut illuc regredi viderentur. In media scena Valvæ Regiæ conformatæ erant, circa quas utrimque fuerunt composita Hospitalia quæ vocat Vitruvius, e quibus actores prodiisse puto. Omnium scenarum, quas Romani in Theatro unquam construxerunt, longe nobilissima fuit ea, quam M. Scaurus in ædilitate sua construxit. Eam triplicem fuisse refert Plinius, altitudine 360. columnarum. Ima pars scenæ marmoreos habuit parietes, non facile dixerim sectos an solidis glebis politos. Media fuit e vitro, inaudito etiam postea genere luxuriæ. Summæ tabulis inauratis columnæ, imæ duodequadragenum pedum. Signa cerea inter columnas fuerunt, tria millia numero. Sed et reliquus apparatus tantus Attalica veste, tabulis pictis, ceteroque choragio fuit, ut in Tusculanam villam reportatis quæ superfluebant quotidiani usus deliciis, incensa villa ab iratis servis concremaretur ad sestertium millies. Scenarum autem (ait Vitruvius) genera sunt tria, unum quod dicitur tragicum, atque id omnium sumtuosissimum fuit: alterum comicum: tertium satiricum. Horum autem ornatus sunt

inter se dissimiles, disparique ratione: tragicæ enim deformantur columnis, fastigiis, et signis, reliquisque regalibus rebus. Comicæ autem ædificiorum privatorum et menianorum habent speciem, prospectusque fenestris dispositos, ad imitationem communium ædificiorum. Satiricæ vero ornantur arboribus, speluncis, montibus, reliquisque agrestibus rebus, in topiarii operis speciem deformatis. Post scenam Porticus erant constructæ, quo cum imbres repentini Ludos interpellaverant, actores se recipiebant ex pulpito, aut in quibus vestium commutationes et personarum indumenta adservabantur. Ipsam autem personarum repræsentationem in scena, atque adeo compositionem Comœdiæ, Græci Drama vocarunt. Sed et scenam vocant Comici, quicquid duæ aut tres personæ sermonis integri et absoluti colloquuntur, illicque finit scena, ubi aut aliqua persona introgreditur, aut alia ad forum, aut alibi ad vicinam currit. Actus autem plures scenas comprehendebat. Estque in Comœdia pars quodammodo absoluta et integra, nondum tamen rem omnem finiens: sed ita dimidiatam relinquens, ut respirent spectatores, et facilius commutetur, quicquid in reliquis Comœdiæ partibus superest: id autem actus commutare dicebant. Interea mimi dicteria et diverbia referebant, recitabanturque nescio quæ jucunda, quæ populum alia oblectatione afficerent. In Comœdia vero plures erant hujusmodi actus, secundum rei gravitatem, aut rationem. Comœdiarum autem recitatio in scena Actio dicebatur: unde etiam qui agebant, et Fabulas pronuntiabant, Actores dicti. Actio quoque ad orationis pronuntiationem transfertur; ut etiam ipsa oratio rhetoris vel scripta vel pronuntiata actio dicatur.

## SCENICORUM ACTORUM DIVERSITAS.

In scenam non solum Comœdiarum aut Tragœdiarum Actores (qui tragœdi et comœdi dicebantur) prodibant in spectaculum, sed etiam mimi, pantomimi, archimimi, ethologi, ethopœi: omnes uno nomine hypocritæ (id est, alienæ personæ simulatores) dicti: et eorum actio, hypocrisis, id est, alienæ personæ simulatio, Latinis histriones, ludionesque, aut etiam ludii dicuntur. Mimi imitatores sunt gestuum, vocum, aut gressuum alicujus personæ inter alias: cujus ridicula sit vox, aut aliud quidpiam. Pantomimi omnium personarum imitatores sunt effictoresque: ut et mulieres, et senes, et juvenes, ac cujuscumque ætatis personas confingant; etiam ita

ex gestibus describunt, ut id quod agunt videre videare. Hujusmodi sunt quos Itali *buffones* vulgo vocant. Archimimi principes sunt histrionum, hoc est, inter histriones solertissimi et excellentissimi. Ethologi mimi, aut ethopœi, morum sunt effictores, affectuumque cujuscumque personæ quam sustinent, aut quam agunt et referunt in scena, unde ethopœia, morum alienorum imitatio: et ethici pictores ac statuarii dicti, qui suas imagines ita depingunt, aut cœlant, ut sensibus expressis propemodum spirent. Thymelici inter scenicos actores sunt, hoc est, citharœdi, citharistæ, lyristæ, tibicines. Citharœdi, qui et fidicines dicuntur, citharæ accinebant. Citharistæ citharam tantum pulsabant, non autem accinebant. Hujusmodi thymelici per orchestram præstabant actiones suas. Ludii sive ludiones (ut jam dictum est) ii erant qui Comœdiam recitabant. In ea enim recitanda mirum fuit artificium. Nam cantica temperabantur modis, non a poëta, sed a perito artis musicæ factis: neque enim omnia iisdem modis in uno cantico agebantur, sed sæpe mutatis: ut significant, qui tres numeros in Comœdiis ponunt, qui tres continent modos cantici illius. Qui hujusmodi modos faciebant, nomen in principio Fabulæ et scriptoris et actoris superponebant. Hujusmodi adeo carmina ad tibias fiebant, ut his auditis multi ex populo ante discerent, quam Fabulam acturi scenici essent, quam omnino spectatoribus ipsis antecedens titulus pronuntiaretur. Agebatur autem Tibiis paribus, aut imparibus; et dextris, aut sinistris. Dextræ autem tibiæ sua gravitate seriam Comœdiæ dictionem pronuntiabant. Sinistræ et serranæ acuminis lenitate jocum in Comœdia ostendebant. Ubi autem dextra et sinistra acta Fabula inscribebatur, mistim joci et gravitates denuntiabantur. Mimi aut Ludii, dum agebant, assumebant capiti personas, hoc est, confictas variarum personarum facies: vel reticulo denso facies obvelabant, ne agnoscerentur. Ita etiam instituti erant hujusmodi histriones, aut mimi, ut et corporis motus decentes facerent: denique etiam cantus ac prolationes secundum modos edocti erant, quæ mirum in modum populum afficiebant. Hi simul coacti in quoque genere, aut cantantes, aut saltantes appellabantur Chorus: divisi in duas partes, Semichoria. In actione autem Comœdiæ, eorum aliqui primas partes, alii secundas tenere dicebantur, pro variis actuum rationibus: eorum enim alii prologum dicebant, alii in nuntios, exploratores, custodes, servos, heroas, Deos, senes, ama-

tores, meretrices dividebantur, personasque in Orchestra assumebant, pro sua actione ac ludo.

## APPARATUS SCENÆ IN VICIS ET THEATRIS.

Apparabatur scena apud antiquos Græcos in agris, verno tempore, cum ædificiis et habitationibus triplicibus, instructis culminibus, peripetasmatis, tapetibus, linteisque candidis. Additæ postea sonantes pelves, ignesque manibus excussi: cavernæ quoque subterraneæ ac putei confingebantur: figuris maris, Tartari, fulminum, tonitruum, noctis, cœli, diei, regiarum, prætoriorum, ingentes aulæ, fornices ad viarum similitudinem. Apud Romanos Aulæa in scena primum sternebantur, cum primum pictus ille ornatus ex Attalica regia Romam perlatus fuit, velabaturque ipsa scena Sipariis, quæ posterior ætas pro aulæis sumsit, ut etiam siparia humi sterneret. Erat præterea velum minutum quod populo obsistebat in scena, dum actus commutabantur. In vicis si fiebat scena, arboribus in se cubantibus ac reflexis componebatur; quasi concamerata quædam densatio, ut subterpositos tegere posset, unde ab inumbratione dicta. In Theatro autem (ut jam dictum est) fiebat scena, camerato contextu, binis pluribusque contignationibus exstructa. Picta erat undique, suas domunculas habuit, in quas pro ratione actuum alternatim se conferebant actores. Duas aras utriusque habebat: dextram Liberi patris; sinistram ejus Dei, in cujus honorem Ludi fiebant. Unde illud; Ex ara hinc sume verbenas. Atque is demum erat scenæ apparatus in Theatro.

## DE HISTRIONIBUS ET MIMIS SCENICIS.

Omnis Tragœdiarum ac Comœdiarum gratia, et scenæ decus, in Histrionibus consistebat. Histriones enim et mimi in scena Comœdias recensebant secundum suos modos et cantica. Nam cantica, ut paulo ante docebamus, temperabantur modis, non a poëta, sed a perito artis musicæ factis, mutabanturque modi in uno cantico. Fiebant hujusmodi carmina ad tibias: ut his auditis multi ex populi ante discerent, quam Fabulam acturi essent scenici. Unde illud est Ciceronis: 'Non intelligo,' inquit, 'quid metuat, cum tam bonos septenarios fundat ad tibiam.' Tibicines appellabantur qui hujusmodi cantica ad tibiam fundebant, ante-

quam ageretur Comœdia, vel inter ipsos actus. Unde illud Plauti: 'Tibicen vos interea hic delectabit.' Ludiones autem et histriones ad tibicinis modos saltabant, et nonnihil etiam diverbiorum pronuntiabant. Unde Livius: 'Ludiones ex Etruria acciti, ad tibicinis modos saltantes, aut indecoros motus more Thusco dabant.' Proprium enim ludiorum ac morionum erat motus decoros ac gestus omnino decentes ostendere. Tibicinum autem erat decorum, modos, hoc est, mensuras in cantu observare, remissosque, aut acutos, aut etiam graves facere pro arbitrio. In Tragœdia et Satira sexdecim numero interveniebant moriones et histriones; in Comœdia etiam quatuor et viginti. Qui simul coacti in quolibet horum genere, unamque rem agentes, ut jam dictum est, Chorus vocabantur; divisi in duas partes, Semichoria: ubi autem gestus et cantus absolverant suos, tum in partes plures dividebantur: ut alii essent qui senes, alii qui amatores, mulierculas, servos luderent, personisque ac vestium varietate induerentur, quemadmodum res exhibebat, ac moris erat apud eos.

## AMICTUS ET PERSONÆ HISTRIONUM SCENICORUM.

Personati histriones agebant Comœdiam, neque agnoscebantur. Sed ita compositæ ac conflatæ erant personæ, ut referrent id ipsum quod a mimo agebatur; liceretque sub ipsis vocem ejus audire liberam. Nam, quod nonnulli dicunt, histriones tantum gestibus Comœdiam egisse, non etiam viva prolatione, id minus mihi probandum esse videtur. Vestiebantur quoque histriones pro ratione eorum, quos referebant, hoc est, vel servorum, vel senum, vel alterius personæ diversis modis. Senibus comicis candidus Vestitus dabatur, qui etiam antiquissimus fuisse memoratur. Adolescentes discolori veste contegebantur. Servi comici amictu vestiebantur exiguo, paupertatis antiquæ gratia, vel quo expeditius agerent. Parasiti cum intortis palliis prodibant. Milites chlamyde purpurea utebantur. Puellæ habitus erat peregrinus. Leno pallio varii coloris vestiebatur. Meretricibus dabantur Syrmata, hoc est, vestes expansæ, et quæ longius trahebantur: erant quoque plerumque lutei coloris, ob avaritiam. Syrmata etiam, seu pulla gestabant luctuosa funeralibus, quæ incuriam sui per negligentiam significabant. Sed, si quando variandum in Comœdiis erat, vestitusque commutandus pro affectibus, quos ex Comœdiæ actibus

significabant, lætis vestitus dabatur candidus: ærumnosis obsoletus: diviti quoque purpureus: pauperi phœnicius. Tragici aut tragœdi actores Calceamentorum genere a Comœdis variabant, eoque discernebantur. Utebantur enim Tragici in Theatro Cothurnis, quod tale genus erat calceamenti, ut dextro lævoque pedi conveniret: ceterum altum et prominens, actoresque proceriores efficiens ac referens: varii coloris, et honestum atque elegans: usque ad suram plerumque devinctum, more Punico. Comici actores, aut comœdi, in scenis Soccis utebantur: quod calceamenti genus optime sub pallio conveniebat. Quemadmodum enim pauperum ac rusticorum vestimentum fuit Pallium, ita etiam Soccus altum fuit calceamentum rusticis proprium, propter imbres et lutum, atque hybernas pruinas. Eo calceamenti genere utebantur tam viri quam mulieres. Quintilianus: 'Comœdia in cothurnos non assurgit: nec contra Tragœdia socco ingreditur.' Tragœdia enim, cum grave et magnum argumentum, magnasque et ingentes personas præ se ferret, cothurnis uti debuit. Comœdiam autem, cum esset humilis, et rusticos proponeret in scena, palliis et soccis commodius erat ornari. Quod præterea de his rebus dici posse quispiam judicabit, id in aliud tempus expectet necesse est: non enim hic omnia simul discutere nobis licuit, tum propter rei difficultatem, tum vero quia per negotia minus fuit commodum.

# ANTONIUS GOVEANUS

## DE LUDIS MEGALENSIBUS.

De Ludis Megalensibus quia certi nihil apud Auctores reperiebam, non abs re putavi, quæ colligere ipse potui, in medium afferre. Μεγαλησίους Magnos dici a Græcis Deos auctor est Donatus: Σιοὺς enim Æoles Deos vocant: unde Sibyllas dici vult Aristo: quod Deorum mentes consiliaque perspiciant. Magnos vero Deos intelligo, quos majorum gentium Cicero vocat, qui a terris in cœlum non pervenere: tales habebantur Jupiter, Neptunus, Minerva, Juno. At neque magnis omnibus Diis, sed tantum cœlestibus erant hi Ludi consecrati. Hos esse, quos Romanos interim vide-

mus appellatos, ex eo colligo, quod Asconius scribit, Romanos Ludos Magnos quoque appellari, quod Magnis Diis erant instituti: quos eosdem Circenses dictos putat. Unde illud Virgilii, 'Magnis Circensibus actis.' Non esse eosdem Ludos Megalenses, et eos quos Megalesia dicimus, ex Ciceronis Oratione de Haruspicum responsis aperte colligimus, ubi Megalesia Megalensibus celebrari dicit. Verba sic habent: 'Nam quid ego de illis Ludis loquar, quos in Palatio nostri majores ante templum in ipso Matris Magnæ conspectu Megalensibus[1] fieri celebrarique voluerunt? qui sunt more institutisque maxime casti, solennes, religiosi; quibus Ludis primum ante populi consessum Senatui locum P. Africanus iterum Consul ille Major dedit; ut eos Ludos hæc lues impura pollueret: quo si quis liber aut spectandi aut etiam religionis causa accesserat, manus afferebantur: quo matrona nulla adiit, propter vim consessumque servorum. Ita Ludos eos, quorum religio tanta est, ut ex ultimis terris accersita in hac urbe consederit; qui et uni Ludi ne verbo quidem appellantur Latino, ut vocabulo ipso et appetita religio externa, et Matris Magnæ nomine suscepta declaretur; hos Ludos servi fecerunt, servi spectaverunt, tota denique hoc Ædili servorum Megalesia fuerunt.' Extrema hæc verba declarant illos Ludos, quos Megalensibus in Palatio in ipso Matris Magnæ conspectu fieri dicebat initio, esse Megalesia: nam et Livius scribit M. Junium Brutum ædem Magnæ Matri Deum in Palatio dedicasse, et Ludos, ob eam dedicationem factos, Megalesia appellasse. Megalenses porro Ludi, sive Romani, sive Magni, sive Circenses, sub regibus fuere instituti: fiebantque sub initium mensis Sep-

[1] Quod Antonius Goveanus a Megalensibus Megalesia distinguere, Megalenses autem eosdem cum Romanis facere voluit, æque in utroque falsus est. Ciceronis ex Oratione de Responsis Haruspicum locum citat Goveanus: et ex eo colligit, a Megalensibus alia esse Megalesia: quod Cicero Megalesia Megalensibus celebrari solita dicat. Deinde tradit Ludos Megalenses eosdem esse, qui Circenses, Romani, Magni nominantur. Quæ cum dicit, non animadvertit, in quam difficiles sese rerum absurdissimarum laqueos inducat. Non abutar pluribus argumentis. Tota res uno verbo confici potest. Nam, si Ludi Megalenses committebantur pridie Id. April. ut ex Livio constat, Ludi autem Romani pridie Kalend. Sept. ut e priore actione in Verrem cognoscitur; quis est usque eo hebes, qui non videat, ut iidem sint Megalenses et Romani nullo modo fieri posse? Ego vero, ne dicam dolo, vocem illam, *Megalensibus*, e Ciceronis loco et expungendam puto, et e glossemate aliquo in ordinem Ciceronis verborum irrepsisse suspicor. *Mur.*

tembris: durabant autem non amplius dies novem. Cicero in actione prima in Verrem: 'Nonæ sunt hodie Sextiles; hora nona convenire cœpistis: hunc diem jam ne numerant quidem: decem dies sunt ante Ludos votivos, quos Cn. Pompeius facturus est: ii Ludi dies quindecim auferent: deinde Romani continuo consequentur: ita prope XL. diebus interpositis, tum denique se ad ea, quæ a nobis dicta erunt, responsuros esse arbitrantur.' Quorum dierum si quis rationem subducat, et sub initium Septembris cadere Ludos Romanos, et non amplius novem dies durasse deprehendet. De iis Ludis Romanis ita Cicero libro quinto in Verrem: 'Nunc sum designatus Ædilis; habeo rationem quid a populo Romano acceperim; mihi Ludos sanctissimos maxima cum cærimonia Cereri, Liberæ, Liberoque faciendos, mihi Floram Matrem populo plebique Romanæ Ludorum celebritate placandam, mihi Ludos antiquissimos, qui primi Romani sunt appellati, maxima cum dignitate ac religione Jovi, Junoni, Minervæque esse faciundos, mihi sacrarum ædium procurationem,' &c. Quo loco Megalenses Ludos non omisisset, quos Ædiles summa religione et dignitate faciebant, nisi iidem et Megalenses Ludi fuissent et Romani. Hac tamen tota de re asseveranter dictum nihil velim.

## DANIELIS HEINSII,

### AD HORATII DE PLAUTO ET TERENTIO JUDICIUM,

### DISSERTATIO.

At nostri proavi Plautinos et numeros et
Laudavere sales; nimium patienter utrumque,
Ne dicam stulte, mirati: si modo ego et vos
Scimus inurbanum lepido seponere dicto,
Legitimumque sonum digitis callemus et aure.

DURUM equidem judicium, et quod non nemo hac ætate de leporum omnium parente, summo Critico ac maximo Poëta excidisse nollet: cujus tamen vernæ melius de Plauto judicabant, quam qui nunc familiam in literis tueri hac ætate creduntur. Qui nec sæculi, quo vixit, et quo, cum Poësis, tum Latina lingua, ad supre-

mum culmen ac fastigium evecta fuit, ignorare potuit judicium; vir tantus, et, quod rei caput arbitror, principibus, qui inter se quotidie de iis judicabant, intime familiaris ac amicus. Augusto autem, optimo ingeniorum judici, tam gratus atque acceptus, ut non raro lepidissimus homuncio ab eo diceretur, et quem, si antiquitati habenda hic fides, etiam habere ab epistolis optavit. Qui cum contra tanti Terentii fecerit Fabellas, ut et integras ex iis ῥήσεις descripserit, et ubique accommodet, soli denique artem tribuat; hominis αὐθάδους potius quam eruditi esset, ita dissentire a tanto viro, ut ne causam prius cognoscendam crederet. Quare videamus saltem, quid afferri pro utroque possit. Ne vel Flacci judicium in posterum, ut solent, aut Terentium secure nimium damnare quidam pergant in Comœdia. Omnia autem pro Horatii judicio, qui Plautum sic amamus ut e manibus rarissime putemus deponendum, dicentur potius quam nostro. Ac de numeris quídem nonnulla Donatus: qua etiam in parte haud parum Veteribus nonnullis placuit Terentius. Rufino quidem Grammatico, cum inquit:

> Agnovit metrum, servatque Terentius artem:
> Nam prologos trimetro didicit componere versu,
> Scenarumque actus primos pede claudit eodem.

Quanquam certe Fabius non stetisse intra trimetros deplorat. De quo forte alias dicturi sumus. Ad alterum priusquam veniamus, quædam præmittenda erunt. Cum eædem Comœdiæ propemodum sint partes ac Tragœdiæ, finis quoque ex parte idem, ex parte diversus, multa esse utrique communia necesse est. Delectare enim ac docere est Comœdiæ: neque minus Comici διδάσκαλοι et κωμῳδιδάσκαλοι, quam Tragici, a Græcis dicuntur. Nec movere risum sane constituit Comœdiam, sed plebis aucupium est et abusus. Nam ridiculum, ut recte Aristoteles, 'vitium est et fœditas, doloris expers; quæ partem in homine aliquam corrumpit absque morbo.' Sicut fœda et detorta facies, si nullo cum dolore hoc fiat, risum movet. Unde ipsum quoque risum omnes fere antiquissimi Philosophi indignum sapiente judicarunt. Adeo ut Plato, tanquam sacrilegum, traducere non dubitet Homerum, qui ridentes introduxit Deos: quod in homine non τῆς κατὰ λόγον, verum τῆς κατ' αἴσθησιν, quemadmodum Philosophi loquuntur, διαθέσεως sit signum; a qua longe abest Deus: αὐτὴ ἡ οὐσία λόγου, καὶ αὐτόνους. Unde Thespis:

'Ορᾷς ὅτι Ζεὺς τῷδε πρωτεύει θεῶν,
Οὐ ψεῦδος, οὐδὲ κόμπον, οὐ μωρὸν γέλων
'Ασκῶν, τὸ δ' ἡδὺ μοῦνος οὐκ ἐπίσταται.

Quare divinitus ab Aristotele dictum est, partem turpitudinis esse, id quod est ridiculum. Diserte enim ait, *ὅτι τὸ γελοῖον, μόριον τοῦ αἰσχροῦ ἐστιν.* Ita, quæ vel in verbis auctorum vel sensibus, vel in sermone hominum et factis, aut detorta sunt aut depravata, animos plebeios vehementer movent, et hoc ipso risum ut plurimum excutiunt. Ideoque inusitata dicta et obscœna, optimorum cavillationes, singulorum contumelias, sententias perversas, ideoque inexpectatas, aliaque id genus (qualis imitatio dictorum vel factorum, et inprimis improborum) risum maxime in Comœdia, quam Veterem dicebant, expressisse constat. Quod intelligunt, qui genium ridiculi intelligunt atque indolem. Cujus segetem largissimam vel unus Aristophanes suppeditat. Qui non modo Plautum, sed quoscumque hac in parte superavit, omnesque *τοῦ γελοίου* modos ac figuras lepidissime expressit. Denique ut acetum, nisi vinum sit corruptum, bonum nunquam erit; ita, quæ sincera sunt et vera, risum nunquam excitabunt. Apposite Quintilianus, ubi de Ridiculo: 'Et hercule omnis salse dicendi ratio, in eo est, ut aliter quam est rectum verumque dicatur.' Quare et compositus ad risum sermo, ab oratione recta, quam *πολιτικὴν* magistri vocant, quam longissime abeat necesse est, cujus propriæ virtutes, *ἡ σαφήνεια, ἡ ἐπιείκεια, ἡ ἀφέλεια, ἡ ἀλήθεια,* perspicuitas, æquitas, simplicitas, veritas, ponuntur. Qua in parte supra admirationem omnium Menander apud Græcos, Terentius Romanis fuerit necesse est: qui ut viris sapientibus ac eruditis voluptatem potius afferrent, quam quacumque ratione risum extorquerent, duplici jucunditate utilitatem (imitatione vitæ scilicet humanæ, et inimitabili lepore) condierunt. Metu enim Macedonicæ potentiæ, licentia Antiquæ, ut observant Critici, defecit. Cujus locum occupavit Nova. Cujus et formam nondum penitus vidisse absolutam, sed jam concepisse animo, putatur Aristoteles. Ejus vero unicum propositum, humanos nosse atque imitari mores. Quo et D. Hieron. Epistola ad Furiam, de Viduitate Servanda, respicit, cum inquit: 'Nec mirum, hoc figulum sensisse de vasculo, quod ipse fabricatus est, cum etiam Comicus, cujus finis est humanos mores nosse atque describere, dixerit: Sine Cerere et Libero friget Ve-

NUS.' Omnis autem imitatio, ut postea dicemus pluribus, natura placet et delectat. Hoc enim proprium est hominis, ut recte Aristoteles, qui et *μιμητικώτατος τῶν ζώων*, merito ab eo dicitur. Joci vero, si petantur undique, molesti ac frigidi, aut theatrales fiunt, si a vita sint alieni: qui ut plebi forte, ita doctis placere ac sapientibus non possunt. Constantis enim viri ac sapientis animus laxari vult, non solvi. Illam autem constitutionem, *καὶ τὴν*, ut cum Stoicis hic loquar, *ἐν ταὐτῷ τοῦ ἤθους μονὴν*, risus solvit. Quem præclare, *τῆς περιχαρείας ὑπερέκχυσιν τῆς ψυχικῆς*, antiqui vocant. Ideoque et Socratici, quorum libri penuarium leporum omnium fuerunt ac facetiarum, quod e Xenophonte et Platone etiam hoc tempore apparet, *χαριεντίζεσθαι*, non *γελωτοποιεῖν*, solent. Ac ne ipsi quidem Siculi, ad festivitatem nati, et qui primi omnium Comœdiæ putantur inventores, alium illius finem, quam *τὸ χρήσιμον*, id est, utilitatem posuerunt. De Epicharmo Theocritus:

> *Πολλὰ γὰρ ποττὰν ζωὰν τοῖς παισὶν εἶπε χρήσιμα·*
> *Μεγάλα χάρις αὐτῷ.*

Id quia secus in Comœdia Antiqua, statim defecit; in qua omnia, a veritate et consuetudine aliena, hoc est, vere *γέλοια*, et ad risum erant comparata. Quis non ridet, cum exemplum vitæ, pater omnium virtutum, ipsa innocentia, probitas, ac virtus, Socrates ridetur? cum in corbe festivissime philosophatur? cum, quot pedes pulex saliat, subtiliter ac geometrice metitur? Pleraque enim falsa de sententiis opinionibusque veterum Philosophorum, et ad risum facta aut excogitata sunt, quæ præcipue hunc excitare solent. Ideo nec omnes Plauti, tantam materiem ridendi, quantam unaquævis ex Aristophanicis, suppeditat. Alteri enim omnia, alteri pauca per leges licebant. Ceterum, ut modo dicebamus, quicquid maxime ab agendi consuetudine aut dicendi alienum est, risum maxime movere solet. In sententiis, qualis illa Comici Nebulis,

> *Καί τοι πρότερον τὸν Δί' ἀληθῶς ᾤμην διὰ κοσκίνου οὐρεῖν.*

In verbis, ut cum furacissimus servus *κλεπτίστατος* a domino vocatur, qui laudare taciturnitatem in eodem videtur:

> *'Αλλ' οὔ σε κρύψω· τῶν ἐμῶν γὰρ οἰκετῶν*
> *Πιστότατον ἡγοῦμαί σε καὶ κλεπτίστατον.*

Quod ipsum aliquanto castigatius Nero extulit, qui de tali servo, 'Nulli apud se plus fidei habere,' dicebat: 'nihil enim ei neque

inclusum neque signatum esse.' Vox enim κλεπτίστατος tantum abest, ut sermoni convenire possit, ὥστε οὐδὲ αὐτοῦ τὴν διάλυσιν (dicerent subtiles harum rerum judices) πολιτικὴν εἶναι, hoc est, ut ne quidem voce alia, quæ eam exprimat, consuetudini aut usui accommodari possit. Itaque corrumpit vocem, plane ut faciem, qui sic movere risum cogitat: qualia prope infinita Aristophanis. Exemplo sint diminutiva, quæ tam diligenter tertio Rhetoricorum in illius Babyloniis Rex Criticorum Aristoteles notavit: χρυσιδάριον, λοιδορημάτιον, ἱματιδάριον, καὶ νοσημάτιον. Quod et in sermone ejus passim et in sensibus observes, quos non raro risus causa effert corruptissimos; sæpe tamen cum illudit aliis. Quare voces, phrases, sensus, etiam structuram, Novæ, ut imitari cuivis tutum est, ita Antiquam si quis imitari velit, maximo delectu ac judicio est opus: quod si quisquam, recte Aristoteles notavit. Atque hæc causa, cur, ut multo perfectior utiliorque, ita minus ridicula, sit Nova, in qua omnes, ut jam absoluta, acquiescunt. Cum antiqui Comici, iis pariter quæ dicunt, et dicendi ratione, urbanitatem, quia nihil aliud spectarunt quam ridiculum, plerisque in locis, imprudenter excedant: ideoque et vitium plerumque, quod βωμολοχίαν dixit Aristoteles, incurrant. Qui vir magnus Ethicorum quarto, ubi de urbanitate agit, quæ in primis locum in his habet, eosdem et urbanos et honestos vocari ait: εὐτραπέλους enim, quasi εὐτρόπους, dici. Sicut autem de corporibus ex motu, ita ex urbanitate judicari de animo: utrum nempe honestus sit, an turpis. Qui de corporibus locus, cum obscurus nobis videretur, neque quicquam in recentibus scriptoribus, qui interpretati eum sunt, præsidii ad manum esset, ad Andronicum Rhodium, cujus Paraphrasin in illos libros plane admirandam, primi et edidimus, et in Latinum convertimus sermonem, ut sæpe alias, confugimus. Qui hoc modo: Ἡ δὲ μεσότης, εὐτραπελία, καὶ οἱ ἔχοντες, εὐτράπελοι, οἷον εὔτροποι· καὶ γὰρ τοῦ ἤθους δοκοῦσι τοιαῦται κινήσεις, οὗτοι δέ εἰσιν οἱ παίζοντες ἐμμελῶς, καὶ ὡς δεῖ, καὶ ὅτε. ὥσπερ γὰρ αἱ κινήσεις τὰ σώματα χαρακτηρίζουσιν· οἷον πῦρ μὲν ἡ εἰς τὸ ἄνω κίνησις καὶ πᾶν κοῦφον· βαρὺ δὲ ἡ εἰς τὸ μέσον, καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων ὁμοίως· οὕτω καὶ ἀπὸ τῶν ἔξω καὶ φαινομένων τοῦ ἀνθρώπου κινήσεων, αἱ ἕξεις τῆς ψυχῆς φαίνονται καὶ τὰ ἤθη. Quod est ex interpretatione nostra: 'Medium vero, εὐτραπελία, id est, urbanitas, quique in eo excellunt, εὐτράπελοι, quasi εὔτροποι, hoc est, bene morati, dicuntur. Etenim potissimum a moribus videntur esse hi motus. Hi autem

sunt, qui concinne, et quemadmodum, et cum oportet, jocantur. Sicut enim corpora distinguunt sui motus, ut, exempli gratia, ignem et quicquid leve est, motus qui in altum fertur, grave contra, motus qui ad medium, eodemque modo in aliis; ita ex iis qui extra sunt, et qui in oculos incurrunt hominum motibus, habitus quoque apparent animæ et mores.' Quia autem risus iis, ut plurimum, qui minus sunt honesti, quales homines plebeii sunt aut scurræ, gratus esse solet; hinc fit, inquit idem Aristoteles, ut, qui scurriles sunt, urbani etiam dicantur. Addit autem, quod spectare huc propius videtur: 'Discrimen vero ex Antiqua Comœdia apparet et Nova. Nam in illa id quod obscœnum, in hac autem, quod suspicionem tantum ejus movet, risum quoque exprimit; quæ non parum differunt ad venustatem.' Idem de cavillis quoque addit et conviciis. Quibus abstinuisse Plautum constat, cum obscœnitate nemini concedat. Hujus autem in utroque ex Aristotelis judicio discrimen videamus. Byrrhia apud Terentium Andria:

> Ego illam vidi virginem: forma bona
> Memini videre: quo æquior sum Pamphilo,
> Si se illam in somnis, quam illum, amplecti maluit.

Vides in his, non obscœnitatem, sed suspicionem rei parum verecundæ, *καὶ ὑπόνοιαν*, quæ tam est honesta, ut a quavis virgine id, urbanitate salva, dici possit. Quid enim suavius, quam 'in somnis amplecti?' et quidem, si de viro et formosa conjuge dicatur! Non enim dicit *βινεῖν*, quod Aristophanes dixisset, nec quæ in re tali Plautus usurpare solet, qui nec honeste ea dicit, et obscœne circumloquitur. Nam qualia sunt ista Casina!

> OL. Ubi locus sumtus porro est, continuo stricto gladio: atat! papæ! papæ! CL. Quid id papæ?
> OL. Flagitium oh erat maximum: gladium ne haberet metui: id quærere occepi.
> Dum gladium ne habeat quæro, arripio capulum.

Nam cetera, in quibus plane loquitur, præsertim cum de Venere *ἀῤῥήτῳ* agit, ea vero ne commemorare quidem malo. Puto autem satis esse manifestum, etiam cum circumloquitur quæ parum sunt honesta, ne honeste quidem, et cum honestarum aurium fastidio, id fieri. Vides ergo passim Veteris imaginem, etiam, de quo mox paulo post, dicacitate ac maledicentia. Quæ Athenis partim leges,

partim metus, partim ipsa emendavit ratio: cum tamen sola risum felicissime moverent. Novæ autem rex princepsque Menander fuit: cujus expressa imago ac effigies Terentius. Quem cum uterque accepisset, Aristophanis virtutes hac mercede expressit Plautus, ut nec omnes posset, (quod et linguæ diversitas, et Romanorum leges, et tempora, ac Rerumpublicarum ratio vetabat, sublata jam maledicendi libertate, quæ præcipua, quod nemo nescit, *τοῦ γελοίου* pars est,) et quæcumque in Aristophane Plutarchus a communi consuetudine loquendi abhorrere notat, retineret. Nam et *κατὰ τὸν λεκτικὸν*, ut Critici loquuntur, *καὶ τὸν τῆς διανοίας τρόπον θυμελικὸς* est, et theatralis, non *πολιτικὸς*, neque *τῇ κατὰ τὴν ἀλήθειαν ἰδέᾳ διαπρέπει·* neque pauciora addidit, in quibus dum ridiculus videri vult, frigidus ac odiosus fit, quod non nostrum, sed Horatii judicium est, et Donati; quos utrosque emunctæ naris, utrosque Criticorum primos suo tempore fuisse, constat. Sed et in dicteriis, de quo jam dicebamus, ita Veterem Comœdiam amavit Plautus, ut ad eam sæpe flectat, et quod proprium in illa erat, *ἐπωνύμως*, et expresso nomine, aut circumscribendo, non tam vitam hominum, quam hominem perstringat. Ut in illo:

Etiam Epidicum, quam ego Fabulam æque ac me ipsum amo,
Nullam æque invitus specto, si eam agit Pellio.

Sed et crudelissime infelicem Nævium Milite excepit:

Nam os columnatum Poëtæ inesse audivi barbaro,
Cui bini custodes semper totis horis accubant.

Videtur audire *κώδιον Κρατίνου*, et quæ reliqua in Veteri Comœdia occurrunt, *ὅση κόνις*. Nam ad Aristophanis *τὸ εὔθικτον* frustra sane aspiravit. Quis enim risu non emoritur, cum vinositatem Cratini excepit Irene?

Ei. Τί δὲ Κρατῖνος ὁ σοφός ἐστιν; Τρ. Ἀπέθανεν,
Ὅθ' οἱ Λάκωνες ἐνέβαλον. Ei. Τί παθών; Τρ. Ὅ, τι;
Ὡρακιάσας (οὐ γὰρ ἐξηνέσχετο)
Ἰδὼν πίθον καταγνύμενον οἴνου πλέον.

Id est:

P. Sapiens autem Cratinus quid agit? Tr. Obiit,
Cum Lacones huc irruerent. P. Quo morbo? Tr. Quo?
Misere pallere cœpit (ferre enim hoc non potuit)
Frangi cum videret vino plenum dolium.

Alter enim vitium Cratini ridet: alter Nævii miseriam. Ridiculum autem a miseria prudenter Aristoteles sejungit. Risus enim cum atroci alicujus malo aut calamitate si conjunctus sit, immanis fit ac barbarus. Illa autem plane extra Novæ legem Comœdiæ :

Qui perjurum convenire vult hominem, mitto in comitium ;
Qui mendacem et gloriosum, apud Cloacinæ sacrum.

Et quæ deinde sequuntur. Quod profecto est a pulpito ad plaustrum redire. Legat cetera qui volet. Sed hæc, *ὡς ἐν προθεωρίας μέρει*, obiter sint dicta. Nunc, ingenii exercendi causa ac judicii ad singula eamus, et utrumque paulo quam plerique accuratius inspiciamus. Primum in Comœdia Tragœdiaque, est Dispositio. Neque dubitandum, quin, cum Aristoteles de Dispositione disputat Tragœdiæ, etiam Comœdiæ ex iis convenire pleraque existimaverit, nisi quod, ut Tragicus disponit, ita Comicus quoque invenit. Alter enim accipit ab aliis: alter ipse sibi dat quod disponendum est; nisi si ab alio desumat argumentum, certe apud Græcos. Nam Latini Fabulas Græcorum, Dispositione aliquantulum plerumque immutata et personis, expresserunt. Ut cum e Menandri Eunucho suam paucis immutatis Terentius expressit. Ea ratione, ut Davus Parmeno, Chrysis Thais, Chærestratus hic esset Phædria. Plautus, in Tragico-comico Amphitryone, more Tragicorum Fabulam accepit et disposuit: sed et nomina retinuit ex parte, quod non solet in Comœdia: ex parte, fecit. Unde raro, invenisse argumentum Tragicus Poëta dicitur, (quod aut e relatione aliorum aut e scriptis, ut plerique ex Homero aut Cyclo Epico, petebant :) contra autem Comici. Aristoteles, *τὸ δὲ μύθους ποιεῖν, Ἐπίχαρμος καὶ Φόρμις ἦρξαν.* Ita eam vocem, non ut quidam, hic accipio. *Μῦθος* enim, ut ubique fere Aristoteli, non drama est, sed ea actio, e qua drama constituitur, *ἡ πρᾶξις, ἡ τῆς πραγματείας σύστασις*: quomodo et accipit, cum dixit, *μῦθος δ' ἐστὶν εἷς, οὐχ ὥσπερ τινὲς οἴονται, ἐὰν περὶ ἕνα ᾖ.* Et ipse *πολυμύθους* eos vocat, qui vel varias, vel quæ tempore eodem, ab alio, non uno, et eodem gestæ sunt, conjungunt. Ideoque Fabulam eligere, et electam recte ac ordine disponere, ut prima virtus, ita primum maximumque opus est. In Amphitryone maneamus. Nam, ut argumentum hoc accepit, ita ipse ex animi sententia disposuit. Quare potuit, ut voluit, ligare Fabulam ac solvere. In ea igitur divina *δέσις* : mira enim ratione impeditur Fabula et intricatur actio. At trans-

itio, quæ non est Tragica sed Comica (μετάβασιν vocavit Aristoteles), pars quæ opponitur τῇ δέσει (quam et λύσιν seu solutionem vocant), ex sententia succedere non potuit. Quare, impeditus et oblitus sui, ire cogitur ad Deum; hoc est; ἀπὸ μηχανῆς finire: quod est ultimum refugium Poëtæ, cum τὴν δέσιν hoc est, nodum, quem ligavit ipse, solvere non potest, et rem parum provide tractavit. Nam ceteræ, quæ ibi adhibentur machinæ, ad scenæ et choragii ornatum, καὶ τὴν ὄψιν, ut Philosophus de iis loqui solet, referuntur: quale est brontium, et ceraunoscopium, quorum altero ad tonitru, hoc ad fulmen exprimendum, in Amphitryone opus fuit. Finem vero, quæ a machina, lubentius in Tragico quam Comico excusat Aristoteles; quia argumento Tragicus astringitur, quod accipit. Quanquam ne huic quidem eam fecit gratiam, cum inquit: Φανερὸν οὖν, ὅτι καὶ τὰς λύσεις τῶν μύθων ἐξ αὐτοῦ δεῖ τοῦ μύθου συμβαίνειν, καὶ μὴ, ὥσπερ ἐν τῇ Μηδείᾳ, ἀπὸ μηχανῆς, καὶ ἐν τῇ Ἰλιάδι τὰ περὶ τὸν ἀπόπλουν: id est: Manifestum ergo est, etiam exitum Fabulæ, e Fabula ipsa peti debere, non a machina, ut in Medea, aut quemadmodum in Iliade, in iis quæ circa reditum Græcorum fiunt. Medeam autem, non Euripideam, sed alterius intelligit Poëtæ. Idem et Horatius, e Pariano, credo, Neoptolemo, e quo pleraque præcepta sua in hoc scripto hausit, fugiendum monet:

> Nec Deus intersit, nisi dignus vindice nodus
> Inciderit.

Ubi nodus est ἡ δέσις, quæ interdum ope humana solvi non potest. Qui quidem, nisi præter Poëtæ voluntatem aut ex argumenti eveniat necessitate, non a Deo, quod cujusvis etiam imperitissimi est hominis, verum a Poëta solvi debet. Rursus, sicut pictor primo ambitum delineat, deinde singula absolvit, ita sapiens Poëta actionem suam circumscribit. Primum, ut sit tota: hoc est, ut principium, ut finem habeat, et medium: quæ in minimis quoque esse possunt. Minima autem sensum vix admittunt: magna nimium dispergunt. Sic formicam vix videmus: in conspectu elephanti visus vix colligitur. Quare Comœdiæ Tragœdiæque magnitudo, et periodus, ut cum Philosopho hoc dicam, e natura utriusque et ratione peti debent. Et, mutatione prima, hoc est, cum infelicitate ad felicitatem in Comœdia, contra autem in Tragœdia mutari potest actio; ita ut ex argumento nihil, quod ad rem spec-

tet, præmitti sit necesse. Summus Aristoteli ambitus unius Solis est: potest esse aliquot horarum. Qua in parte admirandus Sophocles Terentiusque. Plautus vero novem menses uno dramate complexus est. Ut vix major ampliorque Homericæ Iliados, quam Amphitryonis sit periodus. Alcumena autem concipit et parit. Quod si fieret ubique, nullo episodio jam opus esset: ideoque nec ars esset, scribere Comœdiam. Præterquam quod sit monstri instar, et cum ratione ac natura pugnet, ut quæ simul et concipiat et pariat. Qualia nonnulla in scriptore hoc summus Criticorum Cæsar Scaliger notavit. Atque hæc vitaverant Poëtæ Græci, quorum scripta hic tantopere commendat Flaccus: Technici Græcorum, quomodo vitanda essent ac cavenda, sæpe inculcarunt suis. Plautus susque deque habuit, ut in Captivis. Quam incuriam Poëta cum videret, continere se non potuit, quin exclamaret:

Vos exemplaria Græca
Nocturna versate manu, versate diurna:

contra negligentiam suorum et incuriam gravissime taxaret. Quidni enim, qui hoc tum agebat, quod ante eum Aristoteles? qui ubique Euripidem et alios in illis reprehendit: nam de Comicis quæ scripsit, hodie non extant. Porro simul ac Poëta Actionem habet, locum quoque ut actioni det, necesse est, quia sine loco fieri nil potest. Hic autem locus *σκηνὴ δράματος* a Criticis vocatur, cujus finem transilire nefas. Nemo enim tempore eodem, quod a Plauto recte dicitur, alibi atque alibi versari potest: nisi aliquid monstrosum fiat in Comœdia. Idem tamen, cum Curculionis scenam Epidauri posuisset, Romam transit in eadem, et in Romanorum mores, scenæ suæ jam oblitus, libere invehitur; et quidem, ut antiqui Comici, tributim, ita ut et singula describat loca, Act. IV. Scena 'Ædepol.' Jam *τὰ ἄλογα* in Fabulis quam multa? ita voco, quæ nihil verisimile habent. Tale est, Sosiclem Menæchmum, qui veniret e Sicilia, surreptum item qui in Illyria jam habitaret, habitu, eodem tempore, ita simili fuisse, ut dignosci a spectatoribus non possent; cum nil simile haberent istæ gentes. Quod vitium ne a chorago quidem emendari potest. Nam Mercurius Amphitryone et Jupiter Dii sunt: quibus omnia concedi, etiam hic, solent. Quare incurrere *τὸ ἄλογον* non possunt. Ubi enim Dii agunt, cessat ratio. Quidvis enim posse eos, nemo est

qui non intelligat. In Terentio, cui soli Artem Flaccus noster assignavit, nihil tale. Omnia cum judicio, cum ratione, circumspecte, ex arte, et cum cura. Nam et Fabulæ insignem fere cum agnitione mutationem habent: quas, inter τὰς μὴ ἁπλᾶς sive πεπλεγμένας, esse perfectissimas necesse est. Qualis et in reliqua ubique Dispositione est. Quod ad Dictionem autem, quis negabit, quædam esse in Plauto, quæ nec locum extra scenam, neque usum nisi inter histriones habent? unde solo et exiguo theatri ambitu circumscribuntur. Nam et ἀγωνιστικὸν in foro, neque minus γραφικὸν, sive usitatum in scribendo characterem, longe excedunt: quo ubique Nova, et jam emendata, respicit Comœdia. Quare Varro, cum sermonis laudem illi tribuit, idem quod ubique in scriptis, quanti faceret antiquitatem, profitetur: ut qui τὰ ἀπηρχαιωμένα, quæ in Plauto partim ævum quo hæc scripsit, partim, quæ plerisque placet, ipsa desita excusat antiquitas, commendat. Unde et ipse qui sic judicavit, ut nimium antiquitatis in scribendo studiosus, neque satis ævi sui memor, Varro ab antiquis Criticis notatur. Qui cum sentiant sic, judicentque, nobis, qui ab illis merito pendemus, equidem tacendum reor. Auctor de Causis Eloquentiæ Corruptæ: 'Neminem nominabo; genus hominum signasse contentus: sed vobis utique versantur ante oculos, qui Lucilium pro Horatio, et Lucretium pro Virgilio legunt: quibus eloquentia tui Aufidii Bassi aut Servilii Noviani ex comparatione Sisennæ aut Varronis sordet.' Quod ex vocibus antiquis patet, quas ex libris ejus Critici legerunt, cum non pauca alia ex scriptis ejus peti possint. Ideoque Cicero, qui de ætatis suæ et sermone et venustate maxima cum cura judicabat, laudem hanc Terentio cessisse merito pronuntiat. Sic enim ad Atticum: 'Secutus sum, non dico Cæcilium; 'Mane ut ex portu in Piræeum:' malus enim Latinitatis auctor est: sed Terentium, cujus Fabellæ, propter elegantiam sermonis, putabantur a Lælio scribi:

> Heri aliquot adolescentuli coimus in Piræeum.'

Et Servius proprietate ceteris præpositum hunc notat. Idem de sententiis, quas διανοίας vocant, judicari potest. Omnes enim fere Plauti et θυμελικαὶ sunt, et ab usu alienæ, quales passim habet. Inprimis cum philosophatur καὶ γνωμοτυποῖ. Ut ecce:

> Insanum est malum, in hospitium divorti ad Cupidinem.

Vere scenicum et illud:

> Et postremo, nisi me auscultas, atque hoc, ut dico, facis,
> Tute pone te latebis facile, ne inveniat te honor.

Et quis illud extra scenam usurpare ausit?

> Benefacta benefactis aliis pertegito, ne perpluant.

Quare nunquam effugient quin sint inepti, qui hæc et alia id genus ad serium dicendi genus transferunt. Consequuntur enim, quod non vident, ut inviti risum moveant; quod non pauci hodie in scriptis maximo molimine a Lectore impetrant. Sequitur *τὸ ἦθος*, quod, ut docet Aristoteles, in oratione, uniuscujusque institutum indicat et voluntatem. Quod in singulis repræsentare, nisi viri aut prudentis aut Philosophi, nullius est. Nam quemadmodum e singulis experientia, ita nemo singulorum mores sine hac exprimit. Quare omnium accuratissime et optime, quid sit facere ut sit *ἠθικὴ* oratio, Philosophus ostendit. Quod vel solum tanti est, ut nihil minus nonnulli, qui ad Rhetoricarum suarum leges magnorum quoque et sublimium ingeniorum orationes exigere audent, hac in parte videant: in qua, ad ipsius quoque antiquitatis stuporem, Afer iste regnat. Recte ergo Varro: 'In argumentis Cæcilius poscit palmam, in ethesin Terentius.' Significat enim, Cæcilium *εὑρετικὸν*, aut potius *εὐοικονόμητον* fuisse: quemadmodum *ἀνοικονόμητος* nonnunquam præ reliquis videtur Plautus, cui sermonis idem assignavit laudem. Quod, si quicquam sapimus, Terentium est Plauto præferre. Ut cum eum, qui excellit in majori, magis quam qui in minori, dicimus excellere. Neque causa fuit alia, quare, quod observant Veteres, idem Varro, etiam Menandro, in quibusdam prætulerit Terentium, exempli causa, Adelphorum initio. Neque immerito. Mirifice enim, cum alibi, tum ibi regnat *τὸ ἦθος*. Idem Varro, cum Tragœdiæ, Comœdiæ, ac Satiræ effingat formas, quid de nostro judicet, diserte expressit. Ubertatem enim tribuit Tragœdiæ, quam dat Pacuvio: gracilitatem Satiræ, quam tribuit Lucilio: mediocritatem vero, Comœdiæ, quam dat Terentio. Ut si quis uberrimo sermonis genere heroicum definiat Poëtam; et hoc tribuat Virgilio. Aulus Gellius lib. VII. cap. 13. 'Vera autem et propria hujusmodi formarum exempla, in lingua Latina, M. Varro esse dicit, ubertatis Pacuvium, gracilitatis Lucilium, mediocritatis Terentium.' Quæ est de Comœdiæ, quemadmodum in

scholis loquimur, essentia. Cum Plautus sæpe Tragico, nonnunquam quoque serio, utatur. Quanquam ibi sane sermo, ut priore loco a Varrone accipitur. Sermo enim et τὸ ἦθος differunt, ut homo prudentissimus, et fœmina quæ pure loquitur; qualis dicitur Gracchorum mater. Unumquemque enim recte exprimere, et humanam optime delineare vitam, summus atque extremus viri atque auctoris maximi conatus est. Recte Grammatici ad Sophoclem: Ἔστι δὲ τοῦτο μέγιστον ἐν ποιητικῇ, δηλοῦν ἦθος: 'Est autem illud maximum in Poëtice, exprimere ethos.' Debebat addidisse, in Dramatica præsertim. Et Horatius tam multis vitam Tragœdiæ τὸ ἦθος esse docuit. Aristoteles vero, etiam in Tragœdia, post Actionem,(quam Fabulam plerumque vocat,) quæ essentiæ pars prima, partem essentiæ secundam constituit τὸ ἦθος. Mirum est autem, locum Varronis a nemine intellectum. Qui cum palmam in argumentis Cæcilio concedit, principem Comœdiæ haud dubio Cæcilium constituit. Quare? Pars Tragœdiæ præcipua est Argumentum. Aristoteles modo μῦθον, modo τῶν πραγμάτων σύνθεσιν, vocare solet. Qui et multis probat, eum, qui hac parte excellit, etiamsi ceteris destituatur, Dramaticum Poëtam dici posse. Pars secunda est τὸ ἦθος, quod cum Terentio assignat Varro, locum illi proximum concedit. Quod non potest ignorare, qui antiquos Criticos, inprimis autem Aristotelem, cum cura legit ac intelligit. Sermonis enim laus, quam Plauto tribui ab eo volunt, tantum abest ut cum reliquis conferri possit, ut postremo loco, et post τὴν διάνοιαν, ponatur. Quare ex sententia Varronis, qui hic Aristotelem expressit, primus est Cæcilius, secundus est Terentius: quos deinde Plautus sequitur. Quod debebat cogitasse Siren ævi nostri Justus Lipsius: qui profecto locum summi Romanorum Critici non penetravit. Τὸ ἦθος autem Plauto Horatius abjudicat, cum inquit:

Aspice Plautus
Quo pacto partes tutetur amantis ephebi.

Et videtur Charinum habuisse in animo, qui Mercatore τὸ μανικὸν καὶ τὸ ἐρωτικὸν confundit ἦθος, hoc est, ita amat, ut Menæchmus furit. Furere autem præ amore, Comœdiæ non ἦθος, sed Tragœdiæ est πάθος: ut ex Phædria aliisque patet. Quare? quia πάθος aliquod immane expectatur. Quod Tragœdiam constituit, ut μετάβασις conveniat furenti. Sed hæc triviales non intelligunt: qui summum Virum Aristotelem tam facile contemnunt, quam nos et judicia illorum et magistros merito contemnimus, quibus persua-

sum est, omnem veram eruditionem ex hoc uno fonte limpidissimo petendam. Charinus autem Plauti ad frigiditatem usque calet, quam non potuit vitare. Qualia sunt ista, Scena 'Divum atque hominum:'

Jam Cyprum veni, &c.

Item,

Porro proficiscor quæsitum. Nunc perveni Chalcidem.
Video ibi hospitem Zacyntho. Dico quid eo advenerim:
Rogito quis eam vexerit, quis habeat si ibi inaudiverit.
Hospes respondit, Zacyntho ficus fieri non malas.

Vides hominem tam tristem, ut festivus esse quærat. At divinus hac in parte, duos amatores in Eunucho, suo more, Phædriam et Chæream, divinitus utrumque, ἠθοποιεῖ. Quare cum Poëtæ omnes, quorum imitatione constat institutum ac consilium, pictorum instar, teste Criticorum Rege ac Principe, aut similes, aut (quod non raro evenit, vel imperite καὶ ἐξ ἀσθενείας, vel captandi risus causa) nunc pejores quam sunt exprimant, nunc meliores; servos pejores Plautus, ut plurimum; Terentius hos semper similes, non meliores; meretrices vero partim similes partim meliores aliquando introducit: similes, ut Thaidem: meliores, ut Bacchidem. Parasitos semper deteriores et voraciores Plautus, nunquam meliores. Ut et Dossennus, qui hos solos propemodum curabat, in personis reliquis ἐκπίπτων. Phormio Terentianus plane est admirandus: ut et Gnatho. Plautini, quia risum quærunt, veritatem et sermone et sententiis amittunt. Tres virtutes enim sermo, quem non sine causa Ἠθικὸν dixerunt Græci, nos Moratum dicimus, Æquitatem, nempe, Veritatem, et Simplicitatem, postulat: quæ τὸ ἐνδιάθετον, hoc est, id quod unicuique est insitum, ob oculos proponit. Cum ridiculum, ut violentum, quia a natura alienum, quod recte de eo Aristoteles pronuntiat, corruptum sit, et a corruptis causis, quod jam dixi moveatur. Moratum, quia simile est naturæ, leniter delectat: quod ætatum singularum, hominum, ac nationum, totiusque vitæ, simulacrum quoddam ac imaginem, in scena repræsentat. Plane ut pictura quæ a vero abit, et vel cubitalem nasum, vel distortum os facete repræsentat, risum movet: similis delectat. Atque hoc est quod omnes tribuunt Menandro, quem Terentius expressit. Ut Hermogenes: Παρά τε αὐτῷ Μενάνδρῳ ἂν μυρία εὕροις τοιαῦτα καὶ γυναῖκας λεγούσας, καὶ νεανίσκους ἐρῶντας, καὶ μαγείρους, καὶ παρθένους θρυπτομένας, καί τινας ἄλλους· ὅλως τε διὰ τὸ ὑποπίπτειν τῷ ἠθικῷ

λόγῳ καὶ τῶν ὁμοίων, ταῦτά γε πάντα, ἢ τάγε πλεῖστα αὐτῶν, ὑποκεῖσθαι τῇ ἀφελείᾳ δεῖ. Quemadmodum Hieronymus Menandrum et Terentium cum maximo judicio conjungit. Ad Paulinum enim: 'Poëtæ æmulentur Homerum, Virgilium, Menandrum, Terentium.' Audi orationem patris irati. Heaut. Act. v. Scena 4.

Non, si ex capite sis meo
Natus, itidem ut aiunt Minervam esse ex Jove, ea causa magis
Patiar, Clitipho, flagitiis tuis me infamem fieri.

et quæ sequuntur. Audi mitis viri potius quam boni:

Ausculta, ne me obtundas de hac re sæpius.
Tuum filium dedisti adoptandum mihi.
Is meus est factus. Si quid peccat, Demea,
Mihi peccat: ego illi maxumam partem feram.
Obsonat? potat? olet unguenta? de meo.
Amat? dabitur a me argentum, dum erit commodum:
Ubi non erit, fortasse excludetur foras.
Fores effregit? restituentur. Discidit
Vestem? resarcietur. Est, Dis gratia,
Et unde hæc fiant, et adhuc non molesta sunt.

Et divina illa:

Credo hercle: nam ingenium novi tuum
Liberale. Sed vereor ne indiligens nimium sies.
In qua civitate tandem arbitrare te vivere?

Et quæ sine motu animi et suavissima voluptate legi non possunt Hecyra:

Odiosa hæc est ætas adolescentulis:
E medio æquum excedere est. Postremo jam nos fabula
Sumus, Pamphile, senex atque anus.

et cetera: pluscula sunt enim. Quis, cum illa Phormione legit, non uxorem honestam adulteri agnoscit?

An quicquam hodie est factum indignius?
Qui mihi, ubi ad uxores ventum est, tum fiunt senes.
Hæccine erant itiones crebræ et mansiones diutinæ
Lemni? hæccine erat quæ nostros fructus minuebat calamitas?
Quid? ego æquo animo cupio misera in hac re defungier.
Sed quid sperem? ætate porro minus peccaturum putem?

Jam tum erat senex, senectus si verecundos facit.
An mea forma atque ætas jam magis expetenda est, Demipho?
Quid mihi nunc affers, quamobrem expectem, aut sperem, porro non fore?

Et, quandoquidem simplicitas, maxima moratæ orationis virtus, si intendatur, suavitatem parit; nemo sine incredibili ac summa voluptate illud Bacchidis leget:

Recte amasti, Pamphile,
Uxorem tuam: nam nunquam ante hanc diem meis oculis eam, quod nossem, videram.
Perliberalis visa est.

Ideoque Fabulæ Terentianæ doctiorem histrionem, quam reliquorum, desiderabant. Semper enim, quæ morata est oratio, τῇ ὑποκρίσει fulcienda. Nam quæ moribus affectibusque destituitur, teste Philosopho, est ἀνυπόκριτος. Neque ulla fere apud eum syllaba extat, quæ non animi aut affectus alicujus sit index. Jam ut ad lepores, sales, gratias, et venustates veniamus; certum est, fere omnes eas tolli a ridiculo, non secus quam in vita ab excessu morum virtus, ab excessu apparatus in scena tollitur voluptas. Quare Menandro ac Terentio lepores tribuunt antiqui, sales Plauto Horatius concedit: quos nonnunquam inurbanos esse notat. Audi Paterculum: 'Dulcesque Latini leporis facetiæ per Cæcilium, Terentiumque, et Afranium sub pari ætate floruerunt.' Græci χάριτας et χαριεντισμοὺς vocant. Remissiores sunt enim, quam ut risum violenter moveant: circumspectiores, quam ut frigeant. Absurdum enim sæpe causa est risus, aut inusitatum. Contra autem sermo, qui et usitatus et moratus, quique leniter decorum servat, sicut eo ipso fit venustus et delectat; ita quidam eminere joci possunt. Qui quidem in hoc Afro, (nisi Lælio eos potius ac Scipioni tribuendos putes) et Menandro, si judicium Horatii et antiquorum sequimur, ex eodem sale, e quo nata Venus est, depromti videntur. Ecce statim Andria, Act. v. Scena 4.

Davo istuc dedam jam negotî. S. Non potest.
P. Qui? S. Quia habet aliud magis ex sese, et majus.
P. Quidnam? S. Vinctus est.
P. Pater, non recte vinctus est. S. Haud ita jussi.

Jam Gnathonem vide: qui cum putidos Thrasonis mores Phæ-

driæ ac Chæreæ exposuisset, contra autem illi persuasisset, et jam gratias ineptus homo ac ridiculus haberet:

> Bene fecisti: gratiam habeo maximam.
> Nunquam etiam fui usquam, quin me omnes amarent plurimum.

respondet ad utrumque conversus:

> Dixin' ego in hoc inesse vobis Atticam elegantiam?

Certe tota Scena tertia tertii Actus in Adelphis, in qua luditur à Syro Demea, divina est. Qualia enim illa?

> Mihi quidem non placent,
> Et clamo sæpe: Salsamenta hæc, Stephanio,
> Fac macerentur pulchre.

Plane enim præter expectationem omnia. Jam cum Vetus Comœdia nihil æque ac παρῳδίαν amet, quæ plerumque et acerba est, et extra Scenam quæritur, urbanissimus virorum rationem, qua ex actione ipsa, parodiam, lepidam sane et venustam, peteret, invenit. Nam, cum Demea dixisset,

> Fit sedulo,
> Nihil prætermitto, consuefacio: denique,
> Inspicere, tanquam in speculum, in vitas omnium
> Jubeo: atque ex aliis sumere exemplum sibi.
> Hoc facito.

et quæ sequuntur: respondet Syrus:

> Conservis ad eundem istunc præcipio modum;
> Hoc salsum 'st, hoc adustum 'st, hoc lautum 'st parum.
> Illud recte: iterum, sic memento. Sedulo
> Moneo, quæ possum, pro mea sapientia.
> Postremo, tanquam in speculum, in patinas, Demea,
> Inspicere jubeo: et moneo, quid facto usus sit.

Ita sane et Plato, et Xenophon, omnesque Socratici jocantur. Nunquam frigide, nunquam obscœne, nunquam inepte, nunquam putide. Videamus jam Plautina quædam. Ac Plutarchus quidem illud tanquam frigidum ex Aristophanis Thesmophoriazusis de Euripidis matre adducit:

> Ἄγρια γὰρ ἡμᾶς, ω γυναῖκες, δρᾷ κακὰ,
> Ἅτ' ἐν ἀγρίοισι λαχάνοις αὐτὸς τραφείς.

Cui illud, quamvis non in simili omnino genere, adjungas licet:

> Nam mulier olitori nunquam supplicat, si qua est mala:
> Domi habet hortum et condimenta ad omnes mores maleficos.

Rhetores θυμελικὸν, sive theatrale, vocarent. Ridiculum enim potius quam festivum est: et, ut sit festivum, nemo, vere in his subactus, dixerit venustum esse: ab usu enim quam longissime remotum est. Jam vero, cum in verbis frigidum aut in rebus; de verbis Aristoteles, de rebus alii egerunt. Frigidum autem jam vocamus, non magniloquentiæ vicinum illud vitium (quanquam illud quoque habere hic locum potest) quod discedere ab urbanitate dicitur. Quod, ut nonnihil a dicendi hic magistris abeamus, modis fit pluribus. Vel in frigida translatione. Ut cum dentes calceati dicuntur. Capt.

> Cum calceatis dentibus veniam tamen.

Et cum victus, 'senteis esitare,' et 'scruposam viam commeare' dicitur: quæ sane frigent. Vel in minimis allusiunculis et longe petitis. Ut Pœnulo:

> Mi. Assum apud te eccum. Ag. At ego elixus sis volo.

Et quod illi placuit non semel:

> Magis calleo quam aprugnum callum callet.

Item,

> Callum aprugnum æque callere non sinam.

Et,

> Quanta sumini absumedo, quanta callo calamitas!

Et Curcul.

> Facite ventum ut gaudeam.
> Ph. Maxime. Cu. Quid facitis? quæso. Ph. Ventum. Cu. Nolo equidem mihi
> Fieri ventulum. Ph. Quid igitur vis? Cu. Esse, ut ventum gaudeam.

Quas cum Grammatici Latini, qui citius cœlum digito, ut ita loquar, expugnassent, quam ut minimam Horatii Oden expressissent, Morologias in Plauto dixerint; nondum video, quare Horatio, ut summo maximoque Poëtæ, ita Critico incomparabili, quem acutum doctumque Virum ipse D. Hieronymus ad Pammachium vocavit, idem non licuerit. Ejus sane generis sunt, quæ in Aristophane accusat, quæque trivialia potius, quam ut Viris

eruditis, etiam in scena placere aut debeant aut possint, accuratus censor Plutarchus judicavit. Καὶ γὰρ ὁ μὲν ἀπαίδευτος καὶ ἰδιώτης οἷς ἐκεῖνος λέγει ἁλίσκεται· ὁ δὲ πεπαιδευμένος δυσχερανεῖ. λέγω δὲ τὰ ἀντίθετα, καὶ ὁμοιόπτωτα, καὶ παρονομασίας. τούτοις γὰρ ὁ μὲν μετὰ τοῦ προσήκοντος λόγου καὶ ὀλιγάκις χρῆται, ἐπιμελείας αὐτὰ ἀξιῶν· ὁ δὲ πολλάκις, καὶ οὐκ εὐκαίρως, καὶ ψυχρῶς. Et adducit exemplum: ut cum τοὺς ταμίας, λαμίας vocat. Nam, quæ ille de Menandro, ad Terentium fere omnia referri possunt; in quo nihil putidum est aut ineptum. Quanquam multa, quæ notavit, potius Antiqui Comici virtutes, quam illius, de quo ibi judicavit, vitia censenda sunt. Princeps enim inter illos fuit, et ad leges eas plane se composuit: quod de Plauto nemo dicet. Est et frigidum, quod longe ab eo abest, quod aut esse aut posse fieri putatur. Quale est, 'pugno frangere elephanto brachium,' 'horiola in cœlum pervenire.' Est et frigidum, cum ita a familiari sermone oratio recedit, ut ad usum amplius transferri nequeat. Tale est illud ibidem:

Si ante lucem ire occipias a meo primo nomine,
Concubium sit noctis, priusquam ad postremum perveneris.

Crescit tamen frigidum, cum addit alter:

Opus face est et viatico ad tuum nomen, ut tu prædicas.

Quæ si pedem unum extra scenam feras, protinus putiscent: neque ad usum applicari poterunt. Qualia nec Scipio nec Lælius, flos nobilitatis, vel in scena, approbassent. Plutarchus certe, extra liberalium Theatra ac doctorum, libere relegat. Ridiculi enim ac inepti sunt, qui plebeiis tantum scribi Comœdiam existimant; cum non minus eruditis scribatur. Quod et Flaccus scivit; qui non sine causa:

Creditur, ex medio quia res arcessit, habere
Sudoris minimum; sed habet Comœdia tanto
Plus oneris, quanto veniæ minus.

Deinde autem Plauti et Dossenni utitur exemplo, quos securos de judiciis doctorum ait. Et hæc ad divinum, ut jam dixi, ac subactum in his Principem, cujus nec judicium nec ceterorum ignorare ea tempestate potuit. Et, cujus judicium vereri debuisset, nisi idem aliorum fuisset. Jam illa Epicharmi imitatio, ut festivissima, ita, si sit frequens, frigore non caret. Quæ fit, cum vel falsa op-

ponuntur, aut subjectum idem est cum prædicato. Ut cum Epicharmus dixit:

> Τόκα μὲν ἐν τήνοις ἐγὼ ἦν, τόκα δὲ παρὰ τήνοις.
> Tunc inter illos ego eram, tunc apud illos.

Bis enim idem dicit; quæ est fraus in verbis præter expectationem. Idem autem est cum prædicato subjectum: ut in illis Curcul. Act. v. Scena 4.

> Quoi homini Dii sunt propitii, ei non esse iratos puto.

Sticho:

> E malis multis, malum quod minimum est, id minimum est malum.

Captivis:

> Hos quos videtis stare captivos duos,
> Hi stant, non sedent.

Quæ jam docti collegerunt. Unde et istam summi Critici censuram meruit:

> Plautus ad exemplar Siculi properare Epicharmi
> Dicitur.

Quanquam sane alibi non invenuste iis usus est. Quæ Menander tamen, et imago ejus, de quo nunc agitur, Terentius, tanquam cum periculo conjuncta, serio fugerunt. Hæc pro Viro maximo Horatio; neque adversus Plautum dicta sunt, quem amamus, suspicimus, diligimus, ac veneramur; verum, ut judicium sic acuamus; simul ut acuti isti, quod videntur sibi, ita facetissimum scriptorem ament, legant, tractent, atque ediscant (quod et recte et ordine ab iis fieri fatemur: neque enim satis commendari potest) ut nec plane et ubique Veteribus probasse se meminerint: et, quod hic præcipue spectamus, de Horatio ejusque crisi minus libere loquantur: Terentii autem miram ac prope ineffabilem amœnitatem, elegantiam, judicium, ac venustatem, intelligere paulatim discant. Cujus incredibiles lepores, ut Josephus Scaliger dicebat olim, vix centesimus eruditorum quisque videt. Ne cum illo simul et Afranium, antiquum Comicum, condemnent, cujus verissimum atque absolutum extat judicium:

> Terentio non similem dices quempiam.

Nobis Eruditi ignoscent, quod hæc fusius, si cogitent præsertim, munus veri Critici esse ac Censoris, non literulam ejicere alibi, aut

innocentem syllabam damnare, vocem tollere alibi aut emendare, sed sincere de auctoribus ac rebus judicare: quod et solidæ et absolutæ eruditionis est. Quo, ni fallor, omnes aspiramus. Neque ulla in re magis antiquitas præivit nobis. De Auctoribus autem Comicis, uter melius judicare potuerit; isne qui ætate illa vixit, qua ad summum culmen poësis pervenit, qui Poëta Summus, summus Criticus, familiariter cum Cæsare Augusto ac Mæcenate vixit, eorumque atque aliorum quotidie de his judicia audivit; an qui hodie harum rerum plane imperiti judicant; ipsi viderint.

---

PETITUS

DE ORDINE COMŒDIARUM

## PUB. TERENTII.

Omnia non sunt plana atque liquida. Primam omnium Andriam esse, liquet ex Donato, Præfatione in Andriam: 'Hæc prima acta est Ludis Magalensibus,' &c. Suetonius Tranquillus in Vita Terentii: 'Scripsit Comœdias sex, ex quibus primam Andriam cum Ædilibus daret.' Quod et testantur hi versus in Andriæ Prologo:

> Favete, adeste æquo animo, et rem cognoscite,
> Ut pernoscatis, et quid spei sit reliquum:
> Posthac quas faciet de integro Comœdias,
> Spectandæ, an exigendæ sint vobis prius.

Editam testantur cum Didascaliæ, tum Suetonius, M. Marcello, Cn. Sulpicio Coss. hoc est, anno ab Urbe Condita 588.

Hecyra, semel atque iterum exacta, tertio stetit; unde factum, ut, quo loco edita primum sit a Terentio, non ex vero proditum sit a Donato, Præfatione in hanc Comœdiam: 'Factaque et edita quinto loco, Cn. Octavio et T. Manlio Coss.' Atqui, si facta editàque est Cn. Octavio, T. Manlio Coss. non igitur quinto loco: nam Cn. Octavius et T. Manlius consules fuerunt anno ab U. C. 589. Ergo facta est post Andriam, quam edidit Terentius anno proxime præcedenti; proinde Hecyra secunda est, ordine Fabularum, quas fecit Terentius.

Tertia fuit Heautontimorumenos, ut constat ex Didascaliis, quæ in fronte illius leguntur, in hæc verba: 'Acta tertia M. Juventio et M. Sempronio Coss.' Qui consules fuerunt anno ab U. C. 591.

Sequitur quarta Phormio, de qua Didascaliæ: 'Facta est IV. C. Fannio, M. Valerio Coss.' Quod etiam testatur Donatus, Præfatione in hanc Fabulam: 'Edita est quarto loco M. Valerio et C. Fannio Coss.' Post Phormionem quinta est edita Eunuchus, iisdem Coss. iisdem Ædilibus; habes id ex Didascaliis, et Donati Præfatione in hanc Fabulam: anno nimirum ab U. C. 593.

Bis eodem die producta in scenam, tertium denique acta: pretium octo millibus sestertium numeratum est Poëtæ.

Adelphœ sexta est Comœdia a Terentio facta, eaque edita est Lucio Anicio, M. Cornelio Coss. hoc est, anno ab U. C. 594. Ludis funebribus L. Æmilii Pauli, ut habes in Didascaliis. Iisdem Ludis funebribus relata Hecyra, sed non placuit, ut est in Didascaliis. Prius tamen in scenam producta est Hecyra, quam Adelphœ, ut colligo ex Donato, qui dicit: 'Factam et editam quinto loco.' Male, ut audivimus; nisi perinde habueris primam illius editionem, Cn. Octavio, T. Manlio Coss. quasi omnino edita non esset, cum neque spectata, neque acta tunc sit; neque tum male dices 'quinto loco,' cum producta est his ludis funebribus Æmilii Pauli ante Adelphœ. Quare audiendus non est Donatus, qui eam 'secundo loco actam dicit, etiam tum rudi nomine Poëtæ; itaque sic pronuntiatum Adelphœ Terentii, non Terentii Adelphœ. Quod adhuc de Fabulæ magis nomine Poëta, quam de Poëtæ nomine Fabula commendaretur.' Quæ futilis argumentatio est: nam nulla Fabularum Terentii pronuntiata est Terentii, exempli gratia, Phormio, Heautontimorumenos, antequam tertium edoceretur Eunuchus. Idque observat Donatus Præfatione in Eunuchum, tertium editam fuisse post Adelphorum editionem.

## JOANNIS THEODORICI BELLOVACI
### NOMINUM COMICORUM RATIO.

Non est de nihilo, quod poëtæ Comici aut hæc aut illa nomina indiderunt suarum personis fabularum. Hujus rei amplissima tibi

damus testimonia. Donatus in Adelphos, Nomina, inquit, personarum in Comœdiis habere debent rationem et etymologiam. Etenim absurdum est Comicum aperte argumenta confingere, vel nomen personæ incongruum dare, vel officium quod sit a nomine diversum. Hinc servus fidelis, Parmeno: infidelis, vel Syrus, vel Geta: miles Thraso, vel Polemon: juvenis Pamphilus: matrona Myrrhina: et puer, et ab odore Storax: et a ludo, et a gesticulatione Circus: et item similia, in quibus summum poëtæ vitium est, si quid e contrario repugnans contrarium diversumque protulerit: nisi per Antiphrasin nomen imposuerit jlocalariter: ut Misargyrides in Plauto dicitur trapezita. Et fere hoc modo apud alios a poëtis nomina componuntur describenda per Antiphrasin, quod designat Storax.

Idem in Andriam, Semper, inquit, nomina Comicorum servorum aut a nationibus sunt indita: ut Mysis, Syrus: aut ex accidentibus, ut Lesbia, velut ebriosa, a Lesbo insula, quæ est ferax suavissimi candidissimique vini: aut a vernilitate, ut Pseudulus: aut ex negotio, ut Chrysalus: aut ex qualitate corporis, ut Chylacus: aut ex specie formæ, ut Pinacium.

Strabo libro septimo: Fuit et alia regionis divisio, ex antiquis permanens temporibus. Alios enim Dacos, alios Getas appellant. Getas quidem, qui ad Pontum in Orientem vergunt: Dacos autem, qui in oppositum versus Germaniam, et ad Istri fontes, quos olim Davos vocatos esse reor. Ex quo apud Athenienses Davorum et Getarum nomina servilia plurimum abundabant. Hoc sane credibilius est, quam a Scytharum gente derivari, quos Daas vocant. Longe enim illi ad Hyrcaniam positi sunt, nec ex eo loco Athenas mancipia deportata putandum est. Servos enim aut e populorum nominibus vocabant, a quibus vectabantur, ut Lydum et Syrum: aut iis maxime quæ illis in locis magis ac magis usurpata erant, ut Manem et Midam, ex Phrygia: Tibiumque, e Paphlagonia.

Servius in primam Eclogam Virg. Etiam hoc sciendum, et personas hujus operis ex majori parte nomina de rebus rusticis habere conficta: ut Melibœus, ὅτι μέλει αὐτῷ τῶν βοῶν, quod curam gerit boum. Et Tityrus: nam Laconum lingua Tityrus dicitur aries major, qui gregem anteire consueverit: sicut etiam in Comœdiis invenimus. Nam Pamphilus est totus amans: Glycerium, quasi dulcis mulier: Philumena, amabilis.

Qui de nominum propriorum etymo et interpretatione plura scire volet, huic adeundus est Cratylus Platonis.

Erasmus in Commentario de Rerum Copia: Comici præcipue varietatem in ejusdem quoque generis personis affectasse videntur. Quid enim dissimilius, quam Demea ac Mitio apud Terentium? Quorum hic cum etiam gravissime filium objurgat, blandus est: ille, cum maxime blanditur, amarulentus: et tamen uterque senex, atque adeo fratres. Quid diversius, quam Chremes semper placidus ac civilis, et Simo vehemens ac suspiciosus? Item quam Pamphilus cordatus, et Charinus inops animi consiliique? Quid tam dissimile, quam Phædria cum morbo pugnans, et Chærea nihil habens pensi? Multum item interest inter Davum pertinacissimum sperandi auctorem, et Byrrhiam nihil præter desperationem afferentem. Plurimum inter parasitum Gnathonem, et Phormionem: et ab utroque longe dissident parasiti Plautini, quemadmodum et hujus meretrices a Terentianis plurimum discrepant. Terentius meretrices propemodum bonas fingit, veluti Philotin et Bacchidem in Hecyra: Plautus senes amantes, ac festivos, et uxoribus veteratorie imponentes: quanquam alias Euclionem prodigiose tenacem ac suspiciosum facit. Hactenus Erasmus.

Andros insula est, una ex Cycladibus, in Mari Ægæo, ab Andro, Anii filio, qui in ea regnavit, nomen sortita. Porro Ægæum Mare hodie nautis vulgo dicitur *Archipel*, nonnullis *Archipelago*. Andros nunc iisdem vocatur Andro, plerisque Andria. Hinc adjectivum Andrius, unde et huic Fabulæ nomen. Æneas, ait Lactantius, cum patre Anchise et filio Ascanio profugus Delum venit. Hic ab Anio, sacerdote Apollinis, recipitur hospitio, qui illis indicat, quinque se filiarum parentem orbum relictum. Andrum enim, a quo Andros insula, reliquisse patriam, &c. Ovidius libro decimo tertio Metamorph. de Ænea loquens:

> Hunc Anius, quo rege homines, antistite Phœbus
> Rite colebatur, temploque domoque recepit.

Virgil. quoque libro tertio Æneid. de insula Delo verba faciens:

> Egressi veneramur Apollinis urbem.
> Rex Anius, rex idem hominum, Phœbique sacerdos,
> Vittis et sacra redimitus tempora lauro
> Occurrit: veterem Anchisen agnoscit amicum.
> Jungimus hospitio dextras, et tecta subimus.

Pasibula verti potest, Omnibus consulens: πᾶς, omnis, universus: βουλὴ, consilium. Ejus quippe agnitio nemini non consuluit, omnium animos alioqui turbatissimos feliciter tranquillans. Id quod luculentissime docet hujus Comœdiæ catastrophe.

Philumena, In amore perseverans ac persistens. Manens in amicitia. Φίλος, amicus: μένω, maneo. Scribendum autem esset Philomena, secunda et tertia brevibus: at causa productionis assumit υ post ο, ut sit diphthongus ου, quam nos in *u* longum vertimus, dicentes Philumena. Sic dicunt Græci νοῦσος, οὔνομα, pro νόσος, ὄνομα. Sic dixit Virg. 'Upilio,' pro, Opilio. Nisi forte quis malit ducere a verbo φιλοῦμαι, id est, concilior: ut sit participium fœmininum, quasi conciliata, vel amata.

Chrysis, Aurea. Χρυσὸς, aurum. Chrysides, aureæ crepidæ, vel phialæ. 'Aureos mores' apud Horatium libro quarto Carm. ode secunda, enarratores intelligunt bonos et sanctos, pulcherrimos, elegantes, et amabiles, ut apud Virgil. libro octavo Æneid. 'Aurea sæcula.' Et rursus apud eundem libro x. 'Aurea Venus.' Erit igitur Chrysis, aurea, elegans, amabilis.

Simo, Pamphili pater, senex naso simo et presso, a specie nomen habet, quod simi sunt iracundi et biliosi.

Pamphilus, adolescens, a fideli amore. Totus amans, vel Omnibus amicus. Πᾶς, totus, omnis: φίλος, amicus.

Davus, servus, a patria: ut paulo ante ex Strabone.

Dromo, servus, a cursu. Δρόμος, cursus: δρομαῖος, velox. Servorum est, velociter currere, quo jusserint domini.

Sosia, libertus, Quod sit in bello servatus. Unde et servis nomen inditum. Σώζω, servo.

Charinus, adolescens. Ab animi benevolentia. Χαρίζομαι, facio grata, obsequor, et beneficium gratiamque confero.

Byrrhia, servus. A patria, inquit Donatus. Sunt qui Phrygiam his Donati verbis putent innui. Didymus certe existimavit Aphroditem nuncupari παρὰ τὸ ἁβρὸν τῆς διαίτης, hoc est, a mollitie vitæ. *B* enim cognata videtur literæ φ: nam Philippum, aliqui Βίλιππον appellant: sicut Phrygas, Brygas. Auctor Cælius lib. XXIX. cap. 18. Idem quoque tradit Lilius lib. XIII. A Phrygia igitur seu Brygia nomen esset Byrrhiæ: idque per literarum metathesin. Porro Phryges ingenio fuisse servili, vulgatum testatur adagium: Phryx plagis emendatur. Plinius lib. v. cap. 29. Pyrrham urbem facit Cariæ. Quintilianus lib I. docet *B* literam

fuisse interdum pro *P* usurpatam : ut Byrrhus, pro, Pyrrhus. Itaque fieri potest, ut a Pyrrha urbe nomen ductum sit Byrrhia, idem prorsus valens quod Car. Herodotus in Euterpe ostendit Cares barbaro servilique fuisse ingenio, et ad quidvis malorum ferendum paratos, mercede proposita : unde et natum proverbium : In Care periculum; subaudi, facito; hoc est: in homine aut re viliore fac periculosam experientiam, in qua si parum feliciter cesserit, non multum dispendii capiendum.

Crito, Quod controversiam dirimat. Κριτὴς, judex, arbitrator: κρίνω, judico, interrogo, examino, quæstionem de aliquo habeo. Sane Crito Andrius, Athenas veniens, totam hujus Comœdiæ litem et controversiam diremit, indicans quæ esset Pasibula.

Chremes, Pasibulæ et Philumenæ pater, senex. A screando, quod senes tussi expurgent pectus. Χρέμπτομαι, screo.

Glycerium, meretrix. A voluptate, vel dulcedine. Γλυκερὸς, dulcis. Hinc Glycyrrhiza, dulcis radix. Vulgus Liquiritiam vocat. Glycere, hujus Glyceres, nomen mulieris proprium, verti etiam potest, dulcis : ejus diminutivum Glycerium, dulcicula.

Mysis, ancilla. A Mysia patria. Strabo refert Mysorum populum usque adeo contemtum fuisse, ut proverbio locum fecerit. Id usurpat M. Tullius in Oratione pro Flacco: 'Quid,' inquit, 'porro in Græco sermone tam tritum atque celebratum est, quam, si quis despicatui ducitur, ut Mysorum ultimus esse dicatur?'

Lesbia, obstetrix. A Lesbo insula. Rationem habes paulo ante.

---

# LOCA MENANDRI, ET APOLLODORI,

## QUÆ TERENTIUS LATINE EST INTERPRETATUS.

### SCHREVELIUS LECTORI.

Subjecit editioni Terentianæ a se recensitæ Nobil. ac celeberrimus Dan. Heinsius Loca aliquot Menandri, quæ Terentius Latine est imitatus, ex collectione Andreæ Scotti: nos iis alia ex eodem Menandro adjunximus, atque insuper ex Apollodoro, quod illos duos proprie imitatus fuerit atque expresserit Poëta, quod ex Comœdiarum ejus ἐπιγραφαῖς est manifestum. Ea autem nobis suppeditarunt, partim excerpta Grotiana ex Tragœdiis et Comœdiis

Græcis, partim quædam Terentii editio a Martino Hainneccio procurata, partim Doctiorum in Terentium Commentaria.

Andria. Act. i. Sc. i.

'Feci e servo ut esses libertus mihi.' Versus Menandri legitur etiam in Elenchis:

*'Εγώ σε δοῦλον ὄντ' ἔθηκ' ἐλεύθερον.*

Ego te, cum servus esses, liberum feci.

'Mala mens, malus animus.' Videtur Terentius allusisse ad illud Menandri:

*Γνώμης γὰρ ἐσθλῆς, ἔργα χρηστὰ γίγνεται.*

Bonæ mentis, bona sunt opera.

Act. i. Sc. ii.

'Nihil me fallis.' Menandri apud Donatum:

*Νῦν δὲ οὐδὲν λέληθάς με ἄν.*

Neque tu nunc me clam es.

Act. ii. Sc. ii.

'Olera et pisciculos.' Menandri verba e Perinthia huc pertinentia, quæ ab Athenæo l. vii. Deipnosophist. referuntur:

*Τὸ παιδίον δ' εἰσῆλθεν ἐψητοὺς φέρον.*

Intravit puer minutos pisciculos ferens.

Act. iii. Sc. ii.

'Nunc primum fac isthæc ut lavet.' Menander:

*Λούσατε αὐτὴν τάχιστα.*

Lavate illam àctutum.

Act. iii. Sc. iii.

'Amantium iræ.' Expressit Terentius illud Menandri, et explicat Victorius Var. Lect. l. iv. c. xiv.

*'Οργὴ φιλούντων ὀλίγον ἰσχύει χρόνον.*

Amantium iræ exiguo durant tempore.

Act. iv. Sc. iv.

'Mirum vero, impudenter mulier si facit meretrix.' Menander:

*Οὐδέ ποθ' ἑταίρα τοῦ καλοῦ πεφρόντικε.*

Meretrix pudorem pensi nunquam habet.

Act. v. Sc. iv.

'Sycophantas.' Menander Γεωργῷ:

Καὶ συκοφάντης εὐθὺς ὁ τὸ τριβώνιον
Ἔχων καλεῖται, κἂν ἀδικούμενος τύχῃ.
Cui vestis squalida, sycophanta dicitur
Statim, quamvis patiatur ipse injuriam.

'Sic est hic.' Menander:

Οὗτος αὐτός ἐστιν.

EUNUCH. Prologo.

'Responsum non dictum esse, quia læsit prius.' Hic versus congruit senario, ex Menandri Olynthia:

Ὡς οὐχ' ὑπάρχων, ἀλλὰ τιμωρούμενος.
Ut qui non prior incipiam, sed me vindicem.

Act. i. Sc. i.

'Sed ipsa egreditur.' Menander in Prologo Fabulæ, Thais inscriptæ, elegantissimis verbis ejus ἦθος expressit, quos Plutarchus in Commentario de Audiendis Poëtis refert hoc modo:

Ἐμοὶ μὲν οὖν ἄειδε τοιαύτην, Θεὰ,
Θρασεῖαν, ὡραίαν δὲ, καὶ πιθανὴν ἅμα,
Ἀδικοῦσαν, ἀποκλείουσαν, αἰτοῦσαν πυκνὰ,
Μηδενὸς ἐρῶσαν, προσποιουμένην δ' ἀεί.
Nunc illam talem cane, quod te veneror, Dea,
Ferocem, sed pulchellam, et illecebriloquam;
Injustificam, clusiforem, poscinummiam,
Et neminamantem, semper simulantem tamen.

Act. ii. Sc. ii.

'Is quæstus.' Menander:

Πράττει δ' ὁ κόλαξ ἄριστα πάντων.
Cum adulatore agitur nunc omnium optime.

'Ne sursum.' Menandro est, στρέφεσθαι ἄνω κάτω. Sic enim:

Ὤιμην ἐγὼ τοὺς πλουσίους, ὦ Φανία,
Οἷς μὴ τὸ δανείζεσθαι πρόσεστιν, οὐ στένειν
Τὰς νύκτας, οὐδὲ στρεφομένους ἄνω κάτω,
Οἴμοι, λέγειν.——
Putabam ego, divites, o Phania!
Quibus nulla fœnore accipiendi necessitas incumbit, neque gemere
Noctu, neque sursum deorsum versando sese
Ejulare.——

Versus hi ita recte leguntur in Plutarchi libellis, non modo impressis, verum etiam Ms. duobus Περὶ Εὐθυμίας. Nam apud Stobæum cap. 95. mendose est, στρεφομένους ἂν νύκτα.

Act. II. Sc. III.

'Liquet mihi dejerare.' Menander:
Ὅρκον δὲ φεῦγε, κἂν δικαίως ὀμνύῃς.
Jusjurandum devitato, etiam cum juste jurare poteris.

Act. III. Sc. I.

'Nunquam tibi dixi.' Menander:
Ἔχω δ' ἐπίκληρον Λαμίαν· οὐκ εἴρηκά σοι;
Est mihi Lamia, quæ nullos cohæredes habet. Nonne dixi tibi?

Act. III. Sc. II.

'Tacent; satis laudant.' Menander:
Κἂν ὅλως μηθὲν λαλεῖ,
Διὰ τοῦ σιωπᾶν, πλεῖστα περὶ αὐτῆς λέγει.
Eo ipso, dum plane nil loquitur, tacendo quamplurima de se ipsa dicit.

Act. IV. Sc. IV.

'Hic est vietus, vetus, veternosus senex, colore mustellino.' Voluit exprimere locum Menandri:
Οὗτός ἐστι γαλεώτης γέρων.
Hic est mustella senex.

Act. V. Sc. VI.

'Sed tu quod cavere possis.' Translata a Menandro sententia, cujus hi citantur a Stobæo senarii:
Εὐήθειά μοι φαίνεται δηλουμένη,
Τὸ νοεῖν μὲν ὅσα δεῖ, μὴ φυλάττεσθαι δ' ἃ δεῖ.
Manifesta mihi videtur hæc esse fatuitas,
Assequi, quid fieri oporteat, neque facere tamen.

Act. V. Sc. IX.

'Quodvis donum et præmium.' Menander:
Εὖξαι τὶ βούλει, πάντα σοι γενήσεται.
Elige quod optes, optata feres omnia.

HEAUTONTIMOR. Act. I. Sc. II.

'Illum insimulat durum.' Menander:
Σκληρὸν πρὸς υἱὸν ἐν τῷ νουθετεῖν.

Quod in increpando erga filium sit sævus.
'Periculum ex aliis.' Huc pertinet illud Menandri:
Βλέπων πεπαίδευμ' εἰς τὰ τῶν ἄλλων κακά.
Mala intuens aliorum, doctus ego fui.

Act. II. Sc. II.

'Occasio, locus,' &c. Menander:
Μικρὰ πρόφασίς ἐστι τοῦ πρᾶξαι κακῶς.
Ad prave agendum, parva satis occasio est.

Act. II. Sc. III.

'Texentem telam studiose,' &c. Menander apud P. Victor. lib. IX. cap. 15. Var. Lect.
'Εξ ἱσταρίου γὰρ ἐκρέματο φιλοπόνως πάνυ.
Animum a tela suspensum omnino studiose occupabat.
'Una ancillula erat,' &c. Menander apud Politianum:
Καὶ θεραπαινὶς ἦν μία· αὕτη
Συνύφαινε ῥυπαρῶς διακειμένη.
Et una ancillula erat;
Hæc, sordidi animi plena, texturam una faciebat.
'Facinus magnum et memorabile.' Menander:
Μέγα καὶ περιβόητον ἔργον.
'In aurem utramvis ut dormias.' Menand. Plautio:
'Επ' ἀμφοτέραν, ἵν' ἐπίκληρος ᾖ, μέλλει καθευδήσειν.
In aurem utramque, quandoquidem dotata est, cubet.
'In eum jam res rediit locum, ut sit necesse.' Menander:
Τρία γάρ ἐστι, δέσποτα, δι' ὧν ἅπαντα γίγνεται·
Ἢ κατὰ νόμους, ἢ ταῖς ἀνάγκαις, ἤγε τρίτον, ἔθει τινί.
Ad res gerendas his tribus compellimur,
Necessitate, lege, consuetudine.

Act. II. Sc. IV.

'Formæ mores consimiles sient.' Menander apud Stobæum:
Ὅταν φύσει τὸ κάλλος ἐπικοσμεῖ τρόπος
Χρηστὸς, διπλασίως προσιὼν ἁλίσκεται.
Quando mores faciles naturali formæ ornatum afferunt, ventitans dupliciter capitur.
'Nos quoque senes est æquum senibus obsequi.' Menander:
Γέρων γέροντι γλῶσσαν ἡδίστην ἔχει.
Παῖς παιδὶ, καὶ γυναικὶ πρόσφορον γυνή.

Νοσῶν τ' ἀνὴρ νοσοῦντι, καὶ δυσπραξίᾳ
Ληφθεὶς ἐπῳδός ἐστι τῷ πειρωμένῳ.
Seni senilis lingua jucundissima:
Puerque puero, et apta mulieri mulier:
Et æger ægro: pressus infortunio
Lenimen est homini malis exercito.

'Aliena melius ut videant.' In hanc sententiam Menander:
Οὐθεὶς ἐπ' αὑτοῦ τὰ κακὰ συνορᾷ, Πάμφιλε,
Σαφῶς, ἑτέρου δ' ἀσχημονοῦντος ὄψεται.
Aperte sua mala nemo videt, o Pamphile,
Sed alterius peccatum conspicabitur.

Act. IV. Sc. II.

'Nihil tam difficile quin quærendo.' Menander apud Stobæum Λόγῳ κ'.

Ἁλωτὰ γίνεται ἐπιμελείᾳ καὶ πόνῳ ἅπαντα.
Omnia queunt laboribus et industria comprehendi.

Act. IV. Sc. V.

'Jus summum, summa injuria.' Menander apud Stobæum Sermone μβ'.

——— Ὁ δ' ὁρῶν τοὺς νόμους
Λίαν ἀκριβῶς, συκοφάντης φαίνεται.
——— Qui leges intuetur optimas
Nimis accurate, ille sycophanta prorsus est.

Act. V. Sc. I.

'Argentum ut dares.' Expressit hunc Menandri versiculum:
Λουτρὸν, θεραπαίνας, καὶ ἀργυρώματα.
Balneas, ancillas, et pecunias.

Act. V. Sc. II.

'Modo liceat vivere, est spes.' Apollodorus:
Οὐδέ ποτ' ἀθυμεῖν τὸν κακῶς πράσσοντα
Ἄνδρα, τὰ βελτίω δὲ προσδοκᾷν ἀεί.
In miseriis nullis labascere convenit,
Meliora sed sperare semper affore.

Act. V. Sc. V.

'Quid istic? video non licere, ut cœperam, hoc pertendere.' Menander:

Ὁ σκληρότατος πρὸς υἱὸν ἐν τῷ νουθετεῖν,
Τοῖς μὲν λόγοις πικρός ἐστι, τοῖς δ' ἔργοις πατήρ.
Valde in monendo si quis asper filio,
Verbis acerbus est quidem, sed re pater.

Sic idem Menander:

Πρὸς υἱὸν ὀργὴν οὐκ ἔχει χρηστὸς πατήρ.
Boni parentis ira nulla in filium.

'Rufamne illam virginem, cæsiam, sparso ore, adunco naso? non possum, pater.' Menander:

Δύ' ἔσθ' ἃ κρῖναι τὸν γαμεῖν μέλλοντα δεῖ,
Ἤτοι προσηνῆ ὄψιν, ἢ χρηστὸν τρόπον.
Τὴν ὁμόνοιαν γὰρ τὴν πρὸς ἀλλήλους ποιεῖ.
In nuptiis spectare res decet duas,
Amabilem aut speciem oris, aut mores probos.
Concordiam nam continent hæc mutuam.

Formam cum probis moribus conjungit hoc versiculo idem Menander:

Ὡς ἡδὺ τὸ κάλλος ὅταν ἔχῃ νοῦν σώφρονα!
Quam grata forma est, cui comes modesta mens!

### Adelphis. Act. i. Sc. i.

'Et, quod fortunatum isti putant, Uxorem nunquam habui.' Menand.

Ὠκάριόν με! γυναῖκα οὐ λαμβάνω.
O me beatum, qui uxorem habere nolo!

### Act. i. Sc. ii.

'Quem neque pudet quicquam, nec metuit quemquam.' Menander apud Priscian. lib. viii.

Ὃς δ' οὔτ' ἐρυθριᾷν οἶδεν, οὐδὲ δεδιέναι,
Τὰ πρῶτα πάσης τῆς ἀναιδείας ἔχει.
Ille vero, qui nec erubescere novit, neque metuere,
Universæ impudentiæ primas tenet.

'Homine imperito nunquam quicquam injustius.' Menander:

Οὐκ ἔστ' ἀνοίας οὐδὲν, ὡς ἐμοὶ δοκεῖ,
Τολμηρότερον.
Nihil imperito videtur esse audacius.

### Act. ii. Sc. i.

'Minime miror, qui insanire occipiunt ex injuria.' Menander:

Οἴμοι! τὸ γὰρ ἄφνω δυστυχεῖν μανίαν ποιεῖ.
Hei mihi, ut repentinum infortunium insaniam parit!

Act. II. Sc. III.

'Fratrem homini nemini esse.' Menander:
Ὡς ἡδύ γ' ἐν ἀδελφοῖς ἐστιν ὁμονοίας ἔρως.
Quam jucundus est inter fratres concordiæ amor.

Act. III. Sc. II.

'Quid credas jam? aut cui credas?' Menander:
Μὴ πάντα πειρῶ πᾶσι πιστεύειν ἀεί.
Credenda cunctis esse cuncta ne puta.

Act. III. Sc. IV.

'Quod vos vis cogit,' &c. Vide locum Menandri, quem hic et supra expressit ad Heautontim. Act. II. Sc. III.

Act. IV. Sc. V.

'Tacet.' Menander:
Πολλοῖς ἀπόκρισις ἡ σιωπὴ τυγχάνει.
Apud multos silentium loco responsionis est.
'Erubuit, salva res est.' Menander:
Ἐρυθριῶν πᾶς χρηστὸς εἶναί μοι δοκεῖ.
Qui erubuit, esse mihi videtur vir bonus.
'An sedere oportuit domi virginem tam grandem?' Menander:
Θυγάτηρ ἐπίγαμος, κἂν ὅλως μηδὲν λαλῇ,
Διὰ τοῦ σιωπᾷν πλεῖστα περὶ αὐτῆς λέγει.
Filia nubilis, etsi plane nihil loquatur,
Ipso tamen silentio plurimum de se prædicat.
'Menses abierunt decem.' Menander Plotio:
Γυνὴ κύει δεκάμηνος.
Mulier, postquam concepit, mensem agit decimum.
'Dormienti confecturos Deos.' Menander:
Αὐτόματα γὰρ τὰ πράγματ' ἐπὶ τὸ συμφέρον
Ῥεῖ, κἂν καθευδήσῃ, πάλιν τἀναντία.
Sponte sua nam res ad usum manant; sed et, dum quis dormit, rursum contrariæ.

Act. V. Sc. III.

'Communia esse amicorum inter se omnia.' Menander in Adelphis, Erasmo citante:

*Τὰ τῶν φίλων κοιν', οὐ μόνον τὰ χρήματα,*
*Καὶ νοῦ δὲ καὶ φρονήσεως κοινωνία.*
Communia amicos inter, non pecuniæ
Tantum, sed et mens pariter et prudentia.

Act. v. Sc. iv.

'Duxi uxorem.' Huc spectat illud Menandri apud Stobæum:
*Τὸ γυναῖκ' ἔχειν, εἶναί τε παίδων, Παρμένων,*
*Πατέρα, μερίμνας τῷ βίῳ πολλὰς φέρει.*
Uxorem habere, liberorum, Parmeno,
Patrem esse, curas multas in vitam invehit.
Et:
*Τὸ γενέσθαι πατέρα παίδων, ἦν λύπη, φόβος, φροντίς.*
Liberorum patrem esse factum, mœror fuit, formido, et anxietas.

HECYRA. Act. ii. Sc. i.

'Neque declinatam quicquam ab aliarum ingenio ullam reperias.' Menander:
*Γυνὴ γυναικὸς πώποτ' οὐδὲν διαφέρει.*
A fœmina nil fœmina unquam discrepat.
'Postmodum rescisces.' Menander:
*Ταῦθ' ὕστερον λάβοις ἂν ἡμαρτημένα.*
Quænam sint commissa, hæc tu postmodum rescisces.

Act. iii. Sc. iii.

'Omnibus nobis ut res dant sese, ita magni atque humiles sumus.' Apollodorus:
*Οὕτως ἕκαστος διὰ τὰ πράγματα σεμνὸς ἦν καὶ ταπεινός.*
Ita quisque, ut res dant sese, et gravis et humilis esse solet.

Act. iii. Sc. v.

'Salvum atque validum.' Menander:
*Εὐτυχοῦντα καὶ σεσωσμένον.*
Fortunatum salvumque.

Act. iv. Sc. ii.

'Ut ne cui meæ longinquitas ætatis obstet, mortemve expectet meam.' Menander.
*Πικρόν ἐστι θρέμμα γέρων ἐν οἰκίᾳ μένων.*
Amarulentus est alumnus senex domi manens.

Act. IV. Sc. IV.

'Amaræ mulieres sunt.' Menander apud Stobæum:
*Φύσει γυνὴ δησήνιόν ἐστι καὶ πικρόν.*
Natura mala mulier atque effrænis est.

Act. V. Sc. III.

'Abhinc menses decem fere.' Vide dictum Menandri, Adelph. Act. IV. Sc. V.

PHORMIONE. Act. I. Sc. II.

'Quod fors fert, feremus æquo animo.' Menander:
*Ἔνεγκ' ἀτυχίαν καὶ βλάβην εὐσχημόνως.*
Fortunam adversam, dispendiumque, decenter ferto.
'Istuc viri est officium.' Menander:
*Τοῦτ' ἔστιν ἀνδρός.*
Hoc viri est.

Act. I. Sc. IV.

'Fortes fortuna adjuvat.' Menander apud Stobæum:
*Τόλμῃ δικαίᾳ καὶ Θεὸς συλλαμβάνει.*
Audaciam justam vel adjuvat Deus.

Act. II. Sc. II.

'Injuriam audisti.' Menander Misogyno.
——— *Ὄμνυμί σοι τὸν ἥλιον*
Ἡ *μὴν ποιήσειν σοι γραφὴν κακώσεως.*
——— Juro Solem tibi,
Injuriarum me tibi scripturum dicam.
'Cum ratione.' *Rationem*, quod est in Palatino codice, magis placet. Nam ita quoque citat Victor. l. v. c. xx. ubi inter alios versus Menandri hunc adducit:
*Τὸ γὰρ τρέφον με, τοῦτ' ἐγὼ κρίνω Θεόν.*
Nam quod me alit, id ego plane judico Deum.

Act. III. Sc. III.

'Solus amico amicus.' Apollodorus:
*Μόνος γε ἐπίσταται φιλεῖν τοὺς φίλους.*
Ut qui solus amicos amare didicit.

Act. IV. Sc. I.

enectus ipsa morbus.' Apollodorus:
*Τὸ γῆράς ἐστιν αὐτὸ νόσημα.*

'Ego meorum solus sum meus.' Apollodorus:
Ἐγὼ γάρ εἰμι μόνος τῶν ἐμῶν ἐμός.

Act. IV. Sc. IV.

'Dicis quod mali est,' &c. Menander:
——— Λέγεις ἀεὶ τὸ λυποῦν,
Μηδὲν ἀντιπαρατιθεὶς τῶν προσλεγομένων.
Semper quod mœrorem affert narras, nihil eorum addens, quod exadversum alloquiis sit idoneum.

---

# COMMENTARIUM

## RUFINI V. D. GRAMMATICI ANTIOCHENSIS IN METRA TERENTIANA.

Evanthius in Commentario Terentii de Fabula, hoc est, de Comœdia, sic dicit: Concinna argumento, consuetudini congrua, utilis sententiis, grata salibus, apta metro: et postea sic: Veteres etsi usi ipsi quoque metris negligentius iambici versus duntaxat in secundo et quarto loco, tamen a Terentio vincuntur resolutione hujus metri quantum comminuti ad imaginem prosæ orationis. Asper in Commentario Terentii sic: Hosce versus agere cœpisset: Ĭtă nĕ pātrĭs ăis ādvēntūm vĕrĭtū hīnc ăbīssĕ dŏmūm. Et deinceps quæ sequuntur quadrati. Diomedes sic: Septenarium versum Varro fieri dicit hoc modo, cum ad iambum trisyllabus pes additur, et fit tale: quĭd īmmĕrēntĭbūs nŏcēs? quid invĭdēs ămīcīs? Similiter in Terentio versus est: Nām sī rĕmittānt quīppĭām Phīlūmĕnæ dŏlōrēs. Et in Plauto sæpe tales reperiuntur. Varro de Lingua Latina ad Marcellum sic: Quare in hujusmodi locis poni oportet notam in transversum inter syllabas, frequentius ad extremum versum, senarium, et similes, si pro longa brevem habebunt, ut in hoc: ămīcūs sūmmūs mĕŭs ēt pōpŭlārīs Gĕta. Charisius sic: Septenarium versum fieri dicit Varro hoc modo, cum ad iambum trisyllabus pes additur, ut præfatum est. Bassius ad Neronem de iambico sic dixit: Iambicus autem cum pedes etiam dactylici generis assumat, desinit iambicus videri, nisi percussione ita moderaveris, ut, cum pedem supplodis, iambicum ferias: ideoque illa loca per-

cussionis non recipiunt alium quam iambum, et ei parem tribrachum: aut si alterius exhibuerint metri speciem: quod dico, exemplo faciam illustrius. Est in Eunucho Terentii statim in prima pagina hic versus trimetrus: ĕxclūsĭt, rĕvŏcăt, rĕdĕām? nōn sī mē obsĕcret. Hunc incipe ferire, videberis heroum habere inter manus ad summam: paucis syllabis in postremo mutatis, totus erit herous: Exclusit, revocat, redeam? non si mea fiat. Ponam dubium secundo loco pedem, propius accedam. Hērōs ătrīdēs cœlĭtŭm tēstor fidem. Varro in VII. Clausulas quoque primum appellatas dicunt, quod clauderent sententiam, ut apud Accium: an hæc jam obliti sunt Phryges? Nonnunquam ab his initium fit, ut apud Cæcilium: Dī bŏnī quĭd hōc? Apud Terentium: discrŭcĭŏr ănĭmī. Idem Varro in eodem lib. VII. de Lingua Latina ad Marcellum sic dicit: Aut in extremum senarium totidem semipedibus adjectis fiat comicus quadratus, ut hic: Heri aliquot adolescentuli coimus in Piræeo. Trimetros versus iambicos Terentii et Plauti et ceterorum comicorum et tragicorum M. Tullius senarios dicit et nominat. Quintilianus etiam trimetros senarios nominavit. Et Flavius Caper in Artibus suis trimetros versus iambicos Terentii senarios appellavit. De metris Terentii et Plauti et ceterum comicorum et tragicorum Victorinus sic dicit: Quantum aut ad versum comicum spectat, ut paululum evagemur, scio plurimos affirmare, Terentianas vel maxime Fabulas metrum ad disciplinam Græcarum Comœdiarum non custodisse, i. quas Menander, Philemon, Diphilus, et ceteri ediderunt. Nostri n. in modulandis rhythmis seu metris, Veteris Comœdiæ scriptores sequi maluerunt, i. Eupolim, Cratinum, Aristophanem: prologos itaque, et primarum scenarum actus trimetris comprehenderunt: deinde longissimos i. tetrametros subdiderunt qui appellantur quadrati: postea in sequentibus variaverunt: modo n. trimetros, modo addito quadrante vel semisse posuerunt, i. semipede adjecto, vel integro pede iambo vel sesquipede: hæc per medios actus, varie rursus in exitu Fabularum quadratos, quales diximus in secunda scena locaverunt. Sed idem quadrati legitimi cum XVI. syllabis juxta jus proprium constare debeant, plerumque inveniuntur XX. aut amplius syllabarum: hinc existimantur metrum non tenuisse, nec sua lege composuisse. Quod vero ad clausulas, i. minuscula cola pertinet, quot genera versuum sunt, totidem membra pro clausulis poni possunt, et solent in canticis magis quam diverbiis quæ ex

trimetro magis subsistunt, collocari, et præcipue apud Plautum et Nævium et Afranium. Nam hi maxime ex omnibus membris versuum; colis ab his separatis licenter usi reperiuntur in clausulis. Idem Victorinus in alio loco de iambo sic dicit: Improbatur autem apud tragicos, versus ex omnibus iambis compositus; nam quo sit amplior, et par tragicæ dignitati, interponunt frequentius locis duntaxat imparibus pedum dactylicorum moras et spondæum. Similiter apud comicos laxius spatium datum est: nam et illi loca, quæ proprie debentur iambis, spondæis occupant, dactyloque et anapæsto locis adæque disparibus. Ita, dum quotidianum sermonem imitari nituntur, metra vitiant, studio, non imperitia: quod frequentius apud nostros quam apud Græcos invenies. Genera autem iambici metri sunt duo: nam ex iis alia integra, alia clauda, quæ scazonta seu choliamba vocant, sunt: quorum differentiam penultima versus syllaba demonstrabit. Nam, si brevis contigerit, erit rectum et integrum iambicum, ita: Vĭgōrĭs āddĕ cōncĭtūm cĕlĕrēm pĕdem. Sin vero longa, delumbe et claudum, ut est: Novĭtātĕ dūctūs nōn ēst īnscĭūs lēgis. Lē longa, quæ penultima reperitur, metrum corrumpit: hujus repertor Hipponax. Nam, pro iambo inductis trochæis contra legem trimetri iambici, metrum innovavit, quod adæque ex spondæo contingit.

---

## VERSUS RUFINI GRAMMATICI

### DE METRIS TERENTII ET PLAUTI ET ALIORUM.

Agnoscit metrum, servatque Terentius artem,
Nam prologos trimetro didicit componere versu,
Scenarumque actus primos pede claudit eodem.
Ut sunt hi versus prologi:
Pŏētă cūm prīmum ănĭmum ād scrībēndum āppŭlit,
Id sĭbĭ nĕgōtī crēdĭdī sōlūm dări
Pŏpŭlo ūt plăcĕrēnt quās fēcīssēt Fābŭlas.
Vōs īstæc īntro aŭfērte, ăbītĕ; Sōsĭa
ădesdūm paūcīs tē vŏlo. Dīctūm pŭta.
Tetrametros sequitur quem finxerat ille Boiscus.

Quales sunt isti versus:

Mīrābăr hōc sī sīc ăbīrĕt, ĕt hĕri sēmpēr lēnĭtas.

Qui sequitur dimetrus est, id est, quatuor simplices pedes habet:

Vĕrēbār quōrsum ēvādĕrĕt.

Item tetrametri similes hi de iambo:

ĕnīmvērō Dāvĕ nĭhīl lŏci ēst sēgnĭtĭæ, nĕquĕ sōcōrdĭæ.

De iambo trochaicum archilochicum unde fieri dicunt metrum.

Creticon Archilochus supra caput addit iambi.

Quales sunt isti:

Dĭī bŏnī quīd pōrtō.
Sĕd ŭbi īnvĕnĭām Pămphilum.
Lætŭs ēst nēscĭō quĭd.
Nĭhĭl ēst, nōndūm hæc rēscīvīt măla.

De iambo Hipponactico,

Ultimus amphibrachys velocem claudit iambum,
Aut bacchius erit finis discrimine nullo,
Utitur Hipponax hoc metro maximus auctor.

Quales sunt hi versus:

Nē fŏrte īmprūdēns făcĭām quōd nōlim, scĭēs căvēbo.
Nām sī rĕmīttānt quīppiām Phīlūmĕnæ dolores.
Legitimum interdum sub scenis ponit iambum.
Obsequium amicos, veritas odium parit.
Utitur his Plautus metris et mille poëtæ.
De pedibus quibus hæc consistunt metra notabis:
Dactylus aut spondæus inest, vel cursor iambus,
Aut anapæstus erit, positi discrimine nullo
Partibus in quinis: nam post celer extat iambus.
Pyrrichiusve citus finem concludere possit.

Ut sunt hi tales:

Exclusit, revocat, redeam? non si me obsecret:
Quod plerique omnes faciunt adolescentuli.

De nomine talium versuum sive metrorum.

Græcus apamphænonta solet memorare poëta.
Immanifesta vocant hæc carmina voce Latini.
Hunc trimetrum veteres Graii cognomine dicunt,
Quod pedibus junctis hunc scandere sæpe solebant.
Ponitur aut scazon, spondæum finis habebit.

Quales sunt isti:

Nec fonte labra prolui caballino;

Nec in bicipiti somniasse Parnasso.

De metris comicis:

Tetrametros trimetrosque capit Comœdia versus.
Tetrametrum primus fertur posuisse Boiscus,
Creticon Archilochus trimetro superaddidit ingens,
Amphibrachum trimetro Hipponax supponit iambo.
Fulserat hac Plautus, pulcherque Terentius arte.

Terentianus de iambis Fabularum sic dicit.

Culpatur autem versus in Tragœdiis,
Et rarus intrat ex iambis omnibus,
Ut ille contra qui secundo et talibus
Spondæon, aut quem comparem receperit:
Sed qui pedestres fabulas socco premunt,
Ut quæ loquuntur sumta de vita putes,
Vitiant iambum tractibus spondaicis,
Et in secundo, et in ceteris æque locis.
Fidemque fictis dum procurant fabulis,
In metra peccant arte, non inscitia,
Ne sint sonora verba consuetudinis,
Paulumque rursus a solutis differant.
Mage ista nostri: nam fere Græcis tenax
Cura est iambi, vel novellis comicis,
Vel qui in vetusta præcluent Comœdia.
Aristophanis ingens emicat solertia,
Qui sæpe metris multiformibus novus
Archilochon arte est æmulatus musica.

Sisenna in Commentario Pœnuli Plautinæ Fabulæ sic: Halonium Pœni dicunt Deum, et producenda syllaba metri gratia exigit iambus.

Scaurus in commentario Plauti in Pseudulo dicit: Malai διαίρεσις metri causa. Scaurus in eadem Fabula sic: Nunc iam; jam divisit in duas syllabas metri causa.

Sisenna in Rudente sic: Fuit extenta primá syllaba metri causa: et postea sic: Habiliore metro usus est, ut solet in mulierum oratione. Postea sic: Latronem producit metri causa.

Idem Sisenna in Amphytrione sic: His quatuor generibus quintum accedit, de genere versuum qui non sunt uniusmodi.

Idem Sisenná in Captivis sic: Hic ornatu S literam metri causa amisit.

Idem Sisenna in Aulularia sic: Hæc scena anapæstico metro est, sed concisa sunt, ut non intelligas.

Juba in libro quarto sic dicit: Iamborum itaque exempla quæ maxime frequentata sunt subdidi: *πάτερ Λυκάμβα, ποῖον ἐφράσω τόδε. Δαναὸς ὁ πεντήκοντα θυγατέρων πατήρ. ξανθῇ παλαιῇ γρηΐ, πολλῇσιν φίλῃ. οἶδ' ὑπὸ γὰρ ὑμῶν παρετάθη καὶ Περικλέους. ἱμάτιον ἐφόρει μαλακὸν ἐρίων Σικελικῶν. τόδε προσκεφάλαιον, φησὶν, ἅμα σοὶ βούλομαι.*

Videre non vult Cœlium Panætius.
Misera marino quæ tumida littore.
Valles per imas amne labens cœrulo.
Armiger in Ida pede vago littora petens.
Cœrula, non aliter superans liquida malaciæ.
*παρὰ σοφοῦ μάθε κλύων ὅσα τίσαν καταμάθοι.*
Rape faces, cape puer, sopor abit, cane melos.

In alio loco sic: Iambicum metrum non ex solis iambis conscribitur, sed quinque suscipit pedes, id est, iambum, tribrachum, anapæstum, dactylum, et spondæum, hoc est, iambum et spondæum et solutiones eorum, scilicet ex iambi solutione tribrachum. Nam, si sequentem longam syllabam in duas breves solvas, fiet de iambo tribrachus. Spondæi autem solutiones duas, dactylum et anapæstum. Nam, si prior syllaba spondæi solvatur in duas breves, fiet anapæstus: si vero secunda, fiet dactylus. Unde datur intelligi, iambica metra de iambo et spondæo fieri, et de eorum solutionibus.

De choliambo sic: Est autem proceritas ejusdem versus qui unius pedis differentia nomen amittit; nam, quod sexto loco, qui locus par est, non iambus, sed spondæus vel trochæus accipitur, et a longa incipit syllaba, claudum carmen facit, et choliambicum nominatur, ut est: *Ὦ κλαζομένοιο βούπαλος κατέκτειθεν Ἀκούσαθ' Ἱππῶνακτος. οὐ γάρ. ἀλλ' ἥκω*: 'O quæ tenerulæ comparis tenes crinem, Sudes in ista via latet fossa.' Quod autem binis pedibus, et non singulis scanditur, vetus institutum est: quippe Herodotus, antiquus historiæ auctor, cum de heroico diceret versu, quem singulis partiri pedibus moris est, ita dixit: *καί σφιν ἠπίθυνα φήσω ἄλυσιν*. Unde apparet heroicum singulis pedibus scandi etiam apud Veteres solitum, iambicum autem binis. Idem autem ait, cum de Archilocho Pario refert, qui Gigæ fabulam optime com-

plexus est ita: Γίγεω αὐτοῦ καὶ Ἀρχίλοχος Πάριος κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον γεγονὼς ὑπέμνησεν ἰάμβῳ τριμέτρῳ. Meminit autem versus ejus Herodotus, quem applicui, Ὦι μήτε Γίγεω πολυχρύσου μέλει. Et hactenus de catalectico trimetro dictum. De octometro Boiscio idem sic dixit: Octometrum catalecticum quod appellatur Boiscium. Βοΐσκος, ὁ ἀπὸ Κυζικοῦ, παντὸς γραφεὺς ποιήματος, τὸν ὀκτάπουν εὑρὼν στίχον Φοίβῳ τίθησι δῶρον.

Boiscus iste Cyzico novi repertor carminis:
Nam primus versum octonum pedum Deo dicaverat.

Firmianus ad Probum de metris Comœdiarum sic dicit: Nam quod de metris Comœdiarum requisisti, et ego scio plurimos existimare Terentianas vel maxime fabulas metrum non habere Comœdiæ Græcæ, i. Menandri, Philemonis, Diphili, qui trimetris versibus constant. Nostri enim Veteres Comœdiæ scriptores in modulandis fabulis sequi maluerunt Eupolim, Cratinum, Aristophanem, ut præfatum est. Mensuram esse in fabulis, hoc est μέτρον, Terentii, et Plauti, ac ceterorum comicorum et tragicorum dicant hi: Cicero, Scaurus, Firmianus, Varro, Victorinus, Cæsius Bassus, Terentianus, Cæcilius Vindex, Sisenna, Cinna, Diomedes, Albinus, Quintilianus, Sosipater Charisius, Helenus, Asper, Flavius Caper, Aruntius, Probus, Plinius Evanthius, Sacerdos qui et Domatus, Juba.

Hæc ego Rufinus collegi mente benigna,
  Discipulisque dedi munera pulchra libens.

---

## DES. ERASMUS ROTERODAMUS
### DE METRIS.

Comici Latini multam libertatem sibi usurparunt in versibus, sed nemo largius Terentio: adeo ut apud priscos quoque fuerint qui judicarent, in hujus Fabulis nullam esse carminum legem. Sed hos falli manifestum est. Rursus fuerunt qui non negarunt, ab hoc servari metrorum leges, sed ob immodicam libertatem non esse operæ pretium torqueri doctos carminum dimensione, quod et res sit immensi laboris, nec ita multum inferat frugis. At ego ab utroque genere dissentio: nam, ut manifestius est, quam ut egeat probatione, Terentii Comœdias versibus constare: ita, qui negligendam putarunt metrorum rationem, frequenter Poëtæ ser-

monem corruperunt, dum aliam vocem pro alia subjiciunt, quod nimium sæpe usu venit scribis, in auctoribus solutæ dictionis: dum addunt atque adimunt: dum verborum invertunt ordinem. Nonnihil etiam hic peccarunt eruditi, qui, dum carminum genera distinguunt ac dimetiuntur, parum attenti, interjecerunt verba quædam, ut explerent versus hiatum, aut resecuerunt quod videbatur superesse. Videtur autem studio factum a Terentio, ut dissimulato carmine quam proxime accederet ad orationem solutam: quod idem affectasse videtur Horatius in Sermonibus et Epistolis. Hinc tanta in dimetiendo difficultas, ut existimem ipsum Donatum, aut Cornutum, aut Asperum, si viverent, in locis aliquot vel hæsuros, vel inter se dissensuros. Proinde nos quatriduanam opellam sumsimus, ut adolescentulis aliquam hujus difficultatis partem adimeremus, non quidem in omnes Fabulas, sed in unam perpetuo, et in ceteris carptim: quo ceu filo adjuti sese facilius e ceteris explicent labyrinthis. Constant autem hujus Fabulæ his ferme metrorum generibus. Iambico trimetro, qui et senarii dicuntur a numero pedum. Iambico tetrametro, qui ab aliis quadrati, ab aliis octonarii dicuntur: monometrum ac dimetrum raro interjicitur. In hoc genere quovis loco pro iambo ponit tribrachyn, spondæum, dactylum, anapæstum, modo totius carminis penultima syllaba sit brevis. Siquidem in hoc versu: 'Nullum est jam dictum, quod non dictum sit prius:' omnes spondæi sunt, excepto ultimo, cujus generis et alios aliquot reperias. Eandem libertatem sumit in trochaicis tetrametris catalecticis, satis habens si totius carminis penultima sit brevis. Illud tamen ubique cavetur, ne vel trochæus ingrediatur iambicum carmen, vel iambus trochaicum. Iambicum tetrametrum interdum in fine fraudatur una syllaba, producta penultima, quoties iambico dimetro acatalectico accinitur dimeter catalecticus. Veluti si, 'jam lucis orto sidere,' accinas 'Cultor Dei memento.' Quanquam in hoc quoque genere usurpatur, cum communis, de qua dictum est, comicorum libertas, tum illa peculiaris, quod pro penultima longa ponit interdum duas breves. Exemplum est in actus quarti scena secunda (Andriæ): 'Jam ubi ubi erit, inventum tibi curabo, et mecum adductum:' hic penultima producta est. Ibidem, 'Orare jussit, si se ames, hera, jam ad sese venias.' Item, 'Hanc expetivi, contigit, conveniunt mores, valeant:' in his pro penultima longa ponuntur duæ breves. Hos versus etiam scazontes appellant. Est scazontis

genus diminutum: quod dimetro iambico accinit duos trochæos; velut in actus tertii scena secunda.

'Adhuc Archillis quæ adsolent:' hic dimeter est. 'Quæque oportet:' duo sunt trochæi. Contra in aliis additur pes legitimo numero. Interim prior carminis pars est trochaica, posterior iambica, et contra. Admiscentur interdum et cretici, sive amphimacri, qui pes mediam habet brevem inter extremas longas: sic ut singuli versus habeant quaternos aut ternos creticos, nisi quod hic quoque usurpatur libertas comica, sicut in ceteris. Exemplum est in quarti actus scena prima: 'Ut malis gaudeant, atque ex incommodis.' Quatuor cretici sunt, nisi quod tertius est spondæus. Ibidem: 'Tum impudentissima eorum oratio est.' Tres habet creticos. Quanquam arbitror prius carmen vitiatum mutato dictionum ordine. Etenim, si sic legas, et tamen res cogit denegare, *Ibi tum eorum impudentissima oratio est*, ut posterior versus excipiat synalœpham prioris, carmen probe constat. Quidam tamen malunt hic esse trimetros Trochaicos catalecticos. Iambici trimetri facilior est dimensio, cum penthemimeris finit dictionem. Velut, 'Effertur, imus.' Et, 'Sic cogitabam.' Difficilior, cum contra: ut, 'Honesta et liberali: accedo ad pedissequas:' in 'be' cæsura est. Idem efficiunt crebræ synalœphæ: ut ibi, 'Quæ ibi aderant, forte unam aspicio adolescentulam.'

In tetrametris item iambicis ac trochaicis durior est dimensio, si prior dimeter non finiat dictionem, præsertim si non sit iambus, aut si accedat synalœphe: ut, 'Meum gnatum rumor est amare: id populus curat scilicet.' Prior dimeter finitur in 'ma,' syllabam productam: et excipitur a synalœphe 're id.' Rursus ibidem: 'Qui postquam audierat non datum iri,' &c. Prior dimeter desinit in 'i,' admixta synalœphe. Turbat et illud lectorem minus exercitatum, quod interdum repente miscet iambica cum trochaicis, trimetra interdum et dimetra aut monometra cum tetrametris, acatalectica cum catalecticis, cretica cum iambicis ac trochaicis: quod locis aliquot annotavimus in margine. Ea mixtura maxime fit, ubi res sunt turbulentiores. Fit interdum, ut scena prior desinat in hemistichium, et ab hujus clausula incipiat scena proxima: velut in Andriæ actus tertii scena tertia, 'Sed eccum video ipsum foras exire.' Dimeter est plenus cum sesquipede. Perficitur initio scenæ sequentis: 'Ad te ibam; quidnam est?' ut sit scazon tetrameter catalecticus. Nonnunquam dictio, quæ pertinet ad sen-

sum versus sequentis, per elisionem annectitur fini præcedentis: ut in Prologo Eunuchi: 'Qui bene vertendo et eas describendo male, ex Græcis bonis,' &c. Durius est, cum dissecta dictione prior syllaba finit versum, reliquæ incipiunt sequentem, ut Eunuchi actus tertii scena prima: 'Continuo si quando illa dicet, Phædriam intromittamus comessatum, tu Pamphilam.' Elisiones item et synæreses, præsertim minus usitatæ apud recentiores, faciunt ut lector impeditus frequenter hæreat in carmine. Eliditur autem in comicis versibus v consonans, ut in I. scena: 'Sine invidia laudem invenias et amicos pares.' Rursus ibidem: 'Liberius vivendi fuit potestas, nam antea,' &c. Item in scena tertia: 'Enimvero, Dave, nihil loci est,' &c. Carmen enim incipit ab anapæsto. Et ante in scena prima: 'Enimvero spectatum satis.' Eliditur et s, tum in fine, tum in media dictione. In fine, ut in prima scena: 'Sed quid opus est verbis?' Sed quid opu'st. Elisa simul et vocali e.

Idem fit in 'satis:' 'Nec satis digna cui committas,' &c. Rursus in Prologo Andriæ fit in medio dictionis: 'Id isti vituperant:' aliisque locis compluribus, quorum aliquot in margine annotavimus. Interdum elidunt l, ut in prima scena Andriæ, 'Pro uxore habere hanc peregrinam, ego illud sedulo:' ut 'grinam ego il' faciant dactylum. Hanc libertatem frequenter usurpat Homerus, dum s elidit in 'Οδυσσεὺς, et l, in 'Αχιλεύς. Sæpenumero contrahuntur vocales, velut in his, 'fuit,' 'Deos,' 'dies,' 'meus,' 'suus,' 'scias,' 'nihil,' 'mihi,' ut sint monosyllaba. Similiter 'ei,' 'hujus,' 'cujus,' monosyllaba ponuntur subinde: 'eorum,' 'meorum,' dissyllaba. 'Liberius vivendi fuit potestas:' 'di fuit' facit spondæum. 'Scias posse habere jam ipsum suæ,' &c. 'Scias posse' spondæus est: et 'suæ' unica syllaba est. 'Meum gnatum rumor est amare.' 'Meum gna' spondæus est. Item 'antehac' dissyllabum est: 'Nam quod antehac fecit.' Frequenter eliditur d in 'quid,' et 'sed' pro vocali, et, sicut in 'periculum' elidimus u, idem hic facit in 'paululum' et 'annulum.' Quin et syllabæ quædam aliter pronuntiantur, quam apud recentiores usurpatæ sunt; velut in 'suspicio' secunda producitur: unde factum est, ut quidam legant *suspectionem*. Rursum in 'cave,' 'vale,' 'mane,' et 'ubi' finalis corripitur. Minimo momento mutatur genus carminis, velut in actus quarti scena I. Si legas, 'In denegando modo quis pudor est paululum,' trimeter est iam-

bicus. Rursus, si 'In' annectas fini versus præcedentis, versus constabit quatuor creticis: Denegan-do modo-quis pu-dor est paululum. Si in 'modo' facias pyrrhichium, erit trimeter trochaicus catalecticus: Dene-gando modo quis pu-dor est-paululum. Porro inter iambicos tetrametros acatalecticos et trochaicos tetrametros catalecticos tanta est affinitas, ut interdum nihil referat eundem versum utrum per iambos an per trochæos metiaris: velut in actus tertii scena quarta, 'Utinam mihi esset aliquid hic, quo nunc me præcipitem darem.' Si 'mihi' facias unicam syllabam, trochaicus est: si duas, iambicus est: quale est et in actus v. sc. I. 'Satis jam satis, Simo, spectata erga te amicitia est mea.' Item sequens: 'Satis pericli cœpi adire, orandi jam finem face.' Licet per iambos vel per trochæos metiri. Hujus generis sunt et alii complures.

---

## RIVII CASTIGATIO.

Cum prodiisset anno abhinc fere septimo Terentius, doctissimi viri Philippi Melanchthonis opera diligentiaque restitutus, una cum argumentis ejusdem et annotatiunculis, non mehercle dici potest, quantum hoc nomine statim gratulandum studiosis omnibus existimarim: idque jure adeo ac merito. Videbam enim fore brevi, ut optimus Latinitatis auctor, qui innumeris ante mendis scatebat, nunc paulo castigatior majori cum voluptate, atque adeo majore cum fructu, quam antea, a ludimagistris pueritiæ prælegeretur. Quæ adeo non fefellit conjectura, ut, distractis magno bibliopolarum commodo exemplaribus, rursus excudi cœptus sit Vitembergæ: mox a Joan. Secerio Haganoæ: post etiam Norimbergæ: præterea apud Coloniam Agrippinam, ab Euchario primum Cervicorno: iterum a Joan. Sotere: tertio denique a Joan. Gymnico, viro optimo, et mihi vetere necessitudine conjunctissimo. Ad hæc Moguntiæ aliquoties et Argentorati: ut de ceteris taceam. Interim cum ipse quoque eum auctorem studiosis quibusdam enarrandum suscepissem, sensi tandem, id quod erat, Melanchthonem, gravioribus rebus occupatum, utque ipse pro sua modestia ingenue fatetur, veteribus exemplis haud satis instructum, non ab omnibus omnino mendis (absit invidia dicto) Comici nostri Fabulas vindi-

care potuisse. Et jam per totam prope Germaniam nulla facile præter Philippi exemplaria probabantur, aut manibus studiosæ juventutis terebantur. Id eximii viri auctoritas effecerit, an ipsa res atque utilitas extorserit, nihil habeo dicere. Quæ nos quidem res primum movit, ut, perquisitis antiquis exemplaribus et manu scriptis et impressis, locos plurimos depravatos, quos ille inemendatos reliquerat, corrigere conaremur. Quid nostra diligentia consecuti simus, aliorum esto judicium. Hoc certe jure affirmare posse videor, ex impressis nullum uspiam extare hodie exemplar, quo in exemplari plures loci correcti sint, quam in eo, quod nos aliquando in publicum daturi sumus. Id ita esse cum res, ut puto, testabitur, tum editio olim nostra, si cum aliis conferatur. Etenim vi summa jampridem atque omni ope, et plus demum quam pro virili parte, uti omnium ante nos recognitionem vinceremus, annitendum mihi existimavi. Interim locos plurimos a nobis, quanta licuit, cum fide et religione, tum diligentia, studio, labore castigatos, pristinoque, ut opinor, nitori integritatique redditos publicavimus, et quidem nullo majore verborum apparatu: quandoquidem, ut ille canit, 'Ornari res ipsa negat, contenta doceri.' Quod si laude merita, qui unum alterumve in Auctore quopiam illustrant aut restituunt locum, non fraudantur, cur non ipse quoque sperem nonnullam me a studiosis gratiam initurum, qui tot in Terentio locos, fortasse non inepte prorsus, diligenter quidem, et magna cura certe, ab omnibus mendis vitiisque repurgarim? Tametsi haud sane dissimulavero, hærere ipsum me plerisque in locis, et quædam, de quibus parum adhuc liqueat, ampliare, et quid in his potissimum sequar, haud dum exploratum satis habere, in tanta præsertim exemplarium antiquorum cum dissensione et discrepantia, tum monstrosa alicubi etiam depravatione: ut suis locis ostendemus. Quod cur tandem me fateri ingenue pudeat? Par est autem, quod publicæ a nobis studiosorum utilitati datur, id quale etiam cumque boni consulere. Præstet alius quivis, quantum nos: nec dubitem omni asseveratione confirmare, parum adeo fore, quod in Terentio quis desiderare habeat. Variam interdum ex veterum auctorum citationibus, et antiquorum inter se codicum repugnantia, lectionem indicavi: ita demum, quid mihi videatur, conjecturis subditis ostendens, liberum ut tamen lectori judicium semper relinquam. Qua in re mihi nihil fuit potius, quam ut Donati, ubicumque liceret, fidem sequerer, interpretis undecumque doctissimi,

ab eoque ne transversum quidem, ut aiunt, digitum discederem: sed citra superstitionem tamen, et cum judicio semper. Ceterum, cum plerosque fore suspicemur, qui, quod carminis rationem ignorent, vix apte satis his de rebus judicare queant; visum est subjicere nonnulla hic, quæ velut januam patefaciant, et viam, ut dicitur, præmuniant imperitioribus: quo certius de recognitione nostra judicium facere et sententiam ferre possint. Igitur comici Plautus et Terentius metro fere utuntur vel iambico, vel trochaico, vel utroque simul confuso. Iambicum vel monometrum est, quod duobus pedibus simplicibus constat: vel dimetrum, quod quatuor: vel trimetrum, quod sex, qui et senarii dicuntur M. Tullio et Fab. Quintiliano: vel tetrametrum, quod octo; qui et quadrati appellantur, et octonarii. Ex hisce trimetro comici et tetrametro maxime utuntur: aliis raro, et in medio fere (sicuti Priscianus annotavit) distinctionis causa. Quod ad pedes attinet iambici, magna libertate comici indifferenter ubivis ponunt, iambum, tribrachyn, anapæstum, dactylum, spondæum: in fine plerumque, aut iambum, aut pyrrhichium, nunquam nisi in scazonte spondæum. Utitur Terentius sæpe in iambico, pede quatuor syllabarum brevium proceleusmatico, idque per resolutionem spondæi: ut in Andria: 'Mala mens, malus animus, quem quidem ego si sensero:' hic secundo loco est proceleusmaticus. In eadem: 'Tibi generum firmum, et filiæ invenies virum:' hic prima regione idem pes. Est autem duplex iambici genus: alterum rectum perfectumve vocatur, alterum *σκάζον ἢ χωλίαμβον*: cujus penultimam in fine longam esse oportet. Utriusque meminit Ovidius, cum canit, 'Liber in adversos hostes stringatur iambus, Seu celer, extremum seu trahat ille pedem.' Utitur identidem poëta iambico tetrametro catalectico: id est, cui syllaba in fine desit: quo in catalectico, sibi inter alia hoc quoque permittit, ut pro penultima longa haud raro duas breves ponat, quod facile qui versus in suos pedes digerere volet, sic habere comperiet. In trochaicis comici indiscrete interdum dactylos, vel trochæos ponunt, nimirum quo pæne dissoluta et pedestri simillima esse videatur personarum sermocinatio: cujus ipse Priscianus meminit, apud quem Victorinus non minus libere, quam vere ait, comicis, dum quotidianum sermonem imitari nituntur, metra vitiare studio, non imperitia; quod et Terentianus testatur hisce versibus: 'Fidemque fictis dum procurant fabulis, In metro peccant arte, non inscitia.' Tanta autem affinitas est inter

trochaicos et iambicos tetrametros, vix ut discernere interdum possis: unde nimirum fit aliquoties, ut, quos forte aliquis iambicos esse crediderit, iidem trochaici verius censeri queant. Cujus rei cum alia multa exempla sunt, tum commodissimum fuerit ex Andria, scena prima actus quinti: ubi duos primos versus, vel per iambos aliquis, vel per trochæos metiri possit, nisi quod insequentes versus per trochæos esse metiendos indicant. Inde error eorum, qui iambicos quadratos esse annotarant, cum quivis non rudissimus plane harum rerum trochaicos esse videat. Hic illud obiter, quamvis leve, admonendum puto: mire interdum Poëta de industria sententiam genere ipso metri juvare videtur: velut ibi: 'Dii boni, boni quid porto? sed ubi inveniam Pamphilum? Ut metum in quo nunc est adimam, atque expleam animum gaudio,' &c. Ubi trochaici carminis cursu et volubilitate festinationem repræsentat servuli insolenter exultantis, et alacritate nimia gestientis. Quocirca passim trochæos, tribrachos, anapæstos admiscuit: pedes scilicet, quibus celeritas plerumque a ceteris item poëtis exprimi solet. Similiter in Eunucho subitum egressum puellæ perturbatæ celeritate ipsa pedum expressit: ubi Phædria: 'Sed quid hoc est,' inquit, 'quod timida subito egreditur Pythias?' Hoc dedita opera Poëtam ita fecisse, vel illud indicio fuerit, quod, cum ceteri hujus scenæ versus iambici sint, unus hic trimeter trochaicus esse videatur. Et alioqui solet interdum Poëta mutare metri genus, cum ventum est ad παρασκευὴν scenæ sequentis: velut in And. act. I. scena 3. et rursus act. III. scena 4. Iterum act. IV. scena 1. In Hecyra act. III. scena 3. Præterea in Phorm. act. II. scena 2. Sic alias sæpe. Tale illud quoque ex Adelphis: 'Ceteros ruerem, agerem, raperem, tunderem, et prosternerem.' Cui est aliquod aurium judicium, is facile sentiet, cur sit Poëta trochaico usus hoc loco: nimirum ut sensum quodam veluti cursu pedum citorum juvaret: quod et principem poëtarum Virgilium sæpe factitasse constat. Nam, ut tarditatem rei difficultatemque exprimere cum vult, crebris spondæis; ita, cum celeritatem et velut impetum et festinationem, dactylis frequentibus utitur. Prioris exemplum illud est ex tertio Æneidos: 'Annixi torquent spumas et cœrula verrunt.' Posterioris illud ex quarto: 'Idem omnes simul ardor habet, rapiuntque ruuntque. Littora deseruere,' &c. Sed nimis multa, de re præsertim levi. Observabit hæc aliaque id genus per se ipse lector studiosus. Illud non ignorandum, co-

micos s literam consonantem haud secus elidere solitos, ac si vocalis esset, idque frequentissime: quod et Ennium in heroicis, et vetustissimos quosque facere consuevisse, ut et Virgilium interdum, docti annotarunt; velut in Andria, 'Herus me relictis rebus jussit Pamphilum:' hic prima regione anapæstus est, s eliso. In Eunucho: 'Jugularas hominem: quid ille? Th. Mutus illico.' Hic in verbo 'jugularas' s eliditur: ut sit secundo loco anapæstus, tertio iambus. Nisi quis dicere ausit pronomen 'ille,' velut ablato altero l, corripi, more imitationeque Græcorum, quod (ut ego sentio) paulo fuerit coactius. Quamvis apud hosce fateor alteram nonnunquam de geminatis consonantibus in versu tolli κατὰ παρέλλειψιν, quo syllaba positu longa corripi queat. Et solent Latini in multis (ut diligenter annotavit Priscianus) initium aliquod accipientes a Græcis, ab angusto in effusum licentiæ spatium hoc dilatare. Sed hoc suæ cujusque conjecturæ relinquo. Illud quidem non est ut inficiari queam, videri interdum l elidi apud comicum nostrum, quoties adest pronomen 'ille:' ut in Eunucho: 'Manendum est soli sine illa? quid tum postea?' In Heauton. 'Nec tibi ille est credere ausus, quæ est æquom patri.' In Adelphis: 'Quid is fecit? De. Quid ille fecerit? quem neque pudet.' In Hecyra: 'Non tibi illud factum minus placet quam mihi, Lache.' In Phormione: 'Ille qui illam amabat fidicinam, tantummodo,' &c. Sunt id genus sexcenta apud Terentium. Fuisse autem cum non geminaretur l in hoc pronomine, videor ex Sex. Pompeio deprehendisse libro I. Παρελλείψει contraria figura est διπλασιασμὸς, qua ipsa frequenter Poëta utitur ad producendam syllabam alioqui brevem: ut in Adelphis 'relliquum' pro, reliquum, et alibi 'rettuli,' 'repperi,' atque id genus alia. Sed pergamus. V quoque consonantem Comici perinde ac vocalem in media dictione elidunt: quod apud Terentium in dictionibus 'invidia' et 'enimvero' fieri videmus: apud quem ipsum 'cujus,' 'hujus,' 'ejus,' similesque particulæ monosyllabæ fere sunt: quod ita demum frequens est, ut non putem de eo subjicienda exempla. Illud præterea sæpenumero usu venit, ut prima versus sequentis, qui a vocali incipiat, ab ultima superioris absorbeatur; velut in illo: 'Ex Græcis bonis Latinas fecit non bonas:' ubi 'Ex' absorbetur ab adverso 'male,' quo versus præcedens clauditur. Et in Prologo Hecyræ: 'Ego interea meum non potui tutari locum.' Prior syllaba in pronomine 'Ego' pertinet ad versum superiorem. Con-

tra, apud Virgilium, ultima præcedentis initio quandoque insequentis absorbetur: quale est: 'Ecce furens animis aderat Tyrinthius, omnemque Accessum lustrans.' Cujusmodi versus ὑπέρμετροι dicuntur, sicuti præter alios Diomedes ostendit. Qualis ille etiam, apud Terent. in Andr. 'Tuus pater modo me prehendit, ait tibi uxorem dare sese Hodie:' item alia multa, &c. Sic enim ex observatione antiquorum codicum legimus; nec secus Donatus, ut quidem et Romana habet et Veneta editio, consentientibus et aliis quibusdam. Hic igitur illud 'se' in fine prioris absorberi necesse est initio sequentis, quod et alias fit apud eundem. Sunt autem versus trochaici, et, qui volet metiri, sic plane habere comperiet. Talis est ille ex Hecyra: 'Disjunxit illum ab illa, postquam et ipse sese Et illam et hanc quæ domi erat cognovit satis.' Tales etiam apud Plautum sæpe occurrunt: velut in Aulularia: 'Censen' talentum magnum exorari potesse Ab istoc sene,' &c. Quid autem mirum, si in trochaicis iambicisque reperias ὑπερμέτρους, cum in Sapphicis etiam invenias apud Horatium? Utuntur Comici et diæresi identidem, quomodo in Adelphis 'jam' semel atque iterum disyllabum legitur, ut et apud Plautum nonnunquam. Ita apud Catullum, 'soluit:' apud Horatium, 'syluæ:' apud Statium, 'suäsit.' Et contraria huic figura Synæresis, quæ et ἐπισυναλοιφὴ dicitur, qua duas in unam syllabam contrahunt: ut, 'servibas,' pro, serviebas; 'scibas,' pro, sciebas: sicuti apud Virg. 'Ferreique Eumenidum thalami,' et sæpe alias. Frequens etiam est apud Terentium in versuum mensione συναλοιφὴ, quæ fit, cum in diversis dictionibus vocalium inter se coëuntium altera velut obliteratur, et ἔκθλιψις, quoties m cum vocali præcedente excluditur. Quanquam non semper idem elidi solitum apud Veteres testatur Priscian. lib. I. velut apud Terentium in Eunuchi act. III. scena 3. 'Una ire cum amica imperatorem in via.' Est enim secundo loco tribrachys. Quod si m elidatur, erit ibidem pyrrhichius, cui nullus in iambico locus. Sic alibi: 'Primum istam, quam habes, unde habes vestem? taces.' Eodem modo apud Juvenalem, 'Cum propter plurima tum his Præcipue causis,' Satyra IX. De figuris ceteris nihil hic dicendum puto.

# ANTONIUS GOVEANUS
## DE VERSIBUS TERENTIANIS.

Terentiani versus aut iambici sunt, aut trochaici. Iambici pedes duos recipiunt, iambum et spondæum, et in quos ii dissolvuntur, nullos præterea. Trochaici item duos, trochæum et spondæum, et in quos ii dissolvuntur, nullos præterea. Iambici aut monometri sunt, aut dimetri, aut trimetri, aut tetrametri. Monometri unam habent mensuram, hoc est, pedes duos, duas dimetri, tres trimetri, hoc est, pedes sex, unde a Latinis senarii dicti sunt. Tetrametri quatuor, hoc est, pedes octo: qui et octonarii a Latinis, et quadrati, et longissimi dicuntur. Monometri et trimetri justæ semper sunt mensuræ, et veri semper iambici, hoc est, pedem ultimum semper habent iambum. Dimetrorum et tetrametrorum justæ quidem sunt mensuræ, qui acatalectici vocantur, iique veri semper apud hunc auctorem sunt iambici. Injustæ quidam mensuræ sunt, et ii non semper veri sunt iambici, sed ut plurimum spondæum aut dactylum ultima sede recipiunt, dicunturque Scazontes. Injustæ autem esse versus mensuræ modis duobus accidit: aut enim justo syllaba minores sunt, aut majores: illi, catalectici; hi, hypercatalectici sunt nominati. Dimetri ut multi sint catalectici, ita nulli hypercatalectici reperiuntur. Nunc trochaici aut dimetri sunt, aut tetrametri, catalectici omnes, vel hypercatalectici, et ii octonarii: nulli siquidem dimetri hypercatalectici sunt. Nimis fuere ingeniosi qui denarios versus in Terentio sunt commenti, qui pentametros iambicos, qui dimetros redundante pede, qui dimetros creticos, qui creticos monometros redundante pede, qui e cretico uno versum brevissimum, qui creticos in quibus pro cretico poneretur molossus, poneretur et iambus, qui senarios iambicos hypercatalecticos, qui monstra illa versuum e trochaicis et iambicis conflata. Porro nec ab iambicis ad trochaicos, nec ab iis ad illos transit Poëta, nisi (quæ vetus doctorum fuit opinio, longo a me intervallo renovata) res id aut postulet, aut certe ferat. Quomodo autem id res aut postulet, aut ferat, suis locis in iis Commentariis docebimus, quos in Terentium paramus. Quæ poëtarum more licere sibi voluit Terentius (quæ quidem pauca sunt) hæc animadverti: in unam contrahit syllabam, meus, tuus, suus, Deus, Deum, Deos, Deæ, prior, puer, rei, eho, fuit, ea: in duas, eadem, eodem,

duarum: dissolvit, jam, in syllabas duas; in tres, vero; in quatuor, virginem; in quinque, ejusmodi. Redducere, redductus, relliquus, geminata effert consonante. Literam, quæ in, optimus, extrema est, tollit frequentissime: extrema prioris versus vocali est cum ad inchoandum sequentem utatur: est cum, si forte vocalis sit, a vocali quæ sequentem inchoat versum elidi velit, quemadmodum quæ sequentem inchoat ab ea interim absumitur vocali quæ præcedentem cludit. Hæc judicio nostro sunt, quæ de versibus Terentianis et præcipi debuerunt necessario, et vere potuerunt.

# JULII CÆSARIS SCALIGERI LIBER,

## DE COMICIS DIMENSIONIBUS.

*Ad Silvium Cæsarem filium.*

Quibus artibus poëtarum ingenia excolerentur, cum esset a nobis duobus libris explicatum; non prius absolutum fuisse opus illud videbatur, quam addita de versibus comicis commentatione institutum teneremus. Nam, cum de origine, generibus, partibus Fabularum, quæ in scenam afferrentur, et ab aliis olim, et a nobis ipsis suo loco sit disputatum; in animo habebamus, totum hoc negotium legare iis, qui de pedum quantitate, deque versuum ratione conscripserant. Verum, cum et maximus vir Erasmus, et post eum plerique alii ita hanc conficere provinciam aggressi sint, ut et ille his non pauca reliquisse, et hi eadem illa aut nescisse, aut præteriisse visi sint; coactus sum, Silviole fili, hac quoque opera ostendere animum erga te nostrum: ut, quem in locum naturæ ope teipsum evehere mirabamur, nostris auspiciis promoveri ac provenire eo possis. Nam, cum pernecessaria per se cognitio est ipsa, tum etiam si non esset, videntur tamen viri illi talem effecisse; sive ad eorum magnitudinem intueare, quam ad hujusmodi lucubrationem demisissent, sive negligentiam spectes, qua mutilam depravatamque relinquerent. Ac primum quidem quam Erasmus affert, vereor ut accipienda sit dubitatio: sit, necne certis pedibus astricta Comœdia. Nam, quanquam Quintilianus hoc dixisse videtur, non tamen pedum leges potius, quam trimetrorum præscriptionem desideravit: neque in omnibus, sed in

Terentianis tantum: quarum gratiam, quam elegantia orationis atque puritate consecutæ essent, diminutam putabat licentia versuum longiorum: cum tamen Plautus nihilo sit in trimetris frequentior. Hoc autem amplius eadem in quæstione peccat Priscianus: quosdam esse, qui in Terentii Fabulis extare metra negent, atque eosdem tamen ait, illa quasi arcana quædam, sibique solis cognita profiteri. Quid enim est hoc? negare numeros in versu quopiam, eosdemque numeros in eodem versu se solos dimetiri posse? Hanc sententiam more suo de illo mutuatus Erasmus, commodiorem fecit: dividit enim eam, ejusque partes ad diversa refert judicia. Alios inquit negare, alios quasi inutilem eam investigationem existimare. Quorum utrumque cum ipse rejecisset, quod erat priore loco, merito quasi judicatum omisit. Alterius autem rationem hanc reddere instituit: non operam perdere nos indagandis versuum generibus: hac enim diligentia effici, ut, quæ librariorum incuria transpositæ voces sint, suis eæ sedibus restituantur. Ego vero neque hoc esse necessarium video, et plus conferre ad solutæ orationis libertatem. Nam neque ubivis transpositæ voces versus tollent connexionem: et frequentissime deprehendimus ob numeri necessitatem ita transpositas, ut, si eandem sententiam in epistolam sis allaturus, cogaris aliis sedibus digerere: veluti cum Terentianus Simo ait: 'Si sensero hodie quicquam in his te nuptiis Fallaciæ conari, quo fiant minus.' Nam priore versu multa invertas sine dispendio numerorum: in altero autem et quotidiano sermone, et forensibus contentionibus aliter loquare. Itaque, si librarii ita scripsissent: ***Fallaciæ conari, quo minus fiant:*** ex eorum temeritate hoc fructus capiamus, ut minore negotio imitemur. Hoc igitur non negamus nos, versuum legibus duci nos ad verborum sedes investigandas: sed in eo ullam esse utilitatem, hoc negamus: immo vero conducere interdum magis, si transposita sint, quo ordine orationem nostram instituamus. Sed profecto hac opera plus fuit laboris sumtum, quam captum utilitatis: ut non sine causa miraremur, summos viros tantum studii in dimetiendis illis versibus posuisse, Priscianum, Donatum, Asperum, Jubam, Scaurum, Probum, Sulpicium, Varronem ipsum. Quorum frequentiæ cum mihi in mentem venit, apparet illico aut obscura diligentia, qui infecto negotio eguerint successore; aut res ipsa perdita, quæ vel ab uno alterove tantorum virorum nequiverit confici. Quare ea quoque causa, sed po-

tissimum ea, inquam, esse potuit, ut ad hanc contemplationem studium nostrum adhiberemus. Neque enim sola res petenda jam est nobis, sed ipsa contentione de clarissimis auctoribus victoria reportanda. Atque, ut eorum judicia hac quoque in parte emendemus, simul ad hanc operam incitemus ingenia literatorum: ut non minimam pronuntiandi rationem ex hac commentatione consequi sese posse putent: quemadmodum cum intellexerint neque aspirationem, neque sibilum, neque mutam inter se conspirare potuisse, ut prima syllaba in voce hac, 'isthic,' produceretur. Qua in voce eadem qui putant sibilum extrudi in pronuntiando, neque morem servarunt, neque etymologiam observarunt. Nam Æoles, quos Latini maxime sunt imitati, quod alii ἐσθλὸν dicerent, ipsi ἐσλὸν pronuntiabant: ita in verbo, 'isthic,' satius fuit mutam abjicere: et fuit ratio: nam 'is' pronomen integrum manet: cauda autem illa, quam vocant syllabicam adjectionem, nullo dispendio expuncta etiam leniori relinquit locum conjunctioni. Præterea multis in locis animadvertas, posituram consonantium non producere vocalem: sed suapte natura niti brevitate: ut: in, sed, ad, quod, aliud, simul: in quibus qui putarunt oportere postremum elidi elementum, vehementer errarunt. Sed longe facilius in disjunctis vocibus correptam vocalem tenuere, quam in conjunctis. At in conjunctis ita pronuntiabant, ut positura nihil afferret moræ brevitati. Sic 'insidias' et 'inferos' primam producere dixerunt: 'indicationem' autem et 'incautum' corripere. Quare, si hoc in uno tractu ac tenore faciebant, multo commodius interposito eo intervallo, quod separatis vocibus debetur, efficere debuere; nam, si dicas, 'in sedibus,' atque ibi præpositio brevis sit, quæ in ea compositione longa fuisset; quanto aptius brevis erit, si dicas, 'in diem:' quæ si compones, brevis quoque erit? Præterea animadvertemus, quam celeriter multas vocales pronuntiando expediverint, ut etiam cum sequentibus obscurarint. Sic enim in illis: scias, suæ, tuæ, fuit, dies, Deos, prius: quæ efficiebant monosyllaba: ita ex duobus comparativis, potius, melius, duos constituebant pyrrhichios. Nam quemadmodum mensuremus versum illum ex Andria? 'Dabit nemo: inveniet inopem potius, quam te corrumpi sinat.' Necesse enim est ex duabus vocibus his, 'potius, quam,' unum pedem fieri: quod ut efficias, multa prius ac mirabili eget interpolatione. Ergo vulgo ita quoque locutos puto, non laturos scenarum barbariem, quæ de medio sumeret sermonem. In hac tamen re et dis-

ceptarunt multi, et non pauci errarunt: sicut et illi, qui reddere voluerunt rationem versuum: cum alii essent curtissimi, alii adeo longi, ut mihi libeat cum Plautino trapezita jocari, dum unum scribo, explevit mihi totas ceras quatuor: quantus ille est ex Eunucho: 'Et magnifica verba: verba dum sint; verum, si ad rem conferentur, vapulabit.' Quanquam, hic quoque ab illis dissentio, aioque duos versus esse: priorem trochaicum dimetrum brachycatalecticum, alterum octonarium. Nam sic pronuntiavit, ut, cum dixisset, 'Et magnifica verba,' substitit, affixitque ibi propositum in verbis: postea simul cum re mutavit sententiam, ut pro factis facta redderet, et verbera minitaretur. Priscianus distinctionis causa breviores insertos versus dicit. Verum neque ille, distinctio hæc quid esset, declaravit: neque nos, quid sibi velit, sane scimus. Nam quæ distinctio esse debet, non solum eadem in scena, sed etiam persona? quæve in prima scena gravissimæ Comœdiæ Amphitryonis? Ipso enim ingressu statim nusquam sibi constat. Aut qualem in ea scena, in qua Pamphilus de patris duritia queritur? qui in eodem argumento propositoque perstaret conquestionis, et tetrametris illud inseruit dimetrum: 'Quod si fit, pereo funditus.' Alii, ut sibi videbantur, acutiores, e rebus ipsis duci, non solum pedum statum, aut cursum, sed etiam versuum tractus prodidere: in re perturbata mutari versus, pedesque ipsos confundi: in celeritate trochaicos trudi: gravibus personis statarios sermones confieri ex spondæis. Afferunt huc non tam pro teste, quam pro judice Virgilianam prudentiam, divinam illam sane mihi: qui rem verborum nitore ac numerorum concinnitate oculis subjiciat. Ego vero, ut horum diligentiam veneratus sum, quam equidem tanto studio in meis poëmatis exprimere conatus fuerim; ita in Comœdiis falsam simul atque supervacaneam animadverti. Nam, si in personarum statibus diversis, si in contrariis negotiis, si in Fabularum partibus maxime inter se dissimilibus, idem pes, idem pedum ordo, idem carminum genus ostendatur; jam nulla causa est, quin horum sententia, tanquam vana, explodatur. Ergo in divina Fabula, ac vere thesauro, quam levi nimis de causa Trinummum inscripsit Plautus, protasis trimetro iambico tota constat: item epitasis, tum catastrophe; Stichus e contrario, tota trochaicis longis. In Mostellaria adolescenti Philolacheti, homini perdito luxu, atque otio corrupto, quique unam modo rem ageret, ut inserviret ventri, dati versus sunt omni pedum pæne genere

pleni. Tranioni autem servo trepido, in re desperata, versus compositi, atque sibi ipsis constantes. Seni Teuropidæ, viro gravi, parco, læto, aucta re, amoto maritimorum metu periculorum, senarii iambici. Quid gravius Amphitryone? quid magis statarium quam finis Fabulæ conversæ? concluditur tamen Fabula trochaicis. In Sticho autem tam iambis potant, quam trochæis. Gurgulio, currens in re nova, novo nuntio vehitur trochæi rotis. At Acanthio in Mercatore haud absimili in re quadratis utitur iambicis: at iisdem in Terentiana Phormione Geta pari in negotio. Ergasilus vero parasitus in Captivis, tam trochaicis, quam aliis: cum tamen similem ageret cursuram. Quemadmodum et Dinacium puer, in Sticho, nuntii auctor novi, utrisque mistim usus est. Præterea trochaicis Harpax Cacula militaris in Pseudulo, dum lenonem quærit. Trochaicis Erotium meretrix in Menæchmis, ut obsonium comparandum curet. At e contrario trochaicis Lysiteles adolescens, et gravis, et frugi in Trinummo: et Chremes senex, vir bonus, ac prudens in Andria, seria in primis de re, paterno animo, constanti conquestione. Quod si ad Davum respiciant, qui sequenti scena jam otium atque tranquillitatem imperando sibi, bellissimos fundit trochaicos, jam ipsi illa de celeritate aliquid consultius remittant. Poëtas profecto istos comicos nostrates, ut in mentem venerant, res arripuisse, eisque numeros accommodasse reor. Isti vero legumlatores novi, plerique hoc suis obtinent ingeniis peculiare: semel alicubi si quid deprehendere, illico pro lege habent. Atqui longo multoque opus est studio, est opus consilio prudenti, acri judicio opus est: quanquam equidem non negarim, Fabularum initiis, ubi animos auresque spectatorum trimetris versibus imbuissent, ipsi sibi suo quasi jure agerent, deinceps interspersis alicubi ejusdem generis senariis, idque neque semper, neque coactos, neque consulto factitasse existimamus. Fuit tamen hoc illis in more positum, ut narrationibus trimetros majore ex parte adaptarent: neque solum in argumentis, aut prologo, aut protasi, sed etiam apud personas eas, quæ etiam aliud agerent. Quemadmodum cum Davus in Andria, de aliis rebus loquens, alia utitur versuum dimensione: ubi ad narrationem deventum est, de navi fracta apud Andrum, ad trimetros divertitur: 'Ad hæc mala, hoc mihi accedit etiam: hæc Andria.' Eadem diligentia in epistolis. In Pseudulo ab longis in senarios deflectitur. In Asinaria quoque, quod pactum con-

scriptum est inter adolescentem et lenam, senariis expletur: quoniam sit narratio quædam: quanquam ne hic quidem semper. Nam longis versibus narrat in Rudente Grippus, eventis fortunæ sese bene acceptum. At in eadem senex somnium trimetris. Ex utrisque vero, atque etiam aliis mistis Sosia Amphitryonis: quanquam, ubi ad manus ventum est, iamborum vim atque alacritatem minutiore gyro flectit ac vibrat. Cum igitur tam inconstantem legem videamus, ut illis poëtis neque curæ fuerit, uti facerent, neque salvo puri sermonis nitore efficere potuere, uti numeris essent astrictioribus; nos sic inventa, aut quemadmodum existunt, permittamus, aut si quid sinistri sese offerat, ne odiose extorqueamus: præsertim cum licentiæ vitium cum Græcis, unde sumsissent, sibi commune, licentia, uti solet, auxere. Illud vero, quod aliqui dubitando, quidam etiam asseverando negabant, Fabulas Terentianas trimetris circumscriptas, falsum esse deprehendimus. Nam et apud eum poëtam plus esse hujus carminis invenies: et contra, apud Plautum quadratos, aliaque longiorum genera. Andria pæne ex æquo divisa in utrumque genus est. Haud enim ita multo ab longis senariorum numerus superatur. In Eunucho, et Heautontimorumeno, item. At in Adelphis pæne ex quadrante longi ab senariis exceduntur. Phormionem potior senariorum numerus conficit. Hecyra laxior fabula, ac pedestrior est: itaque, omnium Terentianarum, ad sermonem quotidianum quam proxime accedit: est tamen in ea senariorum plus tertia parte. At contra, Plautina Amphitryo, et Rudens, vix totus quadrans expletur senariis. Asinaria, Epidicus, quam tantopere ipse auctor laudat, Mostellaria, Menæchmi, Miles, Mercator, Pseudulus, Aulularia, Casina, Gurgulio, Bacchides, aut ex utrisque æque constant, aut etiam minus habent senariorum. Captivi vero, et Persa, et Pœnulus plus dimidio textæ sunt longis. Trinummus legebatur hactenus tota quadratis, aut non multo brevioribus. Eam nos ita restituimus pristinæ sinceritati, ut ad quingentos senarios excusserimus. Quorum tamen numero præstant longi versus duplo. Quam operam etiam cum Truculento impendissemus, paulo minus ducentis reformatis, tantam longiorum invenimus multitudinem, vix ut illorum hi essent pars quinta. Atque is labor non temere susceptus est: cum tam facile mendacium Quintiliani auctoritate tegeretur. Nam isti magni viri, dum nihil inexcussum volunt, et fastidiunt leviora, plus profecto nominis usurpant, quam ponant operæ. Quemad-

modum Priscianus quoque, cui de anapæsto sententia excidit satis absurda, cum dixit: Erit autem probabilis iambicus versus, et tragœdiis aptus, si secundum et quartum pedem non alios feceris, quam iambos, aut eum, qui tribrachys est, aut anapæstus: quoniam sunt pares. Qua enim audacia fretus anapæstum tribracho parem dixit? Nam quod ait paribus sedibus anapæstum recipi, verum est. Sic enim extat in Pluto Aristophanis: *Ὡς ἀργαλέον πρᾶγμ' ἐστὶν, ὦ Ζεῦ καὶ Θεοί.* Et bis in eodem versu: *Οἱ δ' ἐξετρέποντο, κ' οὐκ ἐδόκουν μ' ὁρᾷν ἔτι.* Verum hoc est illi adeo frequens, ut nullus pudor Latinis sit jam futurus, quibus linguæ ratio persuasit, ne hoc attentius curarent: præsertim cum Tragœdia quoque hoc admiserit, gravius sane ac longe castius poëma. Observantior Sophocles: Euripides minus obnoxius: nam minus pepercit illis sedibus: *Γλῶτταν δ' ἐπιορκήσασαν ἰδίᾳ τῆς φρενός.* Et in Hecuba: *Κεἰ σμίκρον ἔχοιμι, πάντ' ἂν ἀρκούντως ἔχοι.* Neque solum anapæstum paribus sedibus posuit illis, sed etiam in ultima, ut in Oreste: *Αὐτουργὸς, οἵπερ καὶ μόνοι σώζουσι πόλιν.* Quem si tribrachyn voces, syllabam nunc respicias, non legem illam, qua ultima habetur indifferens. Erasmus autem recte sedibus imparibus dicebat, pro iambo receptum spondæum, dactylum, tribrachyn, anapæstum: proceleusmaticum autem omisit, quoniam excidisset memoria: et creticum, quem sane putaret non admitti. Nam, si in eam sedem posse recipi sperasset, non multa carmina subvertisset. Proceleusmaticus autem proxime ad naturam dactyli accedit, differens syllabarum numero, temporum tractibus par. Tribus autem modis excipitur pes ille. Aut enim mollis est, atque adminiculis quibusdam similior factus dactylo: ut, 'Genua labant:' 'Ariete:' 'Parietibus.' Duabus enim vocalibus constitutis, prior consonantis vim quandam videtur obtinere. Aut est apertior, ut in versu Enniano: 'Capitibus nutantis pinus, rectosque cupressos.' Aut est coactus, ademtis consonantibus quibus syllabarum brevitas impeditur: cujusmodi est in Andria: 'Sine invidia laudem invenias, et amicos pares.' Itaque ad eum versum cum devenisset Erasmus, neque agnoscere vellet proceleusmaticum, quem in suis legibus non constituisset, et putaret duriuscule fieri, si Æolicum digamma auferretur, ut exiret proceleusmaticus; sustulit tamen, ut exciperetur tribrachys in duabus prioribus syllabis hujus nominis, 'invidia,' et ex duabus postremis vocalibus una syllaba concreta esset. Verum, ut in natura, ita in

arte illius imitatrice faciendum nobis est, nihil aut otiose, aut superfluo agere. Ergo, ut constet ratio dimensionis, si recipias proceleusmaticum, unum tantum moliris, cum tollis digamma. Si malis tribrachym, et hoc tibi idem curandum est, ut tollas: et præterea duabus confertis syllabis obscuranda oratio. Nam, si nihil refert pronuntiesne 'invidia,' an 'invida,' quid intelligamus? quod si (ac verius quidem est) ita pronuntiemus, ut quasi sonum consonantis prior vocalis obtineat, jam non sit tribrachys amplius, sed anapæstus. Nam ita pronuntiari in quibusdam proceleusmaticis jam diximus, et apparet ex illo versu Poëtæ: 'Stellio, et lucifugis congesta cubilia blattis.' Et apud Horatium: 'Ut Nasidieni juvit te cœna beati.' Nam idem nomen aliter: 'Nasidienus ad hæc.' Quare in priore versu, omnes erunt spondæi præter quintum. Sic enim etiam Catullus, 'pituitæ' primam cum produxit: 'Mucusque et mala pituita nasi.' Non corripuit Horatius: 'Nisi cum pituita molesta est.' Sed trisyllabum posuit: ita ut media litera Æolicum sit digamma: quod et elicitur ex judicio Ælii Stolonis, qui a petendo vitam duci ratus est. Verum quod in 'invidia' fecit, ut unam ex duabus efficeret syllabam, commodius confecisset in 'injuria,' illo versu: 'Quo jure, quaque injuria præcipitem me in pistrinum dabit.' Sicut in 'perfidia,' Prologo Amphitryonis: 'Non ambitione, neque perfidia, qui minus.' Id quod si animadvertisset, non sustulisset pronomen 'me,' quod magna cum emphasi ac gestu ad timorem personæ positum est: et omnibus in exemplaribus legitur. Tolli autem Æolicum elementum in ea voce, palam est etiam versu illo Phormionis: 'Qui sæpe propter invidiam adimunt diviti.' Neque enim mirum est adventitiam literam de medio tolli quasi peregrinam. Est enim 'video,' ἴδω: sicut in verbo 'vivo:' fuit enim βιῶ: eo versu: 'Liberius vivendi fuit potestas, nam antea.' Puto enim non admodum vegetam contentamque fuisse literæ illius pronuntiationem, sicuti neque in 'ovo,' neque in 'ove,' cum libitum esset: quæ, ut asperrima est apud Germanos, ita pæne vocalis apud Vascones, non consonans: nedum ut duplex uspiam sit. Sed nequaquam par ratio fuit aut necessitas, ut elideretur idem digamma, in verbo hoc, 'inveniet,' eo versu ex Andria: 'Dabit nemo: inveniet inopem potius, quam te corrumpi sinat.' Nihilo enim mutatur versus dimensio, sive tollatur, sive relinquatur: quare, contra quam sensere, nullo pacto debeat tolli. In conjunctione quoque hac, 'enimvero,' durius fit,

si eximatur. Quid enim esset, 'enimero?' Sed unam syllabam fuisse, 'enim,' cum vellent arbitror: siquidem Græcum fuit ἦν, ἠνὶ. At quasi pro consonante accepere, ut ostendimus, in 'Stellio,' 'invidia,' 'injuria.' Quod si cui paulo asperior videatur pronuntiatio; is non meminit, ea ratione, 'cui' esse monosyllabum: et 'Pompei' disyllabum: et 'Cai' monosyllabum, et 'hui:' et, quod omnium durissimum est, 'huic.' Proceleusmaticos autem. aliis duobus versibus animadvertere quidam, utroque ex Andria: 'Mala mens, malus animus: quem quidem ego si sensero.' 'Tibi generum firmum, et filiæ invenies virum.' Ac de priore quidem non est disceptandum. In posteriore autem mollior est: propterea quod antiqui pronomina, 'mi,' et 'ti,' monosyllaba pronuntiabant ab Æolensibus accepta, μοὶ, τοὶ: tu, τὺ: τὲ, te. Sic enim in Gurgulione accipiendum est: 'Curato: ego tibi quod amas, jam huc adducam.' 'Tibi' proceleusmaticum hic quoque facient, neque errabunt. Hoc tantum agebamus, ut intelligeres secundiorem fluxum earum syllabarum ad proceleusmaticum, quarum duæ in unam redigi atque coalescere possint. De cretico autem, quem isti omni conatu subterfugere, pluribus rationibus atque exemplis est disputandum. Nam, si in heroicum admittitur, si in Tragœdia, quod est poëma clarum, nobile, elatum, castum, locum invenit; quare in medium ac vulgatum sermonem non recipiatur? Est igitur apud Poëtam: 'Et naufragum Scyllacæum.' Dicent non fuisse emendatum librum. At Vari et Tuccæ judicio emendatum fuit hoc. At est in emendatissimo libro Georgicon, quod supra adduximus: 'Stellio, et lucifugis.' At est Euripidæ cum alibi, tum in Hecuba: Δυοῖν δὲ παίδοιν δύο νεκρὼ κατόψεται. Cum tamen dicere potuisset: παίδοιν δυοῖν. Itaque nos quoque in Nemesi, studuimus gravitati, et auribus: 'Heu genus nefandum.' Nam, abjecta interjectione, exsanguis oratio est: item si dicas, 'Heu gens nefanda.' Et alio loco posuimus, 'sinistra:' potuisset dici, 'scæva.' Sed paucis aures poëticæ datæ sunt. Præterea, si dactylus et anapæstus in iambi loca suffecti sunt, quorum utervis una illum et syllaba et tempore superaret, quare eam licentiam sermonis eadem puritas non coëgerit recipere quasdam voces, in quibus esset creticus? præsertim cum e puris creticis aliquot versus constent. Præterea, ea nomina, verbaque, Deus, dies, fuit, mea, sua, tua, eo pertinent, ut, cum collectionem in unam syllabam patiantur, doceant nos in cretico idem quoque fieri posse, ut emolliantur

pronuntiatione. Ad hæc, si omnium morosissimus pes, ac pæne ferus, ἀντίβακχίος, in heroicum receptus est apud Homerum; cum Αἰγύπτιον, et ἀνδροτῆτα, facit ut dactylum primoribus syllabis amplectantur, nulla causa est, quin rationes etiam auctoritatibus fulciantur: quas Erasmus si diligentius recensuisset, non transtulisset præpositionem, 'ex,' in Eunuchi prologo: sic, 'Qui bene vertendo, et eas describendo male, ex Græcis bonis, Latinas fecit non bonas.' Quod equidem ut non improbo, ita consilium non laudo, quo adductus est, ut id faceret, ob amphimacrum vitandum. At, si his rationibus non acquiescat, exemplis saltem credere cogatur: quæ quanquam habebam pæne infinita, tamen et multa omisi, in quibus possent tergiversari: et alia firma pæne innumera, ne tædium parerent. Paucis igitur contenti simus. Ex Hecyra igitur cum illud possemus adducere: 'eam calamitatem vestra intelligentia:' supersedimus duabus de causis: quoniam et ipsi liquidam non geminant in postrema dictione: et nos, pronomen, quod primo loco positum est, monosyllabum agnoscimus; quare audiamus ex Asinaria: 'Forte si tussire occœpsit, ne sic tussiat.' Puto autem sic legendum præcipient: *Fors si tussire.* Nam ii magis erunt ferendi, quam qui putabunt conjunctionem, si, corripi: ut in, nisi, et in, siquidem. Quare alia quæramus. Ex Gurgulione: 'Sitit hæc anus, quantillum sitit; modica est; capit.' Item in his duobus, binos: 'Pervelim sepultam: sed quom adhuc naso odos meo.' 'Sedatum te: quam longe a me abest: lumen hoc vide.' Videamus alios multos, in eadem: 'Sed grandiorem gradum ergo fac ad me obsecro.' Ubi, fac, longum est contra recentiores. 'Salve anus: egon' salva sim, quæ sicca sum siti? Jamne ego huic dico? quid dices? me periisse, age.' Item ex Andria: 'Sive ista uxor, sive amica est, gravida e Pamphilo est.' Quo e versu ut creticum tolleret, non veritus est universæ orationis detrahere ornamentum: pronomen illud scilicet, quod in secundo loco statim legitur. Videamus ergo etiam ex Eunucho: 'Quæ cum amatore suo cum cœnant liguriunt.' Nam hic non possumus effugere, quin aut prima in sede creticus sit, aut in quinta; nam, si secundam vocem non collidas, sed integram relinquas in dimensione: sicut frequenter fit, et Plautus voluit sibi licere in Pseudulo: 'Si de damnosis natis, aut de amatoribus:' creticus sit inevitabilis in quinta. Nam prima syllaba natura, non positione longa est. Cœnare enim mediam natura producit. Sin collidas, jam in prima

sede hoc eveniat, eadem validissimus ratione: qualis etiam ex Heautontimorumeno: 'Itane comparatam esse hominum naturam omnium.' Quem versum qui trochaicum putent, nugas agant: hæc enim fuga neque necessaria est, et est frustra. Nam in prologo Adelphorum, quæ pars esse debet politissima: 'Indicio de se ipse erit: vos eritis judices.' In eadem Fabula: 'Quam aut hic nunc manere tamdiu: aut nunc persequi.' Inepte divertunt ad trochaicos. Quid enim in illo dicent? 'Ille futilis, somnium: sineres vero illum tuum?' Etenim trochæos extorquere nequeant ex eo. Et in Eunucho: 'Sed neminem curiosum intervenire nunc mihi.' Quem Erasmus versum pro senario imprudenter sese metitum esse putat. Et in Hecyra: 'A Myrrhina hæc sunt mea uxore exorta omnia.' Et in Pœnulo: 'Perque meos amores, perque Adelphasium meam.' Et in Amphitryone: 'Inimicos osa sum semper obtuerier.' Item in Asinaria: 'Deam sibi invocet, quam lubebit, propitiam.' Et in Aulularia: 'Nempe sicut dicis. quid hic? non poterat de suo?' Ex Casina: 'Aut quasi lumbricus terram quidem te postules.' Sicut ex Captivis: 'Inde me continuo recipiam rursum domum.' Ex Casina alterum: 'Quid facies? concludere in fenestram firmiter.' Quod si dicant elidi sibilum, quemadmodum in Rudente: 'Illustriores fecit fenestrasque indidit:' objicies illud ex Aulularia: 'Ædepol mortalem parce parcum prædicas.' Quo loco si jurandi adverbium pronuntiatum autument ab antiquis per mediæ syllabæ exemtionem, alium opponas e Pseudulo: 'Nunc tuo cum filio liber accubat: omnia.' Ubi si dicant, ad, præpositionem in compositione etiam correptam enuntiari consuevisse: quæramus nos, quare in aliis carminum generibus nullis licuerit hoc. Quod si respondeant in causa esse pedestrem ac vulgarem orationem: hinc instemus nos, non valde meritam esse illius vilitatem, ut tam accuratis astricta numeris creticum aspernaretur. Itaque verbum substantivum aliquando miris torsere modis: ut in Milite Plautus: 'Censen' vero adeo esse parcum, et misere vivere? Dicas uxorem tibi esse necessum ducere.' Apertius vero in Gurgulione simplici sibilo pronuntiatur: 'Huic anui non satis est soli: canem esse hanc quidem.' Ceterum quis eximet a cretico versum illum ex Trinummo: 'Sit taciturnitati clam fidei ac fiduciæ:' nisi qui ad trochaicam aram illam misere confugerit? Quare illo obruantur ex Gurgulione, quem iambicus, ut sese in omnia vertant, quin sit, efficere nequeant: 'Liberi lepos, ut vete-

ris vetusti cupida sum.' Atque initio quidem arbitror vocalium tenuiorum mollitie factum, ut subirent pedes alieni: sic dicimus, χρεὼ, Πηληϊάδεω, πόλεως, πλέων: ut bacchium etiam receperimus illo versu: 'Et læveis ocreas lento ducunt argento.' At hunc versum spondaicum putat Diomedes vir doctus: non male: ut mollior vocalis subeat fortiorem. Sic creticum interposuit, ut spondæum faceret in verbo, aureo. Quod si in Tragœdia cretici sunt, in heroicis bacchius et antibacchius, ut taceam anapæstum, tum Homeri, Βορέης Ζέφυρός τε: tum Virgilii, 'Fluviorum rex Eridanus:' non videntur fuisse tot monstra necessaria, quot isti eximendis elementis crearunt, in, quidem; in, sicut; in, simul; atque aliis: neque excludendas integras fuisse voces, aut alias spurias ingenuis supponendas, quod fecisse Erasmus et supra ostendimus, et ex his patet. Nam in Eunucho, despectam, posuit: despicatam, sustulit: 'Habeat despicatam, et quæ nos semper omnibus cruciant modis.' Auxit etiam errorem alia culpa, cum ex eadem fabula versum fingit ex putis creticis: 'Siccine agis? quis tu homo es? quid tibi vis? quid cum illa rei tibi est?' Quem tamen iambicum quadratum agnoscas. Pari infelicitate et illum ex Andria creticis conclusit, qui esset senarius integer: 'In denegando modo quis pudor est paululum,' restituta namque per initium præpositione, quam ille nimis confidenter sustulerat in prioris finem, tolles illius et errorem, et audaciam: simul deprehendes crassam culpam: qui creticum ex tribus vocibus confectum iri speravit illis, quis pudor est. Verum ille vir curiosior paulo fuit emendandis auctoribus. Nam et apud Senecam: 'Arcum intensio frangit, animum remissio:' eum ibi dixit esse inversum senarium, atque ipse sic invertit: 'Remissio animum frangit, arcum intensio.' Dixisset commodius, quod ad pedes attinet, sic legi posse: nunc, cum necessitatem affert, causam suam facit deteriorem. Nam et sic senarius est: et in aliis apud eundem auctorem senariis non observatas magis leges intelligas, quam in Comœdiis aut aliis Fabulis, unde ille sumeret. Quod si acrius contemplere, longe concinnior sententia est: quam deformat ille inversione sua. Nam sententia, tametsi æqualiter de arcu, et de animo, pronuntiat per contraria, tamen vult arcum referre ad animum, quoniam de animo quærit statuere. Itaque non ab eo incipere, sed in eo sententiam terminare oportuit: præsertim cum præter expectationem de animo sentiat. Nihil enim mirum, intensione arcum, at mirum remissione animum frangi.

Quare et crescit oratio, et talis est, ut quavis pedum dispositione potior sit. Ita curiosa hæc ingenia sæpenumero judicio carent. De comicorum versuum materia, partiumque quantitate, satis disputatum est; de ipsarum partium numero deinceps videamus. Principio, quod antea in libris de Arte Poëtica statuimus, hic repetendum est: Versus per initia curtos fuisse, duobus ad summum contentos pedibus. Id quod et ratione comprehenditur: siquidem partes toto corpore priores sunt: et exemplis: sic enim ortum esse primum senarium in Apollinis pugna, quam cum Pythone conseruit, ex illa simplici acclamatione: *ἰὴ παιάν*. Quam cum et iterarent, et frequentarent, natum aiunt senarium: quo tantopere in suis oraculis postea ille celebrarit: *Ἰὴ παιὰν, ἰὴ παιὰν, ἰὴ παιάν*. Qua de causa apud auctores Fabularum, invenias unica voce contentum versum: ut in Eunucho: 'Occidi.' Sed et monosyllabum interdum: ut in Hecuba: *Φεῦ*. Et eadem geminata voce, distinctæ voces, ut in Pluto, ut in Oreste: *ἆ, ἆ*. Et conjuncta: ut in Philoctete Sophoclis: *Ἀτταταταῖ*. Repetitis deinde tractibus productiores facti: ut in Nubibus: *Ἰοὺ, ἰού*. Hoc quoque ita in Trinummo duplicatum fuit, ut dimeter fieret: 'O Callicles, O Callicles.' Ergo, cum duo pedum essent genera, alterum motorium, alterum statarium: qui versus ex motoriis constarent, in iis binos pedes singulis collectos tractibus feriebant: qui autem e statariis conflabantur, satis habebant suum cuique sedi pedem referre. In priori classe fuit pyrrhichius: cujus versus Enopolios dictus est: quo usi sumus nos toto poëmatio, quod dicaveramus Sileni natalibus: 'Modo citus ego pede celere magis ago numeros: Abeoque Venere duce loca super alia volans.' Et Euripides in Oreste: *Χρέος ἐμόλετέ ποτε*: *Ἀνακέλαδον ἀπὸ λέχεος*. Ejusdem generis est, iambus, trochæus, tribrachus. In secundo censu spondæus habetur, dactylus, anapæstus, proceleusmaticus, creticus, amphimacrus, bacchius, palimbacchius. Neque vero sine ratione fuit hoc. In his namque vocibus, accentionum natura quatuor, aut quinque temporibus frequens est. Ergo statarii versus ex pedum numero nomen obtinuere: ita ut heroici, quoniam sex spondæis constarent, senarii dicerentur: motorii autem non item: qui ob celeritatem satis habuerunt, ex dimidio tantum nomen sibi retinere: propterea quod bini prodirent simul: atque ita factum est, ut, quibus essent pedes bini, ii monometri vocarentur: quibus quatuor, dimetri; quibus sex, trimetri: quibus

octo, tetrametri. Hæc apud Græcos. Latini autem his nominibus etiam alia addidere: non ab dimensionibus, quæ binos caperent pedes, sed a pedum numero, quaternarios, senarios, octonarios: tanto commodius, cum unica voce etiam imparibus constitutos pedibus nominabant: quinarios, septenarios. Nam hos Græci brachycatalectici adjectione agnoscunt, quanti sint. Octonarios autem etiam quadratos appellavimus: quemadmodum in cubica figura anguli octoni sunt: ita, cum eandem quadrantalem dicerent, eodem nomine hosce versus insignitos voluere. Nam constituta quadrata superficies, si fluat atque postea sistatur, quadrantal creat: quare corpus hoc Latini Græca voce tesseram vocitarunt: non a laterum numero, ut quidam putavere, sunt enim sex: sed ab radice constitutionis: sic enim appellant mathematici. Præterea, cum senarii plus in usu fuissent, primusque Boistus produxerit octonarios, ab illo tractu longos nominavere. Ergo neque Gellius Ennianos versus quadratos recte appellavit trochaicos illos: 'Hoc erit tibi argumentum semper in promtu situm. Ne quid expectes amicos, tute quod possis agere.' Neque Varro in septimo de Lingua Latina illos ex Eunucho: 'Heri aliquot adolescentuli coimus in Piræo.' Siquidem Rufinus auctor est, eundem Varronem ita sensisse, versum septenarium fieri, cum ad senarium pes trisyllabus adderetur: additque exemplum iisdem numeris, ex Hecyra: 'Nam si remittant quippiam Philumenæ dolores.' Non solum igitur a se dissentit ipse, verum etiam errat definiendo. Nam et major est septenario, et trisyllabus pes bacchius præsertim, iambo non solum est adventitius, sed etiam alterius tractus diversi, neque dignus qui in iambici definitionem admittatur; et ridiculum est, non potius septenarium ex septenis fieri, sicut ex senis senarium, quam e senario et uno pede; tanto minus trisyllabo. Sed profecto magnos viros auctoritas sæpe texit, etiam male sentientes: sicut Ciceronem quoque fugit ratio, cum in prima quæstione Tusculana septenarios vocat illos: 'Heu reliquias semiassi regis denudatis ossibus, Per terram sanie delibutas fœde diu vexarier.' Erasmus, Varronem secutus, tetrametrum nihilo felicius explicavit illis verbis, iambicum tetrametrum interdum in fine fraudari una syllaba producta penultima, quoties iambico dimetro accinitur dimeter catalecticus. Nam quid attinebat dicere penultimam productam? neque enim necessarium hoc est: quo loco et tribrachus esse potest et dactylus: quorum syl-

labæ postremæ breves sunt. Aut quæ est illa explicatio? quasi cum dicas: Homini interdum pes deest, quoties integro semihomine, alteri semihomini pes deest. At vero quis nescit tetrametros, non e duobus dimetris, sed ex quatuor dimensionibus constare? si quis vel partium consideret rationem, quarum singulis æquale jus sit in versu: vel originem ipsam intueatur. Neque enim Boistus ille, aliusve quispiam, dimetro dimetrum aptavit: sed trimetrum, quem tum longissimum invenerat, monometrum addidit. Præterea quis, hoc audiens, non putet esse nefas cæsuram facere in quinto pede? si quidem ex duobus dimetris tetrametrum est consarcinandum. Quid quod idem abusus est dimetri trimetrique appellatione? nam imprudenter versum illum ex Andria iambicum pentametrum dixit esse: 'Hoccine credibile est aut memorabile?' qui esset trimeter brachycatalecticus. Neque enim idem esse μέτρον, et pedem, supra diximus: sed μέτρον capere motorios pedes duos: quare, si pentametrum iambicum exigas et a Græco poëta, et a Latino, tanto altero majorem ostendat: quem errorem etiam in illo continuavit: 'Novi rem omnem: sed est Simo intus? est.' Ergo nihil mirum sit, qui motoriis pedibus auferat sua jura, ad statarios immerito transferre. Illum enim versum ex Andria: 'Ut malis gaudeant, atque ex incommodis:' ausus est creticum dimetrum nominare: qui tamen pes, cum non solum syllabarum numero, sed etiam temporum quantitate prolixior, quam spondæus sit: quare solus unam dimensionem non expleat, si spondæus implet? Eum tamen secutus Rivius, parem erroris admisit proportionem. Siquidem trochaicis anapæstum interseri nonnunquam scripsit causa celeritatis: quod dictum cum illo superiore maxime convenit: idem namque sentiunt: cum ille creticum ad iambum, hic anapæstum referat ad trochæum. At qui pes ita esset quatuor præditus temporibus, ut duo simul unam syllabam efficerent plenam ponderis et gravitatis, non potuit inter cursores illos annumerari: præsertim cum iambo similior esset anapæstus quam trochæo: uterque enim a brevibus incipit, in longam desinit. Quanto enim gravior est iambus trochæo, tanto est anapæstus dactylo. Quare non levi de causa factum est, ut gravissimi poëmatis gravissima pars chorus ad gravissimi pedis majestatem sese conferret, scilicet anapæstum. Quid quod ille nullam posuit rationem, propter quam trochæus esset iambo volubilior? At vero et nomen Græcum excitabat nos, et suberat ratio. Nam, qui et Syllabarum numero, et temporum

ratione par esset iambo, non potuit eo esse celerior nisi sane temporum temporaque deferentium syllabarum situ, qua una re illi fieret dissimilis. Trahit enim trochæus syllaba priore vocem ita, ut in posteriore emollescat, ac quasi evanescat. Iambus e contrario, celeritatem professus, gravitatem præstat. Itaque sanguinarius pes, et promtus ad vulnerandum, indicat et impetum primo, et statariam pugnam mox. Id quod Hipponax cum acerrimo ingenio vir animadverteret, quam rationem impetus in pede agnovisset, eam in peculiarem pedi versum transtulit: ut, sicut iambus in syllaba longa pertinax pugnaret, sic iambicus versus in longum pedem incumberet. Leviorem enim ratus iambum, quam ut ad impressionem faciendam satis esset, in quintam prælato sedem, succedere ei spondæum fecit. Quare id quoque judicio consecuti sumus nos, propius ad naturam partium accessurum fuisse totum versum, si iambus imparibus, trochæus paribus sedibus constituti fuissent. Cujus rei exemplum, quoniam res est minus usitata, e nostris poëmatiis subjiciemus unum ex iambicis: 'Malis fortuna Cornucopiæ fundit:' alterum ex trochaicis: 'Si plaudit malis fortuna, quid justis fit?' Qui flexus numerorum si cui absurdus videtur, is meminerit aurium consuetudinem violentam esse: novaque atque inusitata non tam semper admirari, quam sæpe respuere. Verum magnopere nostra interest, qui quoad licet Aristotelis exemplo rerum causas vestigamus, venari rationem, propter quam, cum iambo sedem assignarent prisci, maluerint pares retinere. Nam, si in dactylico senario una tantum satis fuit, quinta scilicet: sive ille fuit spondaicus, una item fuit satis, quippe sexta: quare trochæo impares, alias iambo constituere? nam hoc sane præter naturam factum videtur. Etenim per initia si solis aut iambis aut trochæis versus constabant, videtur sane primam quamque sedem illos arripere debuisse. Quibus verbis ut respondeam, sane primum sic agam. Non esse rerum naturam secutos véterespoëtas: multa illis pro libidine facta fuisse, multa fortuito excidisse, quæ postea pro legibus probarentur. Unum illud satis constat, cum trochæo sedem primam retinerent, non inconsulto diversam ab ea, et aliis imparibus adverso pedi iambo assignasse. Quare autem hanc huic, illam illi reddiderint, sane haud facile est intellectu. Atque hic quidem ita sentit Priscianus: Quoniam, inquit, in secundo pede cum dimetiendo feriretur versus, minor ei loco mora debita est. Nam mihi contra videtur, majorem moram deberi in pronuntiando, ubi tempore ipso immoramur. Et

falsum esset ibi positum pedem, quoniam feriretur: sed contra, verum esset, ibi feriri, quoniam pes poneretur. At hoc quærimus nunc nos, quam ob causam ibi positus sit. Præterea, si ea ratio est, quomodo constabit in trochaicis, qui ibidem feriuntur? Ut igitur quæstionis rationem apud nos putemus, intelligamus secundum verborum inventionem esse, ut a longis incipiamus, et in breves deducamur. Nam, quanquam brevis syllaba natura sua prior est, quam longa, quippe simplicior est: tamen per initia inventionum cunctabantur primum: quæ ratio est, ut vocum fines in pronuntiatione obscurentur. Ita enim meditantis et consulti animi suspendere vocem, non præcipitare. Quamobrem tam in versibus, quam in prosa oratione, postremarum syllabarum habita ratio est nulla. Trochæum igitur antiquiorem fuisse iambo, et dactylum anapæsto par est. Ergo trochaicum versum iambico priorem. Quare, cum primæ quæque sedes trochæo fuerint peculiares, alteræ illi relictæ sunt. Præterea, cum trochæus esset pes volubilis, statim sese ingessit in versum. Iambus autem grassator ille idem fecit, quod civilibus in rebus plurimis consuevimus. In oratione ipsa, ut principiis gravis ac sedata sit, pugnam quoque cautius aggredimur: tum illa incitatu effervescit: sic ad saltum ubi comparamus nos, fortius pedem figimus, ut statariæ moræ majorem impetum subjiciamus. Sic Aristoteles, omnium bonarum artium dominus, motum omnem sub finem esse probavit concitatiorem. Ita proposito spondæo, et iambo, satius fuit ab hoc illum excipi. Præterea recentissima quaque memoria fere metimur ipsas res: quare assignata prima sede trochaico, ultima quoque necessario trochæo finitur. Quæ sedes, primam dico, si iambi fuisset, in ultima iambum nullum haberemus: nunc, ut in ea ille sit, pares sedes illi attribuendæ fuere: ut recentissimo sono, quippe novissimo, aures spectatorum caperentur. Quæ de universa re dicenda erant, fere habes, Sylvi: quare deinceps ad ea, quæ particulatim animadversa sunt, descendamus. Atque equidem, ut sese offerent, ita ea describam. Sit ergo quod affert ab Adelphico versu: 'Quid is fecit? quid ille fecerit? quem neque pudet.' Cum enim agnosceret senarium, neque rationem inire posset dimensionum, abstulit alteram ex liquidis in pronomine, ille: id quod ut ego quoque fateor, et posse, et solere fieri: ita hic duo dico. Primum, ab eo creticum quarta in sede esse constitutum: quem tamen pedem adeo evitaverit, ut everterit multa. Deinde

versus aut ipsum disjecisse, aut aliorum incuria solutos præterisse. Sic enim legendi sunt: 'Quid tristis es? rogitas me, ubi nobis Æschinus Siet, quid tristis ego sim? dixine hoc fore? quid is Fecit? quid ille fecerit? quem neque pudet.' Ubi verbum, siet, unica syllaba concretum fit. Sic etiam ex Andriæ illo sibilum abstulit, non unde debuit: 'Quis igitur est relictus objurgandi locus?' Sibilum, inquit, in pronomine, Quis, eliditur. At vero, cum necessario iambicus sit, nullo pacto ad eum modum secare possis, sed ex participio tollendus est. Sed et illum male dimetitus est: 'Perii, obsecro: tam infandum facinus mea tu, ne audivi quidem.' Quem dicit esse trochaicum catalecticum: cum sit integer quadratus iambicus, neque ad trochaicum torqueri possit. Sicut et præcedentem illum: 'Forte ad nos redierit: vise amabo num sit jam: faxo scias.' Nam, ut evaderet amphimacrum, non est veritus trahere sui trochaici caudam etiam ultra octo pedes: nisi argutet, scias, esse monosyllabum; sed, cum omnes illi sint quadrati, etiam hunc iambicum malim, nulla facta in prima voce collisione: 'Quo ille abire ignavos possit longius, nisi si domum.' In Prologo autem Andriæ, eo versu: 'Nam in prologis scribundis operam abutitur:' cum diceret vocis hujus, prologis, primam syllabam esse a Terentio productam, addidit sane rationem frivolam: Latina, inquit, consuetudine: quibus mos est eam præpositionem productam habere. Nam in Latinis verbis producant, in Græcis autem abstineant, nisi alia vis subsit: sicut in hac voce, ubi liquida illa geminatur, sicut in Heautontimorumeno: 'Oratorem voluit esse me, non prollogum:' et ex Prologo Truculenti: 'Sed relliquam dat operam, ne sit reliquom.' Et illo: 'Ut pernoscatis ecquid spei sit reliquum.' Nam, nisi hoc soliti essent facere, mille aliæ viæ erant ad eadem pæne verba versu concludenda, ut rem novam evitaret. Verum nova nequaquam erat: sed ab Homero usque: nam in Hymnis μέλλος, in Iliade ἐλλώρια, atque alia produxit. Etiamque nunc multæ nationes adeo crasse eam literam pronuntient, ut intus esse aspiratio videatur; Gabali, Arverni, Græci, Germani, Ligures, Taurini. Ceterum etiam alia ratio est, ut et versus ille Prologi constet, neque liquida geminetur. Sane, si eam vocem, quæ in eo versu prima est, non collidas: quod sæpe alibi et in ea, et in aliis factitatum est: sicut in Eunucho: 'Una ire cum amica imperatorem in via:' in secunda enim sede dactylus est, neque præpositio colliditur: ita in illo si con-

junctionem, nam, non collidas, nihil innovabis: præsertim cum in promtu habuit, ut pro, nam, subjiceret, namque. Verum, ut diximus etiam in alio Prologo idem factum est, ut geminaretur, et recte: minus vero recte a Donato in Hecyræ Prologo: 'Prope jam remmotum injuria adversarium.' Nam, tametsi geminari consuevisse fatemur, tamen non eum fuisse locum, eam affectandi novationem, qui sibi iambum, quandocumque posset, ascisceret. Sicuti non minus infeliciter Priscianus: qui, cum, redducit, geminare mutam diceret, idque exemplo probare vellet, attulit dimetrum Horatianum ex Epodo: 'Redducet in sedem vice.' Nam quid aiat, si negem? neque enim necessitate pedis persuadebitur nobis. Quid si contendam non esse factum ab Horatio, qui, quoad potest, iambos etiam aucupatur? Quare igitur abjecerit genuinum pedem, quare admiserit spuriam literam, ut illum excluderet? Melius fecisset, si ex Hecyra illud: 'Remissam opus sit vobis, an redductam domum.' Neque mirum, quæ in, reddo, geminetur. In scena quoque primi actus quinta, cum Pamphili orationi intervenisset Mysis, atque suis uterque seorsum affectibus uteretur, versus interseruit diversos quoque Poëta, quos Erasmus confudit: sic igitur legendi sunt: 'Hoccine est humanum factum, aut inceptum? hoccine officium patris? Quid illud est? Proh Deum atque hominum fidem, quid est, si non hæc contumelia est?' Sic enim etiam alio genere Mysis utitur iterum: 'Miseram me, quod verbum audio?' Cui respondet illud Pamphili: 'Quod si fit, pereo funditus.' In eadem autem scena versum illum: 'Proh Deum atque hominum fidem, nullone ego:' appellat dimetrum pede redundante, laxe sane nimis. Nam quamobrem non quinarium? quare non trimetrum brachycatalecticum? quis unquam audivit versum ullum pede esse redundante? nonne ipse ille versus talis est hoc ipso pede, quem dicis redundare? Illud quoque male dignoscere visi sunt: cum actus secundi putarunt initium, caudam esse postremi versus, quo clauditur actus primus: sic: Ne ad morbum hoc etiam; teneo: quid ais, Byrrhia?' Nam, ut hoc primum dicam, multo satius est, ut initia actuum integra sint, quam fines. Deinde apparet properatio in Myside abeunte, ut Glycerium consolaretur. Itaque abrupit sermonem, atque abiit. Præterea inter actus Vetus Comœdia interserebat *προσρήματα*, choros, deverbia, apostrophas, atque alia ejusmodi. Nova Comœdia raro gregem, nisi in fine. Aliquando etiam Choragum legimus apud Plautum. Omnino autem tibicen canebat: quod e Pseudulo licet perspicere: 'Dum

concenturio in corde sycophantias, Tibicen vos interea hic delectaverit.' Tanto igitur intervallo, quomodo Charinus Mysidis explesset versum, quem non audiret? In eadem vero scena, ita perverse legit, ut alterum novenarium faciat, alterum, senarium relinquat: sic: 'Quæso ædepol, Charine, quoniam id fieri quod vis non potest, velis Quod possit: nihil aliud nisi Philumenam volo.' Cum tamen duo priores optimi sint octonarii: sic: 'Quæso ædepol, Charine, quoniam id fieri, quod vis, non potest, Velis quod possit: nihil aliud nisi Philumenam volo.' Etiam priore consilio monometrum vocat illum: 'Ah quanto satius est.' Dimeter enim est brachycatalecticus. Sed et nulla necessitate mutat, abi, in, abin', sive, abeas, cum frustra putat alioqui constare non posse versum. Nam et trochaicus est, si collidas; et iambicus, si non collidas: nam et maxima est vis ejus vocalis quæ est ultima in verbo, abi. Sic Virgilius, eo pulcherrimo versu, quo Theocritum æmulatus est: 'Ut vidi, ut perii, ut me malus abstulit error.' Et aspiratio prohibet collisionem: sicuti illi: 'Hecyra est huic nomen fabulæ, hæc cum data est.' Sic imprudenter nimis elidit sibilum ex pronomine illius versus: 'Sed istud quidnam est? hodie uxorem ducis? aiunt. Pamphile.' Qui tamen rotundissimus sit octonarius, neque usquam coactus. Nam quod monet, in nomine, suspicio, tertiam a fine produci, verum est: sed neque nova res, neque sine ratione; nam et Plautus ita scripsit: 'Et ne in suspicione ponatur stupri, Et clandestina ut celetur suspicio.' Et satis liquet coaluisse duas vocales in unam, Namque ab eo, quod esset suspicitum, suspicitio fuit: itaque, cum erit brevis, tunc intelligetur syncope: cum longa, synæresis: ex eo quoque versu in Andria: 'An non dixi hoc esse futurum? dixti quid meritus es? crucem.' Prisciani auctoritate dicit tolli verbum substantivum. Quo in loco mihi oblatam sentiam occasionem duos simul emendandi magnos viros: illum qui errarit, hunc qui non correxerit. Est enim integer octonarius. Illud vero ejus proprium est, cujus culpam in alium transferre nequeas. Nam verbum substantivum, affuerunt, trisyllabum professus est eo versu: 'Cum in pariundo aliquot affuerunt liberæ.' Qui tamen versus senarius iambum habet in quarta: ferendus tamen erat quasi lapsus, nisi altero errore culpam cumulasset, cum primam auferri jubet syllabam ex eo versu: Aufugistin'? hera, factum: satin' id tibi placet?' Integer enim senarius est, etiam citra ablationem, spondæis duobus, ana-

præsto, duobus dactylis, et postremo iambo. Ibi temere transfert syllabam inferioris in superiorem: contra debuit transferre in Hecyra, neque transtulit: 'Quæ dico parvipendent: porro hoc jurgium ad Uxorem, hæc cujus fiunt consilio omnia:' sicut interjectionem quoque debuit ascribere priori versui in Adelphis, ut sic legeretur: 'Syre, præceptorum plenus istorum ille: phy, Domi habuit unde disceret: fit sedulo.' Restituisset etiam in Hecyræ versu verbum, ut sit septenarius, ac par priori: sic: 'Tecum ferantur: dixi: ita ut jubes faciam, pater.' Non debet errati censeri loco illud in Andria eo versu: 'Tu rem impeditam, et perditam restituas? hem quo fretus sim.' In quo dicit, hem, extra versum ab alio additum potius: quam positum a Poëta: cum tamen mutila sit sine eo sententia: et sibilum elidi videmus etiam in multis locis. Sic audacter nimis aufert verbum, cupio, ex illo Eunuchi: 'Cupio aliquos parare amicos beneficio meo.' Cum tamen commodius eximeret vocem sequentem, sine ullo carminis detrimento, etiam sententia rotundiore. Sed aut sit proceleusmaticus primus pes, et alter amphimacrus: aut pronomen possessivum: quod postremo in loco est, demittatur in versum alterum subsequentem, qui nihilominus sit senarius: sic: 'Meo: id amabo, adjuta me, quo id fiat facilius.' Nam, facilius, eodem modo trisyllabum est, quo, potius, bisyllabum. Eligat autem lector, quod magis erit ex animi sententia: quandoquidem etiam apud Lucretium, aliud, ita bisyllabum accipitur, ut cauda dactyli sit. Iniquior fuit illi versui ex Hecyra, ex quo, dum, particulam expletivam exemit: qui tamen cum sequentibus, cumque præcedentibus octonarius sit: 'Mane dum sodes: timeo, ne aliud credam, atque aliud nunties.' Hoc ibi cum adimit, ita alibi æque importune addit de suo: ut ad eum versum ex Eunucho: 'Par pari referto, quod eam mordeat.' Modo addit, nunc; modo, mox; modo, sic; modo nescio quid. Ego vero nihil immutandum censeo de consilio Poëtæ: qui integrum proverbium, sicut circumferebatur, ita interseruit trochaico tractu: quare audacius etiam, remordeat, suppositum est. Nam, si quid addas, versus non constet: si nihil addas, ad concinnandum trochaicum nihil est opus. Et non solum hoc exemplo in omnibus legitur exemplaribus, sed etiam eadem fide recitatum a Cicerone in epistola ad Lentulum. Verum apposuit pari audacia adverbium, nunc, ei versui: 'Alio pacto honeste quo modo hinc abeam, nescio.' Neque

enim vocalis eliditur, sed perstat longa ante aspirationem adverbii, hinc: et trochaicus decurrit octonarius catalecticus. Sicut in verbo monosyllabo nulla item collisio fit, neque in adverbio, eo versu: 'Ora me, obsecro te vero, Phædria, i intro; hoi, hei.' Corrupit etiam syllabarum quantitates: ut in illo ejusdem fabulæ: 'Sic est, inveniam hodie parem ubi pol referam gratiam.' Ausus est dicere adverbium, hodie, primam producere: quoniam, inquit, idem sit, ac si dicas, hoc die. At, quod nusquam est, narrat. Nam cum est, hoc die, propter positionem producitur. Nam suapte natura breve pronomen est: sicut ejus compar, hic. Græcum enim est, ὅ. Quare illud Virgilianum: 'Hoc erat alma parens:' non solum propter interrogationem, sed etiam ob syllabæ servitutem, legunt, *Hocce*, ii qui existimati sunt doctiores. Breve enim fuisse vel inde deprehenditur, ubi consonante amissa in adverbio, hodie, correptum est: quod etiam exemplo invenias ex versu Hecyræ: 'Visum est: certone? certe Deus sum; si hoc ita est, verum reperies.' Est enim pronomen, hoc, secunda syllaba dactyli, qui in quinta sede est: quamobrem versus, de quo nunc controversia est, septenarius est iambicus. In convivio autem poëtico, illum ex Eunuchi Prologo: 'Habeo alia multa quæ nunc condonabuntur:' ait mendosum esse: neque enim scazontes in ea genera carminum admitti: itaque ut metrum corrigeret, linguam Latinam depravavit, cum supposuit, condonabitur. Nam quis dicat, 'Tu condonaberis a me commentarios?' An vero etiam ἀπροσώπως ausus est, et rectum apponere tamen casum? At ego puto Veteres, excitandi spectatores gratia, nævos hosce aspersisse: neque in ea re falsus sum. Nam qui decuit minus, spondæo claudere iambicum, quam dactylicum sistere? At quantum decoris addit affectui, cum diximus in inferiis filiolæ nostræ, sororis tuæ lectissimæ, Sylvi: 'Heu heu quonam animam, quo carmine compellabo?' Sed de his numeris in tertio libro Poëtices tibi satis est disputatum. Ita gravitatem, et lenitatem, et constantiam animi ostendens Terentius, remisit de iambi acerbitate: neve sine exemplo fecisse eum arbitrere, habebis ex Prologo Amphitryonis unum: 'Quod ego huc processi sic cum servili schema.' Est enim, σχῆμα: quanquam non sum nescius viros doctos sublata aliunde syllaba, *schemate*, legere solitos: quare aliud habeas ex Asinaria: 'Age nunc reside jam cave modo ne graxis.' Neque enim sequentur analogiam, qui *graxeris* legerint: nihilo sane melius,

quam si *faxeris* et *occepseris*, pro, faxis, et occepsis, malint; sicut in Captivis: ‘Numquam istuc dixis, neque animum induxis tuum.’ Accipies etiam unum ex eadem fabula: ‘Avis me fere consimilem faciam, ut prædixti.’ Adducerem et ex Casinæ Prologo, nisi suspicarer verba esse transposita: ‘Clerumenæ hæc vocatur Comœdia Græce.’ Sicut ex eodem alterum: ‘Ratione utuntur: ludis neminem poscunt.’ Sed profecto et alibi multis locis, et in Pœnulo: ‘Gerræ germanæ atque ædepol λῆροι λήρων.’ Ac ne in illis quidem servavit Latinitatem: ‘Ne te iratus suis sævis dictis protelet, scio.’ Substituit enim pro *sævis dictis*, *sævidicis*: at sævidicum, mobile nomen est; cui igitur hærebit? an ille invenit usquam in naturæ legibus, accidens sine substantia? In eadem autem scena etiam pedum numerus eum fugit: namque iambicum senarium hypercatalecticum dixit illum: ‘Non possum adesse, ah quid agis? quo abis, Antipho? mane.’ Habet enim duos dactylos alterum alteri subeuntem ante postremum iambum. Æque autem incommode ex Heautontimorumeno brachycatalecticum nominavit illum, in quo periculum potius imminet, ne quid redundet: ‘Et illam simul cum nuntio tibi hic ego affuturam hodie scio.’ Est enim quadratus iambicus. Sicut illum quoque minus bene octonarium hypercatalecticum: ‘Probe: huic filium scis esse? audivi, in Asia: non est pater.’ Nam, si iambum in prima sede statuas, et creticum in secunda ob positionem, aut dactylum ex natura syllabæ, septenarius est. Sed, audii, pronuntiandum est, ut, Asia, sit anapæstus. Sin malis trochaicum, non collidas adverbium, probe, et erit anapæstus prima in sede, eritque octonarius, trochaicus, catalecticus, et, Asia, bisyllabum. In Phormione frustra laborat transponendo verba, ut numeris consulat, eo versu: ‘Ut ad pauca redeam, ac mittam illius ineptias.’ Mavult ita legi: *Ad pauca ut redeam.* At vero verbum, redeam, bisyllabum esse, vel sexcentis locis, ubi opus est, constat. Eximit etiam vocalem hujus præpositionis, per, eo versu Adelphorum: ‘Per oppressionem ut hanc mihi eripere postulet.’ At vero, quid fuerit dicere, Proppressionem? nempe frigidum admodum est, ne dicam absurdum, novum fugæ genus, quo evitet creticum fatalem illum: cum tamen adeo molliter pronuntiari possit, ut vix divertat a natura spondæi. Sed jam vereor ne quis eorum, quos ille multis locis premit fabulis atque irridet, reponat ei gratiam: cum in verbo, postulo, sciant ab ipso exemtam mediam vocalem. Magno enim in periculo est,

ne ab illis barbarus appelletur: propterea quod Germani, præsertim nostrates Vindelici, Carini, Norici, item Suevi, Saxones ita illud verbum pronuntiant, vix ut eam vocalem exaudias. Verum equidem, neque irridebo maternos avos meos, neque hominis consilium, quippe qui memor sim ejus versus ex Casina: 'Nunc ne tu respondere postules me tibi.' Non igitur judicium reprehendo, sed judicii locum. Ei enim versui optimo atque pulcherrimo quadrato, ex Andria, hanc injuriam faciebat: 'Cum is nihil promereat: postulare, id gratiæ apponi sibi.' Verum et hic nihil necesse habeas concidere, et primam natura cum corripiat, non potuit sibilus impedimento esse in illo Casinæ versu, quin unico tantum tempore proferretur: factum enim est ex, posse, et tolere. Neque enim literas geminabant, quod etiam durat in præterito, tetuli: et *terram* simplici elemento scriptam in libris augurum, ait Varro: et hoc monet nos plurimis locis Verrius, ejusque interpres atque imitator Festus. Ceterum Erasmus utinam eam curam alium in versum transtulisset, ad nomen hoc, periculo, potius quam tolleret omnem sermonis elegantiam, atque adeo Atticismum: quippe pronomen, hoc; est autem ex Andria is: 'Sine omni periculo: nam hocce haud dubium est, quin Chremes.' Præsertim, cum anapæstus esse potuerit in primo pede. Nam, omnis, primam corripit natura, ductum enim est παρὰ τὸ ὁμῶς. Universitas enim fit ex rerum conjunctione. Est enim universum, extra quod nihil est. Neque illas mutam ac liquidam potuisse cogere syllabam ad producendum, et pueri sciunt, et Priscianus docet ex Callimachi versu. Major vero difficultas objicitur in nomine hoc, voluptas: ex quo ille vocalem mediam auferendam censet, eo versu Andriæ: 'Quod voluptates eorum propriæ sunt: nam mihi immortalitas.' Nonnihil vero est, si sit ita pronuntiandum, *Volptas:* nihil enim ad Theutonicum sonum accedere potest proprius: atque hoc ut effugeremus, aut constitueremus creticum in prima, aut etiam anapæstum. Correpta enim conjunctio est alibi, vel judicio illius: quare hic quoque esset. At frustra viderer laboratre: quoniam duo versus in Casina sunt, nihilo nobis secundiores: 'Sine tuos ocellos deosculer, voluptas mea. Quid deosculer te? quæ res? quæ voluptas mea?' Nam nisi, *volup*, legas, aut facias anapæstum, sane aspera est pronuntiatio. Sed, *voluptas*, fuit volupetas, a, volo et peto; quæ omnia cum sint brevia, non immutarunt naturam. Nam sic quoque corripias in versu ex Heautontimorumeno, si ita legas ex

Bembi codice: 'Nec mihi fas esse ulla me voluptate his frui.' Quanquam codex ille, de quo vir doctissimus atque sanctissimus metitur nostros, plus habuit tum apud nos venerationis, ob vetustatem, tum apud illum opinionis ob novitatem, quam quantum re ipsa præstare valuerit. Omitto enim quæ ad privatarum vocum pertinent rationem: nam eas in Originum libris tibi satis explicatas puto. At, quod ad versuum ipsorum tractus spectat, operæ pretium est animadvertere multos, qui non constent: veluti e Phormione hunc: 'Quæ si astu non providentur, me aut herum pessumdabunt.' Ita dico apud hosce qui creticum recipiunt nullum: in nostratibus autem mollius legitur sic: *Quæ si non astu providentur.* Ubi octonarius est. Item ex Heautontimorumeno sic legit: 'Pergin' mulier odiosa esse? nullamne ego rem in vita mea.' At in nostris sic legitur: *Venire in mentem: mi vir. oh pergin' mulier esse? ullamne ego.* Ubi vides, si addas omnia illa verba, quæ præcedunt exprobrationem senis, versus fiat stadio longior: at illi octonarii sunt. Verum lepor quoque in verbis est illis, 'Oh pergin' mulier esse:' plus enim est esse mulierem, quam odiosam. In altero autem sequente: 'Rem unquam volui, quin tu in ea mihi advorsatrix fueris, Sostrata?' Videtur syllaba redundare: sed *mi*, pronunties, non *mihi*. Bembus autem ita legit, ut una deficiat: sic: *Volui: quin tu in ea mihi fueris advorsatrix Sostrata?* Locutionem quoque non leviter pertranseas. Ille enim dicit: Nullamne rem volui? sane tolerabilis sermo, cum verbo hoc, volo. Nam negatio, quæ est in nomine, in verbum transit, et fit, ullam rem nolui. Non possis vero dicere cum verbo substantivo: Nullane res est? quonam modo namque esset, si non est? neque melius procedit ille ex eadem, quem nos sic: 'Sustulisti: sic est factum: domina, ergo herus damno auctus est.' Ille sic: *Sustulisti: sic est factum: domin', ergo herus damno auctus est.* At duo sunt, quæ dissuadent esse recipiendum. Primum versus, qui trochaicus sit: quare in quinto pede iambum statuit: nos anapæstum. Et minus simile veri fuit, domi educatam, atque herum latuisse: erat enim modica domus, quæ vel cœna Bacchidis premeretur: quare inepta fuisset interrogatio. Neque fuisset auctus damno, quoniam domi educasset: sed quoniam filiam, cui dos paranda esset. Itaque non foris educandam dedit, sed exponendam. Præterea plus impendii est, si foris educantur liberi, quam si domi. Sed et ille in Eunucho, toto verbo longior est, temere repetito: 'Idque adeo visam: visam si domi'st: quisnam hinc a Thaide exit?' Sed ubi-

que videtur non minimi judicii quispiam neglectis numeris leporem quæsisse orationis: sicut in eadem Fabula: 'Nihil præter promissum.' At nos legebamus: ***Nihil prætermissum.*** Verum hic argutia etiam dimensionibus suum reliquit locum, si, nihil, sit monosyllabum, quod frequentissimum est. Vult dicere, Phædriam nihil præstaturum eorum, quæ militi pollicebantur, neque quicquam illum præter promissum laturum: sed in eadem lepor quoque nitidissimus est, iis versibus: 'Illum liquet mihi dejerare mensibus Sex, septem prorsus non vidisse proximis.' Nostri vulgate nimis legebant, ***Sex vel septem.*** Ceterum et a numero excluditur conjunctio, et a sermonis puritate: sicuti, cum dicimus: Quinquaginta plus minus annos natus sum. Illud quoque lepidius videtur in Heautontimorumeno: 'Confitere tu? au obsecro, istuc inimicis siet:' quam quod legitur ab Erasmo et aliis: ***Confitere tuum non esse? ah obsecro te, istuc inimicis siet.*** Splendidior est oratio repetita negatione sensu, non verbis: et necesse est ita legi, quoniam præcedentes versus hic concinnat: quos versus tam Bembus, quam Erasmus male disponit. Bembus sic: ***Subditum se suspicatur: subditum? ain' tu certe: sic erit, mi vir.*** Erasmus sic: ***Subditum se suspicatur: subditum? ain' tu? certe, inquam, mi vir.*** Verum uterque longior est, Erasmianus una syllaba: alter autem etiam pluribus: quare ita legendi sunt, ut sint trochaici octonarii catalectici: ***Subditum se suspicatur: subditum? ain' tu? certe inquam, Mi vir: confitere tu? au obsecro, istuc inimicis siet.*** Sic etiam ex Adelphis, illis duobus versibus, neuter est audiendus. Bembi codex sic: ***Obsecro, mea nutrix, quid nunc fiet? quid fiet rogas? Recte ædepol spero: modo dolores mea tu occipiunt primulum.*** Erasmus sic: ***Obsecro, mea tu nutrix, quid nunc fiet? quid fiet rogas? recte.*** Ergo Erasmus male collocat adverbium, recte: Bembus male omittit pronomen, tu: ut sint iambici quadrati. Hæc quidem manifesta lectio, at illa ambigua, utra probior sit? In Heautontimorumeno vetus exemplar sic habet: ***Hunccine erat æquum ex illius more, an illum ex hujus vivere? et Quod illum insimulat durum, id non est: nam parentum injuriæ Uniusmodi sunt ferme: paulo qui est homo tolerabilis. Scortari crebro nolunt, nolunt crebro convivarier.*** Bembus et aliquot eximit verba, et alia serie digerit numeros: ***Hunccine erat æquum ex illius more, an illum ex hujus vivere? Et quod illum insimulat durum, id non est. Nam parentum injuriæ uniusmodi sunt ferme. Scortari crebro volunt, volunt convivarier.*** Sed numeros obterit Bembus,

quarto versu: in quo et trochæum invenias tertia sede, et iambum sexta: quare errorem subesse necesse est, et confundit versuum tum genera, tum quantitates. Nostra autem lectio horum nihil: sed asperior visa est in sententia: cum tamen non sit: nam ita dicit: Patres duros nihil remittere de imperio, quod exerceant in liberos: omnia animi laxamenta prohibere: at, qui paulo est tolerabilior, aliqua sane patiatur: sed non crebro ea fieri. Mutavit autem numerum verborum Terentius; cum in singulari dixit: 'paulo qui est tolerabilis,' debuerat subdere: 'non vult crebro scortari liberos suos, non vult crebro convivari.' Sed retulit numerum ad universitatem patrum. At in singulari, *tolerabilem*, posuerat, quoniam rariores sunt. Ita mutat numerum in Eunucho: 'Eunuchum porro dixti velle te, Quia solæ utuntur his reginæ.' Quam mutationem aliquis minus commodam cum putaret, sublatis illis verbis, *paulo qui est homo tolerabilis*, quæ vitia prohiberent patres in nostra lectione, ea fecit patrare flagitia filiis in sua. Hæc sunt, Sylviole fili, quæ laboriosissima opera excussi tibi: majorene tædio tot ineptiarum, an metu, ne pari inscitia caperere nescio. Omisi vero multa carmina controversa, aut ambigua, alia vasta: quæ etiamsi ad sanitatem redigantur, at cura ista nostra vel sic longe minora sint. Verum enimvero neque tibi puerilia videri debent, qui ista ætate literariæ laudis aditum omnem explorare juberis ab indole tua, quæ magna ac multa promittit nobis: neque mihi plebeia adeo, in quibus, omissis studiis gravioribus, tantos illos viros elaborare aliquid non pœnituit. Qui si quibus in locis lapsi sunt, vel hoc ipsum eis debeatur, quod nos excitarint ad veritatem. Cujus splendorem, fili mi, quovis nomine cariorem habere debes. Magnum fuit Erasmi nomen, præsertim in Germania literis renascentibus: majus futurum, si ille minor esse voluisset. Nunc, fretus ingenii sui magnitudine, multa tractare aggressus est, paulo minus accurate: ita a nominis claritate profecta confidentia præcipitem illum egit, non sine dispendio multorum studiosorum: qui omnes cum docti esse vehementer exoptarent, pauci autem laborarent omissis ærumnis, quæ ipsis in antiquorum lectione multæ exequendæ erant, compendium nacti eorum quæ Erasmus in unum coëgisset, ei de omnibus fidem ita habuere, ut etiam extantibus priscorum monumentis, unde ille vel aliquando non bona fide accepisset, Erasmi nomen non pro teste, sed pro judice, citent, atque alieni laboris non quasi beneficiarium faciant aucto-

rem. Quare vobis omnibus ejus nominis studiosis, inter quos me quoque sane esse non nolim, commode ostendimus, atque opportune, quid cujusque judicii sequeremini. Quod si quis, ut est ingenium quibusdam barbarum ac ferum, pertinacius negligat foveatque ignaviam suam; te saltem habeamus ab erroribus ejusmodi segregatum.

## P. ANTESIGNANUS

### ANTONIO, THEOPHILO, ET JOANNI SARÆIS S. D.

* * * * * *

VERSUS autem hic iambici aut trochaici sunt omnes: atque utrique aut monometri, aut dimetri, aut trimetri, aut tetrametri: et rursus aut acatalectici, aut catalectici, aut brachycatalectici, aut hypercatalectici. Iambici ab iambo pede, et trochaici a trochæo nomen habent. Iambici igitur sunt, in quorum sedem aliquam iambus, aut in ultimam pro iambo pyrrhichius ingreditur: trochaici, in quibus datur trochæo locus. Iambici sive trochaici monometri sunt qui una mensura, hoc est, pedibus duobus constant: dimetri qui mensuris duabus, et pedibus quatuor: trimetri qui mensuris tribus, ac pedibus sex, unde et senarii dicti sunt: tetrametri sive quadrati qui mensuris quatuor, octo vero pedibus, unde et octonarii a Latinis nominantur. Monometri, dimetri, trimetri, et tetrametri, in quibus nihil abundat, neque desideratur quicquam, acatalectici nuncupantur: catalectici qui syllaba una breviores, et brachycatalectici qui duabus: hypercatalectici vero in quibus aliquid redundat. Ex iambicis in usu sunt maximo apud Terentium trimetri sive senarii acatalectici et tetrametri sive octonarii tum acatalectici tum catalectici: in rariori dimetri acatalectici et trimetri catalectici. E trochaicis usitatiores sunt tetrametri catalectici: minus usitati dimetri catalectici et trimetri item catalectici. Reliquorum generum exempla non nisi rarissima apud hunc auctorem inveniuntur. Iambici trochæum non ferunt, neque pyrrhichium nisi loco ultimo: at trochaici neque iambum, neque pyrrhichium. Quatuor pedes brachysyllabum, spondæum, dactylum, et anapæstum tam iambici quam trochaici quavis sede recipiunt, præterquam ultimam si acatalectici, et penultimam si cata-

lectici fuerint: quibus in locis iambici iambum, et trochaici trochæum proprie requirunt: tamen in catalecticorum regione penultima brachysyllabus et nonnunquam dactylus pro trochæo collocantur: atque pro iambo quivis pes, cui in ceteris iambicorum sedibus daretur locus: in ultima vero catalecticorum sede pro iambo in iambicis, et pro trochæo in trochaicis ponitur semipes, hoc est, prima pedis illius syllaba: nempe brevis pro iambo, et pro trochæo longa: sed, cum cujusvis versus ultima sit anceps, pro priore iambi, longa; et contra, brevis pro prima trochæi collocatur. Pyrrhichius etiam in iambicis acatalecticis pro iambo ultimum locum occupat: at alibi nusquam visitur. Proceleusmaticus raro sese offert: ei tamen nullo refragante datur locus et in iambicis et in trochaicis. Creticos, amphibrachos, et bacchios quidam omnino respuunt: illos alii ægre quidem admittunt: sed eos prorsus rejiciendos nequaquam censent. Nos ubique fere quo pacto et horum et illorum opinio defendi posset indicavimus, uni versui duos dimensionis modos assignantes ad eum usque locum qui dissensionis esset terminus: sæpe etiam ad rem ipsam plenius explanandam brevissimis scholiis adhibitis. Ac primus quidem modus, quæ tres hos pedes recipit, planus, simplex, expeditus, et evidens est: non enim novit insolitas et asperas illas diæreses, synæreses, et crebras literarum elisiones, quæ posteriore dimensionis ratione iis sunt perscrutandæ: qui nulla non diverticula, quosvis anfractus, et omnia suffugia quærunt, quo monstra illa (ut ipsi loquuntur) exterorum pedum possint evitare. Præcipua effugia consistunt in diæresibus, synæresibus, et elisionibus. Diæresi unam syllabam in duas dividunt: nos hanc duobus in apice punctis appositis designavimus: ut: cuï, Deï, Dïi, Dïis, ïam, cum e monosyllabis fiunt disyllaba: cuïque, deïnde, proïnde, cum e disyllabis trisyllaba judicantur. Synæresi duas syllabas in unam contrahunt, quam hac nota priori vocali superposita indicatam voluimus. Illa igitur et sequens vocalis, quæ in aliis poëtis atque in hoc juxta primum dimensionis modum duas efficerent syllabas, in unam coëunt, cum alteram scansionis rationem, quæ exteros illos pedes non recipit, intuebimur: ut in vocabulis sequentibus: abĕo, abĕat, redĕam, redĕat, adĕo, ăhu, ăis, ăit, ăin', ăiebas, alĭenus, alĭis, alĭo, audĭo, audĭat: circuitĭone, cŏemisse, commĕare, confitĕor, consilĭi (idem judicium de reliquis genitivis singularibus, et nominativis pluralibus in ii: ut, negotĭi, gaudĭi, pretĭi, cetarĭi,

lanĭi : quidam malunt legere *consili, negoti, gaudi, preti*) cŭjus, cupĭo : dĕambulatum, Dĕæ, Dĕorum, Dĕûm, Dĕum, Dĕos, Dĕmea, denŭo, dispendĭo, dĭu, dĭutius, Dorĭo, dŭarum, dŭas, dŭos : ĕa, et in ceteris casibus, ĕjus, ĕjusmodi, ĕum, ĕundem, ĕam, ĕa, ĕodem, ĕam, ĕorum, ĕis, ĕò (adverbium,) ĕho, eripŭit, etĭam : fĭant, fĭet, fortunatĭor, fŭit, fŭerunt, fŭere, fŭisse : grandĭuscula, gratĭa, gaudĕant : Hegĭoni, hŭjus, hŭjusmodi : ilignĕis, illĭus, indŭit, injurĭa, intrŏire (quasi duæ essent dictiones, intro ire : intrŏibas, quasi, intro ibas : sic in, antĕhac, postĕa, quŏad, quasi, ante hac, post ea, quo ad. Me ipsum, et, te ipsum, pro duabus dictionibus sumit semper Terentius : ideo e semper eliditur in, me et te) istĭus : liberĭus : manĕo, mĕus, mĕa, mĕum (per omnes casus : sic, tŭus, tŭa, tŭum ; et, sŭus, sŭa, sŭum) mĭhi, (alii malunt legere, *mî* : sic nil, non nil, pro nĭhil, nonnĭhil) misericordĭa : necessarĭo, nuntĭare, nuptĭæ, nuptĭis : omnĭa (sunt qui in hoc nomine primam ancipitem esse velint : nam ab ὁμῶς deductum volunt :) patrŭum, perdĭunt, perdŭint, Phanĭum, Phormĭo, Phormĭonem, prĭor, prĭoreis, prĭus, psaltrĭa, pŭer : rĕi : scĭo, scĭas, scĭens, nescĭebam, scĭebat, servĭebas : (quidam legunt *scibam, nescibam, servibas*) solĭus, somnĭum, succensĕam, sumtŭosa : timĕo : vĭa, vidŭa, uspĭam. Hæc fere sunt quæ contrahere coguntur ii, qui creticos, bacchios, et amphibrachos in Terentianos versus non admittunt. Crebris etiam utuntur elisionibus, quibus literam unam tollunt e dictionis initio, vel medio, vel fine : aut etiam e calce duas. Id apostrophi nota ’, quæ literæ rejiciendæ admoveatur, placuit indicare : tamen, cum literæ n applicatur, non abjiciendam sed abjectam innuit : ut : adeón’, aín’, vidén’, pro, adeóne, aísne, vidésne : ubi et hoc obiter monendum, vocalem præcedentem, brevem hac interrogationis nota fieri, etiam si natura produceretur : quidam ancipitem esse arbitrantur. E principio tollitur v, ut in dictionibus sequentibus v’erebamini, v’erò, v’erum, v’erus, v’ix, v’oluptate, v’oluptas, v’os ; quas ut exteris illis pedibus locum nullum præbeant, ita efferunt : erebamini, ero, erus, &c. In, voluptas, tamen potest u ante pt, ut ante mutam cum liquida Græcorum more correptum censeri. E medio eliduntur a, u vocale et consonum, l, s, et t : a, ut pa’rare, quasi, prare : u vocale ; ut, discipu’li, sæcu’lum, pericu’lum, per omnes casus (sunt qui malint legere *discipli, sæclum, periclum, pericli, periclo,* &c.) postu’lo, postu’lare, quasi dicas, postlo, postlare : v consonum ; ut, adjuv’erit, div’itias, enimv’ero, inv’eniet,

inv'idia, subv'enite; quasi legas, adjv'erit, diitias (vel, ut alii malunt, *ditias*) enimero, ineniet, inidia, subenite. L deperditur sæpe in pronomine, ill'e, ill'a, ill'ud per omnes casus, ill'ic, ill'uc: tum i corripitur; ile, ila, ilud, &c. ut et nonnulli etiam legunt: in, paulu'lum, eliduntur l et u, ut legatur, paulum: quod et alii alterius loco reponunt. S abjicitur in, hujús'modi et ejús'modi, ut antepenultima corripiatur. In, ist'e, ist'a, ist'ud et reliquis casibus, istu'c, ist'ic, ist'æc, ist'orsum, quidam s, alii t malunt elidere, ut i breve censeatur. In fine dictionum sæpe absumuntur d et s ante quasvis literas: sed ante consonantes ipsæ solæ: ante vocales vero, non solum ipsæ, sed vocalis illas præcedens: atque hæc fere sunt in quibus absorbetur d: ad' (et in composito, ad'sum,) apu'd, id', quid' (maxime ante pronomen, iste, ista, istud) quod', sed'. S in terminationibus as, es, os, excludendum non offendi, nisi in, dies', narras', res', et taces': in is parce, idque dum breve est, veluti in nominativo, anguis', mensis', pestis', is' cum est pronomen: in genitivo, ut, adolescentis', venustatís'que: in verbis, ut, agis', credis', dicis', obtundis'. In, magis', et satis' passim absorbetur s: sunt tamen qui in illis locis malint legere *mage*, et *sat*. In dictionibus in us breve desinentibus elisionem admittunt etiam ii qui creticis, bacchiis, et amphibrachis utuntur: ut in, opus', herus', stolidus', ipsus', dehortatus', ejus', hujus', quibus', sumus', aliisque innumeris. Qui pedes illos rejiciunt, us productum etiam interimunt, ut in, rus': audent etiam elidere b in, ob': l in simul': m ante consonantes in, quidem' et enim': atque t in, erit', excessit', facit', liceret', occídit', oportet', studet', et similibus: sic in, quot' et ut'. Sed de diæresi, synæresi, et elisione hactenus. Illud et hoc loco monendum, apud hunc auctorem passim inveniri vocales finales non elisas (quod hac nota " expressimus) ante alias vocales: idque in uno atque eodem versu: et contra, in versibus diversis vocalem finalem prioris a vocali sequentis absorberi: et rursus primam secundi versus ad finem prioris pertinere: idem judicium de dictionibus in m desinentibus, cum sequitur vocabulum a vocali incipiens. Ceterum vocales illæ finales non elisæ, quæ natura aut diphthongo producerentur, hic fere corripiuntur: interdum tamen invariatæ manent, et maxime ante 'h,' quod hic sæpe ita plenam vim habet consonantis, ut præcedens brevis in m vel aliam consonam desinens positu longa censeatur. Horum omnium exempla huc congerere supervaca-

neum esse duximus, cum nusquam lectori non sint obvia futura, in quamcumque hujus libri paginam oculos converterit. Illum itaque his principiis et præceptionibus instructum eo dimittam, modo et illud addiderim, nos uni versui geminam dimensionem apposuisse, non solum ubi incidit disceptatio ob alienos illos pedes, sed etiam in versibus ambiguis: cum scilicet idem versus simul et in iambici acatalectici et in trochaici catalectici numeros venire poterat. Sunt et alia ratione versus ambigui, præcipue tetrametri catalectici: in quorum sede septima ponitur brachysyllabus, in aliis vero regionibus nullus consistit iambus, neque etiam trochæus: ut actus II. Andriæ, penultimo scenæ, 2. versu.

Nisi vides, nisi senis amicos oras, ambis. C. Bene mones.

Hic versus regione prima tertia et septima brachysyllabum habet: secunda dactylum: quarta, quinta, et sexta, spondæum: ultima syllabam longam, quæ versum illum catalecticum esse demonstrat. Sed ambigere quispiam merito possit, iambicusne, an trochaicus censeri debeat; cum ibi nullus sit iambus qui iambicum, neque trochæus qui trochaicum possit indicare. Judicium igitur aliunde petendum est: nempe a vicinis versibus, qui trochaici sunt omnes: quo circa et hic trochaicus est judicandus. Quamvis enim iambici et trochaici sæpe inveniantur intermisti; hoc tamen est ita temperandum, ut, quo plures ejusdem generis in unum digerere queamus, id omnino conemur: neque vero hujus rei gratia, vel etiam ob alias quascumque comicorum versuum leges, eorum diligentiam imitandam existimo, qui etiam contra omnium probatorum et receptorum codicum testimonia nihil non in Terentio sibi licere invertere autumant, modo versum ad unguem suis numeris constare demonstrent: in quorum tamen observatione ipse Terentius de industria negligens fuisse perspicitur. Nos Terentio numeros, non Terentium numeris astringendum arbitramur: quapropter nihil unquam ob metri rationem immutavimus in contextu: nisi duo aut plura eaque fide digna in idem consentirent exemplaria: lectionis tamen varietatem ubique fere ad marginem apposuimus: una cum literis et notis, quæ diversam indicent dimensionem ab ea, quam receptiori et in contextu positæ lectioni assignavimus. Valete Saræi, eximia spe adolescentuli. Lugd. Idib. Aug. 1556.

# JOACHIMI CAMERARII

## DE COMICIS VERSIBUS DIATRIBA.

De Plauto Fabularum istarum auctore pauca dicam, in primis ut constet quo tempore vixerit. Hunc incidere in ætatem Catonis, quo et ipso censore mortuum esse, scripsit Cicero, ante se Cos. 160. annis, hoc est, ab U. C. circiter D. P. Claudio, L. Portio Coss. Cujus ætatis, in quam Nævius quoque includitur, participes fuere ultra citraque Ennius, Cæcilius, Pacuvius, Terentius. Pacuvium quidem ac Cæcilium male locutos, Cicero ait. Ennium et Nævium probat. Sed nostro studio relictus est Plautus et Terentius tantum. De his igitur petenda forma Latinæ locutionis, et sternendum quasi solum, super quo oratio bona et diserta, verbis et sententiis apte constructa collocetur. Non enim compositio, neque veluti ædificatio qualis esse debeat illius, hinc cognosci et disci potest. Etiam munditiæ et nitori, et, ut ita dicam, innocentiæ ac integritati sermonis antiquitas officit, cum quia omnium rerum est sua elaboratio et perpolitio, quæ perfectio existimanda, tum quod studium elegantiæ ut in vita, sic sermone quoque illa non usurpavit. Quapropter posteriores in sermone priorum nonnulla mutarunt emendantes, formam certe componendo, et quasi coagmentando atque reconcinnando reddiderunt et pulchriorem et meliorem. Hæc jam illa est certa et constans, atque omnium eruditionis atque bonarum artium cupidorum imitationi sola proposita, Ciceronis, et eorum qui ætate illa vixerunt: sed Ciceronis, ut principis et auctoris Latinæ linguæ, de quo alibi disseruimus copiosius, cum contra reprehensores hujus studii disputaremus. Hæc autem qui perspexerit, in Plautinis et Terentianis scriptis ita versabitur, ut quasi materiam orationis bonæ, et, si fas nobis est dicere, eloquentiæ Latinæ ab illis sumat, neque in delectu vel verborum vel figurarum sermonis hallucinabitur. Sed de hoc jamdudum satis. De comico autem carmine etsi alii scripsere, quæ et magnifacio et probo, tamen nostro quoque studio existimo adhuc loci aliquid relictum esse. Cum res illa quidem ejusmodi sit, ut penitus comprehendi, et omnium etiam diligentia quasi enucleari his temporibus nequaquam posse videatur. Quo autem est difficilior labor, eo assiduitatis plusculum in vestigando adhiberi con-

venit. Nihil autem tam est abstrusum, de quo non aliquid, si sæpius et studiose exquiratur, erui posse sperandum sit: τὸ γὰρ ζητούμενον, inquit Sophocles, ἁλωτὸν, ἐκφεύγει δὲ τἀμελούμενον. Minus autem certe turpe est, in eo a quo quamplurimos magnitudo et obscuritas deterruerit, quantumvis modicos, quam illorum vestigiis insistentem nullos progressus fecisse. Si tamen est adeo digna res, ubi quis nervos intendat suos, ut ait Terentius. Quod quidem ita esse nobis persuasum est, et senserunt omnes qui aliquam famam eruditionis literarum et doctrinæ consecuti fuerunt. Cum quidem non solum bestiæ demulceantur numeroso sono, sed solitudines etiam atque sylvæ quasi afficiantur, ita respondeant carminibus. Qui Musarum reliquias in cura bonarum artium non amplectetur, vel etiam contemnet, eum nos quidem nimis aut fastidiosum aut barbarum quoque esse judicabimus. Etsi fatemur in hac parte supervacaneum, et in quodam inconcesso amore Musarum insanum studium impendi non oportere, ne, sequentes volucres illas, hoc remigio destituti, ut de Pyrenæo fabulæ tradunt, in exitium nos præcipitemus.

Sed ad rem accedamus: pauca quidem quasi præfati de horum scriptorum genere. Comicus poëta fuit Plautus. Comœdia autem est poëma δραματικὸν, hoc est, expositio numerosa, id est, carmine comprehensa, et in actionem implicita, seu collata in personas, argumenti ficti, de rebus, casibus, negotiis sumtis e vita communi, et quasi quotidianis eventis. Hoc carminis genus de Tragœdia fluxit, ut Horatius docuit, qui Thespin dicit invenisse ignotum genus tragicæ musæ: atque addit:

> ‘Successit vetus his Comœdia non sine multa
> Laude.’

Initia autem fuisse admodum parva et rudia, cum hilares, post labores exactos, diebus festis concinerent aliquid, et alii, et idem Horatius in Epistola ad Augustum perhibet, ubi dicit, ab innoxiis jocis libertatem hanc ad intolerabilem licentiam provectam fuisse. Qui primus autem Comœdiam scripserit, non constat. In libro qui Aristoteli inscribitur de Poetica, inter alia et hæc leguntur: Siculos sibi vendicare inventum Comœdiæ, fuisse enim Epicharmum ante Chonnidem et Magnetem: et uti nominis quoque testimonio. Esse enim certe Comœdiam non ἀπὸ τοῦ κώμου, sed ἀπὸ τῶν κωμῶν, id est, non de hilaritate et exultatione, sed de pagis

appellatam. Sed ab Atheniensibus pagos non *κώμας*, verum *δήμους* vocari. Similiter et quosdam Peloponnesios ait suum facere inventum Tragœdiam, quod fabulæ *δράματα* dicantur, cum tamen Atheniensibus in usu non sit verbum *δρᾷν*, sed *πράττειν*. Ibidem et hoc scriptum est. Ab eo demum tempore Comœdiæ auctores celebrari, quo formam illa et speciem quandam nacta fuerit, cum principio obscura esset, et auctores ipsius laterent. Sed Comœdia, quæ priscis temporibus in usu fuit, qua nominatim hi aut improbos aut inimicos suos perstringebant, principum etiam virorum vitam et mores reprehendentes, hæc igitur antiqua dicta est. De cujus licentia *κωμωδεῖσθαι* vulgo dixere eos, qui probris lacesserentur. Hujus auctor vetustissimus nominatur Sannyrio. Sed excellentes fuere, temporibus belli Peloponnesii,

> Eupolis atque Cratinus, Aristophanesque poëtæ.

Hæc postea fuit mutata, cum dolerent, ut inquit Horatius, cruento dente lacessiti. Tum nomen obtinuit Mediæ, quæ dissimulato nomine vitia tantum exagitaret:

> ————————— Quinetiam lex
> Pœnaque lata, malo quæ nollet carmine quenquam
> Describi.

Atque ferunt Eupolin in mari submersum, ab iis quos maledictis læsisset. Tum igitur Tragœdiarum fere argumenta detulerunt in scenam, retexta ad ridiculum modum: deque hoc genere chorus paulatim defluxit. In quo præ ceteris clarus fuit Plato comicus. Hanc secuta est nova Comœdia, in qua primas tenuit Menander, potiente rerum Alexandro magno: atque hæc chorum omnino non habet, sed ornatu vario et multiplici personarum insignis est. Atque hæc indicanda breviter et strictim putavi, de initiis ac progressionibus Comœdiæ apud Græcos. Apud Latinos autem, scenicos ludos institutos fuisse C. vel ut alibi, T. Sulpicio Bætico (vel ut alibi, Petico, alibi Potico) C. Licinio Stolone Coss. notavit Valerius: et paulatim ludicram artem ad satirarum modos perrexisse, a quibus primus omnium poëta Livius ad fabularum argumenta spectantium oculos et animos transtulerit. Cicero autem scripsit, Livium primum omnium Fabulam dedisse, annis fere 410. post Romam conditam: fuere autem celebrati primum Ludi Romani patrum et equitum, qui et Magni, ludicrum autem equi

et pugiles, ut Livius memorat, lib. I. qui et Ludorum plebeiorum mentionem fecit lib. XXVIII. Idem Livius, quo tempore et qua de causa instituti et Ludi scenici dicti sint, copiose eadem quæ Valerius retulit lib. VII. Quod tempus est Urbis circiter 309. Idem tamen lib. XXXVI. scripsit, ob dedicationem ædis Matris Magnæ primos ludos scenicos factos, Valerium Antiatem esse auctorem, Megalesia appellatos, quod tempus distat a priore annis pluribus 165. Cicero Livium Fabulam docuisse, ut retulimus, scripsit in Bruto, et prima Tusc. Claudio et Tuditano Coss. anno U. C. 410. Hoc Gellius retulit in annum 510. ideoque fuere qui apud Ciceronem numeros mutandos censerent. Quod nobis fieri oportere non videtur, cum ipse Cicero indicet, alios hæc aliter exposuisse, et res sint inexplicabiliter confusæ. Sed, postquam componere Fabulas argumentosas poëtæ Latini cœperunt, sequentes et vertentes Græcorum scripta, in hoc genere magna licentia usi fuerunt. Cum autem essent Latinorum propria quædam poëmata, ut Atellanorum, videntur libertatem illam in Græcis et Latinis argumentis poëtæ Latini, non tam fuga laboris et cupiditate edendi sua, ut Horatius putat, quam necessitate quadam custodiisse, ne aures civium peregrinitate offenderentur. Ita factum puto, ut neque intra trimetros constiterint, neque Græcorum exquisitionem et quasi normam, ad quam numeros illi exegerant, hi servarint. Sed nunc deinceps de ratione horum, et carminum comicorum structura, quæ nostra diligentia observavit, quæque postulare videtur lectio Fabularum Latinarum, breviter quidem disseremus: ita tamen, ut fortasse nondum ab aliis demonstrata indicemus. Metra præcipua sunt novem; iambicum, trochaicum, dactylicum, anapæsticum, choriambicum, antispasticum, ionicum a majore, ionicum a minore, pæonicum. E quorum numero nunc eximemus iambicum et trochaicum, deque iis quæ videbuntur dicemus. Iambicum metrum a principe pede nomen habet: qui a conviciis appellatus fuit, ut placet Aristoteli: cumque sit maxime conveniens sermonibus (nam, fortuito etiam loquentes, iambos crebros proferimus),

Hunc socci cepere pedem, grandesque cothurni,
Alternis aptum sermonibus, et populares
Vincentem strepitus, et aptum rebus agendis,

ut ait Horatius. Hoc carmen, cum purum est et integrum, omnibus in locis iambos habet: ut apud Catullum:

Phaselus ille quem videtis hospites
Ait fuisse navium celerrimus.

Et Horatium:

Beatus ille qui procul negotiis.

Quo autem gravius paulo in tarditate procederet iambus,

Spondæos stabiles in jura paterna recepit
Commodus et patiens, non ut de sede secunda
Cederet aut quarta socialiter.——

Sed neque tragici hoc, in primis Latini, servarunt, et comici omnibus in locis collocarunt pedes sine discrimine quinque: dactylum, anapæstum, tribrachyn, spondæum, iambum.

Syllaba longa brevi subjecta vocatur iambus:

Deos, cliens, ferox; quæ si ambæ breves sint, Pyrrhichius is pes vocatur: lege, here, grave.

Spondæus habet duas longas: exlex, concors, amens.
Tribrachys tribus brevibus constat: domine, canere, misera.
Anapæstus, duabus primis brevibus, postrema longa: silices, rabies, patiens.
Dactylus, prima longa, sequentibus duabus brevibus: litera, scribere, musica.

In Latinis comicis rari iambi sunt, etiam in trimetris, qui sunt senarii. In integro tamen iambico, vult esse ultimus pes hic, aut propter ultimæ indifferentiam pyrrhichius, quasi definiens numeros ac versum. Sicut in dactylico, quintus dactylus. Horum loco cum spondæus ponitur, ii versus tum *σπονδαΐζοντες* et *σπονδαϊκοὶ* dicuntur, ut:

Armatumque auro circumspicit Oriona.
Apollinarem conveni meum scazon.

Claudicare enim hi versus putantur, et *σκάζοντες* nominantur, et *χωλίαμβοι*. Comici autem, ut dixi, numeros ideo minus distinxerunt, ut similitudo sermonis communis custodiretur. Itaque Cicero in Oratore sic ait: 'At comicorum senarii propter similitudinem sermonis sic sæpe sunt abjecti, ut nonnunquam vix in his numerus et versus intelligi possit.' Hæc confusio cum est maxima, tum carmina vocantur *ἀπεμφαίνοντα*, id est, immanifesta, et *ἀνάρμοστα*:

Exclusit, revocat, redeam? non si me obsecret.

Qui versus, si producas penultimam, erit dactylicus σπονδαΐζων.

Tres unam pereunt adolescentes mulierem:

Totus dactylicus, præter ultimum iambum. Hoc genus et ad octonarios producitur a Comicis, qui sunt τετράμετροι: a Latinis etiam quadrati vocantur. Habet apud eosdem et κατάληξιν, ita ut ad senarium additus amphibrachys, id est, syllaba brevis longa brevis: aut bacchius, id est, syllaba brevis longa, (ultima enim syllaba omnis versus est indifferens,) hoc numeros perficiat:

Nam si remittant quippiam Philumenam:

hic est τρίμετρος. Addantur illæ tres syllabæ, 'dolores,' et erit jam τετράμετρος καταληκτικός. Nam in hoc genere alii pedes, quam supra memorati, non nominantur. Sed neque servarunt hoc, ut ante κατάληξιν semper esset iambus: neque non pro syllaba longa catalectica sæpe duas breves posuerunt:

Ædepol lenones, meo animo, novisti, Lusce lepide.

Ante κατάληξιν τρίβραχυς est:

Tacuisse mavellem, haud male meditate male dicaces.

Ante κατάληξιν est spondæus:

Bene ego istam eduxi meæ domi, et pudice.——
—— Si hujus miseret.

Ante κατάληξιν est dactylus:

Nunquam me orares quin darem: nunc illum te orare melius est.

'Lius est' in unam syllabam concrescunt. Hi versus appellantur hipponactei, ab auctore, et Latine septenarii: tum enim, Priscianus ait, Varronem scripsisse, fieri septenarium, cum ad senarium iambicum trisyllabus pes addatur, hoc modo:

Quid immerentibus noces? quid invides amicis?

Talia sunt Aristophanea in Pluto, quorum primum hoc:

Ὦ πολλὰ δὴ τῷ δεσπότῃ ταὐτὸν θύμον φαγόντες.

Trochaicum carmen est iambicum commutatum: trochæus a volubilitate et ratione nomen habet, contrarius pes iambo, constans

longa et brevi scribe, musa, verba. Hoc iambum non admittit, quemadmodum neque in iambicum trochæus ingreditur. Etsi reperitur etiam in Græcis *τροχαϊκὸν τετράμετρον καταληκτικὸν*, in cujus quarto loco ponitur iambus, ut in Nebulis:

*Ὦ θεώμενοι, κατερῶ πρός γ' ὑμᾶς ἐλευθέρως.* Idque *Εὐπολίδειον ἀσύστατον* vocarunt.

Sed multo majore licentia Latini usi fuerunt, et passim, ut videtur, inseruerunt iambos. Docent autem ita fieri hoc carmen, si ad senarium iambicum addamus creticon, qui *ἀμφίμακρος*, id est, syllaba longa brevis longa: ut 'aurifex,' hoc modo:

— ———————————— Dii boni,
Boni quid porto; sed ubi inveniam Pamphilum?

Et:

———————————————— Lætus est,
Nescio quid: nihil est: nondum hæc rescivit mala.

Ita hos numeros composuisse Archilochum perhibent, atque ab eo *μέτρον Ἀρχιλόχειον* dictum. Sed hoc non servarunt comici, præsertim Latini, ut secundam syllabam brevem semper facerent, quod præceptum de cretico subjicit, cum in hoc versu ubique reperiatur, dactylus, anapæstus, spondæus, trochæus, *τρίβραχυς*:

Apage, non placet me hoc noctis esse: cœnavi modo.
Quid si ego illum tractim tangam ut dormiat? servaveris.
Exossatum os esse oportet, quem probe percusseris.
Facinus, nequiter ferire malam male discit manus.
Illic homo me interpolabit, meumque os finget denuo.

In fine esse ante *κατάληξιν* debet trochæus, ut carminis ratio appareat, sed reperitur et *τρίβραχυς*: ut:

Quid id exquiris tu, qui pugnis os exossas hominibus.

Et Aristophanes:

*Ὦ σοφώτατοι θεαταὶ, δεῦρο τὸν νοῦν προσέχετε.*

Sæpe autem multumque usi fuere hoc carmine Archilochio Comici, et illo plurimas sermocinationes composuerunt. De aliis generibus quid dicam, aut quomodo in Latinis Comœdiis indicem, non habeo. Etsi Sisenna, referente Rufino, anapæsticum metrum in Aululariæ quadam scena esse dixit, sed concisum ita, ut non intelligatur. In his igitur nos frustra torquere, præsertim tam fœde

corruptis exemplis, et in metricæ nequaquam exacta cognitione, nihil necesse, vel potius curiositatis hoc fuerit, otio non admodum liberaliter abutentis. Confusa quidem, id est, συγκεχυμένα μέτρα plurima sese offerunt passim tam in Plauto, quam Terentio: in quibus iambus et trochæus, et alii pedes ingredientes hæc metra, collocantur promiscue. Quod autem ad καταλήξεις et βραχυκαταλήξεις et ὑπερκαταλήξεις attinet, de eo magis suspicari possumus, quam certi aliquid demonstrare. Qui tamen cogitatione non illiberali his de rebus sese occupare voluerint, ii primum ad exemplum aliquod rationem numerorum in versibus conferent, et ita informabunt animo qualemcumque notionem horum. Ponatur igitur hoc. Numeros esse aptos quosdam et determinatos, et consentaneos sonos vocis humanæ. Hi cum in voce natura insint, in oratione quoque inesse oportet. Sed, cum abest cura compositionis, et ars quædam veluti structuræ, facile illi et dissipantur et delitescunt. Atque hoc est quod Aristoteles poëmata suapte sponte extitisse, et fortuito prodiisse ait, ipse αὐτοσχεδιάσματα vocat. Hæc concinnitas quædam in omnibus linguis reperitur, ad quam aurium observatione adhibita, versus extitit, elaboratus studio et arte ingeniosorum et doctorum hominum, et processu temporum ita suo quisque in genere perfectus, ut nihil fieri elegantius neque pulchrius, aut magis sonorum posset. Potestque de nostris vernaculis cantilenis etiam aliquo modo hoc cognosci, utquamvis forte hoc ineptum videatur, sed in docere fideliter cupiente nihil ineptum, si conferamus hæc nostratia ad illa erudita; nonne in his similiter desinentibus, quæ nostrum vulgus rhythmos appellat, aliquid iambicis senariis simile agnoscitur? et in modis chorearum, quasi anapæsticum est et pæonicum melos. Sed et in soluta oratione diligentia nunc multorum, accurate verba componens, ῥύθμους, qui sunt numeri, efficit. Certo autem et plane ostendere omnia, id esse ejusmodi puto ut fieri nequeat, quemadmodum et in aliis, quæ usu perdita fuerunt, instauratio et restitutio absoluta desperanda est. Citius enim mihi aliquis illud Hesiodeum plaustrum lignorum centum construxerit, quam scenam hoc tempore explicuerit, omnibus partibus et numeris suis, ut dicitur, absolutam. Hoc tamen dubium non est, in linguæ cujusque usu communi, harum rerum rationem consistere, quo labefactato aut amisso, illa quoque vacillet atque confundatur, vel potius non magis appareat, necesse est. Est autem in omni genere carmi-

num varietas numerorum depositionis, ut vocant: ea est versus conclusio, talis quædam. Versus dicitur ἀκατάληκτος, qui est plenus et integer, et pedes suos habet totos: ut:

Poëta cum primum animum ad scribendum appulit.

Versus est iambicus trimeter, qui et senarius ἀκατάληκτος. Sic est ἀκατάληκτος Theocriteus hic primus in Fistula:

Οὐδενὸς εὐνάτειρα, μακροπτολέμοιο δὲ ματήρ.

Et postea σκάζων:

Μαίης ἀντιπάτροιο θοὸν τέκες ἰθυντῆρα.

Et mox καταληκτικὸς εἰς συλλαβήν:

Οὐχὶ Κεράσταν, ὅν ποτε θρέψατο ταυροπάτωρ.

Et πεντάμετρος deinde, vel καταληκτικὸς εἰς συλλαβάς:

Οὔνομ' ὅλον δίζων ὃ τᾶς μέροπος πόθον.

Atque ita usque ad δίμετρα καταληκτικὰ εἰς συλλαβὴν, καλλιόπᾳ et νηλεύστῳ. Nam in hoc genere μονόμετρος ἀκατάληκτος fieret unus pes. Metimur enim omnia genera carminum pedibus duplicatis, præter dactylicum. Idque et Rufinus testimonio Herodoti comprobavit, Veteres factitasse: nam dactylica oracula reddita fuisse ait τόνῳ ἑξαμέτρῳ. Gygis autem facinoris meminisse Archilocum in iambico versu τριμέτρῳ, qui hujusmodi quidam ibi ascribitur:

Οὔ μοί γε Γύγεω τοῦ πολυχρύσου μέλει.

Est ergo et elegiacus dactylicus, quem, ut scimus, tribus dactylicis pedibus additi anapæsti duo absolvunt,

Ὅττι δὲ μοῖρα παθεῖν, οὔ τι δέδοικα παθεῖν.
Lis est cum forma magna pudicitiæ.

Ita penthemimeris utraque conjuncta, et ipsa facit spondæum, ut sic pedes quinque dactylici construantur. Est autem penthemimeris τὸ μὴ πενθημιμερὴς, id est, quinaria, cum syllaba in verbo superest post pedes duos:

Arma virumque cano.

Hepthemimeris, τὸ μὴ ἑφθημιμερὴς, cum fit hoc post tres pedes:

Mnesthea Sergestumque vocat.

Sed in aliis versuum generibus metra duplicatis pedibus procedunt, ut in iambico est hoc *μονόμετρον ἀκατάληκτον*, id est, habet duos pedes integros:

Pessima, mane.
Optume, odio es.

*Δίμετρον* hoc:

Verebar quorsum evaderet.

*Τρίμετρον*:

Obsequium amicos, veritas odium parit.

*Τετράμερτον* hoc:

Quid faciam nunc? si tres viri me in carcerem compegerint.

Atque hactenus producti iambici versus exempla adduxisse satis fuerit, etsi grammatici: *πενταμέτρου* quoque formam adjiciunt. Illum autem tetrametrum reperisse Boiscum quendam Cyzicenum, *ἐπίγραμμα* indicat, tetrametri *ἀκαταλήκτου* et *καταληκτικοῦ*, quod legitur in Commentario Rufini de Metris Terent.

*Βόϊσκος ὠ'πὸ Κυζικοῦ, παντὸς γραφεὺς ποίηματος,*
*Τὸν ὀκτάπουν εὑρὼν στίχον Φοίβῳ τίθησι δῶρον.*
Boiscus ille Cyzicenus scriptor omnis carminis
Versus pedum octo repperit, Phœboque dedicavit.

Verum ad *καταλήξεις* revertamur. Est igitur *καταληκτικὸς*, cum deest, quo minus versus compleatur, syllaba una:

Date, mox ego huc revertar.

Iambicus *δίμετρος καταληκτικός*. Sit enim 'revertero,' nam et hac forma usi verbo fuerunt, erit jam *ἀκατάληκτος*.

Si mihi perget quæ vult dicere, ea quæ non vult audiet:

trochaicus Archilochius, id est, *τετράμετρος* seu quadratus *καταληκτικός*. Sit enim 'audientur,' erit trochaicus *τετράμετρος* omnibus numeris absolutus.

Hypercatalecticus versus est, in quo syllaba una abundat: hujus exemplum de dactylicis adducunt:

Alloquitur Venus. O qui res hominumque Deorumque.
Jactemur doceas, ignari hominumque locorumque.

Verum diligentiores in dactylico genere *ὑπερκατάληξιν* et *βραχυκα-*

τάληξιν nominari oportere negant, sed κατάληξιν εἰς συλλαβὴν, aut εἰς δύο. Ex Plauto Priscianus δίμετρον iambicum ὑπερκαταληκτικὸν esse hunc voluit:

Hospitio publicitus accipiar.

De quo nos dubitare, neque hanc distinctionem servasse, ante indicavimus.

Βραχυκαταληκτικὸς dicitur, cum toto pede deficitur versus integritas. Ut si μονόμετρος sit, 'eheu mihi,' βραχυκατάληξις erit, 'eheu.' Priscianus δίμετρον hunc retulit: 'ita peregre adveniens:' de quo supra. Et jam fassi sumus, hæc neque observari, neque exquiri potuisse a nobis, et haud scio an a nullo possint omnium qui nunc vivunt, in tam tenui scientia musices antiquæ, et hac depravatione exemplorum.

Sciendum autem, Comicos Latinos Prologos et primas fere scenas pertexuisse senariis iambicis, qui sunt τρίμετροι ἀκατάληκτοι. Plautus tamen et in Amphitryone et alibi, in primis statim scenis numeros mutavit. A trimetris autem ad longiores pervenerunt, ut τετραμέτρους:

Mirabor hoc si sic abiret, et heri semper lenitas.
Ne forte imprudens faciam quod nolit, sciens cavebo.
Quid? credebas dormienti hæc tibi confecturos Deos?

Nec non concidisse reperiuntur versus, ut subjicerent longis breviores. Nec non confudisse numeros, ut miscerentur trochæi et iambi: de quibus jam satis dictum. Hoc autem silentio prætereundum non est, in iambico et trochaico creticum non esse: quamvis de Archilochii trochaici structura ille præcipiens, Rufinus, ut ferunt, hoc scripserit:

Creticon Archilochus supra caput iambi.

Nam cretici ratio, qui est, ut diximus, ἀμφίμακρος, temporum quinque, ab hoc genere est alienior. Itaque quidam inculcantes iambicos et trochaicos versus hunc pedem, audiendi, mea quidem sententia, non sunt. Et si, ut verum fatear, hoc dixisse illi videntur, in his versibus reperiri verba in quibus creticus insit: ut 'ædepol,' et similia, de quibus postea. Non quod in versu jam sit creticus, sed quod in illis esset verbis, si totis syllabis plane proferrentur. Hæc sententia est, ut puto, Scaligeri, viri eruditi, qui de Versibus Comicis edidit brevem libellum: itaque in eo re-

quisivimus nonnulla, quæ minus explicarentur nobis, et viderentur secundum Platonem, τοῦ πατρὸς δεῖσθαι βοητοῦ, αὐτά οὔτ' ἀμύνασθαι, οὔτε βοηθῆσαι δυνατὰ αὐτοῖς. Ad numeros versuum comicorum expediendos assumenda sunt ea quæ Græci πάθη nominant λέξεως, quibus et dilatantur et contrahuntur dictiones. Idque nimirum tum loquentes communiter fecerunt, ut pluribus aut paucioribus syllabis verba enuntiarent, quam nos descriptura, aut secundum rationem versuum nobis notam. De qua re nunc etiam breviter quædam memorabimus.

Dilatantur verba dissolutione, seu divisione syllabarum, quæ est διαίρεσις. Ut 'iam,' δισσυλλάβως. Quod et Scaurum Rufinus ait indicasse, qui diceret in Pseudolo 'nunc iam' esse tres syllabas, et Plautum divisisse 'jam' in duas. Tale est indicatum in eadem fabula, 'malai,' τρισύλλαβον. Sic et 'quis,' 'qui,' 'quæ,' et casus horum diviserunt:

Qui per virtutem peritat, non interit.

Legendum 'Qui' δισσυλλάβως: si est vera scriptura, de quo quæretur illo in loco. Sed exempla in Plauto jam multa indicavimus. Apud Horatium lib. II. Carm.

Ramis et obliquo laborat.

Est enim versus iambicus dimeter ὑπερκαταληκτικός. Huc pertinet 'calim,' pro, clam, ut Festus ait. Et in diversis verbis hiatus vocalium. Quod tamen non fecisse Latinos, nisi poëtas quosdam, Cicer. in Oratore scripsit, qui, ut versum facerent, sæpe hiaverint. Ennium semel: 'Scipio invicte:' et se:

Hoc motu radiantis etesiæ in vada ponti.

Sed sunt et apud Maronem hujus divisionis exempla:

Et longum formose vale, vale, inquit, Iola.
Insulæ Ionio in magno.
Ter sunt conati imponere Pelio Ossam.
Glauco et Panopeæ et Inoo Melicertæ.

Apud Horatium, lib. I. Carm.

Ossibus et capiti inhumato.

Apud Lucretium, lib. V.

Passim per cœli volvunt se inania templa.

Et lib. II.

Vivam progeniem qui in oras luminis edant.

Ubi tamen et διαίρεσις esse potest dictionis 'qui:' ut et in hoc versu:

At contra quæ amara atque aspera cumque videntur.

Et apud Horatium rursum lib. III. Carm.

Jam virum expertæ male ominatis
Parcite verbis.

Et Sermon. lib. I. Satira 9.

Si me amas, inquit, paulum hic ades.

Item cum retinetur litera m, ἀνέκθλιπτος, tum collisio usitata fieri non potest, ut:.

Insignata fere tum millia militum octo.

Ut Horatius:

Nil opus est te circumagi.

Lucret. lib. III.

Namque papaverum aura potest suspensa, levisque.

Et libro I.

Corporum in plumbo est.

Et rursus:

Plus in se corporum esse.

Et mox:

Corporum augebit numerum.

Et paulo post:

Corporum atque loci.

Et rursum lib. III.

Sed dum abest quod avemus.

Et libro II.

Ceteraque cum ita sunt.

Et hoc:

Nam quod fluvidum est.

Atque etiam vocalium concursum et contractionem, interposita litera d, prohibuerunt. Sicut in: redeo, redhibeo, redarguo, redoleo, reduncus, et in diversis dictionibus: mederga, tedhoc noctis. Ita longæ illæ manent, si natura longæ sunt. De his exempla quædam Plautina promiscue ponam, pauca illa quidem, sed de quibus similes loci facile explicari posse videantur:

Jam hi ambo et servus et hera frustra sunt duo.

'Jam hi am' est iambus, vel soluta dictione 'Jam,' vel retenta litera m.

Quot pondo tedesse censes nudum, non ædepol scio.
Ille opere foris faciundo lassus noctu advenit.
Quanquam invita te carebo, animum ego inducam tamen.
Te heri me vidisse, qui hac noctu in portum advecti sumus.
Blepharonem ut re divina facta mecum prandeat.
Nimis bella es atque amabilis, et si hoc esset meum hodie.

Qui versus omnes διαιρέσει explicari poterunt. Contractio syllabarum crebrior est. Et apparet, fuisse linguam Latinam magis aptam ad voces cogendas, quam distrahendas. Hoc illud etiam indicat, quod retulit Cicero lib. II. de Divinatione: 'Cum M. Crassus exercitum Brundusii imponeret, quidam in portu caricas Cauno advectas vendens, Cauneas, clamitabat. Dicamus,' inquit Cicero, 'si placet, monitum ab eo Crassum, caveret ne iret.' Sonuisse enim apparet illud, 'cauneas,' contractum hoc, 'cave ne eas.' Hæc indicantur nominibus συναλοιφῆς et ἐπισυναλοιφῆς. Synalœphe, quæ et συναίρεσις proprie vocatur, cum duæ syllabæ in unam veluti confluunt. Ut Phæton δισύλλαβον, pro trisyllabo Phaëton:

Cum te dejectum crudeli fulmine, Phæthon.

Nam a et e lingua Latina diphthongum faciunt. Deinde, proinde, δισυλλάβως Lucret. Tandem coierunt τρισυλλάβως. Nihil, nil: mihi, mi: mehe, me: si vis, κατ' ἔκθλιψιν u pro consonante, sis; ille et terris, illet. Sceptroque innisus eburneo: eburno. Pendent lychni laquearibus aureis: δισυλλάβως:

Libra diei noctisque pares ubi fecerit horas.

Diei, vel, die, duabus syllabis. Tale et, rei, συνῃρημένως.

Sic Dii, Di sunt: et iit, it: periimus, perimus: ἐπισυναλοιφὴ autem longius patet, cum, qualescumque vocales contrahuntur, deque duabus syllabis una fit: quod sæpe nobis mirifice factum videtur in lingua Græca et Latina, cum in sua fieri nemo miretur, quia minus considerat. Secundum autem diversarum linguarum naturam diversitas in his est. Sed exempla ἐπισυναλοιφῆς, ad quam quidem et ἔκθλιψις et συνίζησις referenda, hæc sunt: fuit, una syllaba. Lucret. lib. v.

Et ambiens multa perussit.

Et:

Et equorum duellica proles.

Ubi et σύλληψις esse potest 'duel.' Et:

Et sonitu sterilia.

Item:

Nunc scio quid sit amor.

'Sco' κατ' ἐπισυναλοιφὴν legendum, ut Diomedi placet. Sodes: si audes. Sultis: si vultis, κατ' ἔκθλιψιν. Suam, sam: suum, sum: suis, sis: eum, im: eapse, ea ipsa: sapsa, se ipsa:

Postquam lumina sis oculis bonus Aucus reliquit.
Virgines nam sibi quisque domi Romanus habet sas.
Quo res sapsa loco sese ostentàtque jubetque.

Tuus, tus: tua, ta: suæ, se: aut συλλήψει μονοσυλλάβως, sicut: suavis. Est et crebra ἔκθλιψις, et postea contractio: ut, amaverunt, decreverat, commoverit: amarunt, decrerat, commorit. Et apud Lucretium:

Irritat virtutem animi.

Pro Irritavit. Sultis, pro, si vultis:

Pandite sultis genas et corde relinquite somnum.

Omnino autem, quo minus corriperetur pronuntiatio, non obstitit Veteribus u pro consonante: ut 'Sine invidia laudem invenias.' Est enim Sin inid. τρίβραχυς. Audivi, audii. Eliditur et litera m, 'Multum ille et terris.' Hanc collisionem vocant. Etiam litera b non obstitit interdum contractioni syllabarum: ut, abi, μονοσυλλάβως prolatum: συγκοπὴ est concisio, cum syllaba diminuitur verbum. Nis, pro, nobis: scilicet, pro, scias licet: capsis, pro, cape si vis. Emem, pro, eundem. Cette manus, pro, cedite. Actæ non alio rege puertiæ, pro, pueritiæ:

Evasti? credo metues, doctusque cavebis,
Vixet, cui vitam Deus et sua dextra dedisset.
Motus quoque surpere debet.
Quæ me surpuerat mihi.

Extritio autem proprie unius tantum literæ est, ut illa ἔκθλιψις literæ m, et literæ u, pro consonante: et, caldior, lamnæ, pro calidior, laminæ: istic, priore brevi: ab olis, pro, ab illis: antiqui enim literam non geminabant, ut inquit Festus: qui et fenstram dixere, quam posteriores τρισυλλάβως fenestram. Senx, vel snex,

pro, senex. Ædepol, ædpol. Virgines, virgnes. Semine oriundi: Sed magis universum, apud Lucretium, Semne et unversum. Sic et in, evenat, extrita i litera videtur, ut apud Ennium, referente Nonio:

> Senex siem, utinam mortem oppetam priusquam evenat.
> Quod in pauperia mea senex graviter gemam.

Quin etiam initiales syllabas quasi absorbentes minus expresserunt. Sed ad extritionem revertamur. Delituit igitur in Latina lingua sæpe ac multum in pronuntiatione litera s:

> Samnis spurcus homo vita illa dignus locoque.
> Formido quid ago; da, Venus, consilium.
> Pandite sultis genas.
> Puncto temporis reddant.

Huc referenda illa quæ a Cicerone memorantur, multimodis, vasargenteis, palpet crinibus tectifractis: pro, multis modis, vasis argent. palmis et cr. tectis fr. Et illæ *συγκοπαὶ*, secundum quas tali et ala extitit de taxillis et axilla: et meum factum, exitium, pro, meorum factorum, et exitiorum: quæ in quibusdam usitatæ admodum fuerunt, Deum, nummum aureum, liberum. Quinetiam duorum virorum judicium, aut trium virorum capitalium, aut decem virorum litibus judicandis, ait se Cicero, dicere nunquam, quomodo ergo? nimirum *συγκεκομμένως*, duum virum, et trium virum, et decem virum. Item siet, sit. E rep. pro, ex: pomeridianas quadrigas, pro, postmeridianas. His addantur *ἀποκοπαί*: viden', ain', satin', men', mihin'; de quibus abscissum est, ne. Exin, dein, proin, amputato, de: famul, pro, famulus. Lucretius:

> Ossa dedi terræ proinde ac famul infimus esset.

Volup, animal, exemplar; de quibus recisum est e: illi, pro, illic. Jam de productione et correptione vocalium multa dici possent. Fuit, fieri: extenta priore syllaba. Inclytus, ut ait Cicero, prima brevi. Secundum hæc fiunt mirificæ collisiones, elisiones, detritiones, et comprehensiones literarum ac syllabarum, et pronuntiatione vera, quam sæpe nos non possumus conjecturis nostris consequi, versus procedunt: in quibus scriptura non raro, præsertim in dilatando, numeros non servat. Sed nunc et eorum, de quibus multo minus diximus, quam dici potuisset, et tamen satis fuisse manifestum indicium videtur, Plautina exempla afferamus: et ita tandem hanc quasi commentatiunculum finiamus:

Similem rem ipse in legem jussit esse Jupiter:
Aut corripitur, esse: aut est κατ' ἐπισυναλοιφὴν, similem, δισύλλαβον.

Ut conquisitores fierent histrionibus:
Histrionibus, κατὰ συνίζησιν. Nisi maluerit aliquis, conquæstores.

Qui, ne quo placeret alter, fecisset minus:
Qui ne quo spondæus, pronuntiatione mediam syllabam absorbente.

Qui cum Amphitryone abivit hinc in exercitum:
Et mox:

Nunc hodie Amphitryo veniet huc ab exercitu.
Hinc in exe, et huc ab exe, spondæi sunt pari ratione concisionis, in brevitate syllaba quasi evanescente:

In tabernaculo: id quidem hodie nunquam poterit dicere.
Simplicissimum est, ut legatur, *tabernaclo.*

Quid in tabernaclo fecisti? victus sum, si dixeris.
Quid in ta, trochæus. Vel, ut notavimus, Quid in, κατὰ διαίρεσιν, anapæstus, et taberna, spondæus.

Ridiculi causa, vel hunc rogato Sosiam:
Nam hanc veram lectionem puto: vel, hunc, μονοσυλλάβως pronuntiandum.

Quin, si tu voles, domi servi qui sunt castrabo viros:
Dmi, μονοσυλλάβως κατ' ἐπισυναλοιφήν.

Portitorum simillimæ sunt januæ lenoniæ:
Aut, Portitum, κατὰ συγκοπὴν, aut simillimæ κατ' ἐπισυναλοιφὴν pronuntiandum.

Da, meus ocellus; da, mea rosa; da, mi anime; da, mea voluptas:
Aut sic, Da, mus ocel. Aut sic, Da, ma rosa, et mea voluptas, o brevi absorpto, δισυλλάβως: vel, ma voluptas.

Lenonis hæ sunt ædes, male istis eveniat:
Pronuntiandum, evenat, κατ' ἔκθλιψιν literæ i.

Credam pudor si cuipiam lenoni siet:
Pronuntiandum cuipiam δισυλλάβως κατὰ συναίρεσιν et συνίζησιν.

Voltisne olivas aut pulpamentum, aut capparim?
Olivas δισυλλάβως, ut notavimus, et ut in versu Lucilii 'maluisti' τρισυλλάβως, in proœmio primi libri de Finibus: vel potius, Voltine, extrita litera s. Quis autem scit utra potius pronuntiatio actori arriserit?

Fateor : abi deprome : age tu interea huic somnium :
abi-de, spondæus : huic som, spondæus : κατ' ἐπισυναλοιφὴν et συνίζησιν.

Superstitiosus hic quidem est, vera prædicat :
Quidem est ve, spondæus κατ' ἐπισυναλοιφήν : hæc collisio creberrime occurrit in comicis versibus.

Qui perjurum convenire vult hominem, mitto in comitium :
Ni re vult, spondæus, elisa u, pro consonante.

Quo is homo insinuavit facto se ad te ? per Dionysia :
Quo is ho, τρίβραχυς κατὰ διαίρεσιν syllaba, Quo.

Nam eum pater ejus subegit : nunc mea mater irata est mihi :
Nam eum pater, dactylus est : ejus sub, aut dactylus liquescente s : aut trochæus, κατ' ἐπισυναλοιφὴν, ut, ejus, una sit syllaba.

Hujus quæ locuta est quærere aiebas filiam :
Hujus, κατ' ἐπισυναλοιφὴν, una syllaba : sicut, aiebas, duæ.

Ego ad anum recurro rursum. Lampadio, obsecro :
Aut est, Ego ad anum, anapæstus, pronuntiatione e initiale colliquante : aut etiam prioris hoc cum versus ultimæ dictionis finali syllaba, ut sæpe fit, collidente.

Videar fortasse in his alicui nimis diu morari, et non necessariam, vel etiam inutilem operam consumere. Verumtamen ego de re neque prorsus negligenda et digna liberalibus studiis, et a plerisque tractata negligentius, dicendum hoc loco aliquid putavi : quod quidem ejusmodi esse confido, ut, qui forte voluerint in his versari accuratius, mediocrem occasionem exercendi studium suum habituri esse videantur. Etsi autem hæc sunt præcipua, per quæ poterunt numeri versuum comicorum expediri et quasi exsolvi, tamen et alia quædam ad hanc curam assumenda sunt, et in primis syllabarum productio, quæ ἔκτασις, ac correptio, quæ συστολὴ nominatur. Fit autem ἔκτασις, vocali interdum producta natura brevi : ut, fuit, et fieri, quod supra retulimus. Interdum geminata consonante, ut, relligio, redduco, repperit ; συστολὴ autem, syllaba correpta : ut omitto, et rejicio, et συναιρέσει, reicio, ut :

Tityre, pascentes a flumine reice capellas.
Ita putatur ἐκτεταμένον, vitam dederitis in undis : et, transieritis aquas. Etsi quibusdam natura flexionis postulare videtur, ut in hujusmodi verbis, ri, syllaba producatur, et illa corripiatur κατὰ συστολήν. Hæc et superius indicatorum παθῶν de Homero etiam nunc quædam demonstrabimus : 'Ιλ. σ'.

Υἱεῖ ἐμῷ κλυτὰ τεύχεα δόμεναι παμφανόωντα.

Est enim δόμεναι, quasi δόμναι, sicut, abietibus, et ariete, et parietibus: et hoc Ennianum:

Capitibus nutantes pinus, rectasque cupressos.

In quibus tamen συλλήψεις sunt, pronuntiato i, pro consonante, sicut hoc versu 'Οδ. γ'.

Πόλλ' ἐπιμήρι' ἔθεμεν.

Est enim μήρι' ἔθε dactylus: νῦν δ' αὐτέ με φίλε' Ἀθήνη: vel ut alibi, φίλαι, 'Αθήνη: et ἔξοχα γάρ μιν ἐφίλατο Παλλὰς 'Αθήνη; pronuntiandum enim quasi gemino λλ, ut φι longum fiat. Sicut 'Ιλ. β'.

Ἴλιον ἐκπέρσαντ' εὐτείχεον ἀπονέεσθαι.

Quasi ἀππ. Tale et illud Ἄρες, quasi Ἄῤῥες esse videtur. Ita et φιλομειδὴς 'Αφροδίτη, habet λο syllabam productam. Et hic versus similiter pronuntiationis productione sustentatur, 'Ιλ. γ'.

Αἰδοῖός τε μοι ἐσσὶ, φίλε ἑκυρὲ, δεινός τε.

Nam et aspiratio brevis vocalis pronuntiationem remoratur; et ρεδει, est quasi ρεδδει: sicut Ἔδδεισε δ' 'Ελένη. Rursum: 'Ιλ. ε'.

Καὶ νύ κεν ἔτι πλέονας λυκίων κτάνε δῖος 'Οδυσσεύς.

Etsi poterat facere Καὶ νύκ' ἔτι πλέονας, tamen illud maluit, nimirum pronuntiatione versum expediente, quatuor brevibus syllabis unam longam et duas breves sonantibus: sicut 'Οδ. ϛ'.

Καὶ τότε Φαιήκων ἐς πόλιν ἴμεν ἠδ' ἐρέεσθαι.

Est enim πόλιν ἴμεν, dactylus non syllabis, sed veteri pronuntiatione, quam nos exprimere lingua aliena non possumus. Hoc loco in mentem mihi venit versus quem Scaliger adduxit ex Euripidis Oreste, in quo esset ἐπισυναλοιφή:

Αὐτουργός· οἵπερ καὶ μόνοι σώζουσι πόλιν.

Sed nos et in editis ab Aldo exemplis et in explicatione reperimus σώζουσι γήν. Hoc igitur relinquamus. 'Ιλ. υ'.

Μόρσιμον δέ οἱ ἔστ' ἀλέασθαι.

Ubi manifesta est συγκοπὴ, et illud μόρσιμον quasi μόρσμον. Sicut et in hoc, 'Ιλ. ω'.

'Εκτὸς μὲν δὴ λέξον, γέρον φίλε.

Est enim plane, γρον φίλε. Quemadmodum et 'Οδ. η'.

Μήδ' οὕτω φίλον Διῒ πατρὶ γένοιτο.

Ubi φίλον est quasi φλον. Jam in hoc, 'Ιλ. β'.

Βωμοῦ δ' ὑπαΐξας,

συναίρεσις est.

Ἕως ὁ ταῦθ' ὥρμαινε:

Ἰλ. α'. cum sit primus pes ἀμφίβραχυς, alienus carmine heroico: θεραπεύεται τὸ μέτρον συνιζήσει, secundum Eustath. Ὡς ὁ, producta syllaba ὁ. Aristoph. Εἰρ.

Οἱ γεωργοὶ τοὔργον ἐξέλκουσι κἄλλος οὐδείς.

Οἱ γεωργ. spondæus συνιζήσει. Ἰλ. ξ'.

Ὤκεον δ' ἐν Πλευρῶνι.

Hesiodus:

Νείκεα καὶ δῆριν ὀφέλλειν.

Ἰλ. autem ω'. in hoc:

Χωόμενος ᾧ τινι δήτω ἀδελφεὸν ἔκτανεν Ἕκτωρ,

est συνίζησις.

In hoc vero Ἰλ. θ'.

Ἠὼς μὲν κροκόπεπλος ἐκίδνατο πᾶσαν ἐπ' αἶαν.

Et hoc, Ἰλ. β'.

Πολυστάφυλόν θ' Ἱστιαῖαν.

Et hoc, Ἰλ. ε'.

Ὅστ' ὦκα ῥέων ἐκέδασσε γεφυράς.

Et paulo ante:

Ὅς ῥα Καμάνδρου
Ἀρητὴρ ἐτέτυκτο.

Et hoc, Ἰλ. η'.

Σὸν δήτοι κλέος ἔσται ὅσον ἐπικίδναται ἠώς.

Et hoc, Ὀδ. ε'.

Κλῦθι, ἄναξ, ὅστις ἐσσί.

Et hoc, Ὀδ. λ'.

Καί ῥ' ἔσχεν δύο παῖδας, Ἀμφίονά τε Ζῆθόν τε.

Παῖδας ἀμφ· spondæus liquescente litera σ, ut in superioribus versibus omnibus cursui hæc numerorum obstaret, nisi removeretur pronuntiatione.

Nam si versibus aliquis alienos pedes, qui sunt proceleusmaticus, et creticus seu ἀμφίμακρος, aut nescio quos alios inserit, cum constet heroici carminis proprios pedes esse, dactylum ac spondæum: iambici, iambum, spondæum et spondæo æquales: trochaici, trochæum et spondæum et huic æquales, et alios alius generis: illum igitur, qui admiscet alienos, non audiendum putamus, corrumpentem carminis modos, et numerorum rationem dissolventem. Sed pronuntiatio hæc omnia quondam nullo cum

negotio et sine omni insuavitate explicuit. Quare non assentior, neque Plutarcho, qui Homerum, studiosum bonæ narrationis, compositionem neglexisse scribit, et primum statim versum ἄμετρον extulisse:

Μῆνιν ἄειδε, θεὰ, Πηληϊάδεω Ἀχιλῆος:

non enim ille ita extulit, ut Plutarchus, multo minus ut nos, secundum perscriptas literas: neque Scaligero infulcienti creticos in iambicos modos. Etsi ad hoc delabitur ut, voluptas, anapæsticam velit esse dictionem; id quidem melius, sed illæ συγκοπαὶ pronuntiationis rectius expediunt numeros, mea quidem sententia, et antiquitate teste, cujus unum etiam nunc exemplum adducere visum, Hesiodi:

Ἄσκρῃ, χεῖμα κακῇ, θέρει ἀργαλέῃ, οὐδέποτ' ἐσθλῇ.

Est enim θρεῖ et λη. Sed de hac re, cum tantum jam verborum fecerim, plus quidem quam initio institueram me facturum esse, nunc desinam, et hæc nostra judicio aliorum submitto: et, quod restat, observationem et curam harum rerum diligentium studio committo. Quantulamcumque autem operam hanc industriæ meæ cupio omnes boni consulere, quod bonos et bonarum artium cupidos scio esse facturos: ii enim neque ullam in literis exquisitionem nimis parvam et futilem ducunt, neque hos conatus judicii nostri poterunt despicere:

Περὶ δὲ τῶν ἄλλων, οὐ φροντὶς Ἱπποκλείδῃ.

---

# T. FABRI OBSERVATIUNCULÆ

## MISCELLANEÆ AD METRA TERENTII.

Illi se mihi magna quadam voluptate, et fructu haud mediocri, privare videntur, qui Terentium studentes legere, nec metra tamen illa, quis uti Terentius consuevit, novere. Memoriæ enim tam venustum, tamque amabilem scriptorem quis mandare possit, et mandatum custodire, nisi si et ipse metra illius senserit? Dein, multo sibi majorem admirabilitatem poëta comparet, ubi intellexerint lectores quo genere carminis hic aut hic utatur. Nam apud Terentium quidem plane ita videmus fieri ac apud Virgilium solet,

ut carminis ratio et modus rei, qua de agitur, naturam fere plerumque exprimant, quod in primis observandum est, et acri quodam aurium judicio consectandum. Est aliud etiam, in quo maxima utilitas posita est: si qui enim forte errores in carmine fuerint, quod perquam facile potest evenire, et nimium sæpe evenit, eos errores deprehendere possit nemo, nisi qui versuum rationem calleat. Sed hæc satis; neque enim hoc loco artem metiendi carminis docere decrevi.

Paucas igitur observatiuncula proposuisse suffecerit, quæ et certæ sunt et perspicuæ. Eas autem priusquam ingredior, hoc audi, quod apud Ciceronem in Oratore Perfecto scriptum est: 'At Comicorum Senarii propter similitudinem sermonis, (quod nos Galli vulgo vocamus *conversation* et *entretien*,) sic sæpe sunt abjecti, [id est, neglecti et populares, et, ut Græci vocant, ΛΟΓΟΕΙΔΕΙΣ,] ut nonnunquam vix in his numerus [id est, rhythmus, ut Græce dicitur] et versus [id est, dimensio] sentiri possit.' Vides Ciceronem ipsum fateri, quæ fatetur de dimensione, de rhythmo; utrumque, scilicet, vix sentiri posse. Quid nos barbaros homines, et a felicitate ac doctrina illius sæculi tam magna intercapedine dissitos, judicare deceat? Sed, quod mirere, de senariis tantum loquitur Cicero. Quid, si de trochaicis, de anapæsticis? de universo genere iambicorum? quid si de universis anapæsticorum formis agendum ipsi fuisset? Quid de aliis generibus, quæ in Græcorum Comœdiis celebrata olim fuerunt? Tum vero magis dixisset, 'vix sentiri possunt.'

Sed ad rem venio. Sic igitur docti existimant, duo tantum versuum genera esse apud Terentium, iambicos et trochaicos. Id ego in universum esse verissimum scio. Sed quid ad hos versus Act. IV. Andriæ sc. 1. dicas?

> Hoccine credibile est aut memorabile,
> Tanta vecordia innata cuiquam ut siet,
> Ut malis gaudeat alienis, atque ex incommodis
> Alterius sua ut comparet commoda! ah!

Ibi nihil Faërnus, vir in isto genere diligentissimus. Muretus autem ultro fatetur, horum quatuor versuum rationem explicare difficile esse. Scio quid Goveanus, quid Scaliger, quid Erasmus dixerint ad hunc versum. At non est senarius, &c. Arbitror esse Dactylicum quaternarium perfectum; et talis necessario fuerit, si

modo tollatur illud, est, quod ex glossemate huc irrepsit. Possit referri et ad genus choriambicum. Secundus potest esse trochaicus senarius catalecticus; sed fortasse iambicus trimeter fuerat, sic ad formam suam redigendus:

Innata cuiquam tanta ut siet vecordia.

Tunc, siet, fuerit monosyllabum. Exempla infinita sunt. Tertius est trochaicus septenarius catalecticus, cujusmodi non memini me multos legere:

Ut ma-lis gau-deat alien'-at-qu' ex-in-commo-dis.

Tamen, quod minus credibile videatur, ex regula et observatione, quæ inferius ponetur de elidendo S, poterit esse senarius sic:

Ut mali'-gaudeat a-lienis atqu' ex-incom-modis.

Erit synizesis in secundo pede, ut et in tertio, nil frequentius.

Quartus est:

Alterius sua ut comparet commoda! ah.

Puto scribendum esse, *Alterius ut sua commoda comparet!—ah.*

Erit dactylicus quaternarius. Illud autem *ah* extra versum erit, ut solent esse exclamationes, interjectiones, in fine et initio, apud Sophoclem, Euripidem, Aristophanem. Quin et apud Terentium ipsum exempla reperies.

De Cretico, seu Amphimacro.

Joachimus Camerarius, vir inter Germanos superiori sæculo insignis, honoratissimus, et longe optimus, putat, Creticum in iambico et trochaico genere locum habere non posse; multi contra nituntur. Sed videamus. In And. act. I. sc. 1. 25. legitur:

Liberius vivendi fuit potestas: nam antea.

Debet autem esse versus senarius iambicus. Itaque 'Liberius' erit Creticus extrito E, quod breve est, quasi pronuntiares, Librius. Exempla ejus rei sunt innumerabilia in comicis et tragicis antiquis. Quin et apud Virgilium diligentissimum scriptorem, legas, aspris, pro, asperis; semustum, pro, semiustum; vinclis, pro, vinculis; oraclum, pro, oraculum; gubernaclo, pro, gubernaculo; circlos, pro, circulos; et maniplis, pro, manipulis. Ac si elidatur S in, liberius, quod olim fiebat, erit tantum dactylus, libriu'. At illud, fuit, erit monosyllabum; quod et verum esse interdum scio. Tunc Creticus exclusus fuerit. Ergo quæratur

aliud, et aliud etiam. Andr. act. I. sc. 1. 119. 'Pro uxore habere hanc pere-grinam, ego il-lud sedulo.' Manifestissimus esse videtur creticus in, grin' eg' il; sed in, ille, illa, &c. olim prior syllaba erat communis; quo nihil certius. Ibid. 141. 'Nunc tuum est officium has bene ut assimules nuptias.' Est autem hic versus plane trimeter; ergo Creticus in prima sede. Ad id negatur, per collisionem, scilicet, et synizesin, ita ut sit spondæus in prima parte senarii.

Ibid. sc. 2. 12. 'Dave. Hem. quid est? ehodum ad me: quid hic volt? quid ais? qua de re? rogas?

Nemo, videtur certe, negare possit, quin hic sit Creticus in quarta regione, nam versus est octonarius acatalectus iambicus. Sed vide: aiunt D elidi: itaque spondæus ex Cretico fiet.

Act. II. sc. 6. 17. 'Nil propter hanc rem, sed est, quod succenset tibi.' Et mox: 'Quidnam est? pueril' est, quid est,' &c.

In utroque exemplo affirmant miserum illud D exteri debere, ob quod meritum, nescio.

Act. IV. sc. 4. 26. 'Vestri cuju' ve-stri? Pamphili. Hem: quid, Pamphili?'

Est indubitatus iambicus senarius: itaque Creticus secundam sedem occupabit, quo te cumque verteris, nisi priorem in, cuju', brevem olim fuisse contendas, quod an fieri possit dubito. Tamen et ad hoc respondent, syllabam illam, ju', plane perire: unde pro Cretico habebis spondæum.

Eun. act. I. sc. 1. 34. 'Sed ecca ip-sa egreditur nostri fundi calamitas.'

Act. III. sc. 1. 5. 'Dedu-cam sed ec-cum militem: est istuc datum.'

Nemo non dejeret esse Creticum in locis notatis, at multi negant. Nam olim dicebatur ecum, ecam, quia non geminabant eandem consonantem.

Ibid. 55. 'Tu par pari referto quod e-am remordeat.'

Est planissime senarius, seu trimeter. Quamobrem in quinta seda erit Creticus. Sed et qui Creticum hinc ablegant, scin' tu quid dicant? dicunt illi versum esse aliter metiendum; sic: Tu par-pari-refer-to quod eam-remor-deat.

Et tunc erit anapæstus in quarta dimensione versus. Id autem verum esse potest; nam olim, eum, eam, eas, suum, suas, suis, &c. monosyllaba erant, ut ex Lucretio constat; ne ad Ennium usque, et ad Livium Andronicum ascendamus. Sed et falsam ibi lectionem esse, dixi, opinor, in Notulis.

Andr. act v. sc. 5. 4. 'Quod voluptates eorum propriæ sunt: nam mi immortalitas.'

Est octonarius iambicus acatalectus; debet igitur esse Creticus initio dimensionis. At contra aiunt secundam syllabam in, voluptates, esse brevem, quod mihi quidem videtur incredibile. Melius dicas primam syllabam, quæ brevis est, ita raptim pronuntiatam fuisse, ut non audiretur; et pro, volu, diceretur, ulu, per V consonum. Verum hæc satis de Cretico. Dices, Quid ais, tandem? An admittendi sunt Cretici in iambos, in trochaicos? Non arbitror: cum in Cretico plus temporis absumat pronuntiatio, quam in spondæo, cui tamen in iambicis comicis et tragicis locus est. At sunt tamen Cretici illis versibus superius positis? Fateor id quidem: sed ii non pronuntiandi ut Cretici. Quid ita? Hæc regula certa esse videtur, cum a natura proficiscatur: Syllaba brevis inter duas longas posita vix pervenit ad sensum. Id autem ni esset, qui tandem Virgilius potuisset dicere, aspris, pro, asperis? circlos, pro, circulos? &c.

De tribrachy nihil necesse est dicere; cum pes ille tempus iambi impleat, et eundem motum habeat.

Proceleusmaticus, id est, duo Pyrrhichii, seu quatuor breves, cum spatium spondæi consumat, cui spondæo jus est sedendi in iambicis et trochaicis, mirum esse non debet, si apud Comicos frequens reperiatur; nam et in tragicis recentioribus illum interdum reperias.

In Andr. 'Ita faci-am hoc primum,' &c.

Act. I. sc. 1. 123. 'Sati' vehe-mens causa ad objurgandum,' &c.

Nisi dicas esse anapæstum, cum apud Horatium legas:

'Vemens, et liquidus, puroque simillimus amni.'

Act. III. sc. 1. 19. 'Num immemor es di-scipuli? ego quid narres nescio:'

ad quem versum notant quidam pro, discipuli, pronuntiandum, discipli, trisyllabice; id quod tamen minus necesse est ad dimensionem versus deprehendendam. Verum plura addere nihil opus est.

Nunc, quod dicam, id esse verum videbitur, et non est tamen; molossum scilicet, is ex tribus longis constat, pro iambo, spondæo, aut anapæsto sumi, pagina decima octava: 'Sive ista u-xor, sive amica est, gravida e Pamphilo est.'

Sed ibi errorem esse puto, de quo in Notulis; neque enim mihi

credibile fiat, Molossum, qui tanto longior et ponderosior sit aliis pedibus, hic a Terentio usurpatum fuisse. Dein posset etiam esse Creticus, ex ea observatione quæ superius posita est, circa pronomen, iste, et ille; quod tamen hic verum esse non puto.

Bacchius, seu Baccheus, id est, brevis, longa, longa, videtur alicubi reperiri, quod tamen minus verum est.

Andr. act. III. sc. 1. 4. 'Sed hic Pam-philus: quid dicit? firmavit fidem.'

Non est, inquam: nam versum ita scribere, ita metiri debemus:

Sed hic Pampilu', quid di-cit? firmavit fidem.

Extrito S finali: qua de re mox:

Act. III. sc. 3. 32. 'Neque illum hanc perpetuo habere, neque me perpeti.'

Non est Baccheus; est anapæstus; nam prior in, illum, communis est apud Veteres.

Ibid. 34. 'At istuc periclum in filia fieri, grave est.'

Neque hic Baccheus est, cum priorem in, istuc, istic, et aliis bene multis id genus nominibus modo longam facerent Antiqui, modo brevem: nam th, ut θ apud Græcos, est levis sibilus tantum, id est, pæne nihil. Adde quod, periclum, necessario longum est in secunda, nam illud I ante ipsam decurtationem longum erat.

S perit ante consonantem. Lucretius: Ennius: Plautus: Tragici veteres. Ita, heru', magi', tristi', omni', &c.

S perit ante vocalem: exemplum insigne est, Andr. act. III. sc. 1. 8.

'Bonum ingenium narras adole-scentis: optimum.'

Ubi necessario pronuntiandum est, scent' optimum: perit enim S: et fit synalœpha: est autem trimeter iambicus.

Act. IV. sc. 5. 7. 'Itan' Chrysis? hem! nos quidem pol miseras perdidit.'

Ubi, cum S pereat in, Chrysis, pronuntiabis, Chrys', hem.

Ibid. 14. 'Semper enim dicta est ejus hæc, atque habita est soror:'

pronuntiandum est, ju' hæc, una syllaba per synizesin, seu considentiam. Sed exemplis parco; sunt enim innumerabilia. Hinc, obiter dicam, facile discas quæ apud veteres Latinos pronuntiandi fuerit ratio, et quantopere illa sub Julio et Octaviano Cæsaribus variare cœperit.

Considentia, seu, ut Græcis dicitur, synizesis, aliis synæresis, in

his poëtis frequentissima est; ea autem fit, cum duæ syllabæ ex vocalibus compositæ in unam coalescunt, ubi id res fieri postulat. Exempla in duabus primis fabulis en tibi, sed de multis pauca. Deos, monosyllabum, ut et, suo. Quiesci disyllabum; grandiuscula, tetrasyllabum, Andr. act. IV. sc. 5. 19. ait, monosyllabum: ibid. act. II. sc. 6. 19. et alibi. Ita, fuit, monosyllabum, ut apud Græcos yi in, harpyiæ, et in omnibus præteritis participiorum activæ aut medialis formæ, quæ sint secundi sexus. Ita et, siet, monosyllabum; possiet, duarum interdum est syllabarum. Sed et hujus figuræ exempla sunt apud Virgilium satis multa.

M. In medio dictionis eliditur: Andr. act. I. sc. 1. 64.

'Quicquam attine-re, enim ve-ro spectatum satis.'

Ibid. sc. 3. 1. 'Enim ve-ro, Dave,' &c.

Est anapæstus: versus autem est octonarius.

Ibid. act. III. sc. 2. 23. Ante consonantem in voce sequenti, eliditur.

'Certe enim scio: non satis me pernosti etiam qualis sim, Simo.'

Est dactylus in prima sede. Versus est tetrameter perfectus.

Ibid. act. IV. sc. 5. 7. 'Itan' Chrys' hem? nos quidem pol miseras perdidit.'

Eliditur L in, ille, illos, illis, &c. Et aliis quibusdam. Eliditur et D, ut in Eun. act. II. sc. 2. Eliditur quoque R, ut bene a Faërno observatum fuit. Graviter itaque lapsus est Muretus, qui non viderit in versu Æschyli, quem ipse profert, primam in, morphen Gr. esse brevem, propter R liquidam: atqui sic est. Unde apud poëtam Græcum, ut ostendi olim ad Phædrum: pherbe boas, pherbe mela, &c. Est autem hexametrum. Secundum illud, pherbe, junctum cum syllaba, as, effecerit palimbacchium, qui pes plane ab hoc genere alienus est.

Elisio interdum nulla est.

Breviant interdum Comici quæ alii producunt, ut I in, abi, Andr. act. I. sc. 5. 20. bis, et act. V. sc. 6. 14. Ita Terentius ultimam corripit in, mane, act. IV. sc. 4. 21. in, jube, act. V. sc. 4. 53. in, tace, Eun. act. III. sc. V. 23. &c. quia, ut opinor, ea verba erant et secundæ et tertiæ inflexionis.

## ME. TE. SE.

Pro ME dicebant MED: ut Andr. act. IV. scen. 4. 5.

'Reliquit med homo, atque abiit,' &c.

Sic enim omnino legendum est. Ita Plautus, med erga.

Ita fit et, sed, pro se; Terentius Andr. act. IV. sc. 5. 2.

'Quæ sed inhoneste optavit parere hic divitias.'

JAM disyllabum est, act. II. sc. 1. 29.

'Profer, dum proficiscar aliquo, ne videam: audi nunc iam.'

Est trochaicus. Sed hoc plus decies apud Plautum invenias. Pronuntiandum quasi si scriptum esset, Yam.

Hoc in primis necesse est meminisse, ne quis fallatur in metiendo carmine, Terentium ab uno genere ad alterum interdum transilire; quin et trochaicos iambeis, et contra, sic intermiscere, ut, absque diligenti observatione, id haud facile sentias.

EHO, ut aliæ quædam exclamationes, indignationes, interjectiones, interdum extra metrum censentur, ut Andr. act. IV. sc. 4. 27.

'Eho, an non est? recte ego semper fugi has nuptias.'

Cum autem sit iambicus senarius, 'Eho' debet esse extra versum; et id Græci factitabant, ut supra notavimus.

Postrema omnium observatio est, omnes omnino Fabulas Terentii in trochaicos desinere; quod idem de omnibus Plauti Comœdiis verum esse scio. Excipienda tamen videtur Pseudolus, cujus postremus versus est:

'Atque approbare hunc gregem, et fabulam; in crastinum vos vocabo.'

Sed audacter affirmare possim duobus in locis versum unum corruptum esse. Eum sic leges: ***Atque hunc approbare gregem, et fabulam; in crastinum vos voco.*** Quod miror a nemine animadversum fuisse. At istuc, fabulam, disyllabice pronuntiari debet, ex regulis et exemplis superius positis. Cetera bene procedent. In extremo versu Asinariæ est etiam error: nam ille versus ex Trochaico legitimo factus est octonarius vitiosus duobus locis. Sic habet:

'Remur impetrari posse, si plausum sic clarum datis.'

Sic autem ille scribendus:

***Remur impetrari posse, si plausum clarum datis.***

Ceteri, qui a Grege pronuntiantur, et hunc præcedunt, sunt certissimi Trochaici.

Hæc paucis quidem, sed, ut spero, ea satis fuerint ad illa intelligenda quæ in ceteris Terentii Fabulis paulo impeditiora videbuntur. Neque vero mihi ad credendum difficile est, quæ dixi modo, non ex æquo omnibus probatum iri; sed ad eos provoco, qui scriptores antiquos bene ac diligenter legerint.

# DE RATIONE METRI TERENTIANI
# JO. LENGIUS.

De metris Terentianis ut multa dicam, neque instituti nostri brevitas patitur; et plurimi, qui de hac re scripserunt, viri doctissimi supervacaneum fere fecerunt. Sed quoniam in variis hujus auctoris lectionibus dijudicandis metri ratio haud parum juvat, idcirco pauca quædam, quæ huc spectant, præmittenda duximus.

Versus igitur, quibus utitur Terentius, sunt plerumque vel trimetri sive senarii, vel tetrametri seu octonarii: dimetris quidem nonnunquam, sed rarius, utitur; monometris rarissime.

## DE SENARIIS.

Notum est Senarios olim perfectos sex pedibus iambis constitisse: qualis est:

Amantium iræ amoris integratio est.

Sed præter hunc versum nullibi me purum iambicum apud hunc auctorem deprehendisse memini: quod etiam facit ut credam, proverbiale hoc fuisse dictum, ab antiquiore aliquo poëta mutuatum. Deinde autem receptum est, ut præter pedem iambum tribrachyn (qui fit et resolutione iambi) etiam spondæus et omnes pedes qui sunt ejusdem cum spondæo temporis (præter amphibrachyn) in sedibus imparibus, nempe prima, tertia, quinta admitterentur; locos pares, i. e. secundum, quartum, sextum occupante interim solo iambo. Hujusmodi versus apud Græcos tam comicos quam tragicos usitatissimi, apud nostrum auctorem interdum, sed minus frequenter, apparent: ut:

Accede ad ignem hunc, jam calesces plus satis.

Postremo igitur, ut metrum comicum ad sermonem vulgarem propius accederet, de sede sexta tantum sive ultima soliciti esse cœperunt, ut ipsam semper iambus occuparet; in ceteris autem, dummodo trochæum excluderent, satis habuerunt, si vel tribrachyn, vel spondæum, vel spondæo (quoad tempora) parem dactylum, anapæstum, proceleusmaticum pro libitu usurparent. Per trochæum autem, quem nunquam admittit carmen iambicum, istum semper intelligo pedem, cujus primam syllabam longam sequitur

altera brevis, qui maxime iambo contrarius est. Quod ideo hic obiter moneo, quia Cicero et Quintilianus hunc pedem choreum plerumque appellant, illum autem alterum tribus brevibus constantem trochæum vocant: contrarium vero facit Hephæstion, et plerique grammatici; quos ideo sequimur, ne a more recepto discedere videamur.

Proceleusmatici quidem minus frequenter occurrunt quam ceteri pedes supra memorati, sed nonnunquam tamen adhibentur: ut:

Qui sæpe propter invidiam adimunt diviti:

sæpius autem in prima sede, et in iis dictionibus quæ ad flexum vocis magis accommodantur: ut:

Ita populus studio stupidus in funambulo.
Minime equidem me oblectavi, quæ cum milite.

Quinta vero sedes vel proceleusmaticum vel tribrachyn raro admittit; ne scilicet nimius sit brevium syllabarum concursus, quem, prope finem versus, aures non facile patiuntur.

## DE TETRAMETRIS.

Tetrametri seu octonarii sunt vel iambici, vel trochaici. Rursus iambici tetrametri sunt vel acatalectici, vel catalectici. Acatalectici vocantur, qui justam mensuram octo pedum semper habent, quorum ultimus est iambus:

Nil tam difficile est, quin quærendo investigari possiet.

Iambici catalecti (qui et scazontes dicuntur) sunt quibus in fine una deest syllaba, sedem septimam sive penultimam occupante iambo: ut:

***Salu | tant ad | cœnam | vocant | adven | tum gra | tulan | tur.***

In catalecticis tamen, apud comicum nostrum, pro iambo sæpe ponitur spondæus vel dactylus in sede penult. vel etiam tribrachys: ut, Hec. II. 2.

Novi: et quæ dicis omnia esse ut dicis animum induco.
Et te hoc mihi cupio credere, illam ad vos redire studeo,
Si facere possim ullo modo. L. Quæ res te facere id prohibet?

Trochaici tetrametri apud hunc auctorem sunt plerumque catalectici, i. e. quibus in fine una deest syllaba brevis, quo minus constent octo plenis pedibus, quorum septimus est trochæus: ut:

Pro pec | cato | magno | paulum | supplici | i satis | est pa | tri.

Loci reliqui tribrachos, spondæos, dactylos, anapæstos admittunt, iambo semper excluso, qui nunquam trochaicum ingreditur carmen, uti nec trochæus iambicum. Nec tamen tantum interest inter trochaicum et iambicum versum, quin, qui nunc trochaicus est catalecticus, possit modo fieri iambicus acatalectus, si unicam duntaxat syllabam initio præponas: ut:

*Cum faci | em vide | as vi | detur | esse | quanti | vis pre | ci.*

Trochaicus est; sed si legas:

*Qui, cum | faciem | videas | vide | tur es | se quan | tivis | preci,*

fit iambicus acatalectus; hoc enim modo neque hunc ingreditur trochæus, neque illum iambus. Hinc etiam sæpe fit ut propter syllabam aliquam communem idem versus possit aliquando vel trochaice vel iambice mensurari: ut:

Eho, non tu dixti esse inter eos inimicitias, carnufex?

cum enim ultima in, Eho, sit brevis, trochaicus est versus; at si vel longam facias, vel *nonne* pro *non* legas, e trochaico statim fiet iambicus acatal. et propterea trochaici a nonnullis appellantur iambici ab initio catalectici: quod Aristoteles etiam facere videtur, ubi hunc versum ex iambis Archilochi citat, Rhet. l. III. c. 17.

Χρημάτων δ' ἄελπτον οὐθέν ἐστιν οὐδ' ἀπώμοτον.

Atque exinde nemini mirum videri debet, si trochaicos cum iambicis in eadem scena sæpe mistos videat, cum ab his ad illos tam facilis sit transitus.

Trochaicis acatalectis parcius uti videtur, atque ibi solum ubi fabulæ partes turbatiores aguntur, ita ut vix numerum sentire possis: ut, Phorm. I. 3. 1.

Adeon' rem redisse, ut qui mihi consultum optume velit esse:

et in iis ipsis locis multo majori numero catalecticorum semper immiscentur. Et certe felicissima ubique arte id agit Poëta, ut rerum quæ aguntur turbatam vel tranquillam rationem carminis etiam ratio confusa vel expedita semper exprimat: quod etiam facit ut plurimum voluptatis iis prorsus pereat, qui ad hunc auctorem legendum neglecta vel non intellecta metri ratione accedunt.

Tetrametris nonnunquam interseritur dimeter iambicus: ut,

Verebar quorsum evaderet:
Amore abundas, Antipho:

aut trochaicus: ut, Proh Deum atque hominum fidem: rarius monometer, ut, Quid illud est.

Sed de his non opus est ut quicquam dicam, cum et raro occurrant, et ex iis quæ de trimetris et tetrametris diximus, facile possint intelligi.

## DE LICENTIA METRI TERENTIANI.

Diximus supra, carmen iambicum a comicis usurpatum, præter pedem iambum, etiam spondæum, aliosque pedes, qui sunt ejusdem cum spondæo mensuræ, frequentius admittere. Dubitatur autem interea inter doctos, annon et pes creticus sive amphimacer, qui spondæum excedit, in metro Terentiano locum habeat: quanquam enim alii nunquam admittendum esse censeant; alii tamen admittunt, sed parcius. Et certe siquis ad normam Virgilianam omnes nostri Comici voces vocumque pronuntiationes expendendas esse credat, nullo modo pedem istum effugere poterit. Sed, cum heroicum carmen longe a comico scribendi modo distet, dubitandum non est quin et alius quoque pronuntiandi modus huic, alius illi conveniat. Comœdia quippe popularem fere sermonem nobis exhibet; cujus apud omnes gentes mos est, ut eæ dictiones, quæ frequentius occurrunt, contractiore modo sæpe pronuntientur, et veluti in unam coëant: quod tamen, si vel in oratione gravi vel in heroico carmine fieret, ridiculum videretur. Hoc modo apud auctorem nostrum voces, quid, quod, sed, &c. cum voce sequenti quodammodo coalescere interdum videntur: ut:

Nihil propter hanc rem; sed est quod succenset tibi.
Quidnam est? puerile est: quid est? nihil: quin dic, quid est?

ubi, ne pes creticus admittatur, sed est, et, quid est, quasi in unam coire syllabam credimus. Quod autem hic de pede cretico vitando diximus, de ceteris etiam intelligendum est qui spondæum excedunt. Sic vox, Nihil, in primo pede prioris versus modo allati, monosyllaba est; quanquam in quarto pede sequentis eleganter disyllabice pronuntietur. Eodem modo non solum voces, magis, et, satis, sed etiam, quidem, simul, apud, et tamen, vel ultimam literam sæpe elisam habent, vel in unam syllabam contrahuntur: ut:

Ne hoc quidem tacebit Parmeno. Oh dubiumne id est?
Et simul conficiam facilius ego quod volo.
Præsto apud me esse aiunt: egomet convivas moror.
Tamen vix humane patitur, verum si augeam.

Muretus quidem, ut hanc licentiam effugiat, legit: *Tamen humane vix patitur*—— sed in nullis Mss. ita legitur, neque Latina videtur ea verborum collocatio. Et certe quanquam frequentes istæ sive collisiones sive elisiones syllabarum illorum auribus insolitæ videantur, qui omnia ad Augustani ævi normam exigere solent; non absurdæ tamen iis videbuntur, qui vel Enniani sæculi reliquias legunt, vel popularem loquendi morem, quem supra memoravimus, paulo attentius considerant: nec fortasse mirabuntur, si primam syllabam in, ille, ipse, iste, &c. vel ultimam in, vide, cave, jube, domi, heri, &c. sæpe correptam videant. Ob eandem etiam rationem sæpe fieri solet ut, Dii, Deos, ait, scio, mihi, meus, tuus, suus (nonnunquam, tibi et sibi, ut putat Faërnus) in unam syllabam contrahantur, aut vox, jam, in duas extendatur. In vocibus, ejus, hujus, cujus, sunt qui primam syllabam corripiendam, et s finale in secunda elidendum, ante consonam, more antiquo, censent: quorum sententiam etsi non prorsus improbamus, melius tamen versui consuli posse censemus, si eæ voces in unam syllabam inter pronuntiandum contrahantur, adeo ut eodem fere modo proferantur quo apud Anglos, his et whose: ut:

Si illum relinquo, ejus vitæ timeo; sin opitulor, hujus minas.

Interjectiones, jurandi adverbia, et voces fictitias, pro libitu loquentis vel produci vel corripi, ipsa comicæ locutionis ratio suadet ut credam; neque opus esse, ut pro *at at* scribatur *at at at*, vel *æpol* pro *edepol*, quæ vox sæpe primam corripit apud hunc auctorem. Nemo non observat voces esse quasdam quæ diversam quantitatem apud diversæ ætatis scriptores habent: sic vox, suspicio, contra mensuram hodiernam, plerumque apud nostrum auctorem secundam syllabam producit: quod ne fieret, Goveanus in ejus locum reposuit *suspectio;* sed sine ratione, cum idem fieri videas apud Plautum:

Et ne in suspicione ponatur stupri: Amph. I. 2. 27.
Suspiciones omnes ab se segreget: Asin. IV. 1. 29.

Et apud Phædrum in Prologo lib. III.

Suspicione siquis errabit sua.

Nec a ratione fortasse alienum videbitur, si syllaba natura brevis interdum, quasi data opera, producatur, quo magis emphatice mentem loquentis exprimat. Sic Phorm. v. 6. 75.

Quin novo modo ei faceres contumeliam.

Quo in loco Phormionis personæ admodum convenire mihi videtur, si prima syllaba in, novo, comice producta sit. Agnosco quidem Faërnum, ut et Waseum, aliter hunc versum metiri, nempe contrahendo vocem, novo, in unam syllabam, et primam in, ei, producendo: sed hæc ratio impeditior videtur: quod si cui neque horum neque nostra hujus versus expediendi ratio placeat, næ iste turbatum a Mureto verborum ordinem, contra omnium Mss. fidem, si velit, amplectatur. Ita enim Muretus legit:

Novo modo ei quin faceres contumelias:

sed, an hæc verborum collocatio venusta sit, doctis judicandum relinquo.

Cum tantam itaque licentiam sibi nonnunquam sumserint Comici, ut metrum suum ad popularem loquendi morem magis accommodarent; mirum non erit si frequentius ista libertate utantur, quam vel ipsi carminis heroici scriptores sibi interdum permiserunt. Hinc m finale vel vocalis ante alteram vocalem in sequenti dictione sæpe non eliditur: ut:

Ego cum illo quocum tum uno rem habebam hospite.
Jamdudum te amat, jamdudum illi facile fit.
Eho vero laudas qui heros fallunt? in loco:

nec euphonia sua caret hæc elisionis omissio.

Initium quoque sequentis versus sæpe in scansione fini præcedentis annectendum est: ut:

Rationem, est hercle inepta, ne dicam dolo,
Atque absurda: pisces ceteros purga, Dromo.

S finale ante consonam sæpe exteri, non opus est ut memorem, cum nemo, qui vetustiorum poëtarum reliquias versat, hoc ubique fere fieri non videat.

Atque hæc de Comicorum licentia quasi obiter attigisse sufficiat. Qui plura cupit, Gabr. Faërni emendationes adeat, hominis in hoc genere versatissimi? vel Chr. Wasei nostratis libellum qui Senarius inscribitur, sive de legibus et licentia veterum poëta

rum, ubi tota res fusissime explicatur, et innumeris confirmatur exemplis. Et certe, si ad hanc liberiorem veterum poëtarum normam viri ingenio et doctrina spectatissimi Goveanus et Muretus satis attendissent, haud tantum sibi in immutando Terentio licentiam, contra optimorum codicum auctoritatem, temere arripuissent. Sed, dum omnia ad hodiernas metri Virgiliani regulas cogere studuerunt, verborum ordinem invertere, voces minutiores pro libitu addere vel detrahere, versus nunc hoc, nunc alio modo secare non sunt veriti; adeo ut nonnullis in locis sua plane Terentio venustas periisse videatur: quis enim hunc verborum ordinem Terentiana elegantia dignum dicet?

Omnes in lauta te et bene parte aucta putant.

Neque ab exemplari Muretiano satis sibi cavisse videtur Cl. Heinsius: qui, quanquam plurimis in locis emendationes Faërni e lib. Bemb. secutus sit, ordinem tamen verborum a Mureto turbatum ita sæpe non emendavit, ut, utraque simul admissa lectione, ne metrum quidem ipsum constet: quod ne temere dictum videatur, unum aut alterum exemplum apponam. Heaut. v. 4. 12. olim ita legebatur:

*Non sunt hæc jam parentis dicta: non si ex capite sis meo:*

qui versus, cum iambicus inter trochaicos Mureto ferendus non videretur, ita ab illo est mutatus:

*Non sunt hæc jam dicta parentis: non si ex capite sis meo:*

cum autem recte moneret Faërnus voculam *jam* in omnibus deesse Mss. sic melius constare trochaicum; sustulit eam Heinsius, sed ordinem verborum sequentium *dicta parentis* non animadvertit, qui ita neque iambicus neque trochaicus erit, nisi legas, ut olim, *parentis dicta*. Sic Adelph. v. 2. 14. cum olim legeretur:

*Alia cura: porro autem dum studeo illis ut quam plurimum;*

Muretus (ut constaret trochaicus) ita invertit:

*Alia cura: porro autem illis dum studeo ut q. p.*

Faërnus e Mss. pro *porro* restituit *heia*, quod et versum sanat absque ista inversione. Heinsius autem admissa voce, heia, dum sequentium verborum ordinem antiquum restituere neglexit, versum prorsus corrupit. Eodem modo si inter voculas duas, (quas

simul constare metri ratio vetat,) utri utra locum cedat, ambigatur; interdum, posthabita metri ratione, utramque admittit; interdum contra, irreptitiam simul cum genuina delet. Sic cum huic versui olim,

Sine me vacuum tempus ne quod dem mihi,

deesse aliquid ad metrum viderat Muretus, ex conjectura *dem* mutavit in *duim;* Faërnus autem e cod. Bemb. pro *vacuum* reposuit *vacivom:* Heinsius, contra metrum, utramque simul mutationem retinuit. Sic Heaut. IV. 5. 19.

Quod ei es pollicitus: garris: unde id? a tuo patre.

cum aliquid metro superesse deprehenderetur, Muretus ex ingenio suo delevit vocem *tuo,* Faërnus ex auctoritate Mss. delevit *id;* editio Heinsiana utramque vocem sustulit, metro rursus depravato. Quod pluribus in locis fieri videbit, quicumque editiones Mureti, Faërni, atque Heinsii invicem conferre operæ pretium fore existimabit.

---

FRANCISCUS HARE, S. T. P.

## DE METRIS COMICIS.

Qui cum fructu legere velit, quæ de metris comicis dicturus sum, domo afferat oportet eorum cognitionem, quæ in vulgatis carminis condendi regulis continentur; neque enim prima prosodiæ elementa tradere hujus instituti est. Qui iis leviter imbutus est, novit brevem syllabam unius esse temporis, longam duorum; pedes autem ex syllabis componi; et ex iis unum esse duorum temporum, pyrrichium; tres trium, trochæum, iambum, tribrachyn; quatuor temporum quatuor, spondæum, dactylum, anapæstum, et amphibrachyn, (sed hic ultimus ad metra Terentiana intelligenda prorsus inutilis;) tres ex pedibus simplicibus quinque temporum, bacchium, antibacchium, et creticum; unum denique sex esse temporum, nempe molossum: sed hi quatuor ad pæonicum genus spectant, de quo nihil hic dicturus sum.

Ex pedum dissyllaborum geminatione vel conjunctione oriuntur metra, quæ Græci διποδίας seu συζυγίας dixere, numero sedecim.

1. Ex pyrrichio geminato fit proceleusmaticus, temporibus

spondæo æqualis, adeoque in simplicium pedum numero merito ponendus.

2. Ex geminato trochæo, trochæo-trochæus, seu ditrochæus.
3. Ex geminato iambo, diiambus.
4. Ex geminato spondæo, dispondæus.
5. Ex trochæo et pyrrichio, pæon primus.
6. Ex pyrrichio et trochæo, pæon tertius.
7. Ex iambo et pyrrichio, pæon secundus.
8. Ex pyrrichio et iambo, pæon quartus.
9. Ex trochæo et iambo, choriambus.
10. Ex iambo et trochæo, antispastus.
11. Ex pyrrichio et spondæo, ionicus a minore.
12. Ex spondæo et pyrrichio, ionicus a majore.
13. Ex trochæo et spondæo, trochæo-spondæus, seu epitritus secundus.
14. Ex spondæo et trochæo, spondæo-trochæus, seu epitritus quartus.
15. Ex iambo et spondæo, epitritus primus.
16. Ex spondæo et iambo, epitritus tertius.

Ex hisce metris quatuor solum ad præsens institutum faciunt, secundus scilicet, quartus, decimus tertius, et decimus quartus.

In hæc quatuor metra, aliave quæ iis sunt temporibus æqualia, omnes versus Terentiani, exceptis pauculis pæonici generis, ut mox videbimus, resolvi possunt. His igitur probe cognitis, nihil erit in metris Terentianis, quod non vel tironi facillimum videbitur, præter licentias, de quibus suo loco.

Metra autem quæ quatuor supra memoratis temporum ratione paria sunt, et eorum vicem sustinere possunt, sequens tabella exhibet.

| Trochæo-trochæo seu ditrochæo | Trochæo-spondæo seu epitrito secundo | Spondæo-trochæo seu epitrito quarto | Spondæo-spondæo seu dispondæo. |
|---|---|---|---|
| Sunt temporibus æquales, | | | |
| Ditribrachys | Tribrachy-spondæus | Spondæo-tribrachys | Spondæo-dactylus |
| Tribrachy-trochæus | Tribrachy-dactylus | Dactylo-trochæus | Dactylo-spondæus |
| Trochæo-tribrachys | Tribrachy-anapæstus | Dactylo-tribrachys | Spondæo-anapæstus |
| | Trochæo-dactylus | Anapæsto-trochæus | Anapæsto-spondæus |
| | Trochæo-anapæstus | Anapæsto-tribrachys | Dactylo-anapæstus |
| | | | Anapæsto dactylus |
| | | | Didactylus |
| | | | Dianapæstus. |

Unaque cum iis metrorum viginti quinque numerum conficiunt; quæ juxta alphabeti ordinem in quinque classes distributa lectori ob oculos ponere utile putavi, cum exemplis singulorum adjunctis, locisque unde sunt desumta.

1. A. A. Dianapæstus: iter hac-habui. Eun. v. 8. 35.
2. A. D. Anapæsto-dactylus: tĕ amō-quo magĭs. Ad. iv. 5. 46.
3. A. S. Anapæsto-spondæus: videō-sentum. Eun. ii. 2. 5.
4. A. Tr. Anapæsto-tribrachys: itidem-pătria. Eun. ii. 2. 4.
5. A. T. Anapæsto-trochæus: prius au-dite. Eun. v. 8. 37.
6. D. A. Dactylo-anapæstus: est genus-hominum. Eun. ii. 2. 17.
7. D. D. Didactylus: quid lacry-mas pater. Ad. iv. 5. 45.
8. D. S. Dactylo-spondæus: ut tuo a-mori. Eun. v. 8. 46.
9. D. Tr. Dactylo-tribrachys: interea-aliquĭd. Heaut. ii. 4. 11.
10. D. T. Dactylo-trochæus: suppedi-tare. Eun. v. 8. 46.
11. S. A. Spondæo-anapæstus: quid con-libuit. Eun. v. 8. 26.
12. S. D. Spondæo-dactylus: nemo est-principi°. v. 8. 48.
13. S. S. Dispondæus: pannis-annis. ii. 2. 5.
14. S. Tr. Spondæo-tribrachys: multum ac-cipere. v. 8. 45.
15. S. T. Spondæo-trochæus: ut spes-nulla. Eun. ii. 2. 9.
16. Tr. A. Tribrachy-anapæstus: adeo ut-etiam. Hec. ii. 1. 24.
17. Tr. D. Tribrachy-dactylus: nisi vi-des nisi. And. ii. 2. 36.
18. Tr. S. Tribrachy-spondæus: homine-quoquo. Eun. v. 8. 53.
19. Tr. Tr. Ditribrachys: hodie-item-alia. And. ii. 2. 17.
20. Tr. T. Tribrachy-trochæus: mea quidem-hercle. And. ii. 2. 10.
21. T. A. Trochæo-anapæstus: missa-facio ef-. Ad. v. 9. 34.
22. T. D. Trochæo-dactylus: dum stu-des dare. Eun. v. 4. 28.
23. T. S. Trochæo-spondæus: vis po-tiri. Heaut. ii. 3. 81.
24. T. Tr. Trochæo-tribrachys: fundite-emite. Ad. v. 9. 34.
25. T. T. Ditrochæus: vis a-mare. Heaut. ii. 3. 81.

Hi sunt pedes compositi, seu metra quibus ad metra Terentiana explicanda opus erit, quos omnes compendii gratia ditrochæos dicere liceat, cum ditrochæis vel puris vel impuris pares sint. Horum vero numerus augeri possit, si longam syllabam in dactylo vel anapæsto in duas breves resolvendo eorum loco proceleusmaticum suffeceris, ut, quam quidĕm redeat ăd, Heaut. v. 3. 8. sed hoc rarissime factum est, nec ullus fere proceleusmatici usus, nisi

cum in fine versus dactyli vel cretici locum sustinet, quod sæpissime fit. Quin et e metris supra positis ista in quibus pes posterior est dactylus, vel ubi nimius syllabarum brevium concursus, rarius usurpantur; optima contra illa sunt, in quibus primus pes trochæus vel trochæo par, vel anapæstus; alter vero vel spondæus, vel anapæstus. Purus enim ditrochæus est levior numerus et tripudiis quam sermonibus aptior, ideoque levitatem istam adjunctione tardioris pedis temperare visum est.

His de metris præmissis, jam ad versus ipsos accedamus; quos ut penitius intelligamus, ante omnia hoc principio loco, utpote quo tota fere res innitatur, ponendum est, versus comicos cujuscumque generis non per simplices pedes, sed per metra seu *διποδίας* dimetiendos esse.

Hoc præceptum, quod est quantivis pretii in re metrica, Græcis unice debemus. Quibus non est copia consulendi de hac re Hephæstionis Alexandrini libellum de Metris, qui jam diu est rarissimus, adeant vetera scholia in Aristophanem, vel Triclinii in Sophoclem: in iis videbunt versus omnes per integra illa scripta per *διποδίας* dimensos: quod apud Græcos tam constans fuit, ut inde nomina versibus indiderint, ac trimetros et tetrametros dixerint, quos Latini non sine magno rei metricæ incommodo, senarios et octonarios. Hinc enim factum est ut vetus illa per metra dimensio paulatim in desuetudinem abierit, et una cum ea rei metricæ scientia, quod ad hæc versuum genera, fere interciderit. Qui enim, metrorum subsidio destitutus, de versus mensura judicare nequit, nisi ex pedum simplicium numero, nec ipse veterum Comicorum scripta apte et numerose leget, neque, si ab aliis recitentur, numerum in iis aliquem deprehendet; nec unquam sciet, num versus suis numeris constet, nisi ad digitos exigat, quod non molestum modo, sed et nimis quam absurdum; cum et nimiam id inter legendum vel audiendum moram, præterquam res patitur, postulet, gratiamque omnem et venustatem numerorum ab aure, cujus unum est de numeris judicium, et cui delectandæ præcipue inserviunt, in totum eximat. Contra, qui versibus comicis per metra dimetiendis assueverit, statim ex ipso versus sono, simulac audierit, facile intelliget cujus generis sit, an in parte aliqua quantitas deficiat, aut aliquid vitii sit in numeris; nec opus est ad judicium de his ferendum, ut in concilium digitos adhibeat.

Hæc ita esse res ipsa comprobabit exemplis quæ mox afferam

ex trochaico genere desumtis. Sentio quidem me hic ab aliis rei metricæ scriptoribus abire, qui de iambico genere primo loco solent agere, ut antiquissimo et facillimo: sed doctissimorum virorum venia dicere liceat, utroque nomine eos vehementer falli. Primum enim clarissimo ex Aristotelis libro de Poëtica testimonio constat trochaicum genus fuisse antiquissimum. Hæc enim ille c. 4. *Τό, τε μέτρον ἐκ τετραμέτρου (τροχαϊκοῦ) ἰαμβεῖον ἐγένετο. τὸ μὲν γὰρ πρῶτον τετραμέτρῳ ἐχρῶντο, διὰ τὸ σατυρικὴν καὶ ὀρχηστικωτέραν εἶναι τὴν ποίησιν. λέξεως δὲ γενομένης, αὐτὴ ἡ φύσις τὸ οἰκεῖον μέτρον εὗρε. μάλιστα γὰρ λεκτικὸν τῶν μέτρον τὸ ἰαμβεῖόν ἐστι.* Quod si hoc secus se haberet, tamen, si quæ de re metrica scripturus sum, facilius intelligentur ea primum tradendo, quæ ad trochaicum genus spectant, hæc est idonea ratio, cur hanc potius quam illam viam insistamus. Hæc autem ratio quantum altera facilior sit, et non modo rei metricæ imperitorum captui accommodatior, sed et rei ipsi de qua agitur, aptior atque utilior, non opus est ut verbis meis dicam; lector ipse statim expertus re ipsa deprehendet.

Sed, antequam vera ex Terentio exempla adducam, fictis exemplis, uno scilicet verbo sæpius repetito, singula versuum genera lectori ob oculos ponam, quo clarius et planius eorum naturam, quantitatem, et numerum perspiciat. In trochaico igitur genere, trochaici tetrametri integri exemplum hoc esto:

Phormi-onem = Phormi-onem || Phormi-onem = Phormi-onem.

Hoc est perfectissimi trochaici tetrametri exemplum: *διποδίαι* enim, seu metra quibus constat, sunt omnia ex trochæo et spondæo, id est, ex epitritis secundis conflata, quæ hujus generis summa laus est. Trochaici enim generis proprium est, ut trochæus sit in locis imparibus, sive in priore metri parte; in altera vero spondæum vel spondæo parem, ut prius dixi, malit, ne justo levior et mobilior sit. Hunc versum integrum dixi, quoniam constat ex quatuor metris sive *διποδίαις* integris; quod genus Græci *ἀκατάληκτον* dixere, ut distinguatur ab aliis, in quibus aliquid vel deficit, vel superat. Si versus una syllaba excurreret ultra debitam tetrametri mensuram, *ὑπερκατάληκτον* dixere; si una syllaba deficeret, *καταληκτικὸν*; si pede integro, *βραχυκατάληκτον*. Atque hæc vocabula Latini rei metricæ scriptores sua etiam fecere, cum verbis e Latio sumtis eorum vim haud æque commode exprimere potuerint. Ut hujus autem versus naturam et venustatem intelli-

gas, ad singula metra paululum subsistas oportet; quod si feceris, videbis non modo nullam in medio versu cæsuram fieri, sed et singula metra, intra suos quodammodo limites conclusa, integris dictionibus finiri, ita ut nusquam unum idemque verbum in diversa metra distrahatur: quod etiam in veris exemplis plerumque fieri comperiemus, ut hoc indicio, si dubium aliquando inciderit (quod interdum fit) ad quodnam genus versus referendus sit, iambicum dico an trochaicum, si ad trochaicum genus reducendo verba in metrorum finitionibus crebris cæsuris incidantur, hoc inquam indicio satis certo cognosci possit alterius esse generis. Ut hæc quæ dixi hujus carminis propria esse lector facilius deprehendat, versum quem exempli loco adduxi in bisegmenta hac nota || distinxi, bisegmenta vero in metra hac =, metra denique in pedes ex quibus constant hac -. Atque harum notarum primam per totam hanc editionem in versibus tetrametris, qui etiam quadrati a Latinis rei metricæ scriptoribus dicuntur, semper adhibui; alias vero duas notas iis tantum in locis, ubi metrum impeditius visum est, et molestiam aliquam lectori parum in his exercitato creare potuisset.

His de hoc ficto exemplo dictis, ad illud vera quædam e Terentio sumta jam expendamus; qualia sunt hæc ex Eun. IV. 6. 1.

Th. Cred$^{o}$ equid$^{em}$ - illum = j$^{am}$ adfu-tur$^{um}$ esse ||, ut ĭll$^{am}$ a m$^{e}$ - eripi = at; sine-veniat.
Atqui - s$^{i}$ illam = digit$^{o}$ at-tigerit || un$^{o}$, ocul$^{i}$ - illic$^{o}$ = effodi-entur.
Usque ad$^{eo}$ e$^{go}$ - ĭllĭus = ferre - poss$^{um}$ in || epti$^{am}$-, et mag = nifica verba,
Verba - dum sint = : ver$^{um}$ en$^{im}$ - s$^{i}$ ad rem || confe-rentur = , vapulabit.
Ch. Thais -, ego jam = dud$^{um}$ hic - ads$^{um}$. Th. O || mi Chre-mes, t$^{e}$ ips$^{um}$ = expec-tabam.
Scin tu - turb$^{am}$ hanc = propter - t$^{e}$ esse || fact$^{am}$? et -, ade$^{o}$ ad = t$^{e}$ atti-ner$^{e}$ hanc
Omnem - r$^{em}$? Ch. Ad me = ? qui? quas$^{i}$ - istuc ||. Th. quia dum-tibi so = rorem - studeo
Redder$^{e}$ - ac re = stituer$^{e}$ -, hæc atq$^{ue}$ || hŭjŭsmo-di sum = multa - passa.

Quibus addas hæc ex Heaut. III. 3. 1.

Ch. Quid ĭstuc - quæs$^{o}$ est = ? quĭ ĭstic - mos est, || Clitiph$^{o}$ -? ĭtane = fier$^{i}$ o-portet?
Cl. Quid ego - feci = ? Ch. Vidin - ego te || modo man$^{um}$ - in sin$^{um}$ = huic mere-trici——et v. 6.
Homin$^{em}$ a-micum = recipere$^{e}$ - ad t$^{e}$, atq$^{ue}$ || ejus a-micam = subagi-tare.
Vel her$^{i}$ in - vino = qu$^{am}$ immo-destus || fuisti-. Sy. Factum = . Ch. Quam mo-lestus.

Et Adelph. II. 1. 1.

**SA. Obse-crŏ popu≡lares - ferte ‖ miser$^{o}$ atq$^{ue}$ - inno≡cent$^{i}$ auxilium :**
**Subve-nit$^{e}$ inop$^{i}$ ≡ . Æs. Oti-ose ‖, nunc jăm - illic$^{o}$ ≡ hic consiste.**
**Quid re - spectas ≡ ? nihil pe-ricli est ‖; numquam - d$^{um}$ eg$^{o}$ ader$^{o}$ ≡ , hic te-tanget.**

Et Hec. IV. 1. 1.

**Perii - , quid agam ≡ ? quo me - vertam ‖ ? quid vi-ro meo ≡ respon-debo**
**Misera - ? n$^{am}$ audi≡visse - vocem ‖ pueri - visust ≡ vagi-entis.**

Et ex Phorm. III. 1. 1.

**En$^{im}$ ver$^{o}$ - Anti≡phō mul-timodis ‖ c$^{um}$ istoc - anim$^{o}$ es ≡ vitupe-randus :**
**Itane - t$^{e}$ hinc ab≡iss$^{e}$, et - vitam ‖ tuam tu-tand$^{am}$ ali≡is dedisse ?**
**Alios - tuam rem ≡ credi-disti ‖ mag$^{is}$ quam - tet$^{e}$ ani≡madversuros ?)**
**N$^{am}$ ut ut e-rant ali$^{a}$ ≡ , illi - certe ‖, quæ nunc - tibi dom$^{i}$ ≡ est, consuleres.**

Qui hos versus attentius expendet, comperiet unum tantum ex iis esse, in quo bisegmentum non integra dictione claudatur; in eo vero, non simplicem vocem distrahi, sed præpositionem solum, quacum composita est: et tum in bisegmentis, tum in metris fere omnibus, si qua dictio in duo metra dividatur, sectionem ita fieri, ut syllaba, in quam accentus cadit, non divellatur e sequentibus, sed una cum iis eidem metro accedat.

Atque hæc de hac prima trochaici tetrametri specie dicta sint, qua quidem Terentius rarissime utitur, nisi in initiis scenarum; atque ibi raro invenies plus uno versu hujus generis adhiberi, adeo ut in toto Terentio vix sint totidem alia, quot hic adduxi. In hoc autem versu ut venustas aliqua sentiatur, partes ejus tardius proferendæ sunt, quod et ipsa in initiis scenarum collocatio quodammodo ostendit, cum sermo in primo congressu ipsa natura duce fere semper lentior sit.

Versus, quo maxime gaudet in trochaico genere, quique jucundissime et summa cum venustate decurrit, una syllaba ab hoc deficit, inde dictus tetrameter catalecticus, Latini septenarium dixere, ad hunc modulum factus,

Phormi-onem ≡ Phormi-onem ‖ Phormio-nem ≡ Phormio :

qui constat ex tribus ditrochæis et cretico, pro quo, prima syllaba in duas breves resoluta, sæpe adhibetur proceleusmaticus. Hujus formæ exempla in Terentio ubique obvia. E multis hæc habe ex Andr. II. 2. 22.

Redeunt$^{i}$ - interea$^{a}$ = ex ip-sa re || m$^{ihi}$ inci-dit au=spici$^{o}$ : hem,
Paulul$^{um}$ - obson$^{i}$ = : ipsus - tristis ||: d$^{e}$ impro-viso = nuptiæ :
Non co-hærent =. Pa. Quorsumn$^{am}$ - istuc || ? Da. Ego me - continu$^{o}$ =
ad Chremem.
Nihil or-nati =, nihil tu-mult$^{i}$. ac||cess$^{i}$ : intr$^{o}$ - aspe=xi. Pa. Scio.
Magnum - signum =. Da. Num vi-dentur || conve-nir$^{e}$ hæc = nuptiis ?
Pa. Non, o-pinor = Dav$^{e}$. Da. O-pinor ||, narras - ? non rect$^{e}$ = accipis.
Certa - res est = : etiam - puer$^{um}$ inde || abiens - conve-ni Chremis,
Oler$^{a}$ et - piscicu=los mi-nutos || ferr$^{e}$ obol$^{o}$ - in cœ=nam seni.

Et Eun. v. 8. 45.

Quod des - paulul$^{um}$ = est, ne-cess$^{e}$ est || mult$^{um}$ ac-cipere = Thaidem,
Ut tu$^{o}$ a-mori = suppedi-tare || possit - sine sum=tu tuo.
Ad omni$^{a}$ - hæc magis = oppor-tunus ||, nec magis - ex u=su tuo,
Nem$^{o}$ est : - principi$^{o}$ = et habet - quod det || : et dat - nemo = largius.
Fatuus - est, in=sulsus -, tardus ||, stertit - noctesq$^{ue}$ = et dies.

Et Adelph. v. 4. 1.

Nunq$^{uam}$ ita - quisquam = bene sub-ducta || ration$^{e}$ - ad vi=tam fuit,
Quin res -, ætas =, usus - semper || aliquid - appor=tet novi ;
Aliquid - moneat =, ut illa - quæ te || scire - credas =, nescias ;
Et quæ - tibi pu=taris - prim$^{a}$, in || experi - und$^{o}$ ut = repudies.

Hecyræ denique illa III. 5. 20.

Ego me - scio ca=visse -, n$^{e}$ ulla || merito - contu=melia
Fier$^{i}$ a - vobis = possit - : idque || si nunc - memorar$^{e}$ = hic velim,
Quam fi-del$^{i}$ anim$^{o}$ =, et be-nign$^{o}$ in || ill$^{am}$ et - clemen=ti fui,
Vere - possum =; ut t$^{e}$ ex - ips$^{a}$ hæc || magis ve-lim re=sciscere.

Sed de hac trochaici catalectici specie hæc satis : est et alia catalectici species quam cretici loco claudit molossus, qui versus Scazon Hephæstioni dicitur; sed nulla hujus generis exempla sunt in Terentio; nihil igitur opus ut de eo plura hic dicam.

Est vero in trochaico genere præter has species insignis etiam dimeter catalecticus, seu posterius bisegmentum tetrametri catalectici, cujus hæc forma est :

Phormi-onem = Phormio.

Hujus generis versiculi singuli tantum occurrunt, nec sæpius simul repetiti, scenam vel scenæ partem constituunt, sed tetrametris eleganter immiscentur. Iis tamen parcius utitur Terentius. Exempla sint hæc :

Proh De$^{um}$ - atq$^{ue}$ homi=num fidem. And. I. 5. 10.
Quod s$^{i}$ ab-esset = longius. Adelph. IV. 1. 8. et
Dicam -, non æde=pol scio. Hec. IV. 1. 5.

Primum etiam hujus versus bisegmentum seu dimeter acatalec-

tus, est Plauto frequens, sed apud Terentium nusquam. Nec omittendum est apud Terentium Andr. IV. 1. 14. unum esse exemplum trochaici tetrametri brachycatalecti, cui scilicet integer pes deest ad tetrametrum complendum.

Non verentur =: illic ubi nihil || opus est-, ibi ve=rentur.

His de trochaico genere dictis, in quo lector nullam difficultatem sentiet qui hæc exempla probe tenet, nisi quæ ex licentiis oritur, siquidem metrice legere expedite queat, omissis literis quæ per synalœpham eliduntur; transeo ad iambicum genus, quo maxime Comici veteres utuntur, ut sermoni et rebus agendis omnium commodissimo. De hoc autem genere sciendum est, quod in paribus locis pedem illum postulet, unde ipsi nomen est. Atque hoc ex ipsa versus iambici natura profluit, cum a trochaico derivetur, qui iambicus fit, si principio syllabam vel semipedem apponas; quod cogitatum etsi neminem fugere potuisset, si de trochaico genere rei metricæ scriptores primum agere cœpissent, nescio tamen an cuiquam in mentem venerit ante doctiss. Bentleium nostrum. Is certe primus id me summonuit ante annos complures, cum, inter vario sermone confabulandum, de Terentii versibus forte verba faceret, pauca quidem, sed quæ homini non prorsus ἀμούσῳ satis essent. Hoc autem pacto syllaba brevis, quæ in trochaico versu secunda fuit, in iambico tertiam sedem occupabit; i. e. secundus pes erit iambus, atque ita porro in ceteris paribus locis. Sed ea veteres Comici usi sunt licentia, ut in omni sede præter ultimam spondæum vel spondæo parem reciperent, unde exsurgit non minor metrorum in hoc genere congeries, quam quæ genus trochaicum ingreditur: sed ab hac nova pedum compositorum mole lector liberabitur, cum perspiciet, quomodo versus iambicus a trochaico deducatur. Trochaici tetrametri catalectici exemplum hoc erat:

Phormi-onem=Phormi-onem || Phormi-onem=Phormio.

Appone syllabam principio, et ex hoc versu fiet iambicus tetrameter acatalectus:

Proh Phormionem, Phormionem, Phormionem, Phormio:

quod in metra iambica distinctum hanc formam induet:

Proh Phor-mio=nem Phor-mio=nem Phor-mio=nem Phor-mio:

quo nihil invenustius; sin syllabam, quam principio addideras, virgula apposita a sequentibus abscindas, metra, quæ supersunt,

erunt omnia eadem quæ prius, nempe ditrochæi: unde sequitur iambicum tetrametrum acatalectum commode spectari posse, ut compositum ex syllaba seu semipede, tribus ditrochæis, et cretico seu dactylo, cum ultima versus syllaba communis sit; aut si primam cretici syllabam in duas breves resolvas, proceleusmatico. Ut scias igitur, an hujus generis versus sit numeris suis integer, non opus est, ut ad pedes iambicos, seu metra ex iis composita confugias; rejecta ab initio syllaba vel semipede, qui sæpe duabus constat syllabis, quære modo, an supersint tres ditrochæi cum cretico, vel pede cretico pari: quod si rem ita se habere compereris, certo scis ad versum recte constituendum nihil desiderari; quantitas sua, numerus illi suus constat.

Atque hinc lector clare videat, quantum in re metrica tradenda factum sit compendium agendo primum de trochaico genere, et ex illo iambicum deducendo, contra quam vulgo fit; cum hoc pacto, qui unum novit, ambo noverit; nullum erit ei negotium cum pedibus iambicis, iisve pedum compositionibus seu metris, quæ genus iambicum constituunt; quæ et scire labor est, et, si scias, non tamen statim intelligas, utrum versus ex iis conflatus recte se habeat, necne: quod facillime dignoscitur, si, syllaba vel semipede ab initio rejecto, in trochaicum redegeris. Atque ad modum hunc iambicos tetrametros in hac editione ubique in medio versu distinguendos curavi; syllabam etiam vel semipedem ab initio in omnibus iambicis virgula resecui, quoties vel minimum difficultatis inerat ad dignoscendum, utrum unam, an duas syllabas abjicere oporteret. Hujus autem generis exempla hæc habe ex Eun. II. 3. 21.

**Haud′ similis - virg$^{o}$ est = virgi-num no‖strarum - : quas ma=tres student**
**De′missis - humeris = esse -, vincto ‖ pector$^{e}$-, ut graci=læ sient.**
**Si′qu$^{a}$ est ha-bitior = paulo -, pugil$^{em}$ esse ‖ aiunt- : dedu=cunt cibum:**
**Tamĕt′si bo-n$^{a}$ est na=tura-, reddunt ‖ cura-tura = junceas.**

Et III. 5. 35.

**Ad′hortor - properent = : d$^{um}$ appa-ratur ‖, virg$^{o}$ in - concla=vi sedet,**
**Su′spectans - tabulam = quandam - pict$^{am}$: ibi ‖ inerat - pictur$^{a}$ = hæc, Jovem**
**Quo′ pacto - Danaæ = misiss$^{e}$ - aiunt ‖ quond$^{am}$ in - gremi$^{um}$ imbr$^{em}$ = aureum.**

His adjungas Heaut. II. 1. 1.

**Quăm in′iqui - sunt pa=tres in - omnes ‖ adule-scentes = judices:**
**Qu$^{i}$ æq$^{uum}$′ esse - censent = nos a - pueris ‖ illi-co na=sci senes;**

Neq[ue] il'lar[um] af-fines = esse - rerum ||, quas fert - adule=scentia.
Ex' sua li-bidi=ne mode-rantur ||, nunc qu[ae] est - non qu[ae] o=lim fuit.

Et v. 2. 34.

Dūm is'tis fu-isti = solus-, dum null[a] || alia - delec=tatio,
Quæ' propior - esset =, t[e] indul-gebant ||; tibi da-bant: nunc = filia
Postq[uam]' est in-venta = ver[a], in-vent[a] est || causa-qua t[e] ex=pellerent.

Sed nihil opus pluribus in hoc genere exemplis, cum sint tanto numero ubique obvia: ex his satis liquet iambicum tetrametrum acatalectum a trochaico t. c. nihilo differre, nisi quod syllaba ab initio sit auctior; atque hinc fit, ut sæpe inter se misceantur, quasi generis ejusdem essent.

Altera iambici tetrametri species, qua plurimum utitur Terentius, quæque ex priore oritur, syllaba a fine resecta, est versus iambicus tetrameter catalecticus, cujus exemplum hoc esto:

Proh' Phormi-onem = Phormi-onem || Phormionem = Phormi:

constat nimirum ex syllaba seu semipede, tribus ditrochæis, et spondæo vel pede spondæo pari, anapæsto, seu tribrachi qui ob ultimam syllabam communem anapæsti vicem sustinet: hoc igitur modo si resolvas iambicum tetrametrum catalecticum, statim deprehendes, versus suis numeris constet necne; nec opus est ut ad alia metra exigas, ut intelligas an quicquam aut nimium sit, aut deficiat.

Sed ut iambici catalectici naturam indolemque penitius intelligas, exemplum quod dedi, in hanc formam refingi oportet:

Proh' Phormi-onem = Phormi-ō, proh || Phormi-onem = Phormi.

Hujus enim carminis venustas in hoc præcipue consistit, ut in quarta sede sit iambus, isque voce integra finitus: quod sequentia Terentii exempla liquido ostendent. Eun. II. 2. 25.

Con'currunt - læti = m[ihi] obvi-am cup||pedi - nari[i] = omnes:
Ce'tari-i, lani=i, co-qui, far||tores - pisca=tores,
Quibus' et re - salv[a] et = perdi-ta pro||fuer[am], et - prosum = sæpe:
Sa'lutant-: ad cœ=nam vo-cant: ad || ventum - gratu=lantur.

Et III. 4. 1.

Her[i]' aliquot - adule=scentu-li co||imus - in Pi=ræo
In' hunc di[em] - ut de = symbo-lis es||semus-. Chære[am] = ei rei
Præ'feci-mus: dat[i] = annu-li: locūs ||, tempus - consti=tutum est.
Præ'teriit - tempus =, qu[o] in lo-co di||ct[um] est, pa-rati = nihil est.

Hom$^{o}$′ ipse - nusq$^{uam}$ est = : neque sci-ŏ quid || dic$^{am}$, aut - quid con= jectem.
Nunc m$^{ihi}$′ hoc ne-goti = cete-ri de||der$^{e}$, ut - illum = quæram.

Quibus adde III. 5. 44.

D$^{um}$ hæc′ mecum - reput$^{o}$, ac=cersi-tur la||vat$^{um}$ in-terea = virgo :
It′, lavit-, rediit = ; deind$^{e}$ e$^{am}$ - in lect$^{um}$ || illæ - collo=carunt.
St$^{o}$ ex′pectans - , si quid = m$^{ibi}$ impe-rent : venit || un$^{s}$, heus t$^{u}$-, inquit =, Dore
Cap$^{e}$′ hoc fla-bellum =, ventul$^{um}$ - huic sic || facito, - dum la=vamur :
Ubi′ nos la-verĭmus =, si vo-les, la||vat$^{e}$ : ac-cipio = tristis.

In omnibus his exemplis, in quarta sede est iambus in integram vocem absolutus: atque ita plerumque fit; ne tamen hoc perpetuum putes, est etiam ubi hanc sedem occupet non modo tribrachys, qui est temporibus iambo par, sed etiam spondæus, et spondæo par anapæstus, isque non voce integra finitus : quod liquet ex his Hec. II. 2. 5.

1 La. Phi′dipp$^{e}$, ets$^{i}$ - ego meis = m$^{e}$ omni-bus sci$^{o}$ ĕsse || - ad-prim$^{e}$ - obse= quentem,
2. Sed′ non ade$^{o}$ - ut mea = facili-tas cor||rumpat - illor$^{um}$ animos :
3. Quod′ tu sĭ i-idem face=res, magis - in r$^{em}$ et || nostram, et - vostr$^{am}$ id= esset.
4. Nunc′ vide$^{o}$ in - illa=rum po-testat$^{e}$ || esse t$^{e}$-. Ph. Heia - vero.
5. La. Adi′i tĕ he-ri de = fili$^{a}$ : ut ven$^{i}$ || , itid$^{em}$ in-cert$^{am}$ a=misti.
6. Haud′ ita de-cet, si = perpetu-am vis || ess$^{e}$ af-fini=tat$^{em}$ hanc,
7. Ce′lare - t$^{e}$ iras = : si quid - est pec||cat$^{um}$ a - nobis =, profer :
8. Aut′ ea re-fellend$^{o}$ =, aut pur-gando || , vobis - corri-gemus.

In horum versuum secundo, tertio, et sexto in quarta sede est anapæstus ; in quarto, quartam sedem occupat iambus, sed non in vocem integram desinit ; in octavo, pro iambo est spondæus, nec ille integra dictione finitus : adde quod secundus et tertius nullis sunt numeris, nisi pro communi secandi ratione aliam substituas, quasi constarent ex primo trochaici tetrametri bisegmento sive duobus ditrochæis, et iambico dimetro catal. hoc modo :

Sed non - ade$^{o}$ ut = mea fa-cilitas || cor′rumpat - illor$^{um}$ = animos.
Quod tu - sĭ idem = faceres, magis in || r$^{em}$ et′ nostr$^{am}$ et - vostr$^{am}$ id = esset.

Ea vero Terentii ars est, ut hanc in numeris perturbationem haud facile invenias, nisi ubi res ipsæ quoque de quibus agitur perturbatiores sunt. In rebus pacatis, tranquillis, lætis, secundis numeri quoque festivi sunt, nec leniter modo sed et jucunde ince-

dunt: versumque ita constitutum in vera sua bisegmenta facile resolvas, iambicum scilicet acatalectum, et iamb. dimetrum catalecticum, ut in hoc exemplo:

Sa'lutant - ad cœ=nam vocant‖, ad'ventum - gratu=lantur:

atque hæc bisegmenta sæpe seorsum posita versiculos constituunt, et quibusvis tetrametris permiscentur.

Majoris bisegmenta, seu iambici dimetri acatalecti exemplum fictum hoc sit:

Proh' Phormi-onem = Phormio.——Vera autem hæc:

1. Ve'rebar, quors^um e=vaderet. Andr. I. 2. 5.
2. Mise'ram me-, quod verb^um = audio?
3. Quod' si fit-, pereo = funditus.
. Nam' quid ego - dicam = de patre? Andr. I. 5. 6. 10. 18.
5. Rogi'tare-, quasi dif=ficile sit.
6. Quod' poteris-, ab ea = pellito. Eun. II. 1. 3. 9.
7. Ita' prors^um ob-litus = sum mei. II. 3. 14.

Ut horum numeros teneas, censendi sunt constare ex syllaba seu semipede, ditrochæo, et cretico aut cretici vicario proceleusmatico, ut in exemplo quinto.

Alterius bisegmenti, sive iambici dimetri catalectici exemplum fictum sit:

Proh' Phormi-onem = Phormi.—Vera autem hæc:

Date': mox eg^o - huc re=vertor. Andr. III. 2. 5.
Id a'nus m^ihi in-dicium = fecit. Adelph. IV. 4. 9.
Ad'grediar -. Bacchis = salve. Hec. V. 1. 5.

sed hæc apud Terentium rariora sunt; ex tribus, quæ adduxi, duo prima sunt versuum Bacchiacorum clausulæ, de quibus suis locis.

His de trochaicis et iambicis tetrametris acatalectis, catalecticis, eorumque bisegmentis dictis, paucula adjicienda sunt de versibus hypercalecticis, quos si conferas cum trochaico tetrametro acatalecto, videbis alios esse una syllaba a fine auctiores, alios vero una syllaba auctiores ab initio: prioris generis, trochaici scilicet tetrametri hypercatalectici, sunt hi;

Ne t^u hoc - mihi po=sterius - dicas‖, Davi - factum = consili^o - et dolis. And. III. 2. 29.

Accers^e - ut de = lectet - hic nos‖: ill^a ex-clamat = minime - gentium. Eun. IV. 1. 11.

Reppe-risti = tibi quod - placeat ||, an nond$^{um}$ - etiam = ? Sy. De fal-lacia. Heaut. III. 3. 35. Et:

Tu for-tasse = quid me - fiat ||, parvi - pendis = dŭm ĭlli - consulas. IV. 3. 37.

Iambici tetrametri hypercatalectici hi sunt;

Ego′ de me - facio = conjec-turam || nem$^{o}$ est - meor$^{um}$ a=micor$^{um}$ - hodie. Heaut. III. 3. 13.

Quin′ mihi mo-lest$^{um}$ est =. Cl. Pergis - hercle ||. Sy. Verum - dico = quod videtur. 21.

Cui′ quanto - fuerat = præsta - bilius ||, ubivis - genti$^{um}$ = ager$^{e}$ æ-tatem. Hec. III. 1. 4.

Sin hos hypercatalecticos conferas cum utriusque generis catalecticis, priores sunt trochaico catalectico uno pede auctiores, posteriores autem iambicum catalecticum uno pede excedunt: sed de his satis, quorum usus tam infrequens est, ut utriusque generis in toto Terentio vix plusdecem sint.

Quod ad horum vero bisegmenta, nescio an trochaici t. h. posteriore usus sit Hec. IV. 1. 4.

Quod si - rescie=rit pepe-risse eam.

Et iambici t. h. priore, Eun. II. 1. 6.

Ne ĭstuc tăm in-iquo = patiar$^{e}$ animo.

Licet utrumque Plauto sit satis frequens.

His igitur relictis, accedo ad iambicum trimetrum, quem Latini senarium dixere, versum longe nobilissimum, et omnium maxime a scenicis poëtis frequentatum; cujus tanta venustas, ut Quintilianus dixerit, etiam Terentii scripta plus gratiæ habitura, si intra TRIMETROS stetissent. Ad versus hujus constitutionem intelligendam, ei, qui probe tenet quæ de iambico tetrametro acatalectico dicta sunt, verbum satis erit; istius enim versus normam in animum revocet, quæ hæc fuit:

Proh′ Phormi-onem = Phormi-onem || Phormi-onem = Phormio.

Ex hac unum quemvis ditrochæum eximat; reliqua iambicum trimetrum conficient hac forma:

Proh′ Phormi-onem = Phormi-onem = Phormio.

Ut trimetri igitur numeros statim ac audieris teneas, constare censeas ex syllaba seu semipede, duobus ditrochæis, et cretico, seu proceleusmatico, qui cretico par: si trimetrum in has partes resolvas, illico deprehendes absque aliis auxiliis, integer sit necne.

Hujus generis omnia ubique plena sunt: exempli loco sint hæc ex Eun. I. 1.

Quid′ igitur-faciam = ? non e-am, ne = nunc quidem
$C^{um}$ ac′cessor-$ultr^{o}$ ? an = potius-ita me = comparem,
Non′ perpe-ti mere=tricum-contu=melias ?
Ex′clusit-: revocat =: redeam-? non, si = $m^{e}$ obsecret.
$Siquid^{em}$′ hercle-possis =, nihil pri-us, neque = fortius:
Ve′rum $s^{i}$ in-cipies, = neque per-tendes = naviter,
$Atq^{ue}$′ ubi pa-ti non = poteris, cum $nem^{o}$ = expetet,
In′fecta-$pac^{e}$, $ultr^{o}$ = ad eam venies =: indicans
Tē a′$mar^{e}$, et-ferre = non $poss^{e}$-; $act^{um}$ est ! = ilicet.
Per′$ist^{i}$: e-ludet =, ubi te-victum = senserit.

Sed quod de nonnullis tetrametris dixi, de trimetris quoque quibusdam dicendum est, aliam scilicet secandi rationem interdum adhibendam esse, ne legitima verborum pronuntiatio nimium violetur, et numeri invenuste incidantur: sed vix tria sunt in toto Terentio hujus generis exempla: duo tantum scribenti hæc occurrunt, quorum alterum est in Eun. III. 1. 52.

-tromit-tamus = commis-satum = tu′ Pamphilam:

alterum in Heaut. II. 3. 66.

Facile-scires = desi-deri• id = fie′ri tuo.

Hos versus, ut aliquo sint numero, vides resolvendos esse in duos ditrochæos, syllabam seu semipedem, et creticum.

De hoc autem carminis genere unum porro monendum restat; nempe ut in tetrametris generibus sunt quidam versus, qui mensuram trochaici tetrametri catalectici, et iambici tetrametri catalectici uno pede excedunt, ita in hoc genere sunt quidam, qui uno pede, justo trimetro prolixiores sunt, quos iambicos septenarios dicas, quales pauculi sunt in Terentio, plures apud Plautum; de quorum tamen magna parte merito dubitari possit, utrum satis sani ac sinceri sint. Hujusmodi sunt hi ex And. IV. 4. 3.

Puer′ $hercl^{e}$ est-: mulier =, tun′ ad-posuist$^{i}$ = hunc ? $ub^{i}$-illic est ?

Et v. 6.

Quid′ $turb^{ae}$ est-apŭd fo=rum ? quid-illic = hominum-litigant ?

Hic quidem versus, si singulis syllabis detur maxima sua quantitas, erit T. t. c. sed id parum convenit homini perturbationem magnam simulanti, et præ metu raptim verba præcipitanti: quid quod nullum certum est in Terentio exemplum, trochaicum tetrametrum catalecticum iambicis trimetris immiscendi: nec nisi

rarissime fit apud Plautum: vid. Heaut. I. 1. 20. Aliud autem septenarii exemplum habemus hac ipsa in scena, v. 16.

Mi'rum ver° - impu=denter - mulier = si facit
Mere'trix. CH. Ab - Andri = est an-cill hæc =, quant in-telligo.

Si, Meretrix, non e margine traducta sit, vel collocanda est post, mulier, et sic prior erit septenarius, aut sequenti apponenda est, ut hic, et tunc ille uno pede augebitur. His addas Hec. III. 4. 16.

Her' etiam - tu nunc = hic stas - ? PA. Et quidem = t exspec-tō. PAR. Quid est?

sed hujus versus lectionem mihi suspectam esse ad locum dixi. Superest ut moneam, versibus tetrametris et trimetris, præter cola illa de quibus prius dixi, interdum immisceri brevissima quædam commata; unius syllabæ, ut, non, Eun. IV. 4. 32. duarum, ut, In-jus, Phorm. V. 8. 44. trium, ut, flos ipse, qui est iambicus monometer catal. Eun. II. 3. 28. Occidi, Eun. II. 3. 1. et, Dorio, Phorm. III. 2. 1. qui sunt trochaici monometri catal. quatuor, seu quæ metrum iamb. integrum constituunt, ut, quid illud est? And. I. 5. 2. Esse denique quæ metrum iambicum hypercat. constituunt, ut, dis'crucior-animi, Adelph. IV. 4. 1.

Est quidem in vulgatis editt. exemplum etiam commatis iambici dimetri brachycatalecti: Phorm. I. 4. 18. Homi'nem. AN. Stă-illico. GE. Hem. Sed, Hominem, ad versum præcedentem rejiciendum esse, ad locum dixi: nec plus uno hujus generis memini apud Plautum. Pers. IV. 4. 116.

Ab' argent - effer huc.

His paucis absolvi quicquid scire opus est ad intelligendum omnia illa carminum genera, quæ a trochæo vel iambo nomen suum sortiuntur; quatenus ad metrorum Terentianorum intelligentiam eorum cognitio necessaria est. De his autem duplex quæstio moveri potest; altera, quamobrem tantam carminum varietatem adhibuerit Terentius, et non potius intra trimetros steterit, quod voluit Quintilianus. Consilii hujus rationem multi e rebus ipsis petendam arbitrantur, et Terentium variis versuum generibus usum fuisse, ut rei de qua agitur naturam numerorum concinnitate spectatorum oculis melius subjiceret: sed vereor ut hoc responsum satis firmum sit, cum locorum inspectione constet in Fabularum partibus maxime inter se dissentientibus idem carminis genus

adhibitum, in continuis autem negotiis diversa. Est quidem ubi numeri rebus mire conveniunt; causam tamen tantæ varietatis opinor hanc unicam fuisse, ut eo magis poëta spectatorum animos reficeret et tædium levaret; cum ipsæ etiam orationis virtutes fastidium pariant, nisi gratia varietatis adjutæ. Gaudent enim omnes varietate, et, sicut oculi diversarum aspectu rerum magis detinentur, ita aures crebris numerorum atque adeo versuum mutationibus oblectantur. Quod cum ipsius Quintiliani judicium sit, miror voluisse elegantissimas Terentii Fabulas solis trimetris astringi, cum et alia genera sint venustissima, et sine illis gratissima numerorum varietas omnis fere periisset. Hinc est quod in scenis, quæ ex tetrametris solis constant, sæpius de alio genere ad aliud transitur; sed hoc tanto fecit judicio Terentius, ut in ipsis quoque narrationibus ad aliam rem transitus simul fiat. Vid. Eun. II. 2. 24. et III. 5. 44. In hac denique versuum varietate Latini secuti sunt Græcos, Græci vero naturam, cui semper grata est vicissitudo.

Quod ad alteram quæstionem, cur diversorum generum versus Terentius misceat, et nunc trimetrum tetrametris, nunc tetrametrum trimetris inserat, nunc in diversis tetrametrorum generibus idem faciat; hoc quoque factum arbitror ob easdem fere causas, et ut in prolixioribus scenis dormitans lector ad aures arrigendas excitetur; sed semper commodis in locis, et ubi res ipsa mutationes ejusmodi vel suadere vel pati saltem videatur. Duo vero genera, quod antea monui, tam parum inter se distant, ut eorum mistura merito nulla censeri debeat, trochaicum dico t. c. et iambicum. t. acat. cum sola inter versus eos differentia sit, quod alterum ab initio alter una syllaba vel semipede excedat. Atque hæc de trochaicis et iambicis generibus dicta sint. Sunt vero in veteribus Comicis, præter hæc, exempla quædam generis etiam pæonici, versus scilicet bacchiaci et cretici; quos apud Plautum magno numero et in omni fere Fabula invenias, sed in Terentio tam pauci sunt, ut ne uni quidem paginæ implendæ sufficiant: de quibus ad loca sua satis dixi, ut iis hic immorari plane supervacaneum sit.

Pergo igitur ad alteram hujus instituti partem, eamque longe difficillimam, de licentiis dicere, quibus veteres Comici usi sunt, earumque modos et rationes exponere. In quibus intelligendis cum viderem me parum adjutum a rei metricæ scriptoribus, quo-

rum tractatus hac in parte sunt supra quam dici potest steriles et jejuni, cum eorum nemo in rem altius penetrarit, aut quicquam solidi tradiderit, præter vulgaria illa quæ in triviis nota sunt; decrevi ante omnia licentiarum causas et origines quantum potui investigare, et nisi plurimum fallor, quænam fuerint, non obscure deprehendi.

In primis igitur sciendum est licentias Comicorum, quod ad partem earum longe maximam, unius esse generis, et in id ferri, ut popularem pronuntiandi consuetudinem repræsentent. Cum enim Comœdia in eo tota sit ut vera vitæ humanæ sit imago, non satis erat eas sibi materias sumere, quæ e quotidiana vita essent depromta, humilemque illum et depressum populi sermonem imitari; oportuit insuper eandem quoque pronuntiandi rationem, quantum poterat, assequi, qua populus in congressibus et colloquiis familiaribus uteretur. Hic verus licentiarum fere omnium fons, quæ tantum eruditis negotium fecerunt; hinc est quod comicis poëtis licuit, quod alii nulli poëtarum generi concessum est. Cetera poëmata scripta sunt ut legantur; Comœdiæ vero (ut Tragœdiæ) ut audiantur. Ut igitur eorum numeros intelligamus, et verborum modos rite æstimemus, non tam ad literas quæ se oculis ingerunt, insitamque earum quantitatem attendendum est, sed ad sonos quos efficerent cum in ore populi ferrentur, qualesque ad aures accederent.

Quomodo verba pronuntiarent Veteres Romani, ea præsertim quæ in colloquiis sunt frequentioris usus, idque iis temporibus, cum floreret adhuc respublica, nec dum civilibus armis fracta uni in imperium cessisset, nemo dixerit; nec profecto in ulla lingua vera pronuntiandi ratio certo sciri potest, nisi ab iis qui viva voce loquentes audierint eos, quibus lingua, de qua agitur, fuerit vernacula. Nobis igitur, cum Romana lingua per tot jam sæcula in usu communi esse desierit, longe facilius est ex versuum comicorum constitutione et licentiarum usu pronuntiandi consuetudinem, quam ex pronuntiandi modo versuum et licentiarum rationes investigare. Hoc tamen nemo non sentit, qui vel leviter animum ad hæc advertat, in sermone et colloquio familiari verba multa, ea præsertim quæ in frequentissimo sunt usu, quæque nullam in se emphasin habent, nec sententiam multum adjuvant, sed quasi vincula quædam orationis partibus invicem nectendis inserviunt, quales sunt articuli, præpositiones, interjectiones, conjunctiones,

et adverbia non pauca; nemo, inquam, est, qui non sentit hujusmodi verba quodammodo præcipitari et nimia celeritate ferri; in verbis etiam vel prolixioribus, vel durioris soni, quæque difficilius proferuntur, literas alias emolliri, alias supprimi, vocesque alias in medio, alias in fine syllaba truncari, verasque syllabarum quantitates mire corripi; multis denique modis effici ut quam minimum temporis inter confabulandum verbis proferendis insumatur, nisi ubi vehementior loquentis affectus, aut rei de qua agitur natura postulet, ut in hoc vel illo verbo insignior mora fiat.

Si quis adeo harum rerum incuriosus est, ut nihil unquam de pronuntiatione linguæ sibi vernaculæ cogitarit, quid velim facile intelliget, si in animum revocet, quid ipse senserit, si unquam homines exteros audierit sermone peregrino et sibi prorsus ignoto colloquentes: nonne ipsi visi sunt miris modis verba præcipitare, incidere, devorare, et dimidiata plurima proferre, ut nihil plane et distincte exaudiri potuerit? Immo qui eatenus linguam exoticam tenent, ut scripta oculis subjecta probe intelligant, illis ipsis homines lingua ista confabulantes tanta celeritate verba fundere videntur, ut non modo literæ, aut syllabæ, sed integra etiam verba sæpe eos fugiant: quod vero nos de exteris colloquentibus sentimus, idem illi etiam de nobis. Quod ostendit hoc omnibus linguis natura insitum esse, ut celerius proferantur, quam legantur, cum multa quæ plene scribuntur, non tamen plene pronuntientur; sed inter loquendum alia premantur penitus, alia mutilentur, ab aliis asperi aliquid abradatur, aliis sua quantitas insigniter imminuatur; alia denique tam raptim efferantur, ut non modo duæ tresve syllabæ, sed interdum etiam duo vel tria verba in unum coaluisse videantur.

Ut hæc pronuntiandi ratio in scena etiam servaretur, necesse fuit ut poëtæ in versibus compingendis non tam spectarent, quid oculus postulet, quam quid ab aure desideretur; qualemque publice recitati sonum effecturi essent, potius quam qua specie essent tacite lecti.

Hæc vera origo atque unicus, opinor, fons licentiarum fere omnium, quæ in veterum Comicorum scriptis occurrunt, quæque tantas offensiones objiciant lectoribus harum rerum imperitis, et eruditis etiam, qui causas earum investigare neglexerunt. Pleræque enim omnes eodem tendunt, ut veras syllabarum quantitates imminuant, et prosodiæ legibus producenda corripiant, quo ad

popularem loquendi consuetudinem ipsa quoque pronuntiatione propius accedant: quam dum consectantur, longitudo illa ex consonantium positione orta frustra iis obstat; in syllabæ quantitate æstimanda ad vocalis solummodo naturam, quæ syllabæ quasi anima est, respiciunt; si ea brevis sit, syllabam pro libitu corripiunt. Idque non in ultimis modo verborum syllabis factitatum est, sed in aliis etiam quibusvis, mediis, primis, nisi contra obstet accentus; acutum illum intelligo tenorem, qui in omni voce unus est, syllabamque quam acuit præ ceteris intendit, et intendendo veræ ejus quantitati aliquam novam addit; cum intentione illa major aliquantum mora in acuta pronuntianda insumatur: alias positionem facile negligunt, præcipue quidem illam quæ ex eadem consona geminata oritur, cum antiquitus ejusmodi voces litera simplice scriptæ essent; dein illam quæ fit ex muta et liquida, aut ex quibusvis aliis consonis quæ in vocis initio connecti possunt, nulla vocali interposita. Sed nec intra hos fines se continuerunt; quæcumque consonæ brevem vocalem excipiant, sive in eadem, sive in diversis vocibus, longitudinem quæ exinde syllabæ accrescit, pro nihilo habent, et, si versus ita postulet, illico corripiunt: immo, quod magis mirere, malunt hac corripiendi licentia uti, etiamsi facile ab ea cavere potuissent, quam vocem dissyllabam, cujus prima brevis est, in diversos pedes distrahere, cum crebræ cæsuræ orationem nimis exquisitam et elaboratam, numerosam nimis et a pedestri sermone remotam faciant.

Quod videtur etiam in causa fuisse, cur toties creticos, quamvis uno tempore justo longiores, ditrochæorum partes fecerint. Hoc enim sæpenumero ab iis factum quivis facile viderit; sed creticos quatenus creticos non receperunt, cum iste pes ab his generibus omnino abhorreat: hos igitur pedes, licet revera creticos, ac proinde quinque temporum, versibus suis immiscent quidem, sed sub alia quadam specie; nunc utique dactyli, nunc anapæsti, prima scilicet vel ultima pro correpta habita, nunc spondæi, extrita media vocali, vicem sustinent. Maluerunt scilicet prosodiæ leges aliquantum violare, quam a sermonis natura et pronuntiandi consuetudine nimium recedere; cum istis legibus obsequi non potuerint, nisi crebris cæsuris uterentur, et verborum creticum pedem constituentium ultimas syllabas a prioribus sæpissime divellerent. Hoc autem non modo in singulis verbis, cum cretico pares essent, factum est, sed sæpe etiam cum duæ voces ad pedem istum effici-

endum concurrerent. Licentiæ hujus unum exemplum, sed insigne admodum dabo ex Plauti Trinummo, II. 1. 172.

Quæ' neque fu-tura nec = facta sunt · tamen il=li sciunt.

In hoc versu cuivis manifestum est duos esse pedes creticos, sed qui dactylorum plane vicarii sunt. Innumera sunt licentiæ hujus apud illum exempla; nec pauca in Terentio, licet hac, ut et aliis fere omnibus, Plauto longe parcius utatur; quod inter præcipuas Terentii laudes merito recensendum est, qui, quamvis in licentiis, sive earum numerum sive genera spectes, adhibendis tam parum sibi indulserit, sermonem tamen tanta arte temperavit, ut Plautino minus assurgat, et pedestrem multo magis referat. Sed de his hactenus.

Alterum, quod plurimi est in hoc argumento ponderis, est accentus quem dixi, seu tenor, quo verbum secundum legitimam pronuntiandi rationem modulatur. Ut enim ille non temere movendus, nec syllaba quam occupat ex longa in brevem mutanda, ita aliarum syllabarum quantitas, ejus præsertim quæ acutam proxime præcedit, ab eo plurimum pendet; et maximarum licentiarum ratio inde est petenda. Quod ut intelligamus, hæc pauca principii loco de natura et vi accentus probe tenenda sunt.

Primo, in omni voce esse acutam, eamque unam tantum.

Secundo, ultimam nunquam esse acutam, ideoque in dissyllabis priorem semper acui; unde fit ut ultimæ exilius sonent, et obscurius audiantur.

Tertio, in polysyllabis secundam, si longa sit, acutam esse; alias tertiam ab extrema; intra trium enim syllabarum numerum, sive hæ in verbo solæ sint, sive ultimæ, acutam semper contineri: ideoque, si plures acutam præcesserint, omnes graves esse, pariter ac illas, quæ sequuntur.

Quarto, cum syllabæ, quam acutus tenor occupat, ex intentione ejus, nova quædam quantitas accedat, istud incrementum quantitatis de syllaba proxime præcedente quodammodo detrahi videtur, dum vox loquentis per eam rapte fertur, ut ad acutam veniat, in qua insignior mora facienda: hinc usu venit ut syllaba acutæ proxima pro correpta habeatur, breviorque acuta videatur, etiam cum ipsa quoque brevis est. Exempla hujus infra afferam clarissima.

Quinto, accentus legitime migrat ex penultima in ultimam longam, quoties voci alicui enclitica adjuncta est, cum hoc pacto

ultima non amplius ultimam, sed ab ultima secundam sedem occupet: e. g. in, Deæ, acuitur prima, in Deæque, secunda.

Sexto, in dissyllabis, quorum prior brevis est, altera longa, si cæsura in diversos pedes distrahantur, accentus necessario migrat in ultimam; quod ideo licitum fuit, quia fieri non poterat ut poëtæ hac licentia non uterentur; ipsa metri necessitas excusat. Nec vitari potest in cujusvis generis iambicis, quoties versus ab hujusmodi voce incipit; et, si in talem desinat, quæcumque vox præcesserit, ultima ejus syllaba si longa sit, a ceteris divulsa fiet prima pedis cretici, adeoque in pronuntiando acuetur: quod valet etiam in trochaicis catalecticis, qui hac in parte ab iambicis nihil differunt.

Septimo, in trisyllabis metri conditio interdum mutat accentum, facitque ut e prima in secundam migret; cum scilicet syllaba brevis ante mutam et liquidam producitur: ut si secundam in, volucres, producas, quæ extra metrum et in ore populi semper corripitur: sed non licet contra in trisyllabis accentum e secunda in primam vel tertiam movere, mediamque licet positione sola longam corripere; cum eo legitima pronuntiandi ratio nimium immutetur, nec immutationis idonea satis causa audienti, quo minus offendatur, se ostendat. Est quidem ubi Plautus hac etiam licentia utitur, sed parcius; e. g. vi eorum, quæ quarto loco dicta sunt, corripere licet secundam in, voluptatis, sed non idem licet in, voluptas, quamvis hoc quoque a Plauto sæpius fiat.

Unum porro monendum superest de pronuntiatione consonarum i et u, quæ non tam dure efferendæ sunt, ac apud nos fieri solet, sed molliore sono, quique proxime accedat ad illum quo pronuntiamus y et w; quod et ab aliis dudum observatum est, et verum esse abunde constat ex resolutionibus syllabarum quæ ab istis literis incipiunt, quæ nunquam tam crebræ fuissent, si Veteres literas eas eodem quo nos modo pronuntiassent: cum majus tum fuisset inter ejusdem literæ sonos, quibus nunc consona, nunc vocalis efferretur, discrimen, quam quod ex altera in alteram transitum facile pati potuisset: e. g. inter, pariete, et, pargite, quomodo nos efferimus, pernimium interest; inter, pariete, vero et, paryete, parum admodum: sic, tenuia, et, ten-wia, idem fere sonant, sed, tenuia, et, tenvia, cum vau, sono multum diversa sunt. Atque hæc observatio de veris harum literarum sonis est maximæ sæpe utilitatis: v vero consonam sic pronuntiari solere clarissime

ostendit vox, cauneas, cum sono referret, cave ne eas: Cic. de Divin. II. 40.

His autem principiis ex pronuntiationis in sermone familiari usitatæ et accentus natura desumtis innixi, omnium fere licentiarum quibus Comici veteres usi sunt, rationes facile expediemus. Quod ad illas, quæ alterius sunt generis, ex iis etiam plures ex sermonis et colloquii natura oriuntur; aliæ libertati isti imputandæ sunt quæ aliis etiam poëtis ex metri necessitate concessa est, quæque ex eo poëtica licentia dicitur, in qua Latinis præiverunt Græci, imprimis vero Homerus. Sed, ut distinctius agam de licentiis hisce, quæ ex diuturna Plauti et Terentii lectione observavi, huc fere redeunt.

Primo, monosyllaba quævis, ea præsertim quæ sunt frequentioris in sermone usus, pro libitu corripiunt, licet obstet non positio modo, sed in nonnullis etiam vocalis longa, vel diphthongus. Exemplo sint hæc:

| | | | |
|---|---|---|---|
| a | aut | ob | quod |
| ab | dein | per | hic |
| abs | e | sed | hæc |
| ad | ex | vel | hoc |
| an | haud | ut | huic |
| at | in | proh | hunc |
| et | nec | qui | hanc |
| atq' (vel) ac | nunc | quid | hoc (abl.) |

| | | | | |
|---|---|---|---|---|
| hac | | | corripiuntur vocales ante | |
| huc | cum | rem | | est |
| hinc | dum | quum | | estn' |
| mihi (monos.) | hem | quem | | sunt |
| is | jam | quam | | vult |
| id | nam | | | vis (a, volo) |
| nihil | | | | ire. |

Ad, ab, abs, ob, an, in, con, in compositione etiam sæpe corripiuntur, cum brevis sit omnium vocalis. "Observat curioseque animadvertit (ut Gellii verbis utar, l. II. c. 17.) M. Tullius, in et, con, præpositiones tunc produci atque protendi, cum literæ sequerentur, quæ primæ sunt in, sapiente, atque, felice: in aliis autem omnibus correpte pronuntiari." Quæ vero in sermone correpte pronuntiabantur, in versibus quoque Comici pro arbitrio corripue-

runt. Et quod de, in, et con, dixit Cicero, in aliis etiam præpositionibus et particulis locum habuisse plurimis exemplis constat, quæ infra suo loco afferam. Sed an ad illorum modum ante easdem aut alias quasdam literas producte etiam in sermone dicerentur, cum id non ab ipsius rei ratione, sed ex linguæ consuetudine penderet, nobis frustra hodie quæritur.

Secundo, in dissyllabis multis quæ sunt frequentissimi in sermone usus, priorem pro libitu corripiunt, si vocalis brevis sit, ut in

| | | | |
|---|---|---|---|
| ante | inde | quippe | hujus |
| autem | inter | unde | ille [2] |
| ergo | intro | ambo | illic |
| etsi | intus | ejus [1] | illuc |
| forte | nempe | cujus | illinc |
| ipse | eccum | perque | esse |
| ipsus | eccam | numquid | estis |
| iste | ecquis | quicquid | essent |
| istic | ecquid | unquam | posse |
| istuc | idne | usque | adde |
| istinc | quodque | usquam | redde |
| | | | omnis.[3] |

Quibus addas, hercle, neve,[4] et sive.

Tertio, in dissyllabis, quorum prior brevis est, alteram quoque sæpissime corripiunt: ut in

| | | | | |
|---|---|---|---|---|
| apud | foris | quidem | utrum | fidem |
| enim | foras | simul | amor | Jovem |
| ehem | heri | tamen | color | manus |
| fere | parum | velut | pudor | forum |

1 *Ejus*] In, ejus, cujus, et hujus, ut prior corripiatur, i consona in vocalem vertitur, et cum vocali præcedente diphthongescit; diphthongum autem ante vocalem corripi ad Græcorum exemplum poëtis Latinis familiare est: et hinc fit quod cum, modi, composita sæpe us abjiciant, et dicimus, eimodi, cuimodi, huimodi.

2 *Ille*] Prior in, ille, ipse, et iste, corripitur per omnes casus, et secunda fere in, illius, ipsius, et istius.

3 *Omnis*] Priorem in, omnis, videntur pronuntiasse, ut Itali in *ogne*.

4 *Neve*] Neve et sive, cum pyrrhichii locum obtinere videntur, opinor pro monosyllabis potius habenda esse, et licet plane scribantur, contracte pronuntiari oportere, ut *neu* et *seu*; et inde esse quod *siv'* corrupta sit, And. I. 3. 2. Sive istá uxor, - sive a=mica est - gravida e= Pamphilo est.

| | | | | |
|---|---|---|---|---|
| fores | viris | hero | dabit | sedens |
| ïdem | bonis | herum | dari | erat |
| levi | bonas | senex | dolet | erant |
| manum | bonos | soror | habet | erit |
| manus (plur.) | malis | uxor | habent | foret |
| miser | malos | abi | solent | abest |
| minas | domi | cave [6] | studet | potes |
| modo | domo | mane | student | potest |
| aves [5] | domum | nega | tacet | velim |
| oves | puer | roga | taces | velis |
| boves | pater | tace | tacens | velint |
| novæ | patris | vide | vides | volunt |
| novo | patri | amat | viden | lubet |
| novum | herus | dedi | videt | licet |
| dolis | heri | dedit | lubens | |

Quarto, in polysyllabis compositis, si prima syllaba componens brevis est extra compositionem, in compositione quoque sæpissime corripi solere, (quod de monosyllabis prius observavi, quodque valet etiam in compositis ab, ante, et inter,) exempla hæc, ne plura congeram, ostendunt.

| | | | |
|---|---|---|---|
| advenis | arcesso | interest | indiligenter |
| abduco | cognatus | interminatus | ingenium |
| absurde | colloquor | ignavus | integer |
| adsitis | commodare | ignoro | invidia |
| advenis (verb.) | incedo | impingo | inveniri |
| affines | incepto | intelligo | oblecto |
| ancilla | incertus | impero | obsecro |
| antehac | indignus | imperium | occultus |
| antiquus | interim | imprudens | ostendo. |

Quinto, quæ acuuntur in tertia ab extrema, interdum acutam corripiunt, si positione sola longa sint, ut, optime, servitus, pervelim, Pamphilus, et pauca alia, quo cretici mutantur in anapæstos. Idem factum est in, neutiquam, licet incipiat a diphthongo: inter-

5 *Aves*] V in, aves, et similibus, videtur in vocalem verti, et voces proinde pro monosyllabis habendas esse.

6 *Cave*] In, caveto, etiam, negato, et rogato Plautus secundam corripit.

dum quidem in verbis hujus formæ dubium est, utrum prima an ultima sit quæ pro correpta habeatur, ut in, expedi, centuplex, perdidit, &c.

Sexto, in polysyllabis syllaba, quæ acutam proxime præcedit, sæpe corripitur, etsi non positione modo, sed et vocali longa sit, vi eorum quæ de accentu dicta sunt, ut in

| | | | |
|---|---|---|---|
| ărgentum | minĭstremus | volŭntatis | supĕllectilis |
| ŏrnatus | magĭstratus | volŭptatis | cicătrices |
| Alĕxandrum | pugĭllatum | venŭstatis | obĕdirent |
| gubĕrnator | potĕstatis | senĕctutis | vidĕbatur |
| | | | verĕbamini. |

Plautus hac licentia usus est etiam cum syllabam producit diphthongus, ut in, audivi. In nonnullis etiam, cum syllaba acuta brevis est, ea quæ illam proxime præcedit, etsi vocali longa animata, tamen corripitur, ut in, amicitia et pudicitia.

Septimo, in quibusvis verbis vocalem longam vel diphthongum finalem sequente vocali corripiunt, et pro arbitrio negligunt longitudinem ex positione sola ortam ; et quasvis syllabas pro brevibus habent, quarum vocalis brevis est, siquidem accentus non eas intendat. Plautus quidem ipsam acutam quoque in nonnullis corripuit, ut in

| | | | |
|---|---|---|---|
| dedisse | modestæ | fenestras | Philippus |
| necesse | sceleste | papillas | Philippei |
| libello | puellam | sagittas | sinistram. |

Terentius vero nusquam, quod sciam, nisi in, tametsi et favillæ, quas in vulgi quoque ore corripi solere credibile est : quod de aliis etiam maximam partem dicendum arbitror.

Octavo, in unam sæpissime contrahunt syllabas in quibus duæ quævis vocales concurrunt, ut

| | | |
|---|---|---|
| ai in, ain | ia in, scias | |
| ea in, solea | ei in, hodie | oi in, proin |
| ei in, dein | ii in, rediit | ui in, huic |
| eo in, adeo | io in, otiose | uo in, duobus. |
| eu in, Deus | iu in, diu | |

Exempla hujusmodi sunt magno numero :

| | | | |
|---|---|---|---|
| mihi[7] | eum | eorum | fuere |
| nihil | eam | earum | fuisse |

| | | | | |
|---|---|---|---|---|
| ais | | eo | eodem | fuissent |
| ait | | rei | eadem | sciunt |
| meus | per omnes casus | spei | eamus | videat |
| tuus | | fidei | filii | taceo |
| suus | | diei | perii | docuit |
| Deus | | die | aiebat | commoveo |
| Deæ | | via | fui | transeuntem |
| duæ | | quia | fuit | gaudii |
| | | trium | fuisti | jurgium |

| | | | |
|---|---|---|---|
| mulier[8] | eveniat | grandiuscula | potuerit |
| melius | perveniat | tardiusculus | rejiciat |
| suavius | divitias | comprehendit | introiit |
| probior | etiam | reprehendit | abieram |
| nequior | ineptias | deosculor | abiero |
| sexcenties | certiorem | dehortatus | redierit |
| via | occasionem | aperiuntur | perierim |
| quia | tumultuosa | ejiciat[9] | periimus. |

Nono, verba sæpe breviant exterendo vocalem vel syllabam e media voce, vel resecando a fine: quorum prius syncope dicta est, alterum apocope.

| Exempla syncopes sint hæc: | | Eodem modo in dissyllaba contrahuntur | |
|---|---|---|---|
| erpite | dixti | alterum | quo pacto hæ voces e creticis fiunt spondæi. |
| surpuit | justi | militis | |
| exporge | sensti | nominis | |
| amisti | audistin | virginem[1] | |
| commisti | dixe | clamitans | |
| promisti | decesse | paululum | |
| præscripsti | excessis | liberæ[2] | |
| exclusti | scissem. | liberet: | |

7 *Mihi*] Mihi et nihil sunt semper fere monosyllaba, vel certe rarissime in duos pedes distrahuntur.

8 *Mulier*] In hac voce plurimisque aliis, in quibus vocalis prior est i, contractio fit mutando i in consonam, quæ, ut ante dictum est, pronuntianda est ut nostrum y: atque hac ratione pedes proceleusmatici in versuum finibus sæpe in dactylos vel creticos contrahuntur, ut in, mulierem, mulieres, abiero, perierim, redierit, præterieris: quæ pronuntianda, mul-yerem, mul-yeres, ab-yero, per-yerim, red-yerit, præter-yerit: neque syllaba, quæ i in consonam versam præcedit, mutatione ista semper producitur. Hujus exempla plura sunt apud Plautum, ubi, mulier, potius, probior, et similes voces

Apocopes exempla hæc habe:

| | | | |
|---|---|---|---|
| itan | tun | in, pro, isne | star' [3] |
| satin | parumn' | haben | potess' |
| egon | sanun | viden | animul'. |

Denique in multis non modo s finale pro libitu abjiciunt, sed vocalem etiam quæ proxime præcedit. Exempla sunt innumera, in quibus s abjicitur cum dictio desinit in us; sed vocalem quoque, cui adjuncta est, resecuit sæpe Plautus, idque non in nominibus tantum, ut in, servus, sed in verbis etiam, ut in, volumus, attulimus, &c. Eadem quoque licentia, cum vox desinit in is, non modo s abjicitur, ut in, magis, nimis, pergis, tristis, quod a Terentio factum, sed is etiam, ut in, similis, consimilis, exorabilis, corporis, Veneris. Interdum s abjecta, i corripitur, neque s modo sed is quoque a fine detrahitur, etiam cum natura longa est; exempla, ubi s detracta i corripitur, sunt, multis et miris, ex quibus facta sunt, multimodis et mirimodis: posterior quoque in, nobis, et, vobis, eadem licentia aliquoties apud Plautum corripi videtur, et nonnunquam totum is abjici, nisi pro iis legendum sit bis et vis, quorum prius pro, nobis, antiquos dixisse annotavit Festus: hujus autem licentiæ clara exempla sunt, paratis, imperiis.

His addas quod es interdum abjicitur in, res; et, res est, ex eo sæpius fit monosyl.

Atque hæ fere sunt rationes, quibus veteres Comici veras verborum quantitates solent imminuere, corripiendo nempe et contrahendo. Et hujus generis est licentiarum pars longe maxima: earum vero causæ ex populari loquendi consuetudine et pronuntiationis natura petendæ sunt. Sed et aliæ nonnullæ sunt alterius

pyrrhichii loco sunt, quasi duorum tantum essent temporum.

9 *Ejiciat*] In vocibus hujus formæ prior i cum altera in unam coalescit, et tum i duplex cum vocali prima diphthongum induit.

1 *Virginem*] Non satis constat utrum in hac voce vocalis media elidenda sit, an prima corripienda; posterius malim, cum in multis animadvertas, vocalem brevem ante duas consonas quorum prior est r, corripi. Contra vero affertur hic versus Ennii: Virgines nam sibi quisque domi Romanus habet sas. Sed satis multa apud Ennium exempla sunt, in quibus versus hexameter incipit ab anapæsto.

2 *Liberæ*] Eadem contractio fit in, liberare, liberius, periculum, et similibus.

3 *Star'*] Clara, ni fallor, apud Plautum exempla sunt hujus licentiæ, qua e finale in verbis modi infiniti abjicitur sequente consona, qua licentia nulla apud Italos frequentior.

generis, quæ scilicet insitas verborum quantitates augent, et in prosodiæ leges peccant, ut syllabas natura breves producant; quæ fere sunt hujusmodi.

Primo, synalœphas crebro negligunt, et vocalium concursus, nec vocalem ne brevem quidem elidunt, his præcipue locis; sequente diphthongo, ante pausam, in bisegmentis, et cum alia persona dicentem excipit.

Secundo, in dissyllabis quibusdam priorem non raro producunt, ut in, ei, rei, spei: quæ tunc i duplici scribi solent. Plautus etiam eadem licentia usus est in, tuus, suus, eum, Deus; qua licentia nulla minus venia videtur digna; nunquam certe eam adhibuit Terentius.

Tertio, finales syllabas breves in quavis sede ante diphthongum producunt, ut, īd aurum, sēd æquum, īnaudivit; nec non ante vocalem quamvis in bisegmentis, et vi cæsuræ; id quod Plautus sæpe fecit in vocibus dactylicis, cum in vocali exeunt sequente consona; sed et vocalem brevem sequente etiam vocali sæpius produxit in bisegmentis.

Quarto, re in compositis sæpius producunt consonam quæ sequitur geminando, ut in, redux, reduco, retulit.

Quinto, in polysyllabis sæpe producunt antepenultimam, contra prosodiæ leges, si in eam cadat accentus, ut in, conventitía, conductitium, projectitiæ, emissitiis, et aliis in itiis desinentibus. Sed Plautus hac licentia usus est etiam in dissyllabis, cum encliticæ adjectione accentus movetur, Ærāque, Lactēque, in quibus vel secundas produxit, vel, que, in duas syllabas resolvit: idem etiam in vocibus quaternis aut quinis syllabis constantibus primam, brevem licet, plus semel produxit, ut in, amarentur, amatoribus, amatorie.

Sexto, i et u breves in primis aut mediis syllabis ante vocalem producunt, ut in, īerit, fūerit, plūerat, audīerat, habūerit.

Septimo, unam syllabam in duas resolvunt, vel resolutione diphthongi, ut in, hospitæ, Cliniæ, aquæ, vel i et u consonas in vocales mutando, ut in, iam, quod sæpe fit dissyllabum, larvæ, larvatus, milvus, &c. quæ mutatio non dura, aut coacta videbitur, si, quæ prius dixi de legitima literas has, cum consonæ sunt, pronuntiandi ratione, in animum revocemus. Et hac forte licentia, quid et que interdum Plauto producta sunt.

Octavo, h consonæ sæpe vim habet, ut syllabam brevem posi-

tione longam reddat, vel ut vocalis finalis, quæ præcesserat, non elidatur. Hoc Plauto perpetuum: sed Terentius parcissime.

Hæc autem ea fere sunt quæ de licentiis dicenda habui, quarum quasdam in prosodiæ leges et pronuntiandi rationes nimium peccare non diffitendum est. Sed istæ pleræque omnes Plautinæ sunt; Terentius et modum adhibuit, quod ad licentiarum numerum, et miro delectu usus est, quod ad earum genera, et a non paucis penitus abstinuit.

Is quidem tam caste egit, tam parcus fuit in licentiis utendis, iis præsertim quæ veras verborum quantitates augent atque intendunt, ut sæpe in iambicis, cum licentiam adhibitam putes, dum in legendo legitimæ pronuntiationi et sectioni in ditrochæos obtemperas; si tamen versum ad veros pedes exigas, nullam ei sustentando licentiam necessariam esse deprehendas. Vide And. I. 5. 54.* And. I. 5. 14.* And. IV. 1. 58. Eun. III. 5. 12. Eun. IV. 3. 23. et 4. 6.* Eun. V. 1. 17.* Heaut. III. 1. 6.* Heaut. V. 1. 50.* Hec. IV. 1. 46. Hec. IV. 2. 29.* Phorm. I. 2. 96.* Phorm. III. 1. 10. Phorm. III. 2. 44. Quæ cum recogito, Terentium ad veras vocum quantitates magis quam ad pronuntiandi rationes animum in pluribus advertisse arbitror; ideoque muto jam sententiam in iis ex locis laudatis, quibus signum hoc * apposui, et eorum sectiones ad veras verborum quantitates refingi velim, contra ac putabam, cum notas ad ea scriberem, Plautinis licentiis æquo tum forte addictior.

Sed et ipse quoque Terentius in earum usu nimius videbitur iis, qui novis solum Augustei sæculi poëtis legendis assueverint, nullum vero in Veteribus hisce legendis tempus posuerint. Ab his quæretur, cur non Terentius eandem in numeris puritatem servaverit, ac Græci in suis Comœdiis, aut Latini etiam ipsi in Tragœdiis componendis. Quod ad Græcos, si Terentius eos non assecutus est hac in parte, in aliis enim non raro superavit, id non poëtæ sed linguæ culpa fieri puto, quæ tam dura, tam aspera, tot consonis obsessa, tot elisionibus obnoxia, ut, quod Quintilianus dixit, 'Sermo ipse Romanus non recipere videatur illam solis Atticis concessam Venerem, quando eam ne Græci quidem in alio genere linguæ obtinuerint:' quod de numerorum et versuum apud Græcos puritate et suavitate non minus verum est, quam de alia quavis Comœdiæ Græcæ præstantia, unde tanta illis quam mirantur omnes venustas. Quod vero Tragœdias Latinas spectat, ex

Seneca male judicatur de illis qui Terentio erant vel antiquiores vel ætate pares, cum apud eos etiam numeri multo sint impuriores quam apud tragicos recentiores. Quod si ipsi etiam Terentio longe castiores fuerint, et parcius multo licentiis uterentur, id diversis scribendi generibus imputandum est. Cum Comœdia, ut pluribus dixi, vulgarem et loquendi et pronuntiandi consuetudinem imitetur; Tragœdia vero, ut in argumentis longe majoribus versatur, ita dictione quoque sua, et eloquendi ratione a plebe longissime recedit. Tragœdia enim est poëma nobile, elatum, grandi lentoque passu incedit, amat lecta, pulchra, sonora verba, nec quicquam eorum quæ profert, aut præcipitari velit, aut obscure premi. Hinc Tragœdia in numeris etiam tantum a Comœdia distat, et licentiæ in hanc frequentissime receptæ, quæ in altera nequaquam essent ferendæ.

De Comicorum enim licentiis in genere, jure dicas, quod Terentianus elegantissimis versibus dixit de singulari illa, qua in iambicis spondæum vel dactylum in secundo vel quarto loco posuerunt.

> Sed qui pedestres fabulas socco premunt,
> Ut quæ loquuntur sumta de vita putes,
> Vitiant iambum tractibus spondaicis,
> Et in secundo et ceteris æque locis.
> Fidemque fictis dum procurant fabulis,
> In metra peccant arte, non inscitia,
> Ne sint sonora verba consuetudinis, &c.

Iambi quidem sedes Græci quoque Comici vitiarunt tractibus spondaicis; et id insigne est discrimen inter eos et Tragœdiæ scriptores: sed hoc Græci raro. Latini vero, ut Prisciani verbis utar, 'in multis initium aliquod accipientes a Græcis, solent ab angusto in effusum licentiæ spatium hoc dilatare:' quod, ut dixi, linguæ plurimum vitio vertendum est. Latine quippe scribentes salvo puri sermonis nitore haud efficere potuere, ut, in vitæ communis rebus exprimendis, numeris astrictioribus uterentur.

Quod ad eas autem licentias quas adhibuit Terentius, ne lectori minus exercitato vel minimam offensiunculam objicerent, ubicumque in prosodiæ regulas peccatur, signo aliquo quænam esset licentia, indicavi: syllabis præter morem correptis accentum brevem, productis longum apposui; eorum etiam alterum appinxi

omnibus syllabis in quibus synalœpha vel ecthlipsis negligitur; et nonnunquam iis etiam syllabis quarum quantitas minus cognita est: o etiam finale verborum, ut puerorum præjudicio occurratur, qui plerumque pro correpto habere solent, cum in id accentus metricus cadit, accentu longo notavi: ubi vero in voce aliqua binæ syllabæ in unam contrahuntur, id literis margini appositis semper ostendi. Ad hæc, cum sæpe fiat ut metrum seu *διποδία* in pedes diversis modis resolvi possit, e quibus ille eligendus qui legitimæ pronuntiationi minime officit, numerosque minime sonoros reddit; ejusmodi metra hac nota - in pedes suos distinxi. Nihil denique omissum est, quod excogitare potui, ut metri Terentiani intelligentia facillima redderetur, et ad tironum captum prorsus accommodata. Cum vero versus comici ad tibias canerentur, superest ut de iis pauca quædam dicam, quæ satis sint ad intelligenda illa quæ in Fabularum harum titulis habentur.

De his multi multa et valde diversa; quæ ne recensere quidem, nedum excutere vel otium est vel animus. Constat apud omnes primis temporibus tibias ex arundine fuisse; eam vero, quæ radicem antecesserat, lævæ tibiæ convenire; quæ cacumen, dextræ, inquit Plinius l. XVI. c. 36. ex Theophrasto, cujus verba sunt: *Τὴν μὲν πρὸς τῇ ῥίζῃ ἀριστερὰν εἶναι, τὴν δὲ πρὸς τοὺς βλαστοὺς, δεξιάν*: ex his autem dextram graviorem sonum edidisse sæpius a Donato dictum est; quod isti tibiæ convenisse, quæ angustiore esset foramine, ostendit vir clariss. Isaac Vossius in elegantissimo Libello de Viribus Rhythmi p. 111. ex hoc Æliani loco, qui extat apud Porphyrium in Hypomnematis ad Harmonica Ptolemæi: *Ἐὰν λάβῃ τις δύο αὐλοὺς, τοῖς μὲν μήκεσιν ἴσους, ταῖς δὲ εὐρύτησι τῶν κοιλιῶν διαφέροντας, καθάπερ ἔχουσιν οἱ Φρύγιοι πρὸς τοὺς Ἑλληνικοὺς, εὑρήσει παραπλησίως τὸ εὐρυκοίλιον ὀξύτερον προϊέμενον φθόγγον τοῦ στενοκοιλίου. Θεωροῦμέν γέ τοι τοὺς Φρυγίους στενοὺς ταῖς κοιλίαις ὄντας, καὶ πολλῷ βαρυτέρους ἤχους προβάλλοντας τῶν Ἑλληνικῶν.*

Ea quæ de Tibiis in titulis dicta sunt, juxta fabularum seriem sic se habent:

| 1 | 2 | 3 |
| --- | --- | --- |
| | | Acta primum |
| Tibiis paribus dextris et sinistris. | Tibiis duabus dextris. | Tibiis imparibus, deinde duabus dextris. |

| 4 | 5 | 6 |
| --- | --- | --- |
| Tibiis Sarranis. | Tibiis paribus. | Tibiis imparibus. |

Sed quædam ex his non satis sincera esse liquet cum ex codicum varietate, tum ex Donato, juxta quem,

| Secunda acta est | Quarta | Sexta |
| --- | --- | --- |
| tibiis dextra et sinistra. | tibiis dextris. | tibiis Sarranis. |

Ut hæc autem intelligamus, observandum est Veterum tibicines duas simul tibias inflare solitos esse, quæ, si dextra manu dextraque oris parte tenerentur, dextræ dictæ sunt: quæ vero læva manu lævaque oris parte, sinistræ: hunc apud illos morem fuisse antiqua marmora et nummi magno numero ostendunt. Duas vero dextras, non pares dextras, et proinde duas sinistras, recte et proprie dici patet et ex his titulis, et ex notissimo Phædri loco l. v. Fab. 6. de tibicine, qui sinistram fregerat tibiam:

DUAS cum DEXTRAS maluisset perdere.

Ex tertio titulo liquet tibias dextras ab imparibus distingui, ideoque pares fuisse, id est, paribus foraminibus, paresque sonos edidisse, quod idem pari jure de duabus sinistris etiam dicendum. Impares igitur fuere duæ tibiæ, quarum dextra altera, altera sinistra: in primo igitur titulo, cum tibiis paribus addatur dextris et sinistris, in quinto vero tibiis paribus nihil tale addatur, censendum est vel in primo dextris et sinistris ex abundanti adjici, vel in quinto voces eas injuria quadam excidisse: cumque, nisi aliquid ejusmodi addatur, scire nequeamus, utrum dextræ an sinistræ fuerint, opinor paribus tibiis quatuor intelligi, duas scilicet dextras, cum duabus sinistris, et diversas Fabulæ partes diversis tibiis actas fuisse; alias nempe duabus dextris, alias vero duabus sinistris; vel totam Fabulam altera vice his tibiis, altera illis. Utrumque in usu fuisse non est ut dubitemus, cum ex hisce titulis constet eandem fabulam non semper iisdem tibiis actam fuisse; et in eadem actione modos canticorum et diverbiorum sæpe mutatos annotarit Donatus.

Quarta fabula acta dicitur tibiis Sarranis, vel, ut alii legunt, Serranis; sed mihi indubium est *Sarranis* veram esse lectionem, a Sarra dictis, quæ Tyro olim nomen fuit; unde Virgilius, 'Sarrano indormiat ostro:' G. II. 506. et antiquior Virgilio Ennius, 'Pœnos Sarra oriundos,' ut locum illum laudavit Probus. Mihi

quidem locus non parum suspectus est, cum in nullis aliis titulis tibiæ proprio nomine indigitentur; quamvis dextras Lydias fuisse, impares vero Phrygias, post Donatum eruditi fere omnes existiment: sed ut ut hoc sit, si nec duæ dextræ, nec dextra altera, altera sinistra fuerint, necesse est fuisse duas sinistras; quas forte ominis causa Sarranas quam sinistras dicere maluerunt.

Atque hæc de vexatissima quæstione dixisse sufficiat, cum, pauca licet, e rebus tamen ipsis petita sint, et proinde vera, et illa, quæ de tibiis in titulis dicuntur, satis explicent. Tota enim quæstio curiosa magis, quam utilis, nec ad Fabulas melius intelligendas quicquam adjuvat, cum eædem Fabulæ diversis tibiis, diversæ vero eisdem agerentur. De tibiis igitur qui plura velit, adeat Jul. Scaligerum, Salmasium, Is. Vossium; præ ceteris vero C. Bartholinum, qui de earum materiis, formis, usibus, copiose atque erudite scripsit.

# RICARDI BENTLEII

# DE METRIS TERENTIANIS

## ΣΧΕΔΙΑΣΜΑ.

### Ἄρσις, Θέσις, et Διποδία.

Iambicus versus senorum pedum Latinis veteribus senarius vocabatur, a pedum et ictuum numero. Horatius, Art. Poët. 251.

Syllaba longa brevi subjecta vocatur Iambus,
Pes citus: unde etiam Trimetris accrescere jussit
Nomen iambeis, cum senos redderet ictus
Primus ad extremum similis sibi.

Sex, inquit, habet ictus versus senarius; et tamen Trimetrus sive Ternarius Græcis vocatur; quasi tres tantum ictus redderet, ob pedis celeritatem, præsertim cum totus iambis puris decurrit. Latini igitur per *μονοποδίαν*, singulos pedes, hos versus dividebant; Græci per *διποδίαν*, seu geminatos. Inde, qui Græcis est Tetrametrus, Varroni a pedum numero est Octonarius. Juba rex apud Rufinum de Metris, p. 2712. 'Quod autem binis pedibus, et non

singulis, scandatur iambicus, vetus institutum est.' Et mox: 'Unde apparet heroicum singulis pedibus scandi etiam apud Veteres solitum, Iambum autem binis.' Marius Victorinus, p. 2497. 'Per Monopodiam sola Dactylica scanduntur; per Dipodiam vero cetera.' Nescivit hic Bacchiacos et Creticos, quos etiam Monopodia dimetitur. Diomedes, p. 503. 'Feritur senarius iambicus combinatis pedibus ter.' Terentianus Maurus, p. 2432.

Iambus ipse sex enim locis manet,
Et inde nomen inditum est senario:
Sed ter feritur, hinc trimetrus dicitur;
Scandendo binos quod pedes conjungimus.

Ictus Percussio dicitur; quia tibicen, dum rhythmum et tempus moderabatur, ter in Trimetro, quater in Tetrametro, solum pede feriebat: Ἄρσις autem sive Elevatio appellatur; quod in iisdem syllabis, quibus tibicen pedem accommodabat, actor vocem acuebat ac tollebat. In Thesi autem sunt ceteræ syllabæ, quæ ictu destitutæ minus idcirco audiuntur. Hos ictus sive ἄρσεις, magno discentium commodo, nos primi in nostra editione per accentus acutos expressimus, tres in Trimetris, quatuor in Tetrametris:

Poéta cum primum ánimum ad scribendum áppulit,
Id síbi negotî crédidit solúm dari.
Enimvéro, Dave, níl loci est segnítiæ neque socórdiæ,
Quantum íntellexi módo senis senténtiam de núptiis.

Etsi revera, quod Romani voluerunt, seni in quoque Trimetro sint Ictus; qui sic exprimi possint:

Poéta cúm primum ánimum ad scríbendum áppulít,
Id síbi negótî crédidít solúm darí.

Verum quia in paribus locis, 2. 4. 6, minus plerumque elevantur et feriuntur, quam in imparibus, 1. 3. 5, idcirco eos more Græcorum hic placuit omittere. Horum autem accentuum ductu (si vox in illis syllabis acuatur, et par temporis mensura, quæ pedis Ditrochæi vel Ἐπιτρίτου δευτέρου spatio semper finitur, inter singulos accentus servetur) versus universos eodem modo lector efferet, quo olim ab actore in scena ad tibiam pronuntiabantur. Hoc quoque commodi in his accentibus lector inveniet: quod statim et ictu oculi trochaicos ab iambicis, qui in eadem scena interdum locum habent, possit distinguere: si accentus scilicet in prima versus syllaba est, trochaici sunt; sin minus, iambici.

## CÆSURA.

Omne versuum genus suam habet cæsuram sive incisionem, qua verbum terminatur, et vox in decursu paulum interquiescit. Illa fere cæsura Romanis placuit, quæ in priore tertii pedis syllaba fit: ut in heroico:

Arma virumque cano | Trojæ qui primus ab oris
Italiam fato | profugus Lavinaque venit
Littora, multum ille et | terris jactatus et alto
Vi superum, sævæ | memorem Junonis ob iram.

Varro quidem apud Gellium XVIII. 15. scribit observasse se in versu hexametro, quod omnimodo quintus semipes (id est, prior pedis tertii syllaba) verbum finiret. Mirum, quod 'omnimodo' dixerit, cum Lucretius jam tum variaverit:

Reddenda in ratio | ne vocare, et semina rerum:

et Catullus:

Omnia fanda nefan | da malo permissa furore.

Postea sæpius Virgilius:

Lyrnessi domus al | ta, solo Laurente sepulcrum.

Homerus autem olim sæpissime,

Οὐλομένην ἣ μύ | ρι' Ἀχαιοῖς ἄλγε' ἔθηκεν.

Non 'omnimodo' igitur dictum oportuit; sed 'plerumque.'

In Sapphico similiter Romani quinto fere semipede:

Pindarum quisquis | studet æmulari,
Jule, ceratis | ope Dædalea
Nititur pennis | vitreo daturus
Nomina ponto.

In Alcaico: Doctrina sed vim | promovet insitam,
Rectique cultus | pectora roborant.

In Phalæcio: Multis ille bonis | flebilis occidit:
Nulli flebilior | quam tibi, Virgili.

Sic et in iambo trimetro:

Jam jam efficaci | do manus scientiæ:
Supplex et oro | regna per Proserpinæ,
Per et Dianæ | non movenda numina,
Per atque libros | carminum valentium
Refixa cœlo | devocare sidera.

Hanc cæsuræ sedem plerumque in trimetris servant poëtæ comici: ut Noster:

> Ne cuí sit vestrum | mírum, cum partés seni
> Poéta dederit | quaé sunt adolescéntium:
> Id prímum dicam | deínde quod veni éloquar:

et itidem Græci:

> *Οι γάρ βλεποντες | τοίς τυφλοις ηγούμεθα,*
> *Ουτός δ' ακολουθει | κάμε προσβιάζεται.*

In iambicis trochaicisque tetrametris cæsura plerumque fit post ditrochæum secundum:

> Demíssis humeris ésse vincto | péctore ut gracilaé sient.
> Vídeo sentum squálidum ægrum | pánnis annisque óbsitum.

Illud autem inprimis notandum; cum Græci magistri per *διποδίαν* trimetros iambos scandere juberent, semper eos intellexisse *διποδίαν ἰαμβικὴν*; adeo ut sic divideretur ex eorum ratione versiculus:

> Ne cuí sit ve | strum mírum, cur partés seni
> Poéta dede | rit quaé sunt adolescéntium:
> Id prímum di | cam, deínde quod veni éloquar.
> *Οι γάρ βλεπον | τες τοίς τυφλοις ηγούμεθα,*
> *Ουτός δ' ακολου | θει κάμε προσβιάζεται:*

ubi vides primam dipodiam in mediis verborum syllabis desinere, totamque cæsuræ virtutem ac gratiam misere perire. Quare ego jam ab ipsa adolescentia in omnibus iambicis præter tetrametrum catalecticum, de quo postea dicam, aliam mihi scansionis rationem institui, per *διποδίαν* scilicet *τροχαϊκὴν*, hoc modo:

> Po | éta dederit | quaé sunt adolescéntium:

primo semipede quasi subducto et abciso, versu autem in dactylum vel creticum exeunte. Si quidem ista *διποδία* ex trochæis duobus, vel uno et spondæo sive epitrito secundo constans, commodare, commodavi, et cum cæsuræ indole convenit; et verum iambei rhythmum auribus insinuat; et poëtæ, dum versus hos fabricatur, præcipue mentem occupat; et, quod maximum est, in omni fere comicorum metrorum genere principatum obtinet; veramque causam, cur in una Comœdia tot versuum species adhibeantur, sola demonstrat.

## VARIETAS METRORUM. IAMBICI, TROCHAICI.

Quintilianus, Institut. Orat. x. 1. 'In Comœdia maxime claudicamus,—licet TERENTII scripta ad Scipionem Africanum referantur: quæ tamen in hoc genere sunt elegantissima; et plus adhuc habitura gratiæ, si intra versus trimetros stetissent.' Mirificum sane magni rhetoris judicium! Optabat scilicet, ut Fabulæ Terentianæ, quæ in primo cujusque actu et scena a trimetris inchoantur, eodem metro ac tenore per omnes actus scenasque decucurrissent. Crederes profecto hominem nunquam scenam vidisse, nunquam comœdum partes suas agentem spectavisse. Quid voluit? quod nec Menander nec ullus Græcorum fecit, Terentius ut faceret? ut ira, metus, exultatio, dolor, gaudium; et quietæ res et turbatæ, eodem metro lente agerentur? ut tibicen paribus tonis perpetuoque cantico spectantium aures vel delassaret vel offenderet? Tantum abest, ut eo pacto plus gratiæ habitura esset Fabula, ut, quantumvis bene morata, quantumvis belle scripta, gratiam prorsus omnem perdidisset. Id primi artis repertores pulchre videbant; delectabant ergo varietate ipsa, diversaque ἤθη καὶ πάθη diverso carmine repræsentabant. Marius Victorinus, p. 2500. 'Nam et Menander in Comœdiis frequenter a continuatis iambicis versibus ad trochaicos transit, et rursum ad iambicos redit.' Non ita tamen agebant Veteres, ut ab uno in aliud plane contrarium repente exilirent; ab iambicis in dactylicos; sed in propinquos trochaicos, ipso transitu pæne fallente. Quod ut clarius conspiciatur, omnem Terentianam copiam hic sistam, unoque et eodem pede ditrochæo universam fere emetiar.

Illud tamen prius admonendum; ut a trimetris suas Fabulas, rebus sedatioribus, nostrum inchoasse; ita semper tetrametris finisse; quod Fabulæ catastrophe, cum res turbulentæ paulatim et ægre consilescerent, hoc carminis genus postularet, magno spiritu effundendum. Præ omnibus tamen trochaici pleni firmum actoris latus requirebant; qui nunquam scilicet nisi in maximo affectuum tumore veniunt; efferendi, non, ut quidam autumant, tarde lenteque, sed clamore summo, cum labore maxumo. Unde factum, ut, cum alias in διποδίᾳ spondæi vel anapæsti placuerint, in his trochæi vel dactyli studio quærantur:

**Crédo equidem illum jam áffuturum, ut íllam a me erípiat: sine veniat**
**Atqui, si illam dígito attigerit, óculi illi illico éffodientur:**

qui versus, nisi toto pulmone exhausto, pronuntiari apte non possunt: in trimetris vero clamosa hæc *πάθη* inarescerent prorsus et obmutescerent.

Ditrochæis igitur sic constituitur iambus trimetrus:

**Id | síbi negoti | crédidit so | lúm dari.**
**Vi | cómmodavi | cómmodavi | cómmoda.**

Iambicus tetrametrus plenus:

**Dum | témpus ad eam | rém tulit sivi | ánimum ut exple | rét suum.**
**Vi | cómmodavi | cómmodavi | cómmodavi | cómmoda.**

Trochaicus tetrametrus plenus sive *ἀκατάληκτος*,

**'Adeon' hominem esse | ínvenustum aut | ínfelicem | quémquam ut ego sum.**
**Cómmodavi | cómmodavi | cómmodavi | cómmodavi.**

Trochaicus tetrametrus syllaba deficiens, sive *καταληκτικὸς*,

**Quót modis con | témtus spretus? | fácta, transacta | ómnia: hem.**
**Cómmodavi | cómmodavi | cómmodavi | cómmoda.**

Pentametrus *καταληκτικὸς*; qui semel iterumve adhibetur:

**Sánus es? Domum | íre pergam: ibi | plúrimum est. Revo | cémus hominem. | Sta íllico.**
**Cómmodavi | cómmodavi | cómmodavi | cómmodavi | cómmoda.**

In his omnibus commodius est, meo judicio, *διποδίαν τροχαϊκὴν* cæsuræ accommodatam et congruam, quam *ἰαμβικὴν* ab ea deerrantem, in metiendo versu asciscere.

Superest tamen unus iambici generis, tetrametrus *καταληκτικὸς*; in quo *διποδία* veterum magistrorum *ἰαμβικὴ* sine controversia tenenda est; ob ipsam, a qua in aliis discedit, Cæsuræ concinnitatem:

**Nam sí remit | tent quíppiam | Philúmenam | dolóres.**
**Ανδρές φιλοι | και δήμοται | και τοὐ πονειν | ερáσται.**
**Δημόσθενης | Δημόσθενους | Παιάνιευς | εγράψε.**
**Vi cómmoda | vi, cómmoda | vi, cómmoda | vi, cómmo.**

Sed et in his *διποδία τροχαϊκὴ* tempus quidem et spatium exacte servat, in incisionibus tamen peccat. Ceterum utram velit rationem lector sequatur: accentus in nostræ editionis textu ambabus æque conveniunt: at in nupera quadam, universi hujus generis, quorum ingens copia est, versus prava cæsuræ distinctione jugulantur:

Concurrunt læti mi obviam cup | pediarii omnes,
Cetarii, lanii, coqui, far | tores, piscatores.

Cum sic cæsura ponenda esset,

> Concurrunt læti mi obviam | cuppediarii omnes,
> Cetarii, lanii, coqui, | fartores, piscatores.

Illud quoque in hoc genere observandum, pedem illum ante cæsuram, mi obviam, et, i coqui semper, ut hic, creticum vel ei *ἰσόχρονον* media brevi esse oportere; nullum hic apud Nostrum licentiæ locum esse; non magis quam in fine senarii. Hæc versuum horum indoles et sola gratia est: quam in nostra editione incolumem habent; in prioribus vero ante nos innumeris mendis strangulatam et sepultam.

## CRETICI, BACCHIACI, CHORIAMBICI.

Porro, super hos iambicos trochaicosque, etiam creticis, bacchiacis, choriambicisque versibus, sed semel tantum singulis, utitur Terentius; eisque in monodia duntaxat, nunquam in diverbio: hi, ringente licet invidia, nobis se apud Nostrum debent:

| | | | | |
|---|---|---|---|---|
| Creticus: | **Tánta ve** | **córdia in** | **náta cuiquam** | **út siet.** |
| | **Cástitas** | **cástitas** | **cástitas** | **cástitas.** |
| Bacchiacus: | **Adhúc Ar** | **chylís quæ ad** | **solént quæque** | **opórtet.** |
| | **Honéstas** | **honéstas** | **honéstas** | **honéstas.** |
| Choriambicus: | **'Obstipuit** | **péctore con** | **sístere nil** | **cónsili quit.** |
| | **Cóntremui** | **cóntremui** | **cóntremui** | **cóntremisco.** |

Hi tamen, more Græco, novissimum sibi versum alterius generis assumunt, ut pro rhythmi ratione cum strepitu ac canore finiantur.

## CLAUSULÆ.

De clausulis sic Varro apud Rufinum, p. 2707. 'Clausulas primum appellatas dicunt, quod clauderent sententiam: ut apud Accium:

> An haéc jam obliti súnt Phryges?

Nonnunquam ab his initium fit; ut apud Cæcilium:

> Di boni, quid hoc?

apud Terentium: Discrucior animi.'

Huic ultimæ adde aliam ex Nostro:

> Occidi.

Ceterum de clausulis hoc uno verbo dixisse sufficiat: si ab eis initium fit, liberæ sunt et nullius metri legibus astrictæ: sin sententiam claudunt, a præcedentibus legem accipiunt. Scilicet post

iambicos tetrametros, vel trochaicos catalecticos, ab iambo incipiunt; ut illa Accii:

An haéc jam obliti súnt Phryges?

et illæ Nostri:

Præscísse me ante? nónne prius commúnicatum opórtuit?
Miserám me, quod verbum aúdio?
Múnus nostrum ornáto verbis, quód poteris; et istum aémulum
Quod póteris ab ea péllito.

Ita semper in ceteris: et ratio est, quod διποδία τροχαϊκὴ quasi uno versu continuetur:

Commúnicatum opórtuit: miserám me quod verbum aúdio?

Unde in trochaico pleno, quo διποδία consummata est, a trochæo incipit:

Próin tu solicitúdinem istam fálsam, quæ te excrúciat, mittas.
Quícum loquitur fílius?
'Et illud rus nulla ália causa tám male odi, nísi quia prope est:
Quód si abesset lóngius.

Hanc sibi legem fixerunt, sancientibus aure ac rhythmo, primi artis inventores: sed in hac tamen ante nos editiones peccant. Illud porro notandum; in tetrametris solis apud Nostrum, nunquam in trimetris, clausulis locum esse. Neque id omittendum, has et reliquas omnes apud Nostrum clausulas in cretico terminari: audio, pellito, filius, longius; una tantum excepta, Hec. v. 1. quæ in spondæum exit:

Aut né quid faciam plús, quod post me mínus fecisse sátius sit.
Aggrédiar. Bacchis, sálve.

Id tamen judicio, non casu, a Poëta factum: quippe post hanc solam ex omnibus clausulam a tetrametris plenis in catalecticos scena transit, qui spondæo finiuntur:

Salvé, Lache. Edepol crédo te non níl mirari, Bácchis.

## LICENTIA TERENTIANA, QUA DEFLECTIT A GRÆCIS COMICIS.

De licentia veterum Romanorum, tragicorum comicorumque, paulo inclementius loquitur Horatius, Arte Poët. 255. Iambicus, inquit, versus,

Tardior ut paulo graviorque veniret ad aures,
Spondæos stabiles in jura paterna recepit
Commodus et patiens; non ut de sede secunda
Cederet aut quarta socialiter: hic et in Acci
Nobilibus trimetris apparet rarus et Enni.
In scenam missus cum magno pondere versus
Aut operæ celeris nimium curaque carentis,
Aut ignoratæ premit artis crimine turpi.
Non quivis videt immodulata poëmata judex:
Et data Romanis venia est indigna poëtis.
Idcircone vager, scribamque licenter? ut omnes
Visuros peccata putem mea, tutus et intra
Spem veniæ cautus? vitavi denique culpam,
Non laudem merui. Vos exemplaria Græca
Nocturna versate manu, versate diurna.
At vestri proavi Plautinos et numeros et
Laudavere sales: nimium patienter utrumque,
Ne dicam, stulte mirati; si modo ego et vos
Scimus inurbanum lepido seponere dicto,
Legitimumque sonum digitis callemus et aure.

Candide magis de iis judicat, venustissimus in tenui materia scriptor, Terentianus Maurus, p. 2433.

Culpatur autem versus in Tragœdiis,
Et rarus intrat ex iambis omnibus:
Ut ille contra, qui secundo et talibus
Spondæon aut quem comparem receperit.
Sed qui pedestres fabulas Socco premunt,
Ut quæ loquuntur sumta de vita putes,
Vitiant iambon tractibus spondaicis,
Et in secundo et ceteris æque locis:
Fidemque fictis dum procurant fabulis,
In metra peccant, arte, non inscitia:
Ne sint sonora verba consuetudinis,
Paulumque rursus a solutis differant.
Magis illa nostri: nam fere Græcis tenax
Cura est iambi, vel novellis comicis,
Vel qui vetusta præcluent Comœdia.

Ceterum quod in utrisque vituperat Flaccus, et in Comicis ex-

excusat Maurus, hoc est: quod in sedibus paribus, secunda et quarta (nempe uterque per dipodiam iambicam dimetitur: in ratione nostra erunt prima et tertia, pedes scilicet ditrochæorum priores) non volubiles pedes iambum aut tribrachyn, ex rhythmi lege ac Græcorum exemplo; sed tardos spondæos sive alios eis *ἰσοχρόνους* intulerint. Totum hoc, uno exemplo, et sensu et memoria facile tenebis. Græci ad hanc formam in iambicis:

Vi cómmodavi | cómmodavi, cómmoda.

Latini ad istam, non semper, sed quotiescumque vellent:

Vi cómmendavi | cómmendavi | cómmoda.

Vides, menda, spondæum bis positum pro iambo, moda: postremam sedem violare nunquam sunt ausi. Idem et in trochaicis obtinet:

| | | | | |
|---|---|---|---|---|
| Græci: | Commodavi | commodavi | commodavi | commoda. |
| Latini: | Commendavi | commendavi | commendavi | commoda. |

In his pedibus, excepto ultimo, pro brevibus longæ syllabæ assumuntur; quod tamen, opinor, celeri pronuntiatione juvabat et occultabat actor, ne ipse a tibicine rhythmum Græcum servante discreparet.

Quod ad crimen autem hoc attinet; tragicis quidem veteribus minor est excusatio, cur non ad artis regulas versus suos exegerint; cum, toto stylo et colore a communi sermone discreti, nova verba ac sesquipedalia pro lubito finxerint. Fugiebant scilicet limæ laborem; certi se in re ante inexperta et apud aures tum indoctas veniam impetraturos. Melius vero ac mitius de comicis est sentiendum. Profecto Terentius noster, si quisquam alius, in artis leges arte peccavit; studio, non ignorantia; necessitate vel saltem commoditate inductus; et, qualecumque illud delicti est, magnis virtutibus redemturus. Sermo enim ea de causa propius apud Nostrum ad consuetudinem accedit, quam apud Menandrum: oratio apud unum de medio sumta deque vita honestiorum civium; versus minime cavi, sed verbis sensibusque spissi: apud alterum, dum metro servire coactus est, stylus paulo elatior, et sententiæ dilutiores. Adde huc, consonantes in lingua Latina pro vocalium numero frequentiores esse, quam in Attica: adde omnia apud Latinos vocabula, monosyllabis duntaxat exceptis, esse barytona; de qua re mox plura dicam; et facile pronunties, minoris esse operæ atque artis, ad Menandri normam Græce scribere, quam Latine ad Terentii.

## DE METRIS IN LINGUA NOSTRA USITATIS.

Enimvero par et æquum est, ut eandem veniam veteribus Latinis demus, quam hodiernis qui Anglice scribunt poëtis concedimus: quorum nemo est, cui non indulgemus, ut syllabis interdum longis contra indolem rhythmi loco brevium utatur. Nam, ut Latini omnia metrorum genera de Græcis acceperunt, ita nostrates sua de Latinis. Quo magis est dolendum atque indignandum, jam a literis renatis pueros ingenuos ad dactylica, quod genus patria lingua non recipit, ediscenda, ferula scuticaque cogi: Terentiana vero metra, quæ domi tamen et in triviis inscientes ipsi cantitant, magistrorum culpa penitus ignorare. Trochaicus tetrametrus catalecticus, ut Terentio, ita nostratibus frequentissimus est:

**'Ego ille agrestis, | saévus, tristis, | párcus, truculen | tús, tenax.**
**Háppy is the | coúntry life blest | wíth content good | heálth an' ease.**

Qui trochaicus, unius syllabæ accessione, fiet iambicus tetrametrus plenus:

**Thrice háppy is | the coúntry life | blest wíth content | good heálth an' ease.**

Quin et iambicus ille καταληκτικὸς, Terentio multum et merito amatus, apud nostros quoque in magna gratia est;

**Nam sí remit | tent quíppiam | Philúmenam | dolóres.**
**Is décently | run throúgh the lungs: | And thére's an end | o' Búlly.**

Neque vero bacchiacus Terentii nostris intactus est:

**Adhúc Ar | chylís quæ as | solént quæque | opórtet.**
**All jóy to | great Caésar | long lífe, love | and pleásure.**

Creticum ejus quoque lingua nostra facillime admittit;

**Tánta ve | córdia in | náta cui | quam út siet.**
**'O the sweet | coúntry life | blést with health | peáce an' ease.**

Denique et illud metrum, quod in epicis et heroicis jam diu apud nostrates regnum obtinet, ab iambico Veterum senario profluxit; necessitate linguæ nostræ, quæ tota monosyllabis scatens cæsuram senarii raro admittit, quinarius factus:

**Though deép, yet clear; | though géntle, yet not dúll.**

Huic in fine sextum iambum appone; et extemplo habebis senarium Terentianum:

**Though deép, yet clear, though | géntle, yet not dully slow.**

Rursus, si ab hoc Euripidis senario, qui primus omnium in Oresta [Hecuba] venit,

Ηκώ νεκρων κευθμώνα και σκοτού πυλας,

pedem novissimum auferas; quinarium jam habebis, perfectissimum hodierni nostri epici exemplar:

Ηκώ νεκρων | κευθμώνα και σκοτού.

Though deep, yet clear, | though gentle, yet not dull.

In Anglico tamen hoc notes velim, tres syllabas positione longas loco brevium poni. Eas tu postea, et quam Denhamo veniam concedis, Terentio neges. Perfectissimum autem exemplar ideo appello; ut poëtis nostratibus, ingenii sane venæque felicibus, sed eruditionis interdum modicis, quid hodierni epici, quo numeris omnibus absolutus fiat, rhythmus geniusque sibi poscat, obiter ostendam: in versibus nempe singulis tres syllabas breves. Hoc sane confitendum est, avorum tempore, scabros asperosque versus, magno longarum pondere onustos, plerumque exiisse: hodiernos autem poëtas longe eos teretiores tornatioresque dare; sed aure fortassis magistra, non arte; quæ tamen ars principio judicibus auribus dedebatur. Habent itaque, quod in longo sane opere frustra expectandum, in epigrammate vel elegiola facile obtinendum, versus epici exemplar; quo et numerus brevium et sedes ostenduntur. Quanquam in nostris est et varietati locus, ut in his:

Though deép, yet clear; though géntle, yet not dull;
Stróng without rage, withóut o'erflowing full.

Ictus in hoc posteriore, qui in secunda syllaba fieri solet, in prima fit; et venuste quidem; modo raro fiat, ac brevis sequatur. Et nescio equidem, an in Terentio quoque, cum trimetrum aliquoties inchoet ab, hicíne, hocíne, sicíne, libéra, non in primam retrahendus sit accentus, líbera, &c. etiam in iambico; ob τὸ ἰσόχρονον scilicet et ἰσόῤῥυθμον; cum rhythmus, Hephæstione teste, sit metro potentior. Tale illud Plauti, Rudent. II. 6. 29.

Piscibus in alto credo præbent pabulum:

ubi, píscibus, libentius efferrem, quam, piscíbus.

## LICENTIA TERENTIANA, QUA DEFLECTIT A LATINIS EPICIS.

Sed, ut redeam, unde digressus sum. Ut a Græcis comicis desciverunt Latini pro brevibus syllabis tardas infulciendo; ita vitio prorsus contrario peccarunt, corripiendo scilicet ejusmodi syllabas, quæ in Latino sermone erant longæ. Hujus autem licentiæ modum ac fines non cujusvis est reperisse; cum ex interpretibus hi, qui laxissime et ultra terminos licentiam hanc expandunt, monstra nonnunquam et portenta pro veris lectionibus tuentur; alii contra, qui nimis arctis eam finibus claudunt, syllabasque omnes ad epicorum poëtarum normam exigunt, singulos fere versus miseris modis, addendo, mutilando, invertendo, contra codicum fidem, jugulant et trucidant. Illud in universum animadvertas velim, nullas eos syllabas, quæ natura et vocalis sono longæ sunt, corripuisse; sed eas tantum, quæ per vocalem quidem breves erant, positione tamen et consonantium concursu factæ sunt longæ. Hæ vero voces et numero paucæ sunt, monosyllabæ fere vel dissyllabæ, vel cum præpositionibus compositæ; et ex ipsa sede situque commodo veniam merentur. Cum autem in ipso nostræ editionis textu singula hæc in versibus singulis per accentuum intervallum sponte se ostendant; non opus est, ut singillatim hic enumerentur. Illud tantum monebo, quod ante me opinor nemo; in primo fere versuum péde, et parcius alias, licentiam hanc exercuisse Nostrum: idque rectissimo judicio; cum actor, in fine prioris versus anima recepta, plenum rapidumque spiritum posset effundere:

| | |
|---|---|
| Sed id grátum fuisse— | Color vérus, corpus. |
| Sine invídia laudem. | Néque Antipho ália. |
| Sine omní periclo. | Sed hoc míhi molestum est. |
| Propter hóspitai. | Bonum ingénium narras. |
| Hic est ílle non te. | Sed hic Pámphilus quid. |
| Studet pár referre. | Is hinc béllum fugiens. |
| Ob hanc ínimicitias. | Nempe Phórmionem. |
| Ob décem mnas ínquit. | In hanc nóstram plateam. |
| Inde súmam uxori. | Supelléctile opus est. |
| Soror dícta est, cupio. | Sed ecca ípsa egreditur. |
| Símul consílium cum re. | Ego exclúdor, ille. |

| | |
|---|---|
| Négat quis! négo, ait, aio. | Sed ostium cóncrepuit. |
| Enimvéro, Dave, nil loci est. | Némini plúra acerba. |
| Habent déspicatu. | Quid ignáve peniculo. |
| Dolet díctum imprudenti. | Sed estne ílle noster. |
| Adest óptime ipse. | Tamen víx humane. |
| Solent ésse id non fit. | Tacet cúr non ludo. |
| Quid huic híc negotist. | Jubet fráter? ubi is est. |
| Student fácere. | Omnia ómnes ubi resciscunt. |

Hoc, ut vides, Terentii judicium erat; ut in primo fere pede versus, ubi paratior venia est, licentia illa uteretur: idcirco excusatior, quod non ipse eam primus intulerit; sed a Plauto, Cæcilio, ceterisque tum in scena regnantibus acceptam retinuerit. Licentia certe erat; et indigna forte, cui Romuli nepotes indulgerent. Nam, qui hodie non Comicos veteres excusatum, sed defensum eunt; qui fontem rei causamque et originem deprendisse se gloriantur; popularem scilicet tunc temporis pronuntiandi morem: ut necesse fuerit comicis, quæ verba communi civium sermone spretis consonantibus rapide efferebantur, ea verba in suis Fabulis, quæ audiebantur scilicet, non legebantur, corripere: næ illi operoso conatu nihil dicunt, pollicentes magna nihil extricant. Quid enim? si usus tum civium communis,

Quem penes arbitrium est et jus et norma loquendi,

syllabas de quibus agitur raptim pronuntiabat; jam non comicorum vel licentia vel crimen est, qui mori obtemperantes eas corripiebant; sed epicorum, qui usu improbante producebant. Mutantur tantum rei; crimen ipsum non eluitur: aut hi aut illi sunt culpæ damnandi. Quibus autem culpa hæreat, scitu facillimum est. Priorem in, ille, et, esse, constanter producebant epici; Noster interdum corripit, sæpius producit: quod si recte et ex usu corripit, tanto sæpius, dum sæpius producit, peccat. Propter, apud epicos semper priore longa est: Noster semel corripit, And. II. 6. 8.

Propter hóspitaï hujusce consuetudinem.

Si hoc ex consuetudine vulgi; cur intra decimum versum, et ubique alias, producit?

Nil própter hanc; sed est quod succenset tibi.

Eadem reliquorum ratio est: quibus venia quidem, præsertim

hodie, lingua jamdudum emortua, facile conceditur: nisi culpam quis defendendo fecerit majorem.

Ceterum, abi, domi, redi, dari, roga, jube, tace, vide, et siqua id genus alia quæ ultimam brevem habent, vix est ut licenter dicas, sed legitime corripi; cum veteres epici idem jus usurpaverint.

Similiter de crasi censeas; qua duæ vocales, quarum una brevis, in unam contrahuntur: ut, diu, Deum, Deorum, meum, tuum, suum, meorum, &c. fuit, fuisse: hæc, et siqua hujusmodi, jure quoties vellent contrahebant comici; quia idem epicis jus erat. Durius quidem nostratibus sonant, hujus, cujus, ejus, novo, levi, in unam syllabam contracta: verum id eo evenit, quod nos hodie male pronuntiemus. Notum enim est eruditis, consonantes i et u apud Latinos eodem fuisse sono et potestate, quo hodie y et w. Pronunties igitur, cuyus, nowo, lewi, et mollior fiet crasis. Ita Noster, twa, swa, grandyuscula, stellyonino; plane ut Virgilius, stellyo, abyete, &c. Eadem ratione, cum, jam, efferrent, ut nos hodie, yam; in duas syllabas pro lubitu dissolvebant, 'nunc ïam.' Ceterum in hac editione, ubi ïam disyllabon est, notatur diæresis; et, cuíus, huíus, eíus, ubi monosyllaba sunt, super i habent accentum; ubi disyllaba, super u et e; cújus, hújus, éjus.

Eii, reii, speii, priore per ectasin producta, non indigent venia; cum Lucretius aliique olim epici idem fecerint. In nostra editione, cum producuntur, duplice i scribuntur.

Neque illud inter licentias numeres, cum Comici s finale in syllaba brevi, sequente tamen consonante, nonnunquam abjiciunt, ut, tristi', famelicu': siquidem idem facit passim Lucretius. Ceterum quod nos quidam docent, et in syllaba longa hoc solere fieri, et sequente vocali, et totam etiam syllabam cum s sæpe resecari, fallúntur et fallunt. In; consimilist, a priore nihil, sed ab, est, vocalis resecatur; ut in, palamst, necessumst. Multimodis apud Nostrum non divisim effertur, multi' modis; sed vox una est ut, omnimodis: et Lucretius utraque utitur.

Quin et, ubi synalœphæ vis cessat, et vel vocalis quæpiam vel m finales non eliduntur, altera vocali eas excipiente; ne hoc quidem in licentiis ponas: qualia ista et plura apud Nostrum: omnes quí amant, mé et ætate, né ubi acceperim, quaé erat mortua, una ire cúm amica, dúm id efficias, quicum uno rém habebam. Quippe et epici, Lucretius, Virgilius, Horatius eodem modo in hexametris:

sed dúm abest quod avemus, credimus an quí amant, si mé amas inquit, cocto núm adest honor idem. In his autem aliisque similibus tria sunt observanda; nunquam hoc fieri nisi in verbo monosyllabo; quod verbum si in vocalem exit, oportet syllabam esse longam; ictum denique habere in prima syllaba anapæsti. Harum vero conditionum ignorantia quot nuper peperit errores? dum et in polysyllabis verbis, et in syllabis brevibus, et in aliena sede, posse fieri hoc existimabant.

Atque hactenus de licentia Terentiana, deque ejus limitibus, modicis sane illis neque incommodis: qualem hodie in poëtis nostratibus patriaque lingua patienter ferimus. Quin et ausim polliceri sponsorque fore, quemvis adolescentem, vulgaris modo prosodiæ et syllabarum quantitatis callentem, lecta una alteraque editionis nostræ scena, suo Marte ac sine magistro totum hoc quod quæritur percepturum. Quo magis mirum, quosdam cetera doctissimos, sed in his rebus paulo ὀψιμαθεστέρους, tam immodica verborum pompa se et operam suam efferre: quasi tantæ molis esset Romanam nunc licentiam, quantæ olim erat gentem, condidisse. Neque tamen, si ipsi audiendi sunt, immerito gloriantur: cum ex eorum sententia nihil non veteribus Comicis et licuerit et libuerit: ut tam vagæ licentiæ limites ullos posuisse, perinde sit ac Sarmatas et Gelonos intra campos suos coërcuisse. Nimirum hi non ipsos poëtas, non artem et rhythmi genium, sed librarios sibi duces sumunt; et tot fere licentiarum species sibi fingunt, quot in toto Plauto Terentioque vitiosæ lectiones nunc restant; unique loco, qui emendandus erat, ex altero æque mendoso patrocinium quæsierunt. Quid mirum igitur, si, quo major iis tam falsæ metricæ notitia accrevit, eo in dies, ut queruntur, magis decreverit emendationum suarum numerus? Illud, si dubitas, exemplo sit; ubi Plauti auctoritate pedes creticos in trimetris asciscunt. Locus elegantissimus est, Trinummo, I. 2. in urbanos, quos vocat scurras,

> Qui omnía se simulant scíre, nec quicquám sciunt:
> Quod quísque in animo hábet aut habiturúst, sciunt:
> Sciúnt, quod in aurem réx reginæ díxerit:
> Sciúnt, quod Juno fábulatast cúm Jove :
> Quæ neque fu | tura neque | facta sunt | tamen illi sciunt.

Duos illic creticos agnoscunt et accipiunt, dactylorum scilicet vicarios: neque hoc contenti, innumera hujusmodi portenta Plauto

suo assignant, pauca etiam Terentio. Nos pauca illa jam ejuravimus; de innumeris olim fortasse curabitur. Interea, quid hic Plauti locus sibi postulet, videamus;

Quæ néque fu*tura nec facta sunt*, tamen illí sciunt.

Hic duæ longæ corripiuntur; duo cretici veniunt, quo ne dactylis quidem, si aurem habemus, venire fas est. Hosne numeros ut laudaverint Pisonum proavi? quis comœdus actor, ne ipse quidem Pellio, vel pretio voluerit emere; vel blaterare hæc ad tibiam in scena ausus fuerit? non suas potius sibi res poëtam talem habere jusserit? Si licentiarii nostri de emendatione desperarunt; humanius tamen erat, de mendo potius confiteri, quam poëtam ipsum proscribere. Vide tamen, quam facilis ea ne quærentibus quidem se offerat. Tolle illud *facta;* et trimetrum, quales hic ceteri sunt, rotundissimum habes:

Quæ néque futura, néque sunt, tamen illí sciunt.

Quin et hoc sensus ipse, non metrum solum, efflagitat: nam quæ futura, et quæ sunt, in eodem genere sunt opposita: non futura et facta. Si illud 'facta sunt' a poëta esset, dixisset utique, quæ neque fient neque facta sunt; atque insuper de duobus peccatis unum lucratus esset.

## ARS TERENTIANA.

Restat jam, ut de arte Terentiana, quæ tantopere olim celebrata est, pauca delibemus. Horatius, Epist. II. 1.

Ambigitur quotiens uter utro sit prior; aufert
Pacuvius docti famam senis, Accius alti:
Dicitur Afrani toga convenisse Menandro:
Plautus ad exemplum Siculi properare Epicharmi:
Vincere Cæcilius gravitate, TERENTIUS ARTE.

Ubi dubium est, artemne metricam velit, an comicam. Utramque opinor; nam in utraque laude Noster, tam versuum concinnitatis, quam lucidæ rerum dispositionis, primas tenebat.

Illud sane in lingua Latina notabile, ne unum quidem verbum præter monosyllaba tonum in ultima habuisse. Déum, igitur, vírum, méum, túum, priore licet brevi pronuntiabant, nunquam nisi in versu, Deúm, virúm, meúm, tuúm. Quintilianus, Instit. I. 5. 'Est autem in omni voce utique acuta syllaba, nec ultima unquam:

ideoque in dissyllabis prior.' Priscianus, p. 1287. 'Acutus accentus apud Latinos duo loca habet, penultimum et antepenultimum: apud Græcos autem et ultimum.' Et paulo post: 'Apud Latinos in ultima syllaba, nisi discretionis causa, poni non solet accentus.' Donatus, p. 1740. 'Tonus acutus, cum in Græcis dictionibus tria loca teneat, ultimum, penultimum, et antepenultimum; tenet apud Latinos penultimum et antepenultimum; ultimum nunquam.' Maximus Victorinus, p. 1942. 'Acutus, cum apud Græcos tria loca teneat, apud nos duobus tantum poni potest; aut in penultima, ut, prælegístis; aut ea quæ a fine est tertia, ut, prælégimus.' Olympiodorus in Aristotelis Meteora, p. 27. *Τότε μὲν Γραικοὶ ἐκλήθησαν, νῦν δὲ Ἕλληνες. τοῦτο δὲ τὸ ὄνομα οἱ μὲν Ῥωμαῖοι παροξύνουσι, Γραῖκοι λέγοντες. ἡ δὲ κοινὴ διάλεκτος ὀξύνει. Καθόλου δὲ οἱ Ῥωμαῖοι πᾶν ὄνομα παροξύνουσι διὰ τὸν κόμπον· ὅθεν Ὑπερηνορέοντες ἐκλήθησαν ὑπὸ τῶν ποιητῶν.* Hoc est: Qui olim *Γραικοὶ* dicti, nunc appellantur *Ἕλληνες*. Illius autem verbi penultimam Romani acuunt, dicentes *Γραῖκοι*; sed communis sermo acuit ultimam, *Γραικοί*. Et universim Romani in quacumque voce penultimam vel antepenultimam acuunt, propter fastum et grandiloquentiam; unde a poëtis dicuntur *Ὑπερηνορέοντες*, feroces et superbi.—Ceterum quod hic fastui tribuit, id dialecto Æolicæ, unde lingua Latina partem maximam profluxit, rectius imputatur. Æolenses enim, ut notum est, *Βαρύτονοι* erant; et *Θέος*, *Ἄνηρ* pronuntiabant, cum alii *Θεὸς*, *Ἀνήρ*.

Jam vero id Latinis comicis, qui Fabulas suas populo placere cuperent, magnopere cavendum erat, ne contra linguæ genium ictus seu accentus in quoque versu syllabas verborum ultimas occuparent. Id in omni metro, quoad licuit, observabatur; ut in his:

> 'Arma virúmque cáno, Trójæ qui prímus ab óris
> Itáliam fáto prófugus Lavínaque vénit
> Líttora; multum ílle et térris jactátus et álto
> Vi súperum, saévæ mémorem Junónis ob íram.

Qui perite et modulate hos versus leget, sic eos, ut hic accentibus notantur, pronuntiabit; non, ut pueri in scholis, ad singulorum pedum initia,

> 'Italiám fató profugús Lavínaque vénit,

sed ad rhythmum totius versus. Ubi nulla vox, ut vides, accen-

tum in ultima habet, præter unicam illam, virúm: idque recte ob sequens encliticon, que: quod hic semel dictum, in Terentio passim fieri, animadvertes. Idem efficiunt ME, TE, SE: Miserám me, quod verbum audio? quippe hæc Latinis, ut etiam, rem, enclitica sunt, ut Græcis ME, ΣE. Eadem est et interrogationis vis; sive cum ne enclitico, sive absque ne. In hac igitur concinnitatis laude palmam omnibus præripuit Terentius; eamque ut consequi posset, ut et vetitos ictus effugeret, et vocabula tamen significantiora semper sub ictu poneret; non minore studio judicioque verba disposuit, et a prosæ orationis ordine decenter invertit, quam mirificus in hac materie artifex ipse Virgilius.

Priscianus de versibus comicis narrat, 'fuisse quosdam, qui abnegarent ulla esse in Terentii Comœdiis metra: vel ea, quasi arcana quædam et ab omnibus doctis semota, sibi solis esse cognita confirmarent.' Ibidem ait, 'Omnes quidem Comicos crebris synalœphis et episynalœphis et collisionibus et abjectionibus S literæ fuisse usos scandendo versus suos; TERENTIUM AUTEM PLUS OMNIBUS.' Verum profecto hoc est; et causa unica, cur magistelli isti vel negarent metra esse apud Nostrum, vel ut arcana quædam venditarent. Quod vero hic queritur et criminatur magnus grammaticus, non vitium est, sed virtus Terentii prima: qui synalœphas illas data opera consectatus est; quo syllabæ ultimæ liquescerent coalescerentque cum sequentibus; eoque vetiti ac vitiosi in ultimis ictus artificiose effugerentur. Hæ vero synalœphæ, quæ tenebras olim magistris offuderunt, jam in nostra editione, percussionum intervallis distincta, ne pueris quidem negotium facessent.

Totum autem hoc, quod de ictu in ultimis syllabis cautum fuisse diximus, de secunda tantum trimetri διποδίᾳ capiendum; nam in prima et tertia semper licuit; siquidem ista sine venia conclamatum actumque erat de Comœdia Tragœdiaque Latina. Cum igitur hunc versum similesque apud Nostrum videris:

Malúm quod isti Di Deæque omnés duint:

cave vitio id poëtæ verteris; etsi, Malúm, illud et, omnés, si in communi quis sermone sic acuisset, deridiculo fuisset. Nimirum aures vel invitæ patienter id ferebant, sine quo ne una quidem in Fabula scena poterat edolari. Quin et Græcos ipsos eadem tenuit necessitas, eadem passa est indulgentia. Cum Aristophanes dixit,

Δουλόν γενεσθαι πάραφρονουντος δέσποτου.

Cum Euripides,

Ηκώ νεκρων κευθμώνα και σκοτού πυλας.

idem admiserunt in Δουλόν et Ηκώ, quod Noster in, Malúm et omnés: ipsi enim alibi priorem acuunt, Δούλον et Ἥκω.

In secunda igitur trimetri διποδίᾳ hoc de quo agimus non licebat. Gellius XVIII. 15. 'In senariis versibus animadverterunt metrici duos primos pedes, item extremos duos, habere posse singulos integras partes orationis, medios haud unquam posse: sed constare eos semper ex verbis aut divisis aut mixtis atque confusis.' Quotus quisque hoc vel intelligat? nedum ut senarios per singulos pedes scandendo tempus in hac observatione conterat? At in nostra editione vel aliud agentibus in oculos incurrit; simulque ratio, quam metrici isti tacent, plane apparet. Hoc illi voluerunt; in his et similibus senariis:

Venit Chremes postridie ad me clamitans.
Mansuetique animi officia, quid multis moror:

duos primos duosque postremos pedes singulis verbis claudi, et recte: at pedem tertium quartumve non posse recte. Cur hoc? quia tum necesse est, ut ictus in ultimas syllabas cadant; quod, ut dixi, in prima ultimaque διποδίᾳ solet fieri; in media nec solet et vix unquam licet. Rarissime igitur, semel atque iterum, sed magno sententiæ lucro, admisit hoc in trimetris Terentius:

Persuásit nox, amór, vinum, adolescentia.
Scelésta ovém lupó commisi: dispudet.

Nam illud,

Nosse ómnia hæc salús est adolescentibus,

in hac editione *saluti* est. Notandum quoque in, amór, et lupó, priorem brevem esse, et ex musicæ rationibus ita oportere; ut apud Horatium,

Jam jam efficaci do manús scientiæ.
Ad pervicacis heu pedés Achilleï.

Et similiter in verbo trisyllabo duos ictus recipiente, si id διποδίαν trochaicam inchoat, media erit ex arte brevis:

Nísi pol filiúm multimodis éxpeto, ut redeát domum.

Ita recte hic editum, non *expecto;* ut et alia plurima, quæ ante nos vitiosa ferebantur, in omni versuum genere hic corriguntur.

# ELOGIA VETERUM

## DE PUB. TERENTIO.†

Varro, Parmenone; Nonius in, Poscere.

In argumentis Cæcilius poscit palmam; in ethesin Terentius; in sermonibus Plautus.

† In his judiciis quædam ne absurditate quidem carent: quale Volcatii Sedigiti pridem doctis visum est. 'Elegantia sermonis,' et 'mores,' consensu tribuuntur: etiam 'ars et metri diligentia.' In 'argumentis' quid valeat subinde videbimus. Diximus autem antea, aliud vulgi, aliud eruditorum de Poëtis judicium esse. Certe, si quis attendat, Horatii versus allati, vulgi sententiam, non ipsius, summi sane Critici, exprimunt. Quid enim ipse admiraretur in principe Comicorum, noluit cuiquam occultum esse. Ipsi eruditi tantum inter se non discrepare videbuntur, si singulos intueamur, quin unius et alterius sententia ceterorum auctoritate obrui queat. De Horatio dictum est: quem non legit, multo minus Terentianas in eo imitationes observavit, qui ad interpretes sibi hic eundum existimat. Servii auctoritas tanti non est, ut loco rationis esse debeat. Nonne enim multa sunt, quæ eruditionis potius, quam judicii facultatem in eo Grammatico testantur? Fabius Quintilianus pleno laudat ore Terentium; nisi quod incaute de trimetris addit: refutatus merito a Georgio Fabricio. Ceterum, qui paucissimos accuratæ criticæ successu omni ævo præstitisse ignorat, illum pleraque interioris doctrinæ mysteria fugiant necesse est. Non sufficit eruditio, quæ confidentiam persæpe generat; ut plus satis promti sint, ad pronuntiandum, qui Auctoris genium nondum perdidicerunt: ne dicam de pervulgatis opinionibus, quæ haud raro eximias quoque mentes devertunt: cum præsertim, quod probe notandum, de Nova Comœdia judicaturis, respectus Veteris subinde obstaret, animumque divorse traheret. Dicam iterum: Accedat vir ingenio et doctrina præstantissimus ad ferendam paulo explicatius de magno aliquo et perfecto ex Veteribus Poëta sententiam: nisi iterum iterumque relegerit, nisi cogitaverit subtilissime, ac exegerit singula attentissime, facile linea excidet. Documenta nolumus jam nisi ex proximo petere. Sicut acerrimi vir ingenii Franciscus Guietus nuper admodum, rectissime et felicissime amplexus Afranii sententiam, 'omnes omnium Comicorum in uno Terentio eminere virtutes,' judicavit; ita superiore sæculo, nollemus summo viro, et quod caput rei est, κριτικωτάτῳ, Julio Scaligero ea

Cicero, de optimo genere oratorum.

In re quod optimum sit quæritur: in hominibus dicitur, quod est. Itaque licet dicere, et Ennium summum epicum poëtam, si cui ita videtur; et Pacuvium tragicum; et Cæ-

de nostro poëta excidisse, quæ nullo modo defendi, ac ne tolerari quidem possunt.

Illud quidem libenter sumimus, quod de judicio populi fatetur: quo etiamsi superatum esse legam a Philemone Menandrum, nondum tamen ideo Menandro major est Philemon. Debet enim, ni fallor, eruditis idem licere, quod populo: ut hic quidem pro suo captu, illi pro ingenio et doctrina sententiam ferant. At enim populi judicio hic standum est: populo dabantur fabulæ; et is 'non ad discendam sermonis puritatem eo confluebat, sed ad animum risu ac jocis relaxandum:' quæ Scaligeri verba sunt. Sed περιεργία populi non tollit artium instituta. Quando in foro reus accusatur ac defenditur, populus non confluit ad discendam sermonis elegantiam; neque propterea non laudabitur Orator, qui ei studet. Confluxerit populus ad oblectandum animum visu et auditu rerum ridicularum; huic desiderio explendo, nemo opinor Poëta fabulam scripserit: histrione enim quam poëta dignior hæc opera esset. Poëtæ institutum ad philosophiam spectat: atque in Comœdia hoc ipsum agit, ut, dum putat populus ludicram rem geri, amore virtutum, odio vitiorum, quæque his affinia sunt, et ad emendandos mores pertinent, imbuatur. Rudioribus itaque temporibus, rudius hoc solebat fieri: animisque nec compositis nec excultis aliquid indulgendum erat. Accedente quodam cultu, ut in omnibus civitatibus ab inconditis moribus ad gradus quosdam disciplinæ proceditur, temperandum erat quicquid nimium videbatur; invitatis et placide traductis ad rectiora animis, ut voluptatem non jam ex solo risu, quod imperitissimorum est, sed ex consuetudine vitæ fortunæque humanæ, eleganti rerum textu ac consecutione per imitationem expressa, sibi petendam judicarent. Quam ipsam rem cum Comœdia Nova sibi proposuisset, aliorum industria sane profecerit; certe solius Terentii ingenio ad fastigium ascendit. Si igitur Volcatius Sedigitus de Comicis judicium ferre voluit, cur tam diversa miscuit? Cur Plautum et alios ideo prætulit, quod plus de antiquæ Comœdiæ genio referrent; cur populo, etiam cultiori sæculo haud ægre ad solutiora respicienti, adulatus potius, quam Poëseos instituto, et doctrinæ legibus obsecutus est? Sed mittamus Sedigitum: qui tamen errandi Scaligero auctor fuit: nam, ut ejus judicium defenderet, suo non bene usus est. Quis enim porro ferat ista? 'At res putentur ipsæ, profecto languidiores erunt Terentianæ:' quam apud Plautum scilicet aliosque. Quis demum ille languor? si omnia excutias, hoc dicendum fuerit: Quæ res in Comœdia ita exhibentur, ut minus captetur risus, neque jocis et facetiis omnia impleantur, illæ languidiores sunt. Nunquam tulisset ille princeps Criticorum æquo animo, si quisquam alius pronuntiasset languidiorem esse Poësin, ubi retinetur, quod est difficillimum, sed Poëta accurato dignum, ex hilaritate modus. Quid? quod urbanitatis eruditæ ac festivitatis artificio nemini cedit Terentius. Tantum obest rationi auctoritas, cui te semel

cilium fortasse comicum. Unum vero est genus perfecti, a quo qui absunt, genere differunt, ut ab Accio Terentius, sed in eodem non sunt pares.

Et infra.

Iidem et Andriam et Synephebos, nec minus Terentium et Cæcilium, quam Menandrum legunt. Quod est igitur eorum in orationibus e Græco conversis fastidium, nullum cum sit in versibus ?

Lib. VII. Epist. 3. ad Attic.

Secutus sum, non dico Cæcilium, Mane ut ex portu in Piræeum, (malus enim auctor latinitatis est,) sed Terentium, cujus Fabellæ, propter elegantiam sermonis putabantur a C. Lælio scribi: Heri aliquot adolescentuli coimus in Piræeum.

In Lælio.

In Andria familiaris meus Terentius dixit.

permiseris. Et excogitandum tamen aliquid fuit, ne sine ratione videretur disputari. 'Quando,' inquit Scaliger, 'res eo perducta est, ut nos in lingua patria, hoc est, Latina simus peregrini, quam ex nitidissimi cujusque auctoris operibus emendicatam, ad ea, quæ sentimus, applicaremus; atque in ea Terentianæ munditiæ potiores essent salibus Plautinis: quantum propter animi voluptatem tribuerunt Plauto Prisci, tantum ætas nostra ob linguæ Latinæ cultum, Terentio. Ille igitur illorum secunda fortuna commendatus: hic nostra miseria magnus factus est. Nam equidem Plautum ut Comicum, Terentium ut locutorem admirabor.' Si miseria junioris ævi causam dedit ἁμαρτήματι κριτικῷ, quid ergo ante tot sæcula Horatium movit, ut stultitiæ postularet eos, qui sales Plautinos ad urbanitatem et leporem referrent? ut non phrasin magis Terentii, quam sales et lepores tanto studio consectaretur? At unus et item alter ob solum linguæ Latinæ nitorem nuper tantum Terentio tribuit. Nescio, quinam illi fuerint: omnium minime decebat Scaligerum in eo numero esse: qui, si tanta intensione animi tractasset Terentium, quanta Virgilium, non minus perfectum in suo opere illum per omnia judicasset. Sunt autem, ut omnibus patet, inter eruditos non pauci, et fuerunt, qui orationem Terentii merito quidem adamarunt, longe plura autem, id est, omnia ea, quibus opera hujusmodi commendantur, in eo admirati sunt: nec ut 'locutoris' (absit verborum vilitas, ubi plus quam verba spectantur) sed ut Comici et Philosophi exacti hoc exemplar sibi proposuerunt. Enimvero, qui præter stylum nihil in Terentio amare didicit, eum a Musis et Gratiis cum maxime alienum esse, nemo abnuat. Sed hæc hactenus ad Jul. Scalig. Poët. lib. III. cap. 96. et lib. VI. cap. 2. *Jo. Henr. Bœclerus.*

Et mox.

In obsequio, quoniam Terentiano verbo libenter utor, comitas adsit.

Horatius, lib. Epist. ad Augustum.

Dicitur Afrani toga convenisse Menandro:
Plautus ad exemplar Siculi properare Epicharmi:
Vincere Cæcilius gravitate, Terentius arte.
Hos ediscit, et hos arcto stipata theatro
Spectat Roma frequens.

Ovidius, lib. II. Tristium.

Nec liber indicium est animi; sed honesta voluntas
Plurima mulcendis auribus apta refert.
Accius esset atrox: conviva Terentius esset;
Essent pugnaces qui fera bella canunt.

Volcatius Sedigitus, apud A. Gell. lib. XV. cap. 24.

Multos incertos certare hanc rem vidimus,
Palmam poëtæ comico cui deferant.
Eum, me judice, errorem dissolvam tibi:
Ut contra si quis sentiat, nihil sentiat.
Cæcilio palmam Statio do comico.
Plautus secundus facile exsuperat ceteros.
Dein Nævius, qui servet pretium, tertiu'st.
Si erit, quod quarto, dabitur Licinio.
Post insequi Licinium facio Atilium.
In sexto sequitur hos loco Terentius.
Turpilius septimum, Trabea octavum obtinet.
Nono loco esse facile facio Luscium.
Decimum addo causa antiquitatis Ennium.

Velleius Paterculus, lib. I.

Dulcesque Latini leporis facetiæ per Cæcilium, Terentiumque, et Afranium suppari ætate nituerunt.

Fab. Quintilian. lib. X. cap. 1.

In Comœdia maxime claudicamus; licet Varro dicat, Musas Ælii Stilonis sententia Plautino sermone locuturas

fuisse, si Latine loqui vellent: licet Cæcilium laudibus ferant: licet Terentii scripta ad Scipionem Africanum referantur: quæ tamen sunt in hoc genere elegantissima, et plus adhuc habitura gratiæ, si intra versus trimetros stetissent.

Idem Declamat. IX. sive Gladiator.

Terentium, quem inter ceteros captivos, secundo Punico bello, Scipio Africanus vinculis exsolverat, memoriæ tradidere majores, insigne receptæ libertatis pileo testantem in triumpho ducis esse conspectum.

Plinius, lib. I. Epist. 16.

Legit mihi nuper epistolas, quas uxoris esse dicebat: Plautum vel Terentium metro solutum legi credidi.

A. Gellius, lib. VII. cap. 14.

Vera autem et propria hujusmodi formarum exempla in Latina lingua M. Varro esse dicit, ubertatis Pacuvium, gracilitatis Lucilium, mediocritatis Terentium.

Idem, lib. VII. cap. 21.

Neque magno intervallo postea Q. Ennius, et juxta Cæcilius et Terentius, ac subinde Pacuvius: et Pacuvio jam sene Accius, clariorque tunc in poëmatis eorum obtrectandis Lucilius fuit.

Ausonius, in Protreptico ad Nepotem.

Tu quoque qui Latium lecto sermone, Terenti,
Comis et astricto percurris pulpita socco,
Ad nova vix memorem diverbia coge senectam.

Lactant. de Falsa Sap. cap. 4.

Nemo potest de se recte judicare, quod nobilis poëta testatur: Ita enim comparatam esse hominum naturam, &c.

Eusebius in Chronico.

Ptolomæi VI. id est, Philometoris regno decessit P. Terentius, quo tempore Aristarchus, Homericorum ille versuum censor, floruit.

Hieron. in Chronico, Olymp. 155. ann. 3.

P. Terentius Carthaginiensis, Comœdiarum scriptor, ob ingenium et formam libertate donatus, in Arcadia moritur: qui primam Andriam, antequam Ædilibus venderet, Cæcilio (Acilio) multum se miranti legit.

Idem: de Optimo Genere Interpretandi.

Terentius Menandrum, Plautus et Cæcilius veteres comicos interpretati sunt: numquid hærent in verbis? ac non decorem magis et elegantiam in translatione conservant, quam veritatem interpretationis?

Idem, ad Suniam et Fretellam.

Hanc esse regulam boni interpretis, ut idioma alterius linguæ suæ linguæ exprimat proprietate: quod quidem et Tullium in Protagora Platonis, et in Œconomico Xenophontis, et in Demosthenis contra Æschinem oratione fecisse convincimus, et Plautum, Terentium, Cæciliumque, eruditissimos viros in Græcis Comœdiis transferendis.

Idem, ad Paulinum.

Habet unumquodque propositum principes suos. Romani duces imitentur Camillos, Fabricios, Regulos, Scipiones: philosophi proponant sibi Pythagoram, Socratem, Platonem, Aristotelem: Poëtæ æmulentur Homerum, Virgilium, Menandrum, Terentium.

Paulus Orosius, lib. IV. cap. 19.

Scipio jam tunc cognomento Africanus, triumphans urbem ingressus est, quem Terentius, qui postea comicus, ex nobilibus Carthaginiensium captivis pileatus, quod indultæ sibi libertatis insigne fuit, triumphantem post currum secutus est.

Livius, lib. XXX. non comicum hunc intelligit, sed ad Terentium Culleonem senatorem Rom. refert, qui pileo capiti imposito secutus est Scipionem triumphantem: certe de alterutro Quintiliani etiam locus ex Declam. IX. intelligendus est. *Lindenbrogius.*

Sidonius Apollinar. Carm. xx.

Quid vos eloquii canam Latini,
Arpinas, Patavine, Mantuane,
Et te, comica qui doces, Terenti,
Et te, tempore qui satus severo,
Graios, Plaute, sales lepore transis?

Rufinus Grammaticus Antiochensis.

Agnovit metrum servatque Terentius artem;
Nam prologos trimetro didicit componere versu,
Scenarumque actus primos pede claudit eodem.

Servius in illud, lib. I. Æneid. 'Talibus incusat.'

Sciendum est Terentium, propter solam proprietatem, omnibus Comicis esse præpositum; quibus est, quantum ad cetera spectat, inferior.

Fl. Sosipater Charisius, lib. II.

Ἤθη, ut ait Varro de Latino Sermone, lib. v. nulli alii servare convenit quam Titinnio et Terentio. Πάθη vero Trabea, inquit, et Attilius et Cæcilius facile moverant.

Isidor. Origin. lib. I. cap. 39.

Fabulas poëtæ quasdam delectandi causa finxerunt, quasdam ad naturas rerum, nonnullas ad mores hominum interpretati sunt. Delectandi causa fictas, ut eas, quas vulgo dicunt, vel quas Plautus et Terentius composuerunt.

Ex antiquo cod. Ms. in Bibliotheca Regis Gall.

Natus in excelsis tectis Carthaginis altæ
  Romanis ducibus bellica præda fui.
Descripsi mores hominum, juvenumque, senumque,
  Qualiter et servi decipiant dominos:
Quid meretrix, quid leno dolis confingat avarus;
  Hæc quicumque legit, sic, puto, cautus erit.

## DE ÆLIO DONATO.

### Hieronym. in Chronico Olymp. 284.

Victorinus rhetor et Donatus grammaticus, præceptor meus, Romæ insignes habentur: e quibus Victorinus etiam statuam in foro Trajano meruit.

### Idem Apolog. advers. Rufinum.

Puto quod puer legeris Aspri in Virgilium et Sallustium Commentarios: Vulcatii in Orationes Ciceronis; Victorini in Dialogos ejus, et in Terentii Comœdias præceptoris mei Donati, æque in Virgilium, et aliorum in alios; Plautum, Lucretium, Flaccum, Persium, atque Lucanum. Argue interpretationes eorum, quare non unam explanationem secuti sint, et in eadem re quod vel sibi, vel aliis videatur enumerent.

### Hieronym. in Eccles. cap. 1.

Comicus ait: Nihil est dictum, quod non sit dictum prius: unde et præceptor meus Donatus, cum ipsum versiculum exponeret, Pereant, inquit, qui ante nos nostra dixerunt.

---

## DE EUGRAPHIO.

### Gerbertus quondam scholasticus ad Airardum, Epist. VII.

Petitionibus tuis annuimus: nostra ut exequaris negotia, velut propria, monemus. Plinius emendetur, Eugraphius recipiatur.

Gerbertus hic postea PP. factus, Sylvester dictus fuit, vixitque sub Othone III. Imp. circa A. C. 998. Vid. Fascicul. Tempor. Onuphrius Panvin. in Chron. Eccles. et alii.

# ELENCHUS ALPHABETICUS

## SCRIPTURÆ COMPENDIORUM

## QUÆ IN HAC TERENTII EDITIONE INVENIAS.

| | |
|---|---|
| A B C | Hæ notæ explicantur in p. 18. Præfationis. |
| Arg. | Editio Argentina. Præf. p. 7. |
| Bas. | Codex Basilicanus. |
| Bem. | Codex Bembinus. |
| Bent. | R. Bentleius. |
| Bip. | Bipontina Editio. |
| Bodl. | Bodleianus Codex. |
| Bœcl. | Bœclerus. |
| Bœnd. | Bœndermakeri Codex. Vide Præf. p. 5. |
| Both. | F. H. Bothe. |
| Br. | Codex Halensis D. Pauli J. Bruns. Vid. Præf. p. 18. |
| CCC. | Ms. Collegii Christi Corporis. |
| Dac. | A. Daciera. |
| Davent. | Editio Daventriensis. Præf. p. 7. |
| Do. | Donatus. |
| EA. | Editio Anonyma. Vid. Præf. p. 6. |
| EM. | Editio Mediolanensis. |
| EP. | Ed. Prima : ann. 1469. Vid. Præf. p. 6. |
| Er. | Erasmus. |
| ET. | Editio Tarvisiana. Præf. p. 6. |
| Eug. | Eugraphius. |
| EV. 1. | Editio Veneta 1490. |
| EV. 2. | ———— 1512. |
| EV. 3. | ———— 1521. Aldina. |
| EV. 4. | ———— 1559. Vid. Præf. p. 7. |
| Fa. | Faërnus. |
| F. F. | Franc. Fabricius. |
| F. H. | Franc. Hare. |
| G. | Ms. Grævii. Præf. p. 4. |
| GC. | Gothanus Ms. Chartaceus. |
| G. F. | Georg. Fabricius. |
| Glar. | Glareanus. |

| | |
|---|---|
| GM. | Gothanus Ms. Membranaceus: qui Friderico C. G. Perlet antiquior videtur chartaceo. Vide GC. supra. |
| Gov. | Goveanus. |
| Gu. 1. 2. | Sic suos Guelferbytanos codd. appellat Bothe. Vid. Præf. p. 18. |
| Guelf. 1. 2. 3. | Hi sunt tres codd. sic ordinati a Perlet. De quatuor codd. Guelf. sic loquitur vir doctus: "Ante omnes, Guelferbytani, s. Wolfenbuttelani codd. quatuor maximo usui mihi contigerunt. Quos ab Langero, bibliothecario meritissimo, venia data ab his qui ex intimis Sereniss. Ducis Brunswigæ florent, ut acciperem impetravisse me gratissimo animo testor. De his codd. membr. est unus, forma splendida, in fol. de anno 1433. Secundus mihi Guelf. cod. in 4to. est, vix aliqua re præter formam insignitus. Tertius scriptus est a duabus manibus diversis. Ultimum commemoro Guelf. librum, quem debeo humanitati Langeri ultro mihi superaddentis." Ceterum, quod attinet ad tres priores horum codd. et quos nominamus Gu. 1. 2. hæc notanda judicavimus: Re diligenter perpensa, credimus Gu. 1. Bothii esse eundem ac Guelf. 3. Perletii: (Cf. VV. LL. ad Andr. I. 1. 72. Eun. Prol. vs. 3. Adelph. I. 1. 48. v. 8. 6.) et Gu. 2. Bothii eundem esse ac Perletii Guelf. 2. (Cf. VV. LL. ad Andr. I. 2. 20. et 3. 13.) At, quoniam vix omnes nodos, qui nobis quærentibus erant impedimento, possumus expedire, potius eorundem codicum lectiones repetere, quam in ambages et insidias lectores adducere visum est. Ergo quisque pro se judicet. |
| Guy. | Guyetus. |
| Hel. | Vid. Præf. p. 18. |
| Hul. | Donati Ms. Hulst. |
| J. | 'Addo,' ait Perlet, 'lectiones e codice Jenensi, Romano ac Veneto desumtas, quas variantes Bachius familiaris benigne mecum communicavit.' |
| Junt. | Ed. Juntina. |
| Leid. 1. 2. 3. 4. 5. | Codices Leidenses. Præf. p. 1. |
| Lind. | Lindenbrogius, s. Lindenbruchius. |
| M. | Ms. Markianus. Præf. p. 4. |
| Mur. | Muretus. |
| Pal. et Pall. | Palatinus et Palatini: Parei codices. |
| Par. | Pareus. |
| Par. 1. 2. 3. | Parei codices. |
| Perl. | Frid. C. G. Perlet. |
| Pet. | Codex Petrensis. |
| Pict. | Editio Pictaviensis. Præf. p. 7. |
| Pr. | Priscianus. |
| R. | Ms. in Bibl. Reg. Paris. |

| | |
|---|---|
| RC. | Romanus Cod. apud Perlet. |
| R. D. | Ruhnkenii Dictata. Vid. Præf. p. 30. |
| Riv. | Rivius. |
| St. | Editio R. Stephani. Præf. p. 7. |
| Tr. | Codex Academiæ Trajectinæ. Præf. p. 4. |
| V. | Codex Vaticanus. |
| Vi. | Victorianus Ms. |
| Vict. | "Victorius vel Victorianus cod." Sic hæc nota in usu est apud Perlet, et sic ab eo explicata. |
| West. | Westerhovius. |
| Wiel. | Abr. Wielingius. Vid. Præf. p. 8. |
| Wit. | Ms. V. D. De Wit. Vid. Præf. p. 5. |
| Z. | Zeuniensis ed. Lond. 1820. Paucissimis exceptis, repetitio (si Auctorem spectes) mera est editionis Frid. Lindenbrogii. |
| Zeun. | M J. C. Zeunius. |

# PUB. TERENTII

## ANDRIA.†

ACTA LUDIS MEGALENSIBUS,[1] M. FULVIO ET M. GLABRIONE ÆDILIBUS[2] CURULIBUS. EGERUNT L. AMBIVIUS TURPIO, ET L. ATTILIUS PRÆNESTINUS. MODOS FECIT FLACCUS[3] CLAUDII[4] FILIUS, TIBIIS PARIBUS,[5] DEXTRIS ET SINISTRIS.[6] ET EST TOTA GRÆCA.[7] EDITA M. MARCELLO[8] ET CN.[9] SULPICIO COSS.[10]

† *Publii Terentii Carthaginiensis Afri Andria.* Sic hanc Fabulam coronat Lindenbrogius, et sic notat: '*Pub. Terentii Carthaginiensis*] Asserere hunc titulum Terentio volui, quem in nonnullis exemplaribus ita conceptum reperi. Itaque sic vocatur a Donato, et a quibuscumque aliis Vitam illius descriptam habemus. Fuit alius Terentius Libo, de quo in Prolegomenis: cujus fortean fragmenta sunt, apud Varr. de L.L. lib. v. 'Gaudia sua si omnes homines conferant unum in locum, tamen mea exsuperet lætitia.' Et Gellium Noct. Attic. lib. XVIII. c. 11. 'Pallium face ut splendeat.' At vero verba illa apud Festum in Summussi: 'Quod potes sile, cela, occulta, tege, tace, mussa, mane:' potius Cæcilii, quam Terentii esse puto. Ex Carthaginiensis vero hujus sex, quæ reliquæ sunt, fabulis, cum primum in scenam producta esset Andria, pronuntiata fuit 'Andria Terentii,' ut et 'Adelphœ:' quemadmodum docet Donatus. At in reliquis omnibus nomen Auctoris præpositum: quod scire nos, suffecerit. Nam ita nunc quoque edi debere, futilis ratio esset: nec puto quemquam adeo inepte religiosum, ut in hoc me errasse dicat.' Hæc habet Editor Delphinensis:

*Andria*] Hæc Comœdia prima Terentii nominatur Andria, ab Andro, Insula Maris Ægæi (*l'Archipelague*), hodie *Andrò.*

1 *Ludis Megalensibus*] Exhibita in ludis Scenicis, Cybele magnæ Deorum Matri sacris.

2 *M. Fulvio et M. Glabrione Ædilibus*] Ædiles erant Magistratus Romæ; ex eo dicti, quod ædes sacras et privatas curabant; ut annonam quoque, et ludos et spectacula publica, quæ populo exhibebant: propterea Fabulas, Tragœdias, et Comœdias a Poëtis emebant, agique mandabant. Primo Ædiles ex plebe creati sunt: deinde duo ex Patriciis adjuncti; qui Curules nominati sunt, quod honoris causa in Curiam curru veherentur: in quo sella eburnea erat imposita, in qua considerent.

3 *Modos fecit Flaccus*] Id est, numeros composuit Canticorum, qui post singulos Actus canebantur, eosque distinguebant.

4 [*Claudii*] In Mss. plerisque *Claudi.* Perlet. Sic dat Both. qui, '*Claudi:*'

ait: 'Intell. libertus. Vulgo male additur *filius*.']

5 [*Paribus*] In quibusd. vett. *parilibus*. Lind.]

6 *Tib. &c.* [*Tibiis paribus, et imparibus: dextris, et sinistris*] Tibiæ dextræ et sinistræ dictæ sunt a lateribus unde inflarentur. Pares sunt dextræ, vel sinistræ, si solis dextris, vel solis sinistris caneretur: impares, si una dextra, altera sinistra: quæ impares dictæ sunt, quia, ut numero foraminum, sic etiam sono differebant. Nam dextra pauciora habebat foramina, ac proinde sonum graviorem: sinistra plura, idcirco sonus erat acutior. Quod si dextra et sinistra jungerentur, sonus erat mixtus ex gravi et acuto. Dextræ quoque Lydiæ dicebantur; sinistræ Sarranæ, a Sarra, quæ aliter Tyrus dicta est, unde Sarranum ostrum, pro purpura Tyria. Dextra et sinistra dictæ sunt Phrygiæ. Lydiæ conveniebant rebus gravibus; Sarranæ, sive sinistræ jocis. Phrygiæ adhibebantur, si jocis gravitas misceretur. Hæc fabula Andria acta fuit tibiis paribus, partim solis dextris, partim solis sinistris: nec enim semper in tota fabula iisdem modis utebantur, sed sæpe eos mutabant: quod cum fiebat, ascribi solebat, M. M. C. hoc est, Mutantur Modi Cantici.

7 *Et est tota Græca*] Id est, argumenti Græci; nam in ea inducuntur Græci, cunctaque scribuntur secundum ritus Græcorum. Græcæ Comœdiæ dicuntur Palliatæ, ut Latinæ Togatæ: nam Græci super Tunicam Pallium inducebant; Latini vero Togam.

8 *Edita M. Marcello*] Priscum quidem et primum fuit institutum Romanorum, per annos Regum et Consulum tempora notare: mos vero, numerare res gestas ab annis Urbis conditæ, sero cœpit.

9 [Glar. legit *Caio*.]

10 [Mihi sic Inscriptio hæc videtur legenda: *Andria Terentii. A. l. M. M. Fulvio, M. G. æ. c. Egere L. A. Turpio, L. A. P. M. f. Clau. Flaccus, Clau. Filius t. p. et imparibus, hoc est, sinistris et dextris. Tota Gr. est. Menandrou. Edita M. Marcello, Cn. S. C.* Gov.]

## FABULÆ INTERLOCUTORES.

SIMO, *senex, pater Pamphili: a simo naso nominatus. Simi iracundi.*

SOSIA, *libertus Simonis. A σώζειν, servare, in bello servatus.*

DAVUS, *servus Simonis. A patria. Davi enim iidem ac Daci.*

MYSIS, *ancilla Glycerii. A patria Mysia.*

PAMPHILUS, *adolescens, filius Simonis. A τὸ πᾶν, et φίλος; omnium amicus.*

CHARINUS, *adolescens, amans Philumenam. A χάρις, gratiosus.*

BYRRHIA, *servus Charini. A πυῤῥὸς, rufus.*

LESBIA, *obstetrix Glycerii. A Lesbo patria, ferace vini suavissimi.*

GLYCERIUM, *amica Pamphili.* *A* γλυκερὸς, *dulcis.*
CHREMES, *senex, pater Philumenæ.* *A* χρέμπτεσθαι, *screare, quod senes screare soleant.*
CRITO, *hospes Andrius.* *A* κριτὴς, *judex.*
DROMO, *lorarius.* *A* δρόμος, *cursus.*

---

# C. SULPICII[1] APOLLINARIS PERIOCHA[2] IN TERENTII ANDRIAM.

SORORES falso creditam meretriculæ,
Genere Andriæ, Glycerium vitiat Pamphilus:
Gravidaque facta, dat fidem, uxorem sibi
Fore hanc; nam aliam pater ei desponderat,[3]
Gnatam Chremetis: atque, ut amorem comperit,
Simulat futuras nuptias; cupiens, suus
Quid haberet[4] animi filius, cognoscere.
Davi suasu non repugnat Pamphilus.
Sed ex Glycerio natum ut vidit puerulum
Chremes, recusat nuptias, generum abdicat.
Mox filiam Glycerium insperato agnitam
Hanc Pamphilo dat, aliam[5] Charino conjugem.

*Pamphilus, Simonis filius, pudicitiæ Glycerii, filiæ Chremetis, vitium offert. Hæc falso credebatur soror Chrysidis meretriculæ ex Andro insula; quam Glycerium cum gravidam fecisset Pamphilus, dat ei fidem se hanc uxorem ducturum: nam pater Simo illi desponderat aliam Chremetis filiam, nomine Philumenam: utque rescivit Simo filium captum esse amore Glycerii, fingit nuptias se illi parare mox faciendas, volens deprehendere animum Pamphili de uxore ducenda: ille, suasu Davi servi, ait patri Simoni, se quam is dederit uxorem libenter accepturum: sed, ut Chremes vidit puerulum natum esse ex Glycerio, Pamphilum generum rejicit, nuptias recusat: mox filiam Glycerium cum agnovisset præter spem, dat eam Pamphilo; aliam nomine Philumenam dat etiam in uxorem Charino.*

NOTÆ

1 *C. Sulpicii*] Sulpicius Apollinaris ille est, qui, a Gellio sæpe laudatus, Pertinacem Imperatorem literas docuit.

2 *Periocha*] Est brevis explicatio rem comprehendens, a περιέχειν, comprehendere, complecti.

3 [*Nam, &c.*] *Nam pater ei aliam desponsaverat* dat Both. qui ita notat: '*Desponsaverat* dedi ex B et Hel. cum vulgo legatur inconcinne: *nam aliam p. ei desponderat.* C *sibi desponderat.*']

4 [*Hab.*] A *habeat*, minus bene. *Both.*]

5 [*Hanc, &c.*] Vulgo *aliam* legitur pro *illam*, confusione *A* et *I* literarum non infrequenti in codicibus. *Id.* qui exhibet *H. P. illam dat Ch. Z. Dat P. hanc, aliam Ch.*]

# ÆLII DONATI,

## V. C. ORATORIS URBIS ROMÆ,

## PRÆFATIO IN ANDRIAM TERENTII.

Comœdia Andria, cum Palliata sit, de loco nomen accepit, a[1] Menandro prius, et nunc ab ipso Terentio: qui, cum de Chryside loqueretur, sic ait: 'Hei, vereor, ne quid Andria apportet mali:' et hoc commune vocabulum est et in Græca et in Latina lingua. Hæc majori ex parte Motoria est; continetque actus amatorum adolescentium, et patrum piorum. Sunt ibi callidi servi, astutæ ancillæ, severi senes, adolescentuli liberales. In hac, primæ partes senis Simonis sunt, secundæ Davi, tertiæ Chremetis, et deinceps reliquorum. Prologus in hac acer inducitur, et in adversarios non mediocriter exasperatus, sed tamen id subtiliter, ut omnia lacessitus facere videatur, ac dicere. Hic protasis subtilis, epitasis tumultuosa, catastrophe pæne tragica; et tamen repente ex his turbis in tranquillum pervenit. Hæc prima acta est ludis[2] Megalensibus, M. Fulvio et M. Glabrione Ædilibus Curulibus.[3] Egerunt L. Attilius Prænestinus et L. Ambivius Turpio. Modos fecit Flaccus, Claudii filius, tibiis paribus, dextris et sinistris. Et est tota Græca, edita M. Marcello et Cn. Sulpicio Coss. Pronuntiataque est Andria Terentii, ob incognitum adhuc nomen Poëtæ, et minoris apud populum auctoritatis ac meriti. Diverbiis aut canticis[4] lepide distincta est: et, successu spectata prospero, hortamento Poëtæ fuit ad alias conscribendas. Initium autem προτατικὸν πρόσωπον, id est, adventitiam personam recepit Sosiæ, propter evolvendam argumenti obscuritatem. Persona autem protatica ea intelligitur, quæ, semel inducta in principio Fabulæ, in nullis deinceps Fabulæ partibus adhibetur. Annotandum sane, puellarum[5] liberalium nullam orationem in proscenio induci,

1 *Et a* dant edd. Delph. et Z.

2 Vet. cod. Petr. Danielis *Hæc pr. facta est, acta ludis.* Lind.

3 Al. *M. Fulvio ædile, et M. Glabrione, Q. Minucio Valerio curulibus.* Id.

4 *Diverbiis authenticis.* Sic quidem omnes scripti libri. Sed non dubito quin vera sit emendatio hæc: *Div. aut canticis.* Id.

5 *Annotandum sane, puellarum*] Falsum est, quod hoc loco monet Dona-

in Comœdia Palliata, præter invocationem Junonis Lucinæ; quæ et ipsa quoque post scenam fieri solet.

tus, puellas liberales nusquam in Palliata Comœdia loqui: loquitur enim in Heautont. Antiphila, in Plauti Curculione Planesium, in Epidico virgo illa Stratippoclis, aliæ alibi. *West.*

---

## ÆLII DONATI ARGUMENTUM IN ANDRIAM.

Chremes Atticus, pater Pasibulæ et Philumenæ, cum ex his duabus se Pasibulam perdidisse falso crederet, relictam Athenis, nec visam postea multo tempore, tanquam unicam sibi putabat Philumenam: quam Charinus adolescens Atheniensis adamabat unice, et sibi petebat uxorem. Sed pater eam Pamphilo cuidam Simonis filio ultro desponderat: qui Pamphilus contra sororem Chrysidis, ac peregrinam tum creditam, Pasibulam supra dictam, alteram Chremetis filiam, sub nomine Glycerii, latenter sic amavit, ut ex ea filium suscepisset inscio patre. Qua re intellecta, commotus Simo pater Pamphili, dum per falsas nuptias tentat animum Pamphili, multis modis a Davo ipse deluditur servo: periculoque Charini et Pamphili motus error in Fabula usque ad eum finem ductus est, dum Athenas veniens Andrius quidam Crito rem aperiat, et nodum Fabulæ solvat: per quem agnita Pasibula recipitur a parentibus, et traditur Pamphilo amanti: Philumena vero Charino despondetur, et traditur exoptanti. Perspecto argumento, scire debemus, hanc esse virtutem poëticam, ut a novissimis argumenti rebus incipiens, initium Fabulæ, et originem narrative reddat spectatoribus: auctoremque præsentem sibi exhibeat,[1] ubi finis est Fabulæ. Hunc enim orbem[2] et circulum poëticæ virtutis[3] non modo secuti sunt Tragici Comicique Auctores: sed Homerus etiam et Virgilius tenuerunt. Divisionem Actuum in Latinis Fabulis internoscere difficile est: causam jamdudum demonstravimus. Unde autem, aut quo modo, quamvis ægre, tamen intelligi distinguique possint, est operæ pretium dicere. Principio dicendum est, nullam personam, egressam quinquies, ultra exire posse. Sed illa re plerumque decipimur, quod personam, cum tacuerit, egressam falso putamus: quæ, nihilominus in proscenio tacens, loquendi tempus expectat. Est igitur attente animadvertendum, ubi et quando scena vacua sit ab omnibus personis, ut in ea Chorus vel Tibicen audiri possit: quod cum viderimus, ibi Actum esse finitum debemus agnoscere. Confundit sæpe lectorem id, quod persona in superiori scena desinens, et in proxima incipiens loqui, non intelligitur ingressa: quod ipsum experientes, statim dijudi-

1 Excerpta Ms. R. *exhibiturus.* Lind.

2 Ita R. Al. *ordinem.* Id.

3 Al. *poëticæ artis et virt.* Id.

cant de rerum ac temporum quantitate. Post enim fieri, ut et ingressa sit ac egressa, quam prave credimus de proscenio non recessisse. Posse autem quinto egredi personam, non et necesse esse dicimus: ut appareat ultra exire non posse. In Tragœdia et parcius exire, et solere pariter, et licere. Primus Actus in Andria narrationem Simonis apud Sosiam continet argumenti: quod populus hac occasione perdiscit: mox querelam apud se Davi de domino, et ejusdem cum domino verba, et rursus ejusdem servi deliberationem, quid rerum gerat. Secundi Actus hæc sunt: Charini verba primo cum Byrrhia servo, et post cum ipso Pamphilo de nuptiis Philumenæ: Davi interventus, et cum eo disputatio de nuptiis Pamphili: Pamphili sermo cum patre, dolo consentientis in nuptias: Byrrhiæ verba: Davi callida oratio adversum senem. Tertio Actui hæc attribuuntur: Mysidis cum obstetrice colloquium, Davo ac Simone audientibus: partus Glycerii suspectus seni: et Davi apud eum fraudulenta sermocinatio. Simonis verba cum Chremete de nuptiis: Davi perturbatio ac Pamphili. Quartum Actum per hæc intelligimus. Prima Charini verba sunt, indignantis velut fidem sibi non servatam a Pamphilo: tum Mysidis verba apud Pamphilum, ejusdemque questus: Davi administratio doli adversus Chremetem. In quinto Actu: Simonis et Chremetis prope jurgium disputatio; tum detectio fallaciarum Davi; tum indignatio patris adversus filium; tum Critonis interventus: et per eum cognitis rebus in tranquillum res acta, ducentibus uxores, quas concupiverant, Pamphilo et Charino. Illud non commovere nos debet, quod in horum Actuum distinctione videntur de proscenio non discessisse personæ quædam: sed tenere debemus, ideo Terentium vicinitatis mentionem fecisse in principio, ut modico receptu et adesse et abesse personam intelligamus. Nihil ergo sequius[4] factum est ab antiquis, qui ad hunc modum Terentianas Fabulas diviserunt.

4 *Secus* Z.

## ARGUMENTUM EUGRAPHII † IN ANDRIAM.

Sed nunc de Andria videamus. Andria prima fabula ideo vocatur, eo quod ex Andro, insula Græcorum, venerit Chrysis fœmina Athenas, ubi hæc acta referuntur, et cum Chryside alia, quæ vocabatur Glycerium, cum non esset ex Andro sed potius Atheniensis, sicut consequentia manifestant. Argumentum totius fabulæ istud est.

Bello exorto Athenis Chremes quidam Atheniensis, relictis omnibus, ad alia demigravit. Cujus frater Phania, qui Rhamnusius dictus est, accipiens filiam illius, neptem videlicet suam, nomine Pasibulam, quæ postea Glycerium dicta est, in Asiam proficiscitur, quærens fratrem suum, nomine

† Vid. Præfationem excerptam e D. Paulo Jac. Bruns.

Chremetem. Sed nave fracta, venit simul cum nepte adhuc parvula, ad insulam Græcorum, nomine Andrum, ibique dum moraretur per aliquot dies in hospitio cujusdam viri qui habebat filiam vocabulo Chrysidem, morte præventus est. Nec multo post pater Chrysidis quoque moritur. Tum illæ duæ puellæ ab Andro proficiscentes, cum aliis pedisseqnis, Athenas devenerunt, falsoque Pasibula, quæ et Glycerium, credebatur soror esse Chrysidis ob maximam familiaritatem. Illis quoque diebus et Chremes reversus est, pater Pasibulæ, cum alia filia, Philumena nominata. Attamen, cum simul una in urbe habitarent, Chremes et filia ejus Pasibula, quæ et Glycerium, a nemine agnoscebatur, quod filia ejus esset. Non enim recognoscebat illam, quoniam admodum parvula erat, quando ipse ab Athenis demigravit. Quo tempore Simo quidam Atheniensis desponsavit filio suo Pamphilo filiam Chremetis Philumenam. Sed, dum cum aliis juvenibus Pamphilus ad domum Chrysidis meretricis concurreret, non propter ipsam, sed propter Glycerium, quæ falso soror Chrysidis credebatur, nimium iratus pater ejus Simo simulavit se velle nuptias accelerare, statuitque diem nuptiarum, quando filius ejus filiam Chremetis Philumenam, quam ei desponsaverat, duceret, filio totum ignorante, volens probare, si verum esset, quod de filio audiebat, dum ille aut sperneret Philumenam propter scortum quæ dicebatur Glycerium aut etiam duceret. Habebat autem libertum suum nomine Sosiam et servum Davum, quorum consilio credebat filium amare Glycerium, et, dum eis manifestasset, quidam renuntiavit omnia Pamphilo, filio illius. Qui, quia fidem habebat promissam Glycerio, juravit nullo modo eam dimittere. Tunc Davus astutissimus dedit ei consilium, quatenus interrogatus a patre Simone, si vellet Philumenam ducere, non repugnaret, sed se velle obedire diceret, sicque delusus pater prolongaret ipsas nuptias; sicque fecit. Sed Chremes, ut vidit natum puerulum ex Glycerio, recusavit nuptias, ignorans Glycerium filiam esse suam. Tunc temporis supervenit ab Andro vir nomine Crito, cognatus patris Chrysidis; atque, dum inter Simonem et Chremetem Pamphilumque altercatio esset, nimiumque Simo iratus esset filio suo Pamphilo, advenit Crito Andrius et edocuit ista omnia superius dicta, Glycerium videlicet filiam esse Chremetis. Et, quia Philumena, quam ei pater desponsaverat, soror erat Glycerii, placuit, ut Pamphilus Glycerium haberet; Philumenam vero dedit Chremes Charino, qui eam ducere volebat.

Sensus vero totius fabulæ iste est, sed Comicus miro eam dilatavit modo multaque honesta inseruit. Argumenta et prologos licet quidam autument a Caliopio, ejus recitatore, esse compositos, tamen sciendum, ab eodem Comico fuisse compositos, teste Prisciano, qui versiculum primi prologi in exemplum sumit. In prologis autem nihil aliud ostendit, nisi quod æmulis et reprehensoribus suis respondet, sicque ibi de se quasi de alio loquitur. Illud quoque, quod in fine omnium fabularum habetur, verba sunt Caliopii, ejus recitatoris; qui, dum fabulam terminasset, elevabat auleam [1] scenæ et alloquebatur populum dicens: Vos valete, vos plaudite; sive Favete et plaudite.

1 Lege *aulæa*. Vid. Præf. *Bruns*.

# PROLOGUS. †

Poeta, cum primum animum ad scribendum appulit,
Id sibi negoti credidit solum dari,
Populo ut placerent, quas fecisset fabulas.
Verum aliter evenire multo intelligit:
Nam in prologis scribundis operam abutitur;

*Cum primum Terentius Poëta animum applicuit ad faciendas Comœdias, credidit hunc sibi tantum laborem imponi, ut Comœdiæ, quas fecisset, populum delectarent: verum animadvertit, multo aliter quam putaverat evenire: nam in prologis scriben-*

*** Notas Bentleianas, quas in his VV. LL. ad Andriam inveneris, e Z. fere extraximus. Id quidem fecimus, ut brevitati consuleremus. At, cum Bentleii famæ et veræ harum VV. LL. utilitati vix hac ratione satis factum postea videretur, tandem judicavimus in variis ceterarum Fabularum lectionibus exponendis paulo quidem longiorem, at certe magis fidam, Faërni ac Bentleii Notarum Epitomen exhibendam.—Quam rationem inierit ipse Zeunius, explicatam ejus verbis accipe: 'Faërnum quidem olim, et postea Bentleium cum intellexissem multam Terentiano textui emendando et lectionum auctoritate confirmando operam dedisse; ab usu hujus editionis critico, præsertim cum multæ Lindenbrogii notæ eundem spectent, non alienum duxi, ubique utriusque viri sententiam adjungere; sed, ne liber magnitudine et scholiorum nube molestus lectoribus, et forte pretio emtoribus incommodus existeret, hoc temperamento sum usus, ut fere verbis meis, ad rem brevius, salva perspicuitate, significandam, utriusque viri sententiam in compendium redigerem, et uni nomini tribuerem Bentleii; adeo ut copia locorum omissa, et verborum formularumque ambagibus detractis et crebris ejusdem rei repetitionibus vitatis, nihil nisi sententiæ argumentorumque, sive a codicum auctoritate, sive metri legibus, sive loquendi usu, et elegantia sermonis sumtorum, summam spectandam sequendamque mihi esse existimarem.'

2 *Negotii* Br. Pareus distinguit *dari Populo, ut:* damnat West.—5 *Operam* vulg. at Par. ex Pall. *opera.* Perlet. *Opera* quoque esse in Bodl. notat

## NOTÆ

† *Prologus*] Est oratio, quæ ad spectantes ante fabulam habetur: estque vel commendatitius, vel relativus, vel argumentativus, vel mixtus. Commendatitius est, quo fabula vel Poëta commendatur: relativus sive anaphoricus est, quo maledicta adversario, aut gratiæ populo referuntur: argumentativus, sive hypotheticus est, quo argumentum fabulæ narratur: mixtus est, qui plura horum aut omnia in se continet. Hic Prologus est anaphoricus, sive relativus, defensionem Poëtæ adversus malevolorum accusationes suscipiens.

1 *Appulit*] Appellere proprie est, ex alto mari in portum invehi: cui contrarium est solvere, cum funibus solutis navis e portu discedit.

5 *Operam abutitur*] Abutitur prologo Terentius, quoniam non explicat argumentum, quod vere prologi est officium; sed respondet malevolis, quibus facit invidiam.

Non qui argumentum narret, sed qui malevoli
Veteris Poëtæ maledictis respondeat.
Nunc, quam rem vitio dent, quæso animum advortite.
Menander fecit Andriam et Perinthiam:
Qui utramvis recte norit, ambas noverit.
Non ita dissimili sunt argumento, sed tamen
Dissimili oratione sunt factæ, ac stylo.
Quæ convenere in Andriam, ex Perinthia
Fatetur transtulisse, atque usum pro suis.
Id isti vituperant factum; atque in eo disputant,
Contaminari non decere fabulas.

*dis cogitur uti opera aliter atque convenit: cum argumentum fabulæ non exponat, sed respondeat criminationibus Lucii Lavinii, veteris Poëtæ malevoli. Nunc autem animum attendite, de qua re adversarii hunc vituperent. Menander Poëta Comicus Græcus fecit Perinthiam et Andriam Comœdias. Qui unam earum noverit, ambas noverit; adeo simili sunt factæ argumento, sed dissimili tamen sermone: et modo loquendi. Terentius fatetur quidem se transtulisse ex Perinthia, Comœdia Græca Menandri, in suam Comœdiam Andriam Latinam quæ sibi commoda visa sunt, hisque usum tanquam sibi propriis. Hanc rem isti culpant: ideoque disputantes aiunt, indecorum esse fabulas Comicas corrumpi, alteram alteri immiscendo.*

West.—7 *Maledicis* legit tueturque Both.—8 Guelf. 3. Br. *animadvertite.* In Guelf. 1. script. *advertite.*—11 *Ita non sunt diss. arg.* Both. edidit: 'quomodo,' ait, 'hæc verba etiam Donatus vel scripta invenit, vel certe ordinari voluit.' '*Et tamen* Bent. eleganter. Quam lect. *et* postea se ap. Eugraphium reperisse idem affirmat. Al. *sed.*' Perlet. 'Nisi elidas in *argumento* syllabam, non constat trimeter: aut nisi legas *diss. arg. sunt.*' Erasmus. *Set* Both.—13 Post 'Per.' vult Bent. *hic:* quod edidit Perl. 'Quæ emend.' ait Both. 'confirmari videtur codice B, in quo post 'Per.' verbum quale *hij*, i. e. *hi*, vel quiddam simile, evidenter erasum est.' Monet Perlet *hic* non habere Guelf. 2. 3.—15 Goveanus *Isti id* ex libb. antiquis ob metrum. *West.* Gu. 1. *in eum*, prave legente librario. *Both.*—16 In quibusd. Mss. *debere.* West. Exemplar Bibliothecæ Regis Galliar. *debere.* Lind.—

## NOTÆ

9 *Menander*] Fuit Poëta Græcus, princeps novæ Comœdiæ, de quo Ovidius lib. I. Am. 'Dum fallax servus, durus pater, improba lena Vixerit, et meretrix blanda, Menander erit.' Ad ejus exemplum Terentius se composuit; ideo dimidiatus Menander a C. Cæsare nominatus fuit.

*Perinthiam*] Perinthia Comœdia Menandri dicta a Perintho, urbe Thraciæ, quæ *Pera* est Volaterrano, *Rodosto* Belonio, *Pantiro* Castaldo.

13 *In Andriam, ex Perinthia transtulisse*] Donatus ait Terentium primam Scenam Perinthiæ Menandri in suam Andriam transtulisse.

16 *Contaminari non decere fabulas*] Contaminari res dicitur, cum alteri rei ita immiscetur, ut neutra incorrupta maneat. Livius lib. IV. 'Contaminari sanguinem suum patres, con-

Faciunt, næ, intelligendo, ut nihil intelligant;
Qui cum hunc accusant, Nævium, Plautum, Ennium
Accusant; quos hic noster auctores habet:
Quorum æmulari exoptat negligentiam
Potius quam istorum obscuram diligentiam.
Dehinc ut quiescant, porro moneo, et desinant
Maledicere, malefacta ne noscant sua.

*Certe, dum nimium intelligentes videri volunt, ostendunt se nihil intelligere: nam, cum hunc Poëtam nostrum reprehendunt, etiam reprehendunt insignes Poëtas Latinos, Nævium, Plautum, Ennium; quorum auctoritatem Terentius sequitur; quorum imitari exoptat liberam et negligenti similem in transferendo curam, potius, quam istorum servilem et affectatam in reddendis verbis operam, præ nimia diligentia obscuram. Verum his denuntio, ut in posterum taceant quieti, et desinant maledicere, ne malefacta sua videant manifesta omnibus fieri. Vos quidem, specta-*

17 Josephus Scaliger ad Propert. iv. 2. 68. legebat, *Faciunt, ne intelligendo ut nihil intelligant.* Quasi duæ negativæ unius vicem sustineant. Duriuscule, si quid video. Turnebus mallet interrogative, *Faciuntne intelligendo, ut nihil intelligant?* Quo modo tamen plures jam dudum ante eum legisse, Guido Juvenalis auctor est. Quin jam Donati ætate ita a quibusdam lectum, palmario argumento utitur Turnebus, quod τὸ NAE, formatum e Græco Ναὶ, sit fere initiale. Contrarium autem est vel Heaut. v. 1. 45. 'At, næ, illud haud inultum, si vivo, ferent.' Cum Turnebo tamen videntur facere Tanaq. Faber et Dacieria. Gravior autem erit sententia, si legas, ut edidi, utque est in vulgatis.' *West.* Sed et Fr. Sanctius videtur legisse *ne.* Is enim hunc l. respiciens scribit Minerv. ii. 19. init. 'Rogabo ego illos, cur velint artes confundere, et facere ut ne intelligendo nihil intelligant?' *Id. in Add.* *Næ* ferri potest. Nostri libb. omnes [sc. A B C Gu. 1. 2. Hel. Et sic semper intellige.] *ne*, et sic Bent. *Both.* *Næ* mutand. in *ne*, et cum interrog. proferendum. *Eugraphius.* Et sic habet Br. *Næ* anteponunt R. D.—19 *Habuit* Br.—20 C *spectat*, haud male. *Both.*—25 Par. *pernoscat is.* Dam-

NOTÆ

fundique jura gentium rebantur.' Sic Lavinius vitio dabat, quod Terentius mutuabatur ex Menandro ea quæ in rem suam faciebant, et ex multis Comœdiis unam faceret.

20 *Quorum æmulari exoptat negligentiam*] Imitandi modus alius est servilis, alius vero ingenuus. Servilis ille est, cum quasi superstitione quadam ab eo, quem imitandum nobis proposuimus, ne transversum quidem digitum discedere audemus: idcirco Horatius ait: 'O imitatores, servum pecus! ut mihi sæpe Bilem, sæpe jocum vestri movere tumultus!' Ingenua imitatio est, quando non verbum verbo reddimus; sed sic aliena tractamus, ut non pro alienis habeantur, sed agnoscantur pro nostris: unde Horatius in Arte: 'Nec verbum verbo curabis reddere fidus Interpres.' Subaudiendum, ut. Quo loco non negat fidi esse Interpretis verbum verbo reddere: sed negat boni Imitatoris esse id facere, ut vult quoque Seneca Epist. lxxxv. Similis debet esse imitator, quomodo filius; non quomodo imago. Certe operæ pretium erit hanc epistolam perlegere. Eadem sentit Terentius.

Favete, adeste æquo animo, et rem cognoscite,
Ut pernoscatis, et quid spei sit reliquum,
Posthac quas faciet de integro Comœdias,
Spectandæ, an exigendæ sint vobis prius.

*tores, favete; adeste benevoli, et spectate attenti hanc Comœdiam; ut perscienter noscatis, quæ spes habenda sit de reliquis, quas de novo Poëta faciet: utrum debeatis eas spectare, an e scena excludere.*

nat West. 'Expressi *et quid* pro *ecquid*, quod ita esset in plusculis Mss.' *West.* 'Est casca scriptura *et quid* pro *ecquid:* ita tamen ut *etquid* pro uno verbo veniat, et *quid* sit encliticum. Semel monuisse sat erit.' *Bent.* *Ut p. quid spei sit reliq.* Br. Vulgo *relliquum*, metro laborante. *Both.* qui exhibet *reliquum*, cum *spe:* ut et *ecquid* cum Perl. Vult Gov. *Ut et is pernoscat, quid sp. &c.*—26 *Post hac* Br. *Post hic* Both.

NOTÆ

27 *Exigendæ*] Id est, expellendæ. Sic idem Terentius in Prologo Hecyræ: 'Partim earum sum exactus: partim vix steti.'

## ACTUS † I. SCENA I.

SIMO. SOSIA.

SI. Vos istæc intro auferte: abite. Sosia,
Adesdum: paucis te volo. So. Dictum puta:
Nempe ut curentur recte hæc. SI. Immo aliud. So. Quid est,

SI. *Vos, servi, tollite ista, quæ emi apud forum, et inferte ea in ædes: festinate. Sosia accede. Paucis verbis volo tecum loqui.* So. *Puta te jam mihi dixisse, quod volebas, et me id intelligere; nempe ut hæc obsonia, quæ emisti, recte apparentur?*

1 Br. *ista hæc*, et alibi.—5 Guelf. 1. omitt. *arte.*—6 Edit. *iis:* quanquam

NOTÆ

† *Actus*] Actus, majores sunt fabulæ partes; Scenæ, minores. Actus vocantur, quia variæ in quoque Actu sunt actiones. Scena Græce significat tentorium; nam priscis temporibus ante usum Theatrorum sub frondibus et umbraculis agebant. Scenæ in fabula sunt, cum novarum personarum egressus et ingressus fiunt e Scena in Theatrum.

2 *Paucis te volo*] Duplex hic defectus orationis, nam 'verbis' et 'alloqui' desiderantur.

Quod tibi mea ars efficere hoc possit amplius?
Si. Nihil istac opus est arte ad hanc rem quam paro;
Sed iis, quas semper in te intellexi sitas,
Fide et taciturnitate. So. Expecto quid velis.
Si. Ego postquam te emi, a parvulo ut semper tibi
Apud me justa et clemens fuerit servitus
Scis: feci, e servo ut esses libertus mihi,
Propterea quod serviebas liberaliter.
Quod habui summum pretium, persolvi tibi.
So. In memoria habeo. Si. Haud muto factum. So. Gaudeo.
Si tibi quid feci, aut facio, quod placeat, Simo,
Et id gratum fuisse advorsum te, habeo gratiam.
Sed hoc mihi molestum est: nam isthæc commemoratio

Si. *Immo aliud est.* So. *Quid est aliud præter hoc, quod tibi mea ars efficere possit?* Si. *Nihil ista tua arte opus mihi est ad hanc rem, quam paro facere; sed his virtutibus (quas semper cognovi in te esse positas) fide et taciturnitate in secretis celandis.* So. *Expecto quid velis me facere.* Si. *Ego, postquam te emi tunc, cum puer esses, scis, ut in conditione servili te semper habuerim clementer et moderate. Feci ut esses libertus mihi patrono; non amplius servus domino. Præmium quam potui maximum, libertatem dedi tibi; quoniam libenter, ut liberi homines solent, non invite, ut servi, serviebas mihi.* So. *Id in memoria habeo.* Si. *Nollem non factum esse.* So. *Lætor, si quid bene de te merui, aut adhuc mereo, quod probes, Simo; et id tibi placuisse in beneficii loco habeo: verum hæc quæ dicis mihi molesta sunt; nam hæc ista longa recensio tuorum in me beneficiorum*

notæ præferunt *his*. Bruns. *His* exhibent Guelf. 2. Br. et ed. Both.—8 *Emi a parvulo, ut* Br.—9 *Fuit* Guelf. 1. et *tua* in fin.—10 Edit. *e.* Interpungunt edition. post 'mihi,' atque ita scholia impr. et Bent. *Bruns.* *Ex* dat Perl. Legit Br. *ex servo ut esses libertus, mihi Propt.*—11 Guy. præfert *servib.* Perlet. Idem in V. C. Paris. legi Pareus auctor est. *West.* V. C. *servib.* Lind. Scribe *servib.* Bent.—12 *Q. s. ego h. p.* dat Both.—13 Cum Palmerio sic distinguendum esse censeo: *haud muto.* (h. e. me non pœnitet.) So. *factum gaudeo.* Bent. Sed res eodem redit. *R. D.* Alii legunt *fatum.* Præstat lectio vulg. *West.* Bentleium sequitur Both.—14 Ed. *tibi quid.* Ed. *placet,* improbante Bent. *Bruns.* *Placeat:* sic B C Hel. quod et elegantius vulgato et metro aptius. *Both.* *Si q. t.* Br. *Placet.*—15 *Gratum id* vult Gov.—16 *Set hoc m.* Ita codd. Gu. et Hel. neque aliter Bent. codd. haud dubie secutus suos. Vulgares tamen librarii et editores, versui timentes,

## NOTÆ

10 *Libertus*] Libertus, est servus manumissus a domino; id est, servitute liberatus; nam manus significat potestatem.

12 *Summum pretium*] Libertas dicitur inæstimabilis a Jurisconsultis.

15 *Id gratum fuisse advorsum te*] 'Advorsum' hic significat, erga.

Quasi exprobratio est immemoris beneficii.
Quin tu uno verbo dic, quid est, quod me velis.
Si. Ita faciam. Hoc primum in hac re prædico tibi;
Quas credis esse has, non sunt veræ nuptiæ.
So. Cur simulas igitur? Si. Rem omnem a principio audies;
Eo pacto et gnati vitam, et consilium meum
Cognosces; et quid facere in hac re te velim.
Nam, is postquam excessit ex ephebis, Sosia,
Liberius vivendi fuit potestas: nam antea
Qui scire posses, aut ingenium noscere,
Dum ætas, metus, magister prohibebant? So. Ita est.
Si. Quod plerique omnes faciunt adolescentuli,

*est quasi exprobratio et accusatio facta in eum, qui accepti beneficii oblitus est. Sed age dic semel et breviter, quid est, quod velis me facere.* Si. *Ita faciam; dicam. Hoc ab initio te monitum volo: hæ nuptiæ, quas credis esse veras, veræ esse a me simulantur.* So. *Cur simulas igitur?* Si. *Rem omnem a principio audies, simulque cognosces, quæ sit ratio vitæ filii, et quod meum consilium, et quid facere in hac re te velim. Nam, Sosia, is filius meus postquam egressus est annos primæ adolescentiæ, major ei vivendi arbitrio suo libertas concessa est. Nam antea quomodo quis posset scire aut noscere ingenium ejus, dum ætas puerilis, metus, magister ei moderabantur, et vitii causam præcidebant.* So. *Ita est, ut dicis.* Si. *Quod plerique omnium adolescentulorum solent facere, ut animum ad aliquod exercita-*

*Sed m. h.* Saltem dedissent *S. mi h.* sed neutro indigemus. *Both.*—17 Guy. Bent. *immemori.* Perl. Dat Both. *Quasi benefici immemoris exprobratio est. Benefici* legend. notant R. D. Vult Gov. *Sed mi h. m. e. n. i. c. est Q. ex. i. beneficii.*—19 *Hoc primum prædicto tibi* Br. Vult Gov. *in re hac.*—21 *Cur i. s.* Br.—22 Pro *Eo* notant aliter legi *Quo* glossæ ejusdem. Sic habent: 'vel quo.' Hæc varia lect. ait Bruns, ab editoribus non annotatur.—23 Vel *te h. in re.* Erasmus. *Te in h. re v.* Br.—25 Illud *Liberius*, cum non minus sententiæ, quam metro officiat, muta in *Libera*, posito in versu antecedente post 'Sosia,' *ac.* Ceterum reliqua senis oratio, inde a verbis 'nam,' ad 'cohibebant,' per parenthesin est intelligenda. *Bent.* V. *viv. fuit pot.* inconcinne quidem. Bent. *Libera*, minus probabiliter. *Both.* qui dat *Liberius viv. est pot.* Exhibet Br. *Lib. f. v. p.* Vult Gov. *Fuit viv. lib. pot.*—27 Vult Bent.

## NOTÆ

16 *Sed hoc mihi molestum est*] Apte ad hanc sententiam Cicero inquit: 'Odiosum sane genus hominum, officia exprobrantium; quæ meminisse debet potius is, in quem collata sunt, non commemorare, qui contulit.'

24 *Excessit ex ephebis*] Ἥβη, est extrema pars pueritiæ, prima adolescentiæ. Ephebus est, qui ad ætatem adolescentiæ pervenit, ad decimum quintum ætatis annum.

26 *Qui scire posses, aut ingenium noscere*] Ingenium ejus, qui in potestate est, nosci non potest, cum is sui animi non sit rector, nec ei liceat, quod libet, facere.

Ut animum ad aliquod studium adjungant, aut equos
Alere, aut canes ad venandum, aut ad Philosophos:
Horum ille nihil egregie præter cetera
Studebat; et tamen omnia hæc mediocriter.
Gaudebam. So. Non injuria: nam id arbitror
Apprime in vita esse utile, ut NE QUID NIMIS.
Si. Sic vita erat: facile omneis perferre ac pati;
Cum quibus erat cumque una, iis sese dedere;
Eorum obsequi studiis; advorsus nemini:
Nunquam præponens se illis: ita facillime
Sine invidia laudem invenias, et amicos pares.
So. Sapienter vitam instituit: namque hoc tempore
OBSEQUIUM AMICOS, VERITAS ODIUM PARIT.
Si. Interea mulier quædam, abhinc triennium,

*tionis genus adjungant; aut equos alere, aut canes venaticos, aut Philosophis operam dare: ex his omnibus studiis nullum vehementius quam alia affectabat, et tamen his omnibus mediocriter studebat. Gaudebam hoc ingenio eum esse.* So. *Non sine causa gaudebas: nam id arbitror in primis utile in vita esse, Ut ne quid agas supra modum.* Si. *Sic ejus vitæ institutum erat; facilitate et suavitate morum, omnes perferre ac pati, quibuscumque una conversabatur; horum voluntati sese accommodare, eorum obsequi studiis, nemini repugnans, nunquam se illis præferens: quæ ratio facilis est ad laudem comparandam, et amicos sibi conciliandos.* So. *Sapienter vitam instituit; namque, ut tempus est, Obsequium amicos, veritas odium parit.* Si. *Interea dum Pamphilus sic honeste vivebat, tres abhinc*

*Dum eum . . . cohibebant.*—30 *Autve ad Ph.* Guelf. 1.—33 Vult Bent. *nam id ego arb.*—35. 36 *Pati Cum q. erat, cumque una iis* Br. *Pati, Cum q. erat c. una. iis* Z. Sententia adjuvanda est distinctione hac: *facile omnes perferre ac pati:* (sc. ignotos etiam) *cum quibus erat cumque una, iis sese dedere;* (sodalibus).' *Bent.* Hel. *his* pro *iis*. Guelf. 2. *iis una sese* collocat.—37. 38 Verba *advorsus . . . illis* sunt interpolata putanda, ob tautologiam, quam efficiunt, et constructionem, quam turbant. *Bent. Adv. nem. eor. st. obs.* ed. Both.—38 *Illis.* In vetustiss. edd. sed et Mss. quibusd. *aliis.* West. Conjicit Gov. *Præp. se aliis nunquam:* 'ita,' ait, 'et versus vult, et orationis efflagitat venustas. *Aliis* esse legend. et codex me monuit pervetustus, et aliis quoque video placuisse.' *Ut* post 'ita' inserunt Guelf. 3. Br. Hic et habet *se pr. il.* At huj. cod. diversam verborum collocationem fere negligendam esse cum Bruns. putavimus: nam, cum, ut ejus utamur verbis, non secundum metri leges codex exaratus sit, non multum inde subsidii ad constituendum metrum expectari potest.—39 *Invenias laudem* vult Gov.—43 *Huc viciniæ.*

## NOTÆ

30 *Aut ad Philosophos*] Ellipsis est Terentiana: potest enim subintelligi, ire, animum applicare.

36 *Cum quibus erat cumque*] Tmesis est, sive sectio pro, cum quibuscumque erat.

Ex Andro commigravit huc viciniæ,
Inopia et cognatorum negligentia
Coacta, egregia forma, atque ætate integra.
So. Hei vereor, ne quid Andria apportet mali.
Si. Primum hæc pudice vitam, parce, ac duriter
Agebat, lana ac tela victum quæritans :
Sed postquam amans accessit, pretium pollicens,
Unus, et item alter; ita ut ingenium est omnium
Hominum ab labore proclive ad lubidinem;
Accepit conditionem, dein quæstum occipit.
Qui tum illam amabant, forte, ita ut fit, filium
Perduxere illuc, secum ut una esset, meum.
Egomet continuo mecum: Certe captus est!
Habet! observabam mane illorum servulos
Venientes aut abeuntes: rogitabam: Heus puer,

*annos, fœmina quædam ex Andro insula in hanc viciniam se contulit, egestate et negligentia propinquorum coacta: eximia formæ specie, et florenti ætate.* So. *Hei timeo ne quid ista Andria apportet mali.* Si. *Primum hæc pudice, frugaliter, et laboriose vivebat; nendo lanam et texendo telam victum quæritans. Aliquot amantes accesserunt pretium libidinum pollicentes. Ita, ut ingenium est omnium hominum a labore proclive ad libidinem, consensit pollicitationibus; deinde cœpit quæstum corpore facere. Qui tunc illam amabant, forte (ita ut fit) illuc filium meum perduxerunt ad Chrysidem, ut una cum illis convivaretur. Egomet statim cœpi mecum cogitare; Captus est certe amore, habet vulnus. Observabam mane illorum servulos venientes ad Pamphilum, aut abeuntes. Sæpe*

Plaut. Mil. ii. 3. 2. 'Hic proximæ viciniæ.' Ut adeo non opus sit tueri *huic viciniæ*, quod ex Nonio, Prisciano, et Charisio laudant Muretus, Lind. et Par. *West.* In regio exemplari *huic.* Lind. Nostri codd. omnes vitiose legunt *huic.* Bent. *Huic* et Br. et Guelf. 2. 3.—44 Bent. *neclegentia,* etymo *nec* indagato, sicut *nec-otium,* h. e. *negotium.* Perl.—46 *Ei v.* Br.—48 *Lana et t.* Br. Guelf. 2.—51 *Ab l.* Sic Gu. 1. quod elegantius vulgato *a l.* Bothius. *A l.* etiam Br. Z.—54 Ita quædam editiones recte exhibent. Vulgo, *illuc secum, ut una esset.* West.—57 *Cogitabam* Br.—59 Friget *illi.* C. *Illi hoc e. n.*

## NOTÆ

43 *Huc* [*Huic*] *viciniæ*] Id est, in hanc viciniam. Dativus pro Accusativo, ut Nonius et Priscianus annotarunt. Donatus legit, huc viciniæ.

46 *Hei vereor*] 'Hei,' interjectio timentis et dolentis.

56 *Habet*] Vulneratus est. Translatio ab Amphitheatro; ubi, cum Gladiatores vulnus acceperunt, habere dicuntur. Virg. xii. Æn. 'Hoc habet: hæc melior magnis data victima Divis.'

57 *Heus*] Adverbium vocantis.

Dic sodes, quis heri Chrysidem habuit? nam Andriæ
Illi id erat nomen. So. Teneo. Si. Phædrum, aut Cliniam,
Dicebant, aut Niceratum; nam hi tres tum simul
Amabant. Eho, quid Pamphilus? Quid? symbolam
Dedit, cœnavit: gaudebam. Item alio die
Quærebam: comperiebam, nihil ad Pamphilum
Quicquam attinere: enimvero spectatum satis
Putabam, et magnum exemplum continentiæ:
Nam, qui cum ingeniis conflictatur ejusmodi,
Neque commovetur animus in ea re tamen,
Scias posse habere jam ipsum suæ vitæ modum.

*ab his quærebam: Heus, puer, dic, quæso; quis heri Chrysidem habuit? Nam hæc Andria sic nominabatur.* So. *Scio.* Si. *Respondebant, Phædrum, aut Cliniam, aut Niceratum; nam hi tres tunc simul amabant Chrysidem. Eho, dicebam, quid Pamphilus fecit? Quid fecit? respondebant: partem suam contulit ad convivium, cœnavit. Gaudebam hæc audiens. Similiter alio die interrogabam; comperiebam nihil agi quicquam, quod ad Pamphilum attineret. Certe putabam eum satis a me exploratum esse, et magnum exemplum continentiæ exhibere. Nam, qui cum hominibus talis ingenii conversatur, neque tamen eorum consuetudine ad libidinem impellitur, crede jam posse ipsum vitæ suæ moderamen et regimen*

Both. qui dat *Illud erat n.*—60 Al. *Dicebat*, non inepte. *Perl.* Sic Br. ubi in Glossis Bruns notat: 'Edit. *Dicebant:* atque ita nunc in cod.' *Tum* omittunt Br. et ed. Perl. qui monet: 'Guelf. 1. post 'tres' leg. *tum.* Guelf. 2. *tum* post 'hi.'' Bent. vult *Aut Niceratum dicebant.*—61 Præstat *symbolam* legere, quam *symbolum*, quod est in nonnullis Mss. et recepit nuper Dacieria. *West.* *Symbolam:* ita Ms. *Lind.* *Symbolam* Bent. ex Vat. et Bas. aliisque. Erasm. *symbolum.* Perl.—62 *Itidem* ed. Both.—64 Lind. et Par. ex Ms. Paris. *attingere* citant. *West.* *Quicq.* non hab. Guelf. 2.—66 Conj. Gov. *conflictat* ob metrum.—67 *N. commoveatur a. in ea re, tamen Scias* Br. '*Tamen.* M. *tum.* Guyetus delet, legens, *Neque commovetur animus in ea re, scias, Potesse habere jam ipsum suæ vitæ modum.* Sed et *tum* legebant Gov. et Fr. Fabricius. Pareus *τὸ tamen* frustra mutari ait: recte; nam et Donatus legit, et appositum magis est, præterquam quod in plerisque omnibus Mss. legitur.' *West.*—68 In exemplari vetusto scriptum reperio, *in ea re, scias Tum jam ipsum hab. posse s. v. m.* quæ sine controversia vera est lectio. *Gov.* Lege ex cod. Aca-

## NOTÆ

58 *Dic sodes*] Priscianus ait verbum esse defectivum, pro, si audes: ut sis, pro, si vis. Precationem vel exhortationem denotat.

61 *Symbolam Dedit*] Dicitur symbolum et symbola a *συμβάλλω*, confero. Inter alia significata, est pecunia, quæ erogatur a quolibet convivarum. Latine, collecta. Gallice, *l'escot.*

66 *Conflictatur*] Confligi et conflictari res aliqua dicitur, cum ad aliam atteritur et affricatur: ut cum lapis ad ferrum igniarii alliditur, ad eliciendam scintillam.

Cum id mihi placebat, tum uno ore omnes omnia
Bona dicere, et laudare fortunas meas,
Qui gnatum haberem tali ingenio præditum.
Quid verbis opus est? hac fama impulsus Chremes
Ultro ad me venit, unicam gnatam suam
Cum dote summa filio uxorem ut daret.
Placuit; despondi: hic nuptiis dictus est dies.
So. Quid obstat, cur non veræ fiant? Si. Audies.
Fere in diebus paucis, quibus hæc acta sunt,
Chrysis vicina hæc moritur. So. O factum bene!
Beasti; metui a Chryside. Si. Ibi tum filius
Cum illis, qui amabant Chrysidem, una aderat frequens;
Curabat una funus; tristis interim,

*habere. Cum hoc mihi pergratum erat, tum omnes una voce omnia bona mihi de illo dicebant, et me fortunatum omnino esse prædicabant, qui filium haberem tam bonæ indolis. Quid pluribus verbis opus est? Hoc secundo rumore adductus Chremes cupide me convenit, ut unicam suam filiam cum grandi dote uxorem daret filio meo. Placuit conditio mihi, itaque promisi sponsione filium meum ducturum Chremetis filiam. Hic nuptiis faciendis constitutus est dies.* So. *Quid ergo impedit quominus reipsa hæ nuptiæ fiant?* Si. *Audies. Circiter dies paucos, quibus hæc acciderunt, Chrysis hæc vicina moritur.* So. *O factum bene! Beatum me reddidisti. Metui Pamphilo ab istius Chrysidis consuetudine.* Si. *Tunc temporis filius meus frequenter aderat in domo mortuæ, cum illius amatoribus. Apparabat una*

demico, *S. p. jam hab.* Bent. Quo modo dat Perl.—69 *Tum* pro *Cum* Br. Guelf. 1. 2.—70 Gu. 2. *benedicere*, ex int. *Both.*—72 *Compulsus.* Sic Gu. 1. quod versui aptissimum: modo tollas vulgatum *est*, quod post 'opus' ascripsit nescio quis interpres. *Id. Comp.* Guelf. 3. Vide nostrum Elenchum Alphabeticum. Sat erit semel monuisse.—76 In Mss. quibusd. et edd. vetustiss. *Q. igitur obs.* West. *Igitur* habet Br. In glossis illius cod. notat Bruns: 'Edit. omittit *igitur*. Sed Bent. in omn. suis codd. reperiri [et recte reperiri] ait. Idem delere jubet *veræ*, pro quo Ms. noster *vere*. Aliter interpungunt hunc vs. edit.' De suo cod. notare pergit Bruns: 'A pr. m. *fiunt*, quæ vox interpunctioni congruit. Sed est mutata fortasse ab ipso scriba in *fiant*.' Interpungit sc. Br. *Q. i. obstat? Cur, &c.* 'Erasm. omittit *igitur*; quo retento putat *veræ* expungend.' *Perl.*—77 *Fere in d. p.* Ita omnes libb. Tamen Charisius diversam lectionem affert, lib. II. in voce 'Ferme.' *Lind.*—79 F. F. e 7. Mss. Prisciani, lib. VIII. *hei m. a C.* West. *Ei* insertum videtur a sec. m. Deest in edit. *Bruns, qui de suo cod. loquitur.* Tres codd. nostri habent, *beasti; ei m. a C.* Hanc lect. comprobat Donati liber, auctoritas Prisciani, et sensus elegantia. *Bent.* Gu. 1. *ei m.* B. *ehi m.* Hel. *me: hei m.* Gu. 2. *m. ei a C.* Sed nihil muto. *Both. Ei* inserit Perl.—80 Mallem, si per codd. liceret, *amarant.* West. *C. i. q. amabant, una a. f.*

## NOTÆ

75 *Despondi*] Per mutuas stipulationes et sponsiones matrimonia contrahebantur. Hinc sponsalia, sponsus, et sponsa.

Nonnunquam collacrymabat. Placuit tum id mihi:
Sic cogitabam: Hic, parvæ consuetudinis
Causa, hujus mortem tam fert familiariter:
Quid, si ipse amasset? quid hic mihi faciet, patri?
Hæc ego putabam esse omnia humani ingeni,
Mansuetique animi officia. Quid multis moror?
Egomet quoque ejus causa in funus prodeo,
Nihil suspicans etiam mali. So. Hem, quid est? Si. Scies.
Effertur: imus. Interea inter mulieres,
Quæ ibi aderant, forte unam aspicio adolescentulam,
Forma! So. Bona fortasse. Si. Et voltu, Sosia,
Adeo modesto, adeo venusto, ut nihil supra.
Quia tum mihi lamentari præter ceteras

*funus. Aliquando collacrymabatur. Placuit tunc id mihi. Sic cogitabam; hic, ob conversationem brevis temporis, mortem hujus mulieris ægre fert adeo, ut si familiaris ei longo tempore fuisset: quid si eam amasset? quid mei, qui pater sum, causa non faciet? Hæc ego officia putabam esse ingenii humani, et benigni. Quid te pluribus verbis detineo? Egomet quoque ejus causa in funus prodeo, nondum habens eum suspectum de amore.* So. *Hem, quid est?* Si. *Tu audies. Exportatur cadaver. Imus. Interea inter mulieres, quæ ibi aderant, forte unam aspicio adolescentulam, forma.* So. *Bona fortasse.* Si. *Et vultu, Sosia! adeo modesto, adeo eleganti, ut nihil supra dici possit. Quia tunc mihi visa est lamentari plus·*

*meus* Both. ed. qui *meus* in vs. præc. post 'filius' legi in Hel. notat. *Amarant* accipiunt Bent. Perl.—84 Alii, *flet*. Glossæ τοῦ Br. *Causa* ad prior. vers. Guelf. 1.—85 Minimam στιγμὴν posui post *faciet*, quod ita ἐμφατικώτερον videretur τὸ *patri*; tum quod Donatum ita pronuntiasse viderem. *West.* Non sequuntur alii. Lego *quid mihi hic*. Bent. quem sequitur Perl. *Hic quid mihi* Both.—89 *Quid id est* Br. Perl. Both. 'Tres codd. legunt *quid id est*. Recte.' *Bent.* 'Vulgo, *quid est*, solito errore. Sequor B C Gu. 1.' *Both.* Guelf. 3. abest *etiam*.—91 Vult Gov. *Q. i. a. asp. forte adol.*—92 Bent. *Forma bona* . . . Sosia. *Fortasse.* O vulgatis abest: extat in Gu. 1. quod placet. *Both.* qui edidit *Forma* . . . . Sosia. *Bona f.* Simo. *Et v. o S.* Primam versus partem sic etiam dat Perl.—93 Discrepant exemplaria Prisciani lib. xiv. *Adeo modesta, adeo venusta.* Lind. Abest Guelf. 2. *adeo* posterius, posito *atque* in ejus locum. *Perl.*—94 *Quæ tum* V. C. *Lind.* Sic Br. quod probandum videtur, judice Bruns. 'Nostri codd. summo consensu et edd. priscæ pro *Quia tum* legunt *Quæ tum*. Vera lectio est *Quæ cum*.' Bent. *Quæ cum* dat Perl. quod vocat elegantius quam *Quia tum*, et Both. notat

## NOTÆ

90 *Effertur*] Verbum funebre: solebant enim corpora mortuorum alte ferri humeris a propinquioribus, ut Metellus elatus fuit a filiis tribus Consularibus, duobus Triumphalibus, uno Censorio, et altero Prætore.

93 *Adeo venusto*] Id est, pulchro: a Venere. Venustas proprie de fœminis dicitur; dignitas de viris.

Visa est; et quia erat forma præter ceteras
Honesta et liberali; accedo ad pedisequas;
Quæ sit, rogo. Sororem esse aiunt Chrysidis.
Percussit illico animum: At at! hoc illud est!
Hinc illæ lacrymæ! hæc illa 'st misericordia!
So. Quam timeo, quorsum evadas! Si. Funus interim
Procedit: sequimur: ad sepulcrum venimus:
In ignem imposita 'st: fletur. Interea hæc soror,
Quam dixi, ad flammam accessit imprudentius,
Satis cum periclo: ibi tum exanimatus Pamphilus

*quam ceteræ, et quia illa erat forma omnium venustissima, et maxime ingenua; accedo ad ancillas, quæ illam sequebantur; quæ sit, ab his quæro. Sororem respondent esse Chrysidis defunctæ. Hoc responsum illico mihi commovit animum. At at, mecum dicebam, hinc illæ lacrymæ fluebant, hæc res, illa causa est, cur Pamphilus tam officiosus erat in curando funere; hæc excitavit illum ad tantam misericordiam erga Chrysidem.* So. *Quam timeo, ad quem finem procedat tuus hic sermo.* Si. *Interim exequiarum pompa progreditur: sequimur, ad sepulcrum venimus, in rogum posita est, deploratur. Interea hæc soror, de qua locutus sum, ad flammam appropinquavit inconsideratius; satis cum periculo: ibi tunc exanima-*

plane legi in cod. Gu. quem haud malæ notæ esse censet. Versus 94—96. sic diminuit Bothius: *Quæ c. m. l. p. c. V. est, et, qua erat, forma, acc. ad ped.*—96 *Ac lib.* Guelf. 2. *Pedisseq.* Br. GM. et ed. Perl.—98 Qui *Perculsit* defendunt, in Grammaticam peccant. *West.* *Percuss.* Donat. et vett. omnes. Vulg. *perculsit.* Lind. Mutata est lectio [*percuss.*] in *perculs.* quam rejecerunt edd. *Bruns ad Br.* Post 'anim.' add. *pavor* Guelf. 1. *Perl.* *Attat* vult Gov. hic et alibi.—99 Pro *Hinc* lege *Hæc.* Nam, præterquam quod tres codd. ita legunt, aliter versus sustentari nequit, nisi amplectaris archaismum *Hæc* pro, *Hæ.* Bent. *Hæc* dat Both. *Est* pro *'st* Br. et Both.—100 Priscian. Inst. Gram. lib. XVIII. *evadat.* West.—102 *Imp.* Ita edidi ex Mss. quibusd. Sed et ita recensuit olim Heinsius. *Id.* *Imp.* reg. cod. *Lind.* *Imp.* B et C. *Both.* *Imp.* codd. nostri plerique omnes habent. Recte. *Bent.* *Imp.* defendunt R. D. *Posita* Guelf. 1. *Est* pro *'st* Br. Both.—104 *Et cum periculo* Br. ubi Bruns notat: 'Hæc lect. est sequior. Olim enim legebatur, ut ex spatio lituræ vestigiisque binarum literarum *ss* conjici potest, *Satis*, neque

## NOTÆ

95 *Forma Honesta*] Id est, eleganti. Horat. Sat. 2. lib. I. 'Neque, si quid honesti est, Jactat, habetque palam; quærit quo turpia velet.'

96 *Et liberali*] Sic liberale ingenium dicitur, libero homine dignum.

102 *Fletur*] Cadavere in rogum collocato, deflebatur a propinquis; unde deplorata corpora mortuorum dicuntur, quibus ultimus luctus persolutus est. Et, per metaphoram, morbus deploratus, ægroti deplorati, quibus nullo remedio succurri potest: et deplorata Resp. id est, eversa, de qua nihil melioris spei superest.

Bene dissimulatum amorem et celatum indicat.
Accurrit: mediam mulierem complectitur:
Mea Glycerium, inquit, quid agis? cur te is perditum?
Tum illa, ut consuetum facile amorem cerneres,
Rejecit se in eum, flens, quam familiariter.
So. Quid ais! Si. Redeo inde iratus, atque ægre ferens.
Nec satis ad objurgandum causæ. Diceret:
Quid feci? quid commerui, aut peccavi, pater?
Quæ sese in ignem injicere voluit, prohibui;
Servavi: honesta oratio est. So. Recte putas:
Nam, si illum objurges, vitæ qui auxilium tulit,
Quid facias illi, qui dederit damnum aut malum?
Si. Venit Chremes postridie ad me, clamitans,
Indignum facinus! comperisse, Pamphilum
Pro uxore habere hanc peregrinam: ego illud sedulo

*tus Pamphilus amorem, quem tantopere dissimulaverat et celaverat, demonstrat. Accurrit, mediam mulierem complectitur: Mea Glycerium, inquit, quid agis? cur te is perditum? Tunc illa reflexit se in eum admodum familiariter: ita ut quivis posset facile cernere amorem inter illos esse consuetum.* So. *Quid ais?* Si. *Redeo inde iratus, ægre ferens ea quæ Pamphilus ostenderat: nec tamen satis causæ habebam ad illum objurgandum; hoc enim mihi dicere potuisset: Quid feci? quam pœnam commerui? quod peccatum commisi, pater? Opposui me ei, quæ in ignem se præcipitare voluit; illam a morte liberavi. Honesta excusatio hæc est.* So. *Recte putas; nam, si eum objurges, qui vitæ alicujus auxilium tulit, quid facias illi, qui dederit damnum, aut malum?* Si. *Venit Chremes ad me postera die, clamitans indignum facinus se deprehendisse; Pamphilum pro uxore habere hanc*

aliter edit. Eædem præferunt *periclo.*'—109 Secutus sum hanc distinctionem, ut pateret, verum sensum esse, Glycerium flentem se rejecisse quam familiariter, atque inde consuetum utriusque amorem potuisse cerni. Pareus non minus significanter edidit: *Rejecit se in eum flens. quam familiariter!* West. quem sequitur Both. *Eum, flens quam* Br. Nullatenus interpungunt Perl. Z. Adeo facile est componere lites.—112 Post 'aut' add. *quid* Guelf. 1. *Perl.*—113 Barth. ad Stat. Theb. VI. 203. *projicere* legit. *West.*—114 *Ratio,* quod est in quibusd. Mss. non placet. *Id.* In quibusd. libb. teste Mureto, *ratio:* sed præstat *oratio.* Perl.—116 Vulg. *qui ded.* sed Bent. invertit, sicut *vitæ qui* vs. sup. *Perl.* qui Bent. hic sequitur. *Ei, qui damnum ded.* Both. *Facies* Guelf. 2.—118 M. et duo Leidd. *comperisse se.* Tr. hæc jungit, *indignum facinus comparisse.* Incertam distinctionem dicit Donatus. Præstat vero lectio vulg. *West.* Cum Tr. facit Br. *Facinus: comp.* Z. *Se* post 'comper.' inserit Guelf. 3.—119 Gu. 1. *sed. illud:* Hel. *id sed.* Both. qui edidit *Pro ux. pereg. hanc hab. Ego sed.* Vult Gov. *pereg. illi ego sedulo Negare fac-*

## NOTÆ

109 *Quam familiariter*] Valla interpretatur per interjectionem: Quantum familiariter! et refert ad 'flens.'

119 *Ego illud sedulo*] Goveanus le-

Negare factum: ille instat factum: denique
Ita tum discedo ab illo, ut qui se filiam
Neget daturum. So. Non tu ibi gnatum? Si. Ne hæc quidem
Satis vehemens causa ad objurgandum. So. Qui, cedo?
Si. Tute ipse his rebus finem præscripsti, pater.
Prope adest, cum alieno more vivendum 'st mihi:
Sine nunc meo me vivere interea modo.
So. Quis igitur relictus est objurgandi locus?
Si. Si propter amorem uxorem nolit ducere,
Ea primum ab illo animadvertenda injuria 'st.
Et nunc id operam do, ut per falsas nuptias

*peregrinam. Ego illud factum esse pernegare cœpi. Ille instat factum. Postremo ita tunc discedo ab illo, ut ab eo, qui negaret se daturum uxorem filiam meo filio.* So. *Non tu filium tuum ibi objurgasti?* Si. *Ne hæc quidem causa satis valida fuit ad objurgandum.* So. *Dic mihi, quæso, cur non?* Si. *Nam is diceret mihi: Tu ipse, pater, terminos constituisti meis voluptatibus: prope adest tempus, cum vita mihi agenda erit ex voluntate alterius, sine nunc meo me vivere arbitrio.* So. *Quænam igitur alia occasio opportunior se dare potest ad eum objurgandum?* Si. *Si propter amorem uxorem nolit ducere, hæc primum punienda est mihi ab illo facta injuria. Et nunc id laboro, ut, prætextu simulatarum nuptiarum, veram objurgandi*

*tum est.*—123 Vult idem *Sat.*—124 M. *Tute his rebus.* Leidd. omnes, *Tute ipse.* Gulielmius, componens cum verbis Ciceronis Verr. v. 63. 'Statui egomet mihi tum modum orationi meæ,' Nostrum ita citat: *Tute ipse huic rei statuisti modum, pater.* Crediderim, memoria lapsum, non inspecto Comico. *West.* *Præscripsisti* Z. Perl.—125 F. Dousa ad Lucil. I. 13. *abest.* Cic. de Senect. XXI. 'Propius absum.' Gisb. Cuperus legebat ex Mss. *Prope est.* Vid. Burm. ad Petron. cap. 127. *West.* *Est* Br. in cujus glossis *adest* videtur poni pro var. lect. *Est* pro *'st* Br. Z. Perl. Both. Sed non idonea causa est cur de hoc plurem mentionem faciamus.—126 Mss. quidam *S. n. me meo int. viv. modo.* West.—127 In nostris fere omnibus libris est, *Qui igitur*, quod est recipiendum. Cod. Vaticanus veterrimus, teste ad Phædrum I. 31. Gudio, legebat *relicuus* h. e. *reliquus.* Sed recepta lectio est retinenda. *Bent.* *Qui* Br. et Ms. Par. et ed. Both.—128 Pro vulgari *nolit*, et Donati *nollet*, repone *nolet*. Bent. *Nolet* dant Both. Perl.—129 *Ea pr. ab i. est an. inj.* Nos ita, versu postulante, neque minore tamen vetustate, *Ea pr. ab i. an. inj. est.*

## NOTÆ

git, *Illi ego.*

129 *Ea primum ab illo animadvertenda*] Pro ejus injuria, ab eo illata: sic Plaut. 'Foris concrepuit a Sene,' id est, Senis. Lucret. 'Fulgor ab auro,' pro, auri. Cicero in Epist. 'Reus a Milone:' id est, accusatore Milone. Animadvertere injuriam pro, punire. Cicero in Verrem: 'Ea sunt animadvertenda peccata, quæ difficillime præcaventur.'

Vera objurgandi causa sit, si deneget.
Simul sceleratus Davus si quid consilî
Habet, ut consumat nunc, cum nihil obsint doli:
Quem ego credo manibus pedibusque obnixe omnia
Facturum; magis id adeo, mihi ut incommodet,
Quam ut obsequatur gnato. So. Quapropter? Si. Rogas?
Mala mens, malus animus: quem quidem ego si sensero!
Sed quid opus est verbis? Sin eveniat, quod volo,
In Pamphilo ut nihil sit moræ, restat Chremes,
Qui mihi exorandus est; et spero confore.
Nunc tuum est officium, has bene ut assimules nuptias:
Perterrefacias Davum: observes filium,
Quid agat, quid cum illo consilii captet. So. Sat est.

*causam habeam: si nempe uxorem recuset: tum etiam ut sceleratus Davus, si quas fraudes excogitavit, eas totas effundat; quoniam mihi nunc nocere ejus non possunt doli; quem ego credo totis viribus conaturum magis certe propter id, ut mihi incommodet, quam ut obsequatur filio.* So. *Quapropter?* Si. *Quæris? mala mens, malus animus ejus ad id credendum me impellunt: quem quidem ego si sensero meis consiliis obsistere, acerbissime eum puniam: sed quid pluribus verbis opus est? Sin eveniat, id quod volo, ut in Pamphilo nulla sit mora nuptiis, restat Chremes placandus, quem spero facile me exoraturum. Nunc tuum est officium, ut has bene simules fore nuptias; perterrefacias Davum, observes quid faciat filius, quid consilii cum Davo*

Gov.—131 *Denegat* Br.—133 *Obsint*. Ita Mss. et edd. veteres, quas vidi, omnes. Fa. *obsunt* malebat, cui assentitur Guy. Non male, nisi auctoritate destituerentur. *West.* Fa. contra codd. quos et ipse et ego vidimus, mavult tamen legi *obsunt* pro conjunctivo. Nec, quid intersit, video. *Bent.*—134 Vulgo *pedibusque*. Sed codd. nostri, præter Hel. *et pedibus*. Copula omissa fortior evadit oratio. Vidit Bent. *Both.*—135 *Facturum, magis, id adeo mihi* Br.—138 *Sine* Br. *Sine ut* Guelf. 1. *Q. volo in Pamphilo, ut nihil sit moræ; rest. C.* Br.—141 *Simules* Guelf. 2.—144 Vict. *sequor*. Perlet. Sic Br. ubi

## NOTÆ

135 *Magis id adeo*] 'Adeo' pro, certe, sine dubio. Virgil. I. Georg. 'Multum adeo rastris glebas qui frangit inertes.' Sæpe sumitur pro, quoque, maxime apud Plautum. Subjectum post 'atque' auget significationem. Cicero pro Cluentio: 'De foro atque adeo de civitate sublatus est.' Apud Comicos sæpe est particula ornativa, seu expletiva, nihil ad sensum conferens, sed vel ad sermonis ornatum, vel ad metrum explendum adhibita. Terentius infra: 'Propera adeo puerum tollere hinc a janua.'

137 *Quem quidem ego si sensero*] Est comminatio per reticentiam, sive ἀποσιώπησιν. Convenit irato hæc figura. Idem Terentius in Eun. Act. v. Sc. 5. 'Ego te furcifer! si vivo; sed istud, quicquid est, primum expedi.' Subintelligendum, puniam, ulciscar, vel quid simile.

Curabo. Eamus jam nunc intro. Si. I præ; sequar.

*capiat.* So. *Satis est. Curabo ea, quæ mihi imperas. Nunc jam introëamus domum.* Si. *Præcede, sequar.*

notat Bruns: 'Sic etiam alii codd. Edit. *sequar*, quæ l. est a correctoris manu in Ms.'

## ACTUS I. SCENA II.

SIMO. DAVUS.

Si. Non dubium est quin uxorem nolit filius:
Ita Davum modo timere sensi, ubi nuptias
Futuras esse audivit. Sed ipse exit foras.
Da. Mirabar, hoc si sic abiret: et heri semper lenitas
Verebar quorsum evaderet.
Qui, postquam audierat non datum iri filio uxorem suo,
Nunquam cuiquam nostrum verbum fecit, neque id ægre tulit.
Si. At nunc faciet; neque, ut opinor, sine tuo magno malo.
Da. Id voluit, nos sic nec opinantes duci falso gaudio,

Si. *Non dubium est mihi, quin filius neget se uxorem ducturum; adeo Davum modo timere sensi, ubi nuptias futuras esse audivit. Sed ipse exit foras.* Da. *Mirabar si hæc heri simulatio de nuptiis sine causa excogitata, et pro nihilo foret; verebarque, quem haberet exitum continua ejus et inusitata lenitas: qui, postquam audierat non datum iri filio suo uxorem filiam Chremetis, nunquam ulli servorum vel verbum dixit de hac re, neque id ægre ferre visus est: hanc filii scilicet rejectionem.* Si. *At nunc dicet tibi; faciet neque id, opinor, sine tuo magno malo.* Da. *Sententia ejus fuit, nos nihil suspicantes falso ducere gaudio per hanc lenitatem*

1 Quatuor hi versus in quibusdam Mss. etiam in Donato manu exarato, Scenam II. constituunt. *West.* Pro *filius*, *Pamphilus* Guelf. 2. et *natus* 3.—2 *Ut* pro *ubi* 1.—4. Priores tres a præcedd. vss. non disjungit Both. at hic novum incipit dialogum. Dialogum dico, nam non ille has Fabulas per actus et scenas dividit. Par. conjunctim *semper-lenitas.* Assentior Guyeto, ait West. hyphen non agnoscenti in his verbis. Hic, aiunt R.D. 'semper' rectius jungitur cum 'verebar.'—5 Sic dividit Bothius: *V. q. evaderet: qui, postquam*

### NOTÆ

4 *Mirabar*] Davus, postquam de Sosia futuras nuptias audivit, ædibus exiens hæc secum metuens loquitur.

Sperantes jam, amoto metu; interea oscitantes opprimi;
Ne esset spatium cogitandi ad disturbandas nuptias.
Astute! Si. Carnufex, quæ loquitur! Da. Herus est, neque provideram.
Si. Dave. Da. Hem, quid est? Si. Ehodum ad me. Da. Quid hic volt? Si. Quid ais? Da. Qua de re? Si. Rogas?
Meum gnatum rumor est amare. Da. Id populus curat, scilicet!

*insolitam, et amoto metu nuptiarum, bene sperantes, et desidentes incuriose, nos prævenire, ne nobis ullum temporis spatium esset cogitandi aliquid, ad disturbandas nuptias. Astute!* Si. *Carnifex quæ loquitur?* Da. *Herus est, neque animadverteram.* Si. *Dave.* Da. *Hem, quid est?* Si. *Ehodum ad me.* Da. *Quid hic vult?* Si. *Quid ais?* Da. *Qua de re quæris?* Si. *Rogas? quasi nescias. Rumor est filium meum amare.* Da. *Quasi vero ea cura vulgus solicitet.* Si.

*audierat filio, Uxorem non dari suo, Nunq. &c.*—10 Integrum hunc versum, ut nothum, rejicit Guy. haud cogitans, non cohærere ita, quæ sequuntur, *Ne esset spatium cogitandi ad disturbandas nuptias.* Sane enim, si opprimerentur necopinantes Pamphilus et Davus, *omne spatium cogitandi* eadem opera illis adimeretur. Distinxi autem, *Sperantes jam, amoto metu;* contra ac vulgo fit. Vulgo ita: *Sperantes, jam amoto metu.* Sed minus apte. *West.* Alii *inter osc.* Atque ita Pall. omnes: neque aliter videtur in omn. codd. suis legisse Fa. laudatque Fr. Hare. Ita et EA. *Id. in Add. Sperantes, jam am.* Br. *Sperans, iam, am.* Both. *Inter* Guelf. 2. ‘Lege *interea.* Nam *inter* repugnat melioribus codd. nocet metro, et turbat sensum propterea, quod præter Davum et Pamphilum non erant tum alii, qui oscitarent.’ *Bent.*—11 *Ut ne ess.*] Mss. quidam *Ne ess.* West. Tò *Ut* requirit iambicus. *Id. in Add. Ut ne* vult et Bent. *Neque esse sp.* Both. qui notat: ‘B recte *Nec esse.*’—12 Quidam Mss. Libri et editi, *prævideram.* Sic et Ms. Donati. *West. Provideram*] H. s. porro videram; habent et Faërni libri omnes, et nostri, uno excepto, qui legit *prævideram.* Bent.—13 Hunc in duos vss. dividit Br. secundum ab ‘Hic volt’ incipiens: sed versuum numeros in Br. non mutat Bruns. ‘Pall. al. *agis;* al. cum gl. *dicis:* sed *ais* et *agis* in Terent. comœd. centies

## NOTÆ

10 *Oscitantes*] Oscitare, sive oscitari, est hiare, os aperire. Oscitatio negligentiam arguit.

*Opprimi*] Præveniri, occupari. Videtur translatum esse ab ædificiis ruina incautos opprimentibus.

12 *Astute*] Hoc gestu et agitatione capitis Davus dixit.

13 *Ehodum*] Est interjectio ad se vocantis, interdum admirantis, ut infra: ‘Eho, an tute intellexisti hoc assimularier?’

14 *Id populus curat, scilicet*] Expulsio ironica, qua eludit Davus dictum Simonis, ita colligens: Id populus non curat. Ironia est Tropus, quo intelligitur contrarium ejus, quod dicitur, ab εἴρω, quod est, dico; unde εἴρων dissimulator, qui aliter dicit, ac sentit.

SI. Hoccine agis, an non? DA. Ego vero istuc. SI. Sed nunc ea me exquirere,
Iniqui patris est: nam, quod antehac fecit, nihil ad me attinet.
Dum tempus ad eam rem tulit, sivi, animum ut expleret suum:
Nunc hic dies aliam vitam affert, alios mores postulat.
Dehinc postulo, sive æquum 'st, te oro, Dave, ut redeat jam in viam.
DA. Hoc quid sit? SI. Omnes qui amant, graviter sibi dari uxorem ferunt.

*Advertisne animum ad ea, quæ a me dicuntur, an non?* DA. *Adverto.* SI. *Sed nunc me curiose inquirere, an filius amet, severioris et durioris patris fuerit. Nam, quod antehac fecit, nil mea refert. Dum tempus adolescentiæ amorem permisit, sivi ut animum voluptatibus satiaret. Nunc hoc tempus aliam vitæ rationem affert, alios mores postulat. Dehinc postulo, sive æquum est, te oro, Dave, ut in viam bonæ frugis redeat.* DA. *Quid hæc verba significent, non intelligo.* SI. *Omnes, qui amicas habent, inviti uxores accipiunt a parentibus.* DA. *Ita aiunt. Tum, si*

inter se permutantur.' *Perl.*—16 *Quod.* Sunt ex Mss. et editionibus vetustis, in quibus est *quæ:* et mox, *attinent.* West.—17 *Sini.* Ita Mss. quæ lectio Diomedis auctoritate probari potest: lib. I. *Lind.* Sed ipse Diomedes præfert *sivi.* Bruns. Codices quidam ap. Lind. pro *sivi* habent vetustam formam *sini,* quæ forte a Terentii manu est. *R.D. Sini* dat Z.—18 In lectione, *his dies,* nostri et Faërni consentiunt codd. Sed numerus postulat, ut pro vulgari *affert,* cum Cicerone, Epist. Fam. XII. 25. legatur *defert.* Bent. *Defert* versus exosculatur. Astipulatur Gu. 1. in quo male expuncto genuino verbo superscriptum legitur vulgatum *affert.* Both.—19 J. *et si* pro *sive.* Perl. —20 M. *Miror, hoc quid sit.* Leid. 1. addit, *nescio,* 2. *ignoro,* sed utrumque diversa manu. Par. ex Ms. Palatino citat, DA. *Hoc quid sit, nescio.* SI. *Hoc quid sit, dicam. Omnes qui amant.* Glossemata sunt omnia; quale et illud, quod in Ms. Argentorat. vidit Bœclerus: *Hoc quid sit, nescio.* SI. *Si quæras dicam. omnes.* Optime omnium ellipsin supplevit Donatus, nisi quod, ἀντὶ τοῦ *quæris,* legendum *quæro.* Possit tamen fortasse interrogative dictum esse, *Hoc quid sit?* pro, Quid dicam hoc esse? Quæ explicandi ratio si minus placet, possit abruptus Davi sermo videri per Simonem continuo narrare pergentem connectendus cum illis, 'Non, hercle, intelligo.' Certe quidem ejusmodi loquendi ratio frequens est in Comœdiis. *Uxorem.* Quidam libri scripti et editi, *uxores.* West. EA. DA. *Miror, hoc quid sit.* SI. *Si quæ-*

## NOTÆ

15 *Hoccine agis, an non*] Aliud agere proverbiali figura est, aliud cogitare, *penser ailleurs.*

*Sed nunc ea me exquirere, Iniqui patris est*] Ironia est; significat enim non esse iniqui patris, cum tam multa permiserit, tandem sub ipsas nuptias in filii mores inquirere.

19 *Sive æquum 'st*] Ironica correctio: ἐπανόρθωσις. Quæ tollit id quod dictum est, et pro eo, quod magis idoneum videtur, reponit.

DA. Ita aiunt. SI. Tum si quis magistrum cepit ad eam rem improbum,
Ipsum animum ægrotum ad deteriorem partem plerumque applicat.
DA. Non hercle intelligo. SI. Non? hem. DA. Non: Davus sum, non Œdipus.
SI. Nempe ergo aperte vis, quæ restant, me loqui? DA. Sane quidem.
SI. Si sensero hodie quicquam in his te nuptiis
Fallaciæ conari, quo fiant minus:
Aut velle in ea re ostendi, quam sis callidus:
Verberibus cæsum te, Dave, in pistrinum dedam usque ad necem;

*quis sibi sumsit magistrum ad amorem, improbum, ipsum animum libidine jam ægrum ad deteriorem partem plerumque applicat.* DA. *Per Herculem, hæc, quæ dicis, non intelligo.* SI. *Non intelligis? Hem.* DA. *Non: Davus sum, tardi ingenii servulus: non Œdipus ænigmatum interpres.* SI. *Nempe ergo vis aperte me loqui, quæ restant mihi dicenda?* DA. *Id certe velim.* SI. *Si sensero te quicquam fallaciæ hodie conari, ad has nuptias impediendas; aut velle in isto conatu ostendere, quantum sis astutus: virgis verberatum te in pistrinum, Dave, conjiciam,*

*ris, dicam.* Et ita ET. *Id. in Add.* Codici Br. desunt nomina DA. et SI. ante verba, quæ iis in edit. tribuuntur. Atque codici Donati defuisse suspicatur Zeunius. *Bruns.* Post *Hoc q. s.* Hel. hæc inculcat: *Nescio.* SI. *Si quæras, dicam. Omnes, &c.* Gu. 2. *Hoc quid sit, ignoro.* Both. Venustas fecit ut de illo dubitarem, *Hoc quid sit?* Sciebam enim *Quid hoc* magis esse Terentianum, quam *Quid hoc sit?* Cum ergo mihi jam esset locus suspectus, et scriptum postea in aliis exemplaribus adverterim *Miror quid hoc sit*, judicavi Interpretis verba pro Terentianis in contextum irrepsisse. *Gov. Si quæras, dicam* habet Guelf. 1. *Ignoro* 2.—21 Ad 'cepit' glossa τοῦ Br. scripsit 'habere.' Legit igitur glossa *cœpit*, notante Bruns. 'Gu. 1. in litura *magisterium.*' Both.—22 Si τὸ *Ipsum* referas ad 'animum ægr.' languere videtur sententia. Crediderim igitur, scripsisse Poëtam, *Ipsu' animum*, h. e. *Ipsus*, idque a Librariis mutatum in *Ipsum*. West.—23 In R. τὸ *hem* desideratur. *Lind.*—25 Aliter *hisce*. Er.—27 *Ostendi*. Ita post Fa. plures legendum esse contendunt. Ego nullus dubitem, quin scripserit Terentius, *ostendere*, cum quod quidam libri scripti et editorum vetustissimi ita legunt, tum, quod Latinius dictum videtur, *conari, aut velle ostendere.* West. Unus liber habet *ostendere*, ceteri cum Faërnianis recte legunt *ostendi*. Bentleius. Mur. *ostendere* ex antiq. lib. *Perl. Aut te videro velle, &c.* Guelf. 2.—28 *Pristrinum* Br. ubi notat Bruns: 'Edit. *pistrinum*: recte.' 'Nomen 'Dave' cum hic totum

## NOTÆ

23 *Hem*] Interjectio est irascentis aut indignantis.

*Davus sum, non Œdipus*] Allegoria sumta ab Œdipi et Sphingis fabula. Œdipus solus Sphingis ænigma solvit, scilicet, quid esset animal mane quadrupes, meridie bipes, vesperi tripes: quod quidem homo est.

Ea lege atque omine, ut, si te inde exemerim, ego pro te molam.
Quid? hoc intellcxtin'? an nondum etiam ne hoc quidem? Da. Immo callide:
Ita, aperte ipsam rem modo locutus, nihil circuitione usus es.
Si. Ubivis facilius passus sim, quam in hac re, me deludier.
Da. Bona verba quæso. Si. Irrides? nihil me fallis: sed dico tibi,

*quoad neci datus male pereas: ea conditione, eoque auspicio, ut, si te inde exemerim, ego pro te molam. Intellexistine quid hoc est? An nondum ne hoc quidem intelligis?* Da. *Immo perfecte intellexi: ita clare rem expressisti, sine circuitione verborum.* Si. *In quavis alia, quam in hac re, me decipi potius passus sim.* Da. *Meliora loquere, quæso.* Si. *Irrides? nihil me lates: sed prænuntio ne temere in*

In depressione latitet, numerosior efficitur oratio, si post *pistrinum* collocetur.' *Bent.* Sic id verbum collocant Br. Both. Perl. Collocat versum aliter Guelf. 3. *te, Dav. usq. ad nec. in pist. ded.*—30 *Quid hoc? int.* Br. 'Signum interrogandi in ed. ante [post] 'Quid:' recte.' *Bruns.*—31 Ms. *circumitione.* Lind. Lege *circum itione* ob fidem nonnullorum codd. qui habent *circumitione*, et inprimis ob usum loquendi apud Plautum et Nostrum, qui semper dicunt *circumire.* Bent. Utroque modo dicitur *circumire* et *circuire.* R. D. *Circumit.* dat Both. *Locutus es, et nih.* Guelf. 2.—33 Nescio quomodo, h. l. non placet *τὸ sed.* Si conjecturam facere fas est, dixerim literam *S* repetitam ex præcedente 'fallis,' *D* vero ex sequente *dico*, atque adeo legendum esse, *edico*, totumque locum ita distinguendum: *Irrides? Nihil me fallis. Edico tibi, Ne temere facias.* Dubium omne tollit Donatus ad iii. 2. 15. illa notans: 'Hic illud redit: Edico tibi, Ne temere facias.' *West.* Recte vett. nostri codd. *irrides* sine interrogatione ponunt. Illud autem *sed dico* cum in re tam gravi nimis sit tepidum, reponendum censeo *edico*, h. e. denuntio. *Bent.* Sine interrog.

## NOTÆ

28 *Te in pistrinum dedam*] Pistrinum locus est pinsendo frumento destinatus, ubi molæ trusatiles, dictæ a trudendo, quæ impellebantur a servis, qui per convicium Asini audiebant; et molæ quoque contemtim præsepia. Aliæ erant versatiles dictæ, quæ versabantur a jumentis.

29 *Atque omine*] Est signum futuri eventus. Plaut. in Casina, Act. ii. Sc. 8. 'Nostro omine it dies.' Id est, auspicato, feliciterque; id est, Omen est nostrum, non adversariorum.

33 *Nihil me fallis*] Id est, lates. Ovid. Eleg. 2. lib. iv. Trist. 'Nos procul expulsos communia gaudia fallunt.' Id est, latent. Horat. 'Segetis certa fides meæ Fulgentem imperio fertilis Africæ Fallit sorte beatior.'

Ne temere facias: neque tu hoc dicas, tibi non prædictum. Cave.

*hac re quicquam doli coneris, neque tu dicas postea tibi non fuisse prædictum; cave, tibi dico.*

dant Br. Both. Et probare videtur Bruns. *Nil me fallis: edico tibi* Both. *Me irrid.* Guelf. 3.—34 Ita Mureto auctore vulgo nunc editur. Olim ita: *neque tu haud dicas.* Quod prætulerim. Certe neque summorum Criticorum auctoritate caret, neque aliter legendum Donato placuit. Græcissat locutio, majoremque vim habet, quam si simpliciter dixisset, *neque dicas.* Georg. Fabricius inter παρέλκου [s. παρέλκοντος] species refert, ad Heaut. IV. 3. 7. dicens, esse *pernegantium.* Et citat Gudius ad Phæd. I. 25. Est in uno Leidd. *neque hoc tu dices.* West. EA. *neque haud tu dicas.* Ita et ET. Sed EM. an. 1476. *neque tu dicas.* G. *neque tu hoc dicas.* Id. in Addendis. R. et V. C. *hoc sic dices.* Lind. Pro *dicas* recte V. et tres meliores e nostris legunt *dices.* Non enim edicit Simo, ne Davus *dicat* sibi non prædictum: ipse Davus jam præmonitus non hoc *dicet,* nec dicere audebit. Ceterum pro lectione V. *hoc* lege *haud,* ita ut *neque haud* accipiatur negative. *Bent.* *Neque tu haud dicas.* Sic Schmieder. Sed *hoc tibi* codex Oldenb. Sine dubio legend. *Oldenburgicus* vel Oldenburgensis. [Uberiorem huj. cod. notitiam locique ubi lateat, mihi editori impertire non potuit doctissimus et humanissimus frater b. auctoris. *Bruns.*] C. G. Lenzius. Recte C *dices.* Both. GM. *hoc tu dices.* Perl. *Neque tu hoc dices tibi* Br. Hoc τῷ *haud* præfert Gov. Continuatur in Guelf. 2. hæc scena sequenti. Quod ita se habet in ed. Both. Continuari in quibusd. libris, etiam Mss. testis est West.

NOTÆ

34 *Neque, &c.* [*Neque tu haud dicas tibi non prædictum*] Goveanus legit, *neque tu hoc,* non, *haud.* Muretus ita ait: Quicquid dicat Donatus, legendum hoc, non, haud. Est enim ordo, et sensus: Neque, id est, et ne tu dicere possis hoc tibi non prædictum, en prædico: cave.

## ACTUS I. SCENA III.

### DAVUS.

Enimvero, Dave, nihil loci 'st segnitiæ, neque socordiæ, Quantum intellexi modo senis sententiam de nuptiis. Quæ, si non astu providentur, me aut herum pessumdabunt.

*Certe, Dave, nullum tempus relictum segnitiæ, neque socordiæ; quantum modo intelligere potui senis Simonis sententiam de nuptiis Pamphili: quæ nisi caveantur astute, me aut herum Pamphilum opprimént; nec quid agam certum est mihi;*

NOTÆ

3 *Me aut herum pessumdabunt*] Pessum ire, est perire: ut pessumdare perdere, et, in eadem significatione, pessum premere, ducta tralatione a

Nec quid agam certum 'st: Pamphilumne adjutem, an auscultem seni:
Si illum relinquo, ejus vitæ timeo: sin opitulor, hujus minas;
Cui verba dare difficile est. Primum jam de amore hoc comperit.
Me infensus servat, ne quam faciam in nuptiis fallaciam:
Si senserit, perii: aut, si lubitum fuerit, causam ceperit:
Quo jure, quaque injuria præcipitem me in pistrinum dabit.

*Pamphilumne adjutem opera mea, an seni, ejus patri, obsequar. Si illum relinquo, timeo ne in vitæ periculum incidat: sin opem fero, timeo ea, quæ minatus est mihi herus Simo, quem fallere difficile est. Primum jam comperit amare Pamphilum: iratus me observat, ne quam faciam fallaciam ad impediendum nuptias. Si senserit me id fecisse, perii; aut, si ei libuerit, causam capiet, cur me, sive jure, sive injuria*

4 *Adscultem* Br. ubi notat Bruns: 'Edit. *auscult.* Literis *ad* superscriptum *ob:* sed *obscultem* est verbum nullum.'—7 *Observat* Br. 'Sunt ex Mss. et editis libris in quibus τὸ *in* non legitur.' *West.* Delent Guelf. 1. Br. Z. '*Faciam nuptiis.* Ita R. alii, *in nuptiis.*' Lind. 'Lectio, *in nuptiis,* quæ in duobus nostris codd. et editionibus antiquis plerisque reperitur, placet, quod convenit loco I. 2. 25. et tollit ingratum homœoteleuton, 'faciam,' 'fallaciam.' *Bent.* —8 Ut sensus constet, notat Bent. in verbo 'ceperit' esse finem antecedentis intelligendum: igitur 'perii' esse pro interjectione, et pro *aut si* reponend. *aut quam.* Aliquid impediti, aiunt R. D. in huj. l. constructione: de quo vid. Bent. *Si s. perii! aut, si l. f. c. c.* Both.—9 *Quo jure, quaque injuria.* Tuentur hanc lect. Leidd. sed et Tr. cum M. Variant editiones vetustæ; quanquam pleræque cum Mss. consentiunt. Guy. legebat, *Qua jure, quaque injuria.* Malim, si quid solicitandum, integrum locum ita legere et distinguere: *Quo jure, quave injuria; præcipitem me in pistrinum dabit.* Sed et Priscianus lib. XVIII. ita citat: *Quo jure, quave injuria.* Erasmus et Guy. mallent abesse *me:* non intercederem, si per Codd. liceret. *West.* Gov. omisit *me.* Id. in Add. Etsi omnes codd. et libri consentiunt in lectione vulgari, sensus tamen postulat, ut *Quo* mutes in *Qua,* et *quaque* in *qua me,* et deleas *me* post præcipitem.' *Bent.* Omnino cum Bent. et aliis legendum *Qua jure, qua injuria.* R. D. *Qua...qua:* docente Bent. Vulgo *Quo jure quaque injuria.* Saltem dedissent *Qua jure.* Both. Plurimi codd. habent ut edidi. *Perl.* qui eadem dedit cum West. *Quo jure, qua inj. p. me in pristr. d.* Br. *Qua j. qua*

NOTÆ

re maritima. Argumento est locus Plauti in Cist. Act. II. Sc. 1. 'Maritimis moribus mecum experitur: ita meum frangit amentem Animum: nisi quia miser non eo pessum, mihi nulla abest Perdito pernicies.' Idem Plautus in Aulul. Act. IV. Sc. 1. 'Servum ratem esse amanti hero æquum censeo; ut toleret, ne pessum abeat.' In Rudente sine figura, Act. II. Sc. 3. vers. 64. 'Nunc eam cum navi scilicet abivisse pessum in altum.' J. Gul. Veris. lib. IV. c. 4. Glossarium: 'Pessumdat: βυθίζει.' 'Καταποντίζω: demergo, pessumdo.'

9 *Quo jure, quaque injuria*] Id est,

Ad hæc mala hoc mihi accedit etiam: hæc Andria,
Sive ista uxor, sive amica est, gravida e Pamphilo est.
Audireque eorum est operæ pretium audaciam:
Nam inceptio 'st amentium, haud amantium.
Quicquid peperisset, decreverunt tollere:
Et fingunt quandam inter se nunc fallaciam,
Civem Atticam esse hanc. Fuit olim quidam senex,
Mercator: navem is fregit apud Andrum insulam:
Is obiit mortem: ibi tum hanc ejectam Chrysidis
Patrem recepisse, orbam, parvam: fabulæ!
Mihi quidem hercle non fit verisimile; atqui ipsis commentum placet.
Sed Mysis ab ea egreditur. At ego hinc me ad forum, ut

*in pistrinum dedat. Ad hæc mala hoc mihi accedit etiam, quod hæc Andria, sive ista uxor est, sive amica, e Pamphilo gravida est: et est pretium operæ jucundumque audire eorum audaciam. Nam ea res inceptio est amentium, non amantium; quicquid peperisset, sive masculum, sive fæminam, decreverunt educare; et fingunt nunc inter se quandam fallaciam, dicturi illam Glycerium civem esse Atticam. Fuit olim quidam senex mercator: is, nave fracta, tempestate ad Andrum insulam ejectus est. Is vita decessit: ibi tunc patrem Chrysidis aiunt Glycerium, ejectam ad littus, parente orbam in suam tutelam recepisse. Fabulæ hæc sunt. Mihi quidem, per Herculem, non fit verisimile: verumtamen hoc ipsis commentum placet. Sed Mysis e domo Chrysidis egreditur: at ego hinc ad forum me confero. Pamphilum*

*me inj. pr. in* Both.—10 Edit. Zeunii *accidit*, forte operarum errore. *Bruns.* Sic Guelf. 2. omisso *etiam*.—11 Jan. Gulielmius eumque secutus T. Faber legunt: *Si ista.* Scilicet, ut metro consulant, Latinitati minus consulunt. *West.* *Si* vult et Bent. et probant Both. et R. D.—13 Gu. 1. *Namque hæc inc. am. est, non am.* 2. *Nam inc. hæc am. est, haud am.* Both. *Inc. hæc* Guelf. 2.—15 *Nunc* post 'fing.' Guelf. 2.—16 Voluit Bent. *olim hinc:* accipiunt Both. Perl.—17 *Navim* Guelf. 3.—19 *Fabulæ sunt* id.—20 *Atque.* Quidam libri scripti: *atqui;* sed editam lect. retinet Donatus. *Lind.* Tolle illud *hercle*, quod et versum et sententiam onerat. Atque pro *Mihi* repone *Mi*, et pro *atque* usus antecedentis particulæ 'quidem' requirit *at.* Bent. *Atque* hic ponitur pro, et tamen, et verum. *R. D. At* Bent. bene cum Guy. pro *atque* vulg. *Perl.* *Atque* dant Br. Z. *Mi quidem non fit verisimile: at ipsis* Both. qui monet *quidem* in A omitti. *Hercle* omittit Perl. quod notat esse in Guelf. 3.—21. 22 Sic legit Both. *At ego hinc me ad forum Ut Pamphilum*

## NOTÆ

quocumque modo; sive aliquo jure, sive aliqua injuria.

12 *Est operæ pretium*] Rem significat factu, vel auditu, vel memoratu dignam.

14 *Decreverunt tollere*] Id est, agnoscere, suscipere, educare. Infantes olim, simul ac nati erant, humi deponebantur. Ab humo vero tollebantur, et in sinum recipiebantur. Qui non tollebantur, pro abdicatis et projectitiis habebantur.

Conveniam Pamphilum, ne de hac re pater imprudentem opprimat.

*adibo atque alloquar, ne pater ei hujus rei ignaro superveniat.*

*conveniam, ne pater opprimat. Imprudenter* Guelf. 1. *Ne pat. de hac imprudenter opp.* omittens *re,* nisi nos fallit Perl.

## ACTUS I. SCENA IV.

### MYSIS.

AUDIVI, Archilis, jamdudum: Lesbiam adduci jubes.
Sane pol illa temulenta 'st mulier et temeraria:
Nec satis digna, cui committas primo partu mulierem.
Tamen eam adducam. Importunitatem spectate aniculæ;
Quia compotrix ejus est. Di, date facultatem, obsecro,

*Audivi, o Archillis! quæ præcipis. Jamdudum Lesbiam obstetricem adduci jubes. Sane, per Pollucem, mulier illa valde vinosa est et temeraria: nec satis idonea est, cui committere debeas mulierem primo partu, qui periculosus est: tamen eam adducam. Spectate importunitatem hujus aniculæ. Archillis adeo instat, ut Lesbia quam cito adducatur: quia cum ea compotare solet. Dii, date,*

1 *Archilis.* Secutus sum auctoritatem Faërni, per unicum *l* scribendum præcipientis, ex Mss. quanquam non omnibus. Sunt enim, ubi hæc litera geminatur. *Lesbiam adduci jubes.* Goveanum, dum nimis religiose versus Terentianos ad metri normam reducere conaretur, Latinitatem perdidisse, legendo, *quod Lesbiam adduci jubes,* merito post Muretum queritur Sanctius Minerv. III. 14. Fabrini jungit, *jamdudum Lesbiam add.* West. Etsi in omnibus codd. et Faërnianis et nostris legitur *Arckilis,* tamen ob analogiam Thestylis, Phidylis, Erotylis, hic quoque rescribe *Archylis.* Atque pro præterito sensus postulat *Audio,* ut inf. Hec. III. 2. 1. *Bent. Jamdudum* dicitur de tempore non longe præterito in Eun. IV. 6. 5. 'Ego jamdudum hic adsum.' Cic. de Amicit. c. 22. 'Ea, quam jamdudum tractamus, stabilitas amicitiæ.' *R. D.* Bent. omnino sequuntur Both. et Perl. *Archillis Z.* Non distinguit Br. post *Arch.*—2 M. non agnoscit *illa.* Guy. *pol. sane* legit. *West.*—4 Contextus jubet illud *adducam* mutari in *adduci?* ut sit repetitio antecedentis 'Lesbiam adduci jubes,' cum indignatione. *Bent. Adducam* tuentur R. D. et Perl. qui *adduci* non recte conjectum putat.—5 *Obsecro* omittit Br.—

### NOTÆ

2 *Pol*] Per Pollucem: Ædepol, per ædem Pollucis: Æcastor, per ædem Castoris: Mecastor, me Castor juvet: Hercle, per Herculem: Mehercule, me Hercules juvet.

*Temulenta*] Id est, vino dedita, a Temeto, vino prisca lingua. Gellius lib. x. cap. 23.

Huic pariundi, atque illi in aliis potius peccandi locum.
Sed quidnam Pamphilum exanimatum video? vereor quid siet.
Opperiar, ut sciam nunc, quidnam hæc turba tristitiæ afferat.

*precor, vires Glycerio ad feliciter pariendum, atque obstetrici Lesbiæ industriam opportunam in educendo partu: ut in aliis mulieribus sublevandis potius erret. Sed quidnam video Pamphilum exanimatum? Vereor quid hoc sit. Expectabo, ut sciam, quidnam tristitiæ hæc perturbatio illi afferat.*

8 In M. non legitur *nunc*. Tr. *nunc quidni* corrupte. Donatus legit *num quidnam*, dicitque: Comicum est, et Terentianum. [Sic inf. II. 1. 25. sed ET. et EM. *sciam quidnam*. West. in Add.] Vere illud. Atque ita recensuit Heinsius. *Nunc* nullam vim habere quis non videt? Ita tamen et Bodl. *West.* Pro *nunc, quidnam* Donatus et unus cod. legit *num quidnam*, recte. Deinde, cum nondum turbam Mysis vidisset ullam, cetera restitue ita, *hæc turbæ tristitia.* Bent. quem sequitur Both. *Num quidnam* accipiunt R. D. *Turbæ tristitia* accipit Perl. et bene transmutatas has terminationes censet.

## ACTUS I. SCENA V.

### PAMPHILUS. MYSIS.

PA. HOCCINE'st humanum factum aut inceptum! hoccine'st officium patris!
MY. Quid illud est? PA. Proh Deum atque hominum fidem! quid est, si non hæc contumelia'st?

PA. *An hoc factum, aut inceptum contra filium, humanum est? an hoc officium est patris?* MY. *Quid illud est?* PA. *Deos hominesque testor! si hoc con-*

1 Ob lect. a Donato indicatam, et sensus elegantiam lege, *Hoccine est factu humanum aut inceptu?* Bent. Al. *factu—inceptu*, male. *Perl. Hoccine factum est h. aut i. hoccine off. patris* vult Gov.—2 Leidd. quatuor: *Quid est, si hæc non contumelia 'st?* Atque ita recentiores ediderunt. M. *quid est, si hæc contumelia non est?* quomodo et vetustissimi impressorum codicum exhibent. Et testatur Pareus, ita esse in uno Pall. Si legas, ut est in M. metrum quidem laborat, sed sensus erit ἐμφατικώτερος, q. d. Quid est contumelia, si hæc contumelia non est? Leidd. unus: *Quid illud est? Proh Deum fidem, quid? si hæc non contumelia est?* West. Mur. tollit *fidem*. ET. et EM. *Deum fidem atque hominum*. G. *Pro Deum fidem, quid est*. Id. in Add. Illud *atque hominum* a codice primariæ notæ abest, nec in codd. aliis certum habet locum. Dele igitur, præsertim cum ita in versu 11. oriatur incrementum.

Uxorem decrerat dare sese mihi hodie: nonne oportuit
Præscisse me ante? nonne prius communicatum oportuit?
My. Miseram me! quod verbum audio?
Pa. Quid Chremes? qui denegarat se commissurum mihi
Gnatam suam uxorem; id mutavit, quia me immutatum videt?
Itane obstinate operam dat, ut me a Glycerio miserum abstrahat?
Quod si fit, pereo funditus.
Adeon' hominem esse invenustum, aut infelicem quenquam, ut ego sum!

*tumelia non est, quid deinde nomine contumeliæ appellandum erit? Si pater constituerat mihi dare hodie uxorem, nonne ante de hac re certior fieri debui? Nonne consilium et deliberationem participare?* My. *Miseram me, quod verbum audio?* Pa. *Quid de Chremete dicam, qui denegaverat se daturum filiam suam in uxorem? Mutavit sententiam, quia me animum immutavisse intelligit; itane obstinate laborat, ut me miserum a Glycerio abstrahat? Quod si fit, pereo prorsus. Adeone quisquam hominum invisus est Veneri et Fortunæ, ut ego sum? Proh Deum atque*

Porro *hoc* habet CCC. et Donatus. Recte. *Bent.* Recte Bent. *hoc* edidit pro vulg. *hæc.* R. D. *Proh Deum fidem! quid, si hoc non, contumelia est?* Both. qui notat: 'Legitur vulgo *quid est, si, &c.* numeris durioribus, ut vix dubitem *est* profectum esse a nescio quo sciolo.' *Proh Deum fidem, quid est? si hoc non contumelia 'st* Perl. 'Bent. *atque hominum* abesse ait a codice primariæ notæ. Abest etiam a Br. En igitur qualis ille sit.' *Bruns.* *Si hæc non* etiam Br. *Fidem* non habere unum vetustum exemplar, nec *atque hominum* habere alterum monet Gov.—3 Mur. et Fa. repererunt in Mss. quibusdam *decrevit.* Probat T. Faber, explicans de secundo Simonis consilio repentinarum nuptiarum. *West.* G. EA. et ET. cum EM. *decrevit:* quod probat F. F. *Id. in Add.* *Decrerat,* auctore Faërno, habet liber Victorianus; alii fere omnes, et Donatus, *decreverat;* paucissimi iique recentissimi, *decrevit.* Duo tantum ex nostris *decrevit;* alii magno numero *decrerat.* Bent. *Mi* pro *mihi* Both. Perl. *Uxorem sese decreverat dare mihi* Br. *Dare* in aliquibus codd. non legitur: neque carmen postulat, et iratus supprimere multa solet.' *Gov.*—4 *Antea* Guelf. 2. et *comm. esse op.*—6 *Denegaverat* vult Gov. et sic scriptum reperisse testatur.—7 *Quia.* Al. *quoniam.* Lind. *Quia,* pro vulgari *quoniam,* comprobatur auctoritate codd. Malim 'mutavit' accipi absolute, ut supra, I. 1. 13. et *id* mutari in *is,* ut oppositio venustior efficiatur. *Bent.* quem sequitur Both. *Quoniam* Br.—8 Pro *Itane* rescribe *Ita.* Bent. quem sequitur Perl. qui eodem Bent. præeunte edidit *dat op.* Collocat Guelf. 2. *ut me mis.*—10 *Ut*

## NOTÆ

5 *Miseram me! quod verbum audio*] Audito uxoris nomine, ex terretur Mysis.

10 *Invenustum*] Venus in talorum jactu invocabatur, et, qui Venerem frequenter jaciebat, venustus, id est, fortunatus habebatur; contra invenustus, id est, infortunatus. Alii venustum eum dicunt, cujus genituræ domina sit Venus; maxime si fuerit

Proh Deum, atque hominum fidem!
Nullon' ego Chremetis pacto affinitatem effugere potero?
Quot modis contemtus, spretus? facta, transacta omnia. Hem!
Repudiatus repetor. Quamobrem? nisi si id est, quod suspicor.
Aliquid monstri alunt: ea quoniam nemini obtrudi potest,
Itur ad me. MY. Oratio hæc me miseram exanimavit metu.
PA. Nam quid ego nunc dicam de patre? ah!
Tantamne rem tam negligenter agere? præteriens modo
Mihi apud forum, Uxor tibi ducenda 'st, Pamphile, hodie, inquit, para;

*hominum fidem! Nullone ego pacto efficere potero, ut Chremes mihi affinis et socer non sit? Quot modis despectus et spretus ab illo fui? Facta et transacta omnia in contrahendis nuptiis; postea repudiatus sum. Hem repudiatus repetor. Quamobrem? causam ignoro, nisi forte illud est, quod suspicor: nimirum Chremetis filia deformis est, et monstro similis. Ea quoniam ab omnibus respuitur, quantumvis sæpius oblata, ad me recurritur.* MY. *Oratio hæc me miseram exanimavit metu.* PA. *Nam quid ego nunc dicam de patre? Ah, tantine momenti rem, ut sunt nuptiæ, tam negligenter transigere potuit? Ipse præteriens modo in foro, Pamphile, inquit, uxor tibi ducenda est hodie. Ad id para te. Abi domum. Sic lo-*

*ego sum, quemq.* Both.—11 *Proh Deum atque hominum fidem!* Hæc in nonnullis Mss. continuo subjunguntur illis versu 8. *Ut me a Glycerio miserum abstrahat.* Hæc notat Perl. ad *abstrahat?* in vs. 8. 'Sustulit Bent. interrogationem, probatam multis, ut melius procedat sententia. Recte. H. l. sequitur ap. Par. versus 11. quem is ita collocatum in Pall. reperisse affirmat.' 'Hic versus non post octavum est collocandus ob codd. novicios; antiqui sunt audiendi.' *Bent.*—12 *Nullo ego pacto Chremis* vult Gov. qui postremum verbum sic scriptum in codice reperit.—14 Quidam libb. script. et editi *nisi id est.* Magis Comicum videtur *nisi si.* West. ET. *nisi id est.* Id. in Add.—15 *Ea, quoniam* Br. Notat Bruns: 'Edd. non distinguunt post 'ea:' male: nam 'ea' ablat. casus est, et construitur cum 'Itur.'' Sub varietate lectionis Guelf. 1. monet Perlet esse in illo Ms. *et* post 'alunt:' et sub var. l. Guelf. 2. esse in illo *et ea.*—16 Sunt ex Mss. et editis, in quibus *exanimat* legitur. *West.* *Itum* reperit scriptum in codice Goveanus.—17 Deleatur *nunc* cum codd. fide, tum metri causa. Nam 'quid' sub ictu stare debet. *Bent.* *Nam quid ego nunc de patre? Vah* Both. qui notat *dicam* esse a glossatore. *Dicam nunc* Perl. *Nunc* omittit Br.—18 Omitte *ne* cum cod. regio. *Bent.*—19 *Mi* dat Perl. et notat: 'Pro *Mihi* vulg. Bent. ubique locorum *Mi.*' Hæc monet West. '*Hodie.* Non cepit

NOTÆ

in Geminis, aut in prosperos Jovis radios inciderit: at in Leone, Ariete, et Virgine infelix esse perhibebatur.

Abi domum. Id mihi visus est dicere: Abi cito, et suspende te.
Obstupui. Censen' ullum me verbum potuisse proloqui?
Aut ullam causam, ineptam saltem, falsam, iniquam? obmutui.
Quod si ego rescissem id prius; quid facerem, si quis nunc me roget?
Aliquid facerem, ut hoc ne facerem. Sed nunc quid primum exequar?
Tot me impediunt curæ, quæ meum animum divorse trahunt:
Amor, misericordia hujus, nuptiarum solicitudo:

*quens, id mihi visus mandare, Abi cito, et suspende te. Ad hæc verba obstupefactus sum. Putasne me ullum verbum proferre potuisse, aut ullam excusationem, licet ineptam, fictitiam, et injustam? Mutus repente factus sum. Quod si quis nunc a me quærat, quid facerem, si ego id præsensissem? respondebo: Aliquid facerem, ne id facerem: ducerem uxorem, viderer que consentire jussui patris. Sed nunc quid primum exequi debeo? Tot me impediunt curæ, quæ animum meum distrahunt in partes varias; amor, misericordia Glycerii, solicitatio,*

vim hujus vocis Guy. expungens τὸ *cito*, quod est in versu seq. et rescribens: *Abi domum. Id mihi visus est dicere: abi domum et suspende te.*'—20 *Ac susp.* Ita duo Gu. Vulg. *et*. Both. *Ac* Br. et Guelf. 3. Et hoc et illud delet Gov.—21 Adrianus Barlandus legebat, *Obstipui.* Atque ita est in uno Leidd. Utrumque enim dicitur, 'obstupesco' et 'obstipesco.' Sed et Par. *Obstipui* edidit ex Ms. *West. Obstipui.* Al. *obstupui.* Lind. *Obstipui* habent, auctore Faërno, Vaticanus, Decurtatus, alibi Bembinus, et apud Virgilium antiquissimus liber Romanus. *Bent. Obstip.* Br. Z. et Both. *Censen' me verb. pot. ull. pr.* Br. Perl. *Ull. verb. me* Both. Sed tales VV. DD. variæ collocationes adeo densantur, ut eas omnes nec velimus nec possimus memorare.—22 Rotundiores fluunt numeri, fide Pet. ubi 'aut' annectis antecedenti versui, et 'saltem' ponis ante 'ineptam.' *Bent.* quem sequitur Perl.—23. 24 Exhibui vulgatam distinctionem; sed moneo, omnino legendum et distinguendum esse: *Quod si ego rescissem id prius:* (*quid facerem? si quis nunc me roget; Aliquid facerem, ut hoc ne facerem.*) West. Fr. Hare expungit τὸ *nunc:* nulla nisi metri ratione ductus. *Id. in Add. Quod si ego, &c.* Sic edidit Faërnus, consentientibus codd. vetustis. At, ne Arses et Theses se incnocinne habeant, repone, *Quod si ego scissem id prius, quid facerem, si quis nunc me interroget.* Bent. Vulg. *roget;* sed Eug. *interroget*, astipulante metro. *Both.* qui sic edidit: *Quodsi e. r. id prius, q. facerem, si q. n. m. interroget, Al. facerem, ut h. n. facerem.—Set nunc.* Sic Perlet: *Quod si e. scissem id prius...q. facerem, si q. n. m. interroget; Al. facerem, ut h. n. facerem, sed, &c.* Interrogat Br. post 'prius' et 'roget.' Monet Perlet legi *resciss.* in Guelf. 1. 3. Vult. Gov. *Quod si ego prius id rescissem, &c.* Ceterum *exequor* Br. nisi fallit Bruns.—25 *Meme* F. F. *West. in. Add. Adverse* Guelf. 1.—26 *Solicitudo.* Ita præstat legere cum plerisque Mss. quam *solicitatio.* Et videtur ita legisse Donatus, quia prius, quid *solicitudo* sit, describit, tum, quid *solicitatio* ab ea

Tum patris pudor, qui me tam leni passus est animo usque adhuc,
Quæ meo cumque animo lubitum 'st, facere: ein' ego ut advorser? hei mihi!
Incertum 'st quid agam. MY. Misera timeo, incertum hoc quorsum accidat.
Sed nunc peropus est, aut hunc cum ipsa, aut me aliquid de illa advorsum hunc loqui.
Dum in dubio est animus, paulo momento huc illuc impellitur.
PA. Quis hic loquitur? Mysis, salve. MY. O salve, Pamphile. PA. Quid agit? MY. Rogas?
Laborat e dolore, atque ex hoc misera solicita 'st die,

*qua urgeor, ut uxorem accipiam, patris reverentia, qui mihi tam leniter permisit usque ad hanc diem arbitrio meo vivere. An ego committam, ut ei adverser? Hei mihi! incertum est, quid agam.* MY. *Misera, timeo, quo tendat istud, incertum est, et quem exitum habeat. Sed nunc maxime opus est, aut Pamphilum cum ipsa Glycerio, aut me aliquid de illa apud hunc loqui. Dum enim animus pendet dubius, levi impulsu in hanc vel illam partem ducitur.* PA. *Quis hic loquitur? Mysis, salve.* MY. *O salve, Pamphile.* PA. *Ut se habet Glycerium?* MY. *Quæris?*

differat. *West.* *Solicitatio* dant Br. Z. Perl. Both.—27 *Leni.* V. C. *liberali.* Lind. Ne totum illud 'animo' in Thesi, plane contra artem, lateat, transfer 'est' post 'animo.' *Bent.* Assentiuntur Both. et Perl. Pro *leni* GM. *dulci.* Aliter *ad hoc*, pro *adhuc*, notante Er.—28 *Eine* Guelf. 1. *Ei* pro *hei* Br. et Perl. qui *ei* esse notat in plurim. Mss.—29 Omnes mei et Faërni codd. habent *Incertum hoc:* recte. Deinde *quorsum* muta in *quorsus*, metri gratia. *Bent.* *Hoc incertum* Z. *Quorsus* Both.—30 Lege *peropu 'st.* Nostri codd. omnes hoc ordine, *aut aliquid de illa me.* Tolle *aliquid*, quod et incertæ est sedis, et repugnat sensui. *Bent.* *Set p. nunc est...aut de ipsa me adv.* Both. qui notat: '*De ipsa.* Sic Gu. 1. quod concinnius vulgata lect. *de illa.*' *Ipsa* est in Guelf. 3. *Sed n. peropust,...aut de illa me adv.* Perl. qui *aliquid* post 'me' concinne ejicere Bentleium censet.—31 Fa. testatur, Donatum cum omnibus libris antiquioribus legere, *huc vel illuc:* quomodo et legit Bodl. Sed in Donato, uti vulgo editur, nihil ad hæc verba notatur; sed neque in Ms. Hulst. Videtur autem elegantius omitti τὸ *vel.* West. *Cum in dub.* V. C. *Lind.* *Huc vel ill.* Br. Z. Perl.—32 *Mysis?* Perl. Both. Z. 'Ed. Zeun. *Mysis?* Sed signum interrogationis mendum esse videtur typog. Superscriptum 'o' in codice nullum dubium relinquit, quin sermo ad Mysin dirigatur.' *Bruns.* 'Sign. interrog. non est mend. typog. Nondum tamen pœnitet sententiæ, melius cum Mss. tolli.' *Id. in Add.* '*Agitur.* Sic vett. edd. et codd. nostri præter A et Gu. 1.' *Both.* qui ita dedit.—33 *Ex hoc misera solicita 'st.* Locutio rarior, sed elegans. Usitatius, solicitus causa alicujus,

NOTÆ

31 *Paulo momento*] Metaphora a trutina: cum id, quod ponderatur, in neutram partem vergit, et incertum pendet.

Quia olim in hunc sunt constitutæ nuptiæ: tum autem hoc timet,
Ne deseras se. Pa. Hem, egone istuc conari queam?
Ego propter me illam decipi miseram sinam?
Quæ mihi suum animum atque omnem vitam credidit;
Quam ego animo egregie caram pro uxore habuerim;
Bene et pudice ejus doctum atque eductum sinam
Coactum egestate ingenium immutarier?
Non faciam. My. Haud vereor, si in te solo sit situm:
Sed vim ut queas ferre. Pa. Adeon' me ignavum putas?
Adeon' porro ingratum, aut inhumanum, aut ferum,
Ut neque me consuetudo, neque amor, neque pudor
Commoveat, neque commoneat, ut servem fidem?

*partus doloribus torquetur; et, quia olim hic dies nuptiis constitutus est, de hac re anxia timet; tum autem ne deseras se.* Pa. *Hem, egone istud possim conari? ego illam miseram propter me decipi patiar? quæ mihi affectus animi sui atque omnem vitam commisit: quam ego præter ceteras animo meo dilectam loco uxoris habuerim. Egone sinam ejus ingenium, bene et pudice institutum atque educatum, egestate coactum, alia vitæ ratione minus honesta immutari? Non faciam.* My. *Non id timeo, si istud in tua unius potestate sit positum; sed timeo ut violentiam paterni imperii possis sustinere.* Pa. *Adeone me pusillanimum putas esse, adeone ejus meritorum erga me immemorem, inhumanum, aut ferum: ut neque me familiaritatis conjunctio, neque amor, neque pudor impellat, et admoneat, ut perseverem in fide*

de aliquo, ex re aliqua. Ut autem, quod sentio, dicam, videntur mihi male cohærere *ex hoc et Quia*, si legas, ut est in vulgatis, *ex hoc misera solicita 'st, diem Quia.* Quare edidi, uti dudum recensuit Heinsius, *ex hoc misera solicita 'st die, Quia.* Atque ita Leidd. omnes, tum M. et E. V. 1490. aliæque vetustæ. Nisi quod Leidd. unus repetit, *Quia olim in hunc diem.* West. G. *diem. Quia olim, &c.* Id. in Add. Sic Br. Z. Perl. Both. *Die* esse in Guelf. 1. et in 3. *in diem* monet Perl.—34 A *institutæ*, opinor ex male intellecto *con* præpositionis compendio. *Both.*—35 In Tr. legitur, *Egone, hem, egone istuc conari queam.* Sed prius *Egone* linea trajecta deletum. Tum continuo, *Egon' propter me.* Quod posterius non displicet. Citat etiam ex Ms. Lindenbrogius: et reperi in Leidd. omnibus. *West.*—36 Omnes nostri codd. *Egon' propter.* Recte; ut versu præcedente 'egone.' *Bent.* *Egon* Br. *Egon'* Both. Perl. *Decepi* Guelf. 2.—38 *Egregio* M. *West.* Vulgo pro *autem,* quod nos reposuimus, legitur *animo:* sed friget hoc, præsertim cum modo habuerimus 'animum.' *Both.* In Guelf. 1. *in animo.*—39 Nutritum pro, educatum: *Glossæ τοῦ Br.* Litera erasa inter *c* et *t* ostendit olim sic in cod. lectum fuisse. *Bruns.* *Ejus* redundat: versui enim officit et venustati. *Gov.*—41 *Vereor.* R. *verear.* Lind. Plerique ex nostris *verear,* et duo, *in te sit solo,* quam lect. et ordinem præfero. *Bent.* *Verear* Perl. Both.—42 Numeri gratia repone, *Sed ut vim queas ferre. Adeone me ignavum putas?* Bent. Sequuntur Both. Perl.—43 Lege, *Adeone porro ingratum, inhumanum, ferum?* ne accentus in repetito *Adeon'* varietur; et Asyndetorum celeritas a rei natura postulatur. *Bent.* Accipit Both. ut et Perl. nisi quod dat *Adeon'.*—44 M. *mansuetudo.* West.—45 *Neque com.* omittit Br. Notat Bruns: 'Edd. add.

MY. Unum hoc scio, hanc meritam esse, ut memor esses
sui.
PA. Memor essem? o Mysis, Mysis, etiam nunc mihi
Scripta illa dicta sunt in animo Chrysidis
De Glycerio: jam ferme moriens me vocat:
Accessi; vos semotæ: nos soli: incipit:
Mi Pamphile, hujus formam atque ætatem vides.
Nec clam te est, quam illi utræque res nunc utiles,
Et ad pudicitiam, et ad rem tutandam sient.
Quod ego te per hanc dextram oro, et ingenium tuum,

*erga illam?* MY. *Quid sis facturus nescio, sed ego hoc unum scio, hanc meritam esse, ut memor esses sui.* PA. *Ut memor essem? O Mysis, Mysis! etiam nunc mihi dicta illa Chrysidis impressa sunt in animo meo de Glycerio. Illa jam morti proxima vocavit me ad se. Ego accessi ad eam. Vos secessistis. Nos soli remansimus. Ea sic incipit loqui: Mi Pamphile, hujus formam eximiam et ætatem vides; nec te latet quam illi utræque res istæ incommodæ sint, et ad conservandam pudicitiam et rem familiarem: propter quod, oro te per hanc tuam dex-*

************

*neque com.* quæ in Ms. supra lineam alia, ut videtur, manu.' *Commoneat neq. commov.* Guelf. 1.—46 In R. τὸ *hanc* desideratur. *Lind.* *Hanc* abest a melioribus codd. nec ancillæ de domina loquenti convenit. Deinde 'esse' pone ante 'meritam,' qui ordo est in Donati Msto. Oxoniensi, ut 'meritam' clare possit audiri. *Bent.* *Unum h. scio esse meritam, ut sis memor sui* Both. qui notat: 'Vulgo *ut m. esses sui*, depresso verbo 'memor.' C *sis:* quod recepi: itaque et seq. versu dedi *Memor sim* pro vulg. *Memor essem.*'—48 Ut ambiguitas genitivi tollatur, 'dicta' pone post 'animo.' *Bent.* Accipit Bothius.—50 Ad 'Acc.' in Glossis τοῦ Br. est 'ego:' de quo notat Bruns: 'Inseritur tanquam pars textus.'—52 M. et Tr. sed et Lugdunenses omnes, *inutiles.* Unus ita: *quam illi nunc utræque inutiles*, omisso *res*, quod habet Priscianus. Sed ætate Donati etiam *utiles* lectum. Unde non dubitavi edere, uti recensuit Heins. *West.* G. EA. ET. EM. *quam illi nunc utræque res inutiles.* Id. in Add. *Illi nunc utræque inutiles.* Sic ex R. editum, quod Priscianus in parte agnoscit, apud quem legimus lib. XIV. *quam illi nunc utræque res inutiles.* Lind. R. hoc ordine ponit, *quam illi utræque res nunc inutiles.* Repone *utiles*, et versus est salvus. *Bent.* *Quam utiles.* I. e. parum utiles. Sæpe adjectiva affirmantia, si 'quam' illis præponatur, quasi interrogandi modo, negandi vim habent; quod cum viri docti quidam non satis caperent, locum interpolarunt scribendo: *quam illi nunc utræque res inutiles.* R. D. *Quam illi utræque res inutiles* Both. qui notat: 'Vulgo *quam illi nunc utr. inut.* insolite quidem, et verbo *utr.* male posito. Sequimur A et C et vett. edd. Bent. non sine auctoritate librorum *res nunc utiles* ironice: sed nativi sunt morientes.' '*Utiles* Do. ironice. Pall. *inutiles:* itid. Romanus cod.' *Perl.* *Quam illi nunc utr. res inutiles* Br. *Q. i. n. utr. inutiles* Z.—53 Gov. et Glar. tollunt *ad:* quod et abest ab EM. sed nil obstat versui, modo legatur *tutandam ad rem.* West. Recte 'rem' ante 'tutandam' locum obtinet. *Bent.* *Ad rem tutandam et ad pudicitiam sient* Both.—54 Al. *et genium tuum.* Lind. Lege, *Quod te ego per dextram hanc oro, et per genium tuum.* Duo Pall. habent *genium*, quod et sententia ipsa flagitat. Deinde *per* repetendum est ante *genium*, ut æqualitas constet. *Bent.* *Quod ego per hanc te dexteram et*

Per tuam fidem, perque hujus solitudinem
Te obtestor, ne abs te hanc segreges, neu deseras:
Si te in germani fratris dilexi loco,
Sive hæc te solum semper fecit maximi,
Seu tibi morigera fuit in rebus omnibus.
Te isti virum do, amicum, tutorem, patrem.
Bona nostra hæc tibi permitto, et tuæ mando fidei.
Hanc mihi in manum dat: mors continuo ipsam occupat.
Accepi: acceptam servabo. MY. Ita spero quidem.
PA. Sed cur tu abis ab illa? MY. Obstetricem arcesso.
PA. Propera.

*tram et genium tuum; per tuam fidem, perque hujus solitudinem, te obtestor, ne abs te hanc separes, neve deseras. Si te ut fratrem germanum dilexi, sive hæc te solum semper maximi fecit, ceteris hominibus posthabitis; sive in omnibus rebus tibi morem gessit: te isti virum do, amicum, tutorem, patrem; bona hæc nostra tibi committo, et tuæ commendo fidei. Chrysis, hac oratione finita, mihi Glycerium tradit in manum. Mors statim ipsam invadit. Datam accepi. Acceptam servabo.* MY. *Ita futurum id spero.* PA. *Sed cur abis ab illa?* MY. *Obstetricem accerso.*

*Genium tuum* Both. Bentleium sequitur Perl. 'Vulg. *ingenium:* sed Bent. legend. docet *genium.*' R. D.—55 GM. *solicitud.* Id. in marg. al. *solitud.* Perl. *Ejus* pro *hujus* Guelf. 1.—58 Plusculi Mss. legunt *maximum.* West. *Sive hæc te* lege ex codd. nonnullis. 'Te' enim, cum in ictu non sit, non potest non elidi. *Bent.* *Sive te hæc* dat Z. *Maximum* Guelf. 1. 2.—61 *Permitto.* Quidam Mss. *committo* legunt. Præstat autem vulgatum, ne idem bis dicatur. *West.* EA. et ET. *committo.* Id. in Add. Plus est *permitto* quam *committo.* R. D. A, Gu. 2. Hel. *committo,* ut et Lindenbrogianus, ex int. quidem elegantioris vocis. *Both.* *Comm.* Br. Guelf. 1.—62 *Ac* pro *Hanc* Both.—63 *Equidem* Guelf. 1. ' Post vs. 63. sequuntur hæc in Guelf. 2. *Nisi mors adimet hanc mihi nemo.* Cf. IV. 2. 14.' *Perl.*—64 Bodl. *Properabis.* West. Τὸ *abis* versus non patitur. Et est brevitas Comica, si absit. [Sic judicat et Gov.] F. H. laudat Bergium, qui in Ed. sua, anni 1574. tres posteriores vss. in duos tetrametros dispescuerit. *Id. in Add.* Sic et fecit Both. qui versum 64. ad verbum 'audin',' et versu 65. scenam terminat. 'Verba 'atque audin?' debent versum antecedentem claudere.' *Bent. ad vs.* 65. ' *Sed cur tu ab illa?* Sic edidit Sandby.' *Zeun.*

## NOTÆ

54 *Et ingenium tuum*] Alii, ut et Donatus, legunt *genium.* Genius Deus est, in cujus tutela vivimus, a gignendo dictus, quod statim nos genitos suscipiat et tueatur. Fuit autem hic orandi modus, per Genium et dextram, Antiquis usitatus et familiaris. Horat. Epist. 7. lib. I. 'Quod te per Genium, dextramque, Deosque Penates, Obsecro et obtestor.'

56 *Ne abs te hanc segreges*] Segregare est, a grege separare. Sententia est: Ne segreges, id est, repudies tibi junctam, neu deseras solam et orbam.

62 *Hanc mihi in manum dat*] Id est, fit mihi uxor, et materfamilias, quæ in manu et viri potestate est.

Atque audin'? verbum unum cave de nuptiis;
Ne ad morbum hoc etiam. My. Teneo.

Pa. *Propera. Atque, audisne? cave, ne illi unum verbum dicas de nuptiis, ne ad morbum, propter hoc, molestia et dolor accedat.* My. *Teneo.*

*Ea* dat Both. *Arcerso* Br. Ubique scribend. *arcesso* notant R. D.—66 *Siet* post ' ad morb.' Guelf. 3.

---

## ACTUS II. SCENA I.

### CHARINUS. BYRRHIA. PAMPHILUS.†

Ch. Quid ais, Byrrhia! daturne illa Pamphilo hodie nuptum? By. Sic est.
Ch. Qui scis? By. Apud forum modo e Davo audivi. Ch. Væ misero mihi!
Ut animus in spe atque in timore usque antehac attentus fuit;
Ita, postquam ademta spes est, lassus, cura confectus, stupet.
By. Quæso, ædepol, Charine, quoniam non potest id fieri, quod vis,

Ch. *Quid ais, Byrrhia? daturne hodie Philumena uxor Pamphilo?* By. *Datur.* Ch. *Quomodo id scis?* By. *Modo in foro id de Davo audivi.* Ch. *Væ misero mihi! ut animus in spe atque timore antea usque huc attentus fuit ad hujus rei exitum, ita, postquam spes sublata est, lassus, cura exesus, oblanguet et stupefactus est.* By. *Quæso, ædepol, Charine, quoniam id fieri quod vis non potest,*

† *Ch. B. P. Dominus. Servus* Br.—1 In R. τὸ *hodie* deest. *Lind.* Etsi in omnibus codd. hic ordo verborum reperitur, *daturne illa hodie Pamphilo nuptum?* metri tamen gratia Fa. recte correxit. *Bent.* Vulgo *daturne,* metro impeditiore. *Both.* qui edidit *datur.*—2 In quibusdam, *de Davo* legitur, in aliis *ex Davo,* rursus in aliis *a Davo.* Plurimi Mss. *e Davo:* quomodo et Do. *West.* Pro *de D.* recepimus lectionem Donati *e D.* quam ipsi Faërno placere videmus. *Bent.* *E* legendum, non *de.* R. D. *De Z.*—3 *Ante hac* Perl. qui notat RC. omittere *ante.*—4 *Lassus cura, conf.* Br.

NOTÆ

1 *Daturne illa Pamphilo nuptum*] collocare viro virginem. Dicitur ' nuptum,' et ' nuptui dare,'

Id velis, quod possit. Ch. Nihil volo aliud, nisi Philumenam.
By. Ah! quanto satius est, te id dare operam, qui istum amorem ex animo amoveas tuo,
Quam id loqui, quo magis lubido frustra incendatur tua!
Ch. Facile omnes, cum valemus, recta consilia ægrotis damus.
Tu si hic sis, aliter sentias. By. Age, age, ut lubet. Ch. Sed Pamphilum
Video: omnia experiri certum 'st prius quam pereo. By. Quid hic agit?
Ch. Ipsum hunc orabo: huic supplicabo: amorem huic narrabo meum.
Credo, impetrabo, ut aliquot saltem nuptiis prodat dies.
Interea fiet aliquid, spero. By. Id aliquid nihil est. Ch. Byrrhia,

*velis id quod possit.* Ch. *Nihil aliud, quam Philumenam volo.* By. *Ah, quanto potius est, te id laborare, ut istum amorem Philumenæ ex animo tuo ejicias, quam hos sermones habere, quibus cupiditas tua inutiliter inflammetur.* Ch. *Facile omnes, cum sani et valentes sumus, utilia præcepta ægrotis damus. Tu, si meo loco sis, aliter sentias, quam sentis de amore meo.* By. *Age, age, ut tibi videtur.* Ch. *Sed Pamphilum video. Decrevi ómnia exquirere ad salutem, priusquam peream.* By. *Quid hic agit omnia exquisiturus imprudens?* Ch. *Ipsum Pamphilum orabo, huic supplicabo; amorem meum vehementem huic exponam. Obtinebo, credo, ab illo, ut ad aliquot saltem dies nuptias suas differat: interea aliquid, ut spero, accidet boni.* By. *Id aliquid nihil est.* Ch. *Byrrhia, quid tibi videtur?*

*Lapsus* Guelf. 2. *Et conf.* 1.—5 Pro *quoniam* R. habet *quando;* sic laudat quoque locum Do. ad Æn. v. 704. et sane melius convenit sensui, ut infra IV. 5. 10. Cetera Fa. emendavit ita, *non potest id fieri, quod vis.* Recte. *Bent.* A *quando:* quod sententiæ magis aptum. *Both.* qui cum Perl. *id* dedit. *Id* omittit Z.—7 Quidam Mss. *ab an.* West. *Dimoveas* Er. Gov. et G. F. *Id. in Add.* *Tuo* omnino subdititium est. Pro *animo amoveas* Donatus monet etiam legi *corde ejicias.* Quæ lectio perplacet. Denique, ut ex his duobus versibus unus tantum efficiatur trochaicus acatalecticus, cum Fa. 'By. Ah' in finem præcedentis rejiciendam puto. *Bent.* quem ab omni parte sequitur Both.—10 Sensus postulat *censeas.* Bent. Accipit Perl. *Sentires* Pal. *Autem* post 'Tu' Guelf. 2. Monet Perl. *sentias* esse in 3.—11 Mss. quidam et edd. vetustæ, *peream.* Præstat autem lectio vulgata, utpote certius consilium pereundi indicans. *West.*—13 *Prodat.* Ita Do. et Non. Marcell. v. 'Prodere.' Ita et plerique Mss. Prætor autem 'prodere diem' dicebatur, cum rem differebat. Alii, *protrahat.* Idem. G. ET. EM. *protrahat.* Id. in Add. *Prodat.* Gu. 1. *producat,* ceteri nostri *protrahat,* ex int. *Both.* *Protrahat* Guelf. 1. 2. *producat* 3. *Ut per aliquot* Br. ubi notat Bruns: 'Hæc vox [sc. *per*] erasa est in Ms. et abest editis.' Ceterum monet Perlet: 'Par. 1. var.

Quid tibi videtur? adeon' ad eum? By. Quidni? si nihil impetres,
Ut te arbitretur sibi paratum mœchum, si illam duxerit.
Ch. Abin' hinc in malam rem cum suspicione istac, scelus.
Pa. Charinum video. Salve. Ch. O salve, Pamphile.
Ad te advenio, spem, salutem, auxilium, consilium expetens.
Pa. Neque pol consilii locum habeo, neque auxilii copiam.
Sed istuc quidnam 'st? Ch. Hodie uxorem ducis? Pa. Aiunt. Ch. Pamphile,
Si id facis, hodie postremum me vides. Pa. Quid ita? Ch. Hei mihi!
Vereor dicere. Huic dic quæso, Byrrhia. By. Ego dicam. Pa. Quid est?

*Adibone Pamphilum?* By. *Quidni? saltem, ut, si nihil ab eo impetres, existimet te sibi paratum uxoris Philumenæ adulterum.* Ch. *Abi hinc in malum cruciatum, sceleste! cum suspicione ista.* Pa. *Charinum video. Salve, Charine.* Ch. *O salve, Pamphile. Ad te confugio, spem, salutem, auxilium, consilium impetrare abs te cupiens.* Pa. *Neque pol habeo facultatem aliis consulendi, neque potestatem auxiliandi. Sed quidnam est istud?* Ch. *Hodie uxorem ducis?* Pa. *Aiunt.* Ch. *Pamphile, si hoc facis, hodie me ultimum vides in vivis.* Pa. *Quid ita?* Ch. *Hei mihi! non audeo præ verecundia dicere. Dic, quæso, huic, Byrrhia.*

*quod imp.'*—15 Unus cod. e nostris habet *Quid nisi? ut nihil impetres;* duo, *Quid nisi? nihil ut impetres.* Emenda igitur *Quid ni? nihil ut impetres.* Igitur 'ut' signif. etsi, quamvis. *Bent.* quem sequitur Perl. *Quid nisi nihil imp.* Br.—16 Guelf. 1. omittit *sibi.*—17 Alii *in malam crucem.* West. *Abin* recte legunt codd. præter quatuor nostros, ubi est *Abi.* In V. et Vi. *n* abrasum est. Nullus vero nostrum habet *crucem.* Retine *rem.* Bent. Suspicor *Abin* aut *Abeas* legend. *Er.* *Abi* Br. *Crucem* Guelf. 1. 2.—18 Alia orationis vis et virtus erit, si post 'O salve' majorem feceris interpunctionem. Nam elata voce pronuntiandum est 'Pamphile.' *Bent.*—19 *Advenio.* Ita Pr. lib. xviii. et Mss. plusculi, eosque secutæ edd. vetustæ. Vulgo *venio.* West. qui notat in Add. *venio* legere G. ET. EM. Hoc est etiam in Br. 'Auxilium' post 'consil.' poni jubet Bent. Morem faciunt Perl. Both.—20 Mur. et F. F. mallent *N. p. auxilii l. h. n. consilii c.* West. Pro *consilii* lege *consili.* Nam Veteres omnes in substantivis, exeuntibus in 'ius' vel 'ium,' semper genitivos, ut vocativos, 'i' simplici efferebant. Sub Augusti senescentis demum ætate mutatio genitivorum, qualis hodie est, facta est. Deinde Pet. et R. habent *neque ad auxiliandum copiam:* at Eug. *neque ad auxilium copias.* Ego legendum esse censeo, *neque ad auxilium copiam.* Bent. Omnino sequuntur Both. Perl. quorum prior notat: 'Vulgo *neque auxilii copiam,* pessime. A *neque ad auxiliandum copiam.* Gu. 2. *copiam auxilii,* quod ferri posset, modo reponeretur *auxili.* Sed correctorem sapit transpositio.' *Consilii* Br. at monet Bruns primo in eo lectum *consiliis.* *Neque ad auxiliandum cop.* id. cod.—21 *Ita aiunt* Guelf. 1. *O Pamph.* 3.—22 Mss. quidam *Q. i. est?* West.—23

By. Sponsam hic tuam amat. Pa. Næ iste haud mecum sentit. Ehodum dic mihi,
Num quidnam amplius tibi cum illa fuit, Charine? Ch. Ah, Pamphile,
Nihil. Pa. Quam vellem! Ch. Nunc te per amicitiam et per amorem obsecro,
Principio, ut ne ducas. Pa. Dabo equidem operam. Ch. Sed si id non potes,
Aut tibi nuptiæ hæ sunt cordi. Pa. Cordi? Ch. Saltem aliquot dies
Profer, dum proficiscor aliquo; ne videam. Pa. Audi nunc jam:
Ego, Charine, neutiquam officium liberi esse hominis puto,

By. *Ego dicam.* Pa. *Quid est?* By. *Hic Charinus sponsam tuam Philumenam amat.* Pa. *Certe, valde a me dissentit. Ehodum dic mihi, Charine, numquid aliud amplius, quam amor tibi cum illa fuit?* Ch. *Ah, Pamphile, nihil.* Pa. *Quam vellem fuisset!* Ch. *Nunc te per amicitiam nostram et per amorem meum erga Philumenam obsecro, primo ut ne eam ducas.* Pa. *Equidem id conabor facere, ne mihi sit uxor.* Ch. *Sed, si non potes id efficere, aut si hæ nuptiæ ex animo placent.* Pa. *Placent? scilicet.* Ch. *Saltem has aliquot dies protrahe, dum aliquo me conferam, ne videam illas.* Pa. *Audi nunc jam. Ego, Charine, mini-*

Al. disting. *V. dicere huic. Dic q.* Perl. Ita disting. Br. Both.—24 *Ne* Br. Glossa cujus habet: Non. De quo monet Bruns: 'Probat nota, tempore librarii *æ* non per *e* scriptam esse; quod ad finiendam codicis ætatem facit.' —25 *Aha* Br.—26 Mss. quidam *et amorem.* West. *Quantum vellem* V. C. *Lind. Per* delet Both. qui notat: 'Vulg. *et per amorem*, duris numeris. *Per* abest C.'—27 Pro *potes*, quod non commodum efficit sensum, lege *potest*. *Potest* habent quoque editt. quædam vett. et ipse Do. cum 'fieri' deesse dicat, videtur ita legisse. *Bent.* Bent. recte legit *potest*. R. D. Accedit Both.—28 Ut vitetur Homœoteleuton, pro *hæ* lege *hæc*, ut alibi. *Bent.* *Hæc* Bent. recte. Atque sic perspicue Gu. 2. *Both.* *Aut tibi.* Ingerit Par. *si* ex Mss. *Perl.* *Saltim* Guelf. 2.—29 *Proficiscor*. Mss. alii, *proficiscar*. Præstat prius. *West.* Posterius habent Guelf. 1. 3.—30 *Hominis* V. C. Alli τὸ *hominis* non habent. *Lind.* Vulg. *Ego, Charine, neut. off. lib. &c.* sed affectui convenit, metrum hic aliud adhiberi, cumque sequens vs. haud dubie sit iambicus (nam cur *mereat* reponatur, ut Bentleio placet, nulla causa), hæc quoque ad eand. normam refingenda erant. Ceterum scribendum esse, ut fere ubique scribitur in B C Hel. *ne utiquam*, non *neutiquam*, aut certe elidendum esse *ne*, ut anapæstus efficiatur, non amphimacer, multi docent poëtarum loci. *Both.*

## NOTÆ

26 *Quam vellem*] Ut esset causa recusandæ Philumenæ in uxorem.

28 *Cordi*] Repetitio ironica. Immo hæ nuptiæ mihi Pamphilo displicent.

Cum is nihil promereat, postulare id gratiæ apponi sibi.
Nuptias effugere ego istas malo, quam tu adipiscier.
CH. Reddidisti animum. PA. Nunc, si quid potes aut tu, aut hic Byrrhia,
Facite, fingite, invenite, efficite, qui detur tibi.
Ego id agam, mihi qui ne detur. CH. Sat habeo. PA. Davum optume
Video. Hujus consilio fretus sum. CH. At tu hercle haud quicquam mihi,
Nisi ea, quæ nihil opus sunt scire. Fugin' hinc? BY. Ego vero, ac lubens.

*me officium ingenui hominis esse opinor poscere gratiam sibi haberi, cum nullo hanc officio promeruerit. Ego istas nuptias effugere magis cupio, quam tu eas assequi.* CH. *Recreasti mihi animum tuis verbis.* PA. *Nunc, si quid potes, aut hic Byrrhia, facite, fingite, invenite, efficite, ut quovis modo tibi uxor Philumena detur. Ego studebo, ut ne mihi detur.* CH. *Sufficit mihi quod ais.* PA. *Davum opportune video, cujus consilio confido.* CH. *At tu hercle, Byrrhia, multo absimilis es huic Davo. Nihil quicquam mihi dicis, nisi ea, quæ scire me, non sunt utilia. An non fugis hinc?* BY. *Ego vero fugio, ac libenter quidem.*

Bent. divisim *ne utiquam.* Perl.—31 In Mss. quibusdam est *mereatur:* in aliis *mereat:* rursus in aliis *promereatur.* West. Cum iambicus hic inter tot trochaicos non satis belle incedat, lege, *mereat.* Sic quoque legisse videtur Do. *Bent.* *Cum nil promereat* Both. qui *is* delet. *Mereat* Perl. exhibet. *Promereat* Guelf. 3. *promereatur* 2.—33 *Reddidisti* male incipit a pede cretico: corrige itaque *Redduxti,* præsertim cum Pet. habeat *Reddixti,* et usus loquendi postulet. Deinde, *tu* ne elidatur, emenda *tute.* Bent. Omnino sequitur Both. ex parte Perl. qui retinet *Reddidisti.* Notat Bothius: 'Nostri etiam *Reddisti,* i. e. *Reddixti,* literis *s* et *x* passim confusis.' *Aut tu* esse in Guelf. 1. et pro *hic* in 3. *iste* monet Perl.—34 *Eff.* J. ingerit *ut.* Perl.—35 Ut 'mihi' sub ictum veniat, pone *qui mihi.* Bentleius. *Qui ne mihi.* Sic Do. optime collocato 'ne.' *Both.* Bentleio accedit Perl. qui notat *mihi qui* esse in Guelf. 1.—36 Bodl. *cujus.* Præstat autem lect. vulgata, *Hujus.* West. qui notat in Add. 'G. cum EA. *cujus.*' *Cujus* dant Br. Z. Both. Perl. qui monet: '*Cujus.* Ita Bent. Par. *quojus* antique:' et ad vocem 'quicquam:' 'GC. *facis.* Glossema olet.' *Sapis* post 'mihi' in Guelf. 3.—37 Forte rectius *sciri.* West. Unus e nostris, *opus est.* Certe alterutrum legendum est, aut *opus est scire,* aut *opus sunt sciri.* Posterius placet. *Bent.* Gu. 2. haud male *quæ minime opus.* Bothius. *Sciri.* Ita Bent. Bip. *Perl.* qui cum Both. id accipit. A Guelf. 3. absunt verba *Nisi . . . scire.*

## NOTÆ

34 *Efficite, qui detur tibi*] 'Qui' pro, ut. Plaut. 'Valeo, et venio ad minus valentem, et melius qui valeat fero.' Idem multis locis aliis.

36 *Haud quicquam mihi*] Ellipsis. Subintellige, dicis.

37 *Nisi ea*] Scilicet, propter ea, quæ in principio retulit Byrrhia: 'CH. Daturne illa hodie Pamphilo nuptum? BY. Sic est. CH. Qui scis? BY. Apud forum modo de Davo audivi.' Quæ verba meminit hoc loco Charinus se non libenter audivisse.

## ACTUS II. SCENA II.

### DAVUS. CHARINUS. PAMPHILUS.

Di boni, boni quid porto! sed ubi inveniam Pamphilum?
Ut metum, in quo nunc est, adimam; atque expleam animum gaudio.
CH. Lætus est, nescio quid. PA. Nihil est: nondum hæc rescivit mala.
DA. Quem ego nunc credo, si jam audierit sibi paratas nuptias.
CH. Audin' tu illum? DA. Toto me oppido exanimatum quærere.
Sed ubi quæram? aut quo nunc primum intendam? CH. Cessas alloqui?
DA. Abeo. CH. Dave, ades: resiste. DA. Quis homo 'st, qui me? o Pamphile,

DA. *Dii boni, quam felicem et gratum nuntium affero? Sed ubi inveniam Pamphilum, ut metum, in quo nunc est, ei auferam; ejusque animum lætitia perfundam?* CH. *Lætus est Davus, propter nescio quid.* PA. *Nihil est, quod lætetur: nondum hæc mala audivit de nuptiis, quæ mihi parantur.* DA. *Quem ego nunc credo, si acceperit sibi ducendam esse Philumenam.* CH. *Audisne tu illum?* DA. *Toto me oppido exanimatum quærere. Sed ubi eum quæram? Quo nunc primum me vertam?* CH. *Quid cessas hunc alloqui?* DA. *Abeo, cum hic eum non invenio.* PA. *Dave, accede, gradum siste.* DA. *Quis homo est, qui me appellat? O Pamphile, te ipsum*

2 Ne 'metum' in thesi totum subsidat, sed melius exaudiatur, pro *in quo*, repone *quo in*. Bent. *Ut m. qui nunc est* Both.—3 Ab uno Par. cod. abest *hæc*, ab altero *mala*. Perl. *Nihil est . . . mala* absunt contextui, suppleta in marg. *Bruns*, qui loquitur de Br. ut solet.—5 *Quærere.* Superscriptum *scio*, quasi sit pars contextus. *Bruns.*—6 *Aut* Guy. delet ex R. Sed et omisit Dac. neque est in Bodl. *Intendam.* Mss. quidam, *tendam.* West. Sex ex nostris melioribus codd. non habent *aut*. Bent. *Aut* abest A. *Both.* qui id delet: nec agnoscit Br.—7 *Abeo.* Guy. ex Mss. quibusdam et editis defendit *Habeo*, scil. ubi quæram. Non videtur. Abiisse Davum apparet. Tum *Habeo* h. l. nihilo magis differt ab *Abeo*, quam *holim* ab *olim*, *hostium* ab *ostium*, et ejusmodi sexcenta alia, quæ sunt in nonnullis Mss. et edd. antiquissimis. *West.* *Qui me?* M. *qui me vocat?* Ita et quædam edd. vetustæ, etiam anni 1469. Videtur autem *τὸ vocat* ex glossa irrepsisse. *Id.* Nostri codd. quanquam legunt *Abeo*, præfero tamen *Habeo.* Bent. Vulg. putide *abeo.* Both. Parum refert

### NOTÆ

1 *Di boni*] Erant enim et Dii mali, ut Pestis, Febris, Pallor, et Timor: quin et Impudentiæ et Infamiæ templa posita fuere.

Te ipsum quæro: euge, Charine: ambo opportune: vos volo.
CH. Dave, perii. DA. Quin tu hoc audi. CH. Interii. DA. Quid timeas scio.
PA. Mea quidem hercle certe in dubio vita 'st. DA. Et quid tu, scio.
PA. Nuptiæ mihi. DA. Et id scio. PA. Hodie. DA. Obtundis, tametsi intelligo.
Id paves, ne ducas tu illam: tu autem, ut ducas. CH. Rem tenes.

*quæro. Euge, o Charine, ambo opportune adestis. Vos alloqui volo.* CH. *Dave, perii.* DA. *Immo, tu hoc audi.* CH. *Prorsus de me actum est.* DA. *Quid tu timeas scio.* PA. *Mea quidem hercle vita in gravi periculo versatur.* DA. *Et tu quid timeas quoque scio.* PA. *Nuptiæ mihi paratæ sunt.* DA. *Et id scio.* PA. *In hunc ipsum diem.* DA. *Me verbis enecas, quamvis quid sentias intelligam. Tu, o Pamphile, id metuis, ne ducas uxorem Philumenam; tu Charine, ne non*

quo modo scribatur. Nam Romani olim aspirare ex usu tantum solebant, figura literæ H nondum cognita. *Perl.* qui dat *Habeo* cum Both. Pro Charino dat Br. medium sermonem in h. v. Pamphilo, quod faciunt Bent. Both. Perl. 'Edd. male tribuunt,' ait Bruns. 'hanc loquelam Charino, ut tum ex antecedd. tum conseqq. clarum est.' *Vocat* post 'qui' Guelf. 2.—8 Vett. edd. *o Charine.* Dedi *quærebam* pro vulg. *quæro.* Both. *Ambos* Guelf. 1.—9 Integer hic locus varie legitur. Bem. ita: CH. *Dave, perii.* DA. *Quin tu hoc audi.* PAM. *Interii.* D. *Quid timeas, scio.* CH. *Mea quidem hercle certe in dubio vita 'st.* D. *Et quid tu, scio.* PAM. *Nuptiæ mihi.* D. *Etsi, scio.* Malim, si quid solicitandum, Pamphilum prius facere loquentem, ita: P. *Dave, perii.* D. *Quin tu hoc audi.* P. *Interii.* D. *Quid timeas, scio.* CH. *Mea quidem hercle certe in dubio vita 'st.* D. *Et quid tu, scio.* P. *Nuptiæ mihi.* D. *Et id scio.* West. Etsi verba, 'Dave, perii—interii,' Donatus ascribit Charino, tamen ob consensum codd. et contexti rationem tribuenda sunt Pamphilo. Nam absurdum est non modo priores vel in amore vel metu partes Charino dare, sed et Davum prius alienum quam herilem filium compellare. *Bent.* Bem. sequitur Perlet. Westerhovii sententiam de personis mutandis Bent. et Both. Præcesserat Br.—10 M. non agnoscit *hercle*: sed nec plusculi alii. Defendit Riv. et videtur omnino retinendum. Hul. *Et tu quid, scio,* elegantius et *ἐμφατικώτερον. West.* EA. ET. et EM. non agnoscunt *τὸ certe.* Id. in Add. *Certe* et *quid tu* Do. habet, tres libri, quos vidit Faërnus, et meliores ex nostris. Recte. *Bent.* *Et quid tu? scio* Br. Notat Bruns: 'Rectius abest signum interrogandi editis.' Guelf. 1. omitt. *certe,* et Guelf. 2. omitt. *hercle.*—11 Mss. plusculi *Et si scio,* minus eleganter. *West.* Plerique libri Faërni habent *Et si scio;* nostri partim *Et id scio,* partim *Etsi scio.* Posteriorem lectionem requirit sententia. *Bent.* *Nuptiæ.* Mss. Par. add. *parantur.* Perl. *Et si, scio* Br. *Et si scio* Z. *Etsi scio?* Bent. Both. *Et si scio?* Perl. qui notat Guelf. 1. habere *Et* absque *si,* 2. *id* pro *si,* 3. *et* pro *si.*—12 *Paves.* R.

## NOTÆ

12 *Ne ducas tu illam; tu autem, ut ducas*] Post verba timendi, 'ne' pertinet ad fugienda: 'ut' ad cupita, pro quo dicimus, 'ne non.' Ergo vir

**Pa.** Istuc ipsum. **Da.** Atque istuc ipsum nihil pericli est: me vide.
**Pa.** Obsecro te, quam primum hoc me libera miserum metu. **Da.** Hem,
Libero. Uxorem tibi non dat jam Chremes. **Pa.** Qui scis? **Da.** Scio.
Tuus pater modo me prehendit: ait tibi uxorem dare sese
Hodie: item alia multa, quæ nunc non est narrandi locus.
Continuo ad te properans percurro ad forum, ut dicam tibi hæc.
Ubi te non invenio, ibi ascendo in quendam excelsum locum.

*ducas.* Ch. *Intelligis id quod res est.* Pa. *Istud ipsum est.* Da. *Atqui istud ipsum, quod times, nullum in se habet periculum. Me vide.* Pa. *Oro te, quamcito hunc mihi misero timorem adime.* Da. *Hem adimo. Chremes jam tibi filiam non dat uxorem.* Pa. *Quomodo id scis?* Da. *Ego scio. Tuus pater modo me manu apprehendit; ait se hodie tibi uxorem dare, item alia multa, quæ commemorandi nunc tempus non est. Illico ad te properans celeriter cucurri ad forum, ut hæc tibi dicam. Ubi te non invenio, ascendo ibidem in altum quendam locum; circum-*

*pcaves.* Lind. Al. *præcaves.* Al. *cave.* Perl. Illud *præcav.* habet Br.—13 *Atq. hoc ipsum* Pr. lib. ii. *Lind.* *Atqui* Guelf. 1.—15 Unus cod. ex Regiis locat numerosius ita, *Tibi uxorem non dat jam Chremes.* Deinde *Scio* est inutile: non enim respondet interrogationi, quæ non est, 'an sciret,' sed 'quomodo sciret.' Præfero igitur lect. variam *Scies,* quæ est in margine CCC. *Bent.* *Jam* delet Both. et cum Perl. dat *Scies.*—16 Alii *apprehendit:* sed refragante Do. et plerisque Mss. *West.* G. EA. EM. *app.* Id. in Add. Duo codd. rotundius et melius ponunt 'me' ante 'modo.' Omnes Faërni codd. habent *dare sese;* unus ex nostris ponit *sese dare;* alter primariæ notæ *sese* non habet; quod cum in versu redundet, lege *dari,* ut supra, i. 2. 20. *Bent.* *Prehendit.* Nostrum [sc. *app.*] extat in B C Hel. et Gu. utroque: quod elegantius. Codd. *dare se,* ut B, vel *dare sese,* ex int. *Both.* Bent. ed. *dari:* respicit ad i. 2. 20. at ego respicio ad i. 5. 3. *Perl.* *Dare* sine *sese* Both. *App.* dat Br.—17 Si cum Gov. legas *Se hodie* initio versus, præcedens erit trochaicus octonarius catalecticus. *West.*—19 Guy. legit *escendo,* quod Veteribus amatum. *Id.* 'Ibi,' quod a duobus nostris abest, ego versus gratia repono post 'quendam.' Atque *ascendo* muto in *escendo,* quod magis est e Vet. consuetudine, et reperitur in cod. vetere Guyeto viso. *Bent.* Sequuntur omnino Both. et Perl. *Invenio ibi, ascendo, &c.* Br. Ubi notat Bruns:

## NOTÆ

amicus timet, ne ægrotus moriatur; qui vero illius hæreditati inhiat, timet ut moriatur, vel, ne non moriatur.

13 *Me vide*] Asseveratio promittentis: Terentius etiam ea utitur in Phormione: 'Fient, me vide.' Hoc etiam genere sermonis Gallice utimur, cum quippiam aut non credenti aut non intelligenti persuadere aut demonstrare cupimus.

Circumspicio: nusquam: forte ibi hujus video Byrrhiam:
Rogo: negat vidisse: mihi molestum: quid agam, cogito.
Redeunti interea ex ipsa re mihi incidit suspicio: hem,
Paululum obsoni: ipsus tristis: de improviso nuptiæ:
Non cohærent. PA. Quorsumnam istuc? DA. Ego me continuo ad Chremem.
Cum illoc advenio: solitudo ante ostium: jam id gaudeo.
CH. Recte dicis. PA. Perge. DA. Maneo. Interea introire neminem
Video, exire neminem: matronam nullam: in ædibus
Nihil ornati, nihil tumulti: accessi: intro aspexi. PA. Scio.

*spicio. Nusquam ego te aspicio. Forte ibi hujus Charini servum Byrrhiam video; quæro ab eo, num te viderit; respondet non vidisse. Ægre id fero: quid mihi sit agendum cogito. Interea mihi redeunti e foro forte orta est suspicio ex ipso nuptiarum apparatu. Hem, inquam apud me: paululum obsonii est apparatum, ipsemet pater Simo tristis est, quem hilarem esse decet, tam subito nuptiæ fiunt. Hæc inter se non conveniunt.* PA. *Quamobrem hæc dicis?* DA. *Ego me continuo confero ad Chremetis domum. Cum ego illuc advenio, solitudo videtur ante ostium: jam ex eo gaudeo.* CH. *Recte dicis.* PA. *Perge.* DA. *Illic expecto: interea neminem introire video, exire neminem; matronam nullam in domo, nullum ornatum, nullum tumultum discurrentis multitudinis. Accessi intro, circumspexi.* PA. *Scio, curi-*

---

'Edit. distinguunt post 'invenio,' recte.' Notat Perl. 'ibi' esse post 'inv.' in Guelf. 1. 3. et in 8. esse *ascendo.*—20 Post 'nusquam' reponendum esse censeo *es*. Atque tres e nostris recte collocant *ibi forte*. Bent. Accedit omnino Perl. qui monet: 'Bent. add. *es*, quo GM. glossam tangit, 'eras.''—21 Bodl. et ed. an. 1469. *vidisse se*. West. *Vidisse:* Par. Mss. *se*. Perl. *Vid. sese* Br. *Est* post 'molest.' in Guelf. 2.—23 *Tristis erat* Guelf. 1.—24 Pr. [lib. VI. p. 62.] *Egomet;* quo modo et Do. jam legit. *West.* *Chremem:* ita Bent. Er. Mur. Lind. al. At Par. *Chremetem*, testans in nullo Mss. esse *Chremem*. Perl. 'Non cohærent' dat Charino Br. at notat Bruns: 'Edit. omitt. nomen, et melius tribuuntur verba Davo.' *Egomet* Guelf. 2.—25 Pro *illoc*, quod est Donati, omnes codd. quos vidit Faërnus, et priscæ editt. legunt *illo*. Bent. Et sic dat Bent. *Illuc* Guelf. 2. qui addit *erat* post 'solit.'—26 Ita Mss. plerique, etiam Bodl. Alii, PA. *Recte dicis*. CH. *Perge*. Sed et editi variant. Malim cum Do. utrumque tribuere Pamphilo. *West.*—27 Omnes quidem ita distinguunt, sed post 'matronam nullam' interpunctionem tollendam censeo, et comma rescribendum post 'ædibus.' *Bent.* *Matrona nulla* optime Gu. 1. et Hel. Vulgo *matronam nullam*, minus vivide. *Both.* qui Bentleio accedit in pungendo post 'ædibus:' et sic Br. et Perl.—28 Sunt Mss. in quibus est *introspexi*. West. Vulgo, PAM. *Scio*. *Magnum signum*.

## NOTÆ

27 *Matronam nullam*] Matronæ pronubæ nuptiarum celebrationi præerant ex parte uxoris, sicut Aruspex ex parte mariti. Illæ nuptam in mariti domum deducebant, et eam in geniali toro collocabant. Ad hujusmodi officium spectatæ pudicitiæ mulieres adhibebantur, quæ uni solum viro nupsissent.

28 *Nihil ornati*] Antiquus geniti-

Magnum signum. **Da.** Num videntur convenire hæc nuptiis?

**Pa.** Non opinor, Dave. **Da.** Opinor, narras? non recte accipis.

Certa res est: etiam puerum inde abiens conveni Chremis,
Olera et pisciculos minutos ferre obolo in cœnam seni.

**Ch.** Liberatus sum hodie, Dave, tua opera. **Da.** Ac nullus quidem.

**Ch.** Quid ita? nempe huic prorsus illam non dat. **Da.** Ridiculum caput!

Quasi necesse sit, si huic non dat, te illam uxorem ducere.

*osus es. Magnum indicium est nuptias non parari.* Da. *Num videntur convenire hæc futuris nuptiis?* Pa. *Non opinor, Dave.* Da. *Opinor, inquis? non recte intelligis: certa res est, non opinio. Præterea, discedens illinc, conveni servulum Chremetis, qui dicebat se ferre olera, et minutos pisciculos, obolo emtos, in cœnam seni.* Ch. *Liberatus sum hodie omni cura et metu tua opera.* Da. *Minime quidem liberatus es.* Ch. *Quid ita? Nempe Chremes non dat filiam suam Pamphilo.* Da. *Ridiculum hominem: quasi necesse sit, si ille non dat filiam Pamphilo,*

Sed quid tandem se scire dicit Pamphilus? Et vide, quam bene quadret exultans illud 'Magnum signum' tepido 'Non opinor, Dave.' Immo gravissimo verbo, 'Scio,' i. e. certo scio, finit orationem servus; 'Magnum signum' autem calidiori Charino tribuendum est. *Both.*—29 *Num* ἐμφατικώτερος lectio, quam illa quorundam Mss. *Non.* West. Vetus Cod. *Magnum signum est hoc*, Lind. Verba 'conc. hæc' invertit GM. *Nihil vid.* Guelf. 2.—31 Do. *Chremi.* Sic et Mss. quidam, et ex editis vetustissimi. *West.* Illud *conveni* alienum ab hoc loco est. Itaque repone *conspexi*. Deinde, etsi Valerius Probus ait, apud Terentium 'Chremis' et 'Chremetis' in genitivo dici: auctoritati tamen Donati parendum putamus, adeo ut legamus *Chremi*. Bent. Nihil commodius Bentleii conjectura legentis *conspexi*. Donatus et meliores codd. habent *Chremi*. Nam talia nomina duplici modo declinantur. *R. D.*—32 Quidam Mss. legunt, *emtos obolo*. Guyeto placebat, *Olera et pisciculos ferret obolo cum seni.* West. Ne, *obolo*, quod hic emphasin habere debet, totum in Thesi lateat; ordinem muta sic: *f. in cœn. ob. seni*. Bent. quem sequitur Perl. *Holera* Mur.—33 Joh. Clericus Art. Crit. III. 1. 6. 26. malebat, *Hac nul.* Melius Mss. quidam et editi, *At nul.* West. Omnes codd. Faërni habent recte, *hodie, Dave*, non *Dave, hodie*, uti tres e nostris: atque *Ac*, non *At*, ut Put-

## NOTÆ

vus, pro, ornatus. Fores floribus et frondibus ornari consueverant.

32 *Obolo*] Obolus, minutus fuit nummus Græcus, sexta pars drachmæ. Drachma Attica et denarius Romanus valebant sex assibus nostris Turonensibus. Obolus igitur asse Turonensi, vel duodecim nummulis Turonensibus valebat, *douze deniers tournois*.

33 *At nullus quidem*] 'Nullus,' pro, non.

Nisi vides, nisi senis amicos oras, ambis. CH. Bene mones.
Ibo; etsi hercle sæpe jam me spes hæc frustrata est. Vale.

*te illam uxorem accipere. Nisi tu provides, nisi senis Chremetis amicos oras, ambis: nihil efficies.* CH. *Bene mones. Ibo ut ea, quæ præcipis, exequar; quamvis, hercle, hæc spes me jam sæpe fefellit. Vale.*

schius edidit; nec *Ah*, uti quidam perperam lusit. *Bent.*—37 *Et si.* Mss. quidam, *tametsi:* alii, *tamen etsi;* uti mox pro, *sæpe jam me spes*, legunt, *sæpe me mea spes.* West.

NOTÆ

36 *Nisi vides, &c.*] Ellipsis; deest enim, efficies. Ellipsis est figura, qua in oratione aliquid reticemus, quod ad ejus absolutionem sit necessarium.

## ACTUS II. SCENA III.

PAMPHILUS. DAVUS.

PA. QUID igitur sibi volt pater? cur simulat? DA. Ego dicam tibi.
Si id succenseat nunc, quia non dat tibi uxorem Chremes,
Ipsus sibi esse injurius videatur: neque id injuria;

PA. *Quid igitur pater cogitat facere? cur simulat nuptias?* DA. *Ego dicam tibi: si propter id pater tuus nunc irascatur, quia Chremes nolit ut suam filiam ducas; ipsemet tibi videri possit injuriam tibi facere; et jure quidem, priusquam*

1 In vett. codd. nulla hoc loco distinctio est a priori scena, ut neque in R. *Lind.* Neque in Guelf. 1. 2. et ed. Both. In Guelf. 2. *Dave*, et in 3. *o Dave*, post 'igitur.'—2 Complures Faërni libri habent *dat:* nostri omnes *det*, quod ad sententiam est rectius. *Bent.* Sic dant Br. Both. Perl. qui sic notat: 'Fa. Bent. Par. *suscens.* ex Mss. Vulg. *dat* minus Latine.' *Suscens.* etiam Br.—3 Guy. rescribendum censet *tibi*. Hallucinari videtur. *West.* *Vel quid* pro *neque id* dat Br. Ceterum hunc et sequentem vs. transponit Both.

NOTÆ

3 *Ipsus sibi*] Barlandus inquit: Refer 'sibi' ad 'videatur,' et subaudi ad vocem 'injurius' dativum, tibi.

Prius quam tuum, ut sese habeat, animum ad nuptias perspexerit.
Sed, si tu negaris ducere, ibi culpam in te transferet.
Tum illæ turbæ fient. PA. Quidvis patiar. DA. Pater est, Pamphile.
Difficile est: tum hæc sola est mulier: dictum ac factum invenerit
Aliquam causam, quamobrem ejiciat oppido. PA. Ejiciat? DA. Cito.
PA. Cedo igitur, quid faciam, Dave? DA. Dic te ducturum. PA. Hem. DA. Quid est?
PA. Egone dicam? DA. Cur non? PA. Nunquam faciam. DA. Ne nega.

*perspexerit quæ tua sit voluntas de nuptiis; sed, si tu dixeris te nolle uxorem, tunc ille culpam in te conjiciet: tum etiam lites et jurgia maxima commovebuntur.* PA. *Quid vis? patiar uxorem mihi dari?* DA. *Pater tuus est, Pamphile! Difficile est te ei resistere. Præterea hæc mulier, quam amas, sola est sine auxilio. Dicto citius inveniet aliquam causam, propter quam expellat illam e civitate.* PA. *Expellat?* DA. *Illico.* PA. *Dic mihi igitur, quid faciam, Dave?* DA. *Dic te ducturum Philumenam.* PA. *Hem.* DA. *Quid est?* PA. *Egone id dicam?* DA. *Cur non?* PA. *Nunquam faciam, Dave.* DA. *Noli negare te ducturum*

—5 *Omnem*, quod vulgo abest, in fine additur A et Hel. comparetque post 'culpam' in Gu. 2. [et Br.] sicut fuit etiam in Lindenbrogiano, neque abest B et C. *Both.* qui id in fine addit. Monet Perl. sic ad 'culpam:' 'GM. *omnem.*' *Negares* Guelf. 2.—6 M. *Omnes tum illæ.* Lind. in vet. Cod. legit paulo ante, *culpam omnem in te transf.* Videtur autem et *omnes* et *omnem* ex glossa irrepsisse: quanquam *omnem* est in plusculis Mss. Pleræque edd. exhibent, *Quid vis? patiar?* Aliæ, *Quid? vis patiar?* eodem propemodum sensu. Nostra vero lectio jam Donati ætate fuit cognita. Placet vero præ altera illa. Nulla interrogationis nota est in plusculis Mss. unde R. Stephanus, et dudum ante eum plures ita ediderunt, ut nos exhibemus. *West.* *Quidvis patiar*... Both. *Quid vis patiar?* Z. *Quidvis patior* cum puncto maximo Br. —7 Guy. Eugraphium secutus, *dictum factum.* Ita et Grævius legebat, forsan e Ms. suo. *West.* Ibi nunc video legi *dictum aut factum.* Id. in Add. *Aut* pro *ac* Guelf. 2.—8 Metri causa interserendum est *eam*, et legendum *eam oppido eiciat.* Dein usus loquendi ante 'cito' postulat *ac*, quod a præcedente syllaba absorptum est. *Bent.* Vulgo *ejiciat*: sed codd. fere, etiam nostri A C Hel. *eiciat* τρισυλλάβως recte: modo reponas quoque cum Bent. *Ac cito.* Bothius. *Eiciat* in GM. inveni. *Perl.* qui sic edidit, et dat Br. *Ac* abesse a Guelf. 2. monet Perl.—10 Duæ syllabæ desunt. Forte scriptum

## NOTÆ

7 *Dictum ac factum*] Donatus proverbium celeritatis esse ait. Græci dicunt ἅμα ἔπος, ἅμα ἔργον. Gallice, *aussi-tôt dit, aussi-tôt fait.* Simul factum ac dictum.

PA. Suadere noli. DA. Ex ea re quid fiat, vide.
PA. Ut ab illa excludar, huc concludar. DA. Non ita est.
Nempe hoc sic esse opinor dicturum patrem:
Ducas volo hodie uxorem: tu, Ducam, inquies.
Cedo, quid jurgabit tecum? hic reddes omnia,
Quæ nunc sunt certa ei consilia, incerta ut sient,
Sine omni periclo: nam hocce haud dubium est, quin Chremes
Tibi non det gnatam: nec tu ea causa minueris
Hæc, quæ facis; ne is mutet suam sententiam.
Patri dic velle: ut, cum velit tibi jure irasci, non queat.
Nam, quod tu speras, propulsabo facile: uxorem his moribus

*esse.* PA. *Noli suadere, ut dicam me ducturum.* DA. *Vide, quid ex ea re eveniat.* PA. *Ut a Glycerio excludar, cum Philumena concludar.* DA. *Non ita est. Nempe opinor, id esse dicturum tibi patrem Simonem: Volo, ut hodie ducas uxorem. Tu vero, Ducam, inquies. Dic mihi, qua de re pater jurgabit tecum, si ita ei responderis. Tunc id efficies, ut, quod certum et deliberatum est ei exequi, incertum fiat, sine ullo periculo ducendæ Philumenæ: nam hocce dubium non est, quin Chremes non det tibi filiam uxorem. Nec tu, ea causa, quod dixeris patri tuo te illam ducturum, minus frequenter cum Glycerio versaberis; ne scilicet Chremes, credens te illam dimisisse, mutet sententiam de non danda tibi filia; teque rursus generum petat. Tu autem dic patri te velle facere, quæ voluerit; ut, quamvis cupiat, tibi justa de causa irasci non possit. Nam, quod tu speres, refutabo facile:*

erat *faciam. Dave.* Er. Præstaret *Ego dicam?* Er. et Glar. duas syllabas deesse putant. *West.*—12 Guy. *Ut hinc excl.* West. qui in Addendis monet: ' G. *ac concl.* fortasse pro *hac concl.* quod est in EA. ET. EM. sed et in Donati ed. veteri.' '*Huc.* Sic Bent. Er. West. Lind. In GM. et Br. *hac.*' Perl. *Non ita est Nempe hoc. Sic esse, &c.* Br. ubi notat Bruns: 'Edd. distinguunt post ' est ' male.'—13 Omittit *hoc esse* Guelf. 1.—15 *Reddes ei omnia* Br.—16 *Sunt ei certa consilia incerta, ut sient sine* id.—17 *Hoc* pro *hocce* id. —18 Vulgo *gnatam: nec, &c.* male, *Both.* qui edidit *gnatam, ne.*—18-20 Integrum locum ita lego et distinguo: *nec tu ea causa minueris Hæc, quæ facis: ne is mutet suam sententiam, Patri dic velle, ut, cum velit, tibi jure irasci non queat.* Hæc, opinor, expeditissima sunt, et planissima. *Velle.* Mss. quidam *velle te.* Et mox, *nequeat* pro *non queat.* West. *Velle te* GM. Br.—21 Ita lego cum Mss. et impressorum vetustis nonnullis: alii *speres.* West. Pro vulgari *speras,* præter Donatum, V. quem Fa. inspexit, et ex nostris veterrimus,

## NOTÆ

18 *Minueris*] Minus frequentem consuetudinem habere debes cum Glycerio. Ceterum hæc scena continuatur ad superiorem, summota Charini persona; quod videre est ex his verbis: ' Quid igitur sibi vult pater?'

Dabit nemo: inveniet inopem potius, quam te corrumpi sinat.
Sed, si te æquo animo ferre accipiet, negligentem feceris.
Aliam otiosus quæret; interea aliquid acciderit boni.
PA. Itan' credis? DA. Haud dubium id quidem est. PA. Vide quo me inducas. DA. Quin taces?
PA. Dicam: puerum autem ne resciscat mihi esse ex illa, cautio est:
Nam pollicitus sum suscepturum. DA. O facinus audax! PA. Hanc fidem
Sibi, me obsecravit, qui se sciret non deserturum, ut darem.
DA. Curabitur: sed pater adest; cave, te esse tristem sentiat.

*Nemo, inquis, dabit uxorem homini his moribus prædito: pater tuus potius tibi inveniet uxorem egenam et indotatam, quam te perditum ire amicæ amore patiatur. Sed, si cognoverit te libenter velle uxorem, facies eum obsequio negligentem, et tibi aliam quam Chremetis filiam otiosus cunctator quæret. Interea aliquid accidet, quod desiderio tuo respondeat.* PA. *Itane credis fore?* DA. *Certum id quidem est.* PA. *Vide in quod periculum me conjicis.* DA. *Quin taces securus?* PA. *Dicam patri me ducturum esse Philumenam. Cavendum autem est diligenter, ne pater resciscat puerum esse mihi a Glycerio; nam ei promisi me illum educaturum.* DA. *O facinus temerarium!* PA. *Illa oravit me ut hoc sibi pollicerer, ut sciret me non eam solam relicturum.* DA. *Illud a me curabitur; sed pater adest. Cave ne te esse tristem ex vultu deprehendat.*

habent *speres*. Recte. *Bent. Speres* dant Z. Both. Perl.—24 Ita in plerisque omnibus est Mss. itaque ediderunt R. Stephanus, Heinsius, alii. Nuperæ vero edd. Mss. quosdam, atque inde Lindenbruchium et Bœclerum secutæ, *Alia* exhibent. *West.* Etsi omnes codd. quos ego et Fa. inspeximus, habent *Alia*: melius tamen videtur *Aliam*, sc. cum dote, non inopem. *Bent. Alia otiosus* habet Sandby. *Zeun.* Vulgo *Alia*, et sic omnes scripti: male. *Both.* GM. et Br. *Alia*. Perl. Sic Z. *Aliqued* Guelf. 2.—25 Bent. cum West. tacite edidit *Haud dubium id quidem'st*. Zeunius. *Dubium id quidem*. Ita, ne quis porro credat auctoritate carere hanc lect. nostri Mss. præter Hel. omnes, haud dubie Faërniani quoque et Bentleiani, item edd. vett. Vulgo male omittitur *id*. Both. Habet et Br. Omittit Z. *Haud dub. quid. est id* Guelf. 1. 'Mss. quidam,' ait West. '*Quin tace*.'—26 Vulgo legunt *ab illa*. Sed præferendum *ex illa*, quod Fa. in multis libris, præsertim antiquioribus invenit, et ego in omnibus meis. *Bent.*—28 Mss. quidam, *qui sciret, se non deserturum*. Guy. ex Mur. *non desertum iri*. West. Recte legit vetus Mureti cod. *desertum iri*. Bent. *Deserturum* defendunt R. D. sed alterum voluit Both. et cum Perl. edidit. *Qui me sciret* Br.—29 M. *cave ne*. West. *Cave ne te tr. sent, esse* Guelf. 2. Sic notat Perlet: 'Par. un. C. *ne*.'

## ACTUS II. SCENA IV.

### SIMO. DAVUS. PAMPHILUS.

SI. REVISO quid agant, aut quid captent consilii.
DA. Hic nunc non dubitat, quin te ducturum neges.
Venit meditatus alicunde, ex solo loco.
Orationem sperat invenisse se,
Qui differat te: proin tu fac, apud te ut sies.
PA. Modo ut possim, Dave. DA. Crede, inquam, hoc mihi, Pamphile,
Nunquam hodie tecum commutaturum patrem
Unum esse verbum, si te dices ducere.

SI. *Redeo, ut videam, quid Pamphilus et Davus agant, aut quid consilii capere cupiant.* DA. *Patri nunc dubium non est, quin te ducturum uxorem neges. Venit ille ex secreto aliquo loco, meditatus orationem, quam sperat se invenisse idoneam; qua animum tuum disturbet, et in diversum distrahat; proinde fac ut sis tui compos, et paratus ad respondendum.* PA. *Dummodo id possim.* DA. *Crede mihi hoc; inquam, Pamphile, patrem tuum ne uno quidem verbo tecum altercaturum, si te dices uxorem velle, quam dederit.*

1 Pro *aut quid* numerus postulat et Terentii consuetudo *quidve*. Bent. Sic dat Perl.—2 *Nunc* abest a quibusdam Mss. *West.*—4 M. *Rationem.* Sic et Pal. 1. *Id.*—5 Quidam Mss. atque in iis duo Leidd. *Qua.* Mss. quidam *ap. te sies.* Idem. G. *Qua.* Idem in Add. *Qua*. Ms. *Qui.* Lindenbrogius. Bas. et Decurtatus habent *Qui*, et ita quoque in Vi. et V. est emendatum, ait Fa. Duo tantum e nostris *Qua*, ceteri *Qui.* Bent. Vulgo *ap. te ut sies,* frustra. *Both.* qui delet *ut.* *Qua* dant Guelf. 1. 2. Br. *Sis* GM.—6 Guy. *Modo possim,* ob metrum. *West.* *Modo ut possim.* Ms. *Modo ut possim, Dave.* Lind. Vulgo *Modo ut possim, Dave:* consentientibus quidem scriptis, sed invitis veteribus impressis libris, qui instar scriptorum merito habentur. Et mihi subridiculum semper visum est illud *Dave.* Both. qui dat *Ut possim modo.* 'C. I. et E. V. *possum,* male.' *Perl.* Per has abbreviaturas vult J. et fortasse ed. Ven.—8 Abest *esse* a Par. Mss. quarto. *Perl.*

### NOTÆ

1 *Captent*] Captare, est desiderare capere; ut vendito, non est, frequenter vendo, sed vendere cupio. Talia multa sunt, quæ frequentativæ formæ censentur, cum sint desiderativa; qualia sunt prendo, dormito, ostento, munito, id est, munire cupio. Hæc ex Turnebo.

7 *Commutaturum Unum esse verbum*] Sermones commutare, est colloqui; sed hoc loco est altercari, et verbis invicem certare; et 'nunquam tecum commutaturum unum esse verbum,' hoc possis interpretari, ne uno quidem verbo tibi reclamaturum.

## ACTUS II. SCENA V.

BYRRHIA. SIMO. DAVUS. PAMPHILUS.

BY. HERUS me, relictis rebus, jussit Pamphilum
Hodie observare, ut, quid ageret de nuptiis,
Scirem: id propterea nunc hunc venientem sequor.
Ipsum adeo præsto video cum Davo: hoc agam.
SI. Utrumque adesse video. DA. Hem, serva. SI. Pamphile.
DA. Quasi de improviso respice ad eum. PA. Ehem, pater.

BY. *Herus Charinus jussit me, rebus omnibus posthabitis, hodie observare Pamphilum, ut scirem quid ageret de nuptiis cum Philumena: propterea nunc venientem hunc subsequor. Sed ecce hic propius adest cum Davo. Hoc agam, ipsum observabo.* SI. *Utrumque, Pamphilum ac Davum, prope esse video.* DA. *Hem serva, quæ præmonui.* SI. *Pamphile.* DA. *Respice ad patrem, tanquam non prævideris*

1 Mss. quidam *rel. r. omnibus*. West. ET. et EM. *rel. r. omn.* Id. in Add.—2-3 Guy. omnino docet scribendum, *huc ven.* intelligitque Pamphilum. Mihi etiam major obscuritas esse in his verbis videtur. Quid ergo? Conjiciebam, lect. vulg. *hunc*, esse retinendam, et per *hunc* non Pamphilum, sed Simonem intelligendum. *West*. Pro *id* unus e nostris habet *huc*, rectius. Sed totus versus est spurius. Emenda sic, *observarem, quid ageret, &c.* Bent. Bentl. legit, *observarem quid:* et seq. versum tanquam spurium delet. Burmann. Bentleianis inventis ad Suet. Vesp. c. XXIII. contradicit, et constructionem *me jussit observarem* scabiem vocat, sed Gesnerus defendit et construendi rationem explicat in Thes. Ling. Lat. voce 'Jubeo.' *R. D.* Bentleium omnino sequitur Both. *Observarem quid* dat Perl. Ad vocem *hunc* notat Gloss. ap. Br. 'Vel huc.' Distinguit Perlet *Scirem id: propt.*—6 *De*. Alii *ex*. West.—8 Ordo

### NOTÆ

3 *Id propterea*] 'Id' sæpe apud Plautum et Terentium amat poni pro, ideo, et, propter id: estque antiqua locutio; quamobrem quidam censent legendum hic esse: *ut quid ageret de nuptiis Scirem id.* Nam, si legatur, *id propterea*, alterum fore supervacuum. Verumtamen vera est lectio *id propterea*. Etenim tralatitium, ut synonymæ voces apud hunc auctorem aliosque sæpe jungantur, ut 'etiam quoque,' 'nunc jam,' 'ergo igitur,' 'quamvis licet,' 'propere ocyus,' aut ornandi, aut explendi metri, aut significationis intendendæ causa, etsi superfluæ, copulantur.

4 *Præsto video*] Præsto esse, id est, præsentem esse, vel adesse. Cicero: 'Præsto sunt hirundines æstivo tempore.' Et pluribus locis aliis.

6 *Quasi de improviso*] Id est, reflectendo conjice ita oculos ad eum, ac si antea illum non vidisses; ne suspicetur meditata nos habuisse consilia.

DA. Probe. SI. Hodie uxorem ducas, ut dixi, volo.
BY. Nunc nostræ timeo parti, quid hic respondeat.
PA. Neque istic, neque alibi tibi usquam erit in me mora.
BY. Hem.
DA. Obmutuit. BY. Quid dixit! SI. Facis ut te decet,
Cum istuc, quod postulo, impetro cum gratia.
DA. Sum verus? BY. Herus, quantum audio, uxore excidit.
SI. I nunc jam intro: ne in mora, cum opus sit, sies.
PA. Eo. BY. Nullane in re esse homini cuiquam fidem!
Verum illud verbum est, vulgo quod dici solet,
Omnes sibi malle melius esse, quam alteri.

*illum.* PA. *Hem pater.* DA. *Probe respondisti.* SI. *Volo ut ducas uxorem hodie, ut tibi dixi.* BY. *Ego nunc metuo nobis; solicitus quid Pamphilus respondeat patri.* PA. *Neque in ista re, neque in ulla alia ero unquam in mora, quominus ea fiant, quæ volueris.* BY. *Hem.* DA. *Ad hoc responsum Pamphili, pater Simo obmutuit.* BY. *Quid dixit Pamphilus?* SI. *Facis ut te decet, cum istud, quod postulo, impetro a te tam grate et obsequiose.* DA. *Nonne sum veridicus?* BY. *Herus, quantum ex verbis Pamphili intelligo, uxoris spe dejectus est.* SI. *I jam nunc intro, ut nulla mora per te fiat, quando opus erit.* PA. *Eo.* BY. *Itane est ut nulla in re homini cuiquam sit fides? Verum est illud proverbium: Omnes*

verborum, *nostræ timeo parti*, idem reperitur in omnibus codd. Faërni, et meis plerisque. *Bent.* Sc. antea fuerat scriptum *nost. p. t.*—9 Omnes fere nostri rotundius et metro convenientius legunt, *tibi erit usquam*. Bent. Sic Br. et Both. *Usq. tibi erit* Z.—10 *Quid dixit!* Vulgo cum interrogandi signo editur. Sed interrogatio nulla est. Sunt verba admirantis. Idem Antesignanus edidit. *West.* Sed interrogationem dant Br. Z. Bent. Both. Perl. qui notat: '*Ommutuit.* Sic script. Bent. Par. recte.'—12 Quidam Mss. *ab uxore excidit*. Alii, *decidit*. Westerhovius. G. EA. ET. EM. *ab uxore*. Id. in Add. Non agnoscit Br. interrogationem post 'verus.'—14 Mss. alii *esse cuiq. hominum fidem*. Westerhovius. G. [Br.] et EA. *Nullamne in re esse homini cuiq. fid.* EM. *Nullamne in re cuiq. homini fid.* Id. in Add. Veteres quædam edd. *cuiquam hominum:* Pet. *cuique homini*, quod melius est, ne ictus in ultimam τοῦ *homini* perperam incidat. *Bent.* Vulgo *Nullane in re esse homini cuiq. f.* prorsus inconcinne. Bent. [et Perl.] *N. in re esse cuiq. h. f.* Vide an magis profecerim. *Both.* qui dat *N. in re cuip. esse homini f.* Monet Perl. esse *Nullamne* in Par. Mss. et *quoiquam* in Par.—15 Gu. 2. *istud.*—16 Plerique libri cum editt. priscis [et sic Both. et Perl.] collocant versum: *O. sibi esse melius malle q. a.* V. et Bas. ita: *O. sibi malle melius esse, &c.* Ego repono sententiæ gratia, *O. sibi esse bene mavelle, q. a.* Bent. Damnat Perl. emendationem Bentleianam.—17

NOTÆ

9 *Hem*] Interjectio est indignantis Byrrhiæ, qui secum hoc totum loquitur.

10 *Quid dixit*] Interrogatio est indignantis; et Byrrhia secum hoc totum loquitur.

Ego illam vidi virginem, forma! bona
Memini videre: quo æquior sum Pamphilo,
Si se illam in somnis, quam illum, amplecti maluit.
Renuntiabo, ut pro hoc malo mihi det malum.

*sibi melius esse malle, quam alteri. Ego vidi virginem illam Philumenam; memini me vidisse illam forma honesta esse. Quapropter æquior sum et moderatior in accusando Pamphilo, quod verba dederit Charino; si se illam ut uxorem in somnis, quam illum (Charinum) amplecti maluit. Illud hero meo renuntiabo, ut pro hoc malo nuntio me male tractet.*

Varie hæc distinguuntur. Sunt, qui legunt: *Ego illam vidi virginem: forma bona Memini videre.* Alii: *Ego illam vidi virginem forma bona. Memini videre.* Rursus alii: [et sic Z.] *Ego illam vidi: virginem forma bona Memini videre.* 'Εμφατικώτερον autem videtur, ut edidi. *West.* Lege, *Ego, cum illam vidi, virginem forma bona Memini videre.* Bent. Sequitur Perl. *E. il. vidi virginem: forma bona Memini videri* Both. Abest *cum* a Guelf. 3. ait Perl. ad h. vs. Fortasse voluit versum 11. aut 13.—18 Alii: *Memini me videre.* Elegantior autem Latinitas est, quoties τὸ '*memini*' jungitur infinitivo præsenti. *West.* —19 *Si sese in s.* Both.—20 Vel non: supple det. *Br.* Suntne igitur codices, qui præferunt *non det?* Bruns. *Hoc* delet Both.

## ACTUS II. SCENA VI.

### DAVUS. SIMO.

DA. HIC nunc me credit aliquam sibi fallaciam
Portare, et ea me hic restitisse gratia.
SI. Quid Davus narrat? DA. Æque quicquam nunc quidem.

DA. *Simo me credit aliquam fallaciam huc afferre, atque ea de causa hic remansisse.* SI. *Quid Davus narrat?* DA. *Nihil quidem quicquam nunc, æque atque*

1 Quidam Mss. *aliquam fallaciam* legunt, omisso *sibi*; quemadmodum mox *restitisse gratia hic.* West.—2 Sunt, qui non agnoscunt *me.* Id.—3 Alii, *Quid, Dave, narrat?* sub. Pamphilus: perperam, opinor. Ex Pal. 2. citat Pareus: *Neque quicquam nunc quidem:* sensu perspicuo. *Id.* Etsi omnes codd. repugnant, legendum tamen puto, *Quid, Dave, narrat,* sc. Pamphilus, qui superiori Scena cum Davo domum ibat. Igitur Davus, quem Simo cum filio de nup-

NOTÆ

1 *Hic nunc me credit*] Davus secum ita videtur loqui, ut spectator tantum audiat: sic tamen loquitur, ut velit audiri a Simone.

SI. Nihilne? hem. DA. Nihil prorsus. SI. Atqui expectabam quidem.
DA. Præter spem evenit: sentio: hoc male habet virum.
SI. Potin' es mihi verum dicere? DA. Nihil facilius.
SI. Num illi molestæ quippiam hæ sunt nuptiæ,
Propter hujusce hospitæ consuetudinem?
DA. Nihil hercle: aut, si adeo, bidui est aut tridui
Hæc solicitudo: nosti? deinde desinet.
Etenim ipsus secum eam rem recta reputavit via.

*antea narro.* SI. *Nihilne? hem.* DA. *Nihil prorsus.* SI. *At ego expectabam ut aliquid narrares.* DA. *Evenit illi contra expectationem, sentio, quod nihil inaudivit quicquam a me, quod speraret scire: hoc male habet virum.* SI. *Potesne mihi verum dicere?* DA. *Hoc mihi nihil facilius est.* SI. *Nonne filius ægre fert has nuptias, propter istius peregrinæ Glycerii consuetam familiaritatem?* DA. *Neutiquam hercle, aut, si adeo ægre fert, duorum dierum aut trium hæc ægritudo est. Scisne? Deinde finem accipiet: namque recta ratione sæpius consideravit in*

tiis locutum aliquid putat, hic interrogatur. *Bent.* *Dave* Bent. Omn. codd. *Davus.* At vero præter Bent. in Par. Ed. it. *Dave* pro var. exhibetur. Quod ipsum probo. *Perl.*—4 Bent. semper fere pro *nihil* et *mihi* edidit *nil, mi.* Semel monuisse sat erit. *Zeun.* *Atqui?* Br.—5 Ed. 1469. *evenit huic.* West. —6 Guy. rescribit *Facilius nihil.* Id. Concinnitatis gratia ante 'nihil' pone *Ego?* Bent. Dat Both. *Potin' est te dicere verum mihi?* DA. *Nil fac.* Perlet sequitur Bent. et monet Guelf. 1. omittere *Ego?*—7 Cod. unus e Regiis habet *hæc.* Vetuste et vere. *Bent.* Accedit Perl.—8 Er. eumque secutus Guy. *Huj. propt. cons. hosp.* West. Etsi omnes codd. quos vidit Fa. habent ordinem Donati: melior tamen est ordo: *Propt. hosp. hujusce.* Ceterum antiquius est *hospitaï.* Bent. Dat Perl. *Pr. hospitæ huj. cons.* 'Vulgo *quippiam hæ sunt* (Gu. 1. *sunt hæ;* unde colligas non ita certam esse sedem pronominis) *n. Propter huj. hosp. cons.* prorsus inconcinne. *Both.* qui legit *quipp. sunt n. Hæc propt. hosp. hujus cons.*—9 Bodl. *bid. aut trid. est.* West. Sic et Br. *Si* omittit Guelf. 1.—10 Bent. post 'nosti' posuit signum interrogationis, quod non est opus. *Zeun.* Interrogationem non admittunt Br. Z. Both. 'Mallem,' ait Perl. 'pronuntiatum absque interrogatione. Leg. al. *nostin;* al. *nostine.*' *Sinet* Guelf. 1.—11 Solicitant hunc l. eruditi; et est mira Msstorum varietas. Bodl. *Eam secum rem ipse recta reputavit via.* Fa. ita esse in libris scriptis fatetur, ut edidi. Delet autem *recta,* cum quod non aliter stet versus, tum quod Donatus hanc vocem non agnoscat. Agnoscit vero in Ms. Hulst. sed ita: *Eam rem recta putavit via.* Guyetus, ut versum rectum et integrum habeat, *eam rem* tollit, vocans interpretamentum. Non autem libet, neque adeo licet ita grassari. *West.* Vet. Cod. *Eam secum ipse*

## NOTÆ

4 *Hem*] Indignantis hic vox est.

5 *Præter spem evenit*] Hoc secum loquitur Davus.

*Hoc male habet virum*] Quod de me nihil rescire potest certi de animo filii; qui præter spem ejus promisit se ducturum uxorem: quodque suspicari videamur, ipsum nuptias simulare. Idcirco Davus postea dixit, 'Commovi.'

11 *Reputavit*] Sic Donatus legit. Alii *reputabit.*

Si. Laudo. Da. Dum licitum est ei, dumque ætas tulit,
Amavit: tum id clam: cavit, ne unquam infamiæ
Ea res sibi esset, ut virum fortem decet.
Nunc uxore opus est: animum ad uxorem appulit.
Si. Subtristis visus est esse aliquantulum mihi.
Da. Nihil propter hanc rem: sed est, quod succenset tibi.
Si. Quidnam est? Da. Puerile est. Si. Quid est?
Da. Nihil. Si. Quin dic, quid est?
Da. Ait, nimium parce facere sumtum. Si. Mene?
Da. Te.
Vix, inquit, drachmis est obsonatus decem.
Num filio videtur uxorem dare?

*animo hunc insanum amorem Glycerii.* Si. *Hac de causa eum laudo.* Da. *Dum illi per te licitum fuit, atque ætas permisit, amori indulsit; tum id secreto. Cavit ne unquam ex hac re infamiam contraheret, ut virum fortem decet. Nunc uxore illi opus est: ideo, ille animum contulit ad uxorem ducendam.* Si. *Visus est mihi subtristis esse aliquantulum.* Da. *Minime sane propter nuptias, sed causam habet cur tibi subirascatur.* Si. *Quidnam est?* Da. *Puerilis res est.* Si. *Quid est?* Da. *Nihil.* Si. *Tamen, dic mihi quid sit.* Da. *Ait te nimis parcum esse in faciendo sumtu.* Si. *Mene?* Da. *Te. Vix, inquit, decem drachmarum pretio obsonia emit. Num filio nuptias videtur apparare? Quem, inquit, invitabo ad*

*rem recta reputavit via.* Lindenbrogius. *Etenim ipsus secum eam rem reputavit via.* Sic versum legit in V. Faërnus, cui consentit unus e nostris vetustissimus. Sed nos delemus *secum* tanquam alienum, et post 'rem' reponimus *recta*, quod Faërnus vidit in codd. et consuetudo Terentii et Plauti postulat. *Bent.* Accedit Perl. *Recta* delet Z. *Secum* post 'ips.' legere Guelf. 3. notat. Perl.—12 Mss. quidem *est illi*. West. Bent. metri causa scripsit *eii.* Zeun. Dat *Sic laudo.* Da. *Dum ei licitum est* Bothius, cui *eii* minus placet. —15 *Sibi* post 'ux.' Guelf. 2.—16 In quibusdam Mss. non legitur τὸ *esse.* West. Ut trochæus evitetur, lego *aliquantillum.* Bentlius. *Aliquantum.* Sic Gu. 1. quod metro aptius est quam vulgatum *aliquantulum.* Ap. Pr. p. 1208. legitur *aliquid.* Both.—17 Dele *rem*, ut 'hanc' referatur ad hospitam, Glycerium. Antiquissimi libri habent *suscenset.* Bent. Sequitur Perl. qui notat: 'Var. lect. ap. Bip. *succenseat.*'—18 Alii, *Nihil est.* Er. Guy. Tan. Faber, *Quid id est?* ob metrum scilicet. *West.* Ante 'Nihil' repone *Quid id est?* Bent. Sequitur Perl. 'Vulgatum scabris numeris et male collocato verbo 'Puerile.' Gu. 2. *sed quod succ. tibi.* Bentleii Regius *Quid est? Puerile est: quidnam est.* Unde reponend. esse vidi *Puerile quiddam est.* Er. scriptos haud dubie secutus, *Quid id est?* ut sententia et versus postulant, monente Bent. quod et in B et C conspicitur, libro A exhibente *Quid est id?*' Both. qui dat: *Sed, quod succenset tibi, Puerile quiddam est.* Si. *Quid id est? &c.* —19 Alii, *Ait te.* Mss. quidam, *perparce.* Westerhovius. G. EA. ET. EM. *perparce.* Id. in Addendis. *Ait.* Pall. *te.* Sed ea lect. sicut pleræque Palatinorum, glossam sapit. *Perl.* qui notat *perparce* esse in Guelf. 1. 3.—20 Duo codd. primarii legunt *est obsonatum.* Recte. *Bent.* Bent. edidit *obsonatum*: sed displicet homœoteleuton. *Both.* Bentleium sequitur Perl.—21 Ms. plusculi citra interrogationem: *Non filio v. u. dare;* sed minus ἐμφατικῶς. *West.* qui in Addend. monet ita dare G. EA. ET. EM. Ad *Num* notat glossa in Br. 'Vel

Quem, inquit, ad cœnam vocabo meorum æqualium
Potissimum nunc? et, quod dicendum hic siet,
Tu quoque perparce nimium: non laudo. Si. Tace.
Da. Commovi. Si. Ego istæc, recte ut fiant, videro.
Quidnam hoc rei est? quid hic volt veterator sibi?
Nam, si hic mali est quicquam, hem illic est huic rei caput.

*cœnam meorum æqualium, maxime nunc in hac nuptiarum celebritate? Et, quod tua venia hic absente filio dicere debeo, tu quoque parce nimium sumtum facis. Non laudo istud.* Si. *Tace.* Da. *Ego solicitavi animum Simonis meis verbis, et in suspicionem adduxi, nos credere nuptias eum simulare.* Si. *Ego providebo ut hæc decenter parentur et fiant. Quidnam hoc rei est? quidnam sibi vult hic vetus fraudum architectus? Nam, si hic, in his nuptiis, quicquam impedimenti est; hem, in hoc rerum cardine præcipue versatur hujus impedimenti caput.*

nonne.' *Non* pro *Num* Guelf. 1.—23 Interrog. signum dat Br. post 'siet.'—24 Lege *per parce nimium*, h. e. pernimium parce. Nam, quod supra 19. 'nimium parce' dixerat, id nunc amplificat. *Bent.*—25 Ita vulgo distinguitur, nec male. Possit tamen sensus esse: *Ego istæc recte, ut fiant, videro.* Ut adeo jungenda sint, *recte videro*, non, *recte fiant*. West. *Ego, istæc ut fiant, videro* Bothius. Bent. et Perl. minora puncta omittunt.—26 Lege, *Quid hoc est reii.* Bent. *Quidnam hoc est re* (sic) dat Both.—27 Lege *mali'st*, ne *mali* totum in Thesi obscuretur. *Bent.*

NOTÆ

23 *Quod dicendum hic siet*] Id est, hic inter nos, non alibi.

26 *Veterator*] Impostnris assuetus.

## ACTUS III. SCENA I.

MYSIS. SIMO. DAVUS. LESBIA. GLYCERIUM.

My. Ita pol quidem res est, ut dixti, Lesbia:

My. *Ita pol quidem res se habet, ut dixisti, Lesbia! non facile invenientur viri*

1 Mss. quidam, *ut dixit Lesbia.* Præstat autem lectio vulg. *West.* Duo tantum codd. habent *dixisti.* Quæ vera est lectio. Nam concinnius 'res'

NOTÆ

Laudat hic in principio hujus Scenæ Mysis Pamphilum a fidei constantia erga Glycerium.

Fidelem haud ferme mulieri invenias virum.
Si. Ab Andria 'st ancilla hæc? quid narras? Da. Ita est.
My. Sed hic Pamphilus. Si. Quid dicit? My. Firmavit fidem. Si. Hem.
Da. Utinam aut hic surdus, aut hæc muta facta sit.
My. Nam, quod peperisset, jussit tolli. Si. O Jupiter!
Quid ego audio? actum 'st, siquidem hæc vera prædicat.
Le. Bonum ingenium narras adolescentis. My. Optumum.
Sed sequere me intro, ne in mora illi sis. Le. Sequor.
Da. Quod remedium nunc huic malo inveniam? Si. Quid hoc?

*constantis fidei erga mulierem.* Si. *Ex Andriæ familia est hæc ancilla. Quid narras?* Da. *Ita est.* My. *Sed hic Pamphilus.* Si. *Quid illa dicit?* My. *Fidem, quam dederat, confirmavit.* Si. *Hem.* Da. *Utinam, aut hic surdus, aut hæc muta facta sit.* My. *Nam, quem partum illa edidisset, ille jussit educari.* Si. *O Jupiter! quid ego audio? actum est de nobis, si modo ea vera sunt, quæ hæc ancilla prædicat.* Le. *Mores bonos narras adolescentis.* My. *Optimos; sed sequere me intro, ne tardius ad illam venias.* Le. *Sequor.* Da. *Quale remedium nunc huic malo inveniam?* Si. *Quid hoc rei est? adeone Pam-*

in Arsi hic ponitur, quam illic in Thesi. *Bent.*—2 Duplicem feci interrogationem, contra quam fieri solet. Sunt autem Mss. in quibus est, *quid narrat?* quando verba proxime præcedentia citra interrogationem fuerint pronuntianda. *West.* Verba ita distribuenda esse censeo, ut, 'Quid narras,' sint Davi non interrogantis, sed admirantis et quasi negantis, vel gravate concedentis, ut Phorm. v. 7. 42. sed 'Ita'st' sint Simonis, rem confirmantis. *Bent.* qui cum Br. et Z. non interrogat post 'hæc.' Sequuntur omnino Bentleium Both. et Perl. *Narrat* Guelf. 2.—5 *Aut hic surdus.* Sic Plautus Casin. III. 3. 12. *Metuo, ne non sit* surda *atque hæc audiverit.* Mss. quidam prius *aut* omittunt. *West.*—8 *Bonum* delet Both. Interrogationem post 'adol.' pro var. lect. memorat Br. glossa.—9 *Ne in mora illi sis.* Nonnulli Mss. addunt, *cum opus est.* West. Vulgo *mora illi sis*, ex int. Codd. nostri unanime *sies.*

## NOTÆ

4 *Sed hic Pamphilus*] Mysis pergit laudare Pamphilum, non attendens ad Simonis verba, sed alloquens Lesbiam. Itaque sensus est: Vix invenias virum fidelem mulieri; sed hic Pamphilus ita fidelis est Glycerio, ut fidem, quam ei dederat se eam ducturum, confirmaverit; pollicendo ei, se, quod peperisset, educaturum, cum posset exponere. Exinde inter se seorsum colloquuntur.

10 *Quod remedium*] Simo, ex sermone Mysis ad Lesbiam, audiverat ea quæ Pamphilus pollicitus fuerat Glycerio, in confirmationem fidei datæ: propterea solicitus Davus quærit, qua arte avertat mala, quæ ex improvida Mysis narratione accidere

Adeon' est demens? ex peregrina? jam scio, ah!
Vix tandem sensi stolidus. DA. Quid hic sensisse ait?
SI. Hæc primum affertur jam mihi ab hoc fallacia;
Hanc simulant parere, quo Chremetem absterreant.
GL. Juno Lucina, fer opem! serva me, obsecro!
SI. Hui, tam cito? ridiculum: postquam ante ostium
Me audivit stare, approperat: non sat commode
Divisa sunt temporibus tibi, Dave, hæc. DA. Mihin'?
SI. Num immemores discipuli? DA. Ego, quid narres, nescio.

*philus insanit ex amore hujus peregrinæ? Jam tandem novi rem omnem. Ah, vix tandem intellexi stultus ego hanc fallaciam.* DA. *Quid hic se intellexisse ait?* SI. *Hæc primum jam mihi intenditur a Davo fallacia. Hanc simulant parere, ut deterreant Chremetem a nuptiis faciendis.* GL. *Juno Lucina, fer opem, serva me, obsecro.* SI. *Hui, tam cito Glycerium parit? Risu digna res. Utprimum illa me audivit ante ostium stare, festinat parturire. Hæc, Dave, non satis apte tibi per tempora disposita sunt.* DA. *Mihine hoc dicis?* SI. *Num ita oblivisceris, et negligis Pamphilum discipulum tuum, ut eum tam male doceas?* DA. *Ego*

Both. qui dat *ne in mora sies*. *Illi* delet et Br.—11 Hugenius junctim videtur legisse: *Adeon' est demens ex peregrina?* Sed et ita edidit Lind. Perperam, opinor, sed et contra Donati mentem. *Ah*. Dolentis et suspirantis est particula, qualis h. l. minus convenit in Simonem. Malim, *vah*. West. Non interrogationem, sed maximum punctum dat Br. post 'peregr.'—12 Pro *sensisse*, in quibusdam Libris est, *sensisse se*; in aliis, *se sensisse*. West. qui notat in Addendis: 'G. EM. ET. *sens. se*.' Sic Br.—15 In R. ut et in aliis Ms. sic erat: *Intus, Juno L.* Sed τὸ *Intus* ideo ab exscriptore additum est, ut intelligamus hæc post scenam fieri: ut in Adelph. Act. III. scen. 4. 'Miseram me, differor doloribus.' Nam et hic quoque vet. cod. addit *intus*. Lind. Accedit Westerhovius, qui monet *Intus* exhibere Ed. an. 1469. Sic et Br. habet, sed junctum cum 'Glycerium.'—17 *Commodis* dat Both.—19 Jam Donati ætate lectum etiam, *Num immemor es discipuli?* quomodo est in M. [et GM.] et duobus Leidd. edit. 1469. aliisque, [et Z.] Præstat lectio altera, quam exhibuimus. Sunt autem Mss. atque in illis Tr. ubi citra interrogationem legitur, *Non immemor es discipuli:* quomodo et quædam edd. vetustæ expresserunt, in quibus est Junt. Sed et Eug. ita legebat. *West.* Lego cum Donato *immemores*. Altera lectio, quam posuit Donatus et expressit Fa. *immemor es discipuli*, sc. Pamphili, plane inepta est. *Bent.* *Immemores* edidit Sandby. *Zeun.* *Num immemor es discipuli*. Primo sic in Ms. [sc. Br.] legebatur: sed mutatum est *Num* in *Non*, signum interr. deletum, et prior lectio tanquam V. L. superscripta. *Bruns.* Vulgo, *Ego, quid narres, n.* versu impedito. Abest *Ego* Gu. 1. *Narras* Hel. Græ-

## NOTÆ

poterant; idcirco jam dixerat: 'Utinam aut hic surdus, aut hæc muta facta sit.'

16 *Hui, tam cito*] 'Hui' interjectio est admirantis, irascentis, interdum etiam irridentis, qualis hic est.

19 *Num immemores* [*immemor es*] *discipuli*] Alii legunt in nominativo plurali: Num immemores discipuli tui sunt præceptorum, quæ eis tradidisti?

SI. Hiccine me si imparatum in veris nuptiis
Adortus esset, quos mihi ludos redderet!
Nunc hujus periclo fit. Ego in portu navigo.

*minime intelligo, quid dicas.* SI. *Si me hic improvidum fallaciarum suarum, parantem veras nuptias filio, aggressus esset, quot modis me fuisset ludificatus? nunc ejus periculo hæc a me simulantur: res vero meæ in tuto sunt positæ.*

co more. *Both.* qui delet *Ego* et legit *narras.*—21 Minus placet emendatio Guyeti, legentis, *ederet.* West. Corrigit Bentl. egregie *quos me l.* R. D. *Me* dat Both. *qui hanc Scenam* cum sequenti continuat.

NOTÆ

Hi discipuli sunt, Pamphilus, Mysis, et Lesbia, quos Simo ait magistrum habere Davum in nectendis dolis, et magistri præcepta imprudenter observare atque exequi.

## ACTUS III. SCENA II.

LESBIA. SIMO. DAVUS.

LE. ADHUC, Archilis, quæ assolent, quæque oportet
Signa esse ad salutem, omnia huic esse video.
Nunc primum fac, isthæc ut lavet: post deinde,
Quod jussi ei dare bibere, et quantum imperavi,

LE. *Adhuc, Archillis, omnia signa, quæ solent, quæque oportet indicare salutem decumbentium ex partu, huic puerperæ adesse video. Nunc primum fac, ut ista lavet: deinde date ei bibere, quod præscripsi, et quantum imperavi: statim post*

1 Sunt qui ἀρχαϊκῶς *oportent* legunt. *West.* Alios legere *oportent* monet glossa in Br.—2 *Sig. ad sal. esse.* O. l. s. et Donatus *Sig. esse ad sal.* Faërnus. Ita et nostri omnes. *Bent.*—3 *Lavetur* in quibusd. libb. *West.* Deleo *ut*, ut pes creticus servetur; aut, si quis *ut* retinere malit, legat cum veterrimo cod. *fac ista ut.* Bent. Omnia hæc turbat Gov. et *facite* pro *fac* legit, metri sui gratia. *Ut* delent Perl. Both.—4 Alii, *dari:* fortasse emendatius *date:* cujus repetitio emphatica est. Legitur autem *date* in Mss. nonnullis et ed. Ven. 1490. Juntina posterius *date* non agnoscit. *West.* *Dare.* Rectius, quod in Ms. *dari.* Lind. Lectio *dari,* quam in V. et Decurtato reperit

NOTÆ

3 *Fac, isthæc ut lavet*] 'Lavet' de balneo intelligendum est. Lavabant lassi, peregre venientes. Plaut. in Truculento: in Epidico, Actu v. Sc. 1. Et 'lavatrina' balneum domesticum.

Date: mox ego huc revertor.
Per ecastor scitus puer est natus Pamphilo.
Deos quæso, ut sit superstes, quandoquidem ipse est ingenio bono,
Cumque huic veritus est optumæ adolescenti facere injuriam.
SI. Vel hoc quis non credat, qui norit te, abs te esse ortum? DA. Quidnam id est?
SI. Non imperabat coram, quid opus facto esset, puerperæ:
Sed, postquam egressa est, illis, quæ sunt intus, clamat de via.
O Dave, itan' contemnor abs te? aut itane tandem idoneus
Tibi videor esse, quem tam aperte fallere incipias dolis?

*redibo huc. Ecastor, puer valde pulcher et elegans natus est Pamphilo. Deos precor, ut vitalis sit, et incolumis, quoniam certe pater ejus bono est ingenio, et veritus est facere injuriam huic bonæ adolescenti mulieri.* SI. *O Dave! quis non credat, qui te noverit, hoc etiam a te esse inventum?* DA. *Quidnam id est?* SI. *Lesbia obstetrix non præcipiebat ipsi puerperæ coram in cubiculo, quæ facienda erant; sed, postquam exivit foras, mulieribus, quæ sunt intus, maluit imperare, clamando e via. O Dave, itane contemnor a te? Aut itane tandem videor tibi aptus et opportunus, quem tam manifeste fallere incipias dolis? Saltem, astute,*

Fa. et ego in septem e nostris, haud dubie, ut Bacchiacorum modi et leges serventur, est præferenda. *Bent.* *Dari.* Sic Bent. Par. ex libb. *Perl.* qui sic legit cum Both. et monet *dare* legere Guelf. 2. '*Date* esse legend. non *dare*, et codd. nonnulli testantur, et ratio indicat loquendi.' *Gov.* *Dari* dat Br.—5 *Revertor.* Ita quidam Mss. et editi, quod haud scio, an elegantius, quam vulgatum *revertar.* Westerhovius. Donatus, nonnulli codd. Faërni, et ex nostris meliores recte legunt *revertor.* Bent. Romanus cod. omitt. *huc.* Perl. Vulgo *ego huc,* duris numeris. Omisit pronomen A. *Both.* qui ipse *ego* omisit. *Revertar* Guelf. 1. et Z. 'In Guelf. 2. *Date.* Quod fuerat *Dato.*' Perl. —6 *Percastor* habent omnes fere codd. Terentii et aliqui Donati, quos consuluit Faërnus: sed V. et omnes præter unum nostri *Perecastor.* Lege, *Per ecastor.* Nam *Per* pertinet ad 'scitus,' h. e. valde scitus. *Bent.* *Per Castor.* *Per* conjungendum est per tmesin cum 'scitus.' *R. D.* Pr. *Percastor.* Al. *Per æcast.* Sed plurimi libb. sine diphth. ut anapæstus in prima huj. vs. servetur. *Perl.* —8 Lege ex Pet. *est veritus,* metri causa. *Bent.* Sequuntur Perl. et Both. —9 *Natum* pro *ortum* ap. Do. 'Nostri omnes et vett. edd. *qui te norit:* recte.' *Bent.* Both. dat: *Vel h. quin credat, qui te norit.*—10 Un. Ms. Par. *Non vi parab.* vitiose. *Perl.*—11 Guelf. 1. omittit *intus.* Id.—13 Si legas

## NOTÆ

7 *Ut sit superstes*] Olim parentes precabantur, ut sibi sui liberi superstites essent, id est, supervíverent: unde superstitionem dictam esse ait Cicero, II. de Nat. Deor. Mart. lib. VII. Epig. 95.

Saltem accurate, ut metui videar: certe si resciverim!
DA. Certe hercle nunc hic se ipsus fallit, haud ego. SI. Edixin' tibi?
Interminatus sum, ne faceres? num veritus? quid retulit?
Credon' tibi hoc, nunc peperisse hanc e Pamphilo?
DA. Teneo, quid erret: et quid agam, habeo. SI. Quid taces?
DA. Quid credas? quasi non tibi renuntiata sint hæc, sic fore.
SI. Mihin' quisquam? DA. Eho! an tute intellexti hoc assimulari? SI. Irrideor?
DA. Renuntiatum est: nam qui isthæc tibi incidit suspicio?
SI. Qui? quia te noram. DA. Quasi tu dicas, factum id consilio meo.

*non tam aperte me decipias; ut ego videar metui a te, non stolidus et excors æstimari, idque certe, si resciverim.* DA. *Certe hercle, hic se ipse nunc fallit, non ego illum.* SI. *Nonne edixi tibi, et minando vetui, ne tu faceres aliquam in nuptiis fallaciam? Num veritus es? Quid profuit edicere, et minari? Putasne me tibi credere hoc, peregrinam hanc a Pamphilo gravidam factam filium ei peperisse?* DA. *Scio in quo Simo fallatur. Ego paratum habeo, quid agam.* SI. *Quid taces?* DA. *Cur credas hanc peregrinam peperisse? Quasi vero non tibi renuntiatum sit hæc eventura esse.* SI. *Mihine quisquam renuntiavit?* DA. *Eho! an per te solus intellexisti fingi hoc, Glycerium peperisse?* SI. *Irrideor.* DA. *Renuntiatum est tibi sic fore. Nam unde hanc suspicionem aliter habere potuisti?* SI. *Unde? Quia noram ingenium tuum.* DA. *Ita loqueris, quasi credas id factum*

*videbor*, constat versus. *Er.* *Tibi videor quem.* Ex omnibus fere l. s. legendum est *Tibi videor esse:* aliter non staret octonarius. *Fa.* Sic et omnes nostri. *Bent.*—14 Edit. distinguit post 'certe.' *Bruns.*—15 Bodl. et Ed. 1469. *nunc ipsus se fallit*, omisso *hic.* West. Lege *Edixi tibi*, sine interrogatione. *Bent.* Sequitur Both.—16 Lege *veritu's*, h. e. veritus es. *Bent.* Sequitur Perl. 'Vel?' ait glossa in Br. post 'faceres:' 'atque ita,' ait Bruns, 'edidit West.' Punctum maximum pro interrog. habent Bent. Z. Perl. Legit Both. *Int. sum: num facere veritus? ecquid retulit?* et notat: 'A *veritus es? quid.* I. e. ni fallor, *veritus? ecquid.* Certe sic reponend. punto.'—17 Fortasse haud incommode τὸ *nunc* additur superiori commati: quod fecit Pr. lib. XVIII. *West. in Add.* Interpunge post 'nunc.' *Bent.* Sequuntur Perl. Both.—18 *Teneo quid erret: quid ego agam.* O. l. s. et Do. *et quid ag.* Fa. Nostri quoque universi *et quid ag.* Bent.—19 Lege *tibi siet renuntiatum, hæc sic fore*, ob sententiam et vs. 21. *Bent.* Bent. mutat *siet renuntiatum.* Sed equidem nec mutatis ipsis, nec quibus defendat assentior. *Perl.*—20 *Irrideor?* Cum interrogatione videtur dictum, ut dubitantis potius sit, quam affirmantis. Unde exclamandi signum sustuli. *West.* Sic et Both. Sed non interrogant Bent. Z. Perl. 'Aptius erit, si reponas, *Min' quicquam?* sc. renuntiatum est?' *Bent.* Sequitur Both. et id mallet Perl. si codd. ita haberent. *Assimularier* Guelf. 3.—21 Alii legunt *suspectio.* West. *Suspicio* Ms. et Pr. lib. XV. Al. *suspectio.* Lind. Ne recipe *suspectio* pro *suspicio*, contra omnes codd. Nam versus est salvus, dummodo pro *istæc tibi* repo-

SI. Certe enim scio. DA. Non satis me pernosti etiam, qualis sim, Simo.
SI. Egone te? DA. Sed, si quid narrare occepi, continuo dari
Tibi verba censes. SI. Falso. DA. Itaque hercle nihil jam mutire audeo.
SI. Hoc ego scio unum, neminem peperisse hic. DA. Intellexti.
Sed nihilo secius mox deferent puerum huc ante ostium:
Id ego jam nunc tibi renuntio, Here, futurum, ut sis sciens.
Ne tu hoc mihi posterius dicas, Davi factum consilio, aut dolis.
Prorsus a me opinionem hanc tuam esse ego amotam volo.

*fuisse meo consilio.* SI. *Certe enim scio sic esse.* DA. *Non satis perfecte novisti, qualis sim, Simo.* SI. *An ego non satis novi te?* DA. *Sed, si quid narrare incepi, statim te falli opinaris.* SI. *Falso id opinor, scilicet.* DA. *Itaque mehercule nihil jam, ne mu quidem dicere audeo.* SI. *Hoc ego unum scio, nullam mulierem peperisse hic in domo Glycerii.* DA. *An certo scis illud? Sed, quicquid scias, tamen ancillæ Glycerii mox deponent infantem ante ostium nostrum. Id ego jam nunc tibi prædico, here, factum iri, ut certior sis, ne tu hoc postea dicas factum esse Davi suasu et fraudibus. Omnino hanc omnem suspicionem tuam a me depul-*

nas *tibi istæc.* Bent.—23 Rotundius et verius sic: *Non satis pernosti me etiam.* Bent. Accedunt Perl. Both.—24 Bodl. *Sed quid tibi narrare cœpi.* West. Metri et sententiæ gratia lege *Ego non te?* Ceterum plane inutile est *tibi*, quod nostri codd. habent ante 'narrare.' *Bent.* Sequitur Perl. at Both. dat *Egon' te?* DA. *Set si quid enarrare occepi.* *Tibi* dat Br. et notat Bruns: 'Edit. omitt. *tibi*, et est in Ms. superscriptum, sed literis contextus et eadem manu.' Dat et Guelf. 3. *Egone* habere Guelf. 2. 3. monet Perl.—25 Illud 'Falso' quanquam omnes libri tribuunt Simoni, cum tamen persona hominis sit indignum, ipsi Davo quoque ascribendum puto. *Bent.* Dissentit Perl. Legit Both. *Falson'?*—26 'Intellexti' cum interrog. Br. et Z. *Ego* abest a Guelf. 2. 3.—27 Ne *puerum* in Thesi absorbeatur, colloca *mox puerum huc deferent.* Bent. Sequuntur Perl. Both.—28 Ordo codd. et vett. edd. melior est: *tibi, here, ren.* Auctor tamen adhuc melius fortasse *tibi, here, ren. esse fut.* Bent. *Tibi, here, ren. futurum* dat Perl. *Ren. tibi, here, futurum* Both. *Tibi, here, nuntio futurum* Br. et notat Bruns: 'Pro *nuntio* olim fuit fortasse *renuntio* in Ms. atque sic edit.' Abest *futurum* a Guelf. 2.—29 G. F. delet *τὸ dicas*, ob metrum, et ut rotundior sit et ornatior sententia. *West.* Tolle *mihi* versus gratia. *Bent.* *Hoc posterius Davi factum dicas* Both. edidit.—30 Abest *ego* in Junt. *West.* Romanus cod. omitt. *hanc.* Perl. Sic Br. *Tuam*

## NOTÆ

25 *Jam mutire audeo*] Mu canum est, inquit Charisius, sicut gru porcorum: unde grunnire. Et mutiunt canes, cum incipiunt irritari.

SI. Unde id scis? DA. Audivi, et credo: multa concurrunt simul,
Qui conjecturam hanc nunc facio: jam primum hæc se e Pamphilo
Gravidam dixit esse: inventum 'st falsum: nunc, postquam videt
Nuptias domi apparari, missa est ancilla illico
Obstetricem arcessitum ad eam, et puerum ut afferret simul.
Hoc nisi fit, puerum ut tu videas, nihil moventur nuptiæ.
SI. Quid ais! cum intellexeras
Id consilii capere, cur non dixti extemplo Pamphilo?

*sam esse volo.* SI. *Unde tu scis hanc Glycerium peperisse?* DA. *Audivi, et credo. Multa concurrunt, unde hanc conjecturam nunc facio: jam primum hæc se dixit gravidam esse ex Pamphilo. Hoc falsum esse compertum est. Nunc, postquam videt nuptias apparari domi, statim ancilla missa est ab illa Glycerio, vocatum obstetricem ad ipsam, ut simul afferret aliquem puerum supposititium. Hoc nisi fiet, et puerum allatum videas, ab illis turbari nequeunt nuptiæ.* SI. *Quid ais? Postquam intellexeras eas id consilii capere, cur non id illico Pamphilo renun-*

delet Both.—31 *Multa concurrunt simul.* Hæc Simoni tribuit Bodl. cum editis quibusdam. *West.* Hinc usque ad vs. 36. in G. EM. ET. Simo loquitur. *Id. in Add.* Bent. Dac. Sandby, et alii verba, 'multa concurrunt ... moventur nuptiæ,' tribuunt Davo: recte. Nam, quæ hic dicuntur, Simoni non conveniunt, et a contextu abhorrent. *Zeun.* Plusculi Mss. 'multa,' &c. Simonis personæ attribuunt, at West. Par. Bent. continuatam orationem Davo dant. Probe. *Perl.* Br. et Z. dant aliter. Bruns notat: 'Nomen 'Simo' deletum, [sc. ex Br.] ut et paulo post 'Davus.' '—32 Mss. *jam prius hæc.* Lind. Sic Br. qui dat *e Pamph.* cum Perl. qui notat: 'Vetus Interp. 'Vel, Quomodo; vel, Per quæ.' Inde lectio J. probatur *Quis* pro, Quibus.' —33 *Esse* post 'est' Guelf. 3.—34 GM. post 'appar.' in marg. *a me.* Quæ lectio pars textus an glossa sit nescio. *Perl.*—35 *Afferat* Guelf. 2.—36 Hæc rursus Davo tribuit Bodl. sed et nonnulli ex impressis. *West.* Lege, *Hoc ni fit, tu puerum ut videas.* Bent. Sequitur Both.—37 Ut sit dimeter iambicus acatalectus, lege, *Quid ais? ubi intellexeras.* Bent.—38 Bodl. *Id capere consilium:* edit. 1469. *Hoc consilium capere.* West. Cum Terentii ævo et diu post *consili* dicerent, lego hic *consilium.* Sic habent omnes nostri codd. præter unum. *Bent.* *Consilium* dant Br. Perl. Sic notat Bothius: 'Vv. 488. 9. Priorem h. versuum vulgo finiunt verbo 'intellex.' Sed manifesta in his senariorum forma iambicorum: modo pro *ais* reponas *aisti*, quod agnoscit Probus. Bent. *ubi* sine auctoritate: idem *consilium*, ut plures Mss. etiam nostri:' et sic legit: *Quid aisti? cum int. id consili Capere, cur non ext. dix. P.*

## NOTÆ

32 *Qui conjecturam hanc nunc facio*] 'Qui,' pro, quomodo; unde et pro omnibus casibus ponitur, apud Plautum atque alios Comicos.

DA. Quis igitur eum ab illa abstraxit, nisi ego? nam omnes nos quidem
Scimus, quam misere hanc amarit: nunc sibi uxorem expetit.
Postremo id mihi da negotî: tu tamen idem has nuptias
Perge facere ita, ut facis: et id spero adjuturos Deos.
SI. Immo abi intro: ibi me opperire, et, quod parato opus est, para.
Non impulit me, hæc nunc omnino ut crederem.
Atque haud scio, an, quæ dixit, sint vera omnia.
Sed parvi pendo. Illud mihi multo maximum 'st,
Quod mihi pollicitus est ipsus gnatus. Nunc Chremem
Conveniam: orabo gnato uxorem: si impetro,
Quid alias malim, quam hodie has fieri nuptias?

*tiasti?* DA. *Quis igitur eum a Glycerio abstraxit, nisi ego? Nam certe nos quidem omnes scimus, quam perdite ille hanc amarit. Nunc sibi uxorem exoptat dari. Postremo, da mihi id negotii, ut caveatur a positione pueri ante fores tuas: tu tamen perge apparare omnia ad nuptias, ut facis; et id spero adjuturos Deos.* SI. *Immo abi intro. Ibi me expecta, et ea appara, quæ apparari opus est. Davus non persuasit mihi, ut ea, quæ dixit, omnino huic crederem: et fortasse omnia, quæ dixit, sunt vera; sed parvi hoc facio. Illud autem omnium plurimi facio, quod mihi ipse filius pollicitus est, uxorem se accepturum, quam darem. Nunc Chremetem conveniam; eum orabo ut uxorem filiam det filio meo. Id si impetro, quid malim alio tempore, quam hodie, has fieri nuptias? Nam non dubium est mihi, quin*

—40 Colloca verba ita: *Scimus, hanc quam misere amarit.* Bent. Ita dat Perl. *Miseræ* Br.—41 Bodl. non agnoscit τὸ *idem*, neque ed. 1469. *West.* *Idem* abest a G. et EM. *Id. in Add.* Lege, *Postr. id da mihi neg.* Bent. Accedunt Both. Perl. *Tantum* pro *tamen idem* Guelf. 1.—42 G. et Leidd. unus, *adjutores*, quomodo et ed. 1490. et Junt. exhibent; sed et ita in quibusdam Mss. invenerat Riv. quam lect. defendit Guy. utpote antiquam, et quæ ab antiquis libris manarit. Fa. in libris recentibus ita legi affirmat; in antiquioribus, *adjuturos*. Tr. legit, *id spero adjutores habebis Deos:* possitque videri græcissare locutio, *adjutores id*, pro, ad id. *West.* Recentes Faërni codd. et unus tantum e nostris habent *adjutores*. Male. *Bent.* Edit. *adjuturos:* quæ tanquam vera lectio in cod. superscripta est. *Bruns.*—45 Hunc vs. esse glossam censet Both. et respuit.—47 Pro *ipsus*, edidit Bent. *ipse*. Zeun. *Ipse* dant Br. Both. *Chremetem* Guelf. 2.—48 Alia distinctio est in cod. vetusto: *Conveniam: orabo: gnato uxorem si impetro.* Placet tamen Prisciani lectio, *id si impetro*. Bent. Distinctum recepi vs. a Bent. Nisi verior est distinctio hæc: *Conveniam: orabo: gnato uxorem si imp.* Lectio *id* Prisciani est ex quatuor codd. *Perl.* *Id* inserit Both.—49 *Alias* editio Hoogstratani

## NOTÆ

41 *Id mihi da negoti*] Scilicet, (ut vult Donatus,) ut caveatur a positione pueri ante ostium. Alii volunt: Id mihi da negotii, ut efficiam, quo Pamphilus uxorem velit.

Nam gnatus quod pollicitus est, haud dubium est mihi,
Si nolit, quin eum merito possim cogere.
Atque adeo in ipso tempore eccum ipsum obviam.

*filium possim pro patria potestate cogere, si nolit, præstare, quod mihi pollicitus est. Atque etiam opportune ecce Chremes mihi obviam venit.*

omisit. *West.* *Quid alias,* h. e. cur alio tempore, repugnat sensui. Hoc enim non deliberandum est, sed optandum. Rectissime legit Horatii Schol. Acron ad Serm. I. 4. 63. *Quando alias.* Bent. Præstat cum Bent. legere *Quando alias.* R. D. Sequitur Both. *Qui* dat Perl. qui notat *Quid* legere Guelf. 1. 2. 3. Omittunt *has* J. Br.—50 *Dubium id mihi* Both. *Dub. est id mihi* Br. Notat Bothius: '*Id,* quod vulgo abest, invenitur in A, utroque Gu. et vett. edd.' Inveniri in Guelf. 2. 3. monet Perl.—52 Postquam per Synchysin duo superiores versus essent interpositi de Pamphilo, hic rursus de Chremete intelligendus. Neque adeo necesse cum Do. et Mss. quibusdam in fine vel *Chremem* addere, vel *Chremetem,* quod ex Glossa videtur additum. *West.* Pro *obviam,* quod non modo ambiguum est, quia 'ipsum' de Pamphilo accipi potest, sed et a sensu alienum, quia Simo adhuc in scena stabat, necdum Chremen conventum ierat, lege *Chremen,* quod nonnulli codd. adjiciunt. *Bent.* *Atqui* Mss. Par. Abest *in* a Guelf. 3. et Br. *Et eum* pro *eccum* dat Guelf. 3. *Chremetem* in fine addit Guelf. 2.

## ACTUS III. SCENA III.

### SIMO. CHREMES.

SI. JUBEO Chremetem. CH. O! te ipsum quærebam.
    SI. Et ego te. CH. Optato advenis.
Aliquot me adiere, ex te auditum qui aiebant, hodie filiam
Meam nubere tuo gnato: id viso, tun', an illi insaniant.
SI. Ausculta paucis: et quid ego te velim, et tu quod quæ-
    ris, scies.

SI. *Salvere Chremetem volo.* CH. *O! teipsum quærebam!* SI. *Et ego te.* CH. *Optatus advenis. Aliquot me convenerunt, qui dicebant, ex te se audivisse, hodie filiam meam nubere filio tuo: ob id venio huc, ut videam, tune, an illi insaniant.* SI. *Pauca, quæ dicam, attente audi. Et cur ego te alloqui volo, et tu*

2 J. Fr. Gronov. ad Plaut. Truc. II. 6. 21. *Aliquot ad me adiere:* ex Mss. *West.* G. [Br. et ita Perl.] *Al, me adierunt.* EM. *Al. ad me adierunt.* Id. in Add. *Adiere* edidit Fa. Sed omnes, quos vidi, codd. et edd. habent *adierunt.* Recte; ut illud 'steteruntque comæ.' *Bent.* *Ad me adiere* forma antiquior et verior. *Both.*—3 *Filio tuo gnato* Guelf. 3. Alterutrum pro glossa. *Perl.* —4 *Ausculta paucis.* Ad hæc Donatus: 'Et *paucis* et *pauca* legitur.' Pr.

CH. Ausculto: loquere quid velis.
SI. Per ego te Deos oro, et nostram amicitiam, Chreme,
Quæ, incepta a parvis, cum ætate accrevit simul;
Perque unicam gnatam tuam, et gnatum meum,
Cujus tibi potestas summa servandi datur;
Ut me adjuves in hac re: atque ita, ut nuptiæ
Fuerant futuræ, fiant. CH. Ah, ne me obsecra:
Quasi hoc te orando a me impetrare oporteat.
Alium esse censes nunc me, atque olim cum dabam?
Si in rem est utrique, ut fiant, arcessi jube.

*quod a me quæris, disces.* CH. *Audio. Loquere, quæ velis.* SI. *Chreme, ego te per Deos oro, et nostram amicitiam, quæ, incepta inter nos, cum parvi adhuc essemus, accrevit simul cum annis nostris crescentibus; perque unicam filiam tuam, et filium meum, cujus servandi potestas summa tibi datur; ut me adjuves in ejus salute conservanda; atque ita nuptiæ inter illum et filiam tuam fiant, quemadmodum eæ fuerant futuræ.* CH. *Ah noli me obsecrare. Quasi hoc, si justum sit id, orando te a me impetrare oporteat. An alium me opinaris esse, atque olim eram, cum ultro filiam meam offerebam in uxorem filio tuo? Si hoc utrique nostrum utile est, ut hæ nuptiæ fiant, jube filiam meam ad eas faciendas advocari: sed, si ex ea re plus mali,*

vero Instit. Gramm. lib. XVIII. citat *Ausculta pauca*, additque: 'Sic enim habent antiqui Codices, teste Donato commentatore ejus.' Atqui hodie in Donato nihil de veteribus Codd. legitur. *West.* Ut iambus quaternarius staret, veteres magistri *pauca* substituerunt pro *paucis*. Sed nostri codd. omnes habent *paucis*. Totus versus sic constituendus est: *Ausculta: paucis et quid te ego velim et quod tu quæris scies.* Bentleius. *Ausculta paucis.* Sic potius legendum, quam *Ausculta pauca.* *Paucis* Bent. jungit cum 'scies.' *R. D. Ausculta! paucis, et* Z. Nostram interpunctionem rectam censet Perl.—6 Quinque e nostris habent *Per ego te Deos:* repone *Per te ego Deos.* Bent. Sic reposuit Both. *Per te Deos o.* Z.—8 *Nostrum* pro *meum* Guelf. 1.—10 Lege cum R. *atque ita uti.* Bent. *Uti* dant Perl. Both.—14 Riv. ex Mss. Terentii et Donati citat, *in re.* Probam esse lect. *in rem* patet ex Hec. I. 2. 27. ET. et EM. tamen *in re.* *Arcessi* in Mss. veteribus omnibus Terentianis et Virgilianis legi testatur Pierius ad Virg. Æn. x. 11. De hac voce Bœclerus ita in Chrestomathia: 'Qui pro *accerso* ubique *arcesso* substituere, atque ex duobus vocabulis unum facere studuerunt, tot optimorum manuscriptorum codicum, denique Grammaticorum veterum auctoritate pridem refelluntur.' Vossius vero in Etymologico τὸ *accerso* nec Latinum pronuntiat. Vide

## NOTÆ

6 *Per ego te Deos oro*] 'Per' in obtestationibus et adjurationibus solet separari a suo accusativo, interjecto nominativo, qui sæpissime est 'ego,' ut scribit Valla. Virgil. IV. Æn. 'Mene fugis? per ego has lacrymas dextramque tuam te.' Seneca in Agamemnone: 'Per te parentis memoriam obtestor mei.' Plaut. in Menæch. Act. V. 'Per ego vobis Deos atque homines dico.' Idem in Bacchid. Act. V. Sc. 5. Festus: 'Ob vos sacro, in quibusdam precationibus est, pro, vos obsecro: ut et, sub vos placo, pro, supplico.'

Sed, si ex ea re plus mali 'st, quam commodi
Utrique, id oro te, in commune ut consulas:
Quasi illa tua sit, Pamphilique ego sim pater.
SI. Immo ita volo, itaque postulo, ut fiat, Chreme:
Neque postulem abs te, nisi ipsa res moneat. CH. Quid est?
SI. Iræ sunt inter Glycerium et gnatum. CH. Audio.
SI. Ita magnæ, ut sperem posse avelli. CH. Fabulæ.
SI. Profecto sic est. CH. Sic hercle, ut dicam tibi:
Amantium iræ, amoris integratio 'st.
SI. Hem, id te oro, ut ante eamus, dum tempus datur,
Dumque ejus libido occlusa 'st contumeliis:
Prius quam harum scelera, et lacrumæ confictæ dolis,
Reducant animum ægrotum ad misericordiam,
Uxorem demus: spero consuetudine
Et conjugio liberali devinctum, Chreme,

*quam commodi utrique plus eventurum est, id oro te, ut mei tuique rationem æque habeas, tanquam filia mea tua sit, et filius tuus meus.* SI. *Quin ego ita volo ut dicis; itaque ut fiat postulo, Chreme; neque id a te postulare velim, nisi re ipsa præsens occasio id suadeat.* CH. *Quid est?* SI. *Iræ sunt inter Glycerium et Pamphilum.* CH. *Audio vero.* SI. *Ita graves, ut sperem filium hunc ab illa posse abstrahi.* CH. *Fabulæ meræ.* SI. *Profecto sic est, ut dico.* CH. *Sic etiam est ut dicam tibi: Amantium iræ, amoris instauratio est.* SI. *Hem, id te oro, ut malo occurramus, dum se dat occasio opportuna; dumque ejus libido repressa est injuriis acceptis; priusquam harum mulierum fallaciæ et lacrymæ simulatæ reducant ejus animum, ægrum amore, ad misericordiam: uxorem illi demus filiam tuam. Ego spero illum, Chreme, ingenuæ uxoris conversatione, et conjugio de-*

porro Fabri Thesaur. v. 'Arcesso.' *West.* Nonnulli libri cum Donato legunt *in re.* Sed placet lectio Eugraphii, *Si in rem est utrique, fiant, arcessi jube.* Bent. Scribe *arcessi,* ab antiquo 'arcio.' V. Cellarii Orthogr. *Zeun.* —15 *Boni* pro *comm.* Guelf. 3.—16 Ne lege cum plerisque codd. *id te oro,* ne suspendatur synalœpha. Donatus legit *in commune consule,* quod parum refert. *Bent. Commodi, Utrique id* Br.—17 Cod. academicus: *Pamphiloque;* nescio an verius. *Bent.* Recte Bent. præfert Mss. lectionem *Pamphiloque.* R. D. Insertum est contextui ab alia manu *Si:* male. *Bruns.*—19 Ut medearis versui, lege cum codd. quibusdam *ni ipsa.* Bent. Morem gerunt Both. Perl.—23 In quibusd. Codd. est *reint.* in aliis *redint.* West. Servius et Acron habent *redint.* Charisius *reint.* Nostri codd. cum Donato et antiquis Faërni libris *integratio.* Recte. Deinde venustius erit, si, deleto *est,* in fine versus ponas *hem,* quod vulgo principium sequentis occupat. *Bent. Integratio.* In nonnullis edd. legitur *redint.* repugnante metro. *R. D. Hem* prorsus omittit Br. *Integr. am.* Guelf. 2. *Iræ am. int. am. est* 3.—25 *Lubido* Bent. Both. Perl.—27 Alii *Reducant,* sed nostri omnes, et quidam antiqui Faërni habent *Reducunt.* Recte. *Bent. Reducunt* Both. Perl.—28 Finit particula 'et' Bent. versum. Sic Mur. Er. Bip. Sed incipiunt vulgo ead. sequentem. *Perl.* qui cum Both. Z. et Br. incipiunt seq.

Dein facile ex illis sese emersurum malis.
CH. Tibi ita hoc videtur: at ego non posse arbitror,
Neque illum hanc perpetuo habere, neque me perpeti.
SI. Qui scis ergo istuc, nisi periculum feceris?
CH. At istuc periculum in filia fieri, grave est.
SI. Nempe incommoditas denique huc omnis redit:
Si eveniat, quod Di prohibeant, discessio.
At, si corrigitur, quot commoditates, vide.
Principio, amico filium restitueris:
Tibi generum firmum, et filiæ invenies virum.
CH. Quid istuc? si ita istuc animum induxti esse utile,
Nolo tibi ullum commodum in me claudier.
SI. Merito te semper maxumi feci, Chreme.
CH. Sed quid ais? SI. Quid? CH. Qui scis eos nunc discordare inter se?

*vinctum, deinde facile ex illis malis et perdito amore se expediturum.* CH. *Ita tibi videtur; at ego non arbitror eum posse inde facile emergere, neque filiam meam perpetuo habere conjugem, neque me perpeti ei superinduci amicam ab illo.* SI. *Quomodo igitur id scis, nisi expertus sis?* CH. *At istud experiri in filia difficile et molestum est.* SI. *Nempe incommoditas in summa huc omnis recidit; si eveniat, quod Dii avertant, inter eos separatio: si vero corrigitur et resipiscit, vide quot commoditates inde nascentur: primum amico filium restitueris, tibi generum firmum et filiæ maritum invenies.* CH. *Quid istud? fiat ut petis. Si id tibi persuasisti esse utile, nolo tibi ullum commodum in me claudi et auferri.* SI. *Merito te semper, ut amicum verum, maximi feci, Chreme.* CH. *Sed quid ais?* SI. *Quid quæris?* CH. *Unde scis Pamphilum et Glycerium nunc inter se dissidere, et dis-*

vs. cum ‘Conjugio.’—29 R. *divinctum, Chremes.* Lind. Alii *devictum;* sed antiqua et melior lectio *devinctum.* Bent.—30 Pro *emensurum* edit. Schmieder. lege *emersurum.* Lenz. Alii *Dehinc,* sed aliquot libri Faërni, in his V. et nostri, Riviique unus habent *Dein.* Recte. *Bent. Dehinc* Guelf. 1. *Se* 3. —33 Non procedat oratio, nisi pro *scis* reposueris *scias,* quod sæpe apud Nostrum et Plautum est monosyllabon. *Bent.*—36 *Discensio* Guelf. 1.—37 Leidd. unus: *At si corrigat se.* Mss. quidam, *quot commoditates inde, vide.* West. *Corrigitur* vetustiores: alii *corrigatur,* vel *corrigetur.* Si hoc arridet, tum lege *Sin corrigatur.* Bent. *Corrigetur* Br. *Inde* pro *vide* Guelf. 2.—38 *Amicum* Br. quod correctum fuit in *amico.*—39 Vetustiores nostri, *invenias:* recte; ob antecedens ‘restitueris.’ *Bent.* Sic dant Both. Perl.—40 Faërni libri antiqui et nostri omnes recte habent *Quid istic?* Bent. Sic

## NOTÆ

40 *Quid istuc*] Verbum hoc post multas preces assensionem significat. Sic Heautontim. ‘Quid istuc? quandoquidem ducenda est, ego abeo propemodum, quam volo.’ Et in Adelph. ‘Quid istuc? dabitur quidem, quando hic volt.’

SI. Ipsus mihi Davos, qui intimus est eorum consiliis,
dixit.
Et is mihi suadet, nuptias quantum queam, ut maturem.
Num censes faceret, filium nisi sciret eadem hæc velle?
Tute adeo jam ejus verba audies. Heus, evocate huc Davom.
Atque eccum: video ipsum foras exire.

*cordare?* SI. *Ipse Davus, qui interiora eorum consilia novit, id mihi dixit: et is mihi suadet ut nuptias accelerem, quam maxime possum. Putasne, id mihi suaderet, nisi sciret filium meum hæc eadem velle? Tu ipse jam ejus verba audies. Heus accersite ad me Davum. Sed ecce video ipsum prodire domo.*

dant Br. Both. Perl. Z. *Si* abest a Guelf. 2.—41 Pro *in me claudier* sensus postulat *intercludier*. Bent. Accedunt Both. Perl. *Culvier* Par. Mss. *In me claud.* esse in Guelferbyt. 2. notat Perl. 'Pro *incomm.* edit. Schmieder. legendum *commodum*.' Lenz.—42 G. EM. *maximum*. West. Sic et Guelf. 2. *Maxume* Br.—43 *Ais.* Superscriptum *g*, quasi legend. esset *agis*. Bruns. Abest *nunc* a Guelf. 2.—44 *Cons. eorum* uterque Gu. recte. *Both.*—45 Mss. quidam, *persuadet*. Ita et Junt. cum quibusdam veteribus aliis. Sic Br.—47 Versus gratia Fa. cum R. Stephano, auctoritate unius cod. recte 'verba' postposuit τῷ 'audies:' nisi pro *evocate* malueris legere *vocate*. Bent. Postponit et Br.—48 *Sed.* Alias *Atque*. Er. *Atque* Fa. et Bent. codd. In l. antiq. *Sed* pro *Atque*. Perl. Τὸ *ipsum* in R. non est. *Lind.* *Eum* J. pro *ipsum*. Br. et Both. non distinguunt post 'eccum.'

NOTÆ

47 *Adeo*] Sæpe sumitur pro, quoque; ut hic.

48 *Eccum*] Pro, ecce eum, Veteres dixerunt; et 'ellum,' pro, ecce illum.

## ACTUS III. SCENA IV.

DAVUS. SIMO. CHREMES.

DA. AD te ibam. SI. Quidnam est?
DA. Cur non arcessitur? jam advesperascit. SI. Audin'
tu illum?

DA. *Ad te ibam, here!* SI. *Quidnam est?* DA. *Cur Philumena, desponsa uxor Pamphilo, non accersitur? Jam vespera prope est.* SI. *Audisne tu illum,*

2 *Cur uxor.* Uxor redundat in versu, et videtur additum ab interprete. Er. Bodl. *Cur uxor non.* Quomodo et Junt. legit, et Ven. 1490. *West.* G.

Ego dudum nonnihil veritus sum, Dave, abs te, ne faceres idem,
Quod vulgus servorum solet, dolis ut me deluderes,
Propterea quod amat filius. DA. Egon' istuc facerem? SI. Credidi.
Idque adeo metuens vos celavi, quod nunc dicam. DA. Quid? SI. Scies:
Nam propemodum habeo tibi jam fidem. DA. Tandem cognosti qui siem.
SI. Non fuerant nuptiæ futuræ. DA. Quid? non? SI. Sed ea gratia
Simulavi, vos ut pertentarem. DA. Quid ais! SI. Sic res est. DA. Vide!
Nunquam istuc quivi ego intelligere: vah! consilium callidum.

*Chreme. Ego jam pridem, Dave, a te id veritus sum; ne faceres idem, quod plerique servi facere solent: ut me dolis deluderes, propterea quod amat filius, cui ad amorem magister fueras.* DA. *Egone id facerem in te?* SI. *Id credidi, atque etiam id metuens, quod nunc dicam, te et Pamphilum celavi.* DA. *Quid est?* SI. *Scies; nam prope tibi jam credo.* DA. *Tandem, qui sim, cognovisti.* SI. *Nuptiæ, quas dicebam me parare, non fuerant futuræ.* DA. *Quid? non?* SI. *Sed ea de causa simulavi eas mox faciendas, ut vos, quid animi haberetis ad eas, explorarem.* DA. *Quid ais?* SI. *Sic res se habet.* DA. *Vide.* *Nunquam ego intelligere potui te id simulare. Vah consilium prudens et cautum!* SI. *Audi: postquam*

EM. *Cur uxor non.* Sed Er. et G. F. recidunt τὸ *uxor*. Id. in Add. Hic versus diu vexavit interpretes, jam ab Erasmi ætate. Sed tolle illud *tu illum*, et iambicum tetrametrum habebis, quales sex priores. *Bent.* Accedunt Perl. Both. qui cum Bent. et Z. retinent τὸ *uxor*: ut et Br. qui legit *accersitur* cum Bent.—3 Ne 'Dave' in Thesi pæne sit mutum, loca post 'abs te.' *Bent.* Ita dant Both. Perl.—6 Plusculi Mss. et editorum probatissimi legunt, *Quid est?* Metrum postulat *Quid?* West. qui monet in Addendis G. ET. EM. legere *Quid est?* Absunt verba huj. vs. post 'dicam' a Guelf. 2. —7 Alii cum Do. *habeo jam tibi.* West. Illud *tibi*, quod versum adeo deformat, non est cum Faërno e quibusdam codd. evocandum. Ceterum, cum 'Tandem' habeat ictum in secunda, lege cum interrogatione, *Tandem cognosti qui siem?* Bent. Omnino sequitur Perl. Eo Bothius, ut omittat *tibi.* *Jam* pro *Nam* Guelf. 2.—10 Ut ictus sit in 'ego,' pone cum uno cod. *istuc*

## NOTÆ

2 *Jam advesperascit*] Ex ritu nuptiarum hoc dictum est. Noctu enim uxor ducebatur in domum mariti, prælatis facibus.

10 *Vah*] Interjectio est lætantis, irridentis, insultantis, mirantis, et blandientis, qualis hic est.

SI. Hoc audi: ut hinc te introire jussi, opportune hinc fit mihi obviam.

DA. Hem! numnam periimus? SI. Narro huic, quæ tu dudum narrasti mihi.

DA. Quidnam audio! SI. Gnatam ut det oro, vixque id exoro. DA. Occidi.

SI. Hem! quid dixti? DA. Optume inquam factum! SI. Nunc per hunc nulla 'st mora.

CH. Domum modo ibo; ut apparentur, dicam: atque huc renuntio.

SI. Nunc te oro, Dave, quoniam solus mihi effecisti has nuptias.

DA. Ego vero solus. SI. Corrigere mihi gnatum porro enitere.

DA. Faciam hercle sedulo. SI. Potes nunc, dum animus irritatus est.

*hinc te jussi introire domum, opportune Chremes mihi fit obviam.* DA. *Hem! nonne periimus?* SI. *Tunc narravi illi, quæ tu pridem dixisti mihi.* DA. *Quidnam ego audio?* SI. *Filiam ut det filio meo, oro; idque ægre precibus ab eo impetro.* DA. *Interii.* SI. *Hem! quid dixisti?* DA. *Optime, inquam, fecisti.* SI. *Nunc per Chremetem nulla dilatio est, quin nuptiæ fiant.* CH. *Domum modo ibo: ut nuptiæ apparentur dicam; atque ad vos, quid actum fuerit, celeriter renuntiabo.* SI. *Nunc te oro, Dave, quoniam solus mihi tuo consilio effecisti, ut hæ nuptiæ peragerentur.* DA. *Ego vero solus id quidem feci.* SI. *Posthac labora filium meum emendare.* DA. *Dabo sedulo operam, ut hoc faciam.* SI. *Potes nunc, dum animus ejus ira commotus est in Glycerium.* DA. *Fiet. Quiescas.* SI. *Age*

*ego quivi.* Bent. Sequuntur Both. Perl.—11 Al. *oportuit me.* Br. ad vocem 'opport.' Hæc glossa, ait Bruns, me valde mirum capit.—12 *Narro quæ, &c.* Alias *Narro huic.* Er. Versus gratia illud 'Hem' priori versui appone. *Bent.* Sic ediderunt Both. Perl. *Narra* Br. Guelf. 2. Vel *Narro,* ait glossa in Br. Atque hæc lectio vera, ait Bruns, est in edit.—13 Lege *audiam* in futuro ob sensum. *Bent.* Ita legunt Both. Perl. *Is* ante *gnatam* dat Br.—14 Τὸ *Hem* in R. deest. *Lind.* Lege *quid dixisti*, uti unus cod. primariæ notæ habet; atque *Hem* priori versui appone. *Bent.* cui imperanti paret Perl. *Factum est* Guelf. 2.—15 Sunt Mss. et editi veteres, in quibus est, *apparetur*, impersonaliter. *West.* Illud *apparentur*, sc. nuptiæ, est ineptum. Repone *apparetur*, impersonaliter. *Bent.* Sequitur Both. *Huic* pro *huc* Guelf. 2.—16 *Fecisti* Guelf. 3.—17 *Solus!* Both. *Solus?* Br. Perl. *Corrige* Br. qui leviter pungit post 'gnatum.' '*Natum* Guelf. 3. Sic cor-

## NOTÆ

12 *Hem! numnam periimus*] Interjectio metuentis: et hoc summisse Davus dicit.

17 *Ego vero solus*] Est repetitio secum irascentis.

DA. Quiescas. SI. Age igitur, ubi nunc est ipsus? DA. Mirum ni domi 'st.
SI. Ibo ad eum, atque eadem hæc, quæ tibi dixi, dicam itidem illi. DA. Nullus sum.
Quid causæ 'st, quin hinc in pistrinum recta proficiscar via?
Nihil est preci loci relictum. Jam perturbavi omnia:
Herum fefelli; in nuptias conjeci herilem filium;
Feci hodie ut fierent, insperante hoc, atque invito Pamphilo.
Hem astutias! Quod si quiessem, nihil evenisset mali.
Sed eccum ipsum video. Occidi.
Utinam mihi esset aliquid hic, quo nunc me præcipitem darem.

*igitur. Ubi nunc ipse est Pamphilus?* DA. *Mirum, si alibi est quam domi.* SI. *Ibo ad eum, atque eadem hæc, quæ dixi tibi, similiter illi dicam.* DA. *Omnino de me actum est. Quæ causa impedit, quin recta via proficiscar in pistrinum? Nullis precibus locus relictus est, quibus veniam impetrem. Omnia turbis permiscui; herum fefelli Simonem, ejus filium in nuptias præcipitavi, feci ut illæ fierent, nullo modo hanc rem sperante ac nolente Pamphilo. O subtiles astutias! quod si nihil movissem, et quietus sedissem, nihil accidisset mali: sed ecce Pamphilum ipsum video. Funditus perii. Utinam hic esset aliquod præcipitium in quod me dejicerem.*

rect. ex *natam.*' Perl.—20 *Dicam eadem illi.* R. *dicam idem illi.* Lind. Ut 'tibi' et 'illi' sit in ictu, præferenda est lectio unius cod. *tibi, quæ dixi, dicam itidem illi.* Bent. Sic dant Both. Perl. *Ibidem* Br. si Bruns recte notavit. Sed aliter sentio, cum glossa in Br. sit 'similiter.' *Hæc* abest a Guelf. 2.—22 *Tam* pro *Jam* Both.—25 Mss. plusculi cum Eug. legunt *astutia.* West. *Astutia* R. [et Br.] *Lind.* Al. *Em,* in fine prioris vs. *Perl.* Sic Br. Sed in fine prioris versus *Hem* dat Z. *Qui* pro *Quod* Br. *Hem astutia mea* Guelf. 2.—27 Versus hic Guyeto spurius, et Terentio indignus videtur, nulla addita ratione. Forte offendit illud 'quo.' Causa nulla est, quare loco moveatur versus, cum et Donatus agnoscat, et Mss. tueantur, et sententia sit apta desperanti, adeoque perturbato, ut, quid diceret, vix cogitaret. *West. Me nunc.* Sic invertit Bent. Hic vs. Guyeto subdititius esse videtur. Aliter Priscianus, qui, de metro disserens, hunc vs. contendit nihil referre, utrum per iambos an per trochæos metiamur. *Perl.*

## ACTUS III. SCENA V.

PAMPHILUS. DAVUS.

PA. UBI illic est scelus, qui me perdidit? DA. Perii. PA. Atque hoc confiteor,
Jure mihi obtigisse, quandoquidem tam iners, tam nulli consilii
Sum. Servon' fortunas meas me commisisse futili?
Ergo pretium ob stultitiam fero: sed inultum nunquam id auferet.
DA. Posthac incolumem sat scio fore me, nunc si hoc devito malum.
PA. Nam quid ego nunc dicam patri? negabon' velle me, modo

PA. *Ubi est sceleratus ille qui me perdidit?* DA. *Perii.* PA. *Atque hoc, confiteor, merito meo mihi accidisse; quandoquidem tam stolidus et imprudens sum. An oportuit fortunas meas me committere servo, levi, et garrulo? Ergo præmium fero stultitiæ meæ: sed impune id nunquam feret.* DA. *Si hoc periculum, quod imminet, nunc evito; sat scio, me posthac ab alio quovis liberum fore.* PA. *Sed quid ego nunc dicam patri? negabone me velle uxorem, qui modo pollicitus sum me*

1 *Ubi est il. sc.* G. *West.* Multi codd. addunt *hodie*, quod postea librarii, ut metro consulerent, ejecerunt, et interpolarunt *perdidit;* quod si abest, fit aposiopesis, quæ iracundo convenit: ut illud, 'Quos ego.' Deinde 'Perii' non est Davi, sed ipsius Pamphili. Denique illud 'Jure' appone huic ipsi versui primo. Igitur lege, *Ubi illic est? scelus, qui me hodie: perii: atque hoc confiteor jure.* Bent. Sequuntur Both. et Perl. nisi quod ille non interpungit post 'est.' *Perdidit* post *hodie* Guelf. 1. *Perdidit*, omisso *hodie* 2. *Perdidit* post 'me' 3.—2 *Nullius* Br. et cod. Romanus. Punctum maximum exhibet Br. post 'obtigisse.'—3 *Futuli* M. *West.* *Sum* ad finem prioris vs. transponunt Bent. Perl. Omittunt Gu. 2. et Both.—4 F. H. vel *Ego pr. ob st. f.* legend. vel in *Ergo* pyrrhichium statuend. præcipit. Quorum neutrum se satis approbat. Alii *a me auferet:* sine dubio perperam. *West.* Lege ex vett. edd. et uno cod. regio, *sed inultum id nunquam a me auferet.* Bent. Bent. *a me.* Itidem GM. *Perl.* Bentleium omnino sequitur Both. nisi quod dat *En* pro

### NOTÆ

1 *Ubi illic est scelus*] 'Illic' pronomen est comicum, et tritum usu vulgi. 'Scelus' pro scelesto. Sic Græci substantivo utuntur pro adjectivo. Dicitur 'ille scelus,' relatione non ad vocem 'scelus,' sed ad rem significatam, scilicet Davum.

2 *Tam nulli consilii*] Priscianus tradit in Institutionibus Grammaticis octo illa nomina, unus, ullus, uter, nullus, totus, solus, alius, et alter, Veteres inflectere consuevisse ut alia nomina primæ et secundæ declinationis.

Qui sum pollicitus, ducere? qua fiducia id facere audeam?
Nec, quid me nunc faciam, scio. DA. Nec quid de me: atque id ago sedulo.
Dicam, aliquid jam inventurum, ut huic malo aliquam producam moram.
PA. Ohe. DA. Visus sum. PA. Ehodum, bone vir, quid ais? viden' me tuis consiliis
Miserum impeditum esse? DA. At jam expediam. PA. Expedies? DA. Certe, Pamphile.
PA. Nempe ut modo. DA. Immo melius, spero. PA. Oh, tibi ego ut credam, furcifer?

*ipsi obsecuturum? Qua confidentia id facere audeam? Nec, quid nunc de me faciam, scio.* DA. *Nec ego quoque, quid de me faciam: etsi ego id ago diligenter, ut sciam quid de me facere possim. Dicam Pamphilo me aliquid jam inventurum, ut huic malo nuptiarum aliquam dilationem temporis afferam.* PA. *Oh.* DA. *Visus sum a Pamphilo.* PA. *Ehodum, bone vir, quid ais? Videsne me miserum esse impeditum tuis consiliis, quibus me in has nuptias conjecisti?* DA. *At jam expediam.* PA. *Expedies?* DA. *Certe id efficiam, Pamphile.* PA. *Nempe ut modo expedivisti.* DA. *Immo melius, ut spero.* PA. *Oh furcifer! Egone tibi credam?*

*Ego* Bentleii.—6 *Nam.* Sic Do. Al. *Sed.* Perl. Punctum, quod edd. dant post 'me,' Br. dat post 'modo.'—7 *Sum pollicitus ducere.* Ita vulgo junctim editur. Clarior vero erit sententia, et propior ad mentem Terentii, commate inserto post 'pollicitus.' *West.* Junctum edunt Bent. Both. Perl. cum Br. Ad vocem 'fiducia' sic notat Bruns: 'Litura post hanc vocem, et vestigia supersunt vocis *facere*, quam præferunt editt.'—8 *Nec quid de me.* Ita exhibent pleræque editiones. Aliæ, *nec quidem me.* Rursus aliæ, in quibus est Juntina: *nec me quidem.* Elegantius erit, si repetantur Pamphili verba, sine ulla immutatione. Id vidit Guy. rescribens: *Nec quid me nunc faciam, scio.* DA. *Nec quid me.* M. et ed. Ven. 1490. *Nec quid de me nunc faciam, scio.* DA. *Nec quid de me.* Magis comicum videtur absolutum *me.* West. Lege *Nec quid me, a. i.* Venustas a repetitione tota est. *Bent.* *Nec de me equidem* Mur. et Sandby. *Nec quid me; at id* Both. *Nec de me et equidem* J. Bentleium sequitur Perl. *Nec quidem me, atque id* Br. Z. *Nec* abest a Guelf. 2. quem cum Guelf. 3. legere *de me* monet Perl.—9 R. *Dicam aliquid me inveni.* Lind. Pro *jam* habent *me* V. Bas. et duo e nostris veterrimi: recte. *Bent.* Fa. ex libb. *jam me.* Perl. qui sequitur Bentleium. *Me jam* Br. *Me* male abesse ab edd. censet Bruns. Ceterum notat glossa in Br. ad vocem 'moram:' 'Vel?' Interrogatio, ait Bruns, convenit consilio ancipiti quo se hærere aiebat.—10 Pro *Ohe* scribe *Oh*, atque *agis*, quod duo codd. habent, pro *ais*, ut *quid agis?* sit ipsa ironia, sicut 'bone vir.' *Bent.* Ad vocem *Ohe* Perl. notat: 'Var. in libb. *Ohe, Oh, Heo, Ehodum.*' *Oh* dat Both. *agis* Perl. Pro *Ohe* habet Br. *Heo*, et pro *Ehodum* habet *Heo dum.* '*Ais* pro *agis* Guelf. 3. Ita centies.' *Perl.*—11 *Misere* dat Both.—12 *Hoc*

## NOTÆ

10 *Ehodum*] Interjectio ad se vocantis.

12 *Oh*] Admirantis est, cum contemtu, ut mox infra: 'Oh! tibi ego ut credam, furcifer?'

Tu rem impeditam et perditam restituas? hem! quo fretus siem,
Qui me hodie ex tranquillissima re conjecisti in nuptias.
An non dixi hoc esse futurum? DA. Dixti. PA. Quid meritus? DA. Crucem.
Sed sine paululum ad me redeam: jam aliquid dispiciam. PA. Hei mihi.
Cur non habeo spatium, ut de te sumam supplicium, ut volo?
Namque hoc tempus, præcavere mihi me, haud te ulcisci, sinit.

*Tu rem tot difficultatibus implicatam et desperatam restituere poteris? Hem, quo homine innixus sum, qui me hodie ex tranquillissimo statu in has nuptias molestas conjecisti! Annon dixi hoc malum eventurum esse?* DA. *Dixisti.* PA. *Qua pœna dignus es?* DA. *Cruce. Sed paululum permitte ut recipiam animum: jam aliquod consilium disquiram.* PA. *Hei mihi! cur non habeo spatium temporis ad te puniendum, ut volo? nam hoc breve tempus permittit mihi consulere rebus meis, non de te pœnas sumere.*

*tibi* G. ET. *West.* A, B, uterque Gu. et Hel. *Hoc* exhibent pro *Oh.* Nil muto. *Both.*—13 Mss. quidam, *fretus sum:* fortasse rectius. Er. τὸ *hem* extra metrum esse additum autumat. *West.* Versus exigit *sim* pro *siem.* Bent. Sic dant Perl. Both. *Restitues* Guelf. 2.—15 Scribendum est *meritu's,* ut *es* cum *meritus* coalescat. *Bent.* Aliqui libb. iique antiquiores, ut Fa. commemorat, non habent verb. *es,* nec Do. quidem. At Bent. invenit *es* in suis libb. sed monet scribend. *meritu's.* Quanquam C. G. I. qui leg. *meritus,* hab. a manu sec. ascripta hæc: Participia pro verbis ponunt Attici: quod frequenter Latini faciunt. *Perl.* qui Bent. sequitur. *Ego* post 'dixi' Guelf. 3.—16 L. antiq. *paul. sine.* Vulg. *ut redeam.* Abest *ut* a mult. libb. Id quod more Terent. obvium est fere ubique. *Perl.*—17 Leidd. unus: *Quod non h.* Guy. malebat, *Cum non h.* quomodo etiam est in Tr. et edd. quibusdam vetustis. *West.* Unus e nostris recentior *Cur non h.* Retineri potest vulgare *Cum.* Bent. *Cur,* quod præferunt A, B, Gu. 2. Hel. non mihi magis recipiend. videtur quam Anglo erudito. *Both.* *Cum* dant Br. Z. Perl.—18 In ed. 1469. est: *Namque hoc tempus præcavere mihi me monet, haud te ulcisci sinit.* Ex glossa scilicet. *West.* *Sinit* cum turbet sensum, audacter repone *monet.* Bent. *Monet* Pal. Glossam sapit. *Perl. ad vocem 'præcav.'* *Mihi, me haud* Br.

# ACTUS IV. SCENA I.

CHARINUS. PAMPHILUS. DAVUS.

CH. HOCCIN' est credibile, aut memorabile,
Tanta vecordia innata cuiquam ut siet,
Ut malis gaudeant, atque ex incommodis
Alterius sua ut comparent commoda? ah!
Idne 'st verum? immo id est genus hominum pessimum,
In denegando modo quis pudor paululum adest:
Post, ubi tempus promissa est jam perfici,

CH. *Hocne credi aut verbis exprimi potest, ut tanta vesania cuiquam a natura insita sit; ut malis gaudeat aliorum, atque ex incommodis sua capiat commoda? Ah, idne est verum? certe genus id hominum est deterrimum. Si quid rogentur, tunc his tantummodo paululum in denegando pudoris est: postea, ubi tempus est id, quod promiserunt, præstari, tunc necessario animum detegunt, audendo cum timore*

1 Ut versus constet totus e dactylis, legi debet *Hoccine credibile;* quæ lectio reperitur in cod. Academico Prisciani 900. annorum. *Bent.* Sic Gov. et Both.—3 Mss. quidam, *gaudeat.* Et mox, *comparet.* Ita et cum Junt. nonnullæ edd. vetustæ, etiam anni 1469. *West.* G. ET. EM. *gaudeat* et *comparet:* pro quo tamen in EM. est *computet.* Id. in Add. *Gaudeat* R. *Lind.* Do. V. Bas. et unus e nostris habent recte *gaudeant, comparent.* Alii *gaudeat, comparet.* Bent. *Gaudeant* ex melioribus libris legendum pro *gaudeat.* R. D. *Gaudeat* GM. *Perl. Gaudeat alienis atque* Br. Notat Bruns: '*Alienis* superscriptum non literis, quibus glossæ exarari solent, sed majoribus.'—4 *Ut comparet comm.* R. *Lind. Comparet* Br. *Uti* Gov.—5 Both. legit *Idne vero? immo id est pessumum h. g.*—6 Pet. recte legit *paulum,* ut creticus fiat. Atque *in* appone superiori versui. *Bent. In* omittit Both. dividit *deneg.* in *De neg.* et dat *paulum.* In fine huj. vs. notat glossa in Br. 'Vel?' De quo ita Bruns: Non cepit mentem Poëtæ, qui interrogat.—7 Antiqui libri, cum quibus Do. con-

## NOTÆ

3 *Ut malis gaudeant*] Alii, *gaudeat* legunt. Si *gaudeant* legas, cum Terentius dixisset 'cuiquam,' numerus erit pluralis pro singulari: ut alibi idem Poëta: 'Si quisquam est, qui *placere se studeat* bonis Quamplurimis, et minime multos lædere: In his Poëta nomen profitetur suum.' Sic Plaut. in Curcul. Act. I. Sc. 5. 'Sua quisque habeant, quod suum est.' Virg. 'Quisque suos patimur manes.' Iterum Plaut. in Captivis: 'Ubi quisque vident, eunt obviam:' sunt enim signa universalia 'quisque,' 'quisquam,' 'quicumque.'

6 *Denegando modo quis pudor p. a.* [*est paululum*] Don. *queis pudor paululum adest.* Et hic est sensus: Quibus pudor solummodo adest in denegando ea, quæ ab his petuntur: postquam polliciti sunt, et tempus est promissa perfici, tunc necessario se aperiunt, timide tamen: sed res, quam promissam dare nolunt, cogit eos hanc denegare.

**Tum coacti, necessario se aperiunt:**
**Et timent: et tamen res cogit denegare.**
**Ibi tum eorum impudentissima oratio est:**
**Quis tu es? quis mihi es? cur meam tibi?**
**Heus, proximus sum egomet mihi. Attamen ubi fides?**
**Si roges, nihil pudet: hic, ubi opus est,**
**Non verentur: illic, ubi nihil opus est, ibi verentur.**
**Sed quid agam? adeamne ad eum, et cum eo injuriam hanc expostulem?**

*quodam; et tamen, pudore abjecto, res petita, quam dare nolunt, cogit eos denegare. Tunc eorum oratio impudentissima talis est: Quis tu es? Qua necessitudine mihi conjunctus? Cur meam rem tibi dem? Heus, licet mihi sis proximus, tamen ipse mihi sum proximior. Quod si eos roges: Ubi est fides quam mihi dederas? tunc nullo pudore afficiuntur. Hic, ubi opus est, postquam jam promiserunt, vereri fidem datam frangere, non verentur: illic, ubi nihil opus est, vereri petita denegare: cum nondum promiserunt, ibi verentur. Sed quid agam? adeamne Pamphilum? et cum eo conquerar de injuria, quam mihi facit, accipiens Phi-*

cordat, omittunt *est*. Bent. qui cum Br. et Both. id omittunt. *Est prom.* Z. —8 *Coacti* omittit Gov. et vult *aperiunt, timent, et cogit res eos Tum deneg.* Illa verba *Et timent* ad finem huj. vs. transfert Z.—9 *Cogit.* Alias *premit.* Deest aliquid metro. *Er.* Variant Mss. et editi. In quibusdam, *res premit denegare;* in aliis, *res premit eos denegare.* Sed nescio quomodo non placet τὸ *premit;* primum, quod Terentianum non est; tum, quod Antesignanus, editor ἀκριβέστατος, exhibuit *cogit;* denique quod hæc vox elegantius infertur post τὸ 'coacti.' M. *res cogit ea eos denegare.* Ed. 1469. *res eorum premit.* West. *Et tamen res eos premit denegare* G. Schottus Nod. IV. 18. mavult *tandem* pro *tamen.* Id. in Add. *Premit* R. ut et in aliis vett. *Lind.* Fa. in Vi. pro *cogit* invenit *premit:* quod recepit Bent. consentientibus suis. *Zeun. Premit* Br. Notat Bruns: 'Superscriptum 'vel pro,' quod non intelligo. Nam *promit* plane huc non quadrat.' 'GM. sup. script. *cogit.*' Perl. qui dat *premit* cum Both. Hic τὸ 're' in fine ultimi verbi huj. vs. transfert in vs. sequentem. *Premit eos* Guelf. 1. 2. habere monet Perl.—11 Post 'tu' pone *homo,* et post 'cur' desiderat versus *ego.* Bent. *Cum* pro *cur* habet Z. Sic legit hunc et seq. vs. Bothius: *Tu quis es? quis mihi es? cur tibi meam? heus, mihi Proxumus sum egomet! Attamen ubinam fides?*—12 *Ubi fides?* Cum interrogationis nota expressi, quod emphasis dicti id requirere videretur. *West. Ubi fides, Si roges? nihil* Br. De hoc sic Bruns: 'Edit. ponunt signum interrog. post 'fides.' Sic fortasse olim in Ms. sed mutatum, ut expressimus, neque id male.' '*Heus* pertinet ad finem antecedentis.' *Bent.* '*Heus* Bip. priori vers. annectunt, Muretum secuti.' *Perl. Fides est* Guelf. 2.—13 Scribe *pudent,* quod est antiquum. Constitue versum sic: *attamen, ubi fides, Si roges, nil pudent, hic ubi opust: illic ubi Nil opust, ibi verentur.* Bent. Sic Bothius: *Si roges, nil pudent: Hic, ubi opus est, non verentur; illi, ubi nil opus, ibi verentur.* '*Pudet.* Al. add. *illos.*' Perl.—14 Illud *Non verentur,* quod in perantiquo nostro, in regio ap. Lind. et apud Eug. abest, dele. *Bent. Non. Illic* Br. Notat Bruns: 'Edit. add. *verentur:* quod tanquam glossa in Ms. superscriptum est. Lectionem codicis nostri Lind. et Bent. in Mss. suis invenisse videntur. Non enim satis accurate eam exscripserunt.' Gov. vult: *Nihil verentur: illic, ubi verentur, ibi non est opus.* Abest *ibi* a GM.—15 Vulgo *et cum*

Ingeram mala multa? atque aliquis dicat: Nihil promoveris.
Multum: molestus certe ei fuero; atque animo morem gessero.
PA. Charine, et me, et te imprudens, nisi quid Di respiciunt, perdidi.
CH. Itane, imprudens? tandem inventa 'st causa: solvisti fidem.
PA. Quid tandem? CH. Etiam nunc me ducere istis dictis postulas.
PA. Quid istuc est? CH. Postquam me amare dixi, complacita est tibi.
Heu me miserum! qui tuum animum ex animo spectavi meo.
PA. Falsus es. CH. Nonne tibi satis esse hoc visum solidum est gaudium,

*lumenam in uxorem, contra quam mihi promiserat? Injiciam in eum multa maledicta. Quodsi quis dicat: Nihil profeceris; Multum, respondebo. Saltem, si nihil proficiam, molestiam ei exhibuero; atque animo obsecutus fuero.* PA. *Charine, et me et te, imprudens et insciens, nisi nos Dii in hac re juvent, perdidi.* CH. *Itane imprudens fecisti? Tandem invenisti prætextum fallaciæ. Præclare fidem datam liberasti scilicet.* PA. *Quid tandem vis dicere?* CH. *Etiamne quæris me istis dictis tuis fallere?* PA. *Quidnam istud est, quod mihi objicis?* CH. *Postquam me amare dixi Philumenam, statim etiam placuit illa tibi. Heu me miserum, qui tuum animum ex meo æstimavi!* PA. *Erras valde, Charine, qui sic de meo ingenio judices.* CH. *Nonne tibi visum est satis hoc esse integrum gaudium; nisi me*

*eo.* Gu. 2. *ut cum eo.* Neutrum horum mihi videtur genuinum. *Both.* qui dat *aut.*—16 Guy. solicitat τὸ *atque,* reponens *at.* Malim, si quid mutandum, *atqui.* West. *Atque* non placet. Nam *atqui* hab. vet. ed. quod idem servit objectioni. *Perl.* Vulgo *atque:* sed vett. edd. *atqui:* quod melius. *Both. Atqui* vult et Gov. Non interrogant post ' multa' Br. et Perl.—17 Ne temere trochaicos duos iambicus excipiat, mutetur *Multum* in *Nil?* Bent. Vulgo seorsim ponitur *Multum:* sed Gu. 1. recte sequentia adjungit. Alter quoque Gu. *Multo molestus.* Both. Adjungit et Gov. et Br. qui dat *in* ante ' animo.' —20 Mss. quidam et editorum vetustissimi, etiam anni 1469. *seducere.* Alii, *subducere.* West. Codd. recentes, auctore Faërno, habent *seducere;* antiqui vero, *ducere,* quod placet. Ceterum versus gratia lego: *Quid ita tandem? Etiam me dictis ducere istis postulas?* Bent. *Qui* pro *Quid* Both. qui interrogationis signum exhibet post ' postulas' cum Br. qui dat *seducere* cum Guelf. 1. 3. Interrogationem approbat Bruns.—23 Si legas *Non,* versus erit octonarius trochaic. catalect. *West.* Ne sit versus impeditus et inconcinnus, sub-

NOTÆ

20 *Ducere*] Pro, fallere. Græci *ὑπάγειν* eadem significatione dicunt. Alii *seducere* legunt.

Nisi me lactasses amantem, et falsa spe produceres?
Habeas. PA. Habeam? ah! nescis, quantis in malis verser miser,
Quantasque hic suis consiliis mihi confecit solicitudines,
Meus carnifex. CH. Quid istuc tam mirum est, de te si exemplum capit?
PA. Haud istuc dicas, si cognoris vel me, vel amorem meum.
CH. Scio: cum patre altercasti dudum: et is nunc propterea tibi
Succenset: nec te quivit hodie cogere, illam ut duceres.
PA. Immo etiam, quo tu minus scis ærumnas meas:
Hæ nuptiæ non apparabantur mihi:
Nec postulabat nunc quisquam uxorem dare.
CH. Scio: tu coactus tua voluntate es. PA. Mane.
Nondum scis. CH. Scio equidem illam ducturum esse te.

*amantem promissis fovisses, et spe falsa detineres? Habeas tibi illam.* PA. *Habeam? Ah nescis quantis in malis positus sim miser: quantasque molestias atque ægritudines mihi creaverit Davus, hic meus carnifex.* CH. *Quid istud mirum est, si te imitatur?* PA. *Si cognoveris vel me, vel amorem meum erga aliam, quam Philumenam, non istud dicas.* CH. *Sat scio, tu patri tuo jam pridem repugnasti: et is nunc propterea tibi nunc irascitur, nec te potuit cogere, ut Philumenam uxorem duceres.* PA. *Immo etiam rem ignoras, quo minus cognoscis miserias meas; hæ nuptiæ non apparabantur mihi, nec quisquam vel Simo vel Chremes de Philumena mihi danda cogitabant.* CH. *Scio; nemine jubente, tua voluntate coactus es.* PA. *Mane: audi: nondum scis, ut res se omnino habeat.* CH. *Scio equidem te*

lata interrogatione, lege—*Non satis tibi esse hoc solidum visum'st gaudium.* Bent. Bentleius *Non.* Itidem Er. *Perl.* Sic et Both. sine interrog.—25 'Habeam' sine interrog. Br. sed cum puncto maximo. 'Vulgo *ah nescis.* Sed A *ahah,* quod *ah an* fuisse puto.' *Both.* qui ita edidit.—26 *Confecit.* Guy. pro *conflavit,* quomodo jam Donati ætate lectum, *conflat.* Si *conflet* reposuisset, ἀνακόλουθον post 'verser' vitasset. *West.* Libri omnes legunt *confecit.* Bent.—27 *Q. i. t. m. est? de te ex. capit* G. *West.* Tolle *est,* quod idem Eug. nescit. *Bent.* qui sibi obsequentem habet Bothium. *Dicas* post 'istuc' Guelf. 3.—28 *Cognoveris* Guelf. 2. Omittit Guelf. 1. prius *vel.*—31 *Quo tu minus scis.* Tuenda hæc lectio, ex consensu Mss. et editorum codicum, contra Guyetum reponentem: *quo scias magis.*—32 *Hæc* ap. Do. recte, more Veterum. *Bent.* Do. legit *Hæc:* et solebant Veteres 'Hæc' pro, Hæ, dicere. *R. D.* C plane, *Hæc,* antique et vere. *Both.*—34 In l. antiq. non est *tu:* quod pronom. Fa. interposuit. *Perl.*—35 Pal. a. Romanus ap. G. F. *Nondum etiam scis:* recte. Illud *illam* versus respuit. *Bent.* *Nondum scis.* *Equidem, duc-*

NOTÆ

26 *Mihi confecit solicitudines*] Alii, *conflavit.*

29 *Scio: cum patre altercasti dudum*] Ironia.

PA. Cur me enicas? hoc audi: nunquam destitit
Instare, ut dicerem, me esse ducturum, patri:
Suadere, orare, usque adeo donec perpulit.
CH. Quis homo istuc? PA. Davos. CH. Davos! PA. Davos omnia.
CH. Quamobrem? PA. Nescio: nisi mihi Deos satis
Scio fuisse iratos, qui auscultaverim.
CH. Factum hoc est, Dave? DA. Factum. CH. Hem! quid ais, scelus?
At tibi Di dignum factis exitium duint.

*illam ducturum.* PA. *Cur me dictis enecas? Hoc audi. Hic nunquam cessavit me urgere ut patri dicerem me ducturum, suadere, orare, eo usque, donec me tandem impulit invitum ad id faciendum.* CH. *Quis homo te ad hoc impulit?* PA. *Davus.* CH. *Davus?* PA. *Davus omnia omnino turbavit.* CH. *Quamobrem?* PA. *Nescio ob quam causam adeo turbavit omnia; nisi quia Dii, sat scio, mihi irati fuerunt, qui ei aures præbuerim.* CH. *Hocne factum est a te, Dave?* DA. *Factum.* CH. *At te Dii perdant, ut meritus es. Eho, dic mihi; si omnes hunc*

*turum illanc esse te* legit Both.—36 Al. *enecas.* Perl. Sic Br. Notat Bruns: 'Edit. *enicas*, male.'—37 Mss. quidam: *me duct. esse.* West. *Inst. ut, me ducturum, pat. dicerem* Both.—39 CH. *Davos!* Cum admirationis signo expressi contra ac fieri solet; cum quod Donatus id monet, tum quod ipse sensus postulat. Præter Mss. alios etiam duo Leidd. et M. *Davos interturbat.* Alii, *Interturbat omnia:* sic ed. 1469. Rursus alii: *Davos interturbat omnia.* Ita et Bodl. Donatus omissa voce *Davos* tantum *interturbat*, quod plusculæ edd. veteres imitatæ. In aliis Codd. est, *Davos omnia*, quod genuinum videtur, ἐμφατικώτερον certe est; neque dubitem, τὸ *interturbat* ex annotationibus irrepsisse. *West.* Dele *interturbat* tanquam glossema. *Bent.* Punctum maximum habet Br. post alterum 'Davos:' et cum Guelf. 2. *interturbat* pro *omnia*. Notat Bruns: 'Edd. 'Davos' cum signo interr. quod male excidit ex cod. *Davus* ante *intert.* ed. Zeun. omitt. Dedit West. *Dav. omnia*: sed dura est ellipsis.' '*Interturbat*,' ait Gov. 'esse interpretis affirmare ansim:' et hanc et duos seqq. vss. dividit eo modo quo West. At Bent. Both. Perl. cum Br. hos vss. in duos reducunt, et primum claudunt cum voce 'Nescio.' Ceterum sic dat hunc vs. Bentleius: *Q. h. i.* PA. *Davos.* CH. *Davos? quamobrem?* PA. *Nescio.* Eum sequitur Perl. Bothius quoque, excepto quod *interturbat* legit post 'istuc.'—40 *Satis scio* elegantius abest, et *ei* abundat. *Bent.* Tollit Bent. *satis scio* audacter. Quanquam Terent. more 'nisi' ubique jungitur verbo finito, non infinito. *Perl.* Vulgo *Interturbat* (*omnia* addunt A et Gu. 1. quod ascriptum, postquam sedem legitimam mutasset suam vox *interi.*) CH. *Quamobrem, &c.* Bent. delet *intert.* quasi glossema, et *satis* et *scio*: sed rei convenit vehementius inferri metrum. *Both.*—41 *Qui auscultaverim.* Ita edd. pleræque omnes vetustæ, Junt. Aldina, R. Stephani, aliæ. Vulgo: *qui auscultaverim ei*, quomodo Leidd. unus, vel, *qui ei auscultaverim.* Malaspina ad Cic. Att. XI. 6. *qui illum auscultaverim:* quæ varietas facit, ut credam, sententiam sine pronomine rotundiorem esse et elegantiorem. *West.* *Ei* dant Guelf. 2. et Z.—42 Libb. antiquiores omnes, *Factum est hoc*; et mox pro *Factum*, Pet. *Factum est.* Utrumque recte. *Bent.* Gu. 1. *Factum hoc est a te, Dave?* ex int. *Both.* Bentleium sequitur

Eho, dic mihi, si omnes hunc conjectum in nuptias
Inimici vellent: quod, nisi hoc, consilium darent?
DA. Deceptus sum, at non defatigatus. CH. Scio.
DA. Hac non successit, alia aggrediemur via.
Nisi id putas, quia primo processit parum,
Non posse jam ad salutem converti hoc malum.
PA. Immo etiam: nam satis credo, si advigilaveris,
Ex unis geminas mihi conficies nuptias.
DA. Ego, Pamphile, hoc tibi pro servitio debeo,
Conari manibus, pedibus, noctesque et dies,
Capitis periclum adire, dum prosim tibi.
Tuum 'st, si quid præter spem evenit, mihi ignoscere.
Parum succedit quod ago: at facio sedulo.

*inimici in has nuptias, quas aversatur, conjicere vellent, quid nisi hoc, quod dedisti consilium, ei darent?* DA. *Deceptus sum eventu, at non defatigatus, ut rem in melius referre desperem.* CH. *Scio, scilicet.* DA. *Hac ratione res non successit; alia aggrediemur: nisi putas, quia primo parum feliciter evenit, non posse hoc malum jam ad salutem referri.* PA. *Immo vero, puto id posse fieri: nam etiam credo facile, si diligentem operam dederis, ex unis duas mihi conficies nuptias.* DA. *Ego, Pamphile, cum tuus sim servus, hoc tibi debeo; conari totis viribus, noctesque diesque mortis periculo me exponere, dummodo tibi utilitatem afferam. Te vero convenit, si quid contra expectationem tuam evenit, mihi ignoscere. Si parum successit,*

Perl. et ita Both. nisi quod non invertit *hoc est.* Ea verba invertit Br. qui dat *ho* ante 'scelus.'—43 Mss. *Ut tibi.* Lind. *Utinam* post 'tibi' Guelf. 2.—45 *Inimici ejus.* Ita ex Ms. editum: tamen in R. et aliis τὸ *ejus* non habetur. *Lind.* Ne versus duriter incedat, pro *quod, nisi* lege *quidni.* Bent. Accedunt Perl. Both.—46 Mss. quidam *defetigatus.* Alii, *delassatus.* West. *Defetigatus* Bent. Both. cum Br. cujus glossa dicit: 'Lassatus: alii fatigatus.'—47 M. *aggrediamur.* Atque ita Bœcleri omnes scripti codices: ex impressis 1469. Ven. 1490. et Fabrini. *West.* Codd. superstites omnes, *aggrediemur.* Bent.—48 Lege *Nisi si id.* Bent. Morem gerit Both.—49 Lege numerose magis, *Non jam ad salutem posse, &c.* Bent.—51 *Unicis* Guelf. 2.—55 *Eveniat* G. *West.* Metri ratio *évenit,* non *evénit,* efflagitat. *Bent.* Hoc cf. cum Do. Sic dat Bothius: *pr. spem, mihi te ign.*—56 Vi. et alii antiqui codd. *succedit,* recte, non *successit.* Bent. Ad vocem 'sedulo' Perl. monet: 'GM. in marg. 'saltem.' Ex eod. cod. totam fere aliam periodum transcribo hanc: *Parum si succedit, quod ego ... aut facio sedulo; aut* (saltem) *tute melius aliud reperi, aut me m.*

## NOTÆ

43 *At tibi Di*] 'At' principium est increpationi aptum. Virg. II. Æn. 'At tibi pro scelere, exclamat, pro talibus ausis,' &c. Horat. 'At, o Deorum quisquis in cælo regis Terras et humanum genus.'

44 *Dic mihi*] Semper hoc 'dic mihi' injuriosum est, aut curiosius interrogantis, ait Donat. in hac fabula, et in Hecyra. Virg. 'Dic mihi, Damœta.' Inducitur Menalcas amare interrogans Damœtam.

Vel melius tute reperi: me missum face.
PA. Cupio: restitue, in quem me accepisti, locum.
DA. Faciam. PA. At jam hoc opus est. DA. Hem! st, mane: concrepuit a Glycerio ostium.
PA. Nihil ad te. DA. Quæro. PA. Hem! Nunccine demum? DA. At jam hoc tibi inventum dabo.

*quod ago, at facio ex animo, et bona fide. Vel, si opera mea tibi non placet, tu aliud melius reperi; me vero abire jube.* PA. *Cupio. Tu vero in eum statum me restitue, in quo eram, antequam patri promisissem me uxorem ducturum.* DA. *Faciam.* PA. *At jam opus est, statim te hoc facere.* DA. *Hem, st mane. Glycerii ostium concrepuit.* PA. *Hoc nihil ad te pertinet, qui attentus esse debes consilio excogitando.* DA. *Id quæro.* PA. *Hem, an hoc tandem agis?* DA. *At jam hoc inventum tibi dabo.*

*f.'*—57 Notat Fa. in quibusdam libris legi, *Vel melius tu aliud reperi.* Atque ita est in edd. Aldinis, R. Stephani et Joh. Fabrini; ed. autem 1490. et Junt. 1505. sed et Bodl. *Vel melius tute aliud reperi.* West. Omnes Faërni et nostri, *tute*, recte; plerique etiam addunt *aliud*, male. *Bent.* *Tute aliud reperi* Br. Guelf. 2. sed 1. *aliud melius.*—58 Citat Fa. ex libris antiquis: *restitue, quem a me accepisti locum.* Et ita est in Bodl. [G. EM.] Cum qua lect. convenit paraphrasis Donati. Sed et Eug. perpetuus Donati imitator ita legit, ut et Junt. annorum 1505. et 1565. Leidensium unus: *quo me accepisti loco.* Præstat autem lectio vulgata, quanquam græcissans. *West.* Recentiores *in quem*, sed vetustiores recte omittunt *in.* Bent. In optimis membranis legitur *restitue quem a me accepisti locum;* quam lect. Bent. confirmat ex Phorm. Prol. vs. 34. Verum nec altera lectio spernenda, *restitue in locum.* R. D. Bent. omittit *in* cum Br. Z. Perl. Both. et cum iis dat *a me.*—59 Omnes codd. *Hem sed.* Igitur, ne *sed* elegans pereat, et versui consulatur, sublatis *Hem* et *mane*, substituimus *hinc.* Omnes fores, quæ in Fabulis memorantur, intra scenam erant, et eam versus aperiebantur. Lege igitur, *Sed concrepuit hinc, &c.* Bent. Dat Bothius: *Faciemus ... Hem! Set mane: con. ost.* Dat Br. *Hem. Sed mane.* Bodl. *a Gl. crep. ost.*—60 Cod. insignis, *Hem nuncne demum?* recte. *Bent.* Assentit Both. In Guelf. 2. *Quamobrem?* ante 'Quæro.'

## NOTÆ

59 *Hem! st, mane*] *St*, si legatur, indicit silentium. Nam *st* sibili sunt silentium imperantes. Plaut. in Epid. Act. II. Sc. 2. 'St, St, habete animum bonum.'

*Concrepuit a Glycerio ostium*] Ablativus cum præpositione 'a' est loco genitivi, quod frequens est Terentio.

## ACTUS IV. SCENA II.

### MYSIS. PAMPHILUS. CHARINUS. DAVUS.

My. Jam, ubi ubi erit, inventum tibi curabo, et mecum adductum
Tuum Pamphilum: tu modo, anime mi, noli te macerare.
Pa. Mysis, quid est? My. Hem, Pamphile, optume te mihi offers. Pa. Quid est?
My. Orare jussit, si se ames, hera, jam ut ad se venias;
Videre ait te cupere. Pa. Vah! perii: hoc malum integrascit.
Siccine me atque illam opera tua nunc miseros solicitarier:
Nam idcirco arcessor, nuptias quod mihi apparari sensit.
Ch. Quibus quidem quam facile potuerat quiesci, si hic quiesset.

My. *Jam tuum Pamphilum, ubicumque is erit, curabo, ut brevi inveniam, et mecum tibi adducam. Tu tantum modo, anime mi, o Glycerium! noli te solicitudine macerare.* Pa. *Mysis, quid est?* My. *Hem, Pamphile, opportune mihi obvius fis.* Pa. *Quid est?* My. *Hera te me orare jussit, ut, si se ames, jam ad se venias. Ait, se cupere te videre.* Pa. *Vah, perii. Hoc malum, nempe, hæc animi anxietas propter metum nuptiarum, ex integro me cruciat. Itane oportet me atque illam, tua opera, nunc miseros solicitari? Nam idcirco a Glycerio accersor, quia nuptias mihi apparari audivit.* Ch. *A quibus quidem nuptiis liberi et quieti esse potuimus, si Davus quievisset, nec suis dolis omnia perturbasset.* Da. *Age, si*

1 Alii *Jamjam*. West.—2 Colloca *modo tu*, et versus salvus erit. *Bent.* Sic edidere Both. Perl.—3 In G. ET. EM. personæ ita ordinantur: Pa. *Mysis.* My. *Quid est?* In iisd. libb. versu seq. *ad sese* legitur. *West.* Versus constat, si legas *opportune te*. Er. Pone Pa. *Mysis.* My. *Quis est? ehem, Pamphile, opportune te:* deletis ultimis, *Quid est?* Nam *Quis* habet unus cod, *Ehem* monosyllabon præfer τῷ *Hem*, quod est indignantis vel conturbati. *Opportune*, ut Adel. III. 2. 24. quod sæpe permutatur cum *optume*, ob similitudinem, *ŏptune* et *optume*. Denique *Quid est* a correctoribus ortum est ad versum supplendum, postquam vitiose legerunt *optume*. Bent. Sic legit Bothius: Pa. *Mysis!* My. *Quis est? Hem, te optume mihi, Pamphile, offers!* Pa. *Quid id est?* Perl. edidit: Pa. *Mysis!* My. *Quis est? ehem!* Dat Br. Pa. *Mysis.* My. *Quid est? hem.*—4 *Illa* post *se* Guelf. 1. *Sese* Br. Z. Bent. Both.—6 Gov. et Glar. *solicitari:* ne acatalecticus inter catalecticos ponatur. Unde et F. H. in dimetiendo hoc vs. ultimum *er* omittendum esse præcipit. *West.* Lege, ut versus postulat, *solicitari*. Bent. Tollunt paragogen Bent. Mur. *Perl.* Sic et Perl. et Both. Interrog. signum dant Br. et Perl. admirationis Both. post *solicit.* Hoc probat Bruns. —7 *Accersor* Br. et Bent.—8 Mss. quidam et editi *poterat*. West. Antiqui codd. pro

DA. Age, si hic non insanit satis sua sponte, instiga. MY. Atque ædepol
Ea res est; propterea que nunc misera in mœrore est. PA. Mysis,
Per omnes tibi adjuro Deos, nunquam eam me deserturum:
Non, si capiundos mihi sciam esse inimicos omneis homines.
Hanc mihi expetivi, contigit: conveniunt mores. Valeant,
Qui inter nos discidium volunt. Hanc, nisi mors, mihi adimet nemo.
CH. Resipisco. PA. Non Apollinis magis verum, atque hoc responsum est.
Si poterit fieri, ut ne pater per me stetisse credat,
Quo minus hæ fierent nuptiæ, volo: sed, si id non poterit,
Id faciam, in proclivi quod est, per me stetisse, ut credat.

*Pamphilus hic non satis insanit sponte sua, tu illum incita.* MY. *Atque ædepol ea causa est, propter quam nunc misera in dolore et luctu est.* PA. *Mysis, per omnes Deos tibi affirmo, nunquam eam me solam deserturum, non si omnium hominum inimicitias sciam me susceptarum. Hanc meam esse cupide exoptavi. Illa mihi obvenit. Nostri mores conveniunt. Procul facessant, qui inter nos discessionem fieri volunt. Hanc, nisi mors, mihi auferet nemo.* CH. *Animum recipio.* PA. *Non Apollinis responsum magis verum atque hoc est. Si poterit fieri, ne pater credat, me fuisse in causa, quominus hæ nuptiæ fierent, libenter id volo; sed, si id fieri non poterit, id faciam ad quod animus propensus est, ut pater credat me in causa fuisse, cur hæ nuptiæ infectæ permanerent. Quis tibi videor esse, Charine?*

*poterat* recte *potuerat*, versu ipso postulante. *Bent.*—9 Ed. 1469. *tu eum inst.* West. Abest *Age* a Guelf. 1.—11 Solicitat hanc lect. Guy. contendens ejiciendum esse illud *Per*, ob rationem versus scilicet. Mihi contra videtur 'adjuro' pro simplici, juro, esse positum, nisi quod paulo majorem etiam vim habet. Unde particula 'ad' auctiva dicitur Donato. *West.* Dele *tibi*, ut redundans. *Bent.* 'Adjuro' ponitur pro simplici, juro. *R. D.*—14 Recte Fa. pro *dissidium* ponit *discidium*, consentientibus nostris vetustis libris. Nam venit a, discindere, ut 'excidium' ab, excindere. *Bent.*—15 Pro *Resipisco*, CCC. *Respiro.* Utrumque recte. Ceterum hoc verbum ipsi Mysidi tribue. *Id.* Ita tribuunt Both. Perl.—16 *Poterit* GM. commode, ob 'poterit' vs. 17. Al. *potuerit* prave. *Perl.* *Potuerit* Br. ut et in vs. 17.—18 Gifanius Ind. Lucret. *in proclive* tuetur. *West.* Sic Br. '*In proclivi* hic dicitur pro *proclive.* Quidam codd. habent *in proclivo.* De forma 'proclivus,' vid. Fabricium ad

## NOTÆ

16 *Ut ne pater per me stetisse credat*] 'Ut ne' idem significat quod, ne. Plaut. in Mercat. 'At ego expurgationem habebo, ut ne succurrat.' Terentius ipse in Eunucho: 'Ulciscar, ut ne impune in nos illuseris.' Sic et Cicero: 'Fides tua patietur, ut socrus adolescentis rea ne fiat.'

Quis videor? CH. Miser æque, atque ego. DA. Consilium quæro. CH. Fortis.
PA. Scio quid conere. DA. Hoc ego tibi profecto effectum reddam.
PA. Jam hoc opus est. DA. Quin jam habeo. CH. Quid est? DA. Huic, non tibi habeo, ne erres.
CH. Sat habeo. PA. Quid facies? cedo. DA. Dies mihi hic ut sit satis vereor

CH. *Æque mihi videris miser esse, atque ego.* DA. *Consilium quæro, ut his nuptiis me expediam.* CH. *Fortis es, qui id quæras.* PA. *Scio quid coneris, et quam difficile sit id perficere.* DA. *Hoc ego tibi profecto, quod inveni, effectum reddam, Pamphile.* PA. *Jam hoc opus est, quod ais te effecturum.* DA. *Quin jam habeo paratum, ut statim id exequar.* CH. *Quid est?* DA. *Non id excogitavi tui gratia, sed Pamphili; ne erres.* CH. *Ego satis habeo, si huic consulas.* PA. *Dic mihi, Dave, quid facies mei causa?* DA. *Vereor, ut hic dies mihi sufficiat, ad agendum*

h. l. et Oudendorp. ad Hirt. de Bell. Afric. c. 10.' *R. D.*—19 Hallucinatur Donatus, existimans, Pamphilum velle constantiam suam probari, et sibi dici, *Fortis.* Quam sententiam secutus et planius expediturus Guyetus hunc versum suo more aliter disponit, ita: *Quis videor?* CH. *Fortis, at miser æque atque ego.* DA. *Consilium quæro.* T. Faber primus, opinor, monuit, ex Donati *Et fortis*, Charinum, cujus sermo a Davo erat interruptus, ubi respondisset, 'Miser æque atque ego,' continuo addidisse, *At fortis es.* Perizonius suspicabatur, τὸ *Fortis* εἰρωνικῶς Davo non a Charino, sed a Pamphilo dictum. Patet autem ex verbis Davi, Pamphilum voluisse se miserum dici, non fortem. Quare, cum dixisset, 'Quis videor?' et Charinus respondisset, 'Miser æque atque ego,' videtur Pamphilus vultum iratum intendisse in Davum; qui, ut leniat iram herilis filii, regerit illud, 'Consilium quæro.' Quod audiens Charinus, *Fortis es,* inquit. Atque ita est in Mss. quibusdam, et editorum vetustissimis. Citra ironiam autem id dictum a Charino, ex sequentibus conficitur, ubi participem se fieri consilii illius serio expetit. *West.* Pr. Inst. lib. XVII. *Quis tibi videor?* addens τὸ 'Quis' notare, Qualis. *Id. in Add. Æque, atque ego.* Postremæ duæ voces in Ms. non erant. *Lind.* 'Consilium quæro' dicit Davus: lege *Forti's;* hæc Charinus non Pamphilo, sed Davo dicit: sequentia, *Scio quid conere,* emenda, *Si quid conere,* et tribue ipsi Charino. Nam nondum potest iratus Pamph. blande loqui cum Davo. *Bent.* Bent. eleganter legit *Fortis es, Si quid conere.* R. D. Assentit Perl. qui notat: 'Bent. ex un. cod. CH. *Forti's, Si quid.* Quæ lect. præstat vulgatæ.' 'Vulgo *Scio quid conere,* ex int. C *conaris,* ex usu Græco. Bent. *Si quid conere,* præter necessitatem.' *Both.* qui sic legit: PA. *Fortis! Scio quid conare! Ego* post 'Quis' Guelf. 3. *Fortis es* 2.—21 In Ms. τὸ *habeo* deest. *Lind.*—22 Colloca e libris Faërni *Dies mi hic ut satis sit.*

## NOTÆ

19 *Consilium quæro*] Melius est hoc a Davo dici, quam a Pamphilo.

20 *Scio quid conere*] Si Pamphili est persona, Ironia est in Davum; et sensus est, ut supra: Scio quid conere; nempe ut iterum me miserum reddas, et ex unis nuptiis geminas mihi conficias. Sed non esse personam Pamphili ex subjectis ostenditur. Si Charini est persona, sensus est: Scio quid conere; sed an efficere possis nescio.

Ad agendum: ne vacuum esse me nunc ad narrandum credas.
Proinde hinc vos amolimini: nam mihi impedimento estis.
PA. Ego hanc visam. DA. Quid tu? quo hinc te agis? CH. Verum vis dicam? DA. Immo etiam.
Narrationis incipit mihi initium. CH. Quid me fiet?
DA. Eho tu impudens, non satis habes, quod tibi dieculam addo,
Quantum huic promoveo nuptias? CH. Dave, attamen. DA. Quid ergo?
CH. Ut ducam. DA. Ridiculum. CH. Huc face ad me ut venias, si quid poteris.

*quod deliberavi, ne me otium habere credas ad narrandum tibi, quod sum facturus. Proinde vos hinc amovete, nam mihi impedimento estis.* PA. *Ego Glycerium invisam.* DA. *Quid tu, Charine? quo tendis?* CH. *Vis dicam verum?* DA. *Hic Charinus non abiturus est, puto; immo etiam velut narrationis alicujus mihi incipit initium.* CH. *Quid de me fiet? me miserum!* DA. *Eho, impudens. Nonne satis habes, quod tibi diem addam; quo temporis spatio profero nuptias Pamphili; tu vero possis ambire, orare Chremetem, atque ejus amicos.* CH. *Dave attamen.* DA. *Quid ergo est?* CH. *Fac ut ducam Philumenam.* DA. *O ridiculum hominem. Quasi illa sit in mea potestate.* CH. *Fac, ut ad me venias, si*

Metri causa. *Bent.* Accedit Perl. *Dies satis sit vereor* legit Both. et censet alia esse interpretis. *Dies hic mihi ut satis sit vereor* dat Br. *Ut ne* Guelf. 2. —23 *Putes* id. *Me* omittit Br. quod abesse posse censet Bruns. Glossa ejusdem Ms. notat et post 'credas' et post 'agendum' in seq. versu: 'Vel ?' —25 *Quo hinc te agis?* Lect. hanc, ipsamque adeo locutionem vindicat Bœclerus, Chrestomath. v. 'Agere.' *Immo etiam. Narrationis incipit mihi initium.* Varie hæc expediunt Interpretes. Mallem, si per Codices liceret, integrum locum ita legere et distinguere: DA. *Immo etiam Narrationis incipis mihi initium?* Certe quidem in quatuor editis *incipis* legitur, quorum duo Veneti, annorum 1490. et 1512. duo Lugdunenses, annorum 1511. et 1520. *West.* Punctum post 'etiam' non exhibent Bent. Perl. Both.—26 Mss. quidam, et impressi, quos laudavi, *Quid de me fiet?* West. Sic Guelf. 2. 3. —27 Priscian. lib. v. *Eho impudens, non sat habes.* Charisius libro I. *Quid si tibi addo dieculam?* Lind. Abest *tu* a Guelf. 2. 'Edit. add. *tu*, quod ex Ms. erasum esse videtur.' *Bruns.*—28 *Ego* pro *ergo* Guelf. 1.—29 *Huc face ad me ut venias, si quid poteris.* Ita omnes legunt et distinguunt. Sed et inde incertum manet, quid sibi hæc velint, *si quid poteris;* an, si quid poteris venire; an, si quid poteris invenire. Malim autem ita: *Huc face ad me ut venias; si quid, poteris:* quorum verborum ordo et sensus est: Face ad me ut venias; poteris, si quid habes consilii. Blande enim rogantis formula est, Ciceroni sæpius usitata, 'Poteris et facies.' *West.* Duo e nostris vetustissimi, *ad me venias,* omisso *ut;* concinnius. *Bent.* *Ut* Bent. elegantius

## NOTÆ

26 *Narrationis incipit mihi initium*] velut prooemium narraturi. Quia hoc, 'Verum vis dicam?' est

DA. Quid veniam? nihil habeo. CH. Attamen si quid. DA. Age, veniam. CH. Si quid,
Domi ero. DA. Tu Mysis, dum exeo, parumper operire me hic.
MY. Quapropter? DA. Ita facto est opus. MY. Matura. DA. Jam, inquam, hic adero.

*quid poteris efficere mei gratia.* DA. *Quid ego veniam? Nihil habeo, quod tui causa possim.* CH. *Attamen si quid possis.* DA. *Age, veniam.* CH. *Si quid feceris quod mihi renuntiandum sit, domi ero.* DA. *Tu, Mysis, expecta hic paulisper, dum egrediar domo Glycerii.* MY. *Quamobrem?* DA. *Ita fieri opus est.* MY. *Festina.* DA. *Jam, inquam, hic adero.*

omisit. *Perl.* Omittit et Both.—30 *Quod veniam, nil habeo* Both. Dat Guelf. 1. *Att. si quid age.* DA. *Age, ego ven.*—31 Deleto *me*, metri leges salvæ erunt. *Bent.* Delet Both.—32 Id. dat *jamjam* pro *jam inquam*, non monito lectore.

## ACTUS IV. SCENA III.

### MYSIS. DAVUS.

MY. NIHILNE esse proprium cuiquam! Di vostram fidem!
Summum bonum esse heræ putavi hunc Pamphilum,

MY. *Itane est, ut nihil sit proprium cuiquam hominum? Dii! vestram fidem imploro. Putabam hunc Pamphilum summum bonum esse heræ meæ, Glycerii:*

1 Quæ nunc una est scena, in vulgatis divisa erat: sed, quicquid hujus factum, vett. codd. fide factum, quos hic secuti sumus auctores: quamvis Donatus priorem editionem agnoscere videatur. *Lind.* Hanc scenam cum superiori continuat Both. In Bodl. esse *N. cuiq. homini proprium* testatur West. *Esse* abest ab ed. Perl. qui monet *Nihilne esse* exhibere Guelf. 1. 2.—2 Quinque codd. cum edd. vett. *putabam.* Non male. Verum, ne pes tertius uno verbo 'heræ' constet, repone *deputabam*, ut Hec. IV. 1. 9. *Bent.* *Heræ hunc pu-*

### NOTÆ

1 *Proprium*] Dicitur, quod non est cum aliis commune; quod est perpetuum et stabile; et cujus non solum possessio nostra, sed etiam proprietas et dominium est. Virg. 'Nimium vobis Romana propago Visa potens, Superi! propria hæc si dona fuissent.' Plaut. in Mercatore, Act. II. Sc. 3. 'Proprium nequit mihi evenire, quod cupio.'

Amicum, amatorem, virum in quovis loco
Paratum: verum ex eo nunc misera quem capit
Laborem! facile hic plus mali est, quam illic boni.
Sed Davus exit. Mi homo, quid istuc obsecro 'st?
Quo portas puerum? DA. Mysis, nunc opus est tua
Mihi ad hanc rem expromta memoria atque astutia.
MY. Quidnam incepturus? DA. Accipe a me hunc ocyus,
Atque ante nostram januam appone. MY. Obsecro,
Humine? DA. Ex ara hinc sume verbenas tibi,

*amicum certum, amatorem perpetuum, virum semper ubique paratum ad eam tuendam; verum, quem ejus causa misera nunc patitur dolorem! certe plus mali est in dolore quem illa percipit, quam boni, in illius Pamphili amore. Sed Davus exit e domo Glycerii. Mi homo! quid istud, obsecro, est? quo portas hunc puerum?* DA. *Mysis, nunc opus est mihi, ad hanc rem quam paro, tua memoria præsenti, et promta ex tempore, atque astutia tua.* MY. *Quidnam incepturus es?* DA. *Accipe cito hunc puerum a me, atque ante januam nostram appone.* MY. *Obsecro, an hunc in terra ponam?* DA. *Ex ara hac sume verbenas, atque eas vice stramenti*

*tabam* Both. *Putabam* Guelf. 3.—3 *Amatorem* Bodl. non agnoscit. *West.* Pro *amatorem*, quod et minus est quam 'Amicum,' et contra Fabulæ argumentum, ne Glycerium meretrix videatur, lege *tutorem:* cf. sup. I. 5. 6. *Bent.* Tò *virum* in Ms. deest. *Lind.*—5 *Laborem.* Ita edidi ex quinque Leidd. sed et Tr. et M. Consentit ed. Junt. et Par. ex quatuor Pall. Accedit auctoritas Donati et Eugraphii. Vetustissimæ tamen edd. secutæ Mss. quosdam libros, *Dolorem* exhibent. *Laborem capere* nescio quomodo magis est Terentiana locutio. *West.* Al. *laborem quem capit.* Lind. Plures codd. Faërni et nostri, iique antiqui, habent *Laborem.* Bent. *Dolorem* Mur. *Perl.* Sic Z.—7 *Mysis.* Hic Donato et in quibusdam Mss. et editis est initium Scenæ 4. *West.* *Est* omittit Both. *O Mysis* habet Guelf. 3.—8 *Memoria* cum Tr. et M. etiam duo Leidd. legunt. Sed et ita est in vetustissimis impressis codd. pro quo alii *malitia* habent. Leidd. unus et Bodl. *militia:* corrupte. Si vero partes Mysidis in hac Scena respicias, nullus *malitiæ* locus; quanquam ita legendum esse post Faërnum contendit Tan. Faber. *West.* V. C. *malitia.* Lind. Pro *memoria* V. Bas. et aliqui alii, quos inspexit Faërnus, it. Eugraphius legunt *malitia;* recte. In quibusdam corrupte legitur *militia.* Bent. *Malitia* dant Both. Perl. *Militia* Br. cujus glossa memorat *memoria.*—11 In Bodl.

## NOTÆ

7 *Quo portas puerum*] Davus ex ædibus Glycerii exportat infantem pannis involutum, traditque Ancillæ; quasi mater eum ante fores Simonis exponi mandasset. Ceterum in plurimis codicibus continuantur hæ duæ Scenæ, ut unam conficiant.

11 *Ex ara sume verbenas*] Aræ in scena erant veræ et propriæ: dextra Baccho in Tragœdia; Apollini in Comœdia; sinistra ei Deo, vel Heroi, cui ludi fiebant. In his verbenæ imponebantur Apollini. Videatur Evanthius in Prolegomenis in hunc Auctorem. Item Scaliger in Poëtica, lib. I. cap. 21. Taubman. in Mostellariam Plauti, Act. V. Sc. 1. et Vossius in Inst. Poëticis, cap. 10. lib. II.

Atque eas substerne. MY. Quamobrem id tute non facis?
DA. Quia, si forte opus sit ad herum jusjurandum mihi,
Non apposuisse, ut liquido possim. MY. Intelligo.
Nova nunc religio in te istæc incessit, cedo?
DA. Move ocyus te, ut, quid agam, porro intelligas.
Pro Jupiter! MY. Quid est? DA. Sponsæ pater intervenit.
Repudio, quod consilium primum intenderam.
MY. Nescio quid narres. DA. Ego quoque hinc ab dextera
Venire me assimulabo: tu, ut subservias
Orationi, utcumque opus sit verbis, vide.

*ei subjice.* MY. *Quamobrem tu ipse hoc non facis?* DA. *Quia, si forte opus mihi sit jusjurare, hero id exigente, id certo et sincere facere possim.* MY. *Intelligo. Unde nova ista religio venit tibi in mentem?* DA. *Matura, ut quid postea acturus sum intelligas. Proh Jupiter!* MY. *Quid est?* DA. *Sponsæ Pamphili pater Chremes intervenit, dum loquimur. Abjicio consilium, quod primum ante adventum ejus ceperam.* MY. *Nescio quid narres.* DA. *Ego quoque hinc a dextra parte, qua venit Chremes, me venire simulabo. Tu vide, ut quibuscumque verbis, quibus opus erit, subservias, et commodes orationi meæ.* MY. *Ego nihil intelligo, quid tu*

legitur *sume*: qualis ellipsis festinantibus est propria. *West.*—12 Ob numeros meliores 'id' pone post 'tute.' *Bent.* Quidam Mss. et editorum antiquissimi, *tute ipse*. West. *Tute id* Both. Perl. *Ei* post 'subst.' Guelf. 3. *Ei* pro *eas* dat Both. qui notat *eas* minus bene esse.—13 Do. legit *jurandum*. Idem in quibusdam Mss. et impressis legitur, defenditurque ab Antesignano, ob metrum scilicet. Alii *jurejurando.* West. *Jurejurando* G. EM. *Id. in Add.* R. *jusjurandum.* Lind. *Jurandum* est vox nihili. Omnes, quos vidi codd. habent *jusjurandum*, præter unum academicum, ubi est *jurejurando.* Nos, ut versui medeamur, legendum censemus *jurato*, quod eodem dicitur modo, quo infra 'transcurso,' Hec. III. 4. 17. *Bent.* *Jurato* exhibet Both. qui notat pessime legi *Quia*, et dat *Quin.*—15 Edd. vetustiss. *Unde nova nunc religio in te isthæc incessit?* Sed et ita Mss. quidam exhibent. *West.* Dele *in.* quod repugnat usui 'incessere.' *Bent.* *In te incessit.* Hoc verbum variis modis construitur: Religio incessit me, mihi, et in me. *R. D.* *In te ist. rel. incessit! Cedo!* Both. Punctum maximum dat Perl. post 'cedo:' et sic Br. qui dat idem post 'incessit.'—17 *Quid est* recte habent omnes codd. *Bent.* *Quid est* Fa. ex o. l. s. Non habet l. antiq. *Perl.* Delet *est* Both.—18 Mss. et editi quidam vetusti, *prius.* West. *Quod consilium* colloc. libb. antiqq. Al. invert. *cons. quod.* Perl. *Quod primum intendi, jam consilium repudio* Both. *Primo* Guelf. 1.—19 GM. *narras*, minus Latine. *Perl.*—20 *Ut* omittit Both.—21 *Opus* in Thesi totum occultatur. Lege, *opu'st verb.* Bentleius. *Sit:* GM.

## NOTÆ

14 *Liquido*] 'Liquido jurare,' 'liquido dicere,' est pure, manifeste, aperte, certo, omnino.

21 *Utcumque opus sit verbis*] Hæc dicens Davus abit, priusquam fraudulentum ejus consilium Mysis intelligat: quæ causa est, ut ea in Scena proxima præter rem Davo respondeat, ac fere prodat ipsius commentum.

MY. Ego, quid agas, nihil intelligo: sed, si quid est,
Quod mea opera opus sit vobis, aut tu plus vides,
Manebo: ne quod vostrum remorer commodum.

*agas: sed, si opus est vobis in aliqua re opera mea, aut tu plus prævides, quam ego, hic expectabo, ne, quod vobis commodum est, retardem.*

pro var. *est.* Perl. *Utc. opus, verbis vide* dat Both.—23 Pro *aut* lege cum Guy. *ut*, h. e. quia. Etenim dubium non est, Myside Davum esse longe callidiorem. *Bent. Ut* Mur. Bent. pro *aut* vulgo. *Perl.* qui *ut* dat cum Both.—24 Bodl. *ne vost.* West. Al. *aliquod.* Mur. in vet. Veneto repp. *ne quid*, quod exponit: ne in aliqua re. *Perl.*

NOTÆ

24 *Ne quod vostrum remorer commodum*] Commodum Pamphili. Ceterum hæc Scena est actuosa: magis enim in gestu, quam oratione est constituta.

## ACTUS IV. SCENA IV.

### CHREMES. MYSIS. DAVUS.

CH. REVERTOR, postquam, quæ opus fuere ad nuptias
Gnatæ, paravi, ut jubeam arcessi: sed quid hoc?
Puer hercle 'st. Mulier, tun' apposuisti hunc? MY. Ubi illic est?
CH. Non mihi respondes? MY. Nusquam est: væ miseræ mihi!

CH. *Redeo, postquam apparavi ea, quæ opus fuit apparare ad celebrandas nuptias filiæ, ut jubeam vocari eos, quos his interesse convenit. Sed quid hoc est? Puer hercle est. Mulier, tune hic posuisti eum?* MY. *Ubinam est Davus?* CH. *Non mihi respondes?* MY. *Hem, nusquam in his locis reperitur ille. Homo me*

1 Hæc in Mss. quibusdam et impressis est Scena 5. *West.*—2 *Accersi* Br. et Bent. *Est* in fine Guelf. 2.—3 Mss. quidam, et ed. 1469. *posuisti.* West. *Posuisti* Ms. *Lind.* Ne versus sit justo longior, aut dele *hunc*, aut scribe *tu*, ut edd. vett. habent. *Bent. Posuisti* Br. *Hunc* delet Both.—4 *Hem nusq. est*

NOTÆ

2 *Sed quid hoc*] Interrogatio est ignorantis Chremetis quid esset, quod primum viderat. Erat autem puer pannis involutus.

3 *Ubi illic est*] Mysis Davum requirit, qui se summoverat, conspecto Chremete; ut ipse de foro venire videretur.

Reliquit me homo, atque abiit. DA. Di vostram fidem!
Quid turbæ est apud forum! quid illic hominum litigant!
Tum annona cara 'st: quid dicam aliud, nescio.
MY. Cur tu obsecro hic me solam? DA. Quæ est hæc fabula?
Eho, Mysis, puer hic unde est? quisve huc attulit?
MY. Satin' sanus es, qui me id rogites? DA. Quem ego igitur rogem,
Qui hic neminem alium videam? CH. Miror, unde sit.
DA. Dicturan' es quod rogo? MY. Au. DA. Concede ad dexteram.

*reliquit.* DA. *Dii vestram fidem! quantus tumultus in foro; quanta multitudo hominum est, qui illic litigant? Tum annona cara est. Nescio, quid aliud dicam.* MY. *Cur tu, quæso, hic me solam reliquisti?* DA. *Hem, quænam fabula hic agitur? Eho, Mysis, unde puer hic allatus est? Quisve hunc portavit huc?* MY. *Satisne animi sanus es, qui hoc a me quæras?* DA. *Quem igitur interrogem, qui neminem hic alium, quam te video?* CH. *Miror unde sit.* DA. *Respondebisne, Mysis, ad id, quod quæro?* MY. *Au.* DA. *Veni ad dexteram.* MY. *Desipis.*

Br.—5 Ed. 1490. *Reliquit me homo sic solam:* forte scriptum fuerat, *hic solam:* quod e versu octavo possit videri repetitum. *West.*—6 Varie hæc leguntur. Jam Donati ætate lectum, *quid illic hominum litigat!* Mss. quidam et impressorum vetustissimi, *quot illic hominum litigant!* Id. Est qui refingat *est ad forum.* Melius, opinor, Guy. *Quid t. ap. forumst? quid illic h. l.* vel *quid illud hominum.* Bent. *Quot* GM. in marg. *Perl.* *Quid t. ap. f. est! quid hominum litigant* Both.—7 An *Num a. cara est?* Westerhovius. *Quid dicam aliud, nescio.* Ita distinxi cum edd. præstantissimis, Juntina, Aldina, Stephani, aliis. Vulgo: *quid dicam aliud? nescio.* Cic. Att. XVI. 15. 'Nihil enim habeo aliud, quod dicam.' *Id.* Vulgatum habet Z. *Quid dicam, aliud nescio* Br.—8 Ed. 1469. *Hem quæ.* West. Plures et meliores codd. concinnius, *Hem, quæ hæc est fabula?* Bent. Ita dant Both. Perl. *Hem* habet et Br.—10 In R. *τὸ es* desideratur. *Lind.* Quamvis contra omnes codd. repone: *Satin sánu's, mé qui id rógites? Quém igitúr rogem?* Vel ictus ipsi satis hoc probant. *Bent.* Accedit Perl. *Es* delet Both.—11 Omnes Faërni et nostri libri habent *videam,* non *video.* Bent. *Video* Guelf. 1. et Both.—12 Alii

## NOTÆ

4 *Væ miseræ mihi*] Quasi dicat: Davi mandato huc veni; at ille me reliquit, atque abiit.

5 *Di vostram fidem*] A dextra veniens Davus simulat se e foro venire.

7 *Tum annona cara 'st*] Hoc Davus ad spectatores conversus, vel summisse dicit. Est autem 'annona' res omnis quæ ad annuum victum reponitur.

8 *Cur tu obsecro hic me solam*] Simplicitas Mysidis fere detegit fallaciam.

12 *Au*] Interjectio turbatæ et consternatæ mulieris.

*Concede ad dexteram*] Hæc summisse: monet ancillam Mysidem, ut clam, quid sit opus, eam monere possit.

MY. Deliras? non tute ipse? DA. Verbum si mihi
Unum, præterquam quod te rogo, faxis, cave.
MY. Male dicis? DA. Unde 'st? dic clare. MY. A vobis.
DA. Ha, ha, he.
Mirum vero, impudenter mulier si facit meretrix?
CH. Ab Andria 'st ancilla hæc, quantum intelligo.
DA. Adeon' videmur vobis esse idonei,
In quibus sic illudatis? CH. Veni in tempore.
DA. Propera adeo puerum tollere hinc ab janua.
Mane; cave quoquam ex istoc excessis loco.
MY. Di te eradicent: ita me miseram territas.
DA. Tibi ego dico, an non? MY. Quid vis? DA. An etiam
rogas?
Cedo, cujum puerum hic apposuisti? dic mihi.

*An non tu ipsemet mihi eum in manus dedisti?* DA. *Si mihi verbum unum, præter id quod te rogo, dixeris, vapulabis. Cave ne id facias.* MY. *Male mihi dicis.* DA. *Unde hic puer est? dic clare.* MY. *A vobis.* DA. *Ha, hæ. O rem ridiculam! Quid mirum est, si mulier meretrix impudenter mentiatur?* CH. *Hæc ancilla Glycerii est, quantum intelligo.* DA. *Vobisne videmur adeo opportuni vestris ludificationibus et imposturis?* CH. *Veni in tempore.* DA. *Festina celeriter hunc puerum auferre a janua. Hic mane. Cave ne quoquam alio pedem moveris ex hoc loco.* MY. *Dii te funditus perdant, qui me miseram adeo terrefacis.* DA. *Tibine ego dico, an non?* MY. *Quid vis?* DA. *At etiam quæris, quid velim? dic, cujus puerum ante hoc ostium posuisti? dic mihi.* MY. *Nescisne cujus sit?* DA. *Tace*

*Dicturan,'* omisso *es*. West. Lege *Dictura es*. Bent. *Es* delet Both.—13 *Deliras?* Cum interrogationis nota expressi, quod id *ἐμφατικώτερον* videbatur. *West*. Dele *si*, quod est contra leges linguæ, et transfer e versu sequenti *unum* in locum illius. *Bent*. Sequuntur Both. Perl. qui testatur in Guelf. 2. esse *si mihi*, et in 1. 3. *Verb. si mihi ullum.*—14 Lege cum libris nostris *præterea quam*, h. e. præterquam, ut 'posteaquam.' *Bent*. Accedunt Both. Perl. —15 *A vobis* ex Mss. nonnullis edd. vetustissimæ et optimæ. Alii, *A nobis*, quod et Fa. tuetur. *West*. Ut sensus et versus sit salvus, lege, *Quin dicis, undest clare?* MY. *A nobis*. DA. *Attate*. Nam non modo ridendi locus hic non est, sed codd. quoque habent, *Ahahe*. Legimus igitur *Attate*, quod est admirantis et conterriti. *Bent*. *Dic* delet Both. et dat *nobis* cum Br. Z. et Perl. qui legit *Aha! he!* Exhibet Br. *A, ha, ha.*—16 Ne versus sit longior, *meretrix* præpone sequenti. *Bent*. Parent Both. Perl. *Est* post 'Mirum' Guelf. 2.—17 Dele *ancilla*, quæ poterat e vestitu cognosci. *Bent*. Parent hic quoque idem.—19 *In* ante 'tempore' delet Both.—20 Ed. 1469. *Propterea adeo puerum tolle*. West.—21 *Excesseris* Guelf. 2.—22 *Quid ita* id.—23 Venustius edd. vett. *dico ego*. Bent. Sic dat Both. *At etiam*

## NOTÆ

13 *Verbum si mihi Unum*] Comminatur summisse Davus. Davus summisse loquitur, non audiente Chremete; et est interminatio prohibentis, ne tollat Mysis puerum.

21 *Mane; cave*] Rursum hæc Da-

MY. Tu nescis? DA. Mitte id, quod scio: dic, quod rogo.
MY. Vestri. DA. Cujus vestri? MY. Pamphili. DA. Hem! quid? Pamphili?
MY. Eho, annon est? CH. Recte ego semper fugi has nuptias.
DA. O facinus animadvertendum! MY. Quid clamitas?
DA. Quemne ego heri vidi ad vos afferri vesperi?
MY. O hominem audacem! DA. Verum: vidi Cantharam
Suffarcinatam. MY. Dis pol habeo gratias,

*id quod scio: dic quod quæro.* MY. *Vestri.* DA. *Cujus vestri?* MY. *Pamphili.* DA. *Hem, quid ais, Pamphili?* MY. *Eho, an non est?* CH. *Merito semper ego has vitare volui nuptias.* DA. *O facinus puniendum!* MY. *Cur adeo exclamas?* DA. *Tune hunc puerum dicis esse Pamphili, quem ego heri vidi ad vos afferri sub vesperam?* MY. *O hominem impudentem!* DA. *Verum est. Vidi Cantharam sarcina oneratam.* MY. *Diis pol habeo gratias; quandoquidem parienti Glycerio*

Br. et Bent. Z. Both. Perl.—25 Post 'nescis' glossa in Br. notat: 'Vel;' i. e. absque interrogatione.—26 Varietas Librorum lect. facit dubiam. Omnium antiquissimi ex editis habent, ut exhibui. Lind. aliique: *Cujus? nostri?* Rursus alii unica interrogatione: *Cujus nostri?* In his est Bodl. *West.* Par. *Cujus? nostri?* Sed magis convenit *Cujus nostri?* Perl. qui hoc dat cum Br. Bent. Both. Dedit Z. *Cujus? nostri?*—27 Quomodo *semper* fugit, qui I. 1. 73. ultro ad Simonem venit? repone igitur *nempe.* Deinde 'has' pone ante 'fugi,' auctoritate unius codicis. *Bent.* *Has fugi nuptias* Perl. *Recte has fugi semper nuptias* Both. *Effugi* Guelf. 2.—28 Edidit Both. *O anim. fac.* MY. *Quid? quid clam.*—29 *Quem* Br. *Perferri ad vesperam* Guelf. 3. *Perferri* legere Gu. 1. notat Both.—30 Petrus Nannius Miscell. lib. I. ex conjectura legit, *cantharum Suffarcinatum,* intelligens χύτραν seu fictile vas, cujusmodi Athenis in exponendis pueris fuisse usitata, ex Aristotele, Callimacho, et Aristophane observat Farnabius. In eadem vero qua Nannius sententia fuisse plures, ex tribus Leidd. apparet, in quorum uno voci *cantharam* suprascriptum, sed alia manu, 'chorbem;' in secundo, 'corbem;' in tertio, 'corbem honustam de puero.' Ansam dedit Eugraphius. Mihi id duriusculum videtur. Et obstat consensus Mstorum, quorum nullum unquam vidit Nannius, ipso teste, Miscell. lib. II. cap. 6. Video Lind. accedere ad sententiam Nannii. *West.* Recte a West. repudiatur ratio P. Nannii. *Zeun.* *Verum: vidi C.* Ita cum Bent. West. distinxi. Prave continuant Lind. Par. cum seqq. *Verum vidi.* Perl. *Hanc* post *Canth.* habet Br.—31 Duo e nostris *gratiam;* recte. *Bent.* Bent. recte edidit *gratiam;* nam hoc est ex more Comicorum. *R. D.* Vulgo *gratias,* refraganti B: et verisimile est obliteratam fuisse formam insolentiorem. *Both.* qui dat *gra-*

## NOTÆ

25 *Mitte id, quod scio*] Hæc summisse etiam dicit.

26 *Cujus vestri*] Vult data opera Pamphilum nominari.

31 *Dis pol habeo gratias*] Habemus illis gratiam a quibus fatemur beneficium accepisse, nec posse illud referre: Diis vero dixit, 'habeo gratias,' quas his reddere nequit.

Cum in pariundo aliquot affuerunt liberæ.
Da. Næ illa illum haud novit, cujus causa hæc incipit.
Chremes, si positum puerum ante ædes viderit,
Suam gnatam non dabit: tanto hercle magis dabit.
Ch. Non hercle faciet. Da. Nunc adeo, ut tu sis sciens,
Nisi puerum tollis, jam ego hunc in mediam viam
Provolvam: teque ibidem pervolvam in luto.
My. Tu pol, homo, non es sobrius. Da. Fallacia
Alia aliam trudit: jam susurrari audio,
Civem Atticam esse hanc. Ch. Hem! Da. Coactus legibus

*aliquot affuerunt liberæ matronæ, quibus credi oportet.* Da. *Profecto illa Chremetem non novit, propter quem hanc fallaciam aggreditur. Si Chremes (ita illa cogitat) positum puerum ante ostium Simonis viderit, non dabit filiam suam Pamphilo. Immo, ego aio; tanto magis, per Herculem, ei dabit.* Ch. *Non per Herculem id faciet.* Da. *Nunc etiam ut scias, si hunc puerum hinc non exportas, jam nunc ego eum in mediam viam volvendo protrudam, teque ibidem versabo plurimum in luto.* My. *Tu pol homo vino captus es.* Da. *Fallacia alia aliam producit: jam obmurmurari audio in hac domo Glycerii, illam esse civem Atticam.* Ch. *Hem.* Da. *Pamphilus, (inquiunt) qui eam vitiavit, cogetur legibus Atticis eam*

*tiam.*—33 *Ne illa.* Pro, valde illa. Vel *Illa ne,* id est, numquid illa? per solœcismum, immutato ordine. *Eug.* *Ne,* Br. qui dat *hoc* pro *hæc,* et interrogat post 'incipit.'—34 Lege *appositum.* Bent. Aliq. codd. ap. Bent. et vett. edd. *puerum pos.* Perl.—35 Interrogant Br. et Both. post 'dabit.' Deest, ait Bruns, interrogatio editionibus: sed vix deesse potest. Abest *dabit* posterius a Guelf. 2.—36 *Scis* Guelf. 3.—37 Alii *jamjam.* West.—38 Mss. quidam, *Provolvo.* Edd. vero antiquissimæ mox repetunt eandem vocem *ἀντὶ τοῦ pervolvam,* ubi Nannius mallet, *proluam,* scilicet quia Donatus *παρόμοιον* agnoscit, quod aut nullum, aut perquam inscitum sit in *Provolvam* et *pervolvam.* Id.—41 *Eho* pro *Hem* Z.—42 Omnes nostri libri *Eho obsecro,* recte:

## NOTÆ

32 *Aliquot liberæ*] Servis non licebat testimonium perhibere.

34 *Chremes, si positum puerum*] Chremetem nominat, quem præsentem esse se ignorare simulat.

39 *Fallacia Alia aliam trudit*] Prior fallacia est; puerum esse natum ex Pamphilo; quæ prior aliam producit, nempe Glycerium esse civem Atticam. Alius sensus hic esse potest: Fallacia alia aliam pellit, et prodit: nimirum commentum illud, (Glycerium esse civem Atticam,) falsum esse ostendit, dictam Glycerium peperisse puerum ex Pamphilo.

41 *Civem Atticam esse*] Regio Atheniensium primum dicta est Actica ab Acte, quod Græce littus significat: deinde Attica: maxima enim ex parte littoralis erat.

*Coactus legibus*] Legibus Solonis cautum fuit ut qui virginem liberam civemque Atticam stuprasset, ut aut illam uxorem duceret, aut dotaret.

Eam uxorem ducet. My. Au! obsecro; annon civis est?
Ch. Jocularium in malum insciens pæne incidi.
Da. Quis hic loquitur? o Chreme, per tempus advenis.
Ausculta. Ch. Audivi jam omnia. Da. Anne tu omnia?
Ch. Audivi, inquam, a principio. Da. Audistin' obsecro?
Hem scelera! hanc jam oportet in cruciatum hinc abripi.
Hic ille est! non te credas Davom ludere.
My. Me miseram! nihil, pol, falsi dixi, mi senex.
Ch. Novi rem omnem: est Simo intus? Da. Est.
My. Ne me attingas, sceleste: si pol Glycerio non omnia hæc.
Da. Eho, inepta, nescis quid sit actum? My. Qui sciam?

*uxorem ducere.* My. *Eho, dic mihi, obsecro, an Glycerium non est civis Attica?* Ch. *Insciens ego pæne incidi in periculum joco dignum.* Da. *Quis hic loquitur? o Chreme, commode advenis! Audi.* Ch. *Audivi jam omnia.* Da. *Ah, tune omnia audivisti?* Ch. *Audivi, inquam, a principio.* Da. *Audivistine, obsecro te? Hem scelera! Hanc ancillam Glycerii jam oportet in crucem tollere. O Mysi! hic ille est Chremes, vir meritis clarus; ne tu credas vos rem habere cum Davo servo, quem deludatis dolis.* My. *Me miseram! Nihil, pol, dixi falsi, mi senex!* Ch. *Novi rem omnem; sed an Simo domi est?* Da. *Ita, est domi.* My. *Ne me attingas, sceleste Dave! Dispeream, si pol Glycerio non omnia hæc renuntiem.* Da. *Eho inepta nescis, cur hoc ita sit a me factum.* My. *Quomodo id sciam?*

*Bent.* *Eho* l. antiq. At Fa. *Au.* Perl. *Eho* dant Z. Both. Perl. cum Br. —45 Taubmann. et Lind. *Ah, ne tu.* West. *An hæc tu* R. *Lind.* In omnibus nostris deest *jam*, male. Ceterum plures et meliores, *An hæc tu.* Lego, *Anne hæc tu.* Bent. Sequuntur Both. Perl. *An hæc tu* Br. *Jam* abest a Guelf. 2.—47 Bodl. non agnoscit *τὸ hinc*, sed et pro *abripi* legit *arripi.* West. *Hem* apponi debet superiori. *Bent.* *Hem* sic in fine versus Bent. Mur. Ille tamen, si semper in fine hanc particulam poni jubet, non sibi ipse constat. Posuit nunc in principio, nunc in medio pluries. *Perl.* qui eam hic collocavit cum Both. ad nutum Bentleii.—48 Plerique nostri habent, *Hic est ille.* Bent. *Hic est ille* Do. In l. antiq. *Hic illic est.* Perl. qui illud dat cum Br. et Z. *Illudere* Gu. 1. et Hel.—50 Pentameter est, nisi legas *Intus est* in fine. *Er.* Ne inter Senarios male dimeter et tetrameter locum occupent, dudum Guy. et alii versum effecerunt unum: *Novi omnem rem: est Simo intus?* Da. *Est.* My. *Ne me attigas.* Plautinum est *attigas.* Hinc intelligitur, Davum Mysidi osculum obtulisse. *Bent.* Accedunt Both. Perl. nisi quod hic dat *attingas.* In l. antiq. est *Sed est S. i.*—52 Pauci codd. habent *Quid sciam?* Ceteri nostri, et Faërni omnes, *Qui sciam?* Bent. *Qui* Bent. Sed hoc esset nescire se fatentis cupientisque edoceri, non contemnentis, quod hic requiritur. *Both.* *Qui:* sic Bent. et Br. Mirum est, qui Bent. cum Br. sæpe in

## NOTÆ

43 *Jocularium in malum*] Per antiphrasim dictum; significat enim magnum ac serium malum, ut notat Muretus.

45 *Anne tu omnia*] Simulata admiratio; alii legunt: *Ah ne tu omnia?*

Da. Hic socer est: alio pacto haud poterat fieri,
Ut sciret hæc, quæ volumus. My. Hem, prædiceres.
Da. Paulum interesse censes, ex animo omnia,
Ut fert natura, facias, an de industria?

Da. *Hic Chremes est socer futurus Pamphili. Hic non poterat alio modo scire, quæ voluimus ut sciret; puerum nempe ex Pamphilo Glycerium peperisse, eamque esse civem Atticam.* My. *Hæc me præmonere debueras.* Da. *Parumne interesse existimas inter ea, quæ fiunt vere, et natura ducente; atque ea, quæ arte et industria simulantur?*

uno eodemque conveniat, nisi antea cognoverit ejus recensionem. *Perl.* At Bentleius vix tantæ fraudis fuisset reus, ut lectiones aliorum pro suis sciens prudensque vindicaret. Putat Gov. *quid sit actum* esse interpretis, non Auctoris; claudit versum superiorem cum voce 'Glycer.' et legit *Quid sciam?*—54 Restitui τὸ *Hem* ex Mss. plusculis et edd. vetustissimis. Quanquam nec Junt. nec Aldina, nec St. nec Lindenbruchii agnoscunt. *West.* Fa. e codd. suis legit *volumus:* nos *voluimus*, fide codicis 900 annorum. *Bent.* Ad vocem *volumus* glossa in Br. notat: 'Vel *i.*' De quo sic loquitur Bruns: 'Num *volui* an *voluimus* sit varia lectio, ambigi potest.' 'Fa. facit,' ait Perl. 'ex *quæ* vel *præ* dissyllabon *quaë* vel *praë:* in quo reprehenditur a Bent.' Idem dat *voluimus* cum Both. *Hem* omittunt Br. Bent. Z. Both. Perl.—55 *Paulum* si cum Donato per, multum, explicas, sensus loci quidem patitur, sed repugnat usus loquendi. Legendum esse censemus *Hilum*, quod est Lucret. III. 881. *Bent.* Sed sic etiam alibi Noster. *Both.* Ap. Terent. *Hilum* nullibi invenitur. *Perl.* *Si ex a. o. facias* Guelf. 3.—56 *Natura ubi fert* Both.

## ACTUS IV. SCENA V.

### CRITO. MYSIS. DAVUS.

Cr. In hac habitasse platea dictum 'st Chrysidem:
Quæ sese inhoneste optavit parere hic divitias
Potius, quam in patria honeste pauper vivere.

Cr. *Mihi dictum est in hac platea habitasse Chrysidem, quæ maluit hic Athenis turpiter divitias acquirere; quam pudice, in patria Andro, pauper vivere. Ejus*

1 Ab hac Scena Actum quintum ducere initium nullus dubito, vel ex Critonis persona, cujus adventus catastrophen facit, solvitque errorem omnium. Idem antiquissima manu ascriptum est EV. 1. *West.*—2 Mss. quidam et editi, *parare.* Sed τὸ *parere* ex Probo vindicat Riv. admisitque in suam ed. 1536. Et sane Terentianum magis est. *Id.* Ut 'pauper' sequentis versus possit casum nominativum obtinere, sequor lectionem cod. ubi pro *sese parare* reperitur *sibi parere.* Præsertim cum omnes Fa. habeant *parere.* Bent. *Parare* Z. *Quæ inhoneste parere se hic optavit divitias* Both. *Ditias* vult Gov.—3 *Pau-*

Ejus morte ea ad me lege redierunt bona.
Sed quos perconter? video. Salvete. MY. Obsecro,
Quem video? estne hic Crito sobrinus Chrysidis?
Is est. CR. O Mysis, salve. MY. Salvos sis, Crito.
CR. Itane Chrysis? hem! MY. Nos quidem pol miseras perdidit.
CR. Quid vos, quo pacto hic? satin' recte? MY. Nosne? sic.
Ut quimus, aiunt, quando, ut volumus, non licet.
CR. Quid Glycerium? jam hic suos parentes reperit?
MY. Utinam! CR. An nondum etiam? haud auspicato huc me attuli.

*bona, jure cognationis, post mortem illius mihi obvenerunt. Sed video, quos de loco domus Glycerii interrogem. Salvete.* MY. *Obsecro, quem video? Estne hic Crito, sobrinus Chrysidis? Ille ipse est.* CR. *O Mysis, salve!* MY. *Tu quoque salvus sis, Crito.* CR. *Verumne est Chrysidem decessisse?* MY. *Nos quidem pol miseras perdidit.* CR. *Quid vos hic agitis? Quomodo vivitis? Satisne commode?* MY. *Nosne, quomodo habeamus, rogas? Ut possumus, quando, ut volumus, non licet, sicut communi fertur proverbio.* CR. *Quid agit Glycerium? jamne suos parentes reperit?* MY. *Utinam reperisset.* CR. *An adhuc non reperit? Non*

*per* legerunt veteres Grammatici, Donatus, Probus, Servius, Pr. In quibusdam Mss. et editis est *paupera.* Ms. Bodl. et Lind. *viveret.* West. *Pauper vivere* plerique Mss. et Pr. lib. v. p. 41. tamen in R. *viveret* erat. *Lind.* Ordo *honeste in patria* et efficit suaviores numeros, et comprobatur meis et Faërni libris, sed recentioribus. Deinde lego cum codd. duobus Bodleianis *viveret.* Bent. *Viveret* e Mss. optime reposuit Bent. *R. D.* Verba eodem modo quo Bent. collocat Perl. *Viveret* Br. Both. Perl.—4 Vult Guy. *Ejus mortuæ ad me.*—6 *Consobrinus* J. et Venetus cod. *Perl.* C. et Hel. *consobrinus,* recte. *Both.* qui dat Q. *v. estne hic re consobrinus Chrysidis?*—7 *Is est, Crito* Guelf. 2.—8 Lege, *Nos pol quidem.* Bent. Invertit et Perl. *Itan* Br. et alii.—9 *Sic* addunt Interpp. et sine illo non constat versus trimeter. *Er. Sic* male a nonnullis omittitur. *West.* Ratio versus exigit, ut *satine* legatur. *Bent.* Sic dant Both. Perl. qui ad 'Quid vos' notat: 'GM. *agitis:* quod nisi glossema est, vix alias invenitur. Anglus [sc. Bent.] et alii [ut Z.] conjung. *sic Ut* incommode.' Br. delet *sic.*—10 Alias *lubet.* Er. Non habet *quando* RC. *Perl. Quandoquidem* Guelf. 2. *Ut volumus, quando* 3.—12 *Adtuli.* Ita vetustissimæ et optimæ edd. ex Mss. quamplurimis. Pr. lib. xv. Instit. Grammat. *attuli* legit, quod F. F. in septem Mss. invenit. Tr. *appulit* legit. *West. Appuli* Fa. dedit: et nihil annotavit. Unus ex nostris bonæ notæ *attuli.* Pr. p. 1009. 'Auspicato: Terentius in Andria: Haut

## NOTÆ

6 *Sobrinus Chrysidis*] Consobrini proprie dicuntur nati ex duabus sororibus; sobrini, filii consobrinorum; patrueles, filii duorum fratrum.

12 *Haud auspicato*] 'Auspicari' est, ex avium cantu aut gestu futura divinare. 'Auspicato' est adverbium significans, auspiciis factis: 'inaus-

Nam pol, si id scissem, nunquam huc tetulissem pedem:
Semper enim dicta 'st ejus hæc, atque habita 'st soror.
Quæ illius fuerunt, possidet. Nunc me hospitem
Lites sequi, quam hic mihi sit facile atque utile,
Aliorum exempla commonent. Simul arbitror,
Jam aliquem esse amicum et defensorem ei: nam fere
Grandiuscula jam profecta 'st illinc: clamitent,
Me sycophantam, hæreditates persequi,

*faventibus auspiciis huc appuli: nam pol, si scivissem Glycerium parentes non reperisse, nunquam huc me contulissem; semper enim ea Chrysidis dicta est atque habita soror, ejusque bona possidet: tum me peregrinum, quam sit mihi facile atque utile lites habere hic, in aliena patria, plurima exempla docent. Atque etiam opinor Glycerium jam aliquem amicum habere et defensorem paratum: nam fere grandiuscula ætate ex Andro huc Athenas migravit. Vereor ne me ipsi clament*

auspicato huc me appuli.' Ita quidem Putschius dedit: sed nostri ibi codd. *attuli*, ut et illi quos G. F. et F. F. consuluerunt. *Bent.* Lind. *appuli*, ut in lib. antiq. *Perl.* *Appuli* dant Br. Z. Both. qui legit *Ah* pro *An.*—13 Alii, *retulissem*, corrupte, opinor. *West.* *Tetulissem* Diomedes lib. I. ac Mss. *Lind.* *Tetulissem:* sic Plautinum est in plurim. libb. Al. *retuliss.* Al. *detuliss.* Perl.—14 *Ejus* Bodl. non agnoscit. *West.* G. et ET. *Semper ejus dicta esse hæc.* Id. in Add. *Dicta est ejus hæc:* variant hic scripti codices: *ejus dicta esse hæc:* sed melius quod in R. *Semper enim dicta ejus hæc.* Lind. Sic V. et Bas. *Semper enim dicta est esse hæc, atque habita est soror.* Reliqui omnes Faërni, *Semper ejus, &c.* Lege *Semper ei dicta est esse hæc atque, &c.* Sensus est gravior per asyndeta, sublato *enim.* Bent. *Semper ejus dicta est esse, atque habita est soror hæc* Br. *Hæc semper esse dicta est atque* Both. Perlet monet Guelf. 2. habere *esse hæc* sine *ejus*, et in Guelf. 3. poni 'esse' post 'est.'—16 Pro *hic* lego *id*, ob fidem quatuor codd. antiquorum, et ob sensum. Nam, cum 'Aliorum exempla' dicat, non solas Athenas vult intelligi, sed quamvis civitatem. *Bent.* *Id* dat Both. *Quam mihi* Guelf. 3.—18 *Ei.* G. cum ET. et EM. *ejus.* West. *Ejus* V. C. *Lind.* Concinnius erit, si cum quatuor codd. et editione vet. colloces: *Jam esse aliquem, &c.* Bent. Mss. Par. *ejus* pro *ei* minus eleganter. *Perl.* *Ejus* Br. *Esse aliq.* Both.—19 R. *profecta'st illinc clam: clamitent, &c.* Lind.—20 *Hæreditatem* G. ET. EM. *West.* Codd. omnes, *Hæreditatem,* sc. hanc Chrysidis. Melius. Ceterum,

## NOTÆ

picato' vero significat, auspiciis neglectis. Et, quoniam Romani nihil incipiebant, nisi sumtis auspiciis, idcirco, 'inauspicato' pro, infeliciter, usurpatur.

16 *Quam mihi sit facile atque utile*] Donatus interpretatur, difficile atque inutile.

20 *Sycophantam*] Cum in Attica magna esset ficuum copia, ad eas asservandas publice custodes statuebantur, qui sycophantæ dicti sunt, ἀπὸ τοῦ σῦκα φαίνεσθαι, id est, ficus deferre: quod accusare solerent eos, qui ficus carperent.

Mendicum: tum, ipsam despoliare non libet.
MY. O optume hospes, pol, Crito, antiquum obtines.
CR. Duc me ad eam, quando huc veni, ut videam. MY. Maxume.
DA. Sequar hos: nolo me in tempore hoc videat senex.

*sæpius calumniatorem, qui hæreditatem alienam captem, mendicum denique. Tum etiam, et si hæreditas Chrysidis jure mea sit, tamen illam bonis denudare non licet, cum ipsa nulla alia, quam Chrysidis bona habeat.* MY. *Optime hospes Crito antiquum tuum morem observas: cum ita te geris erga Glycerium.* CR. *Duc me ad illam, ut, quando huc veni, saltem eam videam.* MY. *Libenter id volo.* DA. *Sequar hos ad ædes Glycerii. Nolo me senex herus Simo hoc tempore nunc videat.*

cum Donato post 'sycophantam' interpungendum puto. *Bent.* Lind. ex Do. *Hæreditates.* Perl. *Hæreditatem* dant Br. Both. Perl. Non distinguunt post 'sycoph.' Z. Both. Perl. Abest *Me* a Guelf. 3.—21 Codd. duo perantiqui, et totidem ap. Riv. habent *lubet:* quod persona Critonis est dignius. *Bent. Licet* Z. *Lubet* Br. Both. Perl. *Spoliare* Perl. qui testatur Guelf. 1. 3. legere *despol.*—22 *Ant. retines* EP. *West. Oppertune* pro *optime* qui legend. putant ut versui consulant, potius quam *morem* addant, vident meo judicio parum. *Gov.* Duo e nostris, *O optume:* recte. *Bent.* Sequuntur Both. Perl. *Morem* post 'obt.' Guelf. 3.

NOTÆ

22 *Antiquum obtines*] Id est, antiquum et consuetum tuum morem. Sic Plautus absolute sine substantivo dixit in Mostellaria, Actu II. Sc. 3. 'Antiquum hoc obtines tuum, tardus ut sis.'

## ACTUS V. SCENA I.

CHREMES. SIMO.

CH. SATIS jam, satis, Simo, spectata erga te amicitia 'st mea:
Satis pericli cœpi adire: orandi jam finem face.
Dum studeo obsequi tibi, pæne illusi vitam filiæ.

CH. *Satis, jam satis, Simo, perspecta est mea erga te amicitia: satis periculi suscepi. Desiste me orare. Dum studeo voluntati tuæ obsequi, pæne ludibrio habere*

1. 2 *Sati'* Bip. Sed apostropho non opus. *Perl.*—2 Omnes Nostri cum Edd. vett. *incepi.* Recte. *Bent.* Sic dant Br. Both. Perl.—3 C. V. *studui.* Lind.

SI. Immo enim nunc quam maxime abs te postulo, atque oro, Chreme,
Ut beneficium verbis initum dudum nunc re comprobes.
CH. Vide, quam iniquus sis præ studio; dum efficias id quod cupis,
Neque modum benignitatis, neque, quid me ores, cogitas.
Nam, si cogites, remittas jam me onerare injuriis.
SI. Quibus? CH. Ah! rogitas? perpulisti me, ut homini adolescentulo,
In alio occupato amore, abhorrenti ab re uxoria,
Filiam ut darem in seditionem, atque incertas nuptias:

*visus sum, et negligere filiæ meæ salutem.* SI. *Immo vero summopere a te peto, atque obsecro, Chreme, ut beneficium, verbis jampridem inceptum, nunc re confirmes et præstes.* CH. *Vide quam iniquus sis, præ studio efficiendi id quod cupis consequi: neque consideras, qui modus benignitatis in amicis servandus sit; neque quid a me tuis precibus postules. Nam, si id cogites, tu desinas mihi contra jus importunus et molestus vexator esse.* SI. *Quomodo vexator tibi fui?* CH. *Quærisne? Invitum coëgisti me, ut adolescentulo, alio amore implicato, alieno a ducenda uxore, filiam meam darem, cum periculo divortii et discessionis a conjugio instabili, ut ejus*

*Tibi dum obsequier studeo* Both. *Natæ* pro *filiæ* Guelf. 3.—4 *Immo enim quam maxime.* O. l. s. *Immo enim nunc quam maxime.* Donatus vero, *nunc cum maxime:* ita et Eug. et ita legendum est. *Fa.* Recte *cum maxime:* licet omnes nostri *quam.* Bent. *Chremes* Br. et *etiam* pro *enim.*—6 O. l. s. et Do. *dum id efficias.* Fa. *Vide quam iniquus sis præ studio, dum id efficias quod cupis:* prava hic distinctio invaluit, sententiæ detrimento. Tu sic interpunge: *Vide quam iniquus sis præ studio: dum id efficias quod cupis, Neque modum, &c.* Bent. Accedit Both. *Vides* Guelf. 1. *Id eff.* dant Br. Z. Both. Perl.—9 Malim cum Mss. quibusdam et editis, *At rogitas?* West. *At rogitas* G. *At rogas* EM. *Id. in Add.* Omnes nostri *At rogitas?* Legendum etiam, *homini ut.* Bent. Invertit et Perl. *At* exhibent Br. Both.—10 GM. *alieno.* Unica quidem lectio, sed ob minorem codicis ætatem parvi habenda. *Perl.*—11 O. l. s. et Do. *Filiam ut darem.* Omnes fere l. s. et maxime antiqui habent *atque in inc.* Fa. Valeant libri omnes, potius quam ut Terentius præ oblivione bis dederit *ut.* Lege, *Filiam darem,* ut Edd. pleræque habent. *Bent.* *Ut* omnino vitiosum est. *Bruns.* Id delent Z. Both. Perl. *In inc.* dant Bent. Z. Perl.

## NOTÆ

3 *Illusi vitam filiæ*] 'Illudere' præter significationem vulgatam significat interdum, per ludum noceo. Virg. II. Georg. de vite novella præcipiens: 'Sylvestres uri assidue capræque sequaces Illudunt.' Idem, in primo Georg. de area granis terendis facienda: 'Tum variæ illudant pestes.' Id est, ne varia et periculosa animalcula infestent. Idem II. Æn. 'Certantque illudere capto.' Id est, per ludum et jocum sævire in injuriam illius. Servius Fuldensis. Sic Suetonius in Tiberio dixit 'illudere capitibus,' et 'illudere corpus.'

*Filiam darem in seditionem*] Id est, ut filiam darem futuram in continuis dissensionibus et rixis cum marito:

Ejus labore, atque ejus dolore, gnato ut medicarer tuo.
Impetrasti: incœpi; dum res tetulit: nunc non fert: feras.
Illam hinc civem esse aiunt: puer est natus: nos missos face.
SI. Per ego te Deos oro, ut ne illis animum inducas credere,
Quibus id maxime utile 'st, illum esse quam deterrimum.
Nuptiarum gratia hæc sunt ficta, atque incepta omnia.
Ubi ea causa, quamobrem hæc faciunt, erit ademta his, desinent.
CH. Erras: cum Davo egomet vidi jurgantem ancillam. SI. Scio.
CH. At vero voltu; cum, ibi me adesse, neuter tum præsenserat.

*labore atque dolore remedium afferrem filio tuo, amore turpi insanienti. Tu id a me impetrasti. Etiam incepi nuptias contrahere, dum res permisit: nunc non permittit. Tu me quoque consilium mutare permittas. Dicitur etiam Glycerium civem esse Atticam; ex ea puer filio tuo natus est: proinde omitte nos de nuptiis compellare.* SI. *Per Deos ego te oro, ne velis his credere, quibus utile est, ut filius meus pessimus sit atque æstimetur. Nuptiarum impediendarum causa hæ fallaciæ omnes inventæ sunt atque inceptæ. Ubi nuptiæ perfectæ fuerint, et causa, quamobrem fraudulenti illi hæc faciunt, his ademta fuerit; dolos et technas suas desinent.* CH. *Falleris; egomet vidi ancillam Mysidem rixantem cum Davo.* SI. *Scio.* CH. *At vero vultu, non simulato; tunc cum neuter eorum me ibi adesse ante senserat.* SI. *Credo;*

cum Br.—12 *Mederer* Br.—13 *Imperasti* Ed. V. 1483. *Tulit* Er. *Perl. Tulit* Br. qui dat *nunc ut fert, feras.* Hic notat Bruns: 'Ed. *non fert:* potior est lectio codicis.' *Impetrasti inceptum, res dum* Both. 'Guelf. 3. *feras:* fuerat antea neglect. post suprascript.'—16 *Eum* pro *illum* Guelf. 2.—17 Chartaceus noster *facta;* et a prima manu duo alii; postea interpolatum *ficta.* Vera lectio est *facta.* Videre hoc, vel ex conjectura, alii. *Bent. Facta* Guelf. 2. —18 Mss. quidam, *tum desinent.* West. *Ademta, his desinent* Br. quam distinctionem magis concinnam esse censet Bruns.—19 Lege numerosius *ancillam jurgantem.* Bent. Invertit et Perl.—20 Varie hæc leguntur, vel *neuter dum præsenserat,* vel *neuter dum persenserat.* Bodl. *neuter tum ne senserat.* West. Hic versus in Bem. incipit a dictione '*At:*' ceterum in scansione ea particula in finem præcedentis versus rejicitur. Conjicit Lolgius *neuter dum:* quod nobis maxime placet. Hoc tamen addimus, videri nobis legendum esse, *persenserat.* Fa. Tolle illud *At.* Lolgius *neuter dum.* Atqui codicum omnium lectio, *tum,* eodem prorsus sensu est. 'Tum,' 'cum,' passim: et nonnunquam 'cum,' 'tum.' Ergo recte *tum.* Bent. *Ac,* seu potius *Atque* C: recte. Vulgo

NOTÆ

ita ut matrimonium dissolveretur.

13 *Dum res tetulit*] Antiquum præteritum.

SI. Credo: et id facturas, Davos dudum prædixit mihi.
Et nescio quid tibi sum oblitus hodie, ac volui, dicere.

*et hanc fraudem facturas Mysim et Glycerium Davus dudum mihi prædixerat; et nescio propter quid id tibi dicere oblitus sum, contra quam proposueram.*

*At*, minus bene. *Both.* qui cum illa voce *Ac* claudit vs. 19.—21 Repone, *Credo, et id futurum Davos.* Bent. *Facturos* Br. de quo notat Bruns: ‘Hæc antiqua lect. pro qua edit. habent *facturas*, genio linguæ minus convenienter mutata est in *factura*?’ Dat Br. *dum* pro *dudum*.—22 Sic versum constitue: *Et nescio qui tibi sum oblitus hodie, ut volui, dicere.* Bent. *Ut* dant Both. Perl. *Qui id* legit Both. pro *quid*, et locat *Et* in fine vs. 21.

## ACTUS V. SCENA II.

DAVUS. CHREMES. SIMO. DROMO.

DA. ANIMO nunc jam otioso esse impero. CH. Hem Davom tibi.
SI. Unde egreditur? DA. Meo præsidio atque hospitis. SI. Quid illud mali 'st?
DA. Ego commodiorem hominem, adventum, tempus, non vidi. SI. Scelus

DA. *Omnes jam nunc securo animo esse impero.* CH. *Hem, Simo, ecce tibi Davus adest.* SI. *Unde egreditur?* DA. *Meo auxilio, atque hospitis Critonis.* SI. *Quid etiam illud malum est, quod Davus affert?* DA. *Rebus nostris commodiorem hominem, adventum, tempus non vidi.* SI. *Quemnam sceleratus hic laudat?*

1 *Jam nunc.* *Nunc jam* o. l. s. et Do. et stat versus divisa voce ‘jam’ in duas syllabas. *Fa.* Olim fuisse *otiosos* in Br. testatur Bruns. Id. cod. dat *En* pro *Hem*.—2 *'St* omittit Both.—3 Is. Vossius in Scholiis Mss. ad h. l. notat, in quibusdam codicibus legi, *adventum ac tempus*; in aliis, *adventum ad tempus.* In Leid. uno est, *ad tempus adventum.* Tr. habet, *adventum ad tempus.* Qui vero *adventum ad tempus* explicant de Homine, qui advenit ad tempus, stylum Terentianum exasperant. *West.* *Adv. ad t.* G. et ET. *Id. in Add.* *Adv. ad t.* R. *Lind.* Bipontinis placuit *adv. ad t.* Mihi non recedendnm videtur a lect. vulgari. *Schmieder.* *Adv. ad t.* Par. recepit. Quo teste Mss. Pall. omitt.

### NOTÆ

1 *Impero*] Serviliter exultat Davus.

*Hem Davom tibi.* SI. *Unde egreditur*] Hæc seorsum loquuntur Chremes et Simo, Davo non audiente, et solo secum loquente.

3 *Scelus Quemnam hic laudat*] ‘Scelus’ pro scelesto.

Quemnam hic laudat? DA. Omnis res est jam in vado. SI. Cesso alloqui?
DA. Herus est: quid agam? SI. O salve, bone vir. DA. Ehem Simo! o noster Chreme!
Omnia apparata jam sunt intus. SI. Curasti probe.
DA. Ubi voles, arcesse. SI. Bene sane: id enimvero hic nunc abest.
Etiam tu hoc respondes? quid istic tibi negotii 'st? DA. Mihin'?
SI. Ita. DA. Mihine? SI. Tibi ergo. DA. Modo introii. SI. Quasi ego, quam dudum, rogem.

DA. *Omnis res nostra jam in tuto posita est.* SI. *Quid cesso hunc alloqui?* DA. *Herus hic est: quid agam?* SI. *O salve, bone vir!* DA. *Hem, Simo, o noster Chremes! salvete. Omnia jam ad nuptias apparata sunt intus in domo nostra.* SI. *Curasti recte tu quidem.* DA. *Ubi voles, filium accersi jube.* SI. *Bene sane dicis: id enim certe nunc unum desideratur ad solennitatem nuptiarum. An non etiam tu ad id, quod quæro, respondes? Quid tibi negotii est in domo Glycerii?* DA. *Mihi?* SI. *Ita.* DA. *Mihine?* SI. *Tibi, inquam.* DA. *Modo in has ædes introivi.* SI. *Quasi a te quæram, quam dudum introiveris.* DA. *Modo introivi*

al. *ad*, al. *tempus*. Perl.—5 Gu. 1 *Eho, noster Ch.* Both. qui dat *Hem* pro *Ehem*. 'Guelf. 1. *Ehem.* Script. *Eh hem.*' Perl.—6 R. τὸ *jam* deest. *Lind.*—7 Varie autem hæc leguntur. Leid. unus, *is enimvero hinc nunc abest.* Tr. *Bene: hic enimvero hinc nunc abest.* M. *id enimvero hinc nunc abest.* Videtur præferenda lectio, quam edidi. *West.* *Id enimv. hinc non abest* G. *Id.* in *Add.* Omnes fere l. s. et Do. habent *hinc nunc abest:* item Eug. *Fa.* Tres ex nostris, *is enimvero:* unus *hic nunc.* Frustra. *Bent.* *Is enimvero* R. *Lind.* *Hic* GC. sine apice. Hinc var. in edd. *hic, hinc.* Perl. *Is* pro *id* Guelf. 1. *Accerse* Br. Bent.—8 *Responde* M. G. *Responde mihi* EM. *West.* Do. 'Etiam tu hoc respondes? Deest, Annon.' Qui hoc annotavit, legit *respondes.* Sequitur: '"Etiam,' aut adhortatio est, aut conjunctio.' Qui hoc, legit *responde,* ut nostri codices præter unum universi. *Bent.* *Responde, quid* Br. GM. Bent. Both.—9 CCC. *introivi.* Lege, *Mihi? Tibi ergo.* *Modo ego introivi.* Bent. *Quam dudum id rogem* V. C. *Lind.* *Quam dudum:* J. et cod. Venetus *te.* Perl.

## NOTÆ

4 *Omnis res est jam in vado*] Vada sunt fluminum loca minus profunda, in quibus periclitandi nullus est metus. Proverbium est significans rem extra periculum esse, quale est istud: In portu navigo.

5 *O salve, bone vir*] Ironica salutatio.

6 *Curasti probe*] Approbatio ironica irati Simonis.

7 *Bene sane*] Persistit in ironia.

*Id enimvero hinc nunc abest*] Alii legunt, *hic.* Si hæc lectio locum habet, talis erit sensus: Nam certe propterea hic, nempe Pamphilus, abest, quia abhorret a nuptiis, nec vult eas perfici.

8 *Etiam tu hoc respondes*] Etiam tu hæc verba respondere audes? scilicet: 'Omnia jam apparata sunt intus. Ubi voles, accerse:' tu qui nuptias dolis tuis impedis et disturbas?

DA. Cum tuo gnato una. SI. Anne 'st intus Pamphilus? crucior miser.
Eho, non tu dixti esse inter eos inimicitias, carnufex?
DA. Sunt. SI. Cur igitur hic est? CH. Quid illum censes? cum illa litigat.
DA. Immo vero indignum, Chremes, jam facinus faxo ex me audias.
Nescio qui senex modo venit, ellum, confidens, catus.
Cum faciem videas, videtur esse quantivis pretii.
Tristis severitas inest in voltu, atque in verbis fides.
SI. Quidnam apportas? DA. Nihil equidem, nisi quod illum audivi dicere.
SI. Quid ait tandem? DA. Glycerium se scire civem esse Atticam.

*cum tuo filio.* SI. *Anne est intus hic Pamphilus? Crucior miser animi. Eho, annon tu dixisti, carnifex, esse inter eos inimicitias?* DA. *Sunt.* SI. *Cur igitur Pamphilus est in domo Glycerii?* CH. *Propter quid illum esse censes? cum illa nempe litigat.* DA. *Immo vero, o Chreme, indignum facinus ex me audies. Nescio quis senex modo advenit, (ecce illum in hac domo,) confidens, cautus: cum vultum ejus quis conspicit, videtur quantocumque pretio dignus esse. Tristis et severa gravitas inest in facie, et in verbis fidei sinceritas apparet.* SI. *Quid de illo apportas novi?* DA. *Nihil equidem, nisi quod audivi illum dicere.* SI. *Quid ait tandem?* DA. *Ait se scire Glycerium esse civem Atticam.* SI. *Hem, Dromo,*

*Modo ego introivi* Both. *Ita* mittunt in superiorem versum Bent. Both. Perl. *Tibi*, non *Ita*, Guelf. 2. *Jam* ante 'quam dudum' habet Br.—11 *Eas* Br. Notat Bruns: 'Edit. *eos* melius: ut in scena præcedenti *facturos* probavi.'—13 Lege *Chreme* cum uno ex nostris; et cum quatuor *audies*. Bent. *O here* pro *Chremes* dat Both. qui cum Perl. legit *audies*.—14 Mss. quidam et editorum vetustissimi, *quis senex*. Testatur Is. Vossius in glossis Mss. libros antiquiores impressos habere *cautus*. Certe ita habet EV. 1. Lugdunensis 1511. aliæ: sed et ita est in M. *West*. *Quis senex* G. ET. EM. *Id. in Add.* In Decurtato est *Nescio qui*. Fa. Unus quoque e nostris, *Nescio qui:* et Nonius v. 'Confidens.' *Bent.* *Cautus* GM. et sup. script. *callidus*. Perl. *Quis* exhibent Br. Z.—15 *Vid. quant. pr.* Ms. *Lind.*—17 *Nil quidem, nisi quod eum* Both. *Novi* post *equidem* Guelf. 2.—18 Ex vetustioribus libb. et Donato, versusque ratione lege, *civem esse*. Fa. Ita et nostri omnes. *Bent.* GM. colloc. *Quid*

NOTÆ

9 *Quasi ego, quam dudum, rogem*] De negotio interrogatur, de tempore respondet Davus.

11 *Eho, non tu dixti*] Simo convincit Davum mendacii.

14 *Ellum*] Pro, ecce illum, antiquum est.

SI. Hem, Dromo, Dromo. DA. Quid est? SI. Dromo. DA. Audi. SI. Verbum si addideris. Dromo.
DA. Audi, obsecro. DR. Quid vis? SI. Sublimem hunc intro rape, quantum potes.
DR. Quem? SI. Davom. DA. Quamobrem? SI. Quia lubet: rape, inquam. DA. Quid feci? SI. Rape.
DA. Si quicquam invenies me mentitum, occidito. SI. Nihil audio.
Ego jam te commotum reddam. DA. Tamen etsi hoc verum est? SI. Tamen.
Cura asservandum vinctum: atque audin'? quadrupedem constringito.

*Dromo.* DA. *Quid est?* SI. *Dromo.* DA. *Audi.* SI. *Si verbum quidem unum præterea addideris, periisti. Dromo!* DA. *Audi, obsecro.* DR. *Quid vis?* SI. *Sublimem in ædes rape quam celerrime.* DR. *Quem vis rapiam?* SI. *Davum.* DA. *Quamobrem?* SI. *Quia ita mihi placet. Rape, inquam, lorarie Dromo.* DA. *Quid feci?* SI. *Rape.* DA. *Si quicquam mendacii me dixisse invenies, occidito.* SI. *Ego nihil audio. Ego te plagis quatiam, ut mereris.* DA. *Tametsi vera dixerim, me rapi ad supplicium jubes?* SI. *Jubeo. Dromo, custodi eum in vinculis ne aufugiat: atque, audisne? manibus pedibusque sicut feram constringito,*

*tand. ait.* Perl. *Gl. esse civem scire se Atticam* Both.—19 Ut sæpe antea, appone 'Hem' ad finem prioris versus. *Bent.* Accedunt Both. Perl.—20 *Audi.* GM. præmittit *Illud.* Perl.—21 DRO. ante 'Quamobrem' Br. in litura: forte antea DAV. censente Bruns.—22 'Nihil audio:' Bodl. hæc Dromoni tribuit; sequentia vero, 'Ego,' &c. Simoni. *West. Si quicquam mentitum invenies.* Antiqui libri, *Si quicquam invenies me mentitum.* Alii eandem collocationem verborum habent, sine *me;* alii, et cum iis Donatus, *Si quicquam invenies mentitum me.* Fa. Nostri omnes, *me mentitum.* Bent.—23 *Ego, &c.* Non hæc Dromoni dicta, quasi cunctanti Davum rapere, sed ipsi Davo, qui rerum omnium securus, 'Animo jam nunc otioso esse impero,' dixerat, nunc præceps in pistrinum dandus, ibique se moturus. Quanto ineptior est lectio Guyeti: *Ego jam te comtum.* West. Existimat Wiel. hæc dicta esse Dromoni, additque: Qui potuit moveri constrictus quadrupes? Sed quid si, interdiu molam versans, noctu quadrupes constrictus et asservatus sit? Possit et *τὸ commotum* ad animum referri. *Id. in Add. Tametsi hoc verum est? Tu tamen.* Omnes fere l. s. et in his antiquiores, *Tamen et si.* Quod vero sequitur, *Tu tamen,* omnes libri habent *Tamen tu.* Solus V. non habet vocem *tu,* quæ etiam versui incommodat. Itaque delenda est, et distinguendum est post *Tamen.* Fa. Veterrimus noster *Tamen:* neque agnoscit *tu.* Bentleius. DA. *Tamen etsi hoc verum 'st?* SI. *Tamen.* Ita legendum vulgo nunc contendunt Eruditi. Fa. vero testatur, o. Libros s. legere, SI. *Tamen tu.* Suspicabar, Terentium scripsisse, SI. *Tantum,* unde natum fuerit, *Tamen tu.* Sed et edd. quædam antiquissimæ legunt, *Tantum Tu cura ass. vinctum.* Aliæ, *Tu tamen cura ass. vinctum.* Tr. *Tum tu cura ass. vinctum.* Leidensium unus post illa, *Tamen etsi hoc verum est?* statim subjungit, SI. *Cura ass. vinctum.* Alter vero, SI. *Tamen tu cura: quadrupedem constringito.* West. In vett. libb. *tamenetsi hoc verum est.* SI. *Audin? quadrupedem.* Lind. Distinguendum

Age nunc jam, ego pol hodie, si vivo, tibi
Ostendam, herum quid sit pericli fallere, et
Illi, patrem. Ch. Ah, ne sævi tantopere. Si. O Chreme,
Pietatem gnati! nonne te miseret mei?
Tantum laborem capere ob talem filium?
Age, Pamphile; exi, Pamphile: ecquid te pudet?

*ut terra se movere non possit. Age nunc; jam ego, pol, hodie, si vivo, te docebo, quam periculosum sit herum servum fallere, et Pamphilum, patrem.* Ch. *Ah ne adeo sæve te geras.* Si. *Chreme, specta pietatem filii mei in patrem. An non mei misereris, quod tantas ærumnas patiar ob talem filium? Age, Pamphile; exi, Pamphile. An non pudore ullo afficeris?*

post *Tamen* Fa. recte judicat. *Perl.* Nec interrogat Z. post 'est,' nec distinguit post *Tamen.* *Tametsi* Br. nec pungit post *Tamen.* Testatur Perl. *tu* ante 'Cura' habere Guelf. 3. et *Tamen tu cura* habere 1.—25 *Tibi, Dave* G. ET. EM. *West.* *Davo* post 'tibi' Guelf. 1. *Perl.* *A. nunc.* *Jam ego* Br.—26 Lege commodiore ordine: *quid herum.* Bent. Sic ordinat et Perl. *Herum quid sit pericli ostendam fallere* Both. 'Et' mittunt Bent. Z. Both. in vs. 27.—27 *Ha, særi ne tanto opere* Bodl. *West.* *Chreme.* Omnes fere l. s. *O Chreme:* et sane majorem emphasin habet. *Fa.* Ita omnes nostri, duobus exceptis. *Bent.* In Br. forte primo fuisse *sævias* censet Bruns.—28 Vulgo post 'gnati' interpungitur, minus bene. *Both.*—30 *Te* omittit Perl. et id habere GM. notat. *Et quis te* dat Br.

NOTÆ

27 *O Chreme, Pietatem nati*] Subaudi, specta. Ironia est.

30 *Ecquid te pudet*] Sub. decipere patrem.

## ACTUS V. SCENA III.

PAMPHILUS. SIMO. CHREMES.

Pa. Quis me volt? perii: pater est. Si. Quid ais, omnium? Ch. Ah,
Rem potius ipsam dic, ac mitte male loqui.

Pa. *Quis me appellat? Pater est.* Si. *Quid ais, omnium deterrime?* Ch. *Ah, rem potius ipsam narra, ac cessa maledicere.* Si. *Quasi quicquam acerbius,*

1 *Omnium.* GM. *sceleratissime,* et sup. script. *nequissime:* quod id. pro glossa est in Br. Sed aposiopesin hanc esse Do. ait: nec in ullo cod. vel ed. sequitur quicquam post 'omnium.' Inde lect. illa merito suspecta. *Perl.*—

SI. Quasi quicquam in hunc jam gravius dici possiet.
Ain' tandem? civis Glycerium 'st? PA. Ita prædicant.
SI. Ita prædicant? o ingentem confidentiam!
Num cogitat quid dicat? num facti piget?
Num ejus color pudoris signum usquam indicat?
Adeon' impotenti esse animo, ut præter civium
Morem atque legem, et sui voluntatem patris,
Tamen hanc habere studeat cum summo probro?
PA. Me miserum! SI. Hem! modone id demum sensti, Pamphile?
Olim istuc, olim, cum ita animum induxti tuum,
Quod cuperes, aliquo pacto efficiundum tibi;

*quam meretur, in hunc dici possit. Tune tandem ais Glycerium esse civem Atticam?* PA. *Ita dicunt.* SI. *Itane dicunt? o insignem audaciam! Num cogitat quid debeat dicere? Num facti pœnitet? Vide, num ejus color pudoris aliquod signum demonstrat in toto vultu? adeone impotenti est animo adversus cupiditates suas, ut contra civitatis consuetudinem et legem, suique patris voluntatem, tamen hanc habere studeat cum summo dedecore atque ignominia?* PA. *Me miserum!* SI. *Modone id tandem sensisti; te esse miserum? Olim, istud olim tunc sentire debuisti, cum decrevisti aliquo modo exequi, quod cuperes: eodem die istud verbum vere tibi*

4 *Ha* pro *Ain* Guelf. 2.—6 Alias *pudet*. Er. Sic Guelf. 2.—7 *Vide num*. Do. legit sine *Vide*. Fa. *Num ejus*. Omnes ubique codices: *Vide num*. Nempe viderunt aliquid versui deesse. Lego: *Numnam ejus*. Bent. *Num color enim pudoris* Both. qui notat: 'C sequente vs. *Adeon' enim*. Hoc *enim* hinc, ni fallor, excidit.' *Vide num* habet Br. *Vide non* Guelf. 2.—8 *Adeo impotente*. O. l. s. *Adeon;* quam tamen dictionem oportebit per synizesin contrahere. *Fa.* Apage Synizesin istam *Adon:* Legendum *Adeo inpotenti*. Bent.—10 R. *Tamen habere cupiat cum s. p.* Lind. Pro *studeat* in ed. Sandbyensi legitur *cupiat;* quod sane Simoni irato aptius videtur. *Zeun.* *Cupiat* et Br.—11 *Hem, modone* est in editis vetustissimis. Et videtur appositum. Pro *sensti* Mss. quidam et editi *sensisti* legunt. *West.* *Modone*. O. l. s. quotquot vidi, habent, *Hem, mod.* Fa. Sic et nostri omnes. *Bent.* Omittit *Hem* Br. et dat *sensisti*.

## NOTÆ

7 *Num ejus color*] Pudoris color est rubor in facie, sicut timoris pallor: unde Latinis 'erubescere' est, pudefieri, pudore suffundi. Græcis ἐρυθριᾷν, rubescere, idem est ac, pudere.

8 *Impotenti animo*] Impotens dicitur, qui suis cupiditatibus imperare non potest. Græcis ἀκρατὴς dicitur.

*Præter civium Morem atque legem*] Lex erat Athenis a Pericle lata, de qua meminit Plutarchus in ejus Vita; quæ vetabat connubia cum peregrinis jungere, ut, si quis non ex duobus Atheniensibus nasceretur, nothus esset, planeque expers omnium honorum magistratuumque.

Eodem die istuc verbum vere in te accidit.
Sed quid ego? cur me excrucio? cur me macero?
Cur meam senectutem hujus solicito amentia? an
Ut pro hujus peccatis ego supplicium sufferam?
Immo habeat: valeat: vivat cum illa. PA. Mi pater.
SI. Quid, mi pater? quasi tu hujus indigeas patris.
Domus, uxor, liberi inventi invito patre.
Adducti, qui illam civem hinc dicant: viceris.
PA. Pater, licetne pauca? SI. Quid dices mihi?
CH. Tamen, Simo, audi. SI. Ego audiam? quid audiam,
Chreme? CH. At tandem dicat sine. SI. Age dicat, sino.
PA. Ego me amare hanc, fateor: si id peccare 'st, fateor id
quoque.

*reipsa convenire cœpit. Sed quid ago? Cur me torqueo? Cur me tristitia conficio? Cur meam senectutem propter ejus amentiam solicitudine et cura vexo? an ut pro ejus flagitiis pœnas solvam? immo habeat potius hanc peregrinam, a me discedat, vivat cum illa.* PA. *Mi pater.* SI. *Quid mi pater? quasi tu indigeas hoc patre, quem compellas. Domus, uxor, liberi tibi inventi sunt contra patris voluntatem: suppositi sunt, qui Glycerium illam hujus urbis civem esse affirment. Vicisti, cedo adversanti.* PA. *Pater, licetne pauca loqui?* SI. *Quid mihi dices?* CH. *Attamen, Simo, audi.* SI. *Quid ego audiam, Chreme?* CH. *Attamen permitte ut dicat pro se.* SI. *Age, ut dicat permitto.* PA. *Ego fateor me amare Glycerium. Si id peccare est, fateor quoque me peccare. Pater, tuæ potestati me committo.*

—14 *Eodem die. Nuncne demum* J. et Venetus cod. *Perl.*—15 F. F. legit, *Sed quid ago?* quam lect. laudat Guy. Et sane est se ipsum corripientis. Sed et in antiquis quibusdam editis est, *Sed quid ago?* West. *Ago* ET. *Me autem cur excrucio* G. *Id. in Add.* Cod. Academicus: *Sed quid ego me autem? cur excrucio?* Lege, *Sed quid ego me autem excrucio?* Bent. Sic dat Both.—16 *An* collocant in vs. inferiori Bent. Z. Perl. Both. Ad vs. 17. sic notat Perlet: 'An' incipit ap. Lind. hunc vs.: finit ap. Mur. priorem.'—17 Bodl. *Ut* non agnoscit. *West. An p. h. p. e. s. ut sufferam* Both. *Ut* abesse a Guelf. 1. 2. notat Perl.—20 Guelf. 2. ad 'inventi' leg. *sunt*. Perl.—21 *Adductis* Guelf. 3.—22 *Ne* 2. *licet* 1.—23. 24 *Attam. S. audi. E. audiam? Q. ego aud. Ch. Attamen d. s.* Bem. qui hic fere incipit posse legi, nam reliquum Andriæ vetustate corrosum est, habet *Tamen, Simo, audi:* ut et Bas. quod numero magis servit. Habet etiam Bem. *Quid audiam, Chremes?* sine geminatione pronominis, *ego*, ut et Vi. et pro *Attamen dicat*, hic et V. et nonnulli alii, præsertim antiqui, *Attandem dicat. Sine* Bem. non habet, nisi superadditum. *Faërnus. Tam. S. audi. Ego audiam? quid audiam, Chreme? At tandem d. s.* Sic dedit Fa. *Tamen Simo*, nostri omnes; et, uno excepto, *quid ego audiam:* Tres ex vetustioribus *At tandem.* Lege, *Tam S. audi. Egon audiam? quid ego audiam, Chreme? At tamen d. s. Attandem* duplici ictu plane invenustum. *Bent. Tandem, Simo* R. *Lind.* Bentleio accedit Perl. et sic Both. nisi quod *Tandem, Simo* legit, notatque: 'Vulgo *Tamen*, omisso *At*. Sequimur A et C. Lectionem spernit immerito Bent.' *At tandem* pro *Tamen*, et *Audiam ego?* legere Guelf. 2. monet Perl. ut et Guelf. 3. legere *illum* post 'audi.' *Quid*

Tibi, pater, me dedo: quidvis oneris impone, impera.
Vis me uxorem ducere? hanc vis amittere? ut potero, feram.
Hoc modo te obsecro, ut ne credas a me allegatum hunc senem.
Sine me expurgem, atque illum huc coram adducam. Si. Adducas! Pa. Sine, pater.
Ch. Æquum postulat: da veniam. Pa. Sine te hoc exorem. Si. Sino.
Quidvis cupio, dum ne ab hoc me falli comperiar, Chremes.
Ch. Pro peccato magno paulum supplicii satis est patri.

*Quidvis oneris impone. Impera. Vis me uxorem ducere? Vis me Glycerium dimittere? Id quod vis, ut potero, feram. Hoc tantummodo te vehementer oro, ut ne credas hunc a me summissum senem Critonem, qui hanc civem Atticam esse ait. Permitte ut ab hac culpa me purgem, atque illum coram vobis huc adducam.* Si. *Tu adducas!* Pa. *Permitte id mihi, pater.* Ch. *Æqua est ejus postulatio. Da illi facultatem hoc faciendi.* Pa. *Sine, ut hoc a te impetrem.* Si. *Sino. Quidvis concedere cupio; dummodo ab hoc me falli non comperiam, Chreme.* Ch. *Pro gravi culpa, levissima pœna filii satisfacit patri.*

*ego audiam?* et *At tamen* pro *At tandem* dat Br.—27 *Hanc* superest: nisi legas *uxorem hanc.* Er. Ex 'vis' elidendum est *s*, ut sit Trochaicus: expeditius tamen mihi videretur, si legeretur *mittere.* Fa. Recte Fa. ex conj. *mittere.* At alius retinet illud *amittere*, et innocentem voculam *vis* e textu relegat: *Vis me uxorem ducere, hanc amittere?* Perperam omnino. *Bent.* *Mittere* dant Both. Perl. In Guelf. 2. distinguitur: *duc. hanc ?*—29 *Adducas?* Bent. per sign. effert interrog. recte: sed Lind. per exclamandi not. minus convenienter. *Perl.* Interrogat et Both.—30 *Ut* pro *hoc* Guelf. 3. Et hoc et illud omittit Br.—31 *Chreme* Br. Bent. Z. Both. Perl.—32 *Paululum.* Aliqui recentes libri habent *paulum,* ut et exigit versus: omnes tamen antiqui et Do. *paululum.* Item Eug. *Fa.* Quæ tanta indoctorum Librariorum reverentia est? Si *paulum,* ut spondæus pronuntietur, cur scribamus *paululum?* Bent. *Paululum* Br. Z. Sed hic sæpe discrepat inter libros.

## NOTÆ

27 *Ut potero, feram*] An possit ferre, dubium patri relinquit.

31 *Comperiar*] 'Ab hoc me falli,' utrum a Pamphilo an a Critone intelligendum sit, quis dubitet: sed de Pamphilo dictum esse opinor. 'Comperiar' pro, comperiam, positum esse censet Muretus: ut apud Ciceronem in Miloniana 'punior' pro, punio. Sed non passivum pro activo sumi; verum deponens esse verbum 'comperior' dicendum est, cum etiam Sallustius in Jugurth. in activa significatione hoc verbo utatur: 'Sed ego comperior Bocchum magis Punica fide, quam ob ea, quæ prædicabat; simul et Romanos et Numidam spe pacis detinuisse.' Hæc sunt verba Sall.

32 *Paulum supplicii*] Supplicium illud est accusatio Simonis, adversus filium Pamphilum. Supplicium etiam

NOTÆ

est supplicatio. Sall. in Catil. 'In suppliciis Deorum magnifici, domi parci, in amicos fideles erant.' Ibidem: 'Non votis, neque suppliciis muliebribus auxilia Deorum parantur.' Sic Livius lib. VII. de bello Punico. Tacitus lib. III. Ann. in hac significatione. Sensus hujus loci hanc interpretationem recipit: Pro peccato magno parva supplicatio filii patrem iratum facile placat.

---

## ACTUS V. SCENA IV.

### CRITO. CHREMES. SIMO. PAMPHILUS.

CR. MITTE orare: una harum quævis causa me, ut faciam, monet:
Vel tu, vel quod verum est, vel quod ipsi cupio Glycerio.
CH. Andrium ego Critonem video? certe is est. CR. Salvos sis, Chreme.
CH. Quid tu Athenas, insolens? CR. Evenit. Sed hiccine 'st Simo?

CR. *Desine me orare. Una quævis harum trium causarum satis me adducit, ut meo testimonio confirmem, Glycerium esse civem Atticam. Vel tui ratio, vel ipsa veritas, vel quod bene opto ipsi Glycerio.* CH. *Nonne Critonem Andrium video? Et certe is est. Salve, Crito. Quid tu Athenas præter solitum venisti?* CR. *Casu id contigit. Sed nonne hic, quem intueor, Simo est?* CH. *Hic est.* SI.

3 Manifestus mihi error videtur hoc in l. Malim igitur ita ordinare: CH. *Andrium ego Critonem video? certe is est. Crito, salvos sis. Quid tu Athenas insolens?* CR. *Evenit.* Sed et ita Do. legisse conjicias ex ejus verbis. *West. Is* detraxit Er. Ego post eam interrogationem, *And. e. Cr. video? et certe* subjici non puto commode. *Ecere,* non *et certe* puto scripsisse Terentium. *Ecere* adverbium est jurandi. *Gov.* Lege *is certe est.* Bent. Accedunt Both.

NOTÆ

4 *Quid tu Athenas, insolens*] 'Insolens,' est præter solitum et consuetudinem tuam. Hic 'insolens' active sumitur, ut sæpissime solet sumi. Plaut. in Amph. 'Si dixero mendacium, solens meo more fecero.' Sic idem in Truc. Sall. 'Insolens vera accipiendi.' Sed et passive sumitur. Horat. III. Carm. Od. 29. 'Fortuna sævo læta negotio Ludum insolentem ludere pertinax.' Gell. lib. I. Noct. &c. 'Atque id, quod a Cæsare, excellentis ingenii viro, in primo de Analogia scriptum est, habe semper in memoria atque pectore; ut tanquam scopulum fugias inauditum atque insolens verbum.' Verum non jungitur cum infinitivo passivo; ut 'insolitus' et 'solitus.' Neque enim dicas 'solens est hoc fieri,' ut 'solitum est hoc fieri.' At τὸ 'solitus' in utraque significatione usitatum est.

CH. Hic. SI. Men' quæris? eho tu Glycerium hinc civem esse ais?
CR. Tu negas? SI. Itane huc paratus advenis? CR. Qua de re? SI. Rogas?
Tune impune hæc facias? tune hic homines adolescentulos,
Imperitos rerum, eductos libere, in fraudem illicis?
Solicitando et pollicitando eorum animos lactas? CR. Sanusne es?
SI. Ac meretricios amores nuptiis conglutinas?
PA. Perii! metuo, ut substet hospes. CH. Si, Simo, hunc noris satis,
Non ita arbitrere: bonus est hic vir. SI. Hic vir sit bonus?
Itane attemperate venit hodie in ipsis nuptiis,
Ut veniret antehac nunquam? est vero huic credendum, Chreme?

*Mene quæris? Eho, tune Glycerium civem hujus urbis esse ais?* CR. *An tu negas?* SI. *Itane tu subornatus huc advenis?* CR. *Quare hæc dicis?* SI. *Quærisne? An impune hoc facere tibi licebit? Tune hic homines adolescentulos nulla experientia rerum instructos, ingenue atque honeste educatos, in fraudem inducis? Incitando et promittendo allicis eorum animos?* CR. *Num apud te es?* SI. *Ac meretricios amores nuptiis confirmas et consolidas?* PA. *Perii: metuo ut hospes Crito firmus contra patrem subsistat.* CH. *Simo, si satis hunc virum noveris, non ita de illo censeas, ut facis. Bonus hic vir est.* SI. *Hic vir sit bonus? Itane præsto est, in ipso tempore nuptiarum composito veniens, cum nunquam antehac venerit? An vero huic credendum est, Chreme?* PA. *Nisi patrem metuam, scio,*

Perl. *Certe* post *ego* Guelf. 3.—5 Codices scripti ita fere habent, *Hic.* SIMO. *Men' quæris?* At duo ex melioribus, *Hic.* SIM. *Simo men' quæris?* unde facilis emendatio est: *Hic.* CR. *Simo, men quæris?* SI. *Eho, tu Glyc.* Bent. In Ed. Sandby. est *Hic est.* Zeun. Sic Guelf. 2. Bentleium sequuntur Both. Perl.—6 *Quare.* O. l. s. *Qua de re.* Fa. Lege cum duobus Nostris, *Qua re?* Bent. Mandato obediunt Both. Perl.—7 *Hoc facias?* Antiqui libri *hæc facias?* quod et invidiosius est. *Fa.* Sic et nostri; et in expositione Donatus. *Bent.* *Tune imp. h. fac.* absunt a Guelf. 2.—8. 9 *In fr. illius, Solicitando et pollicitando eorum animos lactans:* sic dedit Fa. *Lactans* pro *lactas*, ut codices omnes habent et Eutyches p. 2185. Erratum, ut credo, Typographi est: quod tamen virum eruditum in fraudem illexit. Ceterum distinctio prava est, quæ sic corrigetur: *In fraudem illicis Solicitando, et pollicitando eorum animos lactas?* Divide ista, non conjunge. Porro *Sanun es?* edidimus; non literis supervacuis, *Sanusne es?* Bent. *Jactas* Bodl. *West.* In interpungendo sequitur Bentleium Perl. qui dat *Sanus es?* *Sanun' es* dat Both. *Jactas* Br. Lectio codicis, ait Bruns, occurrit in nota Engraphii.—10 *An* pro *Ac* Br. *Meretriculos* Guelf. 2.—12 *Hic est.* O. l. s. *est hic;* et Donatus. *Fa.* Sic et nostri omnes. *Bent.* *Arbitrare* Br.—13. 14 Lege, et distingue: *Itane attemperate evenit, hodie in ipsis nuptiis Ut veniret, antehac nun-*

Pa. Ni metuam patrem, habeo pro illa re illum quod moneam probe.

Si. Sycophanta. Cr. Hem! Ch. Sic, Crito, est hic: mitte. Cr. Videat qui siet.

Si mihi pergit, quæ volt, dicere; ea, quæ non volt, audiet.

Ego istæc moveo, aut curo? non tu tuum malum æquo animo feres?

Nam, ego quæ dico, vera an falsa audieris, jam sciri potest.

Atticus quidam olim navi fracta apud Andrum ejectus est,

Et isthæc una parva virgo: tum ille egens forte applicat

Primum ad Chrysidis patrem se. Si. Fabulam inceptat. Ch. Sine.

Cr. Itane vero obturbat? Ch. Perge. Cr. Tum is mihi cognatus fuit,

*quid commode Critoni in memoriam reducam, pro illa re quam objicit pater.* Si. *Calumniator.* Cr. *Hem, mene vocari calumniatorem patiar?* Ch. *Sic a natura factus est Simo, vehemens et iracundus. Hunc omitte et sperne.* Cr. *Viderit qualis ipse sit. Si perseveret quæ vult probra et convicia dicere, ea quæ non vult invitus audiet. Egone has de nuptiis turbas excito, aut fieri curo? nonne malum, quod propter filium tibi accidit, te patienter ferre oportet, non aliis imputare? Nam de his, quæ dixi, jam sciri potest, utrum vera, an falsa sint ea, quæ a me audivisti. Quidam Atheniensis naufragio facto ad Andrum ejectus est, atque una ista, parva tunc, virgo: tum ille egenus omnium rerum forte se recipit et applicat ad Chrysidis patrem.* Si. *Fabulam incipit narrare.* Ch. *Sine eum loqui.* Cr. *Itane mihi interrumpit sermonem?* Ch. *Perge.* Cr. *Is, qui tunc eum hospitio exce-*

*quam? est vero huic credendum, Chreme. Evenit,* plurimi ex nostris: Noli cum Fa. per interrogationem efferre, *est vero huic credendum?* Longe melius est per Ironiam. *Bent.* R. *Ita attemp.* Lind. Bentleium omnino sequitur Perl. Both. quoque, excepto quod interrogat post 'Chreme.' *Evenit* dat Br. *Attentate* pro *attemp.* Guelf. 1. A Guelf. 2. abest *hodie.* Idem Ms. exhibet *ergo* pro *vero.*—17 *Perget* EP. *West.* Omnes præter unum nostri *perget;* et sic Edd. vett. Recte. Neque aliter, credo, ipse Faërnus; sed eo deventum est, ut vel menda Typographica pro Bembinis thesauris accipiantur. *Bent. Mihi si perget* Both. *Perget* Br.—18 Omnis vis est in τῷ *Ego,* quam vocem nimia licentia rejicit Guy. *West. Metuo* Mss. *Moneo* al. *Lind. Non tu tua, malum, an. æq. feres* Both. *Tu* abest a Guelf. 3.—19 Mss. quidam et editi vetustiores, in quibus Junt. exhibent *dixi.* Neque videntur satis apte cohærere præsens *dico* et præteritum *audieris.* Faërno tamen placet τὸ *dico.* Si quis pertinacius defendat τὸ *dico,* non intercedo, modo cum Bem. simul legatur *audierim.* West. *Dico* apud solum Bem. est. *Audierim,* etiam CCC. quod postea interpolatum *audieris.* Atqui recte habuit a manu prima, *audierim,* ex Phania scilicet. *Bent. Audierim* Perl. quod forte malum sensum non habet, judice Fa. *Dixi* Br. Guelf. 2.—20 *Apud Andrum.* Ita edidi ex Mss. quibusdam, et præstantissimis editis; sed et Prisciano auctore, Inst. Gramm. lib. VII. Alii, *ad.* West. Nostri omnes *apud.* Sed recte Bem.

Qui eum recepit. Ibi ego audivi ex illo, sese esse Atticum.
Is ibi mortuus est. CH. Ejus nomen? CR. Nomen tam cito tibi? Phania.
CH. Hem, perii. CR. Verum hercle opinor fuisse Phaniam: hoc certe scio,
Rhamnusium se aiebat esse. CH. O Jupiter! CR. Eadem hæc, Chreme,
Multi alii in Andro tum audivere. CH. Utinam id sit, quod spero. Eho, dic mihi,
Quid eam tum? suamne esse aiebat? CR. Non. CH. Cujam igitur? CR. Fratris filiam.

*pit, mihi cognatus fuit. Ibi ego audivi ex illo sese esse Atticum. Is in Andro mortuus est.* CH. *Quod fuit ejus nomen?* CR. *An tam cito tibi nomen ejus edi cupis? Phania nomen fuit, ut puto.* CH. *Hem perii.* CR. *Verum hercle, opinor, Phaniam illi nomen fuisse. Hoc certo scio; Rhamnusium se aiebat esse.* CH. *O Jupiter!* CR. *Eadem hæc, Chreme, multi alii in Andro tunc audiverunt.* CH. *Utinam id sit, quod spero. Eho dic mihi, Crito, quid Glycerium parvulam tunc sibi esse dicebat? Suamne filiam dicebat esse?* CR. *Non.* CH. *Cujusnam igitur?* CR. *Fratris eam esse filiam dicebat.* CH. *Certe mea est.* CR. *Quid ais?*

*ad.* Bent. *Ad* Both. Perl. *Nave* Br. Guelf. 3.—22 *Chr. se ad patrem primo* Both.—23 Locus si, ut interpp. volunt, accipiatur, ut 'vero' adverbium sit, sintque hæc inter se distincta, *Itane vero? obturbat*, corruptum esse locum asseveratione omni confirmo. Quod si vero nomen sit casu dandi, referaturque ad verbum 'obturbat,' obturbare vero erit, veritati obstrepere. *Gov.* Corrige *Perge tu.* CR. *Is mihi.* Bent. Sequuntur Both. Perl.—24 *Ex illo, civem esse Atticum* Both. qui notat: 'Vulgo *ex illo, sese esse Att.* sed B C Gu. 1. *civem esse Atticum*, Hel. *Att. civem.* Recte.'—25 Solicitat hanc distinctionem Guy. legitque: *Nomen? tam cito tibi: Phania.* Maneat vetus distinctio. *West.* Donatus: '"Phania:' Hoc ita dixit Crito, ut nemo audiret: scilicet adhuc dubitans, an ipse sit.' Falsum hoc: quippe, si nemo audiebat, qui factum est, ut statim subinferret 'Hem' et 'Perii?' Donatus iterum: '"Hem:' sunt qui putant Simonem 'Hem' dicere, irascentem filio Critonem submonenti.' Hinc patet, olim fuisse qui illud 'Phania' Pamphilo tribuerent, non Critoni. Recte; unde sic legendum: *Nomen tam cito?* PA. *Phania.* CH. *Hem.* Ejecimus *tibi*, quod abest a R. et CCC. et in altero 900. annorum a manu secunda est post rasuram; ut jure quis suspicetur PAM. fuisse erasum, et interpolatum *tibi*. Bent. Sic Br. legit: *Nomen: jam cito tibi? Phania.* Sic Bothius: *Nomen? Tam cito. Phania.* Dat *Ejus nomen dic* Guelf. 3.—26 'Hem' rejiciunt in vs. 27. Bent. Both. *Certe* Br. —27 *Sese aibat* lege. *Bent.* *Sese* dat Perl.—28 Ejice *tum*, quod nec in Pet.

## NOTÆ

27 *Rhamnusium*] Rhamnusius a Rhamnunte, oppidulo Atticæ, in quo celeberrimum fuit templum Nemesis, Deæ ultricis superborum (quæ ob id Rhamnusia dicta est), ejusque simulacrum marmoreum factum a Phidia nobili statuario, altum decem ulnas.

CH. Certe mea 'st. CR. Quid ais? SI. Quid tu ais? PA. Arrige aures, Pamphile.
SI. Qui credis? CH. Phania ille, frater meus fuit. SI. Noram, et scio.
CH. Is hinc, bellum fugiens, meque in Asiam persequens, proficiscitur.
Tum illam relinquere hic est veritus; postilla nunc primum audio,
Quid illo sit factum. PA. Vix sum apud me, ita animus commotus est metu,
Spe, gaudio, mirando hoc tanto, tam repentino bono.

SI. *Quid tu ais?* PA. *Arrige aures, Pamphile.* SI. *Quomodo his verbis tam facile credis?* CH. *Phania ille frater meus fuit.* SI. *Noveram eum, et scio ipsum fratrem tuum fuisse.* CH. *Is, bellorum motus fugiens, hinc in Asiam proficiscitur me quæsiturus. Tunc illam parvulam hic Athenis relinquere est veritus. Post illa tempora, nunc primum audio, quid de illo factum fuit.* PA. *Vix mentis compos sum; ita metu agitatus sum amittendæ Glycerii, spe ipsius habendæ, gaudio quod sit civis Attica: dum miror hoc tantum tamque insperatum bonum.* SI.

est. *Bent.* *Tum* delent Both. Perl. qui notat Guelf. 1. 2. dare *tum.* *Heo* pro *eho* Br.—29 *D* ex *Quid* abjici vult Fa. Succurrendum erat alia via; *aibat* scilicet pro *aiebat;* ut passim. *Bent.* *Quid eam tum esse aiebat? suamne* Both.—30 Guy. mallet ita: *Certe mea 'st.* SI. *Quid ais?* CH. *Tu quid ais? arrige aures, Pamphile.* Mihi aliter videtur. Esto ex Mss. et editorum varietate, hic ordo et sensus: *Certe mea est.* CR. *Quid ais tu? quid ais? Arrige aures, Pamphile.* West. Sic legit Bothius: *Certe mea est.* PA. *Quid ais?* SI. *Quid tu autem?* PA. *Ehem, arrige aures, P.* notatque C dare *Tu ais hem.* —31 *Illic* Bent. secund. Fa. Vulg. *ille.* Perl. qui illud dat.—32 Leve est, quod moneo, nec tamen ad perspicuitatem sensus omnino contemnendum, κόμματος signum me posuisse post vocem 'hinc,' contra quam fieri video in omnibus, quos magno numero vidi, editis libris. *West.* Br. et Z. non pungunt post 'hinc.' '*Is*' rejicit Both. in vs. 31.—33 *Hic relinquere.* Nullus est liber, qui ita collocet; sed omnes in hunc modum: *relinquere hic est veritus: postilla nunc primum audio.* Sed versus impeditus est, nisi *post illa* in duas dictiones dividas, ita ut *illa* sit pyrrhichius. *Fa.* Male Fa. et eum secutus vir doctus dactylum faciunt ex *postilla,* quod tribus constat longis. Lege *hic relinquere veritus est.* Bent. Mirum est, si quis ultimam producat. *Perl.* *Tum veritus hic relinquere eam est* Both. *Tempora* post *illa* Guelf. 2. legere notat Perl. qui dat *post illa.*—34 Mss. quidam et editi: *Quid de illo.* West. *De illa* Guelf. 1. *Est* omittit Both.—35 *Et tum* Guelf. 1.—36 *Sane istam multis*

## NOTÆ

29 *Cujam igitur*] Vetustum adjectivum per tria genera declinabile: id est, cujus.

30 *Arrige aures, Pamphile*] Metaphora ducta ab animalibus, quorum plerique solent, si quando quid eminus audiant, aures surrigere. Aures erigimus, vel arrigimus, cum aliquid libenter audimus.

SI. Næ istam multimodis tuam inveniri gaudeo. PA. Credo, pater.
CH. At mihi unus scrupulus etiam restat; qui me male habet. PA. Dignus es
Cum tua religione, odio: nodum in scirpo quæris. CR. Quid istuc est?
CH. Nomen non convenit. CR. Fuit hercle huic aliud parvæ. CH. Quod, Crito?
Numquid meministi? CR. Id quæro. PA. Egone hujus memoriam patiar meæ
Voluptati obstare, cum egomet possim in hac re medicari mihi?

*Certe istam Glycerium inventam esse tuam ex multis et certis argumentis vehementer gaudeo.* PA. *Credo, pater.* CH. *At mihi unum dubium etiam restat, quod me angit.* PA. *Dignus es odio, cum tua superstitiosa anxietate. Tu in re minime dubia occasionem dubitandi quæris.* CR. *Quid istud est?* CH. *Nomen, quo illam vocant, non convenit cum nomine filiæ meæ.* CR. *Fuit hercle aliud ei nomen, dum parva erat.* CH. *Quod, Crito? Numquid meministi?* CR. *Id quæro.* PA. *Egone hujus fluxam memoriam patiar meæ voluptati moram injicere; cum ego possim ipse mihi remedium invenire? Non patiar. Heus, Chreme! quod no-*

*modis* EP. [Br.] *West.* *Ne istam multis tuam.* O. libri antiqui et Do. *multis modis*, habent. Sed Bem. *multimodis*, quod ad versum optime quadrat. *Fa.* Turpe mendum jam diu hic insedit. Repone: *Næ istam multimodis civem inventam gaudeo.* Bent. *Sane istam multis modis* Vet. Cod. *Lind.* *Multimodis* junctim recte. *Perl.* Sic legit Bothius: *Næ t. m. inveniri eam gaudeo.* CH. *Credo.* PA. *Pater...Sane* pro *Næ* Guelf. 2.—37. 38 *Dignus es Cum tua religione, odio.* Integrum hunc versum Guy. expungi vult, tanquam ab interpolatore ortum. Verum cum et apposite dicantur, et Latinissime, et jam Donati ætate lecta sint, jure vindicantur Terentio, nisi quod Donatus legit *odium.* Quod si admittas, ita distinxerim: *Dignus es Cum tua religione: odium.* Nisi *dignus odium* scripsit Terentius, uti Phorm. III. 2. 34. 'Di tibi omnes id, quod es dignus, duint.' *West.* *Odium* habet Bem. et V. quemadmodum et Do. legit. *Fa.* Noster quoque veterrimus *odium:* et sic Nonius, v. Religio, et Cledonius p. 1901. *Bent.* *Odium* legitur in membranis optimis, non *odio*, ut edd. quædam habent. Vossius de Constructione c. 13. aliique *odium* cum 'dignus' jungunt, ut *dignus odium* elliptice dicatur pro, dignus ad odium. Sed melius est post vocem 'religione' interpungere, et *odium* accipere pro homine odioso, ut 'scelus' pro homine scelesto. *R. D.* *Odium* dant Z. Bent. Both. Perl.—39 Guelf. 2. *Huic nom.*—41 *Egomet.* Revocavi vocem ex Mss. nonnullis et edd. antiquissimis, approbante etiam Rivio. Vulgo, *ego.* West.

## NOTÆ

37 *At mihi unus scrupulus*] Scrupus est lapillus pedes ambulantium lædens. Scrupulus, ejus diminutivum, per translationem significat difficultatem, molestiam, dubium.

38 *Nodum in scirpo quæris*] Scirpi junci sunt palustres sine nodo: unde Proverbium est de his qui in rebus claris scrupulum quærunt.

Non patiar. Heus Chreme: quod quæris, Pasibula 'st.
CR. Ipsa 'st. CH. Ea 'st.
PA. Ex ipsa millies audivi. SI. Omneis nos gaudere hoc, Chreme,
Te credo, credere. CH. Ita me Di ament, credo. PA. Quid restat, pater?
SI. Jamdudum res reduxit me ipsa in gratiam. PA. O lepidum patrem!
De uxore, ita ut possedi, nihil mutat Chremes. CH. Causa optuma 'st,
Nisi quid pater ait aliud. PA. Nempe. SI. Id scilicet. CH. Dos, Pamphile, est

*men quæris, Pasibula est.* CR. *Ipsum nomen est.* CH. *Idipsum est.* PA. *Ex ipsa audivi millies.* SI. *Ego credo te credere nos omnes gaudere, o Chreme, propter hoc, quod reperta est tua filia.* CH. *Ita me Dii adjuvent, credo.* PA. *Quid restat, pater?* SI. *Jam pridem, fili, res ipsa, quod filiam amas Chremetis, quæ ab eo agnita est, gratiam meam tibi reconciliavit.* PA. *O lepidum patrem! Quod ad uxorem pertinet; quominus ita eam posthac possideam, ut antea possedi, nihil de hoc mutat Chremes.* CH. *Causa legitima est, propter quam tibi uxoris confirmetur possessio; nisi pater reclamet et dissentiat.* PA. *Certe non reclamabit, neque dissentiet.* SI. *Sic est. Non dissentio.* CH. *Dotem, Pamphile, dico decem*

Tres ex nostris cum vett. edd. *egomet*. Recte. *Bent.* *Ego* Z.—42 Non audiendus T. Faber, legens *Heus, Crito.* Neque adeo opus cum F. H. *quærit* legere. *West.* *Pasibula.* Per unum *s*, et in Bem. et V. et in multis aliis est libris. *Fa. Pasibulast.* Teterrimum mendum: an *Pasibulast* hic legemus, tertia brevi, cum Græce sit Πασιβοῦλη? Immo lege, *Pásibúla. Ipsast. East.* Ceterum nihil opus est aut Fabri acumine, qui vult, *Heus, Crito,* aut viri docti, qui *quærit*. Bent. Delent *est* Both. Perl. *Passibula est* Br.—43 *Ex ea* Guelf. 2. Abest *hoc* a 3.—44 *Ut credo* 1.—45 Nimis ingeniosus est Guy. substituens, *reduxit te in gratiam.* West. *Gratiam:* J. et E. V. add. *tuam.* Perl.—46 Distinxi cum Antesignano et Par. post τὸ 'uxore,' ut pateat, absolute dici, 'De uxore,' pro, quod ad uxorem attinet. Præstat autem hæc verba accipere tanquam Pamphili exultantis, non alloquentis Chremetem. Unde frustra est Guy. legens, *mutas, Chreme.* Westerhovius. Bip. pr. var. *nihil mutas Chremes?* Nil notant, ubi. *Perl.* *De...Chremes:* Hæc v. affirmative accipiunt: male. *Both.* Ad 'Chremes' notat glossa in Br. 'Vel ?'—47 *Pater aliud* Mss. quidam. *Dos, Pamphile, est decem talenta:* Hanc lect. ridiculam dicit Guy. præfertque illam: *Dos Pamphilo Decem talenta;* sub. sunt vel erunt. Et sane Do. videtur legisse, *Dos Pamphili est Decem talenta.* Habet vero majorem ἐνέργειαν, si Chremes ipsum Pamphilum futurum generum alloquatur; et magis convenit responsum Pamphili. Tum, qui minus dixerit Terentius, *decem talenta*

NOTÆ

44 *Quid restat, pater*] Obliqua postulatio nuptiarum Glycerii.

Decem talenta. PA. Accipio. CH. Propero ad filiam: eho mecum, Crito:
Nam illam me credo haud nosse. SI. Cur non illam huc transferri jubes?
PA. Recte admones. Davo ego istuc dedam jam negoti. SI. Non potest.
PA. Qui non potest? SI. Quia habet aliud magis ex sese, et majus. PA. Quidnam? SI. Vinctus est.
PA. Pater, non recte vinctus est. SI. Haud ita jussi? PA. Jube solvi, obsecro.

*talenta.* PA. *Accipio.* CH. *Propere ad filiam eo. Eho, Crito, mecum veni: nam credo illam non me noscere.* SI. *Cur non illam ad me ex ædibus adduci jubes?* PA. *Recte admones. Davo istud jam negotium dabo.* SI. *Non potest id exequi.* PA. *Quomodo?* SI. *Quia aliud et majus habet negotium quod ad ipsum pertinet.* PA. *Quidnam est?* SI. *Vinctus est.* PA. *O pater, non recte vinctus est.* SI.

*est dos,* quam supra III. 3. 23. 'Iræ amantium est integratio amoris.' Si id minus placet, liceat suspicari, natam lectionem τοῦ *est* ex compendio *st*, id est, *sunt;* qui facilis Librariorum error fuit. *West. Aliud ait.* Bem. et multi alii, *ait aliud:* item *dos, Pamphile, est.* Faërnus. *Pamphile,* etiam nostri omnes. Lege, et distingue: *Nisi síquid páter ait aliud. Nempe id. Scilicet. Dos, Pamphile, est.* Bent. Dat Bothius: *Nisi si q. p. a. a.* SI. *Nempe id scilicet.* CH. *Dos, &c.* qui notat in Gu. 1. esse: PA. *Nempe nil.* SI. *Id sc.* Legere Guelf. 3. *Nisi* a m. sec. et *nihil* post 'Nempe' testatur Perl. *Pamphili* Br.—48 Codex Academicus paulo aliter: *Propere ad filiam eho mecum, Crito.* Bent. *Eho meus Crito mecum* J. et E. V. *Perl.*—49 *Haud nosse credo.* Antiqua exemplaria, *credo haut nosse.* Fa. Sic et nostri, duobus exceptis. *Bent. Noscere* Guelf. 2.—50 *Davo istuc.* Omnes fere libri, et in iis vetusti, post 'Davo' habent pronomen *ego.* Fa. Sic et omnes nostri. *Bent. Ego* omittit Both.—51 *Qui non potest.* Revocavi lectionem ex octo Mss. Bodl. Tr. M. et Leidd. quinque. Atque ita inveni expressum in EP. EV. 1. Junt. 1505. Lugd. 1511. aliis: sed et ita ex V. C. et R. Lindenbruchius citat. Vulgo, *Qui?* West. *Non potest* omittunt Z. Bent. Both.—52 Quid est, *Haut ita jussi?* Nihil extricare possis. Recte codex Academicus: *At ita jussi:* hoc est, ut recte vinciretur. Jocatur senex ex ambiguo verbi 'recte.' Donatus, ut nos, legebat *At;* etsi hodie ejus exemplaria *Haut* habeant. *Bent.* Non male conjicit Bent. Donatum legisse *At.* Zeun. Sequuntur

## NOTÆ

48 *Decem talenta*] Talentum Atticum, pro pecuniæ summa, valet sexcentis coronatis Gallicis. Decem talenta sunt sex millia coronatorum.

51 *Quia habet aliud magis ex sese*] Id est, suum, magis ad se pertinens.

52 *Non recte vinctus est*] Pamphilus per 'non recte' intelligit, non juste: Simo vero per jocum intelligit, non satis stricte; ut qui jusserat Davum tanquam quadrupedem arctissime vinciri.

SI. Age fiat. PA. At matura. SI. Eo intro. PA. O faustum et felicem hunc diem!

*Jusseram eum recte vinci.* PA. *Jube eum solvi vinculis, obsecro.* SI. *Age, fiat.* PA. *At festina.* SI. *Eo intro.* PA. *O faustum ac felicem hunc diem!*

Bentleium Both. Perl.—53 *Matura.* Hanc lect. contra Fabrum, legentem *mature,* vindicat F. H. *West.* In Bem. et aliquibus aliis libris, non est pronomen *hunc,* quod et consuetudini dicendi accommodatius est. *Fa.* Etiam ex nostris pars major non agnoscit *hunc:* nec Nonius, v. Faustum. Ceterum verum est, quod Faber conjecit, *mature,* non *matura.* Eun. II. 1. 2. 'Faciam. At diligenter. Fiet. At mature. Fiet.' Plane, ut hic: et frustra cavillatur vir doctus. *Bent.* Accedunt Both. Perl. qui cum Bent. *hunc* delent.

## ACTUS V. SCENA V.

### CHARINUS. PAMPHILUS.

CH. PROVISO quid agat Pamphilus: atque eccum. PA. Aliquis forsan me putet
Non putare hoc verum: at mihi nunc sic esse hoc verum lubet.
Ego Deorum vitam propterea sempiternam esse arbitror,

CH. *Venio visum, quid agat Pamphilus; atque ecce illum.* PA. *Aliquis fortasse putet me non putare hoc esse verum, quod mox dico: at placet mihi nunc hoc verum esse. Ego vitam Deorum propterea sempiternam esse judico, quod voluptates*

1 *Forsitan* R. et V. C. *Lind.* Sic et Br.—2 Codex Academicus, *licet.* Repone, *liquet.* Bent. Tò *sic* in Ms. deest. *Lind.* Bent. eleganti conjectura legit *liquet.* R. D. *Liquet* refinxit Bent. mire. *Perl.* Optime Bent. *liquet.* Both. qui dat *deputare.*—3 *Ego vitam Deorum.* Ita Bem. et Bas. sed omnes alii, et Donatus, *Ego Deorum vitam.* Fa. *Ego Deorum vitam* dedit Faërnus: at nostri omnes: *'Ego vitám Deorúm.* Vides ut inconcinne fiant ictus in syllabis postremis. Neque hilo melius, *Ego Deorúm vitám propterea.* Vir eruditus solita sibi felicitate, *Ego Deum vitam.* Sed locus erat ex Servio restituendus, qui sic citat: *Ego Deorum vitam eapropter semp. esse arb.* Bent. qui

### NOTÆ

3 *Ego Deorum vitam*] Hoc dictum est ex sententia Epicuri. Ille enim vitam judicabat beatissimam, quæ plurimum haberet voluptatis: tristitiæ quam minimum.

Quod voluptates eorum propriæ sunt: nam mihi immortalitas
Parta 'st, si nulla ægritudo huic gaudio intercesserit.
Sed quem ego mihi potissimum optem nunc, cui hæc narrem, dari?
CH. Quid illud gaudii est? PA. Davom video: nemo 'st, quem mallem, omnium.
Nam hunc scio mea solide solum gavisurum gaudia.

*propriæ eorum sunt et perpetuæ. Certe immortalitas mihi acquisita est, si nulla tristitia huic præsenti gaudio, quo repleor, interposita fuerit. Sed quem præcipue exoptem mihi nunc obviam fieri, cui fortunam secundam et hanc meam felicitatem commemorem?* CH. *Quid illud gaudium est?* PA. *Davum video. Nemo est omnium, quem mallem mihi occurrere: nam scio hunc perfecte atque ex toto animo, ob mea gaudia, gavisurum.*

dat *eapropter. Deorum vitam propterea ego* Both.—4 *Quid* Guelf. 1.—5 Leidd. unus *mihi immortalitas Orta. Parata* G. ET. EM. *West. Parata est* Vet. Cod. *Lind. Est parta* Both.—6 Fa. sic dedit. Sed versus laborat. Succurrunt duo ex nostris codices, qui recte habent, *cui nunc hæc narrem, dari?* Et ex iis alter *optem* cum Bembino: ceteri omnes *exoptem*. Bent. Sequuntur Both. Perl. *Exoptem* Br.—7 *Malim* nostri præter Hel. recte. Vulgo *mallem*. Both. *Malim* dat Br.

NOTÆ

5 *Si nulla ægritudo*] Quamobrem a Romanis duæ Deæ colebantur in eodem templo; Angeronia ab angoribus dicta, et Volupia a voluptate; indicantibus, in vita hominum, voluptates et dolores inter se commixtas esse.

## ACTUS V. SCENA VI.

DAVUS. PAMPHILUS. CHARINUS.

DA. PAMPHILUS ubinam hic est? PA. Dave. DA. Quis homo 'st? PA. Ego sum. DA. O Pamphile.

DA. *Ubinam est hic Pamphilus?* PA. *Dave.* DA. *Quisnam homo est, qui me appellat?* PA. *Ego sum.* DA. *O Pamphile!* PA. *Nescis quid mihi acci-*

1. 2 Hæc Scena in Mss. quibusdam additur superiori: cui et *Davi* nomen præfigunt. Editiones vetustissimæ separant, paucis exceptis. Variant Aldinæ. *Pamphilus ubinam hic est?* Hæc circumspectans loquitur Davus: neque

PA. Nescis quid mihi obtigerit. DA. Certe: sed, quid mihi obtigerit, scio.
PA. Et quidem ego. DA. More hominum evenit, ut, quod sim nactus mali,
Prius rescisceres tu, quam ego illud, quod tibi evenit boni.
PA. Mea Glycerium suos parentes reperit. DA. O factum bene! CH. Hem!
PA. Pater amicus summus nobis. DA. Quis? PA. Chremes. DA. Narras probe.
PA. Nec mora ulla 'st, quin eam uxorem ducam. CH. Num ille somniat

*derit.* DA. *Certe: sed quid mihi acciderit scio.* PA. *Et quidem ego.* DA. *Ut accidere solet hominibus, ita evenit nobis; ut prius cognosceres, quod mali inveni, quam ego audirem, quod boni tibi obtigit.* PA. *Mea Glycerium suos parentes reperit.* DA. *O quam recte contigit!* CH. *Hem.* *Pater ejus summus amicus noster est.* DA. *Quis?* PA. *Chremes.* DA. *Bene narras.* PA. *Nec quicquam nos retardat quin eam uxorem ducam.* CH. *Num Pamphilus somniat ea, quæ*

adeo opus, cum Guy. ita ordinare personas: DA. *Pamphilus ubinam?* PA. *Hic est, Dave.* DA. *Quis homo 'st?* *Quisnam homo 'st* G. et EM. *West.* *Quisnam homo est.* Antiqui libri *Quis homo'st*, ut versus exposcit. *Fa.* Etiam nostri omnes, *Quis.* Duo ex nostris *Ubinam est:* quorum alter *Pamphile* sine *O:* at codex Academicus, *Ego sum Pamphilus.* Lege et distingue: *Pamphilus ubinamst?* PA. *Hic est, Dave.* DA. *Quis homost?* PA. *Ego sum Pamphilus: Nescis quid mi obtigerit.* DA. *Certe.* Ceterum illud, 'Nescis quid mi obtigerit,' sine interrogatione pronuntia. *Bent.* Distinctio in vs. 1. Bentleii et Guyeti non placet Perlet. qui putat *Ego sum Pamphilus* incommode dici. '*Ego sum Pamphilus* bene cod. Bent.. Etiam Hel.: *Ego sum Pamphilus.* DA. *O Pamphile.* PA. *Nescis, &c.*' Both. qui sequitur Bentleium, excepto quod interrogat post 'obtigerit' cum Br. Ceterum versum 2. sic dat Bothius: *Nescis quid mi obtigerit?* DA. *Certe non.* PA. *Non?* DA. *Set, quid mihi, scio:* et notat: 'Vulgo *Certe.* C *Certe non:* et sic quoque corrector in B. Alterum *Non* forte excidit.' *Quisquam* pro *Quis* Guelf. 2. Hæc Scena, ait Perl. contexta est in GM. cum priore, in GC. separata.—3 Repone *ut quod sim ego n. m.* Bent. Accedunt Both. Perl. *Ego* abesse a Guelf. 2. 3. notat Perl.—4 Si legas *Tu pr. resc.* versus probe constat. *Er.* *Quam ego quod tibi.* O. l. s. post *ego* habent *illud.* Fa. Nostri item omnes *illud*, sed male. Porro pro *quod tibi*, repone *tibi quod.* Palatinus Fabricii non habet *illud.* Bent. cui accedunt Both. Perl.—5 Bem. et aliqui alii libri non habent interjectionem *O*, sicut hic ipse antiquissimus liber nec in Eunucho eam habet, nisi superadditam, in eo versu, 'Quid ni habeam? factum bene.' *Fa.* Omnes nostri præter unum agnoscunt *O.* Bent. Eam omisit Z.—6 *Pater est* Guelf. 2.—7 Mss. quidam, *quin jam uxorem:* quam lect. probat G. F. *West.* Duo ex nostris

NOTÆ

2 *Sed, quid mihi obtigerit*] Hoc Davus dicit de vinculis ridicule.

3 *More hominum evenit*] Quia fama mali celerior est, quam boni: id est, evenit, ut facilius mala quam bona nuntientur.

Ea, quæ vigilans voluit? Pa. Tum de puero, Dave? Da. Ah, desine.
Solus est, quem diligunt Di. Ch. Salvos sum, si hæc vera sunt.
Colloquar. Pa. Quis homo 'st? O Charine, in tempore ipso mihi advenis.
Ch. Bene factum. Pa. Audistin'? Ch. Omnia. Age, me in tuis secundis respice.
Tuus est nunc Chremes: facturum quæ voles, scio esse omnia.

*vigilans expetivit?* Pa. *Ceterum de puero, Dave, ut se habet?* Da. *Ah, desine de illo plura quærere. Ille solus est ex omnibus pueris, quem Dii in deliciis habent, et in sinu gerunt.* Ch. *Si hæc vera sunt, salvus sum. Compellabo Pamphilum.* Pa. *Quis homo est, qui ad nos accedit? Charine, opportune mihi advenis.* Ch. *Tecum bene actum esse gaudeo.* Pa. *Hem! audistine?* Ch. *Omnia audivi. Agedum, in tuis prosperis successibus fac ut me adjuves. Chremetem totum possides: scio illum facturum esse omnia, quæ voles.* Pa. *Semper tui me-*

veterrimi, *quin jam.* Recte. *Bent.* *Quin jam* R. *Lind.* *Jam* dant Both. Perl. —6 *Ah, ah* Br.—9 M. et quædam edd. vetustæ, *Solus es.* West. Scripsimus, *diligant*, ex antiquis libris. *Fa.* Duo ex nostris cum vett. Edd. *Solus es*, quod et viro erudito jure placuit: non tamen ideo, quia est Phorm. v. 6. 14. 'Nam sine controversia ab Dis solus diligere, Antipho:' sed quia non tam infanti hoc convenit, quam patri, cui omnia bona tam repentino contigerunt. Hoc tamen ex Phormionis loco scire licet, *diligunt*, quod ex nostris aliquot habent, non *diligant* legendum. *Bent.* *Es* dant Both. Perl. *Diligant* Br. Z. *Salvus sum ego* Guelf. 2.—10 Quidam Mss. et editi vetustissimi, *Adibo et colloquar.* Bodl. *Adibo: colloquar.* West. Omnes quotquot sunt l. s. habent, *o Charine.* Fa. Velint, nolint Librarii, ejiciendum est *o*, ut in versu sequente *n*, *Audisti*, non *Audistin.* Ludit enim operam vir doctus, cum ex eo, quod plurimi codices habeant, *Adibo et colloquar.* *Quis homost?* mavult ejici, *Et colloquar:* et in textum recipi, *Adibo.* *Quis homost? o Charine.* Bent. *Adibo et colloquar* R. [et Br.] *Lind.* *O* delent Both. Perl. qui monet esse in Guelf. 3. *Mihi* omittit Br.—11 *Hem audistin'?* Aliqui libri, inter quos Bem. non habent *Hem.* *Me in secundis:* Libri vetusti, *me in tuis secundis.* Donatus, *tuis secundis rebus:* quod tamen dicit esse ex iis, quæ absolute dicuntur; ex quo apparet eum legere, *in tuis secundis:* nam, si adderetur *rebus*, non esset absolutum. Sane versus hic est octonarius iambicus; si vero legeretur, *audisti?* esset trochaicus, ut ceteri: quod et placet. *Fa.* Plures quoque ex nostris non habent *Hem,* Bent. *Audisti* legunt Both. Perl. *O bene* Guelf. 3. *Benefactum est* 2. Uterque dat *Hem.* *Em* Br. et *secundis rebus.*—12 *Esse*

## NOTÆ

9 *Solus est, quem diligunt Di*] Hyperbole de magna alicujus felicitate. Illustres quosque Heroas Deorum filios, cognatos, et amicos fuisse fabulatur Antiquitas, ut Herculem Jovis filium, Æneam Veneris, multosque alios.

**Pa.** Memini: atque adeo longum est nos illum expectare, dum exeat.
Sequere hac me intus ad Glycerium nunc. Tu, Dave, abi domum:
Propere arcesse, hinc qui auferant eam. Quid stas? quid cessas? **Da.** Eo.
Ne expectetis, dum exeant huc: intus despondebitur;
Intus transigetur, si quid est, quod restet. Ω Plaudite.

CALLIOPIUS RECENSUI.

*mini. Longum vero tempus est nos expectare, donec ille exeat domo: tu sequere hac me intus. Chremes nunc est in ædibus Glycerii. Tu, Dave, abi domum. Festina. Accerse viros, qui eam auferant ex domo, ubi nunc est, et ad nos transferant. Quid stas immotus? Quid tardas?* Da. *Eo. Ne expectetis, Spectatores, dum huc exeant in proscenium Actores nostri. Intus sponsalia fient. Intus de dote Philumenæ, de Chrysidis hæreditate, deque ceteris rebus conveniet et transigetur. Plaudite.*

*Calliopius recensui.*

omittit Both.—14 Hæc varie leguntur. Plurimi libri, cum scripti, tum impressi: *Sequere hac me: intus apud Glycerium nunc est.* Alii, *Sequere hac me intus. Apud Glycerium nunc est.* Potior est lectio, quam exhibui: neque ea Mss. neque probis edd. caret. *West. Intus apud Glycerium nunc est* G. EM. *Id. in Add.* Bem. ita habet: *Sequere hac me intus ad Glycerium nunc.* Donatus sic: *Sequere me intus apud Glycerium.* Fa. Pro *nunc*, nostri omnes *nunc est*, quod versus ipse postulat; ut et vidit vir eruditus. *Bent.* qui legit, sequente Bothio, *S. hac me: intus ap. Glycerium nunc est:* et sic Br. nisi quod invertit *hac me.* Anteponit Perl. Westerhovii distinctionem. Legere Guelf. 2. *apud Gl.* monet Perl.—15 *Propere arcesse.* Ita Mss. Lugdunenses omnes, et Bodl. Atque ita ex vett. Codd. legebant Guyetus, F. Fabricius, Lind. *West. Propera: accerse.* Meliores et plures libri, *Propere accerse.* Sine dubio hæc melior lectio. *Bent. Propera, arcesse* Z. *Abi domum propere. Accerse* Br.—16 Mss. quidam *exeat.* Ita et nonnullæ editorum veterum: quando Pamphilus solus intelligitur. Quidam Mss. et EP. *desponsabitur.* West. *Hice* pro *huc* Both. qui hoc minus bene esse censet.—17 Ω *Plaudite.* Non una eruditorum hominum de hac nota (Ω) est sententia. Petitus ex duplici *oo*, id est, ὁ ὄχλος, turba, caterva, quod in Græcis Comœdiis fuerit appositum, τὸ ω natum esse autumat. Bœclerus, uti non negat, τὸ 'Plaudite' a toto histrionum grege fuisse acclamatum, ita contendit, antiquitus non Ω, quod Fa. reperisse se in Codd. vetustissimis scribit, sed *G* scriptum fuisse, quo *Grex* fuerit notatus. Dacieria Ω a Librariis additum autumat, ut esset signum Finis, quomodo ele-

## NOTÆ

15 *Qui auferant eam*] Virgo, nuptui data, antiquo ritu simulabatur ex gremio matris, aut, si ea deesset, ex proxima necessitudine muliere rapi; inde ad virum transferebatur: quod ea res Romulo suisque Sabinas rapientibus feliciter cessisset. Quo respiciens Catullus dicit: 'Qui rapis teneram ad virum Virginem:' in Epithalamio Manlii et Juliæ.

17 *Plaudite*] 'Plaudere' verbum est textricum, Græcis σπαθᾷν vel κροτεῖν:

mentum τοῦ Ἄλφα fuerit præmissum initiis operum. Qua de re consulendi Interpretes ad Apocalyps. I. 8. *West.* G. Ω *Plaudite. Calliopius recensui.* EM. C *Plaudite. Call. rec.* ET. *Vos valete et plaudite. Call. rec.* Id. in Add. Hic ante verbum 'Plaudite,' in omnibus vero aliis Fabulis ante ea verba 'Vos valete,' Bem. et omnes alii antiqui hanc notam habent Ω: super quo loco ita Eugraphius: Verba sunt recitatoris, qui, dum Fabulam terminaret, elevabat aulæa scænæ, et dicebat ad populum: 'Vos valete et plaudite.' *Fa.* Nota illa in Libris veteribus non est Ω sed ω: de qua, præter Eugraphii sententiam, tres alias longa commentatione producit vir doctus: quarum tamen nulli assentitur, nec suam addit. Nos novam, et aut veram aut certe vero proximam, tribus verbis afferemus. Horat. A. P. 154. 'Si fautoris eges aulæa manentis, et usque Sessuri, donec cantor, Vos plaudite, dicat.' Nota illud 'Plaudite' a Cantore dici solere. Alius est Actor, alius Cantor. Actores in hac Andria Primarum et Secundarum partium Ambivius et Atilius erant. Tertiarum partium actor, utpote ignobilis, nusquam memoratur. Cantor autem Flaccus, Claudii filius, qui tibiis paribus canebat, dextris et sinistris. Ergo, cum Actores omnes ex Scæna exirent, Cantoris erat, depositis ex ore tibiis, 'Plaudite' insonare. Ut igitur in veteribus libris personæ aliæ notantur, PAM. DAV. CHREM.; ita hic olim *ca.* pro Cantore scilicet: quæ nota cum non intellecta esset, paulatim et compendii causa in proximam ei formam ω degeneravit. *Bent.* Sic Bent. perquam probabiliter: quare ascripsimus personæ nomen. *Both.* Ω in omnibus vett. codd. et R. habetur. In quibusdam libb. *Calliopus.* Lind. Post 'Plaudite' in GM. sequuntur hæc: *Call. rec. feliciter.* Tum minusculis literis separatim ab illis hoc modo: *Finita Fabula in theatro recitator Fabulæ aiebat ω plaudite et valete.* Perl. *Restat* Br. a pr. m. sed mutatum in *restet.* In Br. olim lectum esse videtur *recensuit.* Bruns. Ω delent Bent. Perl. Dat ω Br. *Restat* habent Guelf. 2. 3. quorum hic habet *ω vos valete et plaudite. Calliopius recensui.* Dat *Valete et plaudite* Guelf. 1. Ceterum de versibus, quorum hic meminit Do. audi Westerhovium: 'Citat hos versus Guyetus ex quibusdam exemplaribus sibi visis. In Mss. decem, quorum varias lectiones exhibeo, non reperiuntur, neque in quoquam impressorum codicum, quibus quidem mihi uti contigit. Licet autem et Donati et Eugraphii judicio spurii sint hi versus numero septemdecim, quia tamen jam tantæ sunt antiquitatis, lubet eos ascribere, ut, quisquis tandem illorum auctor sit, quid de Charini nuptiis scripserit, Lectori manifestum fiat. Ita igitur eos exhibet Guyetus:

PA. *Te expectabam: est de tua re, quod agere ego tecum volo.*
*Dedi operam, ne me esse oblitum dicas tuæ gnatæ alteræ.*
*Tibi me opinor reperisse dignum te atque illa virum.*
CHA. *Dave, ah perii: de meo amore ac vita nunc sors tollitur.*
CHR. *Non nova isthæc mihi conditio est, si voluissem, Pamphile.*
CHA. *Occidi, Dave, perii.* CHR. *Sed id quamobrem non volui, eloquar.*
*Non idcirco, quod eum affinem mihi nollem.* PA. *Hem, tace.*
CHR. *Sed amicitia nostra, quæ est a patribus nostris tradita,*

## NOTÆ

cum illæ licium densius inculcant, et cum plausu collidunt. Hoc verbum etiam in Theatrum migravit postea: eoque peractis fabulis spectatores dimittebantur. 'Valere' enim et 'plaudere' jubebantur; quæ verba vel a grege histrionum, vel ab ea persona, quæ postrema in Scenam introducebatur, pronuntiabantur: ut videre est apud Plautum. Horat. in Arte: 'Donec cantor,' id est, actor, 'Vos plaudite, dicat.' Cantor est actor. Apuleius eleganter III. Florid. 'Renuntiavere Poëtam dixisse rebus humanis, valere, et plaudere; suis vero familiaribus, dolere, et plangere.'

*Non aliquam partem studii adductam tradi liberis,*
*Nunc cum copia atque fortuna utrique ut obsequeretur, dedit, detur.* PA. *Bene*
*Factum: abi, atque age gratias homini.* CHA. *Salves, Chremes amicorum*
*Meorum omnium mihi agissime, quod mihi commodum est, gaudio,*
*Quam id, quod a te expeto, me reperisse, ut habitus antehac fui*
*Tibi animum, quo adeumque applicaris studium exinde ut erit,*
*Tute existimaveris id ita esse facere ex me conjecturam ex me licet.*
*Alienus abs te tamen quis tu esses, noveras, ita res est.* CHR. *Gnatam tibi meam*
*Philomelum uxorem, et dotis sex talenta spondeo.*

Verba intricata et absurda, ne dicam barbara, et quibus intelligendis Œdipo opus sit conjectore, qui Sphingi interpres fuit. Cum igitur nihil minus quam Terentianum stylum sapiant, in iis restituendis et emaculandis frustra quis operam posuerit.' 'Huic sententiæ Westerhovii,' ait Perl. 'ego item accedo, ac profecto nemo quidem fecerit jacturam, qui notitia illorum carebit.' Pro *agissime* in l. 12. Z. habet *carissime.*

FINIS ANDRIÆ.

# PUB. TERENTII

## EUNUCHUS.

ACTA LUDIS MEGALENSIB. L.[1] POSTUMIO ALBINO L.[2] CORNELIO MERULA ÆDILIB. CURULIB. EGERE[3] L.[4] AMBIVIUS TURPIO[5] L. ATILIUS[6] PRÆNESTINUS TIBIIS[7] DUABUS DEXTRIS.[8] GRÆCA MENANDRU. ACTA II.[9] MODOS FECIT[1] FLACCUS CLAUDI[2] M. VALERIO C. FANNIO COSS.[3]

1 *Lucio. Postumio. Albino Lucio Cornelio Merula* Br.—2 *Et L.* Perl.—3 *Egerunt* id.—4 *L.* omittit Br.—5 *Turpius* J.—6 *Et L. Atilius* Perl. *Lucius Attilius* Br.—7 Hic Gov. Bent. Both. Perl. collocant verba sequentia 'Modos fecit Flaccus Claudi.' At Br. sic collocat et exhibet: *Græca Menandri. Acta secunda. Modulavit Flaccus Cluditibiis duabus dextris.* De his postremis sic notat Bruns: 'Edit. pro his tribus vocabulis habet *Claudi* et *tibiis du. dextris* ponit post *Prænestinus:* at Bentleius, qui dedit *Prænestinus. Modos fecit Flaccus Claudi tibiis duabus dextris* magis consentit cum Ms.' '*Modos fecit.* Vett. fere omnes et R. *Modulavit.* Postea, *Flac. Claudi tibiis, &c.* Et sane alieniore loco in vulg. libb. posita videntur.' *Lind.*—8 Pro *dextris* vult Gov. *dextra et sinistra.*—9 *Acta secundo est. Græca est Menandru* vult Gov.—1 Nostra [sc. τοῦ Br.] lectio *Modulavit* est fere veterum omnium, teste Lind. *Bruns. Modum laviit* J. Inde *modulavit.* Perl.—2 *Claudii filius* Perl. qui monet in plerisque libb. omitti *filius.*—3 *M. Valerio*: *G. Mummio. Fannio consulibus* Br. Pro *C. Fannio* Perl. notat in Pall. teste Par. esse *Gaio Mummio. Gaio Fannio* esse in melioris notæ exemplis, in quibusdam tamen Mss. *G. Mummio Fannio,* testatur Lind. Vult Gov. *Edita M. Valerio Messala, C. Fannio Strabone Coss.* Addit Bothius *Pretium meruit octo M. nummum:* et notat: 'Titulo vulgo hæc absunt, quæ olim ibi lecta fuisse testis est Do. in Vita Nostri.'

### FABULÆ INTERLOCUTORES.

PHÆDRIA, *adolescens, amator Thaidis. A Græco,* φαιδρὸς, *hilaris.*

PARMENO, *servus Phædriæ.* Παρὰ τῷ δεσπότῃ μένων, *manens et astans domino.*

THAIS, *meretrix. A* θαητὸς, *spectabilis, quasi speciosa.*

GNATHO, *parasitus Thrasonis. A* γνάθος, *maxilla, quod sit edax.*

CHÆREA, *adolescens, amator Pamphilæ. A* χαίρων, *gaudens.*

**Thraso**, *miles, rivalis Phædriæ. A θράσος, audacia.*
**Pythias**, *ancilla Thaidis. Quasi πυθομένη, percontatrix.*
**Chremes**, *adolescens,*[1] *frater Pamphilæ. A χρεμίζω, hinnio: quod hinnitu equorum delectaretur.*
**Antipho**, *adolescens. Ab ἀντιφαίνομαι, contra appareo, vel ab ἀντίφημι, contra loquor.*
**Dorias**, *ancilla Thaidis. Quod Doride regione orta sit.*
**Dorus**, *eunuchus. Quasi Doricus.*
**Sanga**, *servus. A Sangia, vico Phrygiæ.*
**Sophrona**, *nutrix Pamphilæ. A σώφρων, castus, continens.*
**Laches**, *senex, pater Phædriæ et Chæreæ. A λαγχάνω, sortior, sorte obtineo.*

1 Chremes in elencho personarum editionis F. H. per errorem senex dicitur. *West. ad Act.* I. 2. 124. in *Addendis*.

---

# C. SULPICII APOLLINARIS PERIOCHA[1]

## IN TERENTII EUNUCHUM.

Sororem falso dictitatam Thaidis,
Id ipsum ignorans, miles advexit Thraso,
Ipsique[2] donat. Erat hæc civis Attica.
Eidem Eunuchum, quem emerat, tradi jubet
Thaidis[3] amator Phædria, ac rus ipse abit,
Thrasoni oratus biduum concederet.

*Thraso miles abduxit secum Rhodo Athenas Pamphilam, vulgi sermone nominatam sororem Thaidis, quod ille ignorabat, ipsique Thaidi dono dat. Erat hæc Pamphila civis Atheniensis filia; eidem Phædria, ipsius amator, Eunuchum a se emtum ut tradat, Parmenoni imperat, atque in villam abit, exoratus precibus Thaidis, ut in duos dies ea miles potiretur. Frater Phædriæ adolescens Chærea,*

### NOTÆ

1 *Periocha*] A περιέχω, comprehendo, contineo, περιοχὴ comprehensio Græcis dicitur, idem quod Latinis 'argumentum;' estque brevis totius alicujus rei explicatio.

2 [*Ipsique*] *Illique* dat Both. et *Civis erat hæc.*]

3 [*Thaidis*] *Alius* pro *Thaidis* exhibet Both.]

Ephebus frater Phædriæ puellulam
Cum deperiret, dono missam Thaidi,
Ornatu Eunuchi [4] induitur: suadet Parmeno:
Introiit: [5] vitiat virginem: sed Atticus
Civis repertus frater ejus collocat
Vitiatam ephebo: Phædriam exorat Thraso.

*cum Pamphilam perdite amaret donatam Thaidi a milite, supponitur pro Eunucho, ejusque habitu indutus ad ædes Thaidis adducitur, suadente Parmenone: in quibus stuprat Pamphilam; quæ, cum reperisset fratrem suum Chremetem, civem Atheniensem, agnita ab ipso datur uxor Chæreæ, a quo vitiata fuerat; Thraso impetrat a Phædria, ut sint socii in amore Thaidis.*

NOTÆ

4 *Ornatu Eunuchi*] Eunuchus castratus dicitur ab εὐνὴ, quod est cubile, et ἔχω, habeo, custodio; quod id genus hominum adhibebatur servandis regum cubilibus. Eustathius deducit nomen istud ab εὖνις, id est, privatus, et ὀχεία, coitus, conjunctio; quasi εὖνις ὀχείας, privatus, carens conjunctione fœminea. [*Eunuchi ornatum* Both. dedit.]

5 [*Introiit*] *Introit* Delph. *Introivit* Both.]

# ÆLII DONATI,

## V. C. ORATORIS URBIS ROMÆ,

## PRÆFATIO IN EUNUCHUM TERENTII.

Hæc masculini generis nomine nuncupata Fabula est, Eunuchus: et est Palliata Menandri vetus: quam ille auctor de facto adolescentis, qui se pro Eunucho deduci ad meretricem passus est, nominavit. Itaque ex magna parte motoria est. Atque in hac Comœdia, qui personam Parmenonis actor sustinet, primas habet partes. Secundæ sunt Chæreæ. Tertiæ ad Phædriam spectant. Hujus Prologus sane est concitatior. Nam et objicit crimina adversantibus: et comminatur in posterum: et accusatorie narrat injuriam Terentio factam: et ad ultimum tumultuose et cum magna invidia defendit Poëtam. Hæc et πρότασιν, et ἐπίτασιν, et καταστροφὴν ita æquales habet, ut nusquam dicas longitudine operis Terentium delassatum dormitasse. Actus sane implicatiores sunt in ea, et qui non facile a parum doctis distingui possint: ideo quia

tenendi spectatoris causa vult Poëta noster omnes quinque Actus velut unum fieri, ne respiret quodammodo: atque, distincta alicubi continuatione succedentium rerum, ante aulæa sublata fastidiosus spectator exsurgat. Acta plane est Ludis Megalensibus, L. Postumio, L. Cornelio Ædilibus Curulibus: etiam tunc personatis L. Numidio Postumio, L. Ambivio Turpione: item modulante Flacco Claudio tibiis dextra et sinistra ob jocularia, multa permixta gravitate. Et acta est tanto successu ac plausu atque suffragio, ut rursus esset vendita, et ageretur iterum pro nova: proque ea pretium, quod nulli ante ipsam Fabulam contigit, octo millibus sestertium numerarent Poëtæ. Proverbia[1] multa sæpe pronuntiata, et cantica sæpe mutatis modis exhibita sunt. *Προτατικὸν πρόσωπον* nusquam habet: sed suis tantum personis utitur. In hac Terentius delectat facetiis: prodest exemplis: et vitia hominum paulo mordacius, quam in ceteris carpit. Exempla autem morum hic tria præcipua proponuntur, urbani scilicet, parasiti, et[2] militaris. Hæc edita tertium est, et pronuntiata, TERENTII EUNUCHUS: quippe jam adulta commendatione Poëtæ, ac meritis ingenii notioribus populo. Facta autem ex duabus Græcis una est Latina. Nam ex EUNUCHO et COLACE, Menandri Fabulis, hæc EUNUCHUS Terentiana scripta est, non sine crimine, quod multa in hanc translata sint ex multis Poëtis Latinis: quod totum, per Prologum purgat atque defendit.

1 Legend. arbitror *Diverbia.* Lind. 2 *Et* omittit Z.

---

## ÆLII DONATI ARGUMENTUM IN EUNUCHUM.

RAPTA quædam ex Attica virgo nobilis, atque abducta[1] est Rhodum; ibique matri Thaidis meretricis ab amico dono data est, et educata velut soror, una cum filia Thaide. Sed Thais, relicta matre, Rhodo cum amatore quodam Athenas se contulit: ab eoque hæres instituta mortuo, mox a milite Thrasone diligebatur nimis. Qui cum Athenis profectus matrem Thaidis mortuam Rhodi comperisset, et eam virginem, quam diximus, ab hæredibus mortuæ animadvertisset venum esse propositam; quamvis ignarus rerum omnium, emit tamen, et dono amatæ Thaidi vexit Athenas. Verum, postquam adveniens rivalem Phædriam apud amicam reperit,

1 *Adducta* West.

quem per ejus absentiam sibi meretrix conciliarat; affirmavit, se non ante daturum promissam virginem, quam Thais foras æmulum pepulisset. Illa igitur, etsi amaret Phædriam, cupiditate tamen recuperandæ virginis et civis Atticæ, et quam a parvula ut sororem dilexerat, excludit Phædriam. Hinc ille primo irascitur: post accepta facti ratione, a Thaide lenitur: et in bidui spatium sponte concedens militi, rus proficiscitur: statimque, ne ab æmulo muneribus superaretur, Eunuchum et puellam Parmenoni jubet abiens ad Thaidem deducere. Verum Chærea frater Phædriæ tunc ephebus, visa in via virgine, inflammatur amore ejus; atque eo evasit vehementi ardore, ut pro Eunucho ipse deduceretur ad Thaidem. Hac occasione vitiata virgo, et mox civis, et nobilis cognita, datur uxor Chæreæ. Phædria vero et miles rivales, ambo concordes per parasitum redditi, communi amica sine certamine potiuntur. In primo actu Phædria exclusus a Thaide, et secum primo, et mox cum Parmenone conqueritur fortunas suas: et ad postremum coram accusat Thaidem. Rursus permulcetur ab eadem, et voluntate digrediens, rus sese concessurum in spatium bidui esse promittit. Secundus actus, profectionem Phædriæ continet, delegantis servo deductionem Eunuchi et puellæ ad Thaidem; tum parasitum loquentem, per quem virgo a milite dono amicæ missa est; tum interventum Chæreæ amantis virginem, ejusdemque cum Parmenone consilium de eadem potienda per fallaciam: quia pro Eunucho ipse supponitur Thaidi. Tertius actus characterem exprimit militis et parasiti per ridiculum colloquium: tum invitationem ad cœnam Thaidis: tum oblationem velut Eunuchi Chæreæ et puellæ ex Æthiopia per Parmenonem factam: tum verba Chremetis ad Thaidem venientis, perductique ad militem: Antiphonis Chæreæque colloquium de vitiata per dolum virgine. In quarto actu Dorias nuntiat jurgium inter militem et Thaidem: tum reditum habet ex villa Phædriæ, et querelam Pythiæ de vitiata virgine apud Phædriam: et eundem stupentem quod audiebat: errorem ebrii Chremetis: et verba petulantia Thaidis adversum militem, et militis adversum Thaidem: parata prælia, ridiculeque deposita. Quintus actus hæc continet: querelam Thaidis de vitiata virgine, primo cum Pythia, postea cum ipso Chærea: tum interventum Chremetis atque nutricis: tum perturbationem Parmenonis per dolum Pythiæ; atque ejus indicio per senem, qui rure tunc advenerat, confirmatas nuptias: et ad ultimum reditum in gratiam militis cum Phædria et Chærea.

## EXPOSITIO TITULI CUM ARGUMENTO.[1]

Acta ludis Megalensibus. Ita est jungendum. Acta est, recitata est Græca Fabula Menandri de eunucho, Lucio, Postumio, Albino, Cornelio, Merula ædilibus curulibus. Ædiles curules, qui erant apud Romanos, magni

1 Hæc extraximus ab Editione Brunsiana, p. 153.

honoris magnæque dignitatis habebantur, officium scilicet habentes super ædes curiales. Præerant enim curiæ et ordini senatorum. Quorum administrationis tempore si quid agebatur, non solum in Romano imperio, verum etiam in Græcia eorum nomine notabatur, sicut hic ostenditur. Dum enim agerentur ludi apud Megalem civitatem Græciæ in honorem Jovis Olympici, essentque apud Romanos ædiles curules isti, recitata est Græca Fabula Menandri apud Megalem. Egere, id est, fecerunt vel administraverunt hos ludos Megalenses in Græcia, quando ista Fabula Græca Menandri de eunucho recitata est. Ambivius Turpio Lucius. Attilius. Prænestinus Græca Menandri. Superius jungendum est istud. Græca Menandri: i. ita est acta Græca Menandri. Acta secunda ita est jungendum. Secunda fabula eunuchi illa videlicet, quam ⊖·[2] post Menandrum Latino sermone composuit. Acta est i. e. recitata est Marco, Valerio, Gaio Fannio consulibus. Ipsam vero Latinam Fabulam modulavit Flaccus clauditibiis duabus dextris. Quod Menander primum composuit Fabulam Andriæ Græco sermone, deinde vero ⊖ latino, jam dictum est, et quod ejus recitator fuerit Calliopius. At vero modulator ejus Comœdiæ fuit Flaccus, optimus tibicen, unde hic dicitur hanc Fabulam modulasse duabus dextris tibiis claudi. Claudum autem genus tibiarum est, inæqualibus fistulis factum, unde et claudum vocatur, eo quod fistulam habeat breviorem in modum claudi. Dextræ autem tibiæ dicuntur, quoniam ex dextro crure gruis aliarumque avium meliores fiunt. Marco. valerio. Gaio nummio.[3] fannio consulibus. Isti duo tunc temporis consulatum gerebant Romæ, quando ⊖ Fabulæ recitatæ sunt et nota p. c.[4] Comœdia ista Eunuchus appellatur, eo quod contineat in se Fabulam eunuchi, unde et sub fœminino genere profertur, teste Donato,[5] quoniam ad comœdiam refertur.

Argumentum autem sequentis Fabulæ perbreviter dicendum est, quoniam satis in ipso contextu videbitur. In hac Fabula introducit quendam juvenem, nomine Phædriam, filium senis, qui vocabatur Laches. Hic ergo Phædria cum amaret quandam meretricem pulcherrimam, nomine Thaidem, quæ amabatur a quodam milite, qui vocabatur Thraso, ipsa rogante emit ei eunuchum jam vetulum, nec non puellam Ethiopissam. Factumque est, ut eo ipso die, quo hæc munera misit Phædria juvenis meretrici Thaidi per servum suum, nomine Parmenonem, mitteret ei et miles Thraso puellam satis pulchram, quæ vocabatur Pamphila, per quendam parasitum suum, qui vocabatur Gnato. Dum ergo Gnato parasitus puellam, quæ a milite mittebatur, duceret Thaidi, vidit illam minor frater Phædriæ qui vocabatur Cherea, dum ageret ex collatione prandium cum aliis adolescentibus in proximo loco, cujus nomen erat Pireus, tantoque amoris ardore in

2 Compendium scribendi pro, Terentius. *Bruns.*

3 Tollendum est signum distinctionis post nomina, *Marco* et *Nummio*, pro quo scribendum est *Mummio*. Id.

4 Explico, per compendium. *Id.*

5 Donatus enim, quanquam in Prologo ait (v. edit. Zeun. p. 257.) 'hanc masculini generis nomine nuncupatam esse Fabulam,' tamen in fine dicit: 'Hæc Eunuchus Terentiana scripta est;' quo respexit auctor noster. *Id.*

illam puellam exarsit, ut statim relinquens socios insequeretur eam. Sed, antequam pervenisset ad domum meretricis, quo ducebatur puella, ante introduxit eam parasitus. Perveniensque ad januam ipse adolescens reperit ibi Parmenonem servum fratris sui Phædriæ, missum ad hoc ut eunuchum et Ethiopissam Thaidi traderet. Quem dum percontaretur tristis: Quo, inquit, abiit puella, ait ei Parmeno: Thaidi donata est. Tum communi consilio tractantes illi duo, Parmeno videlicet servus, et Cherea frater domini sui, exuit se adolescens Cherea vestibus suis, et indutus est vestibus eunuchi, quoniam tunc temporis eunuchi habitu etiam discernebantur, sicque loco eunuchi cum Ethiopissa Thaidi traditus est a servo ob hoc videlicet, ut voluptatem suam ex puella a Thrasone missa expleret. Quod ita contigit. Nam sine mora Thais meretrix, sperans illum eunuchum esse duas ob causas, videlicet propter vestimentum, et quia imberbis ephebusque erat, inter ceteras commendavit ei etiam Pamphilam, quam amabat. Mos est enim puellarum curam eunuchis committere. Sed quid actum est? Dum igitur Thais milite Thrasone rogante ad domum ejus profecta esset, adolescens solus, qui pro eunucho tenebatur, in cellula cum Pamphila degens optatum explevit genium. Quo peracto ut libuit, statim egressus est, remeans ad propria. Quod dum agnitum esset per Phithiam ancillulam, quam reliquerat Thais ad custodiendam domum, ille vetulus eunuchus adhuc indutus vestibus adolescentis in domum Phædriæ domini sui comprehensus est. Statimque flagellis afflictus confessus est ordinem rei, quod adhuc latebat Phædriam. At cetera, quæ ipse comicus urbanissime dilatat, sequentia perlegens animadvertere quibit.

# PROLOGUS.

Si quisquam est, qui placere se studeat bonis
Quam plurimis, et minime multos lædere,
In his Poëta hic nomen profitetur suum.
Tum si quis est, qui dictum in se inclementius
Existimabit esse, sic existimet:

*Si ullus est, cui admodum curæ sit, plerisque se gratum esse, nullosque offendere, hos inter Poëta noster dat nomen suum: tum, si quispiam est, qui acerbius aliquid in se dictum suspicetur, sic arbitretur, et sciat, hoc responsum esse in defensionem*

1 Bentleius, 'nisi,' inquit, 'pro *studeat* legeris *studeant*, verba *In his* inepta videntur.' Idem testatur se in quatuor Prisciani exemplaribus *studeant* reperisse. Probat Ruhnken.—3 *Hic* abest Gu. 1. quod sententiæ quidem causa facile feramus, ut alibi in prologis, nisi respondere sibi videntur *hic* et *his*. Both.—5 *Existimet esse, sic existimet*] Donatus videtur legisse *Existimat*, pro *Existimavit:* sed non stat versus; liber vero Bem. et Eug. in hunc mo-

Responsum, non dictum esse, quia læsit prior,
Qui bene vertendo, et eas describendo male,
Ex Græcis bonis Latinas fecit non bonas.
Idem Menandri Phasma nunc nuper dedit.
Atque in Thesauro scripsit, causam dicere

*Terentii lacessiti, non dictum in contumeliam Lavinii lacessentis, qui prior maledictis illum provocavit, qui bene vertendo fabulas, dum verba verbis reddit, et easdem scribendo male, dum sententiam obscurius exprimit, ex Græcis bonis Latinas fecit non bonas. Idem Lavinius Menandri comœdiam Phasma, hoc est, Spectrum nominatam, recens admodum spectandam edidit; atque in Thesauro, alia Menandri*

dum habent: *Existimavit esse, sic existimet:* ita et alii fere om. libb. script. sed eo amplius, post *existimet,* in aliquibus est *præsumat,* in aliquibus vero, *sciat, præsumat:* [ut G. Br. Guelf. 2. 3. ET. EM. qui duo pr. codd. et EM. etiam *Existimavit,* ET. *Existimat.* Gifanius quoque in Ind. Lucret. v. 'Fac,' defendit τὸ *sciat:*] ut facile appareat ea verba inculcata ex glossemate alicujus interpretantis verbum *existimet.* Fa. Idem censent West. Perlet. Guelf. 1. habet, *Existimat hoc esse, sic existimet, sciat præsumat.* 'Plures ex nostris *Existimavit;* unus *Existimabit.* Sane sententia ipsa futurum postulat: 'Si quid in hoc prologo dicturus est inclementius.' Legendum tamen, *Existimarit e. sic e.* 'Siquis existimaverit,' ut vs. 1. 'Siquis studeat.' Donatus ad locum: *Existimat* pro *Existimavit:* Corrige, *Existimarit* pro *existimaverit.*' Bent. Lectionem Bent. dant Both. Perl.—6 Bodl. *qualis læsit prius.* Et τὸ *prius* est in Mss. plusculis. In Lips. et aliis, [G. Br. Bent. codd. Guelf. 1. 2. cum ET. et EM.] *quale sit prius:* barbare: quo magis mirum, Erasmum huic lectioni favere. Phorm. Prol. 14. 'Vetus si Poëta non lacessisset prior.' *West.* Nostram lect. exhibent Bem. V. Eng. Bent. Perl. Both. Probat quoque Fa. Z. habet *quia læsit prius.*—7 Varii varie hunc locum tentarunt. Guy. cum deploratum videret, legere maluit: *Qui male vertendo, et eadem scribendo male.* Vereor ne male. Mihi omnino nihil mutandum videtur; quanquam assentior Guyeto et Bœclero, Terentium non tribuisse malevolo Poëtæ laudem bene vertendi. *West.* Legendum monet Fa. ex Bem. *et easdem scribendo male.* Est et hæc lectio in Vi. licet is pro *scribendo* habeat *conscribendo,* Eng. F. H. Bent. Perl. Z. Bothius legit, *et eadem scribundo male, ex.* Cum præpositione item finiunt Bent. Perl. Mur. Alii incip. ead. sequentem.—8 Sic Fa. sed *Ex* priori potius versui apponendum: ut inf. v. 2. 20. 'Quin involem in Capillum.' Neque enim cum viro docto tam facile corripuerim syllabam, cum positione, tum natura longam. *Bent.*—9 Totus hic versus arena sine calce est: nec cum prioribus nec cum sequentibus cohæret. Equidem in Donato Ms. hoc legi, quod in editis non reperitur: 'Item, id est similiter.' Unde sic legendum constat: *Item ut M. P. n. n. d.* Bent. Nihili est hoc verbi *nunc nuper: per,* in *nuper,* absorpsit sequentem similem syllabam, *nu* autem male geminatum in *nunc* degeneravit. *Both.* Legit igitur idem: *Item ut M. P. nuper perdidit.* Alii pro *Phasma* legunt *Pharma,* al. *fana.* In Ms. Lips. suprascript. *Fabula, quam ego scripsi.*—10 Bodl. *a Thesauro.* In aliis *Thensauro,* quomodo Par. et alii ediderunt. Sed et Riv. ex Do. verbis conjicit, ita scripsisse Terentium. Duo Leidd. et Ms. Lips. alter, *a Thesauris,* alter, *a Thesauro* legunt. *West.* G. R. ET. EM. Z. *a Thesauro.* Guelf. 1. *a Thesauris.* *Atque in thesauros*] Corr. in *a thesauris.* Edit Zeun. *a thesauro.* Nostri codicis lectio est unice vera: nam *thesauros* est nomen Græcum fabulæ θησαυρος Latinis literis expressum. *Bruns.* *Atque a thesauro*] Alias *a the-*

Prius, unde petitur, aurum quare sit suum,
Quam ille qui petit, unde is sit thesaurus sibi;
Aut unde in patrium monumentum pervenerit.
Dehinc, ne frustretur ipse se, aut sic cogitet:
Defunctus jam sum, nihil est quod dicat mihi.
Is ne erret moneo, et desinat lacessere.
Habeo alia multa, quæ nunc condonabitur;
Quæ proferentur post, si perget lædere
Ita, ut facere instituit. Quam nunc acturi sumus
Menandri Eunuchum, postquam Ædiles emerunt,
Perfecit, sibi ut inspiciundi esset copia.

*fabula, inducit possessorem, qui rei partes sustinet, prius causam dicentem, quare Thesaurus auri inventus ad se pertineat, quam petitor, qui actor est, unde sibi is obvenerit, aut unde in patris sepulcrum reconditus sit. Deinde, ne fallat sese, aut sic animo putet: Defunctus jam sum periculo et expers omnis reprehensionis: nihil est, quod mihi objicere possit Terentius. Hunc Lavinium, ne erret, præmoneo, et cesset me irritare. Possum alia plura expostulare, quæ in præsenti ei remitto; quæ postea expromentur, si perget maledictis me offendere, ita ut jam incepit. Is, postquam Ædiles emerunt Eunuchum comœdiam, quam nunc daturi sumus in theatrum, consecutus est ut hanc sibi spectandi potestas fieret. Vix præsente Magistra-*

---

*sauris:* puto fuisse scriptum, *a thesauro is.* Er.—12 Tres ex nostris *ille*, multi *illi*, unus *illum*: sed *illic* adsciscamus ex tribus codd. Rivii, G. F. et Lind. *Bent.* Bem. V. Br. Do. Perl. Z. *ille.* Bothius legit, *Quam illunc . . . sibi aut*, et, '*illic,*' inquit, 'vitiose: sequimur unum Bentleii cod. Jam *unde* similiter positum atque in antecedente vs. *Aut* in extremis vss. passim invenitur, velut Ad. Act. I. Sc. 1. vs. 13.' '*Quam ille* supplendum facit; alioquin *illum* dicendum erat. V. Giphan. in ind. Lucretii v. 'comparativus.'' *R. D. Quam illic*] *Illic* pro *ille*, ut alias sæpe: *unde esset*, alias *is sit.* Er.—13 M. *pervenit.*—14 Alii, *frudetur.* Rursus alii, *fraudetur:* quomodo et est in Lips. altero, in altero, *defraudet.* R. *frustret*, in aliis *fraudet.* GM. Br. *aut si cogitet.*—16 R. et unus Leidd. *cesset.* Br. J. *desinet.*—17 Variant libri. J. C. Scaliger *condonabuntur* malebat, [ita quoque G. Br. ET. EM. et Donati vetustissima Du-Boisiana,] ut sit Senarius claudicans. Atque ita est in tribus Leidd. Lips. duobus, Bodl. omnibus codd. Bœcl. Pall. quatuor et G. F. In editis ita exhibent EV. 1. Junt. aliæque veteres. Glar. *condonabimus* præferebat. Riv. *condonabitur* tuetur, etiam Donati auctoritate. *West.* Egregie, inquit Bentleius, CCC. *nunc quæ condonabitur:* ita quoque habet ed. Both.—19 Vulg. *nunc quam.* Do. *acturi simus.*—22 Recte tres, inquit Bent.

## NOTÆ

11 *Prius, unde petitur, aurum*] Is unde petitur, id est, possessor, a quo possessio rei petitur, qui rei partes sustinet, *qui est defendeur.* Petitor vero est actor, *demandeur.* Terentius arguit Lavinium induxisse possessorem prius agentem, quam petitorem, quod est contra consuetudinem judiciorum.

17 *Quæ nunc condonabitur*] Veteres 'condono' jungebant accusativo: sic in Phormione Terentius: 'Argentum, quod habes, condonamus te,' pro, tibi.

Magistratus cum ibi adesset, occepta 'st agi.
Exclamat, Furem, non Poëtam, fabulam
Dedisse, et nihil dedisse verborum tamen:
Colacem esse Nævî et Plauti, veterem fabulam:
Parasiti personam inde ablatam et militis.
Si id est peccatum, peccatum imprudentia 'st
Poëtæ: non qui furtum facere studuerit.
Id ita esse, vos jam judicare poteritis.
Colax Menandri est: in ea est parasitus Colax,
Et Miles gloriosus: eas se non negat
Personas transtulisse in Eunuchum suam
Ex Græca: sed eas fabulas factas prius
Latinas, scisse sese, id vero pernegat.

*tu, agi cœpta est, cum vociferatur, furem esse, non poëtam qui hanc comœdiam dedit, nec eum dedisse dicendum esse, cum ne verbum quidem apposuerit de suo. Hanc esse Comœdiam Colacem dictam, id est, Assentatorem, jam olim a Nævio et Plauto editam. Personam Parasiti ex ea furto ablatam et Militis esse a Terentio. Si id fecisse peccatum est, imprudens et inscius ille peccavit: nec enim ullum furtum meditatus est. Id verum esse, vos, spectatores, arbitrari modo poteritis. Colax comœdia a Menandro facta est; in ea Parasitus Colax inducitur, et Miles gloriosus. Eas personas fatetur quidem se transposuisse in Eunuchum, Comœdiam suam, ex Græca; sed prius interpretatione Nævii aut Plauti Latine versas esse, id*

ex nostris antiquissimi *adessent:* ita quoque ed. Perl. Legendum potius *adesset* censent R. D. Post vs. 20. in Both. sequitur ille, cujus initium *Perfecit*, quem deinde excipiunt verba, *Magistratus, cum ibi adesset.*—23 In Ms. Lips. altero, *furem esse.*—24 *Nihil* post *tamen* Guelf. 3. Alii legunt *nil.* —25 Cod. bonus CCC. *Nævi Plauti*, sine conjunctione *et.* Fallor, an sic dedit Terentius: *Colacem esse nempe, Plauti, v. f.* Bent. *Nempe* Bent. omiss. *Nævi et.* Nam *Nævii* putat nullibi *Colacem* memorari. At vero a Nonio et Prisciano 'Colax Nævii' memorari, quod *Nevii* pro *Nævii* corruptum facile putes. *Perl.* Both. *Nævi aut P.* Br. *Nevii.*—27 Br. *imprudentiæ est*, male, judice Perl.—28 Antiquissimi libb. *quo* habent, non *qui: quo* autem pro *quod* exponendum. *Fa.* Unus etiam Bent. vetustius. Edd. Perl. Both. Z. *quo.* *Ut* pro *quo* Guelf. 3.—30 Pro *Colax* utroque in loco reponendum censet Both. *Corax.*—31 Legendum monet Bent. probante Perl. *eas se hic n. n.* idem quoque Both. *Et eas* Guelf. 2.—34 Hæc lectio placet mihi propter versum: quamvis omnes libb. scripti non habeant nisi unum *se:* et in Bem. ubi geminatum erat, posterius sit deletum. *Fa.* Male factum, quod ex Bem. deleverunt *se.* Fallitur enim vir doctus, cum versum stare posse opinetur unico *se.* Omnes Faërni præter Bem. et nostri universi ibi *sese* habent. *Bent.* Br. G.

## NOTÆ

34 *Id vero pernegat*] Non negat Terentius ex Colace Menandri se personam Militis et Parasiti transtulisse, sed accepisse ex Nævio et Plauto pernegat.

Quod si personis iisdem uti aliis non licet,
Qui magis licet, currentes Servos scribere,
Bonas Matronas facere, Meretrices malas,
Parasitum edacem, Gloriosum Militem,
Puerum supponi, falli per Servum Senem,
Amare, odisse, suspicari? denique
Nullum est jam dictum, quod non dictum sit prius.
Quare æquum est vos cognoscere, atque ignoscere,
Quæ veteres factitarunt, si faciunt novi.
Date operam, et cum silentio animadvertite,
Ut pernoscatis, quid sibi Eunuchus velit.

*vero se ignoravisse pertendit. Quod si personis iisdem, quibus veteres Comici usi sunt, novis Poëtis uti non licet, cur magis licet festinantes servos facere, bonas matres-familias in scenam producere; meretrices malas, parasitum voracem, gloriosum militem, partum falsum supponi, deludi per servum senem dominum, amores, odia, suspiciones? Postremo nihil dici nunc a nobis potest, quod non ab aliis ante nos dictum fuerit. Quamobrem æquum est vos, Spectatores, cognoscere quantum liceat Poëtis in imitando sibi sumere, atque ignoscere, si novi ab antiquis, quæ sibi conveniunt, quandoque mutuentur: cum antiquis idem crebro facere licuerit. Vos, Actores, attenti spectate, et cum silentio advertite, ut sciatis quas res contineat atque exprimat Eunuchus Comœdia.*

et EM. habent *se.*—35 Q. *s. p. iisdem uti aliis n. l.*] In Bem. est, *iisdem huic uti n. l.* quarum lectionum utra melior sit, statuere nescio: interim vulgatam tenebimus. *Fa.* Atqui facile erat, utra melior esset, statuere. Recte *aliis*, quia multi tum una florebant poëtæ: non *huic*, quasi hic solus tum scriberet. *Bent.* Lips. et Br. *hisdem.*—36 Alii *discurrentes.* Fa. ex Bem. tuetur *currentem servum*, quod probant Guy. Both. Vulgarem lect. defendit Bent. —38 Hic vs. abest Both.—41 Quinque ex nostris, *non sit dictum.* Credo Poëtam sic dedisse, *N. est jam dictum, dictum quod non sit prius.* Bent.—42 J. *nos* pro *vos.*—44 Ab antiquis libb. abest copula *et;* sed hoc amplius Bem. et Bas. habent, *animum attendite:* eandem lect. continet et Donatus, licet aliqua ex parte corruptus: ita enim dicit: 'Nos dicimus *attendite*, quod Veteres plene *animadvertite:*' ubi pro *animadvertite* legendum *animum attendite:* lectionem vero Donati, quæ impressa est, in nullo l. s. ejus inveni: est autem locutio Terentiana, ut in Phorm. 'Nunc quid velim animum attendite.' *Fa.* Tres etiam Bent. et Both. Perl. *animum attendite.* Pall. *animadvortite.* 'Donatus,' inquit Zeun. 'apud Terentium legit haud dubie *animum advertite.*'

## NOTÆ

35 *Quod si personis*] Defendit argumento a pari, licere sibi iisdem, quibus illis Nævio et Plauto, uti personis.

## ACTUS I. SCENA I.

### PHÆDRIA. PARMENO.

PH. QUID igitur faciam? non eam? ne nunc quidem,
Cum arcessor ultro? an potius ita me comparem,
Non perpeti meretricum contumelias?
Exclusit: revocat: redeam? non, si me obsecret.
PA. Si quidem hercle possis, nihil prius, neque fortius:
Verum si incipies, neque pertendes naviter;
Atque ubi pati non poteris, cum nemo expetet,
Infecta pace, ultro ad eam venies, indicans
Te amare, et ferre non posse; actum est! ilicet!
Peristi! eludet, ubi te victum senserit.
Proin tu, dum est tempus, etiam atque etiam cogita,

PH. *Quid igitur agam? egone illam non adeam? ac ne quidem nunc, cum ipsa Thais sponte me vocet? an potius ita me parem, ut perpetuo non feram meretricum injurias? Expulit foras, rursus accersit: revertarne ad illam? Non, si per sacra omnia me obtestetur.* PA. *Per Herculem, si quidem valeas id facere, nihil melius, neque præstantius: verum si, ubi inceperis, non perseverabis fortiter, atque, ubi amplius vim amoris ferre non potueris, si ad Thaidem, minime te desiderantem, non reconciliata pace, volens redibis, ostendens te ejus amore ardere, neque affectui posse resistere; desperata res est, statim perditus eris: illa ludibrio te habebit, ubi te domitum a se cognoverit. Itaque, dum per tempus licet, cum nondum quicquam*

1 *Non eam?*] Ita distinxi, secutus auctoritatem Val. Probi, veteris Terentii interpretis, quem laudat Do. Sed et ita edidit Aldus, Fabrini, Dac. alii. Pro vulgata tamen distinctione facere videtur locus And. I. 2. 30. *West.* Ita quoque Both. Perl. Br. et Bent. vulgarem lect. habent, *non eam, ne nunc.*—2 In J. *Cum* omittitur. Br. *accersor.*—5 Secundum Donatum Phædria hæc secum loquitur. Hinc Fa. inductus esse videtur, ut, contra omnes, quos viderim codd. Phædriæ tribueret omnia usque ad vs. 12. Male. Etenim ab hoc vs. 5. usque ad 25. esse perpetuam Parmenonis consulentis orationem recte olim vidit Mur. *Bent.* Both. *nil fortius.*—6 G. F. et Lind. ex Charisio laudant, *neque pol tendes naviter.* Præstat autem vulgatum. Sic Heaut. v. 5. 9. In Lips. et aliis est, *perficies.* West. *Perficies naviter*] *Pertendes naviter*, videtur antiquius: quod in Bem. et nonnullis aliis antiquis libb. est. *Fa.* Nostri quidem *perficies:* sed Charisius p. 185. et Servius ad Æn. I. 41. *pertendes.* Bent. Alias *pertendas* Er.—7 Guy. præter genium Terentiani sermonis, *cum neno expetet*, h. e. cum res non expetet. *West.*—9 Br. *Eam te amare.* G. et Guelf. 2. *actum ilico est.*—10 GM. *eludet te.*—11 Sunt libb. atque in iis Lips. et Br. codd. ubi hic vs. tribuitur Phædriæ: ita quoque Z. habet. Bent. Perl. et Both. legunt et distinguunt: *Proin tu, dum*

NOTÆ

1 *Quid igitur*] Hoc 'igitur' significat, Phædriam multa cum servo fuisse collocutum, priusquam in scenam prodiret.

Here: quæ res in se neque consilium, neque modum
Habet ullum, eam consilio regere non potes.
In amore hæc omnia insunt vitia: injuriæ,
Suspiciones, inimicitiæ, induciæ,
Bellum, pax rursum. Incerta hæc si tu postules
Ratione certa facere, nihilo plus agas,
Quam si des operam, ut cum ratione insanias.
Et quod nunc tute tecum iratus cogitas,
Egone illam? quæ illum? quæ me? quæ non? sine modo,
Mori me malim: sentiet qui vir siem.
Hæc verba, una mehercle falsa lacrymula,
Quam oculos terendo misere, vix vi expresserit,
Restinguet: et te ultro accusabis: et dabis ei
Ultro supplicium. Ph. O indignum facinus! nunc ego et

*incepi, diligenter considera quid facere debeam. Domine, rem, quæ consilio et moderatione caret omni, eam prudentia gubernare non vales. Amor hæc omnia in se habet mala: contumelias, zelotypiam, dissensiones, pacem ad tempus, bellum, post bellum pacem iterum; hæc cum sint instabilia, si velis ratione stabilia reddere, nihilo plus proficias quam si desideres, ut quis cum ratione insaniat. Quæ autem nunc ira commotus animo agitas: Egone illam Thaidem adeam, quæ illum Thrasonem mihi prætulit? quæ me sprevit? quæ me heri non admisit? potius mortem præoptaverim: sine modo, me virum fortem experietur. Per Herculem hæc per iram prolata verba, una fallace lacrymula, quam, leviter oculos fricando, vix vi extraxerit, delebit; et te ipse sponte tua culpæ reum argues apud illam, et puniendum præbebis.* Ph. *O crudele factum! Nunc ego et illam deterrimam esse, et me*

---

*est tempus, etiam atque etiam hoc cogita, Here.*—13 Lege, *eam rem.* Vetuste. Hoc pacto ex laxo densior fit vs. et solidior. *Bent.* In cod. B, inter lineas *rem*, ut omissum, manus serior ascripsit; sed nihil equidem muto, nec vs. desidero solidiorem. *Both.* *Rem* habet GM. in textu. Ex versu hoc et priori Fa. fecit unum. *Perl.*—22 Et versui et sententiæ gratificaberis, si sic reponas: *Hæc verba eu una m. f. lacrimula.* Bent. Vulg. *mehercle*, invitis vett. edd. Donato, metre denique: nam *una* obscurari in thesi (legitur autem vulg. *una mehercle falsa*), minime ferendum. *Both.* qui igitur legit: *Hæc verba, mehercule, una falsa l.* Al. script. *lacrumula.*—23 M. *o. tergendo misere.* Tr. cum EV. 1. et paucis aliis, *misera* habent: quomodo et Donatus videtur legisse; quod conficias ex ejus verbis: 'non, ultro flens, sed, *oculos terendo:*' ubi major emphasis et αὔξησις fuerat, si dixisset, *misere terendo.* West. Lege *misera*, non *misere.* Qui hoc non probet, parum in Terentio profecit. Quamvis Servius ad Æn. II. 196. *misere;* et Charis. p. 184. *misere* hic exponat, male. *Bent.* Both. *misera vix ex.* *Misera* quoque probat Ruhnken.—24 Mallent Fa. G. F. Mur. et Guy. *accusabit.* Atque ita est in duobus Leidd. et Lipsianis, G. [Bem. Br. Both. Z.] et EM. Sed et ita in uno cod. exarato legebat Bœcl. Minus tamen accurate, opinor. *West.* *Accusabit* nostri omnes. Ceterum tu sic verba dispone: *Accusabit, et dabis Ultro ei s.* Bent. 'Sic,' inquit Perl. 'Er. Mur. West. ob struct. et sens. verborum, commode. Al. *accusabit.*'—25 Τὸ *et* in om. edd. ap. nos præterquam Both. vs. seq. incipit.—26 Both. *Illanc*

Illam scelestam esse, et me miserum, sentio:
Et tædet: et amore ardeo: et prudens, sciens,
Vivus, vidensque pereo: nec quid agam, scio.
PA. Quid agas? nisi ut te redimas captum quam queas
Minimo: si nequeas paululo, at quanti queas:
Et ne te afflictes. PH. Itane suades? PA. Si sapis:
Neque, præterquam quas ipse amor molestias
Habet, addas: et illas, quas habet, recte feras.
Sed ecca ipsa egreditur, nostri fundi calamitas.
Nam, quod nos capere oportet, hæc intercipit.

*infelicem video, et tædio ejus afficior, et amore flagro, et intelligens, sentiens, spirans, inspiciensque in exitium ruo; nec, quid agam, scio.* PA. *Quid facias, nisi ut te captivum liberes pretio quam vilissimo possis? si nequeas parvo, at quanti possis, neque te ægritudinibus animi consumas.* PH. *Itane suades?* PA. *Si mente sanus es, neque præter eas solicitudines, quæ amorem solent sequi, alias his adjungas; atque eas, quas præbet, æquo animo sustineas. Sed ecce ex ædibus prodit agri nostri calamitosa tempesta; nam, quod nos colligere oportet, illa totum aufert et capit.*

*sce.*—30 J. *Nimio.*—32 G. ET. et EM. *præter quas.*—33 In Both. τὸ *et* deest.—34 *Sed ipsa egreditur*] Nullum lib. vidi in quo non ita legatur, *Set ecca ipsa e.* ratio carminis constat, si ex *Set*, elidas *t*. Fa. Eadem chorda semper oberrat: noli *t* elidere, sed *ec* corripere. *Bent.*—35 In Lips. est, *Jam quod nos.*

NOTÆ

34 *Nostri fundi calamitas*] 'Calamitas' est grando et tempestas, quæ calamos segetum prosternit et conterit: unde Cicero Verrem vocat 'calamitosam tempestatem.'

35 *Nam, quod nos capere oportet*] Id est: Thais, nostra pernicies, quæ Phædriam, herum meum, sumtibus absumit, capitque omnia quæ alioquin ab illo in nos conferrentur.

## ACTUS I. SCENA II.

THAIS. PHÆDRIA. PARMENO.

TH. MISERAM me! vereor ne illud gravius Phædria
Tulerit, neve aliorsum, atque ego feci, acceperit,
Quod heri intromissus non est. PH. Totus, Parmeno,

TH. *Heu me infelicem! dubito ne illud molestius quam debeat Phædria tulerit, neve in aliam partem, atque ego feci, acciperet, quod hesterna die in ædes meas admissus non est.* PH. *Totum corpus, Parmeno, mihi tremore concutitur, horret-*

Tremo, horreoque, postquam aspexi hanc. **Pa.** Bono animo es:
Accede ad ignem hunc, jam calesces plus satis.
**Th.** Quis hic loquitur? ehem, tun' hic eras, mi Phædria?
Quid hic stabas? cur non recta introibas? **Pa.** Ceterum
De exclusione verbum nullum. **Th.** Quid taces?
**Ph.** Sane, quia vero hæ mihi patent semper fores:
Aut quia sum apud te primus. **Th.** Missa istæc face.
**Ph.** Quid missa? o Thais, Thais, utinam esset mihi
Pars æqua amoris tecum, ac pariter fieret,
Ut aut hoc tibi doleret itidem, ut mihi dolet,
Aut ego istuc abs te factum nihili penderem.
**Th.** Ne crucia te, obsecro, anime mi, mi Phædria.
Non pol, quo quenquam plus amem, aut plus diligam,
Eo feci: sed ita erat res: faciundum fuit.
**Pa.** Credo, ut fit, misera præ amore exclusti hunc foras.

*que frigore, ubi hanc videre cœpi.* Pa. *Fac alto fortique sis animo, ne perturberis: si horres frigore, accede ad hunc ignem (nimirum Thaidem): jam calefies plusquam satis sit.* Th. *Quis hic loquitur? hem, tune eras, mi Phædria? quid hic stans manebas? cur non recta domum ingrediebaris?* Pa. *De cetero, quod excluserit ædibus Phædriam, introducto milite, ne unum quidem verbum protulit.* Th. *Quid taces, Phædria?* Ph. *Quasi vero hæ mihi semper apertæ sint fores, aut quia ex tuis amatoribus tibi sim præcipuus gratia.* Th. *Omitte hæc odiosa verba.* Ph. *Omittam? O Thais, Thais! utinam mutuo amore mihi responderes, fieretque ut injuriæ, quam mihi fecisti, memoria te æque ac me cruciaret, aut nihili eam æstimarem.* Th. *Ne te dolore affligas, obsecro, mi animule, mi Phædria; non, per Pollucem, non id propterea feci, quod alium ullum majori amore, quam te complectar, aut cariorem habeam, sed in eo statu res erat, ut ita facere me oportuerit.* Pa. *Sane vero, ut fieri solet, propter amorem, quo illum prosequitur, eidem occlusit*

4 M. *esto* pro *es.* Sed et ita Pall. tres. *West.*—6 J. *obloquitur.* Vulg. *tun' eras hic.*—7 Lips. *recta intrabas.* Guelf. 1. *introib. via.*—12 *Aut* pro *ac* Guelf. 1. *Ac pariter fieret, ut*] In lib. Bem. particula *ut* subsequenti versui adjungitur: ita 'fieret' primam producit. *Fa.*—13 Both. *fieret, Aut tibi h.*—14 Cod. Academicus, *vili penderem.*—15 Lips. alter et G. *cruciare. Anime mi Phædria*] Sic Fa. [G. Br. ET. EM. Z.] errato opinor Typographi. Recte alii, *anime mi, mi Phædria.* Bent. Both. legit: *Ne crucia nimium te, obsecro, mi Phædria!* et notat, '*Ne crucia te, obsecro, anime mi, Phædria,* versu hiante. Bent. *anime mi, mi Phædria, κακοφώνως.* Corruptum censeo verbum *anime,* a quo prope abest, quod reposui, *nimium.* Cf. Heaut. 180.'—18 Bodl. *excludit:* patet vero Donatum *vel exclusti* legisse, quod tuetur Fa. *vel exclusisti.* Pr. lib. XIV. et Lips. *exclusit.* West. Verba Faërni hæc sunt: '*Exclusit hunc foras*] Ita ut supra habent omnes antiqui libb. at omnes recentes et Do. ac Pr. *exclusisti:* ego *exclusti* legendum arbitror, ordine tantum duarum literarum ex antiqua lect. immutato: ita conveniet cum verbis Donati dicentis, 'Parmenonem hoc intulisse παρὰ προσδοκίαν, intuendo puellam, et

TH. Siccine ais, Parmeno? age! sed huc qua gratia
Te arcessi jussi, ausculta. PH. Fiat. TH. Dic mihi
Hoc primum, potin' est hic tacere? PA. Egone? optume.
Verum heus tu, hac lege tibi meam astringo fidem:
Quæ vera audivi, taceo, et contineo optume;
Sin falsum, aut vanum, aut fictum est, continuo palam est.
Plenus rimarum sum, hac atque illac perfluo.
Proin tu, taceri si vis, vera dicito.
TH. Samia mihi mater fuit: ea habitabat Rhodi.
PA. Potest taceri hoc. TH. Ibi tum matri parvolam
Puellam dono quidam mercator dedit,

*fores.* TH. *Siccine loqueris, Parmeno? perge modo. Sed tu, mi Phædria, quam ob rem te huc acciri mandavi, attente audi.* PH. *Sic fiat.* TH. *Dic mihi, Parmeno iste potestne tacere?* PA. *Egone? Optime possum; verum, heus tu, hac conditione fidem tibi do; quæ audivi, si vera sunt, ea recte sileo et fideliter servo: sin falsa, aut vana, aut ficta sunt, confestim omnibus ea manifesta facio: pertusus et rimosus sum, commissa mihi undique transmitto et effundo: itaque dicito vera, si ea me tacere voles.* TH. *Mater mihi e Samo insula fuit; ea Rhodi manebat.* PA. *Hoc verum esse puto, peregrinam fuisse ei matrem: tacebitur.* TH. *Ibi tum matri quidam mercator puellam parvulam donavit, ex Attica inde usque abreptam.*

ei Phædriam ostendendo;' quæ in *exclusit* locum habere non possunt.' Recte Fa. *exclusti.* Duo ex nostris *exclusisti.* Ceteri *exclusit:* ut et Pr. p. 997. etiam in Scriptis; non ut Fa. citat, *exclusisti.* Bent. Br. habet *exclusit.* Perl. *exclusisti.*—19 *Siccine agis, Parmeno*] Leidd. tres cum Tr. et M. [Br. Both. Z.] *Siccine ais, P.* Sed et ita recensuit Heinsius. Accedunt impressorum vetustissimi, etiam EP. Unde malim ita legere. Respiciuntur enim verba Parmenonis; et continuo sequitur *age.* West. Quinque antiqui libb. ap. Fa. omnes Bent. duobus exceptis, *agis.* Ita quoque Perl. 'In Ms. alterius lectionis vestigia extant, *age sis huc, &c.* quod verius arbitror.' *Lind.* Ita quoque Par.—20 Al. *accersi.*—24 Pro *aut vanum,* unus ex nostris Academicus *aut varium,* alter R. *aut vacuum.* Certe in isto *aut vanum* mendum latitat. Lego *Sin falsum audierim ac fictum c. palamst.* Vides ut ex illo *audierim,* facta sint *aut varium, aut vacuum, aut vanum.* Ceterum *ac* lege, non *aut;* quæ duo passim permutantur. *Bent.* Pr. p. 999. *falsum aut fictum,* omisso *aut vanum:* sed p. 1143. omnia tria habet, etiam in scriptis exemplar.—25 Bent. legit *perpluo:* [ita quoque Both.] sed elegans est vulg. scriptura. *R. D.* vulg. etiam probat Perl.—26 J. *taceo* pro *taceri. Taceri*] Tuenda hæc lect. contra Fabrum, ex codd. vetustis et Donato. *West.* Both. *si vis taceri.*—28 Omnes nostri unanimi consensu, et edd. vett. *tum ibi.* Utrumvis probe. *Bent.*—

## NOTÆ

27 *Habitabat Rhodi*] Rhodus, Carpathii Maris Insula nobilissima, ambitu 120. mille passuum. Carpathus, *Scarpanto* nunc dicta, insula est, media inter Cretam et Rhodum, contra Ægyptum: huic parti Maris Ægæi nomen dedit.

Ex Attica hinc abreptam. Ph. Civemne? Th. Arbitror:
Certum non scimus: matris nomen et patris
Dicebat ipsa: patriam et signa cetera
Neque sciebat: neque per ætatem etiam potuerat.
Mercator hoc addebat, e prædonibus,
Unde emerat, se audisse, abreptam e Sunio.
Mater ubi accepit, cœpit studiose omnia
Docere, educare, ita uti si esset filia.
Sororem plerique esse credebant meam.
Ego cum illo, quo cum tum uno rem habebam hospite,
Abii huc: qui mihi reliquit hæc, quæ habeo, omnia.
Pa. Utrumque hoc falsum est: effluet. Th. Qui istuc? Pa. Quia

Ph. *Civemne Atticam?* Th. *Opinor: id compertum nobis nondum est. Ipsa puella patris et matris nomen dicebat. Patriam et signa cetera, quibus agnosci posset, ignorabat; neque propter ætatem primam scire potuerat. Mercator, ad patris et matris nomen quod puella dicebat, hoc adjungebat, se accepisse a piratis, a quibus emerat, eam raptam fuisse e Sunio, Atticæ promontorio. Mater, ubi hoc inaudivit, summa diligentia et cura omnia docuit quæ ingenuam decent, et educavit quasi suam filiam, adeo ut vulgo soror mea esse crederetur. Ego cum illo, quocum solo consuetudinem habebam, tum advena Attico, huc Athenas Rhodo veni: ille mihi omnia hæc bona, quæ possideo, moriens reliquit.* Pa. *Utrumque hoc falsum est, ideoque effundetur: hoc tacere non potero.* Th. *Quomodo istud?* Pa. *Quia*

30 M. *arreptam:* quod et in Lips. et plusculis aliis.—31 Lips. alter, *Certum nescimus.*—32 EP. *signa certa.*—33 Variant codd. Mss. et impressi. Cerda ad Virg. Æn. xi. 572. *scibat* tuetur. *Potuerat*] Forte Latinius, *poterat*, quod alii libb. præferunt, quia scilicet *sciebat* præcessit. Atque ita est in uno Leid. [Br.] Tr. vero, *etiam scire potuerat.* Lipsii cod. dubie, *potuerat.* West. Fa. Both. Z. *potuerat.* Corrigit Bent. N. *scibat, n. p. æ. etiam potis erat.* Ita quoque Perl. *Tunc potuerat* omisso *etiam* Guelf. 3.—35 Mss. quidam: *Unde eam emerat.* Lips. *Inde emerat.* G. et EM. *e Samo.* 'Cicero ad Att. 7. 3. citat, *captam e Sunio:* nisi forte, ut Bœcl. existimat, Terentii verbum exciderat memoria.' *Perl.*—36 Vulg. *a. cœpit studiose o.* ex int. et κακοφώνως, maleque posito verbo *studiose*, inquit Both. qui legit: *accepit, studio cœpit o.*—37 Alii *educere:* quod frequentius apud Nostrum, et defendit Riv. postulatque metrum. *West.* *D. educere, ita ut s. e. f.*] Videtur hæc lect. inde sumta, quod infra dicitur 'eduxit mater pro sua.' Sed nullus liber est in quo sit, *educere:* quam lect. si admittere voluerimus, non oportebit synalœphen facere in, *ita ut.* Fa. Nostri quoque omnes *educare ita ut.* Sed vide superstitio quid facit. Maluit ignoratæ artis crimen auctori impingere: quam ab ignaris librariis vel literam discedere. Lege ut jam a centum annis edd. meliores: *D. educere, ita uti si e. f.* Vir doctus recte hic *educere:* sed cum *ita ut*, gemente versu, retinebat, corrupit beneficium. *Bent.* Perl. Both. *educere, ita uti.* Br. Z. *educare, ita ut.*—39 *Quo cum uno rem habebam tum h.* vulg. Bent. Perl. Both. pro *quocum* legendum monent *quicum:* aliter ut nos habent. *Amorem pro uno rem* Guelf.

Neque tu uno eras contenta, neque solus dedit:
Nam hic quoque bonam magnamque partem ad te attulit.
TH. Ita 'st: sed sine me pervenire, quo volo.
Interea miles, qui me amare occeperat,
In Cariam est profectus: te interea loci
Cognovi: tute scis, post illa quam intumum
Habeam te: et mea consilia ut tibi credam omnia.
PH. Ne hoc quidem tacebit Parmeno. PA. O dubiumne id est?
TH. Hoc agite, amabo. Mater mea illic mortua 'st
Nuper: ejus frater aliquantum ad rem est avidior.
Is ubi hanc forma videt honesta Virginem,
Et fidibus scire, pretium sperans, illico
Producit, vendit: forte fortuna affuit
Hic meus amicus: emit eam dono mihi,
Imprudens harum rerum, ignarusque omnium.
Is venit: postquam sensit me tecum quoque
Rem habere, fingit causas, ne det, sedulo.

*neque unus tibi amator fuit satis, neque hospes Atticus ea, quæ habes, solus dedit: hic enim quoque (Phædria) magnam et potiorem partem tibi largitus est.* TH. *Haud nego; sed sine orationem, quo tendit, pervenire. Interea miles, qui ad me animum adjecerat, in Cariam se contulit: tecum interea consuevi; tu ipsemet non ignoras, post illa tempora quam intimus maxime omnium in meo amore et familiaritate sis, et ut mea omnia tibi communicem consilia.* PH. *Ne hoc quidem Parmeno tacebit, cum etiam falsum sit.* PA. *Oh, quisnam dubitet hoc esse falsum?* TH. *Attendite mihi, quæso. Mater mea illic mortem obivit nuper: ejus frater aliquanto lucri cupidior est; is, ubi hanc vidit virginem specie venusta esse, et scire fidibus canere, pretium sperans magnum, statim matre mortua, eam venum exponit, vendit. Forte fortuna hic præsens interfuit Thraso meus amicus, qui harum rerum inscius Pamphilam emit, quam mihi dono daret; is Athenas rediit; postquam cognovit me tecum quoque consuescere, excusationes studiose excogitat, ne eam tradat:*

3.—41 M. *Rogas? quia.* Ita et alter cod. Lips. Guelf. 1. 2. '*Rogas?* s. codd. nostri B C Gu. 1. Hel. bene.' *Both.* qui igitur legit: *Qui istuc? Rogas? Neque, &c.* Br. *Qui istuc? Quia neque, &c.*—42 Both. *neque is solus.*—48 M. *Habueram.*—49 Edd. vetustæ legunt: *Neque hoc q.* Et sane, quia jam dixerat Parmeno, 'effluet,' et jam alterum falsum narratur, commode infertur, *Neque hoc q.* Fa. et Guy. *Neque hoc*, deleto *quidem*. West. *Neque hoc t.* est lect. Vaticana; quam probant Bent. Perl. Br. habet, *Nec hoc t.* Both. legendum monet *Num hoc q. t.*—51 Both. *Nuper: ei f.* Br. *aliquantulum.*—52 Legendum monet Bent. *Is, ubi esse hanc f. v. h. V.* Z. *vidit*, 'forsan operarum errore,' dicit Bruns.—54 M. *ac vendit.*—55 Post *mihi* idem cod.

## NOTÆ

46 *In Cariam est profectus*] Caria Minoris Asiæ regio, cui Rhodus adjacet.

Ait, si fidem habeat, se iri præpositum tibi
Apud me, ac non id metuat, ne, ubi acceperim,
Sese relinquam, velle se illam mihi dare:
Verum id vereri: sed, ego quantum suspicor,
Ad virginem animum adjecit. PA. Etiamne amplius?
TH. Nihil: nam quæsivi: nunc ego eam, mi Phædria,
Multæ sunt causæ, quamobrem cupiam abducere:
Primum quod soror est dicta: præterea, ut suis
Restituam ac reddam: sola sum: habeo hic neminem;
Neque amicum, neque cognatum: quamobrem, Phædria,
Cupio aliquos parare amicos beneficio meo.
Id amabo! adjuta me, quo id fiat facilius.
Sine illum priores partes hosce aliquot dies
Apud me habere: nihil respondes? PH. Pessuma,
Egon' quicquam cum istis factis tibi respondeam?
PA. Eu noster! laudo: tandem perdoluit: vir es.

*dicit, si fidem ipsi faciam, se priores partes apud me, te postposito, habiturum, neque metuat, ne, ubi puella data mihi fuerit, sese dimittam; velle se illam mihi donare; verum id dubitare: sed, ego quantum animo conjicio, ad virginem amorem adjunxit.* PH. *Numquidnam etiam amplius est?* TH. *Nihil; nam percontata sum, mi Phædria: nunc vero quamplurimæ sunt causæ, propter quas cupio eam ad me a possessione militis transducere: primum quod soror mea dicta est: tum etiam, ut eam suis raptam restituam, et amissam reddam. Sola sum; habeo hic neminem, neque amicum, neque cognatum, qui mihi, cum opus fuerit, auxilientur: quamobrem, Phædria, cupio aliquos mihi amicos conciliare meis meritis. Id ut facilius consequar, peto a te ut mihi præsto esse velis. Permitte illum Thrasonem apud me admitti in potiori parte, hisce aliquot diebus. Nihil respondes?* PH. *Deterrima, tibine ego quicquam respondere debeam, talia cum mihi facias?* PA. *Hei noster, euge, magni te facio; tandem ægre fert se deludi; injurias ad animum re-*

addit, *dedit*, male, judice West.—60 J. et Venetus cod. add. *ab eo* post *acceperim.*—62 *Sed ego suspicor quantum* Guelf. 3.—63 EP. *ad v. a. advortit.*—65 Ita ex Bem. aliisque antiquis legit Fa. Alii cum Do. *cupio.*—67 Colloc. *Redd. ac rest.* Guelf. 3.—68 Legendum monet Bent. *Neque notum, neque cognatum.*—69 *C. a. parare a. b. m.*] Scio et Donatum et o. l. s. consentire in hanc lect. sed video vs. impeditum, nisi legatur ut in Bem. *Cupio a. parere a.* ut et sup. legitur in And. 'parere hic divitias:' ita enim vs. stat, et sensus idem est. *Fa. Parere* probant Bent. Perl. Both. Zeun. ita quoque habet A. Leidd. unus *præparare.*—70 Superfluum est *id*, neque comparet in B et Hel. *Both.* Abest quoque in M.—71 Br. *prioris partis.* Lips. alter, *per hosce a. d.*—72 M. et edd. vetustiss. etiam EP. *nihil mihi r.* Sed et apparet, Donatum ita legisse. Ut adeo emphaticum sit *τὸ mihi.* Quod et exhibent Pall. quatuor. *West. Nihil r.*] Ita quidem omnes antiqui libb. sed alii omnes et Do. inter hæc duo verba habent *mihi.* Fa. Vs. respuit *mihi:* nec edd. Donati agnoscunt. Duo tantum ex nostris *mihi.* Bent. Par. Mss. *mihi* probe, propter 'tibi' quod sequitur. *Perl. Pessima es* Guelf. 1.—73 M. non agnoscit *τὸ tibi:* quod apte infertur post *mihi.* West.—74 *Heu* vulg. Guelf. 3. *Heus.*

PH. At ego nesciebam quorsum tu ires? parvola
Hinc est abrepta: eduxit mater pro sua:
Soror est dicta: cupio abducere, ut reddam suis.
Nempe omnia hæc nunc verba huc redeunt denique;
Ego excludor: ille recipitur: qua gratia?
Nisi illum plus amas, quam me: et istam nunc times,
Quæ advecta est, ne illum talem præripiat tibi.
TH. Egon' id timeo? PH. Quid te ergo aliud solicitat? cedo.
Num solus ille dona dat? nuncubi meam
Benignitatem sensisti in te claudier?
Nonne, ubi mihi dixti cupere te ex Æthiopia

*vocasti: jam vir es.* PH. *At ego nesciebam, quo spectaret tua nempe oratio: parvula e Sunio est abrepta: educavit mater eam pro sua filia. Soror mea nominata est: cupio abducere ut reddam suis. Scilicet omnia hæc verba in hanc summam nunc conveniunt, ut excludar, miles ille admittatur. Cujus rei causa, nisi quod illum quam me cariorem habes, metuisque ne Pamphila, quam a Thrasone recepisti, eum tibi intercipiat?* TH. *Egone id timeo?* PH. *Quid ergo te incitat ad hoc faciendum? Expone. Num solus ille tibi donat? Numquid alicubi meam liberalitatem vidisti tibi præcludi? nonne, statim atque mihi significasti cupere te servam*

Br. *Eu noster laudo: tandem.*—75 Variant Mss. codd. et impressi, in prima voce. Leidd. duo cum Bodl. [Br. Guelf. 3.] legunt, *Aut ego n.* quando continua erit Phædriæ oratio, cum signo interrogandi exprimenda, quod facit Lips. Leid. unus, *Haud e. n.* quod Fa. tuetur. Sed Bœclero τὸ *At* longe significantius est h. l. quam *Haud.* Tum Quintilianus *At* legit, loc. cit. *West.* Τὸ *At* quoque probat Bent. 'Rectissime e Mss. edidit Bent. *At e. n.*' R. D.—77 Bem. cum quo hic consentiunt omnes fere libb. recentes, habet *Soror dicta est.* *Ut reddam pro suis*] Edit. omitt. *pro*, quod mendose irrepsit ex præced. versu. *Bruns.*—79 Abest *Ego* Guelf. 2. Both. legit, *Excludor ego.* Br. *qua gratia, Nisi.*—80 Vs. satis inconcinnus. Adjuvant alii codices, qui *Nisi si illum:* sed aliud restat. Lege, *Nisi si illum p. q. m. amas, et istam n. t.* *Me* omnino in ictu esse oportet. *Bent.* *Nisi si* Bodl. Perl. Both.—81 Ed. Delph. *Q. abducta est.* Br. interrogationem habet post *tibi.*—82 Vulg. *Egone.* Syllaba *ne* superflua incommodat metro. *Perl.* *Ego id* quoque reponit Bent. Both. legend. monet, *Ego idne? Quid.*—83 Bem. et aliqui ex antiquis, et omnes fere recentes, *num ubi.* ita et Donatus. *Fa.* Illud *nuncubi,* quod est in pluribus codd. nusquam, opinor, alibi invenitur: *num ubi* versus ipse repudiat. Lego igitur, *num tibi.* Bent. Ita Both. Br. et Perl. *nunc ubi.*—84 Varie hæc leguntur. Mureti *calvier* h. e. decipi, ridet Lips. legens *claudere* h. e. claudicare et deficere. G. EM. et Leidd. unus, *interclaudier:* additumque alia manu, 'intercipi, quin semper facerem, quæ voluisti.' Sed et *interclaudier* ex Mss. et codd. vett. laudat Lind. Et est in EP. Vide et Barth. Advers. XXXIII. 7. *West.* In omn. Pall. teste Par. *claudier.* GM. *interclaudier.* Bent. Both. Perl. *intercludier.* Br. Bem. Z. ut nos.—85 Br. *dixisti.*—87

## NOTÆ

85 *Ex Æthiopia*] Quicquid ultra Nigrum Flumen est et Ægyptum,

Ancillulam, relictis rebus omnibus,
Quæsivi? porro Eunuchum dixti velle te,
Quia solæ utuntur his reginæ; reperi.
Heri minas viginti pro ambobus dedi.
Tamen contemtus abs te: hæc habui in memoria.
Ob hæc facta abs te spernor. Th. Quid istic, Phædria?
Quanquam illam cupio abducere, atque hac re arbitror
Id fieri posse maxime: verumtamen,
Potius quam te inimicum habeam, faciam ut jusseris.
Ph. Utinam istuc verbum ex animo ac vere diceres,
Potius quam te inimicum habeam: si istuc crederem
Sincere dici, quidvis possem perpeti.
Pa. Labascit, victus uno verbo: quam cito!
Th. Ego non ex animo misera dico? quam joco

*Æthiopem, posthabitis rebus etiam necessariis emendam quæsivi? Eunuchum præterea, quem dixisti te velle, quia horum opera reginæ solæ utuntur, comparavi. Heri viginti minas pro amborum pretio persolvi; tamen, licet spretus a te, hæc tibi grata ut emerem in memoria habui. Pro his in te meritis, despectus sum tibi.* Th. *Quænam sunt ista, quæ dicis, Phædria? Quamvis hanc Pamphilam cupio ab illo milite recipere; atque hac ratione, si tu concedas biduum militi, censeo id potissimum fieri posse; attamen, potius quam inimicitiam tuam suscipiam, obsequar quibuscumque jussis tuis.* Ph. *Utinam ex animi sententia et sincere pronuntiares ista verba (potius quam tuam inimicitiam suscipiam): si istud crederem vere a te dici, nihil tam molestum est quod non possem perferre.* Pa. *Nutat corruiturus, uno verbo impulsus illico.* Th. *Me miseram! an non ego hoc ex animi sententia et serio*

Vulg. *Eunuchum porro.*—88 Br. nullam distinctionem ponit post *reperi.*—89 Magis magnificum sonat, quod CCC. habet, *H. minas pro ambobus viginti dedi:* et amat Terentius in sede quinta hoc *viginti* ponere. *Bent.* Ita quoque legit Perl.—90 Nullam distinctionem habent post *te* Br. Bent. Z. et Bip. minorem. Both. legit, *Contemtus abs te, tamen h. h. i. m.*—91 *Bene* post *hæc* Guelf. 3. Br. *istuc.*—93 Suavius hoc modo, *Id posse f.* Bent. Probat Perl. —98 Melius, opinor, *Labascit, victust, uno verbo, quam cito.* Bent.—99 *Quam joco?*] Præpostere signum interrogandi hic est positum: multo rectius in editis post *dico*, et deleta distinctione post *joco.* Bruns. *Ex joco* Guelf. 1.—

## NOTÆ

versus utrumque Mare, Atlanticum Rubrumque, Æthiopes olim in Africa tenuere; gens omnium Africæ terrarum amplissima; dicta ab αἴθω, uro, et ὤψ, id est, aspectus, vultus.

88 *Quia solæ utuntur his reginæ*] Eunuchis magnus apud reges et divites honos fuit: ut Bagous Alexandri Magni Eunuchus, Putiphar Pharaonis Ægypti Regis, et ille Candaces Reginæ, de quo D. Lucas in Actis Apostolorum: et libri IV. Regum cap. 8.

Rem voluisti a me tandem, quin perfeceris?
Ego impetrare nequeo hoc abs te biduum,
Saltem ut concedas, solum? PH. Siquidem biduum;
Verum ne fiant isti viginti dies.
TH. Profecto non plus biduum, aut. PH. Aut? nihil moror.
TH. Non fiet: hoc modo sine te exorem. PH. Scilicet
Faciundum est quod vis. TH. Merito amo te. PH. Bene facis.
Rus ibo: ibi hoc me macerabo biduum:
Ita facere certum est: mos gerundus est Thaidi.
Tu, Parmeno, huc fac illi adducantur. PA. Maxume.
PH. In hoc biduum, Thais, vale. TH. Mi Phædria;
Et tu. Numquid vis aliud? PH. Egone quid velim?
Cum Milite isto præsens, absens ut sies:

*dico? Quam rem, etiam per jocum, indicasti te a me velle, quin tandem obtinueris? Ego vero non possum abs te impetrare, ut saltem duos solum dies, quos peto, concedas mihi.* PH. *Si quidem duo dies sint tantum, concedo, dummodo viginti ex duobus non fiant.* TH. *Sane non amplius quam duo dies, aut.* PH. *Aut? Perge loqui; tibi moram non facio.* TH. *Non fiet illud, quod vereris, ut plures dies recipiatur a me Thraso. Id solum biduum, quod peto, permitte me a te impetrare.* PH. *Nimirum, quod cupis, me facere oportet.* TH. *Merito amo te.* PH. *Æquum facis. In villam concedam. Ibi, per hos duos dies, mœrore me ad maciem usque conficiam. Sic mihi præ tædio facere deliberatum est; si quidem morigerum me esse Thaidi necesse est. Tu, Parmeno, cura, ut illi Eunuchus et ancillula Æthiops tradantur, (Thaidi).* PA. *Sic fiet.* PH. *In hos duos dies vale, Thais.* TH. *Mi Phædria, et tu quoque vale: numquid vis aliud?* PH. *Egone quid aliud velim? Nisi ut cum milite isto præsens sis corporè, absens animo; dies noctesque ames me, me*

101 Sustuli κόμματος signum ante τὸ 'biduum,' secutus Junt. et Aldi editiones. *West.* *Abs te, biduum Saltem* nostræ edd. omnes. *Biduo* Guelf. 3.—102 Non interrogant nostræ edd. post 'solum.'—104 *Bidui* Tr. *Aut dixti? nihil* M. et edd. quædam vetustæ. *West.*—105 *Non fiet hoc modo, sine* Br.—106 G. F. utrumque Thaidi tribuit, hoc ordine: *Bene facis: merito te amo.* Eandem lect. tuetur Guy. Non videntur autem tres sequentes versus uni Thaidi esse dicti, sed 107. ab averso Phædria ad spectatores; sequens Parmenoni gestu dolorem significanti; proximus huic voce gloriante et munera sua jactante. *West.* TH. *Merito te amo.* PH. *Bene facis.* Quod vetus codex G. Fabricii, id duo ex nostris veterrimi firmant: Totum hoc a Thaide dici. Et jamdudum res nota est. *Bent.* *Bene facis* tribuit Thaidi GM. *Perl.* TH. *Merito te amo: bene facis.* PH. *Rus, &c.* dant Bent. Bip. Perl.—107 *Illi* pro *ibi* dat Both.—108 *Morigerandum est Thaidi* M. ET. EM. *West.* Altera vox *est* abest ab ed. Both.—109 *Tu deducantur huc fac illi* Both. qui notat: 'B, C, Hel. *deducantur*, recte. *Parmeno* glossema esse, versus arguit.' *Deducantur* Guelf. 1.—110 *At, mi Ph.* Both.—111 *Egone?* Br. Notat Bruns: 'Edit. omitt. signum interrog. sed inest ei aliqua emphasis.'—113 Mutato ordine,

Dies noctesque me ames: me desideres:
Me somnies: me expectes: de me cogites:
Me speres: me te oblectes: mecum tota sis:
Meus fac sis postremo animus, quando ego sum tuus.
TH. Me miseram! forsitan hic mihi parvam habeat fidem,
Atque ex aliarum ingeniis nunc me judicet.
Ego pol, quæ mihi sum conscia, hoc certo scio,
Neque me finxisse falsi quicquam, neque meo
Cordi esse quenquam cariorem hoc Phædria.
Et, quicquid hujus feci, causa Virginis
Feci: nam me ejus spero fratrem propemodum
Jam reperisse, adolescentem adeo nobilem:
Et is hodie venturum ad me constituit domum.
Concedam hinc intro, atque expectabo, dum venit.

*desideres, me somnies, me expectes, de me cogites, me speres, me te oblectes, mecum tota sis (animo), mea fac sis postremo anima, quando ego sum tua.* TH. *Me miseram! forte Phædria parum mihi fidit, atque ex aliarum meretricum ingeniis me æstimat. Ego per Pollucem, quæ mecum in animo totius rei veritatem scio, hoc certo scio nihil mendacii me excogitasse, neque me quenquam vehementius amare, quam hunc Phædriam: et quicquid hujus rei feci, (quod eum exclusi foras,) propter puellam Pamphilam id feci: nam spero me hujus fratrem, adolescentem valde nobilem, pæne jam invenisse, et is constituit se venturum ad me in domum meam hodierna die: hic igitur dum veniat expectabo.*

numeri meliores fiunt, *Noctes diesque.* Atque hoc frequentius. *Bent.* Tantum certe constat, apud Judæos solum, noctium vices ante dies computari, apud alias gentes minus. *Perl.*—115 *In me* M. *West.* J. et V. [i. e. Venetus codex,] præmitt. *De;* ut sit, *De me speres, de me, &c.* Var. ordo verbor. *Perl.*—116 *Mea fac sis postremo omnis* Both.—117 *Parum* Guy. quod et Gruterus defendit ad Plaut. Menæch. Prol. 16. *West.* Vett. Edd. *forsitan hic parvam habeat mihi fidem.* Lege, *forsan parvam habeat mihi fidem.* Bent. Sequitur Perl. *Forsan parvam mi habeat hic fidem* dat Both. *Habet* Bip.—122 M. et edd. quædam veteres, *quicquid feci, hujus causa virginis feci.* Minus ex stylo Terentii. *West.*—125 Tres ex nostris cum vett. Edd. *venturam se ad me.* Lege, *Et is se hodie venturum ad me const. d.* Bent. *Et* rejiciunt Both. et Bip. ad versum 124. *Se* post 'const.' habet Guelf. 1. et 2. dat *adeo* pro *hodie.*—126 J. et V. [i. e. Ven. cod.] *veniat.* Non probatur. *Perl.*

## ACTUS II. SCENA I.

### PHÆDRIA. PARMENO.

PH. FAC, ita ut jussi; deducantur isti. PA. Faciam. PH. At diligenter.
PA. Fiet. PH. At mature. PA. Fiet. PH. Satin' hoc mandatum 'st tibi? PA. Ah!
Rogitare? quasi difficile sit.
Utinam tam aliquid invenire facile possis, Phædria,
Quam hoc peribit! PH. Ego quoque una pereo, quod mihi est carius.
Ne istuc tam iniquo patiare animo. PA. Minime: quin effectum dabo.
Sed numquid aliud imperas?

PH. *Facito ita, ut imperavi. Ducito istos (Eunuchum et fœminam Æthiopem) et trade Thaidi, meo nomine.* PA. *Faciam.* PH. *At diligenter.* PA. *Fiet.* PH. *At cito.* PA. *Fiet.* PH. *Satisne hoc tibi mandatum memineris?* PA. *Ah quam toties interrogare molestum est: quasi sit difficile, id exequi, quod jubes. Utinam tam facile quid reperias, quam hoc perdes.* PH. *Ut etiam patientius feras hæc dona mihi perire, scito me una quoque cum his mei jacturam facere, quod his donis mihi pretiosius est.* PA. *Minime impatienter fero hæc tua mandata fa-*

1 *Fac ita, ut jussi, ded. isti* Br. Bip.—2 *Fiat* M. *West. Fiat* J. *Perl. Ah* collocat in vs. sequenti Bip. Bothius hæc et seqq. sic legit:

PA. *Ah! rogitare!*
*Utinam tam aliquid invenire facile possis, quam hoc peribit!*
PH. *Ego quoque una pereo, quod mi est carius, ne istuc tam iniquo*
*Patiare animo.* PA. *Minume. Quin effectum dabo. Sed numquid me aliud?*
PH. *M. n. o. verbis, quam pote, et istum pellito ab ea.*
PA. *Memini, &c.*

De quibus notat: '*Quasi difficile sit* nec Do. legisse videtur. *Æmulum* neque Do. agnoscit, nec versus fert. Denique illud *Ah*, vel potius *Au* (nam sic fere scripti, vel *Hau*, ut Hel.) metro nocet.'—3 In edit. Sandby. et Dac. versum unum constituunt hæc: *Ah, rogitare? quasi difficile siet: utinam.* Zeun. *Rogitare, quasi* Br. Bent.—6 Hic versus Guyeto spurius est; immerito. *West.* Hunc versum ita ordinamus: *Ne istuc tam iniquo patiare animo.* PA. *Minime, quin effectum dabo. Sed numquid aliud imperas?* Duos vero versus, qui hos sequuntur, ita ordinamus: *Munus nostrum ornato verbis quod poteris; et istum æmulum, Quod poteris, ab ea pellito.* Faërnus. Recte quidem versus hos ordinavit Faërnus; et sine dubio ex libris suis: in eo tantum deceptus, quod Trochaicum tetrametrum hypercatalecticum, qualis nusquam gentium fuit, hunc esse somniat. Nec felicius rem gerit alius, qui subtimide, ut ait, correctionem hanc offert, *Men,'* pro *Minime.* Trochaicus est, ut circa se alii, levi brachio corrigendus: *Ne istuc tam iniquo patiare animo. Minime, quin*

PH. Munus nostrum ornato verbis, quod poteris; et istum æmulum,
Quod poteris, ab ea pellito.
PA. Memini, tametsi nullus moneas. PH. Ego rus ibo, atque ibi manebo.
PA. Censeo. PH. Sed heus tu! PA. Quid vis? PH. Censen' posse me obfirmare,
Et perpeti, ne redeam interea? PA. Tene? non hercle arbitror.
Nam aut jam revertere, aut mox noctu te adigent horsum insomnia.
PH. Opus faciam, ut defetiger usque, ingratiis ut dormiam.
PA. Vigilabis lassus: hoc plus facies. PH. Ah, nihil dicis, Parmeno.

*cere, sed numquid aliud vis?* PH. *Munus nostrum ornamento verborum pretiosius facito, et istum rivalem Thrasonem, quam procul poteris, ab ea removeto.* PA. *Memorem mones: in animo id habeo.* PH. *Ego in villam me conferam, atque ibi tantisper morabor, dum biduum transierit.* PA. *Sic faciendum arbitror.* PH. *Sed heus tu.* PA. *Quid vis?* PH. *Putasne me posse obdurare, et mihi temperare, ne ante duos dies ad urbem redeam?* PA. *Tene posse id perpeti? Non mehercule opinor; nam aut statim ultro redibis, aut mox per noctem te insomnia sola ad urbem impellet et revocabit.* PH. *Opere rustico me exercebo, quoad defessus sim, ut etiam invitus dormire cogar.* PA. *Te lassabis, et nihilo magis ea causa poteris capere somnum.* PH. *Apage, frustra hæc dicis, Parmeno: expellenda est animo*

*factum dabo.* Bent. *Effectum dabo* collocat Bip. in versu seq.—9. 10 Ms. Lips. et M. [et Guelf. 2.] *Quoad.* Mss. Lips. *Au memini.* Westerhovius. *Pellito.* PA. *Memini.* In omnibus Nostris et Edd. vett. *Au memini.* Lege, *pellito.* PA. *Ah,* | *Memini.* Bent. *Au! memini* Ms. *Lind.* *Quoad* Pall. *Perl. Quoad* Arg. 1496. *Bip.* quæ versum 8. claudit voce 'et,' et eas 'istum æmulum' trudit in versum 9. *Au memini* Br. Bentleium sequitur Perl.—12 'Et' rejiciunt in versum 11. Bent. Bip. Both.—13 Hæc vulg. lectio est, quam et defendit Guy. et præferunt Mss. plusculi et editi quidam veteres. Si vero consideres ea quæ sequuntur, dubium non est, quin scripserit Terentius *adiget.* Gratis Donatum citat Guyetus; is enim testatur, et *adiget* legi. Mss. omnes, quibus usus sum, *adigent* præferunt; nisi quod Tr. dubie, *adiget orsum.* Palatinorum unus, teste Pareo, *adiget,* quod et Fa. in Codice scripto invenit. Eodem sensu Fabrini reddidit. *West.* *Adigent* G. ET. *Id. in Add.* Do. affirmat legi etiam *adiget* in singulari; quam lect. in uno tantum libro Terentii inveni. *Fa.* Bene sit isti libro, qui *adiget:* nostri enim omnes *adigent.* Jamdudum de vera lectione constitit. Sensus et responsum Phædri postulant *adiget.* Bent. *Adiget* rectius legitur quam *adigent;* quod memini ex Adr. Turnebo Lutetiæ in publica lectione audivisse. *Mur.* *Adiget* Both. Perl.—14 Mss. quidam *ingratus ut ut.* West. *Ingratus* G. ET. sed Gifanius in Ind. Lucret. *ingratis* defendit. *Id. in Addendis.* *Ut defatiger usque ingratus ut dormiam.* Do. et Bem. habent *ingratis,* utroque modo impedita scansione octonarii. Ubaldinus Bandinellus legebat, *ingratiis:* quod et mihi probatur. Præterea antiqui libri habent, *defetiger.* Faërnus. Nostri *ingratus.* In promtu

Ejiciunda hercle hæc est mollities animi: nimis me indulgeo.
Tandem non ego illa caream, si sit opus, vel totum triduum? Pa. Hui!
Univorsum triduum? vide quid agas. Ph. Stat sententia.
Pa. Di boni, quid hoc morbi est? adeon' homines immutarier
Ex amore, ut non cognoscas eundem esse? hoc nemo fuit
Minus ineptus, magis severus quisquam, nec magis continens.
Sed quis hic est, qui huc pergit? at at! hic quidem est parasitus Gnatho

*hæc imbecillitas: nimis me delicate tracto. Nonne tandem, si oporteat illa carere, istud possim, etiam tres dies totos?* Pa. *Hui, tres dies totos? Vide, ne majora viribus tuis coneris.* Ph. *Certum est facere, quod constitui.* Pa. *Dii boni, amorne tam potens morbus est? Adeone homines immutat, ut idem, qui prius notus fuerat, amplius cognosci non possit? Hoc nemo fuit minus ineptus, magis gravis, nec magis temperans. Sed quis hic est, qui huc iter facit? At at, hic quidem est*

erat corrigere *ingratiis*. Bent. *Defetiger* Do. quem sequitur West. male, *Bip. Ingratus* Br. *Defatiger* Z. Perl.—15 *Faciens* M. *West.*—16 M. *hercle nimis.* Mss. et impressi quidam: *mihi indulgeo.* West. Melius unus e Regiis, *est hæc.* Bent. *Nimis mihi* R. *Lind.* Duo Mss. Par. *Eicienda.* Pall. *mihi:* at Par. ed. *me.* Perl. Rectius *mi*, et Mss. quidam et edd. *mihi.* Sed edd. retinent *me*, ut antiquius. *Bip. Hæc* omittit Perl. qui monet esse in Guelf. 2. *hæc moll. Mihi* Br. Guelf. 3.—17 *Ego non illa.* Ex o. l. s. et Donato, ita colloca: *non ego illa.* Ex Bem. scribe *Univorsum.* Faërnus. *Ego illa*, anapæstus. Nihil frequentius. *Bent. Tandem ne ego.* Sic bene Hel. Vulg. numeris durioribus *non.* A *non ut ego.* Both. *Ne ut ego* Guelf. 2.—18 *Universum* Br.—21 Pr. Inst. Gramm. lib. III. legit, *Minus stultus*, sed lib. XVIII. *Minus ineptus.* West. Ad *quisquam* glossa τοῦ Br. sic: Vel quicquam. Certe, ait Bruns, *quicquam* non convenit præcedenti 'nemo.' *Magis* abest a Guelf. 3. *Mage* dat Both.—22 Ms. Lips. *Sed quis est, qui.* Westerhovius. *Attat, hic quidem.* Nisi vox 'quidem' in unam syllabam contrahatur, quocumque id

## NOTÆ

16 *Nimis me indulgeo*] Atticorum more accusativus loco dativi hic positus est, pro, nimis mihi indulgeo; id est, nimis mihi concedo, permitto.

17 *Hui! triduum*] Exclamatio servi, heri dictum irridentis.

19 *Quid hoc morbi est*] Ut morbo ex bona habitudine corpora decidunt, sic animus ab amore ex sua constantia et tranquillitate deturbatur. Sic Propertius: 'Solus amor morbi non amat artificem.'

*Homines immutarier Ex amore*] Hanc immutationem Poëtæ eleganter pinxerunt in fabula Circes, homines in pecudes commutantis.

22 *Gnatho*] Gnatho a maxillis et edendi aviditate dici videtur. Γνάθος

Militis: ducit secum una virginem dono huic. Papæ!
Facie honesta: mirum, ni ego me turpiter hodie hic dabo
Cum meo decrepito hoc Eunucho. Hæc superat ipsam Thaidem.

*parasitus militis Gnatho. Ducit secum virginem, in donum Thaidi. Papæ, quam eleganti vultu! Nimirum me hic hodie ludibrio et dedecori exponam cum meo hoc decrepito Eunucho. Hæc virgo formæ specie vincit Thaidem.*

modo fieri possit, trochaicus mihi impeditus videtur. *Fa.* Non in unam syllabam contrahitur 'quidem;' sed 'hic' corripitur. *Bent.* *Attat* dant Br. Bent. Z. Both.—23 Quidam Mss. et impressi veteres, *unam* legunt. *West.* *Huic dono:* O. l. s. *dono huic:* ita et in Bem. emendatum. *Fa.* Sic et nostri codices cum Edd. vett. *Bent.* *Unam* Pall. *Perl.* Sic Guelf. 3.—24 Guy. non intelligens, quid sit, 'turpiter se dare,' dicit legendum esse, *ego me turpiter hodie hinc dabo;* h. e. facessam, abibo: quod e Ms. Argent. sed correctoris manu citat Bœcl. *West.* GC. invert. *dabo hic.* Perl.—25 Citat Pr. Inst. Gramm. lib. xv. *Papæ, hæc superat ipsam Thaidem.* West. Ad *hæc* Perl. notat: 'J. *nam.*' *Hæc* delet Both.

NOTÆ

maxilla. Ut παράσιτος is est qui, ut victum apud ditiores habeat, iis assentatur: σῖτος Græce cibum significat.

25 *Decrepito*] Sive morti vicino. Decrepiti sunt, quorum funera crepitu et plangore familiæ conclamata sunt. Vel a decrescendo sic dicti, eo quod incurvati et contracti minores fieri videantur; sic capularis senex dicitur a capulo, id est, loculo, capsula mortui, *un cercueil.*

## ACTUS II. SCENA II.

### GNATHO. PARMENO.

Gn. Di immortales! homini homo quid præstat! stulto intelligens!
Quid interest! hoc adeo ex hac re venit in mentem mihi.

Gn. *Dii immortales, quantum alius homo alii homini præcellit! Ab inepto quantum distat providus et prudens! Hoc mihi ideo in memoriam redit, nimirum:*

1 Punctum post 'præstat' abjicit Both. et delet versum 2. tanquam a mala manu exortum; et, Sero, ait, inflictum hoc Terentio vulnus ut arbitrer, facit Eug. ap. quem stolidi additamenti ne vestigium quidem apparet.—2 *Quid interest* videntur absolute per admirationem dicta. Atque ita diserte est in Ms. Lips. Jac. Perizonius ad Sanct. Min. iii. 5. tamen conjunctim

Conveni hodie adveniens quendam mei loci hinc, atque ordinis,
Hominem haud impurum, itidem patria qui abligurierat bona.
Video sentum, squalidum, ægrum, pannis annisque obsitum.
Quid istuc, inquam, ornati est? quoniam miser, quod habui, perdidi. Hem,
Quo redactus sum! omnes noti me atque amici deserunt.
Hic ego illum contemsi præ me. Quid, homo, inquam, ignavissime?

*hodie huc veniens incidi in hominem meæ conditionis; non quidem sordidum, nec avarum, qui similiter, atque ego, patrimonium per luxum consumserat; video horridum, immundum, pallidum instar ægrotantis, vestibus laceris indutum, et senectute deformem. Quid iste ornatus sibi vult? dixi. Respondit ille: Quoniam infortunatus ego quæ habui bona amisi. Hem, quo miseriæ redactus sum? Omnes familiares atque amici me deserunt. Hic ego illum despexi, mihique posthabui. Quid, homo, inquam, inertissime, itane tibi consuluisti, ut nulla tibi supersit tui*

************

legit, *stulto intelligens Quid interest!* componens cum illo Gellii III. 14. 'Quid dimidium dimidiato intersit.' Ita et citat Pr. Inst. Gramm. lib. XVIII. *West.* Conjunctim legunt Br. Bent. Z. Perl.—4 In EP. et quibusdam Mss. est *oblig.* Westerhovius. *Abligurierat bona:* Glossar. 'Abligurio, καταλιχνεύω.' Et 'obliguritores' Jul. Firmic. lib. v. cap. 5. *Lind.* Bent. Par. [Both.] per duo r, *abligurr.* Perl. *Obliguerat* Mss. et edd. vett. Vulgatum fortius. *Bip. Itidem ut ego* sine *qui* Guelf. 2.—5 Vulgo *annisque.* C *et annis.* Sed recte copulam omittit B. *Both.* *Sordidum* quidam Mss. legunt pro *ægrum.* West.—6 Alii cum Donato: *Quid istuc ornati? inquam.* Id. Pro *Hem* Codex CCC. singularis notæ *En.* Enimvero ita legendum est. *Bent.* Obsequitur Both. *Em* Br.—7 Mss. quidam, *deseruerunt.* Leidensium unus, *deser*$^{uer.}$ West. *Mei*

## NOTÆ

4 *Hominem haud impurum*] Non sordidum, non avarum. Liberaliter educati sæpe balnea, præsertim calida, adibant nitoris et elegantiæ causa; avari autem minime. Aristophanes, in Pluto Comœdia.

*Abligurierat bona*] Per luxum et popinationem devoraverat. Ligurire est lautiores cibos carpere: λιχνεύω Græce, a λείχω, lambo, lingo. Plinius: 'Postquam, degulato patrimonio, pauper est factus.' Degulare est, gula absumere.

5 *Video sentum, squalidum*] Sentum, horridum, ut sentes, id est, spinæ; squalidum, immundum. Squalidi proprie rei qui diu delituerunt in carcere. Squalor, immunditics corpus occupans, a squamarum asperitate. Obsitum, fœdatum, putidum. Situs est mucor, et lanugo quædam ex humore creata in locis sole carentibus. Pannis annisque obsitum, id est, mucore et carie obductum, propter sordidos pannos et ratione ætatis; nam situs et mucor quidam solet esse major in homine misero, et sene, tum in habitu inopum. Obsitus, ab obserendo, dixit Virgilius: 'Loca obsita pomis,' id est, plantata.

Itan' parasti te, ut spes nulla reliqua in te siet tibi?
Simul consilium cum re amisti? viden' me ex eodem ortum loco?
Qui color, nitor, vestitus, quæ habitudo est corporis!
Omnia habeo, neque quicquam habeo. Nihil cum est, nihil defit tamen.
At ego infelix, neque ridiculus esse, neque plagas pati
Possum. Quid? tu his rebus credis fieri? tota erras via.
Olim isti fuit generi quondam quæstus apud sæclum prius.

*fiducia? An sensum una cum fortunis tuis perdidisti? Aspice me, qui non melioris sum generis et status. Qui color corporis, elegantia, nitor cutis, quæ constitutio sanitatis? Omnia mihi suppetunt abunde, et, licet nihil quicquam possideam, nihil tamen deficit. At ego infelix (mihi respondit) neque aliis movere risum, et risui esse, neque verberibus patiendis assuescere possum. Quid? tu (ego subjeci) hisne rebus, nempe, dum quis ridetur, aut vapulat, aliquid profici putas? Vehementer falleris, si ita putas. Olim prioribus temporibus, isti generi parasitorum vapulantium, et ridiculorum, lucro fuit ars ista: hoc vero tempore, hic novus alius est au-*

pro *me* Guelf. 3.—9. 10 O. fere l. s. et Do. pro *Itane*, *Itan;* pro *siet*, *sit*, habent. Solus Bem. *esset;* quam lect. recipimus. Versus tamen impediti remanent, maximeque posterior. Aliqui τὸ 'simul' in priorem versum rejecerunt: ejusque versus primam syllabam præcedenti applicarunt. Nos, ordinationem versuum vulgatam retinentes, quæ eadem in o. l. s. ex 'simul' l, ex 'viden' n, elidimus. *Fa.* Probo *sit*, non *esset*. *Siet*, quod tribus exceptis nostri habent, nihili facio. Quippe cum 'reliqua' semper apud Nostrum, vel primam producat, vel quadrisyllabum sit, ipsum *siet* pronuntiandum erit *sit:* atque adeo cur non et scribendum? Ceterum quod 'simul' hic secundam corripiat, sequente licet consonante, id post nostram operam vel pueris notum erit. *Bent.* qui dat *sit* cum Both. *Esset* Z. Bip. Perl. *In te siet? Tibi?* Br. qui dat et *amisisti.*—11 Guyeti audaciam legentis *nitor vestitus, habitudo quæ corporis* reprehendit West. Legendum jubet Bent. *Qui color, qui nitor vestitus, quæ habitudo est corporis?* Scire vellem, respondit Perl. unde vestitui, quo nigro ac pullo incedere parasitos Vir doctus ipse fatetur, nitor veniret. Cave, ait Bip. cum Bent. conjungas *nitor vestitus.* Notat Bothius: 'Male interpungitur post verba 'color' et 'nitor.' Ad vestitum spectare 'color' et 'nitor' pulchre vidit Bent. sed id minus advertit ὑφ' ἓν intelligenda esse hæc verba, ut *color nitor* idem valeat ac, color nitidus. Quare non probo Angli elegantissimi conjecturam, *Qui color, qui nitor,* licet sic plane legatur in C.' Interrogat Z. post 'vestitus;' ut post 'corporis' et Z. et alii.—12 *Deficit* Ms. Lips. *West.* Sic legit Perl. qui monet *defit* legere Guelf. 2. et ad vocem 'cum' sic notat: 'J. *mihi.*'—14 Cum Heinsio et Dac. duplicem feci interrogationem. *West.* *Quid tu his rebus credis fieri?* Distingue: *Quid? tu h. r. c. fieri?* Bent. Bent. *Quid?* bene. Par. *Quid tu* cum seqq. continuat. *Perl.* Continuat et Br.—15 *Sæclum* GM. sed sup. script.

## NOTÆ

14 *Tota erras via*] Proverbialis metaphora a viatoribus sumta.

Hoc novum est aucupium: ego adeo hanc primus inveni viam.
Est genus hominum, qui esse primos se omnium rerum volunt,
Nec sunt: hos consector. Hisce ego non paro me ut rideant;
Sed his ultro arrideo, et eorum ingenia admiror simul.
Quicquid dicunt, laudo: id rursum si negant, laudo id quoque.
Negat quis? nego: ait? aio. Postremo imperavi egomet mihi
Omnia assentari. Is quæstus nunc est multo uberrimus.
PA. Scitum hercle hominem! hic homines prorsum ex stultis insanos facit.
GN. Dum hæc loquimur, interea loci ad macellum ubi advenimus,
Concurrunt læti mi obviam cupedinarii omnes,
Cetarii, lanii, coqui, fartores, piscatores, aucupes;

*cupandi modus. Quin ego ipse hanc captandi artem inveni. Est genus hominum, qui primos in omnibus rebus se esse volunt, nec sunt; quamvis videri velint. Hos consector: his ego non studeo ridiculus esse, sed his sponte risu assentior, et eorum mores cum admiratione prædico; quicquid dicunt, laudo; si rursus id negant, id similiter nego; si negat quis, nego; si affirmat quid esse, affirmo. Denique in animum induxi, omnia illis assentari. Id lucrum nunc est valde copiosum.* PA. *Argutum mehercule hominem: hic homines ex stultis prorsus insanos mente facit.* GN. *Interea dum hi sermones inter nos habentur, atque ubi ad forum venimus, ecce occurrunt mihi celeriter hilares cupediarii omnes, epularum delicatiorum venditores, popinarii, cetarii, qui prægrandes pisces vendunt, laniones, farciminum artifices,*

*sæculum.* Perl. Hoc dat Br.—19 *Set his ultro arrideo.* Lege *Set eis ultro.* Frustra enim est et nil promovet vir doctus, cum reponit *iis.* Bent. Sequitur Both. *Eis* dat et Perl.—20 Hunc vs. delet Both. Dat Br. *laudo. Id quoque Negat, &c.*—21 *Negat quis? nego: ait? aio.* Citat Cicero in Lælio cap. 25. quanto magis mirum, hunc versum Guyeto spurium videri. Expressi cum interrogatione Gnathonis verba, quod et fecit Dac. majore, ni fallor, emphasi. *West.* Hanc verbor. antiphrasin per interrogat. West. Bent. Both. exprim. incommode. Non ita Fa. Er. Par. Mur. [Bip. Z. Br.] *Perl.*—22 *His* pro *Is* Br.—24 *Ubi venimus.* Versus constat, si *venimus* præsentis sit temporis, vel certe legatur *adventamus*, ut in Bem. est, et nonnullis aliis libris, attestante Riv. Sane in antiquis aliis libris est *advenimus;* quod non ita multum distat ab *adventamus.* Fa. Vera lectio est *advenimus,* ut quinque ex nostris habent. *Bent.*—25. 26 *Concurrunt læti mi obviam cuppedi-*

NOTÆ

22 *Assentari*] Proprie assentamur voce, adulamur gestu, blandimur tactu.

Quibus et re salva et perdita profueram, et prosum sæpe.
Salutant; ad cœnam vocant; adventum gratulantur.
Ille ubi miser famelicus videt me esse in tanto honore,
Et tam facile victum quærere, ibi homo cœpit me obsecrare,
Ut sibi liceret discere id de me: sectari jussi;
Si potis est, tanquam philosophorum habent disciplinæ ex ipsis

*piscatores, quibus lucrum attuleram, dum res meæ bene se habebant, atque etiam post earum jacturam, tum quoque in præsentia. Hi me salutant, ad cœnam invitant, de meo adventu mihi gratulantur. Ille miser esurio, ubi me videt in tanto honore haberi, cœpit me orare, ut sibi liceret hanc artem de me discere: jussi eum mei sectatorem esse, et discipulum, si fieri potest: ut, sicut Philosophorum sectæ ab*

*narii, cetarii, Lanii, coqui, fartores, piscatores, aucupes.* O. fere l. s. post *cuppedinarii* habent dictionem *omnes;* vocem vero *aucupes,* nec Do. habet, nec Bem. nec M. Tullius libro primo Officiorum.' Qua dictione detracta, digeruntur hi versus hoc modo: *Concurrunt læti mi obviam cuppedinarii omnes, Cetarii, lanii, coqui, fartores, piscatores.* Fa. *Aucupes* Fa. T. Faber, alii exulare jubent, et ob metri rationem, et quod Cicero Off. I. 42. eam omittit, et quod Donatus non legit; demum ob Bem. hac voce carentem. Verum ex ratione metri non satis firmum petitur argumentum. Cicero ἁμάρτημα μνημονικὸν committere potuit, nam et 'cupedinarios' omisit. Donatus plura intacta reliquit, quæ tamen in dubium non vocantur. Bembi libro ceteri et Mss. et impressorum præstantissimi, et lectio Probi reclamant. Videturque Horatius respexisse hunc locum Sat. II. 3. 226. Videtur et h. l. Terentius imitator Plauti, Trin. II. 4. 5. *West.* Libri quidem hic *cuppedinarii;* sed, cum hoc a *cuppediis* denominetur, ex Analogia non dubites, quin *cuppediarii* scribendum sit. De ascititio isto *aucupes,* jam olim res conclamata est. *Bent. Aucupes* videtur adjectum: repugnat versui, nec ponitur a Donato. *Er. Aucupes* habent, teste Par. Pall. omnes. *Perl. Janitores* ante *coqui* Guelf. 3. *Cuppedinarii* Br. et *cupedenarii* in nota marginali. *Aucupes* omittunt Br. Z. Bip. Both.—28 *Gratulantur meum* M. *West.*—29 Hæc varie leguntur. *Tanto honore: esse tanto honore: esse in tantum honorem.* Quomodo Junt. St. Fabrini, alii ediderunt. *Idem. Videt me esse in tantum honorem.* Ex omnibus libris nullus est in quo hæc vulgata lectio reperiatur, præterquam in Bembino, sed ex emendatione et extra contextum: nam in eo prius erat, *videt mihi esse tantum honorem.* Alii antiqui libri in hoc cum eo concordant, quod *in* nec ipsi habent: omnem autem hunc locum ita, *videt me esse tanto honore.* In omnibus vero aliis cum præpositione sic legitur, *videt me esse in tanto honore.* Alicubi tamen hæc lectio est sine verbo *esse:* quemadmodum et Do. legit: quam lectionem, detracta tamen *in,* omnium commodissimam et locutioni et sensui judicamus, ac versui quoque. *Fa. Ille ubi miser famelicus videt me tanto honore. Esse* agnoscunt Nostri omnes cum Edd. vett. Et recte. *Bent.* Vulg. *me esse in tanto honore* nullis libris nititur. Invenit Fa. *me tanto honore:* quem sequimur. *Bip.* Sic dant Z. Both. *Ibi ubi m. f. v. me esse tanto honore* Br. *Videt me esse tanto honore* Bent. Perl.—30 'Et' rejiciunt in versum 29. Bent. Bip. Both. Perl.—31 *De me* omittit Br. Notat Bruns: 'Edit. add. *de me.* Quod additur, glossa est in Ms. nostro.' Dat id. cod. *consectari.*—32 *Si pote tanquam philosophorum habent disciplinæ ex ipsis Vocabula*] *Si potis est* corrigo ex o. l. s. versumque sustento,

Vocabula, parasiti item ut Gnathonici vocentur.
PA. Viden', otium, et cibus quid faciat alienus? GN. Sed ego cesso
Ad Thaidem hanc deducere, et rogitare ad cœnam ut veniat?
Sed Parmenonem ante ostium Thaidis tristem video,

*ipsis Philosophis nominantur, sic Parasiti similiter Gnathonici appellentur.* PA. *Videsne quid desidia et cibi alieni cupiditas valeant?* GN. *Verum ego nimis cesso hanc virginem ad Thaidem deducere, eandemque invitare ut ad cœnam veniat: sed video Parmenonem, servum Phædriæ, rivalis heri mei, tristi vultu ante fores Thai-*

contrahendo *philosophorum* in *philosophum*. Præterea testatum relinquimus, in contextu libri Bembini pro *disciplinæ* esse *disciplinam*. quemadmodum et Donatus legit; quam et veram esse lectionem putamus. *Fa.* Guy. τὸ *potis* insititium vocat, et recidendum, legitque, *Si est.* Sed non cogitavit vir alia acutissimus, *Si est, parasiti item ut Gnathonici vocentur,* idem valere atque, Si parasiti item Gnathonici vocentur. Tum *Si potis est* ex omnibus Libris scriptis tuetur Faërnus. Qui quod legit *disciplinam*, non video, qua ratione sensus constare queat. Certe Donatum frustra citat. *West.* *Si potis est, tanquam philosophorum habent disciplinam ex ipsis*] Sic dedit Fa. Bembino plus nimio addictus. Frustra Donatum ad partes vocat: qui, cum dicit, 'Nisi forte *disciplinam* pro discipulis posuerit,' casum accusativum orationi suæ, accommodat, non ut in Textu sic positus sit. *Disciplinæ* legebat Donatus, ut codices plerique: sed duo Regii, alter in contextu, alter pro varia lectione, *Si potis est, tanquam philosophorum habent discipuli ex ipsis.* Quid pote planius aut certius? *Bent.* *Discipuli* dant Both. Perl.—33 *Itidem ut.* Sic o. l. præter Bem. et impressum ab Aldo, in quibus pro *itidem* est *ita:* pro qua *item* legendum puto, atque eo magis, quod in aliquo libro legitur *idem*, quod fere est *item.* Fa. *Itidem* Br.—34 Do. etiam *facit*, legi affirmat; et ita habent plerique antiqui libri: ut et ratio versus exposcit. Ceterum, quod aliquibus visum est in Bem. pro *otium, ossum* scriptum esse, qui diligentius observarunt eum librum, annotarunt signa impressa calamo vocis *otium*, detrito vetustate atramento: *ossum* vero ut videatur aliquibus esse scriptum, effecit macula quædam, quæ sequenti paginæ hærebat, ex cujus conglutinatione superinductum est huic dictioni instar duorum *s*, loco *t* et *i*: sed et omnes alii libri scripti quotquot sunt et antiqui et recentes vulgatam lect. continent. Præterea et Do. et Eug. Quin et Dionysius Romanus Pontifex, et Martyr ante annos mille trecentos, apertissime hanc lect. tenet, ita scribens ad Severum: 'Vos otiosi comedere vultis alienum cibum, videte ne in vos illud conveniat: Vide quid faciat otium, et alienus cibus.' Adde huc rationem versus, qui cum *otium* optime stat. *Fa.* Palmerius et Mur. nixi Bembino *ossum* defendunt, vocem barbaram et Terentio indignam. Fa. et Guy. *otium* asserunt. *West.* Gifan. in Ind. Lucret. v. 'Suum' legit *os suum.* Cf. Lang. ad Cic. Off. I. 31. *Id. in Add.* *Facit* R. ut et postea *rogare* pro *rogitare.* Lind. Nostri omnes *otium;* et item, duobus exceptis, *facit.* Utrumque sine controversia vere. *Bent.* *Facit* Br. Perl. *Vide otium, et quid cibus* Both.—35 *Rogitare* videtur legisse Do. O. l. s. Terentii *rogare* habent, quod parvi refert. *Fa.* Omnes nostri *rogare.* Bent. *Rogare* G. ET. EM. *West.* *Rogare* Bent. Bip. Both. cum Br. in quo signum interrog. post 'veniat' deletum est. —36 Constans hæc lectio, pro qua tamen alii, *ante o. meretricis tr. video,* reponunt, ut versui consulant, scilicet. Existimat Mur. τὸ *Thaidis* ex margine irrepsisse. F. H. in Notis legit *Thaidis ante ostium*, sed in Addendis *ante*

Rivalis servum. Salva res est: nimirum hic homines frigent.
Nebulonem hunc certum est ludere. PA. Hice hoc munere arbitrantur.

*dis stantem; res nostræ in tuto sunt; nimirum hic homines frigent* (*gratia scilicet apud Thaidem*). *Constitui hunc tenebrionem ludificare.* PA. *Isti putant hoc*

*est, mulieris.* West. Sunt qui legant *Thaeidis:* quod ego, quamvis in scriptis exemplaribus non inveniam, tamen non improbo: cum præsertim Donatus hoc nomen varie hic legi affirmet. *Fa.* Claudicare hunc versum omnes sentiunt. De medendi via certatur. *Thaeidis* plane insulsum est. Mur. pro *Thaidis* vult *meretricis;* sed hoc nimis inclementer dici visum est, nec placuit. Alii *Thaidis ego tristem video:* imperite. Vir eruditus, qui 'toties,' ait, 'tantumque de hoc loco restituendo cogitavit, ut pudeat fateri,' quid tandem profert? Immutat ordinem, et sic versum constituit: *Sed Parmenonem Thaidis ante ostium tristem video.* Bene sane: si post tam diutinam cogitationem ex una geminas mendas confecit. Nam et ultimam in *Thaidis* producit, et *ostium* ut *ostum* pronuntiat: quorum neutrum ei licebit. Idem tamen in curis secundis alio se vertit; et pro Mureti *meretricis* reponit *mulieris: ante ostium mulieris tristem video:* quod nemini non facile se probaturum opinatur. Nescio alios, mihi quidem non ita facile: qui sciam nusquam Terentium pronuntiare *mulieris, mulierem* (ut nos hodie) sed semper accentu in prima *múlieris, múlierem.* Quid igitur de versu hoc fiet? Dicam, quid mihi non ita diu cogitanti venerit in mentem; quod an omnibus se probaturum sit nescio; a nemine improbari posse certo scio. Lege igitur, *Sed P. ante ostium opperiri tristem video.* Bent. Malimus *contractum tristem.* Bip. *Ante ost. meretricis video tristem* Both. *Tristem stare vid.* Guelf. 2.—37 Alii, *hi homines frigent.* Rursus alii, *homines frigent.* West. Ab omnibus antiquis libris abest dictio *hic;* quæ et versum impedit, et sensui non est necessaria. *Fa.* Duo ex nostris habent *hic,* cum Edd. vett. et Servius ad Georg. IV. 104. et rursus Æn. I. 440. Repone, *salva res: nimirum hice homines fr. Salva res,* ut II. 3. 69. ubi nostri omnes, ut hic, *est* perperam addunt. *Bent.* quem sequitur Both. *Hic* omittunt Br. Z. *Hice* dat Perl. qui monet *hic* dare Guelf. 2.—38 Bodl., Bœcleri omnes, alii: *eludere.* Ita et EV. 1. *Isce hoc munere arbitratur* M. An *Hisce?* quomodo legit Pr. Inst. Gram. lib. XII. Ms. Lips. *Iste hoc munere arbitratur.* West. Omnes fere antiqui libri et in his Bem. sed et Do. habent *Hisce.* Faërnus. Donatus in Edd. vetustis ita: 'Isce hoc munere arbitratur; Isce pro, Is, vetuste.' Hic ergo testis, citatus nil respondet. At Pr. clare, p. 948. 'Nominativus pluralis Hisce, ut, Hisce hoc munere arbitrantur; in quo videntur Euphoniæ causa S interposuisse.' Nos ex tribus codicibus *Hice* et Analogiam potius sequemur, quam istam nescio quam Euphoniam. *Bent.* In edd. vett. *Isce.* Perl. *Hicce arbitratur* al. *Bip.* *Eludere* et *Hisce* Br. In Ms. ait Bruns, literæ *h* superscripta

NOTÆ

37 *Salva res est*] Conjectura a signis; servus rivalis non est intro, sed ante ostium. Igitur est exclusus, res nostra extra periculum est.

*Hic homines frigent*] Sic Gallice dicimus, *Ces gens ici sont bien froids, ils ne font pas bien leur profit.* Metaphora est proverbialis, sumta ab his, qui, manibus ex frigore stupidis, nihil operari possunt.

Suam Thaidem esse. Gn. Plurima salute Parmenonem
Summum suum impertit Gnatho. Quid agitur? Pa. Statur. Gn. Video.
Numquidnam quod nolis, vides? Pa. Te. Gn. Credo; at numquid aliud?
Pa. Quidum? Gn. Quia tristis es. Pa. Nihil equidem. Gn. Ne sis: sed quid videtur
Hoc tibi mancipium? Pa. Non malum hercle. Gn. Uro hominem. Pa. Ut falsus animi 'st!
Gn. Quam hoc munus gratum Thaidi arbitrare esse? Pa. Hoc nunc dicis,
Ejectos hinc nos: omnium rerum, heus, vicissitudo est.

*virginis dono Thaidem sibi acquisitam habere.* Gn. *Plurimam salutem dicit Gnatho Parmenoni, summo et intimo suo amico. Quid fit, o noster?* Pa. *Statur.* Gn. *Id quidem video. Nonne hic vides id, quod nolis?* Pa. *Te video, quem nolim.* Gn. *Credo, sed numquid aliud?* Pa. *Cur igitur?* Gn. *Quia tristis es.* Pa. *Nihil equidem.* Gn. *Ne sis tristis, quæso. Sed qualis tibi videtur hæc serva?* Pa. *Non mala quidem.* Gn. *Hominem crucio.* Pa. *Ut fallit eum opinio, cum putat hujusmodi munere capi Thaidem.* Gn. *Quam gratum hoc munus Thaidi censes esse?* Pa. *Propter hoc munus nimirum, putas nos esse ejectos ex his ædibus. Heus varias vices obtinent res mortalium.* Gn. *Efficiam, Parmeno,*

est figura aspirationis index.—40 *Impartit. Impertit* antiqui libri. *Fa.* Nostri omnes *impertit.* Et Pr. p. 801. *Bent. Impartit* Guelf. 3.—41 *His quod nolis.* Bem. non habet *hic:* quæ et abesse potest. *Fa. Numquidnam quod* dedit Fa. prava erga Bem. reverentia. Nostri omnes, uno excepto, cum Edd. vett. *hic:* nec abesse potest sine sensus dispendio. Tam constat hoc, ut, si a ceteris omnibus afuisset *hic*, et in solo Bem. extitisset, in textum recepisset Faërnus. *Bent. Hic* habent Br. Perl. *Nunc* pro *Num* J.—42 *Pro equidem* omnes nostri uno excepto *quidem;* quod ipse versus efflagitat. Porro *tristi's* pronuntia et scribe. *Bent.* quem omnino sequitur Perl. *Quidem* Br. *Quia tristis* et *Nil quidem* Both. *Quid dum* et *Quia tristi's* Bip. *Quiddam* Guelf. 2.—43 *Animo* Ms. Lips. *West.* Egregie tres ex nostris codices, *falsus es.* Tum omnes habent *animo.* Illud *animi* Donato debetur. *Bent.* B, C, Hel. *es.* Both. Sic ipse dat cum Perl. *Animo* Br.—44 *Dices. Dicis* legitur in Bem. et aliquibus aliis. *Fa.* Nostri omnes *dices;* minus recte. *Bent.*

## NOTÆ

41 *Numquidnam quod nolis, vides*] Hoc dicit Gnatho, virginem ostentans.

45 *Omnium rerum vicissitudo est*] Vicissitudo, est per vices mutatio, alternatio. Fertur in eam sententiam versiculus: Τὰ θνητὰ παντὰ μεταβολὰς πολλὰς ἔχει. Mortalia omnia multas habent mutationes. Celebratur et hoc dictum: Κύκλος τὰ ἀνθρώπινα, Circulus res humanæ.

GN. Sex ego te totos, Parmeno, hos menses quietum reddam,
Ne sursum, deorsum cursites, neve usque ad lucem vigiles.
Ecquid beo te? PA. Men'? papæ! GN. Sic soleo amicos. PA. Laudo.
GN. Detineo te fortasse: tu profectus alio fueras.
PA. Nusquam. GN. Tum tu igitur paululum da mihi operæ: fac ut admittar
Ad illam. PA. Age modo; nunc tibi patent fores hæ, quia istam ducis.
GN. Num quem evocari hinc vis foras? PA. Sine, biduum hoc prætereat:
Qui mihi nunc uno digitulo fores aperis fortunatus,

*ut hos sex menses integros sis quietus, ne sursum deorsum in urbe perpetuo curras, ne a prima nocte ad diem usque insomnis sis. Numquid beatum te facio?* PA. *Mene? Papæ! valde me scilicet beatum facis.* GN. *Sic consuevi amicos beare.* PA. *Laudo.* GN. *Fortasse te demoror: tu alio iturus eras.* PA. *Nusquam alio.* GN. *Nunc tu igitur paululum adjuva me; fac ut intromittar ad Thaidem.* PA. *Age modo, propter puellam, quam ducis, nunc tibi hæ fores apertæ sunt.* GN. *An aliquem ex hac domo evocari mandas?* PA. *Expecta, dum hi duo dies transeant: qui mihi nunc pulsu minimi digiti audito fores reseras fortunatus, faciam certe, ut*

*Munus hoc* et *arbitraris* GM. *Quod* pro *Quam* Guelf. 3. *Dices* Br.—48 *Et quid* et *papa* id. *Beare* Guelf. 2.—49 Do. et bona pars Interpretum distinguunt post 'te.' Mss. quidam, et in his Leidd. tres, Tr. M. et alter Lips. sed et impressi veteres, præter EP. *profecturus.* Leidd. duo addunt: *Si te non detinuissem:* sed alia manu. *West.* In multis scriptis libb. additur *si te non detinuissem:* sed illud emblema est manus sinistræ. *Lind.* 'Fortasse' priorib. an posterioribus jungend. sit, incertum. West. rectius illud, hoc Par. existimat. Sequor Pareum, cum GM. aliisque libb. Add. GM. in textu *si te non det.* Itidem Ms. 1, Par. Sed gloss. olet. *Perl. Detineo te fortasse? tun' pr. alio fueras?* Both. Post *fueras* interrogat et Bip. Post 'te' pungunt Br. Bent. *Fuisses* Guelf. 2.—50 *Paulum.* *Paululum* legendum ex o. fere l. s. et maxime antiquissimis versusque ratione. *Fa.* Nostri quoque omnes *paululum.* Bent.—51 Repono: *nunc tibi patet foris hæc, quia.* Id. *Ad illam* versum frustra onerant. *Both.* qui ea delet, et dat *illam* pro *istam*, et *hæc* (quod testatur legere C) *patent fores.* Ad vocem 'quia' sic notat Bruns: 'Superpositum *tu*, quasi sit pars textus.'—52 *Nunc* pro *Num* Guelf. 3.—53 *Fort. ap.* Ms. Lips. *West.* Rursus singularem numerum huc revoca, versu ipso te obsecrante, *forem aperis.* Bent. *Digito* GM. *Digitulo* ib. pr. var. *Forem* Bent. Etiam Par. p. var. *Perl.* qui hoc dat cum Both.—54

## NOTÆ

47 *Ne sursum, deorsum*] Videtur alludere ad situm Athenarum, quæ in declivi colle exstructæ erant.

52 *Num quem evocari hinc vis foras*] Gnatho irridet Parmenonem, qui in ædes intrare non poterat.

Næ tu istas, faxo, calcibus sæpe insultabis frustra.
GN. Etiam nunc hic stas, Parmeno? eho! numnam hic relictus custos,
Ne quis forte internuntius clam a milite ad istam cursitet?
PA. Facete dictum: mira vero militi quæ placeant.
Sed video herilem filium minorem huc advenire.
Miror quid ex Piræeo abierit; nam ibi custos publice est nunc.

*sæpe istas pedibus frustra pulses.* GN. *Etiam nunc hic manes, Parmeno? Anne hic positus es custos, ut caveas, ne quis nuntius secreto a Milite celeriter ad Thaidem mandata ferat?* PA. *Eleganter et facete dictum. Miranda vero, et exquisita sunt, quæ dicis, et digna quæ Militi placeant, tam subtilis et acuti ingenii viro. Sed video heri filium minorem natu Chæream huc venire: mirum est cur ex Piræo discesserit: nam ibi custos nunc publice positus est; non sine causa deseruit sta-*

*Istam* Both. Perl. qui monet id recte dare Bent.—55 Riv. legit: *Etiam nunc tu hic stas?* T. Faber: *Etiam nunc hic stas, Parmeno? numnam hic tu relictus custos?* deleto *eho*, quod in Junt. non apparere dicit. Apparet autem in editione Philippi de Giunta, Florent. 1505. hoc modo: *Etiam tu hic stas, Parmeno? eho, numnam tu hic relictus custos?* Westerhovius. *Etiam tu hic stas Parmeno? eho numnam tu hic relictus custos.* Multi l. s. et in his antiqui omnes præter Bem. neutrobi habent *tu*, sed pro priore adverbium *nunc;* quod et locutioni et versui est aptius. In Bem. non est nec *tu*, nec *nunc*. Fa. Unus ex nostris cum Edd. vett. *Etiam tu hic stas.* Repone, *Etiamne tu hic stas, Parmeno?* Ex *ne* factum *nc*, id est, *nunc*. Bent. Vulgo *Etiam nunc hic stas, Parmeno? eho numnam, &c.* invenuste eliso nomine. Bent. *nunc* delevit, addidit *tu* ex uno cod. quicum facit B recte: sed *etiamne* non inducendum ex uno Bent. scripto, nostris B, C, et vett. edd. nam versus respuit. *Both.* qui sic legit: *Eho, etiam tu hic stas, Parmeno? numnam hic relictus custos. Numnam tu hic* Bip. Bent. sequitur Perlet; dat etiam *relictu's.*—56 *Cursitet* Mss. quidam cum impressis præstantissimis exhibent. Ita et quinque Leidd. et Do. Alii, *curset*. West. Corrige *curset*, ex eodem libro. *Fa.* Nostri omnes, *cursitet*. Bent. *Curset* Bent. Z. Both. Perl.—57 Nimis arguta est crisis Guyeti legentis. PA. *Facete.* GN. *Dictum.* West.—58 *Sed videon* Ms. *Lind.* J. et Venetus cod. *adventare*. Perl. Dat *videon* et *advenire?* Br.—59 *Quid Piræo* Both. *Pireo* Br. *Piræo* Z. Bent. Bip. Perl. qui monet: 'Var. scriptura inter *Piræeo* et *Piræa*. Sed J. F. Heusinger. ad Cic. Off. III. Priscos, ait, nomen illud tribus syllabis plerumque extulisse.' *Quod* Guelf. 3. et distinguit ante 'nunc.' Glossa τοῦ Br. notat pro *publice* alios le-

## NOTÆ

56 *Ne quis forte internuntius*] Hæc ironice dicta: quasi nemo a Milite ad Thaidem, nisi clam, ire audeat.

57 *Facete dictum*] Ironice: quia inficeta hæc dicta esse vult Parmeno.

59 *Ex Piræeo*] Piræus vel Piræeus erat portus Athenarum, quadringentarum capax navium, muro duorum millium passuum urbi conjunctus. Piræus vulgo *Porto-Lione*.

*Nam ibi custos*] Athenienses, postquam ex Ephebis excesserant, militiæ daturi nomen, publice custodes erant in urbe per annum; deinde in suburbana mittebantur Castella, (e quibus unum erat portus Piræus,) ex-

Non temere est; et properans venit: nescio quid circumspectat.

*tionem et præsidium; festinans etiam venit. Nescio quid diligenter et attente circumspicit.*

gere *sub ilice.*—60 Ms. Par. *circumspectet.* Perl.

NOTÆ

cubituri adversus prædonum incursus: præterea conveniebant eodem adolescentes convivia acturi, ut post indicat Antipho: quare Proverbium factum est; τὸν Πειραιέα μὴ κεναγγίαν ἄγειν, Piræum non vehere vasa inania.

## ACTUS II. SCENA III.

CHÆREA. PARMENO.

CH. OCCIDI.
Neque virgo est usquam; neque ego, qui illam e conspectu amisi meo.
Ubi quæram? ubi investigem? quem perconter? quam insistam viam?
Incertus sum: una hæc spes est; ubi ubi est, diu celari non potest.

CH. *Perii. Neque virgo usquam est, neque ego, qui illam visam in via perdidi. Ubi quæram? ubi vestigia ejus sequar? Quem interrogabo? Qua via procedam? Incertus sum quid sim facturus: hæc sola spes restat, quod, ubivis sit, diu occultari*

1 *Occidi.* Licet o. l. s. aliter habeant, necesse est hanc dictionem, et a præcedentis scenæ ultimo et ab hujus primo versu separare. *Fa. Occidi* nimis apposita personæ Chæreæ est vox, quam quæ contra Codicum fidem a Guyeto imperitis Librariis imputari mereat. *West.* Hanc voc. a librariis esse Guy. non recte judicat. *Perl.*—3 Donatus: 'Et *qua via* legitur.' Et sic duo codices ex nostris cum Edd. vett. Rectius. Ceterum tolle istas interrogationis notas; et sic accipe, *Incertus sum, ubi quæram, &c.* Bent. Sic pungit Br. *Qua via* Both. Perl.—4 *Certus* vult Gov. et interrogat in vs. 3. post

NOTÆ

1 *Occidi. Neque virgo est usquam*] Quia eam e conspectu amiserat.

4 *Ubi ubi est, diu celari non potest*] Ob nimiam formæ gratiam.

O faciem pulchram! deleo omnes dehinc ex animo mulie-
res.
Tædet quotidianarum harum formarum. PA. Ecce autem
alterum!
Nescio quid de amore loquitur: O infortunatum senem!
Hic vero est, qui si occeperit, ludum jocumque dices
Fuisse illum alterum, præut hujus rabies quæ dabit.
CH. Ut illum Di Deæque senium perdant, qui me hodie
remoratus est;

*non potest, ob nimiam formæ gratiam. O faciem venustam! exinde omnes animo deleo mulieres: satietas me capit harum vulgarium pulchritudinum, quas quotidie videre licet.* PA. *Ecce autem alterum fratrem Phædriæ minorem. Nescio quid de amore loquitur. O infortunatum senem Lachetem, cui tales contigere filii amore perditi! hic vero adeo acri et rapido ingenio est, ut, si amori se dediderit, nugas fuisse dices ea quæ ille alter (Phædria) fecit, ad comparationem illorum quæ hujus (Chæreæ) rabies committet.* CH. *Ut illum Dii Deæque senem miseris modis in-*

'viam' solum.—6 *Harum quotid.* Ex libris scriptis et Do. hæc verba sic colloca: *quotid. harum.* Fa. Ita nostri similiter omnes. *Bent.* Er. invert. *har. quotid.* ex l. antiq. West. *cotid.* Par. *cottid.* Perl.—7 GM. *in fortun.* id. in marg. al. *fortun.* *Amare* Guelf. 3.—8. 9 *Hic vero est qui si amare occeperit, ludum jocumque Dices fuisse.* Pr. libro XIV. hunc locum citans, non ponit verbum *amare:* quod nec in Bem. quidem est, in quo etiam *dicet* legitur: quod et placet. Sane hos versus ita ordinamus: *Hic vero est qui si occeperit, ludum, jocumque dicet Fuisse illum alterum, præut hujus rabies quæ dabit.* Putarim tamen legendum *illunc,* ne duo hiatus in uno versu interveniant. *Fa.* Bodl. *Hic vero puer est.* Ms. Lips. G. Bodl. M. et ET. EM. *qui si occeperit amare.* Quomodo et Donatum legisse discas ad vers. 56. Itaque esse in omnibus Pall. auctor est Pareus. Videtur autem e glossa additum. Non audiendi Fa. et Guy. rescribentes ex Bem. *dicet.* West. Prior versus, quem dedit Fa. quantum ad numeros bene habet: alter cum hiatibus istis nullo modo ferendus. Sensit hoc vir doctus; et a Faërno suo desciscens sic versus constituit, in ipso etiam textu: *Hic vero est, qui si occeperit, ludum jocumque,* [*sat scio*] *Dicet fuisse illum alterum, præut hujus rabies quæ dabit.* Nihil, inquit, certius est, quam versum secundum a *Dicet* incipiendum esse. Ubi semel hoc pro comperto assumsit; Lacunam, inquit, verbis hisce, *sat scio,* supplere nullus dubito. Atqui melius erat dubitasse: quam lacunam, quæ nulla est, verbis, quæ nihili sunt, supplevisse. Porro et *Dicet* ideo hic probat, quia Parmeno hic neminem alloquatur. Pari omnia felicitate. Vide, an nobis fortunatius cadat alea: *Hic vero est, qui si occeperit, Ludum jocumque dicas fuisse illum alterum, Præut hujus rabies quæ dabit.* Ceterum vel Prisciani auctoritas, qui p. 997. hos ipsos versus adducit, ut hodie feruntur, deterrere debuit virum doctum, ne *sat scio* hic intruderet, ubi ipse nihil sciebat. *Dices* Prisciani codices, nostrique omnes: et *dicet* ineptum est. Repone, *dicas.* Bent. quem omnino sequitur Perl. *Dicas, Præut hujus rabies quæ dabit illum alterum fuisse* Both. *Dicet* Z.—10 Bodl. G. et EP. *ut illum Di Deæque senem omnes perdant.* Idem ex Vet. Cod. laudat Lind. Pareus *senem* tuetur ex Pall. omisso *omnes.* Ita et Ms. Lips. alter. *West.* *Senium* a Donato est: *senem,* nostri omnes, et, ut credo, Faërniani: sed dissimulat ille, ne Bembini fides minuatur. Nostri etiam universi cum Edd. vett. *omnes* habent, vel

Meque adeo, qui restiterim; tum autem, qui illum flocci-
fecerim.
Sed eccum Parmenonem! Salve. PA. Quid tu es tristis? quidve es alacris?
Unde is? CH. Egone? nescio hercule, neque unde eam, neque quorsum eam:
Ita prorsum oblitus sum mei.
PA. Qui, quæso? CH. Amo. PA. Hem! CH. Nunc, Parmeno, te ostendes, qui vir sies.
Scis te mihi sæpe pollicitum esse: Chærea, aliquid inveni

*terficiant, qui me hodie garrulitate sua detinuit: meque etiam, qui ire cessaverim; tum quoque, qui illum vel tantilli fecerim, ut cum illo manerem. Verum Parmenonem hic video. Salvus sis.* PA. *Quid tu tristis es? quidve tam alacriter festinas? Unde venis?* CH. *Ego nescio mehercle, neque unde veniam, neque ad quam partem eam; ita omnino immemor sum mei.* PA. *Cur, quæso?* CH. *Amo.* PA. *Hem.* CH. *Nunc, Parmeno, demonstrare debes, qualis vir sis; memineris te sæpe mihi promisisse, cum diceres: Chærea, tantummodo invenias mulierem quam ames;*

ante vel post *senem.* Academicus etiam *Dii Deæ omnes* absque illo *que*: Regius autem, *qui hodie me.* Repone, *Ut illum Di Deæ omnes senium perdant, qui hodie me remoratus sit.* Bent. *Sit* Bent. recte. *Perl.* qui hic omnino paret Bentleio. *Senem omnes perdant.* Br. *Illunc* et *hodie me* Both.—11 Mss. quidam, *qui illum non fl.* Quomodo et exhibet EP. Junt. aliæque. Scilicet, notante Donato, 'floccifacere' et contemnere et non contemnere significat. Guy. suo more mire finxit hunc locum, ita: *Ut eum Di Deæque senium perdant, qui me hodie remoratus est: Meque adeo, qui restiterim tum, haudque illum fl.* West. *Tum autem quin illum floccifecerim* legend. putamus pro vulg. *qui.* Quidam Mss. *qui illum non fl.* Miramur Bentleium id transmisisse. *Bip.* Superpositum non in Br. qui dividit *floccifecerim*, ut Z. Bent. Perl. Both.—12 Ms. Lips. alter: *quidve alacris.* Hæc Guy. expungit, substituens: *Sed eccum Parmenonem: salve.* PA. *Salve tu: quid tristis es?* Turnebus mallet, *quidne es alacris?* sc. non credens, *tristis* et *alacris* simul stare posse. Est vero *alacris* h. l. qui totus in gestibus et motu est corporis. Unde alacrem et lætum plus semel junxit Cicero. *West.* *Quidve al.* Br.—13 *Unde is?* CH. *Ego nescio hercle.* Bem. ita habet, *Egone? nescio hercle:* ita optime versus procedit. *Fa.* Nostri vitiose *Ego.* Bent. *Ego nescio hercle* Br. *Hercle* Bent. Both. Bip. Perl. *Egone* abest a Guelf. 2. qui dat *quorsum vadam.* *Ego nescio* GM. legere testatur Perl.—14 *Prorsus* Br. Bip.—15 *Nunc te, Parmeno, ostendes.* Non stat octonarius nisi legas ut in Bem. Bas. et aliis: *Nunc, Parmeno, te ostendes.* Fa. Lege, *Nunc, Parmeno, te ostenderis.* Poteris etiam, *ostende sis;* sed illud melius. *Bent.* *Ostendas* Guelf. 2 vss. 14. 15. Sic legit Bothius: *Ita oblitus prorsus mei sum.* PA. *Qui, quæso?* CH. *Amo.* PA. *Hem!* CH. *Parmeno, nunc*

## NOTÆ

11 *Qui illum floccifecerim*] Indicat Chærea se Archidemidem ne flocci quidem facere debuisse, ut remanens desisteret a persequenda virgine. Est autem floccus, lanæ particula, quæ inutilis a vellere divellitur atque evolat.

Modo quod ames; in ea re utilitatem ego faciam ut cognoscas meam;
Cum in cellulam ad te patris penum omnem congerebam clanculum.
PA. Age, inepte! CH. Hoc hercle factum est: fac sis nunc promissa appareant;
Sive adeo digna res est, ubi tu nervos intendas tuos.
Haud similis virgo est virginum nostrarum, quas matres student

*in ea re faciam, ut experiaris, quantopere possim tibi esse utilis; tum, cum in cellulam tuam omnem penum patris afferebam, et cumulate tibi apponebam, insciis omnibus.* PA. *Age, imprudens, exprobra quæ mihi benefecisse prædicas.* CH. *Nunc hercle hoc evenit. Inveni quod amem; fac, si vis, ut promissa extent, sive propterea quod hæc virgo adeo digna res est, in qua omnem vim, studium, et industriam ponas. Non similis est puellarum nostrarum, quæ, ut demissos habeant humeros,*

*te ostendes, qui vir sis.* Dat *Ehem* Bip.—17 Lege cum Donato Msto, vett. Edd. et tribus nostris codicibus, *utilitatem in ea re faciam.* Tantum *ego*, quod illi habent, ut supervacuum tollo. *Bent.* Obsequitur Perl. et Both. qui dat *Quod ames, modo.*—18 Pr. Inst. Lib. xv. *congregabam.* EP. *penum omne.* West. *Penum omnem* in Bem. et V. et sic etiam legi Do. testatur: et ita etiam Pr. citat libro quinto. *Fa.* Tres tantum ex nostris *omne.* Pr. bis locum laudat p. 654. et 1017. ubi Msti quoque *omnem.* Bent. *Omne* Br.—19 *Pr. ut app. ipsa* M. *West. Faxis nunc promissa appareant*] Ita et in Bem. sed V. et alii, *fac sis:* quin et in Bem. est glossema indicans dictum esse *faxis* pro *fac sis.* Fa. Unus quoque ex nostris *faxis:* inepte. Cledonius tamen, magister vetus; p. 1916. 'Faxo faxis, Terent. 'Faxis, nunc promissa appareant.'' Ceterum male post 'appareant' plenam distinctionem hodie ponunt. *Bent. Si* Mss. Paf. *Perl.* B, C, Hel. *fac nunc sic, nunc prom. ipsa,* vel (nam sic C) *tua ipsa, &c.* Both. qui dat *Hoc hercle nunc, sis, nunc, fac prom. ipsa appareant.* Plenam distinctionem post 'app.' habent Br. Perl.—20. 21 Bodl. verba hæc Parmenoni tribuit: ita: PA. *Si adeo digna res, ubi tu nervos intendas tuos.* CH. *Haud similis virgo.* Ita et Ms. Lips. alter. *West.* Hæc verba, ex auctoritate Donati, Chæreæ attribuimus. *Fa.* Nostri male dant Parmenoni. *Bent.* Recte his præscribi in codd. nostris Parmenonis nomen jam apparet, legoque cum eisdem *Si adeo,* correcto tamen verbo *Sive,* non omisso, quod libri faciunt. *Both.* qui dat *appareant* .... PA. *Sine.* CH. *Si adeo res est digna, &c.* *Si* pro *Sive* Br. qui hunc vs. Parmenoni dat. *Si* Guelf. 2. 3.—

## NOTÆ

18 *In cellulam*] Cellæ erant tuguriola servorum et pauperum. Penus est omne quo vescuntur homines, ut definit Cicero: atque etiam ea, quibus animalia nostro usui apta nutriuntur, ut vult Ulpianus Jurisconsultus. Dicta penus, quod hujusmodi res, ad victum necessariæ, intus et penitus recondantur. Dicitur hic, vel hæc, quartæ declinationis, et hic penus peni secundæ, et hoc penus penoris, et hoc penum, et hoc penu indeclinabile.

Demissis humeris esse, vincto pectore, ut graciles sient:
Si qua est habitior paulo, pugilem esse aiunt; deducunt cibum.
Tametsi bona 'st natura, reddunt curatura junceas:
Itaque ergo amantur. PA. Quid tua isthæc? CH. Nova figura oris. PA. Papæ!
CH. Color verus, corpus solidum, et succi plenum. PA. Anni? CH. Anni? sexdecim.
PA. Flos ipse. CH. Hanc tu mihi vel vi, vel clam, vel precario,

*et longius collum, omnem matres dant operam, eisque pectus ligant stricte, ut tenui sint corpore. Si qua sit paulo corpulentior, pugili et athletæ similem eam esse dicunt; etiamsi boni sint temperamenti, plenæ, pingues, detrahunt eis alimentum ne pinguescant, et studio et cultura reddunt eas graciles instar junci: itaque, propter hanc arte et cultu quæsitam venustatem, fit ut amentur.* PA. *Tu dic qualis ista tua est.* CH. *Nova ejus forma est et figura corporis, cuique similis ante hæc visa est nulla, color nativus, non fictus, corpus plenum et succulentum.* PA. *Quot ei sunt anni?* CH. *Anni sexdecim.* PA. *Flos ipse ætatis est.* CH. *Hanc tu mihi fac tradas, vel aperta vi, vel arte secreta, fraude, furtove, vel precibus; mea*

22 Alii, *gracilæ.* Vide, quæ notavit Weitzius et Jos. Scaliger in Conjectaneis Varronianis. Auson. Epist. ad Hesperium: 'Si qua tibi in his versiculis videbuntur (nam vereor, ut multa sint) fucatius concinnata, quam verius, et plus coloris, quam succi habere; ipse sciens fluere permisi, venustula ut essent magis, quam forticula; instar virginum, *Quas matres student demissis humeris esse, vincto pectore, ut graciles sient.*' Assentior Faërno et Rivio, Donatum legisse, *gracilæ*, atque adeo notasse tanquam rarius vocabulum. Et sane *gracilæ* est in plusculis Mss. unde ita edidit Par. post Aldum aliosque. *West.* Do. legit *gracilæ.* Sic et in V. erat: sed superaddito *s*, factum *graciles*: contra in Basil. ex voce *graciles s* expunctum. *Fa.* At editiones Donati, tam veteres quam recentiores, *Graciles a Gracilis.* Male tamen, ut existimo. Sed accedat certior testis Val. Probus p. 1466. 'Hic et hæc gracilis, hic et hæc imbecillis: sed Terentius nove, Ut gracilæ sient. Nominativo singulari, hæc gracila, hæc imbecilla.' Eugraphius: 'Legitur et *gracilæ*; ut declinaverit Terentius, Hæc gracila.' Puerorum olim causa factum hic *graciles.* Bent. *Gracilæ* legendum est. *R. D.* Vetus cod. Lindenbrogii et Gu. 1. *corpore.* Both. *Gracilæ* Bip. Both. Perl.—23 *Si quæ habitior paulo, aiunt esse pugilem* Both.—24 *Tamen etsi* Mss. quidam. *Tali curatura* M. *West.* Lindenbrogii codices, et ex nostris veterrimis unus *Tamenetsi.* Lege, *Tamenetsi bona natura est.* Bent. Sequitur Perl. (nisi quod dat *Tamen, etsi*) et Both. qui legit *junceam*, et notat: 'Vulg. *junceas:* sed de una illa virgine sermo est, quam habitiorem finxit. Ergo versu seq. indignantis est.'—25 *Nova figura oris.* Hæc et sequentes versus tres Chæreæ ascribit Guyetus, sed præter necessitatem. Legit autem: CH. *Nova figura oris: papæ: Color verus, corpus solidum, et succi plenum; anni sexdecim, Flos ipse: hanc tu mi vel clam, vel precario Fac tradas.* West.—26 *Anni quot?* EP. *Id.* *Sedecim* Br. Bent. Bip. Z. Both. Perl.—27 Puto legendum *Hance:* et in 'ipse' non faciendam synalœ-

NOTÆ

27 *Vel vi, vel clam, vel precario*] In jure cum vitio possidet, qui vi, invi-

Fac tradas: mea nihil refert, dum potiar modo.
Pa. Quid? virgo cuja est? Ch. Nescio hercle. Pa. Unde est? Ch. Tantundem. Pa. Ubi habitat?
Ch. Ne id quidem. Pa. Ubi vidisti? Ch. In via. Pa. Qua ratione amisisti?
Ch. Id equidem adveniens mecum stomachabar modo;
Nec quenquam esse ego hominem arbitror, cui magis bonæ

*nihil interest, dummodo eam possideam; jurene an injuria, nihil pensi habeo, dummodo mihi comparetur.* Pa. *Quæ virgo, quæ conditio, servane an libera?* Ch. *Per Herculem, nescio.* Pa. *Unde est?* Ch. *Tantundem scio.* Pa. *Ubi habitat?* Ch. *Ne id quidem scio.* Pa. *Ubi eam vidisti?* Ch. *In platea.* Pa. *Quomodo eam e visu perdidisti?* Ch. *Id propter equidem adveniens mecum indignabar modo; neque ullum hominem esse puto, cui magis secundæ fortunæ omnes ad-*

pham. *Fa.* Misera sane medendi ratio, 'ipse' sine synalœpha, et *hance*, ut octonarius fiat. Cautior vir doctus; qui ex recepta lectione pro Senario Septenarium fore videbat; qualis, ait, versus quam maxime potest evitandus est; etsi uno alterove loco necessario admittendus videatur. Bono animo esse jubeo; ne semel quidem admittetur. Ipse igitur illud *Flos ipse* extra versum posuit: ut Clausula sit, qualis 'Occidi' in hac Scena, et in Heaut. 'Discrucior animi.' Laudandus est, quod aliqua tenus prodierit; tametsi non ad terminum ipsum. Equidem non ut Clausulam extra numerum poni, sed omnino excludi et ejici velim. *Bent.* *Flos ipsus* et *Hanc vel vi mihi vel clam tu vel precario* Both. qui ex more sic omnia invertit.—28 *Potior* alter Ms. Lips. *West.*—29 Hosce versus ita ordinat Guyetus: *Quid? virgo cuja est?* Ch. *Nescio hercle, Parmeno.* Pa. *Unde est?* Ch. *Rogas? tantundem.* Pa. *Ubi habitat?* Ch. *Ne id quidem.* Pa. *Ubi vidisti?* Ch. *In via.* Pa. *Qui amisti, Chærea?* Sed præterquam, quod nulla nisi sua utitur auctoritate Guy. vel ideo suspecta hæc lectio est, quod illa, *Unde est? Rogas? tantundem,* non sapiunt stylum Terentianum. *West.*—30 *Amisti* Do. quidem legit: sed ratio versus exigit *amisisti*: ut et in Bem. et in omnibus aliis fere libris est. Qui vero sequuntur versus senarii sunt: itaque in eo libro cum hoc, quem supra diximus, versu ordinantur: *Ne id quidem. Ubi vidisti? In via. Qua ratione amisisti? Id equidem adveniens mecum stomachabar modo. Nec quenquam esse hominem arbitror, cui magis bonæ.* Fa. *Amisti* confirmant præter unum et alterum recentiorem tres nostri vetustissimi. Videtur olim fuisse, *Qua ratione illam amisti?* Vir doctus, *Qua r. autem amisti?* Bent. *Amisisti* Pall. *Perl.* Vulg. *amisti*, prisce sed inconcinne. Sequor nostros codd. *Both.* *Illam amisisti* Perl. *Amisti* Z.—32 Sic dedit Fa. Nostri plerique: *Neque ego quenquam hominem esse.* Unus: *Neque quenquam ego esse hominem.* Vett. Edd. *Neque quenquam hominem esse ego arbitror.* Repone, *Neque quenquam ego hominem esse arbitror.* Eodem ordine ponit vir eruditus. *Bent.* quem sequuntur

NOTÆ

to domino possidet: clam, qui inscio domino: precario autem, qui precibus a domino quid obtinuit utendum ea conditione, ut liberum sit illi, qui concessit, id repetere.

Felicitates omnes adversæ sient.
PA. Quid hoc est sceleris? CH. Perii. PA. Quid factum 'st? CH. Rogas?
Patris cognatum, atque æqualem, Archidemidem,
Novistin'? PA. Quid ni? CH. Is, dum sequor hanc, fit mihi obviam.
PA. Incommode hercle. CH. Immo enimvero infeliciter;
Nam incommoda alia sunt dicenda, Parmeno.
Illum liquet mihi dejerare, his mensibus
Sex septem prorsum non vidisse proximis,
Nisi nunc, cum minime vellem, minimeque opus fuit.
Eho, nonne hoc monstri simile 'st? quid ais? PA. Maxume.

*versæ sint.* PA. *Quodnam scelus in te commissum est?* CH. *Occidi.* PA. *Quid factum est tibi?* CH. *Quærisne? Num patris cognatum et æquævum Archidemidem cognoscis?* PA. *Cur non noverim?* CH. *Dum hanc sequor virginem, ille in via mihi occurrit.* PA. *Incommode, per Herculem.* CH. *Immo infeliciter; nam incommoda alia minora sic appellanda sunt, non hoc malum. Liquido dejerare possum me prorsus illum non vidisse hos sex vel septem menses superiores præteritos, nisi nunc, cum invitus vidi, mihique id damnosum fuit. Ehodum nonne hoc insolitum et instar prodigii est? Quid de hac re dicis?* PA. *Ita est, ut ais.* CH. *Sta-*

Perl. et Both. qui dat *mage. Ego* abest a Guelf. 3.—33 Primus, opinor, moneo mendum hic subesse. Lego *aversæ*. Bent. *Adversæ* GM. Al. *sient quam mihi*. Perl. *Adversitates* A et C : emendare Poëtam visis sibi scribis. *Both. Aversæ* Perl.—34 *Quid hoc est sceleris?* Vulgo hæc verba Parmenoni tribuuntur. Bœclerus Donatum laudat, tribuentem Chæreæ. Male. Jac. Perizonius conjiciebat, legendum esse, *Qui id factum'st?* ut sensus sit: Qua ratione factum est, ut virginem e conspectu amiseris? Atqui id jam rogaverat versu 30. Estque in vulg. lect. commoda interrogatio, quare se adeo infelicem dicat Chærea. *West.* Male codices, qui nunc supersunt, Parmenoni illud tribuunt, *Quid hoc est sceleris?* Omnia sunt Chæreæ : *Aversæ sient. Quid hoc est sceleris? perii.* PA. *quid factumst?* Et sic olim Donatus : 'Quid hoc est sceleris? Propter hoc quod patior, inquit. Nunc enim scelus dicit a se commissum.' Lege, *Propter quod hoc patior*. Si Parmenoni hoc assignasset, non *patior* dixisset, sed *pateris*. Bent. Alii 'Quid hoc est sceleris' contra ethos dictum a Parmenone volunt. *Bip.*—35 M. cum quibusdam aliis *Archimenidem*, corrupte. *West.*—36 *Nostin?* PA. *Quidni?* CH. *Is, dum sequor hanc.* L. o. hanc collocationem verborum habent, *dum hanc sequor:* sed, ut versus constet, vel legendum est *Novistin*, ut in Bem. est, vel ex 'Quidni' nihil elidetur. *Fa. Novistin* versus gratia videtur interpolatum. Ceteri omnes *Nostin*. Quod retinet vir eruditus. Poteris legere, *Nostine? Quidni?* Bent. *Nostin* et *dum hanc sequor* Br. *Nostine* et *dum hanc sequor* Bent. Bip. Both. Perl.—39 GM. *delirare* mire : cum gl. *dejerare*. Perl. *Delirare* et Br. quod errorem notandum vocat Bruns.—40 *Sex vel septem* M. *West.* Quinque nostri cum vett. Edd. et Prisc. p. 1200. *prorsus*. Concinnius hoc. *Bent. Sex vel septem* Pall. 1. 3. *Aut* GM. *Septem* abest a Guelf. 3. *Perl.* qui cum Both. dat *prorsus*.—41 *Minime opus* Both.—42 Id. dat *Eho, nonne hoc monstri sim. est?*—43 *Occurrit*

CH. Continuo accurrit ad me, quam longe quidem,
Incurvus, tremulus, labiis demissis, gemens.
Heus! heus! tibi dico, Chærea, inquit. Restiti.
Scin' quid ego te volebam? dic. Cras est mihi
Judicium. Quid tum? Ut diligenter nunties
Patri, advocatus mane mihi esse ut meminerit.
Dum hæc dicit, abiit hora. Rogo, numquid velit.
Recte, inquit: abeo. Cum huc respicio ad virginem,
Illa sese interea commodum huc advorterat
In hanc nostram plateam. PA. Mirum, ni hanc dicit, modo
Huic quæ data est dono. CH. Huc cum advenio, nulla erat.
PA. Comites secuti scilicet sunt virginem?
CH. Verum: parasitus cum ancilla. PA. Ipsa est: ilicet!

*tim ad me currit quam longe erat, ætate incurvatus, tremens imbecillitate, labiis propendentibus deorsum, gemens præ tussi: Heus, heus, te volo, Chærea, inquit. Ad hæc verba gradum repressi. Scisne, dixit, quæ tibi volebam dicere? Dic, inquam. Cras mea causa agitur. At, quid inde? inquam ego. Ut sedulo patrem moneas rogo, ut meminerit mane mecum stare in judicio. Dum hæc dicit, hora præterit; quæro numquid velit. Recte, inquit, tibi sit, vale. Abeo; cum huc respicio ad virginem, illa interea eodem tempore deflexerat in hanc nostram plateam, ubi Thais habitat.* PA. *Nimirum de illa loquitur virgine, quæ Thaidi donata est a Milite.* CH. *Cum huc advenio, eam non reperi: disparuerat.* PA. *Nempe comites virgini aderant.* CH. *Ita est: secuti sunt nimirum parasitus et ancilla.* PA. *Ipsa est. Jam,*

Guelf. 2. et *qui* 3. pro *quam*.—49 Libri quidam Mss. et typis expressi, *Dum hæc loquitur*. West. *Dum hæc dicit* dedit Fa. et sic Edd. vett. Sed nostri omnes, excepto uno satis recenti, *Dum hæc loquitur*. Bent. *Loquitur* R. et Vet. Cod. *Lind*. *Loquitur* exhibent Br. Bent. Both. Perl. qui notat *dicit* esse in Guelf. 2.—50 Scriptum *inquid* in Guelf. 3. et *Habeo* in 2. Hoc et glossa in Br. habet: et Bruns notat: 'Atque sic forte olim lectum fuit, huicque lect. convenit nota [sc. in glossa], 'aliquid tibi dicere.''—51 *Illæs se int*. Both.—52 *In nostram h. pl*. Bip. *Hanc nostr. in plateam* Both.—53 Repone *quæ data dono est*. Bent. Sequitur Perl. *Data huic quæ dono est* Both. —54 Tolle interrogationis notam. *Bent*.—55 Libri quidam junctim *Ipsa 'st scilicet*. West. *Ipsa est scilicet* G. ET. EM. *Id. in Add*. *Scilicet* nostri Codd. et Edd. vetustæ. Tacet Faërnus: sed ita Bem. notante G. F. Eugraphius ad locum: 'Ipsa est: ilicet. Quoties causa ab oratoribus finiebatur, et a judice sententia ferri cœperat, semper conclamabatur, Ilicet, hoc est Ire

## NOTÆ

49 *Rogo numquid velit*] Abituri, ne id dure facerent, Numquid vis, dicebant his quibuscum constitissent. Sic Galli solent dicere, *Vous plaît-il rien me commander?*

Desine: jam conclamatum est. Ch. Alias res agis.
Pa. Istuc ago quidem. Ch. Nostin' quæ sit? dic mihi:
Aut vidistin'? Pa. Vidi; novi: scio, quo abducta sit.
Ch. Eho, Parmeno mi, nostin'? Pa. Novi. Ch. Et scis ubi siet?
Pa. Huc deducta est ad meretricem Thaidem: ei dono data est.
Ch. Quis is est tam potens cum tanto munere hoc? Pa. Miles Thraso,
Phædriæ rivalis. Ch. Duras fratris partes prædicas.
Pa. Immo enim si scias, quod donum huic dono contra comparet,
Tum magis id dicas. Ch. Quodnam quæso hercle? Pa. Eunuchum. Ch. Illumne obsecro

*jam res acta est; Chærea habet, captus est.* Ch. *Non attendis ad ea quæ dico.* Pa. *Attendo.* Ch. *Novistine quæ sit? Aut vidistine eam?* Pa. *Vidi, novi, scio quo abducta sit.* Ch. *Eho, Parmeno mi, novistine?* Pa. *Novi.* Ch. *Scis ubi sit?* Pa. *Ad has ædes deducta est ad Thaidem meretricem, et in donum tradita.* Ch. *Quis ille est adeo potens, qui tam pretiosum munus det meretrici?* Pa. *Miles Thraso, Phædriæ rivalis.* Ch. *Difficiles partes frater agit contra æmulum ita divitem et munificum.* Pa. *Immo Phædriam partes habere dicas difficiliores, si scias quod munus huic muneri contra apparet.* Ch. *Quodnam illud est, cedo?* Pa.

licet. Signum ergo finis et cognitionis plenæ.' Miror igitur virum doctum, qui illud *scilicet* verius putat. Inter *Ilicet* et *conclamatumst* invenuste, ait, inseri videtur *Desine.* Si, Quare, roges, nesciat: illud tamen scire poterat, invenuste hic repeti *scilicet;* cum in versu fuerit præcedente. *Bent.* *Scilicet* Br. Guelf. 2. 3. *Cum ea* pro *cum ancilla* GM.—57 *Istuc ago equidem.* Ita et in Bem. *Fa.* Unus ex Nostris, *ago equidem:* ceteri *equidem ago.* *Nostin quæ sit? dic mihi, aut Vidistin?* CCC. egregie, *Nostin quæso dic mihi aut Vidistin?* 'Quæso' passim in interrogatione locum habet. Et respondet Parmeno, 'Vidi, novi:' absolute; non, 'quæ sit.' *Bent.* qui dat *I. a. equidem,* quod dant et Both. et Guelf. 3. *Istuc equidem ago* Br. Guelf. 2. Voce 'aut' hunc vs. claudunt Bent. Both. Bip. Perl. *Nostin* (*quæso, dic mihi*) *aut* Both. —58 *Novi et scio* J. *Et novi et scio* Guelf. 2.—59. 60 *O Parmeno mi nostin? Novi. Scis ubi siet? Huc deducta est ad Thaidem meretricem, ei d. data est.* O. l. s. *Eho Parmeno* habent: item hi et Donatus, *ad meretricem Thaidem:* aliqui vero, inter quos Bembinus, *Et scis;* omnesque fere antiqui præter eum, in quo est, *et dono data'st,* habent, *ei dono data est.* Itaque sic legemus: *Eho Parmeno mi nostin? Novi. Et scis ubi siet? Huc deducta'st ad meretricem Thaidem, ei dono data'st.* Fa. Tolle istud *Novi;* et totum da Chæreæ: *Eho, Parmeno mi, nostin, et scis ubi siet?* Sic habet Donatus Lindenbrogii; et viro docto idem visum est. *Bent.* Pa. *Novi:* Bent. hancce responsion. Parmenonis extrudit contra morem Terentii. *Adducta* Guelf. 2. *Et ei dono* 1. *Perl.* *Scis* delet Both.—61 *Ita potens* Guelf. 2.—62 *Partes fratris* EP. *West.*—63 *Immo si scias.* Codices nostri duobus modo exceptis, *Immo enim:* et sic veteres Edd. Repone: *Immo enim si scias quod donum dono huic c. c.* Bent. *Domo* Par. vitiose. *Dono* abest a Guelf. 2. *Perl.*—64 *Id* varie

Inhonestum hominem, quem mercatus est heri, senem, mulierem ?
PA. Istunc ipsum. CH. Homo quatietur certe cum dono foras.
Sed istam Thaidem non scivi nobis vicinam. PA. Haud diu est.
CH. Perii ! nunquamne etiam me illam vidisse ? ehodum dic mihi ;
Estne, ut fertur, forma ? PA. Sane. CH. At nihil ad nostram hanc. PA. Alia res est.
CH. Obsecro hercle, Parmeno, fac ut potiar. PA. Faciam sedulo, ac
Dabo operam, adjuvabo : numquid me aliud vis ? CH. Quo nunc is ? PA. Domum,
Ut mancipia hæc, ita ut jussit frater, deducam ad Thaidem.

*Eunuchus.* CH. *Illumne, quæso, dicis deformem hominem, effœminatum quem emit heri, senem, mulierem?* PA. *Hunc ipsum.* CH. *Ictibus homo certe extrudetur cum dono foras: sed adhuc ignoravi istam Thaidem in vicinia habitare.* PA. *Non diu est, ex quo habitat.* CH. *Occidi. Nunquamne etiam me illam Thaidem vidisse oportuit? Estne, ut tradunt, forma tam honesta et eleganti?* PA. *Certe est.* CH. *At nihil est, si cum nostra comparetur.* PA. *Diversa res est, utraque pulchra est, sed diversæ sunt formarum species.* CH. *Etiam atque etiam te oro per Deos, Parmeno, fac ut ea fruar.* PA. *Conabor omni studio, omnibus viribus tibi adero: numquid aliud me vis facere?* CH. *Quo nunc is?* PA. *Domum eo, ut mancipia hæc, Eunuchum et Æthiopissam, deducam ad Thaidem, ita ut tuus frater jussit.*

collocatur. Antiqui enim libri et Donatus verbo præponunt; omnes alii postponunt. Ego subdititium arbitror. *Fa.* Omnes nostri *Tum magis id dicas.* Nec cum Fa. accedam. Ego contra *Tum* subditivum existimo. *Bent.* *Tum* delet Both. *Quidnam* Guelf. 3.—65 *Here.* O. l. s. *heri.* Fa. Et nostri quoque *heri.* Pace Donati non subdistinguo, sed conjungo, *senem mulierem.* Bent. Conjungit Br. *Senium mulierem* Both. *Senem et mulierem* Guelf. 1. 2. 3.—68 C. I. [forsan codex Jenensis] *nunq. etiam memini.* Perl.—69 *Alia res est.* Bem. non habet *est.* Fa. qui id vult abesse. Delent Z. Bent. Bip. Both. Perl.—70 Lego, *Faciam sedulo, Dabo operam, adjutabo.* Bent. *Ac* delent Bip. Both. *Adjutabo* dant Both. Perl.—71 *Numquid me aliud vis?* Ita ex Mss. quibusdam ediderunt Junt. Stephanus, alii. Sunt autem et Libri scripti et editi, omittentes τὸ *vis.* Hos Fa. sequitur. Videturque ἔλλειψις apta festinanti. Ms. Lips. [et Guelf. 2.] CH. *Quid nunc is domum?* West. *Vis* non est in Bembini contextu, nec in aliis antiquis: itaque delevimus. *Fa.* Duo tantum ex nostris *vis* habent. *Bent.* Festinanti aptior est ellipsis. Sic et melius omittitur *ac* ante ' Dabo operam.' *Bip.* Ex litura post ' Numquid ' verisimile fit a pr. m. in contextu *vis* affuisse. *Bruns.* Delent Z. Bent. Bip. Both. Perl. *Numquid vis* Guelf. 1. et *Numquid me vis* 3. legere notat Perl.—72 Bem. et aliquot alii ex antiquis habent *ducam:* quod probo: et versus constabit, si vel in *ita ut* non facias synalœpham: vel legas *ita uti.* Fa. *Ita ut* in nostris est. Recte

CH. O fortunatum istum eunuchum, qui quidem in hanc detur domum!
PA. Quid ita? CH. Rogitas? summa forma semper conservam domi
Videbit; colloquetur; aderit una in unis ædibus:
Cibum nonnunquam capiet cum ea; interdum propter dormiet.
PA. Quid si nunc tute fortunatus fias? CH. Qua re, Parmeno?
Responde. PA. Capias tu illius vestem. CH. Vestem? quid tum postea?
PA. Pro illo te ducam. CH. Audio. PA. Te esse illum dicam. CH. Intelligo.
PA. Tu illis fruare commodis, quibus tu illum dicebas modo;
Cibum una capias, adsis, tangas, ludas, propter dormias;
Quandoquidem illarum neque te quisquam novit, neque scit qui sies.

CH. *O felicem istum Eunuchum, qui quidem datur, ut sit e familia ejus domus!* PA. *Quid ita?* CH. *Quærisne hoc? Excellenti specie conservam semper spectabit domi, colloquia cum illa habebit, versabitur una in unis ædibus, comedet aliquando cum ea, interdum prope eam somnum capiet.* PA. *Quid si tu ipse eodem modo beatus fias?* CH. *Qua ratione, Parmeno? Responde.* PA. *Si tu vestimentum istius Eunuchi capias.* CH. *Vestimentum? Quid inde postea continget?* PA. *Pro illo te introducam in ædes Thaidis.* CH. *Audio.* PA. *Te esse illum dicam.* CH. *Intelligo.* PA. *Tu illis potiaris felicitatibus, quibus tu illum aiebas modo potiturum; ei convictor sis, astes, tangas, colludas, in eodem lecto cubes: quandoquidem ex illis, qui in hac domo sunt, nullus te cognoscit, neque scit qui sis. Præterea ea forma*

illud alterum Faërni *ita uti:* quod vir doctus ascivisse debuit. *Ducam* nostri, duobus exceptis, omnes, non *deducam*. Bent. *Ita uti* Br. Bip. Both. *Ducam* Z. Bent. Both. Perl. Ita Br. *deducam*. CH. *Quo?* PAR. *Ad Th.*—74 *Quid? rogitas* Both. Ita Br. *forma. Semper, &c.*—77 T. Faber, 'Elegantiores homines,' inquit, 'quantum est, mihi favebunt, legenti, *Quid si nunc tute is fortunatus fias?*' Persuasit Dacieriæ. D. Hoogstratanus non dubitavit τὸ *is* in contextum recipere. Mirum autem, non legisse et scripsisse elegantiores homines, *Quid si nunc tu iste fortunatus fias?* quomodo in vetustissimo Codice manu scriptum reperi. *West.* *Tute is* Both.—78 *Quid postea* Ms. Lips. *West.* *Vestem. quid postea* Br.—79 Vir doctus malit *deducam*, si per codices liceret. Sane licet; nam omnes nostri, demtis duobus, *deducam:* quibus etiam nolentibus sic corrigi necesse est. Porro omnes nostri cum Edd. vett. *Te illum esse.* Sed *illum* in Arsi esse debet. *Bent.* *Deducam* Br. Both. Bip. Perl. qui monet *ducam* legere Guelf. 2. 3.—80 *Quibus tu illum.* Melius absque *tu* cum Pet. *Bent.* Illud *tu* delent Both. Perl. *Quibus frui* Guelf. 2. —81 *Capies* id. Ms. *Prope* Pall.—82 *Neque quisquam te,* In l. o. est, *neque*

Præterea forma et ætas ipsa 'st, facile ut pro eunucho probes.
CH. Dixti pulchre: nunquam vidi melius consilium dari.
Age, eamus intro: nunc jam orna me; abduc, duc, quantum potes.
PA. Quid agis? jocabar equidem. CH. Garris. PA. Perii: quid ego egi miser?
Quo trudis? perculeris jam tu me: tibi equidem dico, Mane.
CH. Eamus. PA. Pergin'? CH. Certum est. PA. Vide ne nimium calidum hoc sit modo.
CH. Non est profecto: sine. PA. At enim isthæc in me cudetur faba. CH. Ah!

*vultus in te est, ea ætas, ut Eunuchum te esse facile persuadeas.* CH. *Belle dixisti: nunquam animadverti utilius consilium dari. Age intro domum nostram eamus; nunc jam me adorna, abduc, duc quo voles, quam cito potes.* PA. *Quid agis? per jocum hæc quidem dicebam.* CH. *Vana loqueris.* PA. *Perii: quid ego miser feci? quo me propulsas tam violenter? prope est, ut me prosternas; tibi equidem dico, abstine ab incepto.* CH. *Propera, eamus.* PA. *Pergisne me trudere?* CH. *Stat sententia tuo uti consilio.* PA. *Vide ne hoc inceptum sit nunc præproperum.* CH. *Non est sane; sine, nec me retrahe.* PA. *At ista faba super caput meum contereture, hujus facti culpa mihi imputabitur. Ah flagitium, facinus.* CH. *An*

---

*te quisquam.* Fa. Sic et omnes nostri; accentu id postulante. *Bent.* *Sciet* vet. cod. *Lind.* *Neque quisq. te* Bip. *Thaidis et puellarum* GM. quod glossam esse censet Perl.—83 Guy. versum hunc insititium vocat, et abesse jubet. Elegantior autem est, quam qui locum non tueatur. *West.* *Forma, ætas*] O. fere libri, et in iis antiqui, et Do. *forma et ætas.* Fa. CCC. *forma et ætas ipse es; es,* inquam, non *est.* Vide, an ex vestigio tam tenui verum subodoratus sim: *forma et ætate ipse es.* Bent. Nihil mutandum. *R. D.* Frigide et inepte Bent. corrigit. *Bip.* quæ *et* omittit.—84 *Disti* Par. ex uno cod. *Perl.* *Dixisti* Bip.—85 *Potest* alii. *Jam, oro, orna* M. *West.* Lege et distingue: *Age eamus intro nunc iam: orna me, abduc, duc, quantum potest.* *Potest,* veteres G. Fabricii, et Bem. Bembo ipso teste. Ita Noster passim. *Bent.* *Potest* Vet. Cod. *Lind.* Bentleium sequitur Both. *Potest* Perl. *Duc me* Guelf. 2.—86 M. *Quid ais?* Ita et in quibusdam impressis veteribus. Ms. Lips. *jocabar,* omisso *equidem.* West. *Quod ego* Z.—87 *Trudis me* Guelf. 3. Post 'tu me' interrogat Bip. *Jam perculeris tu me!* Both.—88 Male Interpres putat *callidum* scribendum. *Gov.* M. G. ET. EM. *callidum.* Quod et in EP. et aliis quibusdam impressis est. In Ms. Lips. scriptum fuerat *calidum,* sed alterum *l* suprascriptum. *West.* Donatus et *callidum* et *calidum* legi affirmat: sed *callidum* videtur magis probare, nulla quidem ratione. Mihi libros scriptos Donati consideranti, videtur omnis expositio hujus loci esse corrupta; omninoque legendum *calidum,* ut et aliqui l. s. habent, et Stephanus impressit. *Fa.* *Calidum,* quod et versus et sensus postulant, unus tantum ex nostris. *Bent.* *Calidum:* J. et Venetus cod. addunt *consilium,* male. *Perl.* *Callidum* Br.—89 Incidit suspicio, laborare locum unius literulæ permutatione, potuisseque fieri, ut dixerit Parmeno: *ludetur faba.* Westerhovius. PA. *At enim isthæc in me cudetur faba. Ah flagitium facimus*] In Bem. et Vi. 'Ah' Chæreæ ascri-

PA. Flagitium facimus. CH. An id flagitium est, si in domum meretriciam
Deducar; et illis crucibus, quæ nos nostramque adolescentiam
Habent despicatam, et quæ nos semper omnibus cruciant modis,
Nunc referam gratiam; atque eas itidem fallam, ut ab illis fallimur?
An potius hæc pati? æquum est fieri, ut a me ludatur dolis:
Quod qui rescierint, culpent: illud merito factum omnes putent.

*id flagitium vocas, si in ædes meretricias ingrediar et inducar, cum nulla lex id prohibeat? si illis crucibus,* (*meretricibus,*) *quæ nos adolescentes simplices et incautos despiciunt, et omnibus cruciant modis, nunc vicem reddam? atque eas similiter deludam, sicut ab illis deludimur? An potius flagitium est, hæc ab illis meretricibus pati? Æquum est fieri ut Thais a me ludatur: at, qui illud audierint, culpabunt; immo, illud merito factum esse omnes existimabunt.* PA. *Quid istud est*

bitur, reliqua Parmenoni. *Fa.* 'Ah' æque ac 'Flag. fac.' tribuunt Parmenoni Br. et Bip.—90 Præstat hæc lect. præ illa, *Flagitium, facinus,* quam tuetur G. F. et præfert Ms. Lips. sed ita, *facin9,* unde apparet, initium τοῦ *m* fuisse erasum. *West.* G. ET. EM. *Flagitium, facinus.* Id. in Add. *Facis* Both. *Facinus* pro var. lect. in glossis τοῦ Br.—92 Si legas *despectam,* constabit versus. *Er.* *Despectam* est in Bem. aliisque. *West.* *Despicatam* Do. et omnes antiqui libri præter Bem. Omnes alii libri recentes, *despectam* habent, ut Bem. *Fa.* Correctores, non Librarii, *despectam* primi dederunt. Præstabo tibi veram Poëtæ manum, *Habent despicatu.* Bent. Sæpe 'habere' cum participio ponitur. *R. D.* *Despectam* recte Bem. Vulgo male *despicatam* vel *despicatu.* Both.—93 *Gratias, atque it. eas fallam ut ab eis* dat Both.—94. 95 Bem. et omnes alii antiqui habent *patri:* ac Donatus quoque, licet aliqua ex parte corruptus: nam, quamvis citando hæc verba dicat *pati:* tamen in expositionis progressu legit *patri:* et sane *pati* nullum habet sensum. *Fa.* Fa. ex Bem. tuetur, quod plusculæ edd. sequuntur, *An potius hæc patri æquum est fieri, ut a me ludatur dolis?* Et in Ms. Lips. est *pat i:* unde licet suspicari, τὸ *r* esse erasum. Neque probis Mss. neque impressis vetustissimis Libris caret lectio, quam exhibeo; firmaturque Donati auctoritate. Eug. tamen *patri* legit. M. cum editis quibusdam antiquis: [Arg. 1496. nominatim memorat Bip.] *Quod qui rescierint, culpent nulli, sed illud factum merito omnes putent.* Postrema etiam in duobus Pall. reperiri, testis

NOTÆ

89 *Isthæc in me cudetur faba*] Id est, tundetur. Nam cudere est ferire. Cudi pecunia dicitur, cum signum Principis vel Reip. ei imprimitur. Cudere fabam est proverbium a rusticis fabas in area fuste tundentibus.

95 *Quod qui rescierint, culpent*] Hypophora sive objectio.

*Illud merito factum omnes putent*] Anthypophora, sive replicatio ad objectionem.

PA. Quid istuc? si certum est facere, facias: verum, ne post conferas
Culpam in me. CH. Non faciam. PA. Jubesne? CH. Jubeo, cogo, atque impero.
Nunquam defugiam auctoritatem: sequere. PA. Di vortant bene.

*quod aggrederis? Si tibi constitutum est id facere, facias; verum, si quid tibi mali ex ea re contigerit, ne mihi causam tribuas.* CH. *Non faciam.* PA. *Idne mihi imperas?* CH. *Jubeo, cogo, atque impero: non inficiabor hoc factum esse me auctore.* PA. *Sequere. Dii hunc conatum prosperum reddant.*

est Par. Quæ lect. planissimum reddit sensum, omnemque de patre lectionem excludit. *West.* *Hæc pati* nostri omnes; nisi quod unus vetustus a manu prima *patri:* et postea *pati* factum. Unde istud *pati* processit? suberat aliquod mendum. Si enim a principio *patri* ibi fuisset, vix unquam in *pati* degenerasset. Præterea, quænam ista sunt *hæc?* nempe, in domum meretriciam deduci, crucibus illis gratiam referre. An *hæc patri fieri* possunt? Hæret hic aqua: et sapuit T. Faber, qui *hoc* corrigebat; et ad sequentia retulit, 'ut a me ludatur dolis:' quem frustra ob id sugillat vir eruditus. Sed, ut dixi, altius aliquod latet ulcus, unde illud *pati* profluxit. Vide an recte sanaverim: absit modo ut infundas succum loliginis: *An potius par atque æquum est, pater ut a me ludatur dolis?* Bent. Legendum *An potius hoc patri æquum est fieri.* R. D. Totum hunc vs. a Bent. emendatum recepi. Vulg. mancus satis est atque obscurus. *Perl.* Bent. alia non pulchre audet. Feratur vulgata. *Bip.* *Pati* omnes nostri. *Both.* qui *An potius æquum est, patri hæc fieri, ut, &c.* exhibet. *An potius hæc patri æquum est fieri, ut, &c.* Z. Bip. *Resciverint* Br.—96 *Istic* Br. Z. Bent. Both. Perl.—97 *Cogo.* M. *immo cogo.* Ita et Ms. Lips. et EP. *West.* *Jubesne? Jubeo, cogo, atque impero* dedit Faërnus: sic et Nonius citat v. Cogere; non editus modo, sed in codice nostro veterrimo. Nostri omnes hic cum vett. Edd. *Jubeo immo cogo.* Unde facile fuit refingere: *Juben?* CH. *Jubeo? immo cogo atque impero.* Nisi post 'Jubeo' interrogationem ponas, putidum est *immo:* sed vel sic, longe melius abest. Vir vero eruditus, qui libentius, ut ait, sic legat: *Juben? Immo jubeo, cogo, atque impero,* ut *Juben,* quod præcipuam emphasim habere debuit, in Thesi supprimatur, alio mentem alio aurem diviserat. *Bent.* *Jubeo, immo cogo* [Br. et] R. *Lind.* *Immo* Par. *Perl.* Pro *Non faciam* Both. habet *Non. Fac jam.*—98 Ms. Lips. PA. *Nunquam defugiam auctoritatem: sequere.* CH. *Di vortant bene.* Mss. alii: PAR. *Nunquam defugiam auctoritatem.* CH. *Sequere.* Quomodo et Do. videtur legisse. Atque ita est in EP. Rectius autem utrumque Chæreæ tribuitur. *West.* PA. *Nunquam defugiam auctoritatem: sequere.* CH. *Di vortant bene.* Accedo eorum sententiæ, qui putant has personas male esse inscriptas; et priora quidem in persona Chæreæ continuanda, posteriora Parmenoni tribuenda. *Fa.* Recte hoc: et aberrarunt omnes librarii, præeunte Donato. *Bent.* 'Sequere' Bentleius [ut et Both.] Parmenoni, qui loquitur 'Di vortant bene,' tribuit. Quod præferend. videtur. *Zeun.* *Nunq. def. auct.* al. edd. inepte tribuunt Parmenoni. *Bip.* *Tuam* Guelf. 2. *Perl.* Sic Br. dat: PAR. *Nunq. diffugiam a. s.* PAR. *Di v. b.* Notat Bruns in Corrigendis: 'Edit. tribuit *Nunq. d. a. seq.* Chæreæ: minus apte. Alterum PAR. in cod. est in litura. Scribend. est CH.'

## ACTUS III. SCENA I.

### THRASO. GNATHO. PARMENO.

TH. MAGNAS vero agere gratias Thais mihi?
GN. Ingenteis. TH. Ain' tu? læta 'st? GN. Non tam ipso quidem
Dono, quam abs te datum esse: id vero serio
Triumphat. PA. Huc proviso, ut, ubi tempus siet,
Deducam: sed eccum militem! TH. Est istuc datum
Profecto, ut grata mihi sint, quæ facio, omnia.
GN. Advorti hercle animum. TH. Vel rex semper maxumas
Mihi agebat, quicquid feceram; aliis non item.
GN. Labore alieno magnam partam gloriam
Verbis sæpe in se transmovet, qui habet salem,
Quod in te est. TH. Habes. GN. Rex te ergo in oculis. TH. Scilicet.

TH. *Magnas vero gratias Thais agit mihi?* GN. *Ingentes.* TH. *Itane, ut ais? Lætane illa est?* GN. *Non tam ipso quidem dono lætatur, quam quod abs te accepit: ob id vero exultans vere triumphat.* PA. *Huc provisum venio temporis opportunitatem, ut deducam mancipia ad Thaidem. Sed ecce militem Thrasonem.* TH. *Est istud profecto mihi a Diis concessum, ut omnia, quæ facio, apud alios me in gratia ponant.* GN. *Per Herculem, istud perspexi.* TH. *Etiam Rex semper ingentes mihi agebat gratias pro eo, quodcumque gesseram; aliis non similiter.* GN. *Sæpe gloriam aliorum labore quæsitam verbis in se transfert is qui habet leporem atque urbanitatem, qualis in te est.* TH. *Intelligis.* GN. *Rex ergo te in oculis.*

2 Var. scriptura *Ingenteis, Ingentis.* Perl. qui dat *Ingentes*, cum aliis.—3 *Quam quod abs te datum est* Pal. 2. *Perl.*—4 *Fiet* Br.—5 *Istuc.* J. et Venetus cod. *mihi.* Perl.—6 Bodl. [et Br.] *Ut grata sint, quæ mihi facio omnia.* M. *Profecto ab fato mihi.* Eleganter autem 'datum' simpliciter dicitur, quod a natura concessum est. *West.* *Profecto mihi ut grata sint quæ facio omnia*] Alia verborum collocatio in o. l. s. et Donato invenitur, hoc modo, *Profecto ut grata mihi sint quæ facio omnia.* Fa. Eodem ordine nostri. *Bent.* Male alii vocem 'mihi' retrahunt ad 'datum.' *Bip.* *Profecto mihi, ut sint grata quæ* ed. Delph.—7 *Rex vel semper* Both. *S. mihi maximas Agebat* Br.—8 M. *Mihi gratias agebat.* Guy. delet τὸ *Mihi.* West. *Mihi*] GC. *gratias.* GM. *grates.* Perl.—10. 11 *Quod in te est* edidi, motus auctoritate Donati, Servii, Festi, Acronis, Prisciani, Nonii Marcelli, sed et plusculorum Mss. et Edd. veterum post an. 1469. Alii, *Qui in te est.* Quos refellit G. F. *West.* *Qui*

### NOTÆ

11 *Rex te ergo in oculis*] Id est, ingenti amore prosequebatur.

GN. Gestire. TH. Vero: credere omnem exercitum,
Consilia. GN. Mirum. TH. Tum sicubi eum satias
Hominum, aut negotî siquando odium ceperat,
Requiescere ubi volebat; quasi: nostin'? GN. Scio:
Quasi ubi illam exspueret miseriam ex animo. TH. Tenes.
Tum me convivam solum abducebat sibi. GN. Hui!
Regem elegantem narras. TH. Immo sic homo est

TH. *Scilicet.* GN. *Gestabat, adeo vehementer te amabat.* TH. *Ita est. Totum exercitum meæ fidei committebat, consilia meæ prudentiæ.* GN. *Id admirandum.* TH. *Tum, sicubi fastidio hominum aut tædio negotiorum tenebatur, si quietis desiderio capiebatur, quasi: scisne?* GN. *Quasi quando evomeret illam molestiam ex animo.* TH. *Nosti: tunc me solum abductum mensæ comitem adhibebat.* GN. *Hui! Regem lepidum memoras.* TH. *Immo, sic homo comparatus est; perpauco-*

*in te est* G. EM. *Id. in Add.* *Qui* legi debere et versus et ipsa Latinitas ostendunt. *Gov.* Veterrimi quique codices et veteres Grammatici *Quod:* bene factum, et hoc veram nobis lectionem conservavit, quam a multis jam sæculis discipulorum gratia corruperant Magistri. Lego enim, *qui sal habet Quod in te est.* 'Sal' olim genere neutro erat. Pr. p. 644. *salem* gen. masc. ex hoc loco citat, *Qui habet salem, quod in te est:* et addit: 'Inveniuntur tamen quidam vetustissimi, etiam neutro genere hoc protulisse.' Cur autem vetustissimi? qui Terentio posteriores multo sunt. 'Sal' syllabam productam esse testis Beda de Metris p. 2359. *Bent.* qui dat *magno* in vs. 9. ubi legit Bothius: *magnam alieno.* 'Male alii *Qui in te est.*' Bip. *Qui* Br. *Sal habet* Both. Pro *transmovet* dant *transfert* J. et Venetus cod. et pro *Scilicet* dat *Si licet* unus Pal.—12 *Gestire* Mss. plurimi cum editorum præstantissimis. Subaudiendum autem, habere vel ferre. Vulgo cum Ms. Lips. Librisque aliis, *gestare,* quando ellipsis nulla. Alii, *Verum.* West. Omnes libri quotquot sunt, et antiqui et recentes, tum Terentii, tum Donati, habent *Gestire.* Quam lect. admittentes, exponemus, lætum esse, et gaudere ex convictu, scilicet tuo. *Fa.* Codex tamen Bembinus, Bembo narrante, *Gestare:* atque ita duo ex nostris veterrimi. Miror, qui Faërnus de hac lect. dubitare potuerit. *Bent.* Pro *Verum,* Bem. habet, *Vero:* quæ vox est asseverantis, et in principio orationis ponitur ab respondente. *Fa.* Nostri omnes *Verum,* et recte. *Bent.* *Gestire* Par. *Perl.* Al. Mss. et edd. *Gestire,* male. *Bip.* *Gestare?* et *Verum* dant Br. Both. *Gestare* et *Verum* Perl. *Exercitum suum* Guelf. 2.—13 *Satias* est in Mss. et editis probatissimis, etiam anni 1469. itaque flagitat metrum. Alii tamen cum Donato *satietas* legunt. *West.* *Satietas* Br. Z. Bent. Bip. Both. Perl. *Et consilia* Br.—14 *Si quod otium* EP. *West.* *Si odium quando* Both.—15. 16 Hos binos versus facessere jubet Guyetus, utpote Terentio indignos. Sed et apte cohærent, et Latine dicti sunt, et firmantur auctoritate Mss. et Donati. *West.* Interrogat Br. post 'Tenes.'—17 *Adhibebat* G. ET. EM. *West.*—18 Lege et distingue,

NOTÆ

12 *Gestire* [*Gestare*] Pro, gestabat. Muretus ait: Male in nonnullis legitur *Gestire.*

16 *Quasi ubi illam exspueret miseriam*] 'Miseriam,' id est, fastidium.

Perpaucorum hominum. Gn. Immo nullorum arbitror,
Si tecum vivit. Th. Invidere omnes mihi:
Mordere clanculum: ego non flocci pendere.
Illi invidere misere: verum unus tamen
Impense, elephantis quem Indicis præfecerat.
Is ubi molestus magis est, Quæso, inquam, Strato,
Eone es ferox, quia habes imperium in belluas?
Gn. Pulchre mehercle dictum, et sapienter. Papæ!
Jugularas hominem. Quid ille? Th. Mutus illico.
Gn. Quidni esset? Pa. Di vostram fidem! hominem perditum
Miserumque, et illum sacrilegum. Th. Quid illud, Gnatho,
Quo pacto Rhodium tetigerim in convivio,

*rum familiaritate utitur.* Gn. *Immo, nullorum, si tecum vivit et versatur.* Th. *Omnes mihi invidebant, occulte obtrectabant; ego nihili æstimabam: verumtamen unus maxime omnium mihi invidebat, quem Rex Elephantis Indicis præfectum constituerat. Is cum importunus magis esset, Quæso, inquam, Strato, an idcirco ferocůlus et elatus es, quia belluis imperas?* Gn. *Belle, mehercle, et sapienter dictum: Papæ! vocem homini præcluseras, quasi jugulum præcidisses. Quid ille respondit?* Th. *Obmutuit illico.* Gn. *Quidni obmutuisset?* Pa. *Dii vestram fidem! hominem perditum, miserumque; et illum sacrilegum!* Th. *Quid illud, Gnatho? Nonne memorabile est, quibus modis Rhodium salse taxaverim in convivio? numquid tibi*

*Immo sic homost: Perpaucorum hominumst.* Bent. *Immo sic homo Est: perpaucorum hominum* Bip. Bothius sequitur Bent.—19 *Immo nullorum arbitror, Si tecum vivit.* Planiora omnia evadent, si Parmenoni hæc tribuas. Quod facit EP. et Eug. Gudius ad Phæd. III. 6. conjiciebat scripsisse Terentium, *Immo mulorum,* quod scilicet ex asinorum genere Thraso videretur esse Gnathoni; ut adeo τὸ *mulorum* opponatur τῷ *hominum.* Elegantius autem *nullorum* opponitur Thrasonis *Perpaucorum.* West.—21 *Ego non flocci pendere: Illi invidere misere.* Et hæc expuncta vult Guyetus. Scilicet quia *illi invidere misere* repetita videntur ex, 'Invidere omnes mihi.' Sed hæc vindicavit Bœcl. raro ceteroquin dissentiens a Guyeto. Et sane repetitio hæc infantiam insulsi Thrasonis arguit. [Hæc repetit Bip. et censet Guyetum hic male expunxisse.] Addo, τὰ *ego non flocci pendere,* sine dispendio abesse non posse. M. et EP. *ego flocci pendere.* Quam lect. laudat G. F. *Invidere misere* Ms. Lips. omisso *Illi.* Id. *Floccipendere* G. ET. EM. *Id. in Add. Non* omittit R. *Lind.* Edit. add. *non,* quod respuit Eug. *Bruns.* Id omittit Br.—22 *Verumtamen unus* Br.—23 M. et vetustissimæ edd. quædam, *el. quem rex Ind. pr.* Et Fabrini in versione addit, *Il Re.* Leidensium unus: *El. quem ind. pr. Rex.* West. *Rex præfecerat* Guelf. 2.—24 *Mag. mol.* id. Ms.—25 Ms. Lips. *potestatem in belluas.* Proprie de Elephantis. Flor. I. 18. *West.*—29 *Quid? illud* Both.—30 *Quo R. p.* id.—31 *Numquid.* An *Nunquam,* quod est in quibusdam Mss.

NOTÆ

21 *Mordere clanculum*] Non aperte, quia a me sibi timebant.

Numquid tibi dixi? Gn. Nunquam: sed narra, obsecro.
Plus millies audivi. Th. Una in convivio
Erat hic, quem dico, Rhodius adolescentulus.
Forte habui scortum: cœpit ad id alludere,
Et me irridere. Quid agis, inquam, homo impudens?
Lepus tute es, et pulpamentum quæris? Gn. Ha, ha, he!
Th. Quid est? Gn. Facete, lapide, laute: nihil supra.
Tuumne, obsecro te, hoc dictum erat? vetus credidi.

*narravi?* Gn. *Nunquam: sed refer, quæso. Plus millies jam audivi.* Th. *Hic, quem dico, Rhodius una capiebat cibum in convivio. Forte adjunxeram mihi meretricem: cœpit ille Rhodius adolescentulus ei alludens blandiri et me risui habere: Quid ais, inquam, homo impudens? Tu, cum ipse præda sis, et cibus exquisitus, alienum tamen cibum sectaris; et in altero quæris, quod alius in te quærat.* Gn. *Ha, ha, he.* Th. *Quid tibi videtur?* Gn. *Urbane, venuste, magnifice, nihil supra est. Tune hujus adagii auctor fuisti? Vetus esse credidi.* Th. *An prius id audie-*

sed et editis. *West.* Bem. et omnes alii antiqui, *Nunquam;* quod magis videtur quadrare. *Fa.* Quin et nostri omnes, tribus exceptis, *Nunquam.* Bent. *Nunquam* postulat responsum. *Bip.* Sic Br. Bent. Z. Both. Perl.—32 *Jam aud.* G. ET. EM. *West.* Nec in Bem. nec in Do. est *jam:* itaque eam delevimus. *Fa.* Atqui nostri omnes cum Edd. vett. agnoscunt *jam:* quod cur unius Bembini causa ejiciatur, nullus video. *Bent.* *Jam* Guelf. 2. *Miliens* ed. Par. *Perl.* *Jam* habet Br.—34 *Ad id ludere* Ms. Lips. G. EP. ET. EM. *West.* *Ludere*, non *alludere* Guelf. 2. *Perl.* Sic Br.—35 *Me irridere* præter Codices Priscianus clare agnoscit p. 1187. et 1201. Do. quoque *inridere* legebat: 'Vide,' inquit, 'quemadmodum miles, dum multa ad dictum suum pervenire fateatur, interim quam contemtus sit atque derisus.' Ubi legendum, *dum vult ad dictum suum pervenire, fateatur interim.* Pace tamen utriusque, dico a manu Terentii fuisse, *Et me irritare.* Bent. *Irritare* Bent. eleganti conjectura legit. *R. D.* Bent. refingit *irritare:* sed et cetera turbat licentius pro more, quam quæ digna sint referri. *Bip.* *Quid agis* expressi ex quibusdam Mss. et impressis. Vulgatum *Quid ais* languet. *West.* *Quid ais* omnes antiqui libri: sed recentiores *Quid agis:* quod non displicet. Sane Bem. pro *homo*, *homini*, in contextu habet. *Fa.* Repone, *Quid agis, homini inquam, inpudens?* Tres ex Nostris, *Quid agis?* Recte autem Bem. *homini inquam:* quo et nostri spectant, qui uno excepto omnes habent *homo inquam*, non *inquam homo.* Bent. *Ais* Br. Z.—36 *Quæris?*] Nisi cum interrogationis nota exprimatur, minus ἐμφατικὸν erit. Suadentque id verba proxime præcedentia, in quibus itidem interrogatio est. *West.* Repono, *Lepus tute es: et pulmentum quæris? Ha ha hæ.* Poteris etiam hoc modo, *Lepus tute es: et pulpamen quæris? Ha ha hæ:* vel, *Lepus tute, pulpamentum quæris? Ha ha hæ.* Quocumque modo constituas, omnino melius est, ut per interrogationem proferatur. *Bent.* Post 'quæris' non interrogant Br. Z. Bip. *Hæ* pro *he* Bip. *Es et* delet Both.—38 *Tuum obsecro ne hoc dictum erat?* O. l. s. et

## NOTÆ

36 *Lepus tute es, &c.*] 'Pulpamentum' significat carnes delicatiores, et lautiora obsonia. Pulpa est pars carnosa in corpore animalis, ut lumbi leporis. Hujus vero Proverbii hæc est sententia: Tu es id quod quæris in scorto; quod in te habes, hoc quæris in altero.

TH. Audieras? GN. Sæpe; et fertur in primis. TH. Meum est.
GN. Dolet, dictum imprudenti adolescenti et libero.
PA. At te Di perdant. GN. Quid ille, quæso? TH. Perditus.
Risu omnes, qui aderant, emoriri: denique
Metuebant omnes jam me. GN. Non injuria.
TH. Sed heus tu, purgon' ego me de istac Thaidi,
Quod eam me amare suspicata 'st? GN. Nihil minus.
Immo auge magis suspicionem. TH. Cur? GN. Rogas?
Scin'? siquando illa mentionem Phædriæ
Facit, aut si laudat, te ut male urat. TH. Sentio.
GN. Id ut ne fiat, hæc res sola est remedio.
Ubi nominabit Phædriam, tu Pamphilam

*ras?* GN. *Sæpe; nam vulgo in primis jactatur.* TH. *A me inventum est.* GN. *Dolet mihi, quod hoc dixeris adolescenti imprudenti quidem, sed libero.* PA. *At te Dii male perdant.* GN. *Quid ille quæso tunc fecit?* TH. *Attonitus fuit.* *Risu omnes fere emori cœperunt.* *Denique ex hoc omnes sibi a me timebant.* GN. *Non sine causa.* TH. *Sed ehodum, Gnatho, an expurgare me debeo apud Thaidem de amore istius virginis, quoniam amare eam me suspicatur?* GN. *Immo eam in majorem suspicionem injice.* TH. *Quamobrem?* GN. *Idne quæris? Scisne? Si aliquando illa mentionem facit de Phædria, aut si laudes ejus prædicat, ut te valde pungat.* TH. *Intelligo.* GN. *Id ne fiat, hæc res sola remedii loco est.* *Ubi no-*

Donatus, *tuumne obsecro:* et hoc amplius, antiqui libri habent, *te:* ut sit *obsecro te.* Fa. Tres ex nostris *te*, ceteri *Tuum ne obsecro.* Placet veterum Editionum lectio, *Tuum obsecro ne hoc dictum erat?* id est per Tmesin, Tuumne obsecro. *Bent.* *Credidi esse* Guelf. 2. *Perl.* *Tuum, obsecro, ne hoc? vetus hoc dictum credidi.* Both.—39 *Et f.* Vet. cod. *effertur.* Lind.—40 Quare hunc versum volente Guyeto expungamus, causa nulla est. Recte tribuitur Gnathoni a Donato. Κόμματος signum feci post 'Dolet.' In Ms. Lips. hic versus Thrasoni tribuitur. *West.* Hunc vs. G. Thrasoni tribuit, legitque *adolescentulo.* Ita et ET. et EM. Et in EM. est *impudenti.* Id. in Add. Gnathonis verba sunt, ex intimo adulatoriæ artis penu petita. Egregie Donatus: 'Addidit parasitus, quo gravius sit Thrasonis dictum, commiserationem ejus in quem dictum est: scit enim homines stultos malos videri velle.' Quid igitur cum illo facias, qui melius putat, ut Thrasoni hic versus tribuatur? Idne ut Thrasoni doleat dictum, quod dictum esse hic gloriatur? At sic, ait, melius Thrasonem excipit Gnatho, 'Quid ille, quæso?' Itane melius? at quemnam tum Parmeno excipiet, 'At te Di perdant?' Thrasonem scilicet perdant, non quem voluit Gnathonem. *Bent.* Thrasoni hunc vs. dat Br. Post 'Dictum' leviter pungunt et Both. et Perl.—42 G. *emori.* West.—44 Alius quam ineptus sermonis Miles dixisset *purgemne;* et sic M. *Bip.* *Purgem* Br.—45 *Suspicatur* G. EM. *West.* O. l. s. et Donatus, *suspicata est?* Fa. Ita et nostri plerique omnes. *Bent.* *Eam ut* Guelf. 3. et *suspicatur* 1.—46 *Magis auge.* O. l. s. *auge magis.* Fa. Sic et nostri universi.

Continuo: siquando illa dicet, Phædriam
Intromittamus commissatum: tu, Pamphilam
Cantatum provocemus. Si laudabit hæc
Illius formam, tu hujus contra. Denique
Par pari referto; quod eam mordeat.
TH. Siquidem me amaret, tum istuc prodesset, Gnatho.
GN. Quando illud, quod tu das, expectat, atque amat:
Jamdudum te amat, jamdudum illi facile fit,

*minabit Phædriam, tu illico nomina Pamphilam: siquando illa dicet: Comissationi Phædriam adhibeamus; tu dic vicissim: Pamphilam incitemus ad cantandum. Si hæc laudabit illius formam, tu hujus (Pamphilæ) formam lauda. Par pari referto, quod eam repungat.* TH. *Si quidem me Thais amaret, tum istud utile esset consilium, Gnatho.* GN. *Quando illa tua dona desiderat atque amat, jamdudum quoque amat te, jamdudum facile est facere aliquid ei, ex quo dolorem capiat. Timebit*

*Bent.*—50 *Nominaverit* M.—52. 53 *Comessatum int.* scripsisse Terentium ratio indicat senarii. *Gov. Commessatum.* V. et Bas. *commisatum* habet: itemque Bembinus, sed is per duo *s*. Fa. *Tu* ultra metrum excurrit. Cui vitio ut occurratur, vir eruditus post alios *In* præcedenti versui apponit; ut sic legatur, *Phædriam in-Tromíttamus commíssatum: tu Pámphilam.* Nonne belle cadunt accentus? Quanti est, ex Horatii præcepto non digitis modo, sed et aure legitimum sonum callere? Nostri fere omnes cum Edd. vett. non agnoscunt illud *tu*. Recte. Sic ergo locus constituendus est, minima mutatione: *comissatum: Pamphilam Cantum, tu, provocemus. Comissatum*, non *commissatum.* Apud Cic. Ep. Fam. I. 9. hi sex versus adducuntur, ubi editum est, *Tu Pamphilam Cantatum provocemus.* Excutiant, quibus copia est, veteres ibi codices. *Bent. Commissatum*] Origo et scribendi ratio varia, quam disquirit Vossius in Etymolog. *West. Com.* formatur a κωμάζειν, et rectius per simplex *m* scribitur. *R. D.* Abest *tu* a C. *Both.* Et a Br. qui cum Guelf. 3. *comessatum* habet, et solus *Intromittum* exhibet. *Comissatum int.* dat ed. Delph. Dat Bothius *Intromittamus: comis est; tu, &c.*—55 Sanctius in Minerva IV. 6. pag. 684. ait, peritiores legere: *Par pro pari.* Et sane ita est in Ms. Lips. duobus Leidd. Eug. et EP. Tum post Lind. editiones nuperæ quædam ita exhibent. Junt. Ald. St. aliæque probatissimæ legunt, ut edidi. *Mordeat.* Alii, *remordeat.* Atque ita est in uno Leid. laudatque e Ms. et Servio Rivius. Videturque non male inferri ad illud, 'referto.' *West. Par pro pari* est in antiquis libris: quod testatum relinquere voluimus, ne quis amplius hanc lect. in dubium vocet. *Fa.* A quatuor nostris *pro* abest. Apud Ciceronem quoque in diversa abeunt Codices, quos Interpretes ibi consuluerunt; ita tamen ut plures habeant *Par pari referto;* quomodo et Servius citat ad Æn. I. 265. Frustra quæritur aliud locutionis hujus exemplum, *Par pro pari referre.* Cur igitur in ipsorum codicum dissidio non liceat reponere, *Par tu pari referto, quod eam mordeat?* Bent. *Par pro pari* habent V. et D. Marci Flor. teste Victorio. Adsunt porro ad Cic. l. c. Cod. Medic. teste P. Manutio, sec. et tert. Pal. itemque membranæ Gruteri; indeque rescripsit Cortius in Ep. Cic. *Par pro pari,* quod ibi Man. et Vict. voluere. Tandem metri ratio repugnat vulgatæ. Sensit id Lamb. eoque præter codd. ullos fecit *Par tu pari.* Sed *tu* supervacuum foret. Vanus Bent. non inveniri exemplum locutionis similis nostro. *Bip. Par pro pari* Br. Z. *Tu par pari* Delph. Both. *Remordeat* Guelf. 1. et Delph.—56 *Istud* Delph.—57. 58 Pro *Quando illud* dat Both. *Quam dudum, des* pro *das,* et *Tam dudum* pro *Jamdu-*

Quod doleat; metuit semper, quem ipsa nunc capit
Fructum, ne quando iratus tu alio conferas.
TH. Bene dixti: at mihi istuc non in mentem venerat.
GN. Ridiculum: non enim cogitaras: ceterum
Idem hoc tute melius quanto invenisses, Thraso!

*semper, ne lucrum, quod ei affers, aliquando iratus ad aliam transferas.* TH. *Sapienter locutus es, at istud non occurrerat animo.* GN. *Ridiculum; nec enim mentem ad hæc adverteras. Quanto vero illud ipsum melius invenisses, si cogitasses, Thraso?*

*dum* in utroque loco. '*Jam dudum amat te*] Ex o. l. s. ita colloca, *Jamdudum te amat.*' Fa. 'Recte hoc. Omnes nostri in hac lect. consentiunt.' *Bent.* —59 *Metuet.* Bem. et aliqui alii, *metuit.* Utrumque stare potest. *Fa.* Mss. et editi quidam vetustissimi, *metuat.* Quod prælaturum fuisse Faërnum credo, si invenisset. Tum autem distinctionem majorem ante τὸ *metuat* posuerim. Duo Leidd. Lips. et Tr. *metuet.* Ita et Fabrini edidit, aliique. EP. *non capit.* West. Nostri omnes *metuet.* Utrumvis se satis probat; tamen *metuit* malo; quia jamdiu locum in Textu obtinuit. *Bent.* *Metuet* melius quam *metuit* et *metuat.*Bip. *Metuet* Guelf. 3. Br. Both.—62 *Non.* Alias *nec.* Er. Vocem 'Ridiculum' Thrasoni tribuit Dac. Præter necessitatem, opinor. *West.*—63 Repono *Idem hoc aut melius tute invenisses, T.* Bent. *Id tute melius quanto* Both. Post 'Thraso' interrogat Bip. et sic Br. Notat Bruns: 'Deletum est signum interrog.'

## ACTUS III. SCENA II.

### THAIS. THRASO. PARMENO. GNATHO. PYTHIAS.

TH. AUDIRE vocem visa sum modo Militis.
Atque eccum! Salve, mi Thraso. THR. O Thais mea,
Meum suavium, quid agitur? ecquid nos amas

TH. *Visa sum mihi modo audire vocem Militis; sed ecce eum: salve, mi Thraso.* THR. *O Thais mea, mea suavitas, voluptas, quid agis? ecquantulum nos amas,*

1 *Militis.* GM. add. *Pythias.* Quod exaratum videtur manu posteriore. Sup. script. *o mea ancilla.* Perl. *Visa vocem modo sum* Both.—3 Gifanius Ind. Lucret. v. Suavis, tuetur *savium*: atque ita est in G. *West.* *Et quid*

### NOTÆ

3 *Meum suavium*] Suavium et savium est osculum, voluptatis vel gaudii causa datum. Hic blandimentum est amantis. Ut apud Plautum: 'Spes mea, mel meum, suavitudo mea.'

De fidicina istac? PA. Quam venuste! quod dedit
Principium adveniens! TH. Plurimum merito tuo.
GN. Eamus ergo ad cœnam: quid stas? PA. Hem alterum:
Ex homine hunc natum dicas. THR. Ubi vis, non moror.
PA. Adibo, atque assimulabo, quasi nunc exeam.
Ituran', Thais, quopiam es? TH. Ehem! Parmeno,
Bene fecisti: hodie itura. PA. Quo? TH. Quid? hunc non vides?
PA. Video, et me tædet: ubi vis, dona adsunt tibi
A Phædria. THR. Quid stamus? cur non imus hinc?
PA. Quæso hercle ut liceat, pace quod fiat tua,
Dare huic quæ volumus, convenire et colloqui.
THR. Perpulchra credo dona, haud nostris similia.

*propter istam fidicinam Pamphilam?* PA. *Quam vero eleganter* (*ironice*): *quale primo adventu fecit exordium, recensionem faciens beneficii.* TH. *Plurimum ut meritus es.* GN. *Eamus ergo ad cœnam. Quid cessas?* PA. *Hem; ecce tibi alterum hominem Gnathonem, militis dictis et cogitatis ita congruentem, ut ex eo natum illum dicas.* THR. *Ubi vis, cœnemus: nulla in me mora est.* PA. *Ad Thaidem accedam, et fingam me in præsentia ex ædibus nostris egredi. O Thais, an profectura es aliquo?* TH. *Hem, Parmeno, bene fecisti quod nunc me convenis; nam itura sum quopiam.* PA. *Quo?* TH. *Quid quæris? An hunc non vides?* (*Thrasonem*) PA. *Video id, nec sine tædio: quandocumque velis, accipies dona quæ mittit Phædria.* THR. *Quid hic manemus? Cur non abimus?* PA. *Oro mehercle, ut liceat* (*quod cum venia tua fiat*) *Thaidi dare quæ volumus, eam adire, et cum ea loqui.* THR. *Egregia, credo, dona, haud nostris comparanda.* PA. *Reipsa cognos-*

Br.—6 Verba 'Eamus . . . stas' non, sicut vulgo, Parasito, sed Thrasoni attribuunt B, Hel. recte. *Both.* Sic tribuit et Br.—7 Vel Terentii causa, melius quid suggeremus: *Abdomini hunc natum.* Bent. Admodum ingeniosa est Bent. conjectura. *Zeun.* Interpp. hæc per interrog. capiunt. Sed mire blanditur præclara et digna tali ingenio Bentleii emendatio. *R. D.* Verius Bent. rescripsit *Abdomini.* Bip. *Abdomini* Bent. ut solet, ingeniose. *Ex nomine* Schmeid. *Perl.* qui illud dat. Vulg. defendit Both. *Nunc* pro *hunc* Guelf. 3. Dat Br. *Ubi vis. Num moror?*—9 Al. *est* mendose. *Perl.* Sic dat Br. qui et *Hem.*—10 *Bene pol fecisti* G. ET. EM. *West.* *Quid hunc vides?*] Legitur in o. l. s. et apud Donatum, *Quid, hunc non vides?* itaque et Stephanus impressit. Stat autem versus eliso *d*, ex 'Quid.' *Fa.* Omnes omnino nostri cum Edd. vett. *Bene pol fecisti.* Fieri potest, ut vetuste dederit Noster, *Bene pol fecsti. Hunc non vides,* nostri universi. *Bent.* *Bene pol fecisti* R. *Lind.* Sic et editio Delph. quæ ultima ita dat: *Ecquid hunc vides?* Bothius: *itura...Quo? Quo? hunc non vides?* Z. *itura?* —11 Ms. Lips. non agnoscit *τὸ tibi.* West.—13 *Nobis* post 'liceat' Br.—15 *Haud.* Ita et Priscianus citat, Inst. Gramm. lib. XIV. et XVII. *Aut* Perizonio placebat. In libris antiquis, Mss. et editis utrumque invenias. *West.* *Aut* melius mihi videtur. *Fa.* *Aut* recte dedit Faërnus; dum ejus, credo, Codices, ut nostri omnes, haberent *haut;* et plausores sibi multos reperit.

PA. Res indicabit. Heus, jubete istos foras
Exire, quos jussi, ocyus: procede tu huc.
Ex Æthiopia est usque hæc. THR. Hic sunt tres minæ.
GN. Vix. PA. Ubi tu es, Dore? accede huc. Hem eunuchum tibi!
Quam liberali facie, quam ætate integra!
TH. Ita me Di ament, honestus est. PA. Quid tu ais, Gnatho?
Numquid habes, quod contemnas? quid tu autem, Thraso?
Tacent; satis laudant. Fac periculum in literis,
Fac in palæstra, in musicis: quæ liberum

*cetur. Heus, jubete ista mancipia, quæ jussi, foras prodire statim. Tu, mulier! procede huc. Hæc ex Æthiopia usque advecta est.* THR. *Tres minæ pro hac fœmina expensæ sunt.* GN. *Vix.* PA. *Ubi tu es, Dore? accede huc. Hem Eunuchum tibi; quam vultu ingenuo, non servili, quam florenti ætate.* TH. *Ita me Dii ament, elegans est et formosus.* PA. *Quid tibi videtur, Gnatho? Ecquid invenisti quod in eo possis reprehendere? Tacent; silentio satis laudant, et se probare confitentur. Fac experimentum in literis, fac in palæstra,*

Viro tamen docto frigidum videtur *aut*, et a magistro suo desciscens in textum ascivit *haut*. Atqui sua Thraso dona pulchra esse arbitratus est: hoc certum. Ergo ex ista sententia sic locutus est Miles: *Perpulchra credo dona, haut pulchris similia.* Satine placet? Nonne hoc percepisse, si ab ironia incipiat sententia, in eadem necesse esse ut desinat? Atqui Codices, ait, et Pr. p. 983. *haut.* Ita est, et id norat Faërnus: sed fragmenta ejusmodi mendosissime feruntur, præterquam in illo verbo, cujus gratia citantur. In isto Prisciani loco ut *haut* pro *aut*, ita *munera* pro *dona* etiam in scriptis exemplaribus. Num sic quoque hic legemus? At alibi p. 1041. eundem locum laudans *dona* habet; et ibi duo Codices Collegii Caiensis *aut* plane, non *haut*. Bent. *Aut* al. ironice. Notandum est antiquitatem *h* litera carere. *Perl.* *Aut* tuetur Fa. ut ironia continuetur. Tam sapiens, credimus, non fuit Miles. *Bip.*—17 Sunt, qui maximam στιγμὴν post 'jussi' ponunt. Minus accurate. *West.* Bip. *jussi. Ocyus pr.* Glossa τοῦ Br. notat pro var. l. interrogationem post 'ocyus.'—23 *Tacent: laudant* Ms. Lips. *West.*—26 *Si sit opus.*

## NOTÆ

18 *Hic sunt tres minæ*] Talentum Atticum habebat 60. minas. Valet sexcentos Coronatos nostros, id est, 1800. libras Turonenses: itaque mina valet 30. libras Turonenses.

24 *In palæstra*] Palæstra Græce lucta est: accipitur etiam pro decenti motu gestuque totius corporis, quem Galli vocant, *contenance;* cujus præceptores Palæstrici quoque dicti; et, qui hujus ignari erant, apalæstri; itaque hanc ingenui pueri docebantur, et Oratori inprimis necessariam esse scribit Quintilianus.

*In Musicis*] In Græcia, qui musicam nesciebant, habebantur indoctiores: ut Themistocles habitus fuit, cum in convivio lyram recusasset. Sed Epaminondas, referente Cicerone, fidibus præclare canebat. Musica illa prisca plurimis abhinc annis non corrupta tantum, sed ignorata et

Scire æquum est adolescentem, solertem dabo.
THR. Ego illum eunuchum, si opus sit, vel sobrius.
PA. Atque hæc qui misit, non sibi soli postulat
Te vivere, et sua causa excludi ceteros:
Neque pugnas narrat, neque cicatrices suas
Ostentat; neque tibi obstat, quod quidam facit:
Verum, ubi molestum non erit, ubi tu voles,
Ubi tempus tibi erit, sat habet, si tum recipitur.
THR. Apparet servum hunc esse domini pauperis
Miserique. GN. Nam hercle nemo posset, sat scio,
Qui haberet, qui pararet alium, hunc perpeti.
PA. Tace tu, quem ego esse infra infimos omneis puto
Homines; nam qui huic animum assentari induxeris,
E flamma petere te cibum posse arbitror.

*in musicis præceptis; peritum et industrium adolescentem esse præstabo.* THR. *Ego illum Eunuchum, vel non potus et ebrius, si sit opus.* PA. *Atque, o Thais! is, qui hæc munera tibi mittit, non pro his petit, te sibi soli vacare, et alios amatores tuos expellere: neque sua prælia jactitat, neque cicatrices: quod quidam facit (Thraso nempe): neque impedit quominus lucrum ex ceteris facias; verum satisfactum sibi esse arbitratur, si eum admittas, quando tibi non incommodum erit, quando voluntas tua feret et opportunitas.* THR. *Hic servus videtur habere pauperem dominum miserumque.* GN. *Ita mehercule; nemo enim posset hunc diu tolerare, qui haberet pecuniam, qua alium emeret.* PA. *Sile tu, quem ego pono infra vilissimos omnes et abjectissimos homines; nam, quod tibi persuadere potueris, ut huic semper assentando ad gratiam et voluntatem loquereris, ex igne te*

Bem. *si opus sit;* sed hic non fiet synalœpha: quam licentiam vitaremus, si legeremus, *si opus siet,* ut omnes alii l. s. et Do. *Fa.* Ita et nostri. *Bent. Siet* Bent. Bip. Both. Perl. *Sciet* Br. in quo glossa est ad hoc verbum ‘quod dicis:’ de qua ita Bruns: ‘Nota favet lectioni Ms. ex aliis libb. non erutæ.’—27 J. et Venetus cod. *hic* pro *hæc.* Perl. *Neque, hæc qui misit, postulat, soli sibi* Both.—29 *Suas* abest a Guelf. 3.—32 *Tum si* dedit Auctor. *Bent.*—36 *Quem ego esse puto infra omnes infimos.* Hic quoque magna facta est transpositio, contra omnium librorum fidem sic habentium, *Quem ego esse infra infimos omnis puto:* et Donati quoque, nisi quod habet, *infra esse.* Fa. Et nostri etiam *esse infra;* sed Donati lectio *infra esse* verissima est. Etsi Pr. p. 992. *esse infra;* etiam Mstus. *Bent. Infra esse* et Both.—37 Lege cum duobus ex nostris, et Edd. vett. *assentari animum.* Bent. Sequuntur Both. Perl.—38 *Te petere.* Vi. et alii plerique, ac Do. *petere te:* qui melior est numerus. *Fa.* Recte: etsi ex nostris tres tantum sic habeant. *Bent.*

## NOTÆ

extincta est: nihil enim jam propemodum habere videtur, præter levem aurium delectationem. Ceterum Musica, Dialectica, Rhetorica, cum neutro genere dicuntur in plurali, præcepta illa Artium significant.

26 *Si opus sit, vel sobrius*] Orationis defectus honestus obscœnitatem dissimulans.

38 *E flamma petere te cibum*] Epu-

THR. Jamne imus? TH. Hos prius introducam, et, quæ volo,
Simul imperabo: post continuo exeo.
THR. Ego hinc abeo; tu istam opperire. PA. Haud convenit
Una ire cum amica imperatorem in via.
THR. Quid tibi ego multa dicam? domini similis es.
GN. Ha, ha, he. THR. Quid rides? GN. Istuc quod dixti modo;
Et illud de Rhodio dictum in mentem venit:

*victum tibi comparare posse puto.* THR. *Tandemne eximus?* TH. *Hæc mancipia prius domum introducam, et, postquam jussero fieri ea, quæ volo, mox exitura sum.* THR. *Ego hinc proficiscor. Tu, Gnatho, Thaidem expecta.* PA. *Non decet imperatorem una cum amica incedere in via.* THR. *Quid pluribus verbis opus est? Unum hoc sufficit: dignus domino servus est.* GN. *Ha, ha, he.* THR. *Quid rides?* GN. *Propter illud quod modo huic servo Phædriæ dixisti: etiam cogito de dicto in*

*Te cibum petere* Br.—40 *Simul* Ms. Lips. non agnoscit. G. et EM. *postea.* Et mox *Non convenit.* West. *Postea continuo*] Alias *post hoc.* Erasmus. Bem. *post:* sed et Do. ita etiam legi affirmat. *Fa.* Do. et *postea* et *post* legi dicit: prius recte habent nostri codices. *Bent.* *Postea* Br. Bip. Perl. *Post huc* Both. qui, 'Ita,' ait, 'Gu. 1. et Do. *Postea* B, C, Hel. sed *huc* addi satius est.'—41 O. l. s. *istanc*; sed, ut versus stet, prima hujus versus syllaba præcedenti attribuetur, vel 'abeo' in pyrrichium contrahetur. *Fa.* Tres ex nostris *istanc.* 'Hinc,' et similia, in versus initio corripi, frequentissimum. *Bent.* *Non convenit* R. *Lind.* Sic Br. *Istanc* Bent. Z. Perl. et sic Both. qui delet *Ego.*—42 *Amica cum.* *Cum amica* lege ex Do. et o. l. s. Bem. habet *in viam.* Fa. Nostri omnes cum Edd. vett. *cum amica.* Bent.—43 Pr. Inst. Gramm. lib. XVIII. *Quid tibi ego plura dicam?* Mox eodem libro: *Quid multa tibi dicam?* West. Pr. agnoscit *similis*, p. 1125. et 1192. Scripsit fortasse Terentius: *Quid tibi ego multa dicam? domini culcita es.* Sed aliud succurrit castius honestiusque et receptæ lectioni propius; *domini simia es.* Hoc est, domini es imitator et adulator. *Bent.* Sed Plautina illa vox, *simia*, minime Terentio urbaniori convenit. *Perl.* At eam recepit Both.—44 *Hæ* pro *he* Bent. et *istud.* Hoc dat Perl.—45 Bem. et V. post 'dictum' habet *cum:* nec versus repugnat. *Fa.* Lege ergo, *dictum in mentem cum venit;* non ut Faërnus in textu, *dictum cum in mentem venit.* Nostri omnino nesciunt illud *cum.* Bent. quem sequitur Perl. *Dictum cum in mentem* Z. Sic Bothius: *modo, et De Rhodio*

## NOTÆ

las pro inferiis (inferiæ sunt sacrificia quæ Diis inferis et manibus solvuntur) in rogum conjicere moris erat; extremæ autem mendicitatis erat et impudentiæ inde cibum petere. Catullus explicat Proverbium: 'Uxor Meneni, sæpe quam in sepulcretis Vidistis ipso capere de rogo cœnam, Cum devolutum ex igne prosequens panem A semiraso tunderetur ustore.'

42 *Cum amica*] Amica est, quam quis amat inhoneste. Terent. in Andria: 'Sive ista uxor, sive amica est, gravida e Pamphilo est.'

Sed Thais exit. THR. Abi præ, curre, ut sint domi
Parata. GN. Fiat. TH. Diligenter, Pythias,
Fac cures, si Chremes huc forte advenerit,
Ut ores, primum ut maneat: si id non commodum est,
Ut redeat: si id non poterit, ad me adducito.
PY. Ita faciam. TH. Quid? quid aliud volui dicere?
Ehem, curate istam diligenter virginem.
Domi adsitis, facite. THR. Eamus. TH. Vos me sequi-
mini.

*adolescentem illum Rhodium. Sed Thais progreditur.* THR. *Abi, præcurre, fac ut domi omnia recte appareantur.* GN. *Fiat.* TH. *Pythias, cura sedulo, ut, si Chremes ad meas ædes venerit, hunc ores primum ut me expectare velit: quod si incommodum id ei est, ut revertatur; si non poterit reverti, illuc, ubi ero, hunc adducito.* PY. *Sic fiet.* TH. *Quid? quid præterea volui dicere? Curam habete magnam hujus virginis. Manete domi.* THR. *Eamus.* TH. *Vos, ancillæ, me sequimini.*

*dictum mi illud in m. v.*—46 In aliis est: *Abi, præcurre.* Exiguo discrimine, quod ad sensum attinet. Pro illis autem, *ut sint domi Parata*, Mss. plusculi, cum editis, *ut sint domi Parata omnia.* M. *ut sint domi omnia parata.* West. qui non satis accurate expressit qua voce, num *omnia* an *parata*, hunc vs. ordiatur M. ‘*Ut sint domi Parata omnia.* Vox *omnia* nec in ullo l. s. legitur, nec in Donato: sine qua dictione versus optime stat.’ *Fa.* ‘Distingue et lege, *Abi præ: cura ut sint domi Parata.* *Cura* Palmerii correctio est, et quidem egregia. *Omnia* nusquam comparet in libris nostris.’ *Bent.* ‘*Cura* est Palmerii correctio egregia.’ *Perl.* qui id accipit. *Abi, præcurre* Br. Bip. et sic Both. qui notat: ‘*Præcurre* nostri unanimes. Palmerius *abi præ, cura*, quod mihi languet.’—48 Bem. *hoc*, pro *huc*, ut Virgilius: ‘Hoc tunc ignipotens,’ pro, *Huc.* Fa. Melius duo nostri cum Edd. vett. et Donato, *si forte huc Chremes.* Bent. cui accedit Perl. *Fac ut cures* Guelf. 1.—49. 50 Sic codices ubique omnes. Sed inverso ordine repone: *primum ut redeat, si id non commodumst, Ut maneat.* Bent. *Deducito* Ms. Lips. *West.* Invert. Bent. vulg. lectionem recte. Hic enim ordo patet e Scena 5. vss. 27—31. ubi Pythias eod. ordine, quæ a Thaide jussa fuerant, est executa. *Perl.* qui cum Bothio dat Bent. lectionem. *Adduc cito* pro var. l. memoratur in glossis τοῦ Br.—51 *Quid?* abest a G. et EM. *West.* *Quicquid* pro *Quid? quid* Br.—52 *Hem* ed. Delph.—53 *Domi ut sitis* Ms. Lips. *West.* Lege *Domi ut sitis.* Bent. *Domi ut assistis* R. *Lind.* *D. ut sitis* Br. Perl.

## NOTÆ

53 *Vos me sequimini*] Thais alloquitur ancillas.

## ACTUS III. SCENA III.

CHREMES. PYTHIAS.

CH. PROFECTO quanto magis magisque cogito,
Nimirum dabit hæc Thais mihi magnum malum:
Ita me video ab ea astute labefactarier.
Jam tum, cum primum jussit me ad se arcessier;
Roget quis, Quid tibi cum illa? ne noram quidem;
Ubi veni, causam, ut ibi manerem, reperit.
Ait, rem divinam fecisse, et rem seriam
Velle agere mecum. Jam tum erat suspicio,
Dolo malo hæc fieri omnia: ipsa accumbere

CH. *Equidem, quo sæpius de hac Thaide cogito, eo magis mihi timeo ab ea, et mirum ni mihi damnum ingens faciat: adeo mihi video animum ab ea versute tentari et concuti. Jam tum, cum primum jussit me ad se vocari, (quærat aliquis: Quid negotii habes cum illa? Nihil quidem: nec enim ejus notitiam ullam habebam,) dixit mihi se Diis sacra fecisse, velle se mihi rem magni momenti communicare et mecum tractare: eam occasionem, ut ibi manerem, invenit. Jam tum suspicabar hanc dolo malo hæc omnia agere. Cœpit mecum sedere, familiariter agere quasi ex veteri usu*

3 Solicitat hanc lect. Guy. Substituit *tractarier*. Scilicet quia in Pal. legitur, *tactarier*. Quod dicit Guyetus, *τὸ labefactarier* hic nullum locum habere, gratis quidem dicit. *West*. Quinque modis ordo horum verborum in codicibus variatur: qui omnes metro satisfaciunt, si ad digitos exigas. Sed, qui auri plus placet, hic est, qui et codicum est plurium: *Ita me ab ea astute video labefactarier*. Bent. Quod dat Bent. dat Br. *Ita me astute ab ea video* Both. qui monet se sequi Hel. dum sic versum ordinat.—4 Nostri omnes *arcessier domum*, nec glossematis speciem habet *domum*. Eleganter abest *arcessi*. Both. qui scribit *jusserat me ad se domum*. *Jam hem cum* et *ad sese arcersirier Domum rog. q.* Br. *Sese* et Guelf. 3.—5 *Si roget* R. *Lind*. Omnes nostri, uno demto, *cum ea*. Anapæstus est, absque synalœpha. *Bent*. Sic habent Br. et Perl. qui notat *illa* esse in Guelf. 2.—7 Quidam Mss. et impressi, *fecisse se*. Alii: *fecisse sese*. West. *Fecisse se* R. *Lind*. Sic Br. —8 Erige hoc per accentus: *Jám erat túm suspicio*. Bent. Sequitur Perl.—

### NOTÆ

1 *Chremes*] Chremes adolescens rusticus, frater Pamphilæ, sibi a Thaide metuit, ne se ad eam amandam allicere conetur; deinde ne villam, quam Sunii habet, subducere tentet; aut ne velit intendere se ejus esse sororem quam olim parvulam amiserat; et cuncta, ut suspicax est, maligne interpretatur.

7 *Ait, rem divinam fecisse*] Sacrificasse. Veteres nihil aggrediebantur serium, nisi prius Diis sacra fecissent.

9 *Dolo malo*] Dolus malus est, cum aliud agitur, aliud simulatur: bonus, adversus hostem et latronem.

*Accumbere Mecum*] Solebant Veteres in cœnaculis lectulos ad recum-

Mecum, mihi sese dare, sermonem quærere.
Ubi friget, huc evasit; quam pridem pater
Mihi et mater mortui essent: dico, jam diu.
Rus Sunii ecquod haberem, et quam longe a mari?
Credo ei placere hoc: sperat se a me avellere.
Postremo, ecqua inde parva perisset soror?
Ecquis cum ea una? quid habuisset, cum perit?
Ecquis eam posset noscere? Hæc cur quæritet?
Nisi si illa forte, quæ olim periit parvula
Soror, hanc se intendit esse, ut est audacia.
Verum ea si vivit, annos nata 'st sedecim,

*et consuetudine, loquendi materiam captare. Ubi sermo defecit, huc illa devenit, ut interrogaret quamdudum pater et mater e vita decessissent: respondeo jam diu eos decessisse. Ecquod Sunii prædium mihi sit, et quam longe distans a mari. Suspicor rus illud delectabile et amœnum ei videri: spem habet, id a me in se translaturam. Postremo rogat, ecquam postea parvulam sororem perdidissem; num aliquis simul cum ea periisset; quænam habebat secum, quando amissa est; ecquis eam posset internoscere. Hæc cur sciscitetur tanto studio, ignoro: nisi fortasse intendere in jure velit sese esse sororem illam meam quæ olim parvula periit, ut est audacia meretricum. Atqui, si adhuc in vivis est soror, sexdecim annorum est, non amplius: Thais ætate*

9 *Accumbebat* Ms. Lips. *West.*—10 *Mihique* Br.—12 *Diu rursum* Guelf. 3.—13 Ms. Lips. *habeam.* Idem et in aliis Libris est. *West. Ecquod habeam*] Libri antiqui fere omnes, *et quod haberem:* quod magis consequens et præcedentibus et sequentibus verbis est. *Fa.* Atqui illud *haberem* a Correctoribus est: nostri universi *habeam;* et recte. Porro *Sunio,* non *Sunii;* non enim oppidum hic sed regionem notat. *Bent. Ecquod* Br. sed secundum lectionem edit. *ecquid* interrogat Thais. *Bruns.* Bothius omnino sequitur Bent. *Habeam* Br. Perl. *Ecquid* Z.—14 *Se posse a me* M. *West. Sperat se postea a me* Vet. Cod. *Lind. Se posse* Guelf. 1. 3. Pungit Br. post 'placere,' non post 'hoc.'—15 M. et ET. *hæc qua in die,* corrupte, ut videtur. *West. Periisset* Br. Z. Bent. Both. Perl.—16 Lege, ut cetera, *ecquid habuisset.* Bent. Sequuntur Bip. Both. Perl. qui dat *periit:* de qua mutatione et talibus fere silemus. *Quod habuisset comperit* J.—17 Non interrogat Br. ad finem: et ad vocem 'quæritet' glossa in eo cod. habet 'nescio.' 'Vi hujus glossæ,' ait Bruns, 'signum interrog. in Ms. deest.'—18 *Nisi illa* G. et EM. *West. Nisi illa forte.* Bem. *Nisi si illa forte.* Fa. Sic et nostri fere omnes. *Bent. Nisi sit* Z. quod esse in edit. notat Bruns. *Nisi illa si* ed. Delph.—19 Eug. hunc versum sic citat: *Eam sese intendit esse, &c.* Egregie: et dele *Soror,* quod putide hic repetitur. *Bent. Eam sese* Eug. legit et recepit Bent. quem sequimur, rejecto vulg. *Soror.* Bip. Sequuntur et Both. et Perl. qui notat *Eam*

## NOTÆ

bendum et meridiandum accommodatos habere, in quibus confabularentur.

13 *Sunii*] Sunium Promontorium est Atticæ. Hodie nominatur, *Capo delle colonne.*

16 *Quid habuisset, cum perit*] Quæ insignia gestabat puella Pamphila, quibus tandem agnita est.

Non major. Thais, quam ego sum, majuscula 'st.
Misit porro orare, ut venirem, serio.
Aut dicat quod volt; aut molesta ne siet:
Non hercle veniam tertio. Heus, heus. PY. Ecquis hic?
CH. Ego sum Chremes. PY. O capitulum lepidissimum!
CH. Dico ego mihi insidias fieri. PY. Thais maxumo
Te orabat opere, ut cras redires. CH. Rus eo.
PY. Fac amabo. CH. Non possum, inquam. PY. At tu apud nos hic mane,
Dum redeat ipsa. CH. Nihil minus. PY. Cur, mi Chremes?

*paulo major me est. Misit autem illa me rogatum serio, ut ad se venirem. Aut dicat illa, quid velit, aut mihi importuna non sit; non profecto eam adibo tertio. Heus, heus.* PY. *Hic quis est?* CH. *Ego sum Chremes.* PY. *O lepidum hominem!* CH. *Aio mihi his blandis verbis insidias fieri.* PY. *Thais te valde rogabat, ut cras huc redires.* CH. *Ad villam eodem die iturus sum.* PY. *Cras redeas, quæso.* CH. *Non possum, inquam.* PY. *At in hac nostra domo tantisper expecta, dum illa redeat.* CH. *Minime id faciam.* PY. *Cur, mi Chremes?* CH. *Quid me attrec-*

*se* Bent. ex Pr. sumsisse.—21 *Ego quam sum.* O. l. s. *quam ego sum:* et sustentatur versus, non facta collisione in *quam ego.* Fa. Ita nostri quoque universi; et Pr. p. 609. 'Id est, parvo major quam ego.' *Bent. Ego quam sum* Fa. et Bent. ex codd. *Bip.* Fa. tamen certe vindicat *quam ego sum,* et id in textum recipit Bent.—22 Ita distinguo. Do. dubitat, an hic sensus sit, an ille, *Misit porro orare, ut serio venirem.* Sed quid est *serio venire?* West. Non distinguit Br. ante 'serio.'—23 *Quid velit* EP. *Ne molesta* M. ET. *West.* Quatuor nostri cum edd. vett. *quid volt.* Recte. *Bent. Quid* placet. *Perl.* qui id dat cum Br. Both. et R. D.—24 *Heus...Chremes.* Sic cum Do. legendum et distinguendum monet Guy. At Donatum hæc omnia uni Chremeti tribuere, recte observat Faërnus. Tr. *Et quis hic est?* Quatuor Leidd. [et Br.] *Ecquis hic est?* Unus, *Ecquis hic?* EP. *Quis est hic?* Ut dicam, quod sentio; poterat adolescens commode dicere, *Ego sum Chremes,* licet non interrogatus, *Ecquis hic?* Sed et commode Chremes clamat de via: *Ecquis hic?* Quæ verba si Pythiæ tribuas, vix audiri potuit in ipsis ædibus loquens. Sed nec aperturi ostium loquebantur fere, nisi jam aperto ostio. Demum, nisi parturientium, non audita in ædibus loquentis vox. *West. Heus heus.* PY. *Hic quid est?* CH. *E. s. C.*] Apparet Donatum omnia hæc uni Chremetis personæ attribuere: præterea o. l. s. recentes habent, *Quis hic est?* vetusti vero et Donatus, *Ecquis hic est?* in Bem. tamen adjectum fuit alia manu verbum, *est:* quo nos propter versum detracto eam lectionem tenemus. *Faërnus.* Recte hæc omnia. *Bent. Ecquid hic est* R. *Lind. Ecquis hic* Fa. ac Bent. Chremetis esse mire existimant. *Perl. Hic quis est* ed. Delph.—26 Interrogant post 'fieri' Bent. Bip. Both.—28 *At apud nos hic mane.* O. l. s. post 'At' habent pronomen *tu.* Versus autem stat, si, ex *apud, d* elidas. *Fa.* Sic nostri omnes. *Bent.*—29 *Cur* abest

NOTÆ

21 *Majuscula 'st*] Ratiocinatur Chremes non posse Thaidem esse suam sororem Pamphilam ex ætate; Thais enim ipso major erat.

CH. Malam rem! hinc abis? PY. Si istuc ita certum est tibi,
Amabo, ut illuc transeas, ubi illa est. CH. Eo.
PY. Abi, Dorias, cito hunc deduce ad Militem.

*tas? Abi hinc in malam rem.* PY. *Si ita stat sententia, rogo ut illuc transeas ubi illa est.* CH. *Fiat. Eo.* PY. *Abi, Dorias, cito; hunc ad Thrasonis domum deducito.*

a Guelf. 2. *Chreme* Both.—30 Bem. et omnes fere libri recentes, *hinc abis:* ita et Donatus, nisi quod non habet vocem *hinc.* Fa. *Malam in rem hinc abis?*] Ita vulgo editur. Ms. Lips. et G. [et Br.] *Malam in rem hinc ibis.* Ita et Leidd. quatuor. De Donati lectione non convenit inter Guy. et Fa. Ille scribere se ait cum Donato: *Malam rem hinc ibis?* Hic Donato tribuit: *Malam rem abis?* Non una igitur Donati lectio. EV. 1. et in contextu, et in Notis Donati exhibet: *Malam in rem hinc abi!* In aliis edd. *Malam rem abis hinc?* Utrumque ἐμφατικώτερον, maxime si posterius distinguas, *Malam rem! abis hinc?* Quomodo non dubitavi edere. *West.* *Malam in rem hinc abis* ET. *Malam in rem hinc abi* EM. *Id. in Add.* *Malam rem hinc abis* dedit Fa. dum codici Bem. in servitutem se addicit. Nostri plerique omnes *ibis;* nec aliter versus sustentatur. *Bent.* West. male dispungit, *Malam rem! hinc abis?* Bip. Nostri omnes *Malam in rem hinc,* et minus eleganter, et male eliso utroque nomine. *Both.* qui dat cum Bent. et Z. *Malam rem hinc ibis?* Sic legunt R. D. *Malam in rem hinc abi* Bip. *Malam in rem hinc ibis* Perl. qui *abis* legere Guelf. 1. testatur.—31 *Ubi illa est.* Malim hæc magis distinguere a superioribus, et legere: *Ibi illa est.* West.—32 *Deduc* EP. ET. EV. 1. *Id.* *Deduc* nostri omnes cum edd. vett. ut alibi *abduc.* Bent. *Deduc* R. *Lind.* Al. *abduc.* Perl. quem ita notantem male intellexisse Bentleium videtur. *Deduc* dant Br. Bent. Both. Perl.

## ACTUS III. SCENA IV.

### ANTIPHO.

HERI aliquot adolescentuli coimus in Piræeo,

*Hesterno die aliquot adolescentuli in Piræeo convenimus, in hunc hodiernum*

1 Guy. et Bœcl. contendunt legendum esse, *Piræo.* Sed et Malaspina ad Cic. Att. VII. 3. ita legit. Itaque est in plerisque veteribus impressis, præterquam ET. Variant Mss. Ego vero standum censeo J. Fr. Gronovio, Observ. I. 3. evincenti, omnes Græcos ita locutos, ut Πειραιέα vel Πειραιᾶ vocarint oppidum ac portum Athenarum; nunquam Πειραιὸν oppidum, nunquam Πειραιέα hominem ex portu. Idem gravis Scriptor nec in metri leges peccari, si *Piræeo* legatur, ostendit. Sed et ita exhibent in Cicerone loc. cit. J. G. Grævius, et Jac. Gronovius. Consentit editio Ascensiana, anni 1511. nisi quod bis *Pireæum* legit, vitio, ut videtur, operarum. Ceterum præstat legere, *Piræeo,* quam cum Cicerone, *Piræeum.* Fortasse distinguen-

In hunc diem ut de symbolis essemus. Chæream ei rei
Præfecimus; dati annuli; locus, tempus constitutum est.
Præteriit tempus; quo in loco dictum est, parati nihil est.
Homo ipse nusquam est; neque scio quid dicam, aut quid conjectem.
Nunc mihi hoc negotî ceteri dedere, ut illum quæram;
Idque adeo visam, si domi est. Quisnam hic a Thaide exit?

*diem ut cœnaremus de stipibus collatis ab unoquoque convivarum: Chæream huic officio præposuimus: annuli dati pro arrha: locus, tempus definitum est: transiit tempus: nihil præparatum reperitur. Chærea ipse nusquam apparet. Nescio quid debeam dicere, aut cogitare. Nunc mihi a ceteris sodalibus hoc mandatum est, ut illum quæram: ideoque visum ibo, si domi est. Quisnam ex ædibus Thaidis egre-*

dum c. *in Piræeo In hunc diem, ut.* West. Tres ex nostris meliores *coiimus.* Omnes autem *Piræo,* non ut nunc legitur apud Cic. ad Att. VII. 3. *Piræum.* Recte: non enim ex urbe in Piræum, sed in Piræo ubi custodes erant publice. *Bent. Piræo*] Alii scriptores hunc portum semper dicunt Piræeum. *R. D.* Cic. ad Att. errorem grammaticum a se admissum excusaturus, provocat ad hunc versum, legendo *in Piræeum.* Sed is et in defensione memoria lapsus videtur hodie omnibus. Omnes enim Mss. habent casum sextum, et sine *e* superaddito *Piræo,* et metro adversum quadrisyllabum. *Bip. Coiimus* Br. Bent. Perl. Both. et *Piræo.* Hoc dant et Z. et Bip. *Pireo* Guelf. 1. 2.—2 *Ut* delet Perl. et notat id legi in Guelf. 2. 3.—4 *Est* post 'dictum' abest a Br.—6 *Illum ut.* O. l. s. numero meliore sic habent, *ut illum.* Fa. Sic nostri omnes et Edd. vett. *Bent.*—7 *Ibo ad eum. Visam si domi est* G. ET. EM. *West. Idque adeo visam, si domist* dedit Faërnus; sed nihil ad locum annotavit. Nostri omnes cum Edd. vett. *Ibo ad eum;* quod in contextum recepit vir eruditus, *Idque adeo* ejecto. Temere factum; et nolim imitari. Codex enim Bembinus, ipso Bembo teste, *Idque adeo.* Equidem, si *Ibo ad eum* asciscerem, post *Ibo* subdistinguerem, hoc modo: *Ibo, ad eum visam si domi est.* Certe, si *Ibo ad eum,* et mox, *visam si domi est* dicas; bis idem dixeris. *Idque adeo visam,* perinde ac *Itaque adeo,* satis se vetustate sua et elegantia commendat. Heaut. I. 1. 122. 'Ibo adeo hinc intro: set quid crepuerunt fores?' Ubi illud 'set' in memoriam mihi redigit, alterum quoque hujus versus colon mendose ferri: *Idque adeo visam si domist: quisnam hinc ab Thaide exit?* Omnes nostri cum vett. Edd. *set quisnam:* syllaba supervacua. Faërnus *set* ejecit: ego cum codice in Bibliotheca publica *hinc* ejicio: *Set* enim huic loco aptissimum. *Bent.* qui dat cum Both. et Perl. *Idque adeo visam, si domist. Set quisnam a Th. ex.* Dat *Ibo ad eum, visam, si domi est: quisnam a Th. exit* Bip. *Quisnam hinc Th. exit* exhibet Z. Notat Perl. legere Guelf. 2. 3. *Ibo ad eum* pro *Idque adeo,* et Guelf. 3. dare *hinc* post 'Quisnam.' Dat Br. *Ibo ad eum, visam si domi est. Sed quisnam hinc a Th. ex.* Testatur

## NOTÆ

3 *Dati annuli*] Nobiliores annulos aureos in sinistræ manus digito penultimo gestabant: eos in pignora comissationis dabant: ut adesse ad diem constitutum convivii, quod communi sumtu celebrabant, cogerentur.

Is est, annon est? ipsus est. Quid hoc hominis! qui hic ornatu' est?
Quid illud mali est? nequeo satis mirari, neque conjicere.
Nisi quicquid est, procul hinc lubet prius, quid sit, sciscitari.

*ditur? Isne ipse est, an alius? Is ipse est. Quænam hæc species est hominis? Quis hic habitus? Quid illi mali potest accidisse? Nequeo satis mirari, neque conjicere, quid hoc rei sit: sed quicquid est, longe hinc a publica via illud clam volo cognoscere.*

Lind. legere R. *Ibo ad eum, visam,* et *Sed quisnam.*—8 Aliquot ex nostris *quid hoc ornatist?* Recte. *Bent.* Vulg. non æque aptum. *Bip.* qui Bent. sequitur cum Both. et Perl. qui monet dare Guelf. 3. *hic orn.* *Quid hoc hominis est? qui hic ornatus* Br.—9 *Quid illi* Guelf. 3.—10 *Libet* G. EM. *West.* Sic Br. et ed. Delph.

NOTÆ

8 *Quid hoc hominis*] Hæc sunt verba habitum et formam Eunuchi mirantis in Chærea.

10 *Procul hinc*] A publica via, semotis arbitris.

## ACTUS III. SCENA V.

CHÆREA. ANTIPHO.

CH. NUMQUIS hic est? nemo est: numquis hinc me sequitur? nemo homo 'st.
Jamne erumpere hoc licet mihi gaudium? pro Jupiter!
Nunc est profecto, interfici cum perpeti me possum,

CH. *Quis hic est? Nemo est. Num ex domo Thaidis aliquis exiit, ad me sequendum? Nemo quisquam est. Jamne retentum in animo gaudium quod sentio mihi proferre licet? O Jupiter! nunc tempus est, cum mihi mortem inferri permit-*

1 *Numquis hic? Nescio. Num me quis hinc? Nemo h. est* Both.—2 Repono, *Jamne rumpere hoc mihi licet? Pro supreme Jupiter!* 'Hoc' secretum, quod premo. Ceterum Nonius v. Rumpere, sic locum hunc legit, *Jamne rumpere hoc mihi licet gaudium?* Ita tam editus, quam scriptus manu veterrima. Porro *mihi licet* etiam Bem. teste Bembo, et CCC. et ex Meadianis alter. Præstat certe, ut 'mihi' sit in Arsi. Cum autem inter lineas super 'hoc' scripsisset aliquis *gaudium;* id postea in textum receperunt, et deinde ejecerunt *supreme.* Bent. Hæc Bent. vexavit. Veremur ut verum docuerit Nonius, aut potius ipse *erumpere* legerit. *Gaudium rumpere* foret contra sensum. *Bip.* Bent. omitt. *gaudium:* quod esse ait ex vs. 4. repetitum. Sed nescio cur tantopere ille habeat repetitiones suspectas. *Perl.* qui legit *rumpere.* *Mihi licet* Bip. *Jamne rumpere hocne mihi licet? Proh Jupiter* Both.—3 M. *Nunc est tempus profecto.* Ita et editi quidam. Alii, *Nunc tempus pro-*

Ne hoc gaudium contaminet vita ægritudine aliqua.
Sed neminemne curiosum intervenire nunc mihi,
Qui me sequatur; quoquo eam, rogitando obtundat, enecet;
Quid gestiam, aut quid lætus sim; quo pergam, unde emergam; ubi siem
Vestitum hunc nactus; quid mihi quæram; sanus sim, anne insaniam?
AN. Adibo, atque ab eo gratiam hanc, quam video velle, inibo.
Chærea, quid est, quod sic gestis? quid sibi hic vestitus quærit?

*tere possim, ne tantum gaudium vita longior corrumpat dolore aliquo: sed vereor ne obvius mihi fiat curiosus aliquis, qui quæsitis obtundat mihi aures, cur gestiam, quid lætus sim, quo vadam, unde egrediar, unde mihi vestem hanc comparaverim, quid mihi quæram, sanusne mente sim, an insaniam?* AN. *Ad eum accedam et hanc gratiam ejus (ut desiderat) demerebor. Quamobrem sic exultas? Quidve*

*fecto est.* Editio Veneta in Donati Notis legit *possim*, quod haud scio, an sit elegantius. *West.* Dac. et alii interserunt *tempus* post 'profecto.' Sed haud dubie est glossema. *Zeun.* *Nunc tempu' profecto est, cum perpeti me possum interfici* ed. Delph.—4 M. *vitam:* quomodo et impressi quidam veteres. *West.* —5 Ita plusculæ edd. In aliis est, *Sed neminem curiosum int. nunc mihi video.* Quatuor Leidd. cum Tr. et Ms. Lips. *Neminem hic curiosum int. nunc mihi.* Quæ varietas facit lect. dubiam. Si *neminemne* retineas, videtur τὸ *Sed* abesse debere; eritque sententia magis abrupta, qualis convenit in alacrem et gestientem Chæream. Sin retineas *Sed*, multum decedet admirationi. *Id.* *Sed neminem curiosum* G. ET. EM. *Id. in Add.* *Sed neminemne curiosum*] Testatum relinquimus ita esse in Bem. ne quis unquam revocet in dubium. *Fa.* Sic et G. Fabricii codex, et ex nostris vetustissimus: ceteri male, *Neminem hic cur.* Bent. *Mihi*] GM. *video.* Nisi forte glossa confunditur et textus. *Cur. hic* Guelf. 1. *Perl.* *Neminem hic cur.* Br.—6 Ita ediderunt Junt. Aldus, St. Fa. Heinsius, alii. Guyetus veram lect. et genuinam esse ait, quam etiam præfert Ms. Lips. [et Br.] *Qui me sequatur, quique jam rogitando obtundat.* Atque ita nunc vulgo editur. Cum autem continuo præcesserit 'nunc,' τὸ *jam* vix locum tuebitur. Si conjecturæ locus est, crediderim eas literas, unde effecerunt illa, *quique jam*, et *quoquo eam*, parum perspicue lectas esse. Unde mallem, modo liceret per Codd. *Qui me sequatur, quique me rogitando obtundat.* Sic sensus planus, Latinitas salva, metrum etiam servatum. Itaque exhibet Leid. unus, et Tr. uterque tamen omisso altero *me.* West. *Qui me sequatur quoquo eam; rogitando obtundat, enicet*] Illud *quoquo eam* ex Bem. codice est, Bembo teste; et ex Eng. Nostri *quique jam;* sed veterrimus, paulo propius *quoque eam.* Hoc scilicet voluit, Rogitandoque quo eam: sed minus recte. *Bent.* qui dat *Qui me sequatur quoquo eam; rogitando:* et sic Bip. et Perl. nisi quod leviter pungunt post 'sequatur.' Leviter pungit Both. et post 'sequatur' et post 'eam.' Pro *quoque eam* habet Guelf. 1. *quique*, et 2. *quique jam.* *Enicet* Bent. Both. Perl.—7 *Aut unde* Guelf. 2.—10 *Quidve*] Disjunc-

NOTÆ

8 *Quid mihi quæram*] Superabundat illud 'mihi,' phrasi Attica.

**Quid est, quod lætus sis? quid tibi vis? satin' sanus? quid me aspectas?**
**Quid taces? CH. O festus dies hominis! amice, salve.**
**Nemo 'st hominum, quem ego nunc magis cuperem videre quam te.**

*hic habitus denotat? Quid est quod tantam lætitiam exprimis? Quid tibi vis? Satisne sapis? Quid me intueris? Quid siles?* CH. *O lætus et faustus mihi dies! amice, salvus sis. Nemo est omnium, quem ego nunc magis cuperem videre quam*

tionem aliqui libri nullam habent; aliqui vero hoc modo, *aut quid sibi:* in nullo est, *quidve:* ut in impressis. *Fa.* Etiam nostri plerique disjunctione *ve* vel *aut* carent; neque aliter stat versus. *Bent. Aut quid sibi* Vet. Cod. *Lind.* Ita Br. et Guelf. 3. *Sic* delet Both. Dat Perl. *quid est? quod sic gestis?*—11 *Lætus es* lege. *Bent.* Vulgo *l. sis.* Sed nostrum [sc. *l. es*] rectius. *Bip.* quæ 'aspectas' trudit cum ed. Delph. in versum 12. Sic dat Bothius: *Quid lætus es? quid vis tibi, &c. Sanus es* Guelf. 2. 3.—12 Guy. Eugraphium secutus, expungit τὸ *hominis.* Neque ferenda videtur constructio verborum, *festus dies hominis.* Conjiciebam, dixisse fortassis Chæream: *O festus dies! homo mi! amice salve!* vel, *O festus dies! o mi amice salve!* Nisi forte per hypallagen dixit, *festus dies hominis,* pro, homo festi diei. Quales Græci vocantur καλήμεροι. Turnebus Advers. III. 11. *festus dies hominis* dictum putat mira quadam et nova dicendi ratione, pro fausto homine, auspicato et optato; translatione ducta a diebus festis. Ex Ampl. Viri Corn. van Bynkershoëk doctissimis literis duplicem conjecturam didici; scilicet, *O festus dies homini.* Et, *O festus dies ominis.* Quarum utraque se et minima mutatione, et optimo sensu approbat. *West.* Quid cum hoc versu faciemus? ex fine constat, Tetrametrum esse Catalecticum: sed initio claudicat illud *taces.* Donatus: 'Quid me aspectas? quid taces? His duabus interrogatiunculis descripsit vultum dicturi.' Quicumque hoc annotavit, profecto non legebat *taces.* Quomodo enim *Quid taces* describit vultum locuturi? Sed et aliud hic majus est, *Festus dies hominis!* quam magno emerim hodie, ut sensum aliquem hinc aliquis extundat! Donatus: 'Festus dies hominis, pro, Homo festi diei.' Quanto melius fuerat tacuisse, quam hoc dixisse! Bene igitur Eugraphius, 'Quid est,' inquit, 'Festus dies hominis?' Ignorantiam hic suam candide profitetur. Vide an ego veterrimam et teterrimam labem feliciter hinc sustulerim: *Quid dices! o festus dies! o meus amicus! salve. Festus dies* est blandientis dictum; et in his formulis nominativo utebantur, æque ac vocativo. *O meus* degeneravit in *ominis* sive *hominis.* Ceterum vir eruditus memorabile hic facinus fecit, verba, ut versui consuleret, sic in ipso textu trajiciens: *Quid est quod lætus sis? quid tibi vis? quid me aspectas? quid taces? Satin' sanus? O festus dies hominis: amice salve:* nescius interea, se ordine sic immutato sententiam totam corrumpere. *Bent.* Ex vulg. editione nullus idoneus sensus elicitur. Bent. conjicit *O festus dies! O meus amicus.* 'Festus dies' blandientis dictum esse planum est. Gesner. in Thes. Lat. v. Festus, et cl. Oudendorp. putabant *O festus dies! O meus amicus,* sc. dies. Poëtæ diem meum diem faustum vocant. *R. D.* Vix ferendum est *festus dies hominis,* nisi forte est pro, homo festi diei. *Perl.* Bent. frigide *quid dices?* rescribit. *O festus dies hominis:* sic appellat amicum, qui ipsi hilaritatem (qualem festus dies) afferat. Instar festi diei advenis mihi, hodie primum homini. Hominem se sensit felicem amore, et amore nihil est humanius. Nihil igitur sensisse nobis videntur Critici, qui parum venuste hæc tentant. *Bip.* quæ 'salve' collocat cum ed. Delph. in vs. sequenti. *Taces quid?* dat Both. qui, 'Neque *hominis* friget,' ait, 'sed recte additur.'—13 *Hominum* ex Mss. quibusdam edidit Faërnus.

An. Narra istuc quæso quid siet. Ch. Immo ego te obsecro hercle ut audias.
Nostin' hanc, quam amat frater? An. Novi, nempe, opinor Thaidem.
Ch. Istam ipsam. An. Sic commemineram. Ch. Quædam hodie est ei dono data
Virgo. Quid ego ejus tibi nunc faciem prædicem, aut laudem, Antipho,
Cum ipsum me noris, quam elegans formarum spectator siem?
In hac commotus sum. An. Ain' tu? Ch. Primam dices, scio, si videris.

*te.* An. *Recense, amabo, quid istud sit, quod tam feliciter accidit.* Ch. *Immo ego te oro per Herculem, ut audire libeat tibi. Notane tibi est illa, cujus frater amator est?* An. *Nota est; nempe mihi videtur, illam dicis Thaidem.* Ch. *Istam ipsam.* An. *Sic in memoria habebam.* Ch. *Quædam puella hodie ei dono missa est. Quid opus est, ut ejus tibi pulchritudinem verbis aut laudibus exprimam, Antipho! cum scias probe, quam scitus sim formarum explorator et æstimator: ejus amore captus fui.* An. *Itane?* Ch. *Si eam videris, venustarum principem esse fateberis, certo scio. Quid plura dicam? ejus forma*

Ms. Lips. aliique, *omnium*. Editio Junt. Aldina, St. aliæ omiserunt. *West. Nemo est quem.* Post vocem 'est' aliqui l. s. et Do. habent, *omnium;* sed multo plures, *hominum:* quod et versui magis servit, et Terentianum est. Collocatio vero verborum in omnibus est, *nunc magis*. Sane in Bem. et compluribus aliis scriptis, hic versus et duo præcedentes ita ordinantur: *Quid est quod lætus sis? quid tibi vis? satin' sanus? quid me aspectas? Quid taces? o festus dies hominis. amice salve. Nemo est hominum quem ego nunc magis cuperem videre quam te.* Fa. Præter Donatum septem ex nostris Codices *Nemost omnium;* unde sic versum constituo: *Nemo omniumst, quem ego nunc magis videre cuperem quam te.* Nam quod vir doctus hic malit *hominum*, quia infra habemus iv. 6. 19. 'Egon formidulosus? nemost hominum qui vivat, minus:' quantum interesset, parum animadvertit. *Bent. Nemo'st omnium* R. *Lind. Nemo omnium est, quem ego nunc magis videre quam te cupiam* Both. *Nemo est omnium* Br. qui in vs. 11. dedit *sanus es. Nemo est omnium, quem ego magi' nunc cuperem quam te* ed. Delph. an. 1731. *Videre cuperem* Perl.—14 *Ut aud. istuc* M. *West.* Vett. Edd. et codex ex nostris unus, *quid sit.* Recte. *Bent.* Sequitur Both.—15 *Ut opinor* M. *West. Nostin hanc*] Lege *Nostine hanc. Nostin* secundam corripit. *Bent. Novi nempe*] Alii et ipse Do. male intercidunt, *Novi; nempe.* Bip. *Novi; nempe* Bent. Both. *Novi: nempe* Perl. *Nostine* Both. *Nostin* Br. in quo superscript. *ut* ante 'opinor,' forte a pr. manu, censente Bruns. Dat et Br. plenum punctum post 'Novi.' *Ut opinor* Guelf. 2. 3.—16 Codices omnes nostri et Edd. Vett. melioribus numeris: *Hodie quædam.* Sensit hoc et vir eruditus. *Bent.* Sic Br. Both. Perl.—17 Msti nostri, præter unum omnes, *Quid ejus.* Lego, *Ejus quid ego.* Bent. *Quid ego tibi ejus* Both. *Quid ejus nunc tibi* Br. omisso *ego.*—18 Nostri omnes cum Edd. Vett. *Cum me ipsum noris.* Scripsit Auctor, *Cum me ipse noris.* Bent. *Cum me ipsum noris* Br. Perl. *Cum ipsus me noris* Both.—19 Alii, *In hanc.* Solent autem verba amorem significantia ablativo fere jungi cum præ-

Quid multa verba? amare cœpi. Forte fortunâ domi
Erat quidam Eunuchus, quem mercatus fuerat frater Thaidi:
Neque is deductus etiamdum ad eam. Summonuit me Parmeno
Ibi servus, quod ego arripui. AN. Quid id est? CH. Tacitus citius audies.
Ut vestem cum eo mutem, et pro illo jubeam me illuc deducier.
AN. Pro Eunuchon'? CH. Sic est. AN. Quid ex eâ re tandem ut caperes commodi?
CH. Rogas? viderem, audirem, essem una, quacum cupiebam, Antipho.
Num parva causa, aut parva ratio 'st? traditus sum mulieri.

*inspecta, statim amore inflammatus sum. Forte in ædibus nostris erat quidam Eunuchus quem frater emerat Thaidi, necdum ad eam tunc deductus erat. Parmeno ibi servus mihi consilium dedit quod ego avide cepi.* AN. *Quid id est?* CH. *Si silentium præbueris, citius percipies: suasit ut habitum cum eo mutem, et pro illo me tradi jubeam Thaidi.* AN. *Pro Eunuchone?* CH. *Pro Eunucho.* AN. *Ecquænam tandem fuit utilitas, quam ex hoc facto perciperes?* CH. *Quærisne? Ea fuit, Antipho, ut virginem spectarem, audirem, conversarer cum ea, cum qua cupiebam. An levis causa aut ratio hæc tibi videtur? Datus sum Thaidi. Illa, ut*

positione. *West.* Poëtæ Latini, cum de amore loquuntur, ablativo potius utuntur quam accusat. *R. D.* *Scio* non habet Guelf. 2. Additum supra *sum* post 'commotus' in Br.—21 Ex nostris plures, atque ii meliores, *frater fuerat.* Magis ex more Terentii, quem adolescentes notabunt. *Bent.* Sic dant Br. Both. Perl. *Quidam erat* Bip. *Quidem* Both. putamus, per errorem typoth.—22 *Etiam tum* M. *West.* *Etiamdum* ex Bem. dedit Fa. Non accedo. *Bent.* Nec accedunt Br. Bip. Perl. Both. Hic dat *tum etiam. Ad eam erat* Guelf. 1.—23 *Tacitus* varie legitur in Mss. et impressis. Quidam, *Tace tu.* Alii, *Tacitus sis.* Rursus alii, *Tace sis.* Malim, *Tacedum.* West. *Tacitus sis, citus* Vet. Cod. *Lind.* West. mavult *Tacedum:* sed nostrum [*Tacitus*] melius videtur. *Bip.* *Tace sis* ed. Delph.—24 *Me ducier*] Omnes præter Bem. libri scripti, et Donatus, *me illoc deducier:* quod et versui quadrat. *Fa.* Immo versui non quadrat: etsi, ut ad digitos sic satis quadraret, suspicio est illud *cum eo* a Faërno interpolatum. Omnes enim nostri et vett. Edd. *cum illo.* Recte: et lege *ducier.* Bent. *Cum illo* R. *Lind.* *Illoc*] G. F. ex Pal. *illo.* Perl. *Cum illo* Br. Both. Bip. Perl. *Ut pro illo* Both. quod dicit legere edd. vett. et vulgato censet fortius. *Illoc ducier* Bent. Both. Perl. *Illoc ded.* Br. Z.—25 A vett. Edd. et novem ex codicibus nostris abest *ut:* ergo aliam sedem olim habuit, *Quid ut ex ea re tandem c. c.* Bent. *Ut* ferri potest. *Bip.* Lect. Bent. dant Both. Perl. *Quid tandem ex ea re ut* ed. Delph. *Capies,* omisso *ut,* Guelf. 2.—26 Lege *quicum.* Bent. Id dat Both. *Essemque* Guelf. 1.—27 Lege, ut recte olim Palmerius, *aut prava.* Bent. *Aut prava* verissime Bent. legit. *R. D.* *Aut prava* placeret, si re-

Illa illico ubi me accepit, læta vero ad se abducit domum:
Commendat virginem. AN. Cui? tibine? CH. Mihi. AN. Satis tuto tamen.
CH. Edicit, ne vir quisquam ad eam adeat: et mihi ne abscedam, imperat:
In interiore parte ut maneam solus cum sola: annuo,
Terram intuens modeste. AN. Miser! CH. Ego, inquit, ad cœnam hinc eo.
Abducit secum ancillas: paucæ, quæ circum illam essent, manent,
Noviciæ puellæ: continuo hæc adornant, ut lavet.
Adhortor, properent: dum apparatur, virgo in conclavi sedet,
Suspectans tabulam quandam pictam, ubi inerat pictura hæc: Jovem
Quo pacto Danaæ misisse aiunt quondam in gremium imbrem aureum.

*primum me accepit, libens vero et hilaris illa me introduxit domum, commendat custodiam virginis.* AN. *Cui? tibine?* CH. *Mihi.* AN. *Satis vero tutori fido scilicet.* CH. *Imperat ne vir quisquam accedat, et mihi ne ab ea discedam imperat, ut in interiore ædium parte remaneam solus cum sola. Nutu promitto modeste, defixis in terram oculis.* AN. *Miser, qui pro libidine explenda tam indigna tuleris.* CH. *Ego, inquit Thais, ad cœnam Militis hinc eo. Abducit secum ancillas quæ se comitentur: paucæ, quæ virgini adsint, domi restant, omnes recens emtæ, et ad servitium parum aptæ: confestim apparant balnea, ut virgo lavet. Dum adornantur necessaria ad lotionem, virgo in conclavi sedet suspiciens attente tabulam pictam, parieti appensam; cujus pictura repræsentabatur Jupiter, quo modo dicitur infudisse*

ferre liceat ad illud ' quid...ut.' *Bip.* Hoc dant Both. Perl.—28 *Deducit* M. *West.* *Accepit, vero, læta* Both.—29 *Satis tuto tamen.* Si per Codd. liceret, tribuerem hæc Chæreæ. Certe optime cohærent cum proxime sequentibus. *West.*—32 *Miser!* Qui Chæreæ hanc vocem tribuunt, multum gratiæ ei adimunt. *Id.*—34 *Hæ* Pall. 1. 2. *Lavent* Par. Mss. *Perl.* *Hæ* Br. *Noviciæ, puellæ* Z. Bip.—35 *Adh. ut* Br. GM.—36 Bœcl. eumque secuti plures, *ibi inerat.* Quomodo est in uno Leid. Ast τὸ *ubi* vincit numero Mss. et editorum probatissimorum, videturque omnino elegantius. *West.* Vett. Edd. et ex nostris libris octo, *ubi inerat.* Quod melius. *Bent.*—37 Non necesse

NOTÆ

34 *Hæc adornant, ut lavet*] 'Hæc,' pro, hæ, ἀρχαϊκῶς. Antiquis moris erat, ut singulis diebus lavarent: hinc tot balnea publica et privata.

35 *In conclavi*] Conclave est locus separatior in ædibus; sic dictus, quod intra eum multa cubicula clausa sint.

37 *Quo pacto Danaæ*] Hæc fabula de imbre aureo Danaës in hoc com-

Egomet quoque id spectare cœpi, et, quia consimilem luserat
Jam olim ille ludum, impendio magis animus gaudebat mihi;
Deum sese in hominem convertisse, atque in alienas tegulas
Venisse clanculum per impluvium, fucum factum mulieri.
At quem Deum? qui templa cœli summa sonitu concutit.

*auream pluviam in sinum Danaës. Egomet quoque id contemplatus sum. Et, quia consimili ludo se oblectaverat, multo magis animo gaudebam, videns Deum se in hominem transformasse, atque in tecta aliena furtim per impluvium descendisse, ut mulierem falleret. At quem Deum? Eum nempe, qui cœlum tonitru commovet et*

cum G. F. *ninxisse* tueri, vel cum Palmerio *nisisse* aut *ninsisse*. West. *Dannem iniisse* Hel. i. e. ni fallor, *Danaæ immisse*, vetuste. *Danaës* dedi ex B, C, cum vulgo pessime legatur *Danaë*, vel secundum Bentleium *Danaæ*, quod ferri potest. C etiam *se* præbet post *misisse*. Bothius. *Q. p. Danaæ* [nam, quod est in Z. *Danæ*, videtur esse error typoth.] *misisse*] Ita omnes scripti ac vulgati libb. nec aliter ab Augustino adducitur hic locus, VII. 2. De Civ. Dei. *Lind.* *Danæ* Br. Z. Dat Both. *Quo Danaës pacto in grem. quond. immisse imb. aiunt aur.*—39 Theod. Marcilius ad Catull. Epigr. LIX. in Nostro legit, *impendio magis magisque.* West.—40. 41 Ms. Lips. *et per alienas tegulas.* Guy. placebat, *et per ahenas tegulas.* Omnis vero vis est in τῷ *alienas.* Durior Guyeto videtur repetitio τοῦ *per*, si legas, *per tegulas*, *per impluvium.* Legit igitur, *in impluvium*, citatque Plautum. Ego vero Plautum Plauto oppono. *Idem.* *Per alienas tegulas* G. ET. EM. *Id. in Add.* *Venisse clanculum*] Nisi legas *clam*, metrum non constat. *Er.* Ex Bem. et Vi. lego, *atque in alias.* Fa. Scripsit, opinor, Auctor vel *Deum sese in aurum*, vel *in metallum*, vel, ut Flaccus, *in pretium.* Porro duo libri Faërni cum Donato, *atque in alienas tegulas:* Nostri vero *et per alienas tegulas.* Omnino melius. Locum totum sic constituo: *Deum sese in pretium convertisse, et per alienas tegulas Venisse clanculum: per pluviam fucum factum mulieri.* Bent. *Et in alienas* R. *Lind.* *In hominem*] Atqui Jupiter non se in hominem convertit, sed in aurum. Bent. igitur audaci conjectura legit: *in pretium.* Sed Oudendorp. ad Suet. Cæs. c. 1. vulgatam lect. sic defendit, ut hominem capiat pro, affectum humanum. Hoc sensu Jupiter humanum ingenium sibi induit. Sic 'pater' dicitur pro animo paterno, 'mater' pro materno. *R. D.* Bent. licentius, ut solet, hæc mutat. *Per al. teg.* minus aptum videtur, nisi pro tecto s. domo accipias. *Bip.* *Et per al.* Br. Both. qui dat *se* pro *sese.*—42 *Summo* EP. *West.* Non

## NOTÆ

posita est, ut monstraretur nihil esse, quod auro et pecunia expugnari non possit. Meminit ejusdem Ovidius lib. IV. Metamorphoseon, et Horatius Ode 16. libri tertii.

41 *Venisse clanculum per impluvium*] Impluvium fuit area sine tecto, quo impluere imber in domum posset.

*Fucum factum mulieri*] Fucus est genus herbæ tingendis lanis utile: unde pro artificioso et adulterino colore sumitur. Fucum facere, est artificiosa dissimulatione deludere et fallere.

42 *Qui templa cœli*] Versus sunt Ennii.

**Ego homuncio hoc non facerem? ego illud vero ita feci, ac lubens.**
**Dum hæc mecum reputo, arcessitur lavatum interea virgo:**
**It, lavit, redit: deinde eam in lectum illæ collocant.**
**Sto expectans, si quid mihi imperent. Venit una: Heus tu, inquit, Dore,**

*tremefacit. Si ille hæc fecit, quomodo ego homunculus non eadem facerem? Ego vero illum in hoc et libenter imitatus sum. Dum hæc ego apud me cogito, vocatur virgo ad balneum interim; it, lavit, redit: deinde illam ancillæ in lecto posuerunt. Sto expectans, si quod mihi dent negotium: venit una ex eis: Heus tu, inquit,*

muto. Tamen vide annon elegantius sic dedisset, *nutu concutit*. Bent. Bentleio magis placet *nutu*. Sed *sonitus* capiendum pro tonitru. *R. D.* —43 Pace eruditorum dixerim, *τὸ ita* mihi videri otiose *παρέλκειν*, neque habere, quo referatur. Neque aliter ediderunt Aldus et Heinsius. Mss. variant. *West.* Testatur P. Victorius ad Cic. Fam. iv. 7. Angelum Politianum ex Bem. legisse *homunicio*. Sed et ipse legit ibi ex cod. Mediceo *homuniculi*. Id. in Add. Illud *feci* ineptum est, ut et T. Faber vidit. Faber *ita faciam*: vir eruditus, *ita fecerim*: neuter tamen alia hic menda subodoratus est. *Illud ita fecerim*: Quo quæso pertinet *ita?* an, ut per tegulas deflueret Jovis exemplo? Nimirum, ubi primum *feci* in textum irrepsit, ita in versus subsidium addiderunt; quod tamen a Pet. abest. Sex ex nostris codices *ego vero illud*, non *ego illud vero*. Repono: *Ego homuncio hoc non fecerim? ego vero illud fecerim ac lubens*. Bent. Hic versus est verissima Bentleii emendatione legendus. *R. D.* Arg. vetus legit *ego vero id ita*; unde suspicamur *id ita* ortum esse ex *illut*: sic scribebant 'illud.' Vulneri mala imponit nova Bentleius. Nos illud *facerem* non tentamus: sed pro *feci ac* legimus *faxim*. Bip. quæ dat *ego vero illud faxim lubens*. Dat Bothius *hoc non faxim? ego illud vero item feci, ac lubens*. Ed. Delph. *ego vero illud feci*. Non mutat Perl. nisi quod dat *fecerim* pro *facerem*; monet Guelf. 1. 3. legere *facerem*, et 2. *istud*.—44 *Interea it* Guelf. 1. *Accersitur* Br. Bent.—45 *Deinde, &c.* ita edidi ob metrum, accedente auctoritate Donati, et quorundam Mss. et EP. Quanquam mira in his verbis varietas Librorum. Sunt qui *in lecto* habent; sunt item, qui *in lectulo*. In quibusdam est *collocarunt*. West. Gifanius in Ind. Lucret, v. In, tuetur *in lecto collocant*. Et in G. et ET. est *Deinde eam in lecto illæ collocant*. Id. in Add. O. l. s. et Do. pro *illam*, *eam* habent: libri vero antiqui omnes fere, et cum iis Do. *collocarunt*. Sunt et aliquot libri, inter quos V. et duo alii antiqui, qui *in lectum* habent, et cum iis Donatus; Bem. pro *lecto illæ*, *lectulo* habet: quo tamen modo non potest versus procedere. Nos omnibus consideratis neque *in lecto*, neque *in lectum*, sed *in lectu*, antiqua declinatione legi posse arbitramur. Tamen legemus *in lectum*, ne ab antiqua lectione discedamus: *It, lavit, redit, deinde eam in lectum illæ collocarunt*. Fa. Recte hæc: nisi quod versum male disponat, notante etiam viro docto: *virgo: it, Lavit, redit, deinde eam*. Lege, ut nostri qui vetustiores sunt scribunt, *Iit*, una tamen syllaba: *Iit, lavit, rediit; deinde eam in lectum illæ collocarunt*. Bent. *Iit*, *lavit* R. *Lind.* *Eam* melius quam *illam*. Bip. *Iit* et *rediit* Br. Both. qui dat *in lectum eam*. *Collocarunt* Z. Bip. Both.—46 *Spectans* M.

## NOTÆ

45 *In lectum collocant*] A balneis in lectum se recipere moris erat, ut se reficerent a lassitudine et sudore.

**Cape hoc flabellum, et ventulum huic sic facito, dum lavamus:**
**Ubi nos laverimus, si voles, lavato. Accipio tristis.**
**AN. Tum equidem istuc os tuum impudens videre nimium vellem;**
**Qui esset status, flabellum tenere te asinum tantum.**
**CH. Vix elocuta 'st hoc, foras simul omnes proruunt se:**
**Abeunt lavatum: perstrepunt, ita ut fit, domini ubi absunt.**
**Interea somnus virginem opprimit: ego limis specto,**
**Sic per flabellum clanculum; simul alia circumspecto,**
**Satin' explorata sint. Video esse: pessulum ostio obdo.**
**AN. Quid tum? CH. Quid? quid tum? fatue. AN. Fateor. CH. An ego occasionem**

*Dore, sume hoc flabellum, et sic ventulum huic excitato, dum lavamus: ubi a balneo redierimus, si voles, lavato. Accipio in manus flabellum, simulans me tristem esse.* AN. *Tunc profecto istam faciem tuam impudentem cuperem me vidisse, quis esset habitus tui corporis, quando flatum virgini tu tam magnus asinus flabello faciebas.* CH. *Vix ancilla hæc mihi dixerat, cum omnes foras prorumpunt, abeunt lavatum, ingentem strepitum edunt, ut solent servi facere, absentibus dominis. Interea somno virgo sopitur; ego transversis et obliquis oculis per flabellum studiose intueor, et simul omnia circumspicio, satisne tuta sint: video tuta esse. Pessulum ostio oppono.* AN. *Quid tum factum est?* CH. *Quid tum factum quæris, stulte?* AN. *Fateor me stultum esse qui hæc quæsierim.* CH. *An ego amator occasionem mihi oblatam*

*West.*—47 Donatum legisse *lavamur*, discas ex ejus verbis. Et ita St. edidit. Variant Mss. In Ms. Lips. τὸ *s* mutatum in *r*. In M. absunt voces, *sic*, et, *lavamus*. Idem. *Et* non est in Bem. et Vi. quæ et majore gratia abest. *Dum lavamur* Do. et iidem libri. *Fa.* Immo retine *et* cum nostris omnibus et Edd. vett. *Bent.* *Et* omittit Z. *Lavamur* Both. Perl.—49 *Tum quidem* bene Hel. Vulgo *equidem*, male eliso adverbio. *Both.*—50 Guy. jubet *flabellulum* nos legere. Sed et ita legit Antesignanus. *West.* *Quis esset status, flabellum*] Hic versus nulla ratione stare potest, nisi legas *flabellulum*. Sane Bem. et Bas. habent, *Qui esset*. Fa. *Flabellum* dedit Faërnus, credo, typographi incuria: etsi codices nostri, *flabellum*. Guy. in scripto invenit *flabellulum*, ut exigit versus. *Bent.* *Flabellulum* poscit metrum. *Bip.* Nostri scripti *Quis*, minus bene. *Both.* qui dat *Qui status erat*, et *flabellulum*, quod dant Perl. Both. Delph.—51 M. *hæc*. Ms. Lips. *proruunt, ita ut fit, ubi domini absunt*, omissis intermediis. *West.*—53 *Aspecto* M. G. ET. EM. *Id.* Ex Bem. et aliis antiquis, ac ratione versus, *specto* legendum. *Fa.* Media fere pars nostrorum, *specto*. Bent. *Aspecto* Br. *L. s. oculis* Guelf. 1.—54 *Et simul*] *Et* non est in Bem. nec Bas. quæ adeo non necessaria est, ut et cum gratia absit. *Fa.* Vix unus et alter ex nostris *et* habent. *Bent.* *Alia loca* Guelf. 2.—56 *Quid? quid tum? fatue*] Ita Junt. Fa. alii. Melanchthon edidit, *Quid tum? fatue*. Sed et Aldus cum St. Et sunt plusculi Mss. et editi vetustissimi, in quibus τὸ *quid* non gemi-

## NOTÆ

55 *Pessulum ostio obdo*] Pessulus est obex, aut sera ferrea, qua clauditur ostium.

**Mihi ostentatam, tantam, tam brevem, tam optatam, tam insperatam,**
**Amitterem? tum pol ego is essem vere, qui simulabar.**
**AN. Sane hercle ut dicis: sed interim de symbolis quid actum est?**
**CH. Paratum est. AN. Frugi es. Ubi? domin'? CH. Immo apud libertum Discum.**
**AN. Perlonge 'st: sed tanto ocyus properemus: muta vestem.**

*et propositam, tam celeriter fugientem, tam desideratam, tam in expectatam elabi sinerem? Tum per Pollucem talis ego vere fuissem, qualis est Eunuchus, quem simulabam.* AN. *Certe per Herculem ita est, ut dicis: sed interea de symbolis, quibus colligendis præfectus es, quid egisti?* CH. *Parata est cœna.* AN. *Officiosus et bonæ frugi es. Ubi? domine?* CH. *Immo apud libertum Discum.* AN. *Procul hinc distat.* CH. *Sed tanto magis idcirco acceleremus.* AN. *Muta vestem.* CH.

natur. *West.* ***Quid tum fatue***] Antiqui libri bis habent *quid;* quæ particula geminata necessaria et versui videtur et sensui. Lege ergo hoc modo: *Quid, quid tum? fatue.* Fa. Et nostri plerique omnes, *Quid, quid tum?* sed corrigendum, *Quid tum? quid?* Repetitio hoc postulat. *Bent.* Bent. pro lubitu *quid tum? quid.* Bip. Medium *quid* abest B, Hel. *Both.* qui dat AN. *Quid tum? quid tum?* CH. *Quid, fatue?* Bentleium sequitur Perl. *Egon'* pro *An ego* ed. Delph.—57 ***Tantam***] In præstantissimis edd. Junt. St. Frobenii, aliis, hæc vox omissa. Nec adeo metrum videtur admittere, ni legas, *ostentam.* Ms. Lips. agnoscit. *West.* ***Mihi ostentatam, tam brevem***] Post *ostentatam* Donatus et omnes l. s. præter Bem. habent *tantam.* Versus autem stat, si legas *ostentam,* ut et in aliquibus libris est. Legendum ergo est, *Mihi ostentam, tantam, tam brevem.* Fa. Melior pars nostrorum *tantam:* quæ vera lectio est. Servius ad Georg. I. 248. 'Ab Ostendor veteres participium Ostentus, non Ostensus dicebant. Terentius in Eun. 'An ego occasionem Mihi ostentatam tam brevem.' Similiter et illud in Phorm. (v. 4. 7.) 'Neque me domum nunc reciperem, nisi mi esset spes ostentata Hujusce habendæ.'' Sic hodie fertur: sed ex re ipsa apparet Servium ipsum legisse *ostentam* et *ostenta.* Bent. Omittimus *Mihi* s. *Mi,* quo metrum impeditur: et præferimus *ostentam,* quod et Serv. voluisse videtur. *Bip.* *Ostentam* Bent. Both. Perl.—58 *Assimulabar* Ms. Lips. et EP. *West.* ***Vere***] Non mihi displicet hæc lectio; ea tamen videtur antiquior, quæ est in Bem. *vero.* Aliqui libri, *qui similabar:* Bem. et Vi. *simulabar.* Fa. Ex duobus illis Faërnus edidit *qui simulabar.* Unus tantum ex nostris sic habet: tres *cui assimulabar:* ceteri *qui assimulabar.* Hoc placet. *Bent.* *Vero* Bent. Perl. *Assimulabar* Br. Bent. Both. Perl.—61 Mss. quidam et editi vetustissimi: AN. *Perlonge est.* CH. *Sed tanto ocyus properemus.* AN. *Muta vestem.* Tr. AN. *Perlonge est;* AN. *sed tanto ocyus muta vestem.* West. Bentleius verba 'sed tanto ocyus properemus' Chæreæ tribuit, cetera Antiphoni. Non male.

## NOTÆ

60 *Apud libertum Discum*] Athenis in caupona perpotare nemini, nisi peregrinis et iter facientibus, ne servis quidem licebat, ut refert Isocrates.

CH. Ubi mutem? perii: nam domo exulo nunc: metuo fratrem,
Ne intus sit; porro autem, pater ne rure redierit jam.
AN. Eamus ad me: ibi proximum est, ubi mutes. CH. Recte dicis.
Eamus; et de istac simul, quo pacto porro possim
Potiri, consilium volo capere una tecum. AN. Fiat.

*Ubi mutem? perii: nam domo exclusus sum nunc, similis exuli: metuo ne frater sit in ædibus, tum etiam ne pater e villa jam reversus sit.* AN. *Eamus in domum meam; ibi est, ubi commode aliam vestem sumere possis.* CH. *Recte dicis, eamus: quin etiam deliberare tecum volo de ista puella, quomodo ea postea frui possim.* AN. *Fiat ut tibi videtur.*

*Zeun.* Ita faciunt et Bip. et Perl. *Immuta* Guelf. 3.—62. 63 *A rure* G. EM. *West.* Repone: *Ubi mutem? perii: nam exulo domo nunc: metuo fratrem, Ne intus sit: porro autem patrem, ne rure redierit jam.* Bent. *Exulo domo* Both. Perl. Dat Br. *n. d. exulo. Nunc m. f.*—64 *Ubi . . ibi* Guelf. 1.

NOTÆ

64 *Ibi proximum est*] Id est, proximus locus domus nostra est, ubi vestem mutare possis.

## ACTUS IV. SCENA I.

DORIAS.

ITA me Di bene ament, quantum ego illum vidi, nonnihil timeo misera,
Ne quam ille hodie insanus turbam faciat, aut vim Thaidi.
Nam, postquam iste advenit Chremes adolescens, frater virginis,

DO. *Ita mihi Dii sint propitii, quantum ex vultu Militis perspicere potui, metuo nonnihil misera ego, ne furiosus ille rixam aliquam aut vim faciat Thaidi. Nam, postquam iste adolescens Chremes, frater virginis Pamphilæ, advenit, Thais Militem*

1 Bem. M. ET. EM. *Di ament.* Nec metri ratio videtur admittere τὸ *bene;* quanquam est in Libris plerisque omnibus. *West.* In contextu Bembini et in aliis plerisque l. s. Terentii, et Donati, non est *bene.* Fa. Tres ex nostris cum Edd. vett. non habent *bene.* Bent. Contra metrum et bonos codd. al. inserunt *bene.* Bip. Id rejiciunt Bent. Both. Perl. 'Misera' trudit ed. Delph. in versum 2.—3 Codex Academicus et ex Meadianis alter non habent

Militem rogat, ut illum admitti jubeat: ille continuo irasci;
Neque negare audere: Thais porro instare, ut hominem invitet.
Id faciebat retinendi illius causa: quia illa, quæ cupiebat
De sorore ejus indicare, ad eam rem tempus non erat.
Invitat tristis: mansit: ibi illa cum illo sermonem occipit.
Miles vero sibi putare adductum ante oculos æmulum:
Voluit facere contra huic ægre. Heus! inquit, puer, Pamphilam
Arcesse, ut delectet hic nos. Illa exclamat, Minime gentium:
In convivium illam? Miles tendere: inde ad jurgium.

*rogat, ut illum in domum recipi jubeat; ille statim ira commotus est, neque tamen recusare ausus fuit. Thais præterea instat, ut hominem invitet ad cœnam. Id faciebat Thais, ut Chremetem apud se retineret, quominus abiret; quia res illas, quas vehementer ei de sorore ipsius detegere volebat, indicandi tunc locus non erat. Miles illum invitat invitus, et tristi vultu: mansit adolescens retentus. Thais colloquium cum illo incipit. Miles vero, cum opinaretur a Thaide rivalem sibi ante oculos propositum esse, voluit vicissim facere aliquid, quod molestum esset Thaidi. Heus, inquit, puer, Pamphilam voca, ut lyra canens nos oblectet. Thais exclamabat: Minime omnium hoc licet: in convivium tu illam adduci jubeas? Miles vero id ut fieret contendere; inde ad jurgium ventum est. Interea aurum, annulos, torques,*

*Chremes.* Et sane in textum ex interpretatione irrepsit. Repone, *Nám postquam iste advénerat adulescens frater virginis.* Bent. Versus 3. 4. 5. 6. 7. 8. sic legit et diminutos in tres redigit Bothius: *N. p. i. a. C. rogut Militem, illum admitti Ut jubeat; is continuo irasci, neque negare audere; Hæc porro instare; invitat tristis; mansit; sermonem occipit.* 'Istis laciniis excussis,' ait audaci voce, 'vide quam tersus atque elegans sit locus.'—4 *Illum adm. ut j.* et *irasci, neque Negare* ed. Delph. Alteram variationem exhibet Bip. *Eum* pro *illum* Guelf. 2. 3.—6 'Id' rejiciunt Both. Delph. ad vs. 5.—7 *Erat*] Pal. 3. *aptum.* Perl.—8 Ms. Lips. *mansit ibi.* M. *sermonem illico occipit.* Junt. *illico*, omisso *occipit*. Ms. Lips. *incipit:* quod et est in tribus Leidd. totidem Pall. teste Pareo, V. C. Lindenbruchii, et EP. *West. Sermonem illico incipit* G. EM. *Illico occipit* ET. *Id. in Add. Invitat tristis mansit ibi: illa cum illo sermonem illico*] Omnes libri præter Bem. habent *sermonem incipit.* Do. vero, *sermonem occipit.* Itaque Stephanus impressit. Ego ita legendum, itaque distinguendum puto, *Invitat tristis: mansit: ibi illa cum illo sermonem occipit.* Fa. Unus tantum ex nostris cum Donato et Edd. vett. *occipit;* ceteri *incipit.* Utrumvis probe, nec hilum interest. Spondeo me tibi veram Terentii manum restituturum: '*Invitatust: mansit: ibi illa cum illo sermonem occipit.* Bent. Non pungunt post 'mansit,' sed post 'ibi' Br. Guelf. 1. 2. *Incipit* Br. Guelf. 3. *Sermonem incipit illico* 1.—9. 10 Utrumque versum sic refinge: *Miles vero, sibi putans adductum ante oculos æmulum, Voluit facere contra huic ægre: Heus, inquit, puer, i, Pamphilam Accerse.* Bent. Legi Bent. vult *puer, i, Pamph.* non male. *Zeun.* Nisi legas *puere* non constat versus. *Er.* Both. legit *M. v. add. sibi putans an. oc. æm. Huic con. vol. æg. facere: Heus, inquit, puere, Pamph.*—11 *Hic delectet nos! Hæc clamat* Both. *Accerse* Br. Bent. ut solet.—12 *Tun' in convivium* alii. *Westerhovius. Tendere*]

Interea aurum sibi clam mulier demit; dat mihi ut auferam.
Hoc est signi; ubi primum poterit, se illinc subducet, scio.

*armillas, ceteraque ornamenta aurea sibi Thais occulte demit; dat mihi ut exportem: hoc est indicium unde scio, illam, ubi primum poterit, clanculum inde discessuram.*

GM. sup. script. 'contendit ut adduceretur.' Si quis est, qui hac nitatur explicatione, ille post 'tendere' distinguere debebit; id quod faciunt non pauci. Sed præstat conjungere. *Perl.* Conjungunt Bent. Z. Bip. Both. *Inde adjurgium* Br.—13 *Clam sibi* Both.—14 Unus Leid. *signum*, quod post mutatum in *signi*. Guyeto in Scholiis Mss. τὸ *signi* 'hic nullius pretii est.' Substituit igitur *scin'*. Sed, præterquam quod auctoritate Codicum destituitur, perperam eidem personæ tribuitur *scin'* et *scio*. EP. *potuerit*. Nonius v. Subducere, legit *illi*. Et forte eo respexit Thraso, infra IV. 7. 25. 'Et cum eo clam te subduxti mihi.' In aliis est *illico*. West. *Signum* ET. EM. *Id. in Add. Sese* ed. Delph.

NOTÆ

12 *In convivium illam*] In Græcia non admittebantur ingenuæ mulieres ad convivia, nisi propinquorum et cognatorum, ut Cornelius Nepos refert. Varro apud Nonium sic refert: 'Virgo de convivio abdicatur, ideo quod majores nostri virginis acerbas aures Veneris vocabulis imbui noluerunt.'

13 *Interea aurum sibi clam mulier demit*] Id agebat Thais, ne pro puella data ipsam spoliaret Miles, si ei repetenti virginem negasset.

## ACTUS IV. SCENA II.

PHÆDRIA.

DUM rus eo, cœpi egomet mecum inter vias,
Ita ut fit, ubi quid in animo est molestiæ,
Aliam rem ex alia cogitare, et ea omnia in
Pejorem partem. Quid opus est verbis? dum hæc puto,

PH. *Dum in villam eo, cœpi egomet (ut solent qui aliqua ægritudine animi agitantur) inter eundum de alia re super alia cogitare, et ea omnia in deteriorem partem interpretari. Quid plura dicam? dum hæc cogito, aliud agens, locum*

2 *Ubi quid in animo est molestiæ* magis Terentiana phrasis, quam altera illa Pareo laudata, *ubi quid animum est molestia*: i. e. edit. *West.* Par. ed. ex lib. Stanæi *ubi quid animum est molestiæ*. Perl.—3 *Ex alia re* in quibusd. codd. est. *West.* Magis ex consuetudine Terentii est, si sic refingis: *et ea omnia Pejorem in partem.* Bent. Obsequitur Both.—4 Ms. Lips. *reputo.* Ita

Præterii imprudens villam: longe jam abieram,
Cum sensi: redeo rursum, male vero me habens.
Ubi ad ipsum veni diverticulum, constiti.
Occepi mecum cogitare: Hem! biduum hic
Manendum est soli sine illa? quid tum postea?
Nihil est: quid? nihil? si non tangendi copia 'st,
Eho, ne videndi quidem erit? si illud non licet,
Saltem hoc licebit. Certe extrema linea
Amare haud nihil est. Villam prætereo sciens.
Sed quid hoc, quod timida subito egreditur Pythias?

*prædii transivi. Longe jam ab eo processeram, cum errorem animadverti. Istkuc regressus sum, male quidem me habens. Ubi veni ad semitæ diverticulum, qua a via publica deflectitur ad villam, ibi restiti. Tunc cœpi mecum cogitare: Hem, num per duos dies commorandum est mihi hic ruri, soli, sine Thaide? Quid tum inde mihi erit? nihil. Quid? nihil? Si non tangendi est potestas, eho, anne saltem videndi erit? Si tangere non licet, videre eam quidem licebit. Certe postremum amoris beneficium quippiam est. Villam prætereo sciens ad urbem rediturus, ut imprudens eam antea prætereram; verum quid causæ est, cur subito huc exit Pythias turbata metu?*

et EP. et Mss. omnes Bœcleri; tum Ms. Lindenbruchii, Pal. unus, G. et EM. *West. Pej. p.*] Vetus interpres *vertere:* quæ lect. est Msti Pal. 3. *Perl. Est* delet Both. *Reputo* Br. Guelf. 1. 3.—5 Ita præstantissimæ editiones, Junt. St. Aldi, et his multis partibus vetustiores ET. Venetæ, Argentinæ, aliæ exhibent; itaque recensuerunt Antesignanus, Heinsius cum reliquo eruditorum choro. Neque aliter in Mss. Unus tamen D. Hoogstratanus seorsim sentiens, *Longe hinc abieram*, edidit. In uno Leid. est *aberam*, sed erasa litera *i*. West.—6 *Male quidem me* EP. *Id. Male vero me*] Melius ex Regiis unus, *male me vero*. Bent. Sequitur Both. *Sursum* ed. Delph. 1731.—7 *Devert.* in codd. vetustis: quod Burm. ad Petron. cap. 10. tuetur. *West.* Tres antiquissimi libri, *deverti*. Fa. Codex Academicus *venio*, ut prius 'redeo.' Et versus fit suavior. *Bent. Devert.* Bent. Perl. *Deverticlum* Both. *Venio* Both. et Perl. qui monet *veni* legere Guelf. 1.—8 *Hoc cœpi* Guelf. 1.—9 *Quid tum? Postea Nihil* Br.—10 Non interrogant post 'quid' Br. Bip. *Fungendi* Pal. 2. *Tangendi si non* Both.—11 *Potest* al. *Perl. Potest* A et Hel. Vulgo *licet*, minus eloquenter. *Both.*—13 EP. *Amoris:* quod et in duobus Mss. Bœcleri erat. *West.* Sic Br.—14 *Sed quid hoc est quod*] Deleto verbo *est*, quod non est in Bem. senarius procedit. *Fa. Quid hoc est* et *tumida* Br. *Sed q. h. est qui tim.* Guelf. 1. *Est* post 'hoc,' et *quid* pro *quod* 2.

## NOTÆ

7 *Ad ipsum diverticulum*] Diverticulum est semita deflectens a via publica ad villam alicujus. Diverticula sunt transversæ viæ.

12 *Extrema linea Amare*] Metaphora ducta a Circo, vel a Stadio: nam initium, et locus, unde ii, qui cursu certant, emittuntur, signabantur linea, ex creta in solo ducta. Hinc illæ loquendi formulæ; ad lineam stare, lineæ insistere, et ultra lineam vagari. Extrema linea amare est tantum videre amicam, et longe abesse a meta, id est, ab ejus possessione.

## ACTUS IV. SCENA III.

PYTHIAS. PHÆDRIA. DORIAS.

PY. UBI ego illum scelerosum, misera, atque impium inveniam? aut ubi quæram?
Hoccine tam audax facinus facere esse ausum? PH. Perii! hoc quid sit vereor.
PY. Quin etiam insuper scelus, postquam ludificatus est virginem,
Vestem omnem miseræ discidit; tum ipsam capillo conscidit.
PH. Hem! PY. Qui nunc si detur mihi,
Ut ego unguibus facile illi in oculos involem venefico!
PH. Nescio, quid profecto absente nobis turbatum 'st domi.
Adibo. Quid istuc? quid festinas? aut quem quæris, Pythias?

PY. *Ubinam ego infelix illum flagitiosum et sacrilegum Eunuchum deprehendam? Aut ubi investigabo? Hoccine tam temerarium facinus committere ausus est?* PH. *Perii! quid hoc sit, quod Pythias queritur, metuo.* PY. *Quin etiam amplius scelestus, postquam per ludum et jocum virginem fefellit, omnem vestitum miseræ discerpsit, atque ipsi comas divulsit.* PH. *Hem!* PY. *Quem ego si nunc tenerem, quam cito unguibus illi venefico in oculos irruerem?* PH. *Equidem nescio quid turbarum, me absente, excitatum est domi. Accedam ad Pythiam. Quid istud est? Quid celeras? Aut post quem curris, Pythias?* PY. *Eheu, Phædria, ro-*

1 Abest *ego* a GM. ' Quæram' trudunt Bip. Delph. in versum 2.—2 *Perii*] Hæc vox in Leidd. omnibus, Tr. Lips. G. sed et editis quibusdam vetustissimis etiam Pythiæ tribuitur. Quam lect. ex Mss. suis laudant G. F. et Gov. non male. *West.* PH. *Perii*] Immo cum libb. fere omnibus et edd. vett. ' Perii' Pythiæ donandum est. *Bent.* ' Perii' Pythiæ donand. est. Itid. in GC. invenio. *Perl.* Sic donant Br. Bip. Both.—3 *Scelus insuper* Both. qui *est* omittit. *Insuper etiam* ed. Delph.—4 Lect. mendosam et non ferendam pronuntiat Guyetus, substituens, *ipsom capillom.* Ms. Lips. *capillo discidit. Tum ipsam capillo conscidit,* pro, tum ipsi capillum consc. Donatus etiam lect. vulg. laudat. *West.* Bent. edidit *miseræ,* quod minus placet. *Zeun. Misere* Guelf. 1. *Capillos* Both.—6 *Unguibus*] Edit. add. *facile,* superscriptum recenti ut videtur manu. *Bruns. Unguibus ut in oculos facile ego* Both. deleto *illi. In oculis* J. et Venetus cod. Abest *ego* a Guelf. 3.—7 *Profecto nescio*

NOTÆ

4 *Vestem omnem miseræ discidit*] Ex his apparet virginem multum reluctatam esse.

PY. Ehem, Phædria, egon'? quem quæram? abi hinc, quo dignus, cum donis tuis
Tam lepidis. PH. Quid istuc est rei?
PY. Rogas me? Eunuchum quem dedisti nobis quas turbas dedit!
Virginem, quam heræ dono dederat Miles, vitiavit. PH. Quid ais!
PY. Perii. PH. Temulenta es. PY. Utinam sic sient, qui mihi male volunt!
DO. Au, obsecro, mea Pythias, quid istucnam monstri fuit?

*gasne post quem curram? Apage hinc te, quo meritus es, cum donis tuis tam venustis.* PH. *Quid istud est rei?* PY. *Quid a me quæris? O quos tumultus Eunuchus, quem nobis donasti, quos motus edidit! Virgini, quam Miles Thaidi heræ munus dederat, stuprum intulit.* PH. *Quid dicis?* PY. *Perii.* PH. *Ebria es.* PY. *Utinam sic ebrii sint, qui mihi male cupiunt.* DO. *Hau; amabo, mea Pythias,*

*quid* ed. Delph.—9 *Egon quem quæram? abi hinc quo dignus es*] In Bem. hæc antiqua est lectio, ut, pro *egon*, *ego* legatur, ut et in aliquot aliis libris: pro *abi hinc*, *in hinc*: quam lect. liber quoque Vaticanus, licet abrasa *n*, ex *in*, confirmat: item Vi. in quo est, *ii nunc*: in aliquibus aliis est *i hinc*. Est autem hic hæc particula *in*, ex duabus concreta, 'is,' et 'ne,' ut 'abin,' ex 'abis' et 'ne.' Sane in Bem. non est verbum *es*, quo demto versus hos sic ordinamus: *Hem Phædria ego quem quæram? in hinc quo dignus cum donis tuis Tam lepidis?* Fa. Meliores nostri *i hinc*; unus *ii hinc*; ceteri cum Edd. vett. *abi hinc*. Et pro *lepidis* perperam *inlepidis*. Bent. qui legit *ego q. quæram? in' h. q. dignu's cum d. t.* Perl. dat *ego q. quæram? abi hinc quo dignus cum d. t.* et monet *rogas* legere Guelf. 3. ante 'quem,' et 1. *dignus es*. Z. *ego q. q. i hinc, quo dignus, c. d. t.* Bip. *egon' q. q. abi hinc, quo dignu' es c. d. t.* Both. *egon' q. q. in' hinc, quo dignus, c. d. t.* Br. *egon, q. q. I hinc, quo dignus es, c. d. t.*—10 Ms. Lips. G. EP. ET. aliæque *illepidis*. West. Sic Br. Guelf. 1.—11 Pet. *Rogasne?* Repone *Rogan?* Bent. *Rogan'* Both. Perl.—12 *Dederat dono*] *Dono dederat* est in Bem. et Bas. *Fa.* Atqui, quod Edd. vett. et ex nostris unus et, ut videtur, plerique Faërni habent *dederat dono*, magis placet. *Bent.* *Heræ donavit miles* Both.—13 *Sic sint, qui mihi male*] Rectius legas: *sic sint, mihi qui male*. Bent. Sequuntur Both. Perl. *Sint* Z. Bip.—14 Hunc versum Guy. nothum vocat, ob lectionis varietatem scilicet. Quasi vero non varient lectiones in sexcentis aliis, quæ tamen nemo temere suspecta habuerit, ne ipse Guyetus quidem. *West.* Antiquissima lectio ex Bem. *quod istuc nam monstrum fuit?* Habet et Bas. *quod istuc.* Fa. Duo quoque ex nostris veterrimi *quod*. Ceteri *quid monstri*. Bent. *Quod istuc nam monstrum* Bent.

## NOTÆ

11 *Eunuchum quem dedisti nobis, quas turbas dedit*] Antecedens etiam a Poëtis præmittitur relativo, ut in hoc loco. Sic Virgilius in I. Æneidos: 'Urbem quam statuo, vestra est.' Quod in prosa sic efferas: Quam statuo urbem. Sic Orator dicat: Quas ad me dedisti literas, placuerunt.

**PH.** **Insanis: qui istuc facere Eunuchus potuit? PY. Ego illum nescio**
**Qui fuerit: hoc, quod fecit, res ipsa indicat.**
**Virgo ipsa lacrymat, neque, cum rogites quid sit, audet dicere.**
**Ille autem bonus vir nusquam apparet: etiam hoc misera suspicor,**
**Aliquid domo abeuntem abstulisse. PH. Nequeo mirari satis,**
**Quo ille abire ignavus possit longius; nisi si domum**
**Forte ad nos rediit. PY. Vise amabo, num sit. PH. Jam faxo scies.**
**DO. Perii! obsecro tam infandum facinus, mea tu, ne audivi quidem.**
**PY. At pol ego amatores mulierum esse audieram eos maxumos;**

*ecquid istud monstri fuit?* PH. *Desipis; quomodo istud facere Eunuchus potuit?* PY. *Ego nescio quis ille fuerit, an vir, aut Eunuchus? hoc, quod commisit, res ista manifestum facit. Virgo lacrymis conficitur, neque, cum interrogatur, audet dicere quid ei factum sit. Ille autem bonus vir disparuit, neque usquam invenitur. Insuper hoc ego misera suspicor, aliquid eum domo furto sustulisse.* PH. *Mirum admodum mihi videtur, quo ille enervis et debilis viribus tam longe fugere potuerit; nisi forte domum sese receperit.* PY. *Vise, precor, num sit in vestris ædibus.* PH. *Mox faciam te certiorem.* DO. *Perii. Oro, tu mea Pythias, tam horrendum facinus ne audivi quidem.* PY. *At pol ego audieram Eunuchos vehementer ardere*

Perl. *Pythia* Guelf. 1.—15. 16 Sic editi ac scripti. Sic tamen repono: *nescio: hoc, Quod fecit, res ipsa indicat.* Bent. *Qui f.*] Lind. ed. *Quid:* non placet. *Perl.* *Ista* Both. pro *istuc.*—17 Post 'lacrymat' lacuna est in Br. usque ad Sc. 6. vs. 21.—18 Abest *hoc* a Guelf. 2. et *misera* a Bip.—20 Tres Leidd. *nisi domum:* quod si olim scriptum fuit, *niSI domum,* valebit, *nisi si domum.* G. ET. EM. *posset.* West. Lege, versus causa, *Quo hinc ille abire.* Bent. *Hinc* infert Bent. bene: quo ipsi quidem versus, mihi vero sensus expressior sit. *Posset* GM. *Domi* Guelf. 3. *Perl.* *Quo ignavus ille abire* Both. *Abire ignavus ille* et *nisi domum* ed. Delph.—21 *Scias* edd. omnes vetustiss. *West.* *Redierit.* *Vise amabo, num ibi sit*] In omnibus quotquot sunt libris, pro *redierit* est *rediit:* et pro *num ibi sit, num sit:* solus Bem. recenti manu superadditum habet, *ibi:* quæ dictio nec necessaria est, nec a Donato ponitur. *Fa.* Nostri, uno excepto, omnes *rediit.* *Redierit* versum corrumpit. *Bent.* *Rediit*] Sic Fa. ac Fabricio probatur ex Veneto. *Perl.* *Vise*] Al. *vide,* minus usitatum. *Id.* *Scias* Guelf. 2. 3.—22 *Audisti* M. *West.* *Audisti* vet. cod. *Lind.* *Audivisti* Guelf. 3. Post 'obsecro' maximum punctum dat Bip. Alii leve, aut admirationis signum.—23 *At pol amatores audieram esse mulierum*] Varie collocantur hæc verba in libris scriptis: sed elegantius in Bem. *At pol ego amatores mulierum esse audieram.* Fa. Repone ex vett. Edd. et nostris omnibus: *At pol ego amatores audieram mulierum esse.* Bent. Sequitur

Sed nihil potesse: verum miseræ non in mentem venerat;
Nam illum aliquo conclusissem, neque illi commisissem virginem.

*amore mulierum, sed imbelles esse et impotentes; verum de hoc non cogitaveram; nam illum in aliquo loco conclusissem, si amatorem eum tantummodo esse meminissem; neque illi virginem custodiendam dedissem.*

Perl. *At mulierum pol ego amatores aud. esse* Both.—24 *Potesse* legend. arbitror. *Er.* *Posse* G. ET. *West.* Pr. legit *potesse*, ut et in plerisque antiquis libris est. In omnibus vero l. s. Donati est *potuisse;* corrupte quidem, sed tamen unde appareat, eum non *posse* legisse, sed *potesse:* quo quidem modo melius procedit octonarius. *Fa.* Nostri omnes *potesse.* Bent.—25 *Conclussem*] In omnibus libris legitur *conclusissem:* nec sane hic necessaria est syncope. *Fa.* Recte hoc: et nostri quoque omnes *conclusissem.* Bent.

## ACTUS IV. SCENA IV.

### PHÆDRIA. DORUS. PYTHIAS. DORIAS.

PH. Exi foras, sceleste! at etiam restitas,
Fugitive? prodi, male conciliate. DO. Obsecro. PH. Oh!
Illud vide; os ut sibi distorsit carnufex!
Quid huc reditio 'st? quid vestis mutatio?

PH. *Egredere foras, scelerate! At etiam cessas, fugitive? huc procede, in damnum heri emte.* DO. *Obsecro.* PH. *Oh, vide ut turpiter os torsit scelestus. Quid huc rediisti? Quid vestem mutasti? Quid dicis? Pythias, si paulum tardassem,*

2 Par. 3. plenius *obsecro te ne sævius, eho.* Quod glossema olet. *Perl.* Vulgo *Oh* legitur pro *Eho*, quod est in A, B, reique convenit. C quoque *Ehohe*, Hel. *Ah.* Both. qui dat *Eho*, et id trudit in versum 3.—3 Lege ex uno nostro *Illuc.* Bent. Sequuntur Both. Perl. *Vide, o Pythias* Guelf. 3.—4 *Quid huc reditio*] Interponendum post 'huc' pronomen *tibi*, ut in Donato et Bem. est: *Quid huc tibi reditio'st.* Quod vero sequitur, *quid vestis mutatio est*, ab omnibus antiquis exemplaribus, præter Bembinum, abest verbum *est:* quod nec necessarium est. *Fa.* Sic et codices nostri: sed lego, *Quid, huc tibi reditiost? vestis quid mutatiost?* Bent. *Quid red. est tibi? v. q. mutatio?* Both. *Quid huc tibi red. 'st? q. v. mutatio 'st?* Perl. qui notat *tibi* abesse a

### NOTÆ

2 *Male conciliate*] Id est, in perniciem meam emte, magno emte, care comparate. Vetus Terentii Interpres nundinas pro concilio exponit: unde 'conciliare' pro, emere, sumitur.

Quid narras? paulum si cessassem, Pythias,
Domi non offendissem: ita jam adornabat fugam.
Py. Habesne hominem, amabo? Ph. Quidni habeam? Py. O factum bene!
Do. Istuc pol vero bene. Py. Ubi est? Ph. Rogitas? non vides?
Py. Videam? obsecro quem? Ph. Hunc scilicet. Py. Quis hic est homo?
Ph. Qui ad vos deductus hodie est. Py. Hunc oculis suis
Nostrarum nunquam quisquam vidit, Phædria.
Ph. Non vidit? Py. An tu hunc credidisti esse, obsecro,
Ad nos deductum? Ph. Nam quem? alium habui neminem. Py. Au!

*domi illum non reperissem, ita jam paraverat fugam.* Py. *Quæso, habesne hominem?* Ph. *Cur non habeam?* Py. *O factum bene.* Do. *Istud vero per Pollucem factum bene.* Py. *Ubi est?* Ph. *Quid sæpius quæris? Numquid eum vides?* Py. *An videam? Obsecro, quis est ille, quem video?* Ph. *Vides Eunuchum quem accusas.* Py. *Quis hic est homo?* Ph. *Quem hodie Parmeno ad vestras ædes deduxit.* Py. *Hunc oculis suis nulla ex nostris ancillis unquam vidit, Phædria.* Ph. *Nulla eum vidit?* Py. *An tu, obsecro, hunc esse credidisti Eunuchum, qui ad nos deductus est?* Ph. *Credidi: nam nullum habui alium.* Py. *Au! hic qui-*

Guelf. 2.—5 *Paululum* Z. *Cessissem* Guelf. 2. *Pythia* Bip.—6 Ita Plautus passim. Itaque expressi ex Mss. quamplurimis et editis antiquissimis. Juntæ, Aldus, St. aliique, *ornabat*. Ms. Lips. *adornarat*. Editi quidam, *ornarat*. EP. *pararat*. West. *Ornabat*] Omnes alii libri et Do. *adornabat*. Solus Bemb. quem ut antiquissimum sequimur, *ornarat*. Bas. *adornarat*. Præterea in Bem. legitur, *factum bene*, sine *O*. Fa. Lego tamen, ut nostri plerique, *adornarat*. Bent. *Adornabat* vet. cod. *Lind*. *Ornarat* Z. *Adornarat* Perl. et sic Both. qui dat *ne* pro *non*.—7 *Factum bene*] Ms. Lips. *O factum bene*. West. *Habesne hominem amabo? Quidni habeam? Factum bene*] Sic dedit Faërnus: sed ex metri ratione legendum est, *Haben'*: et, quod omnes nostri cum vett. Edd. habent, *O factum bene*, suavius est. Utrumque vidit vir eruditus. *Bent*. *O* omittit Z. *Haben'* dat Both. *Habeam* delet Bip.—8 *Nonne* Guelf. 3.—9 *Obsecro* ante 'homo' id.—11 Apud Pr. p. 960. *Nostrarum quisquam:* deest *nunquam* etiam in Scriptis. At Cledonius p. 1907. '*Nemo*,' inquit, 'fœminino genere lectum est apud Terentium; ut, Illum nemo nostrarum quisquam vidit.' Apparet, quosdam olim legisse *nemo quisquam:* at hodie Codices omnes, *nunquam quisquam*. Utrumvis probe. *Bent*. *Nost. nunq. q.*] Pr. *Nost. q.* Cledonius *Nemo nost. q.* quod æque bonum. Nostrum Mss. et edd. vett. habent. *Bip*. *Nunquam*] Par. 2. *nusq*. Al. *non*. Perl. qui monet abesse *vidit* a J.—12 *Esse* abest a plusculis Mss. *West*.—13 *Nam quem?*] Ita Gifan. in Ind. Lucret. v. Vietus. Ms. Lips. *Nam quem alium? habui neminem*. Alii, *Namque alium habui neminem*. Id. *Namque alium habui neminem*] Solus Bem. habet *namque;* omnes alii quotquot sunt, item Donatus, *nam quem:* quam et veram lectionem puto ita ut interrogative distinguatur post, *Nam quem?* et affir-

Ne comparandus hic quidem ad illum est: ille erat
Honesta facie et liberali. Ph. Ita visus est
Dudum, quia varia veste exornatus fuit:
Nunc eo tibi videtur fœdus, quia illam non habet.
Py. Tace, obsecro; quasi vero paulum intersiet.
Ad nos deductus hodie est adolescentulus,
Quem tu vero videre velles, Phædria.
Hic est vetus, vietus, veternosus senex,

*dem nullomodo illi, quem ad nos misisti, est comparandus. Ille erat eleganti forma, et facie ingenuo homine digna.* Ph. *Talis vobis diu apparuit, quia veste versicolori exornatus fuit: nunc tibi videtur turpis et deformis, quia illa non indutus est.* Py. *Tace, precor, quasi paulo inter se differant. Ad nos hodie deductus est adolescentulus, visu pulcherrimus et gratissimus, quem semper spectare velles. Phædria: hic est rugosus senex, incurvus et flaccidus, veterno laborans, colore sublivido et subrufo, sicut*

mative subdatur, *alium habui neminem*. Fa. Præter Bem. etiam ex nostris veterrimus *Namque*. Recte, ut et vidit vir doctus. *Bent.* *Namque alium* Both. *Num alium quem* Both. Perl. *Quem mitterem* Guelf. 3. *Ah* Both.—14 Defendit hanc lect. ad Flor. II. 5. 3. Dukerus. In aliis est *Nec quidem*. West. Aliqui libri, inter quos Bembinus, *Nec* habent: quod magis videtur negare. *Fa.* Male Fa. *Nec* edidit: nostri omnes *Ne*. *Ne* etiam Nonius et Pr. hic habent. Ceterum Pr. p. 1012. falsus memoria est, cum, 'An' explicans, hinc citat, *Ne conferendus hic quidem cum illo est;* sic enim ibi Scripti quoque. Sed Nonius ipso verbo, Comparare, ut nulla fraus a librariis esse possit, *Ne comparandus* habet. Vir doctus negat 'comparare' hoc sensu apud Nostrum alibi inveniri. Quid itaque illud supra? II. 3. 'Immo si scias quod donum dono, huic contra comparet.' *Bent.* Edd. quædam vitiose habent *Nec quidem*. R. D. *Nec* Z. Bip. *Conferendus* Guelf. 1.—17 *Eo* Mss. et editi quidam non agnoscunt. *West.* Non potest hic versus stare, nisi demta particula *eo*, quæ nec in Bem. est. *Fa.* *Eo tibi* Codices plerique omnes. *Eo* ejecit Faërnus, fide Bembini, atque ita citat Nonius v. Fœdus; et sic ibi codex veterrimus. Contra Servius ad Æn. III. 216. *Nunc heu videtur fœdus:* ubi legendum est *eo* pro *heu*. Sic et duo Terentii codices ex nostris vetustissimi, *Nunc eo videtur*, ejecto illo *tibi*. Placet hoc. *Bent.* qui *tibi* delet. *Eo* delent Z. Bip. et Perl. qui notat id habere Guelf. 2. Totum versum delet Both.—19 *Est* omittit Z.—20. 21 *Quem tu vero videre*] Muta verborum ordinem, ut est in o. l. s. et Donato, *Quem tu videre vero*, ut et in sequenti versu, *vietus, vetus*. Fa. Ita nostri omnes; *videre vero;* et *vietus, vetus*. Bent. *Videre vero* Z. Bip. Bent. Perl. *Videre velles vero* Both. *Vietus, vetus* Z. Bent.

## NOTÆ

21 *Vietus*] Id est, languidus, sine vi. Vel inflexus, incurvus; nam viere, inquit Varro, est vincire; unde vimina.

*Veternosus*] Veternus, quem λήθαργον Græci dicunt, est apostema ex phlegmate, vel atra bile, natum in posteriore parte cerebri, inexpugnabilem pæne dormiendi necessitatem inducens, magnamque oblivionem.

**Colore mustellino. Ph. Hem, quæ hæc est fabula?**
**Eo redigis me, ut, quid egerim, egomet nesciam.**

*mustela.* Ph. *Hem! quæ hæc est fabula? Eo me redigis, ut egomet nesciam, emerimne*

Both. Perl.—22 In R. *est* desideratur. *Lind.* A Donato discimus Menandrum hic dixisse *stellionem:* Terentium vero sive errantem sive prudentem scientem dixisse *mustelam:* hanc Græce γαλῆν dici, illum γαλεώτην. Bene sit illi quidem, quod Menandreum illud nobis servavit; cujus ductu et indicio Terentianos codices a gravissimo errato jam liberabimus. Nego enim Nostrum dixisse *Colore mustelino:* nego ullum alium sic dixisse aut dicere potuisse; non magis quam 'Colore equino,' 'Colore canino.' Cur hoc? quia, ut Equo aut Cani non unus et proprius est color, ita neque Mustelæ. Mustela, testibus Gesnero et Agricola, plerumque est in dorso et lateribus rutila, raro subfulva: in gutture semper candida; quin nonnunquam tota candida reperitur, quanquam rarius. Quid igitur? si color quisquam *mustelinus* dictus est, a qua corporis parte dictus est; dorso, an gutture? Si ab hoc, candidus est, si ab illo, rutilus. Quis igitur tale nomen indiderit, tam incerti et ambigui sensus? si Ædesionem audis, sublividus color est; si Eugraphium, niger; si me audis, nullus unquam eo nomine signatus est. Aliud ergo investigemus. Menander, cum Eunuchum hunc γαλεώτην, stellionem, vocavit, id voluit, facie eum fuisse maculosa, lentiginosa; talis enim stellioni color est. Ergo, et rem ipsam et auctorem secutus, Terentius sic dederat: *Hic est vietus, vetus, veternosus, senex, Colore stellionino.* Ph. *Hem, quæ hæc est fabula?* Ceterum, quæ vir eruditus multis verbis ad hunc locum contexuit, piget excutere. In Menandro scribit γαλεώδης γέρων, hoc est, γαλεοειδὴς, a pisce γαλεῷ, mustela: et hoc pacto se putat Terentium ab omni errore liberare. Immo et Terentium et Menandrum ipsum errore cumulat; si eunuchum hunc pisci comparaverint: quanam obsecro similitudine? Pisce mutior esse mallem, quam talia loqui. *Bent.* Mirum, Bentleium Donati incertam correctionem, quam Terentii scripturam in contextum recipere præoptasse. *West.* Bent. erudite legit *stellionino.* R. D. Bentleius ex Menandro et Donati mente reponit *stellionino:* et Do. arguit Terentium, qui a Menandro aberrarit, γαλεώτην senem dicente; sed alii defendunt. Putamus γαλεώδης scriptum fuisse. *Bip.* Donatum sequi debuit Bent. nec committere ut in fraudem ipse illiceretur ab istis grammaticis, qui, Latina ad Græca obscura diligentia exigentes, non poëtam cupiebant Nostrum, sed verbum de verbo convertentem interpretem. Quis enim audiat illum *stellionino* reponentem, quasi color mustelarum æque incertus sit atque equorum et canum? Immo mustelæ pleræque omnes, testibus quos Anglus laudat, in dorso et lateribus rutilæ sunt, raro subfulvæ, rarius etiam totæ candidæ, et frequentissimas hic intelligi, consentaneum est. *Both.* qui dat *mustelino.*—23 Quod in antiquis quibusdam libris est, *emerim*, pervetustum videtur, et jam a Ciceronis ævo; qui haud scio, an huc respexerit, scribens Att. I. 19. 'Ille alter ita nihil est, ut plane, quid emerit, nesciat.' Sed et *emerim* legisse videtur Donatus. An locus expressus e Plauto? Vid. Epid. III. 4. 40. Prætulerim tamen *egerim.* Ms.

## NOTÆ

22 *Colore mustellino*] Hic erravit Terentius: nam, cum legisset apud Menandrum: γαλεώτης γέρων, quod lentiginosum senem significat, cujusmodi fere sunt Eunuchi, ad similitudinem stellionis qui pelle est maculosa, ut Eunuchus ille erat ore sparso; stellio autem est γαλεώτης, mustela vero est γαλῆ; hæc perperam Terentius confundit.

Eho tu! emin' ego te? Do. Emisti. Py. Jube, mihi denuo
Respondeat. Ph. Roga. Py. Venistin' hodie ad nos? negat.
At ille alter venit, annos natus sedecim,
Quem secum adduxit Parmeno. Ph. Agedum, hoc mihi expedi
Primum: istam quam habes, unde habes, vestem? taces?
Monstrum hominis! non dicturus? Do. Venit Chærea.
Ph. Fraterne? Do. Ita. Ph. Quando? Do. Hodie. Ph. Quamdudum? Do. Modo.
Ph. Quicum? Do. Cum Parmenone. Ph. Norasne eum prius?
Do. Non; nec, quis esset, unquam audieram dicier.

*istum, necne. Eho tu, num ego emi te?* Do. *Emisti.* Py. *Impera, ut rursus mihi respondeat.* Ph. *Interroga.* Py. *Venistine hodie in domum nostram? Negat. At ille alter venit, quem deduxit secum Parmeno, natus annos sedecim.* Ph. *Agedum, Dore, hoc mihi explica primum: unde sumsisti hanc vestem, qua indutus es? taces? monstrose homo, an non dicturus es?* Do. *Venit Chærea.* Ph. *Fraterne meus?* Do. *Ita.* Ph. *Quando?* Do. *Hodie.* Ph. *Quampridem?* Do. *Modo.* Ph. *Cum quo?* Do. *Cum Parmenone.* Ph. *An fratrem meum antea cognoveras?* Do. *Minime, nec unquam ab ullo, quis esset, dici inaudiveram.* Ph. *Undenam*

Lips. et EP. *quod egerim, ego nesciam.* West. In Bem. est *rediges:* at in Do. pro *egerim*, est *emerim.* Fa. Retinuit vulgatum Faërnus. Sed recte habet tam *rediges*, quam *emerim:* scribe autem per interrogationem, et distingue, *Eo rediges me, ut, quid emerim egomet, nesciam?* Bent. *Ego* R. *Lind.* Nihil verius lectione, quam Bent. revocavit, *emerim.* R. D. *Emerim* est in Arg. 1496. Vulg. *egerim*, quod non aptum seqq. *Bip. Rediges* Bip. Both. Perl. *Emerim* Perl. *Rediges me, ut, quid egerim egomet, nesciam* Delph.—25 Hic Guy. glossema agnoscit, rescribens, *Venisti ad nos?* Mihi nihil mutandum videtur. Mitto enim de metro dicere, quod satis commodum in hoc versu invenit Antesignanus. *West.* Lege, ut tres ex nostris habent, *Venisti.* Bent. Cur ipsum Dorum non audimus negantem? Sed nil ausimus, quamvis nec metrum satis in sq. procedat. Putavimus sic rescribi posse; sed nobis non satisfacimus: Do. *Non.* Py. *Negat, &c.* Bip. *Venisti* Both.—26 Guy. τὸ *alter* expungit, magis volens Terentium metro, quam metrum Terentio alligare. Certe *ille alter* satis eleganter dicitur. *West.* Tres nostri melioribus numeris, *natus annos.* Bent. Accedit Perl. *Sexdecim* GM. —27 *Hoc nunc mihi* Ms. Lips. *West.*—28 *Unde habes istam, quam habes* Delph. —29 *Dicturu's* Z. Bent. Perl.—30 Ita citat et Pr. p. 1184. Lego, *Meus fraterne? ita.* Bent. Addit *nec quis esset, unquam audieram dicier* Guelf. 2. *Perl. Ita est* Bip. Delph.—32 Do. *Non.* Ph. *Unde igitur fratrem meum esse sciebas?* Do. *Parmeno*] Loco hujus unici versus, omnes alii, præter Bem. et Bas. binos habent, hoc modo: Do. *Non: nec quis esset, unquam audieram dicier.* | Ph. *Unde igitur fratrem meum esse sciebas?* Do. *Parmeno.* Et sane unicus ille versus est impeditus. Sed rursum non videntur hæc mihi Doro, homini minime verbose, utpote novicio, convenire. Quare, utcumque se habeat versus, lectionem vulgatam, quæ eadem antiquissima est, prætulerim.

PH. Unde igitur fratrem meum esse sciebas? DO. Parmeno
Dicebat eum esse: is dedit mihi hanc vestem. PH. Occidi.
DO. Meam ipse induit: post una ambo abierunt foras.
PY. Jam satis credis sobriam esse me, et nihil mentitam tibi?
Jam satis certum est, virginem vitiatam esse? PH. Age nunc, bellua,
Credis huic quod dicit? PY. Quid isti credam? res ipsa indicat.

*igitur fratrem meum Chæream esse sciebas?* DO. *Parmeno eum fratrem tuum esse dicebat: Chærea hanc mihi dedit vestem.* PH. *Perii.* DO. *Meam ipse sumsit: postea Chærea et Parmeno ædibus egressi sunt.* PY. *Jam satis, Phædria, credis me non esse temulentam, nec quicquam mendacii finxisse. Jam satis exploratum est et compertum, virginem stupro pollutam esse?* PH. *Age nunc, stolida, credisne huic id, quod dicat? Nimirum servo, Eunucho, et fugitivo?* PY. *Cur isti non credam? Nam, etsi non crediderim, res satis ipsa declarat.* PH.

*Fa. Nec quis esset, unquam audieram dicier*] Hæc verba Rivius adulterina pronuntiat. Credo, quia Aldina ed. non legit. At legunt aliæ antiquæ, et EP. neque adeo videntur repudianda, quod in iis est omnimoda Dori ignorantia, qualem manifestari oportebat, ne quid culpæ in ipso Doro residere crederetur. Et agnoscunt Mss. Leidd. tres, totidem Pall. sed et Tr. et Lips. Faërnus dubitanter tuetur vulgatam, scilicet quod ita verbosior videtur Dorus, quam pro novicio. Sed non pauciora verba sunt ista: 'Parmeno ... foras.' Tum Gellius XII. 6. laudat, *audivi dicier.* Tr. *Unde igitur meum esse sciebas?* West. Unus ex nostris Academicus cum Bembino consentit; ceteri omnes duos versus constituunt. Utrum ex his versus sit, hodie nescias. Nam, quod aiunt Doro, homini minime verboso, hæc non convenire; ludunt nos: cum ei, per ipsos qui verba hæc ejiciunt, verboso esse non licet. Ceterum vir doctus 'Non' extra versum posuit, hoc est, ex monosyllabo versum integrum fecit, sive clausulam. Quo tamen exemplo? Quanto facilius erat illud *igitur* cum CCC. ejecisse? *Non. Unde fratrem meum esse scibas? Parmeno.* Bent. *Sciebas* Par. 2. verbo *esse* omisso. *Perl. Nec quis ... dicier* recte omisit Bent. *Both.* qui cum Perl. Bentleium omnino sequitur, nisi quod dat *meum esse fratrem. Scibas* et Bip. quæ exhibet cum Delph. *meum fratrem esse.*—34 *Is dedit hanc mihi vestem*] *Vestem* aliqui l. s. non habent, inter quos Bembinus. Hanc vero collocationem verborum in nullo invenio, sed in plerisque eam quæ sequitur, *is dedit mihi hanc.* Fa. Unus tantum ex nostris, qui in Bibliotheca publica est, cum Bem. facit; ceteri universi, *is dedit mihi hanc vestem.* Recte, opinor. Repone, *Dicebat eum esse; is mi hunc dedit vestem. Occidi.* Bent. quem sequuntur Both. Perl. *Vestem* omittunt Z. Bip.—36 In Ms. Lips. non est τὸ *tibi?* West. *Me sobriam esse*] Ratio versus hanc collocationem verborum, quæ est in omnibus fere l. s. et Donato, exigit, *sobriam esse me.* Fa. Sic et nostri *sobriam esse me;* nisi quod Pet. *sobriam me esse:* quod et ipsum bene habet. *Bent. Esse et nil me* Both. *Et n. m. tibi* absunt a Guelf. 3.—37 *Vit. esse virginem* Both. *Huic,* non *isti* Guelf. 3.—38 *Dicat* Z. Bent. Bip. Perl. *Quidni* pro *Quid isti* Both.—39 *Etiam nunc paulu-*

Ph. Concede istuc paululum: audin'? etiamnunc paululum: sat est.
Dicdum hoc rursum: Chærea tuam vestem detraxit tibi?
Do. Factum. Ph. Et ea est indutus? Do. Factum. Ph. Et pro te huc deductus est? Do. Ita.
Ph. Jupiter magne! o scelestum atque audacem hominem! Py. Væ mihi!
Etiamnunc non credis, indignis nos esse irrisas modis?
Ph. Mirum ni tu credis, quod iste dicit: quid agam nescio.
Heus! negato rursum. Possumne ego hodie ex te exsculpere

*Dore, secede huc paululum. Audisne? Nunc etiam paululum. Satis est. Responde mihi iterum. Chæreane tuam vestem detraxit tibi?* Do. *Factum est ita.* Ph. *Et eam induit?* Do. *Factum, inquam.* Pa. *Et pro te ad Thaidem deductus est?* Do. *Etiam.* Ph. *Proh maxime Deorum Jupiter! O nefarium et impudentem hominem!* Py. *Væ mihi miseræ. Quid? etiamne nunc credere non vis indignis nos esse delusas dolis?* Ph. *Mirandum esset, si non tu serva servo fidem haberes. Quid agam incertus sum. An non possum hodie ex te verum exprimere? Heus tu,*

*lum*] Fa. et Codd. omnes *paululum:* sed versui syllaba superest. Vir doctus in textum recepit *paulum*. Hoc probe. *Bent. Paulum* Both. *Etiam* Bip. Delph.—40 *Chærean*] Et in Bem. et in aliis antiquis est *Chærea*. Fa. Nostri quoque omnes *Chærea*. Bent. *Dic dum*] *Dic tu* C. I. [i. e. cod. Jenensis, ut videtur.] *Perl. Rursus* Both. et *Chærean'*.—41 Mss. plusculi et edd. *eam est indutus?* Leid. unus, *eam est inductus?* West. *Et pro te huc deductus est*] Exagitat omnes, qui ita legunt, tanquam amentes, Palmerius. Scilicet existimat hæc in ædibus suis dixisse Phædriam; unde non fuerit dicendum, *huc*, sed *hinc*. Legit igitur, *pro te ductus est?* Verum illud de ædibus gratis dicitur. *Et ea*] Pr. p. 1185. 'Indutus vestem et veste:' accusativi exempla ex Virgilio petit; ablativi ex hoc loco, *Et ea est indutus*. Lego tamen cum nostris, uno demto, omnibus, et cum Edd. vett. *Et eam*. Bent. quem sequitur Both. qui testatur ita habere suos codd. et sic monet: 'Recte hic legitur *deductust*, i. e. deductus est, ipso versu id flagitante. Neque ego tales contractiones omnino improbo: sed rariores esse dico: scripturas autem has et similes, *meritu's, forti's*, pro, meritus es, fortis es, quas Bent. induxit, auctoritate carere censeo. *Both. Deductust* Bent. *Deductu' est* Bip. Delph. *Deductus'st* Z.—43 Cave facias cum viro erudito primam in 'indignis' brevem. In duobus nostris deest *nunc*, in uno *non*. Repone, *Etiam nunc credes indignis*. Bent. *Etiam non indignis credis nos* Both. *Esse* omittit Bip.—44 Ita dedi, secutus auctoritatem Guyeti. Nec fere 'mirum ni' dicitur, nisi sequente indicativo. EP. *Mirum si*. West. *Mirum ni tu credas quod iste dicat*] Bem. in contextu non habet pronomen *tu*, nec hic nec in sequenti versu, in quo quidem versu nec ulli alii scripti eam vocem habent, sed post 'possumne' sequitur in omnibus *ego*. Fa. Lege ex duobus nostris et uno G. Fabricii, *Mirum ni tu credis*. Ita Noster cum Indicativo semper. *Bent. Credas* Z. *Dicat* Z. Bent. Bip. *Si* pro *ni* Guelf. 2. *Quid agamus scio* RC.—45 In duobus nostris, et Edd. vett. deest *ego*. Lege tamen, *Possumne hodie ego:* et *rursus* malo, quam *rursum*. Bent. Omnino sequitur Both. *Heus tu* Bip. *Heus, negato; rursus: possumne* Perl. qui notat *tu neg.* habere Guelf. 2.—46

Verum ? Vidistin' fratrem Chæream ? Do. Non. Ph. Non potest sine
Malo fateri, video : sequere hac : modo ait, modo negat.
Ora me. Do. Obsecro te vero, Phædria. Ph. I intro nunc jam. Do. Oi, ei.
Ph. Alio pacto honeste quomodo hinc abeam nescio.
Actum est, siquidem tu me hic etiam, nebulo, ludificabere.
Py. Parmenonis tam scio esse hanc technam, quam me vivére.
Dor. Sic est. Py. Inveniam pol hodie, parem ubi referam gratiam.
Sed nunc, quid faciendum censes, Dorias ? Dor. De istac rogas

*negato rursum : jubeo. Vidistine fratrem Chæream?* Do. *Non vidi.* Ph. *Non potest sine tormentis veritatem fateri. Sequere hac. Modo asseverat ; modo negat. Ora me, et pœnam deprecare.* Do. *Per Deos vero tibi supplico, Phædria.* Ph. *Introito.* Do. *Hoi, hei.* Ph. *Alio modo, nisi per hanc fallaciam, non possum ex hac difficultate honeste evadere : etenim actum est ; viliata est virgo a fratre. Tu me hic etiam, tenebrio, ludos facies?* Py. *Hanc fraudem factam esse a Parmenone tam certo scio, quam me nunc vivere.* Dor. *Sic est.* Py. *Per Pollucem inveniam hodie rationem, qua Parmenoni vicem reddam. Sed nunc, Dorias, quid facere suades?* Dor. *De ista virgine nempe, consilium quæris?* Py. *Ita:*

In Bem. est *Vidistine,* et 'sine' sequenti versui ascribitur: quod placet mihi. *Fa.* Sic et nostri plerique. *Bent.* 'Sine' ascribunt versui 47. Bent. Both. Perl.—47 *Seq. me* Mur. ed. *Perl.* Sic Bip. Delph.—48. 49 *Alio, &c.*] Deest syllaba: forte *nunc.* Er. *I intro*] Ms. Lips. *intra.* West. *I intro. Hoi, hei*] Bem. *In intro nunc jam? Oi, ei:* quæ, ut antiquissima, ita vera est lectio et versui congruens. *In* autem, pro, isne. *Fa.* Soli Bem. debetur illud *nunc jam;* ceteri omnes abnegant. Nimirum a Correctore est, metri aliquantum perito. Nos absque illo emblemate sic locum constituimus: *Ora me. Obsecro te vero, Phædria. I intro. Eoi ei. Alio pacto honeste quomodo hinc abscedam, nescio. I intro* cum Edd. vett. nostri omnes. *Oi ei* plerique habent: unus notæ optimæ, nunc Academicus, *Eoiei;* unus ex Regiis *Eooi hei.* Pr. p. 1012. de Interjectionibus agens, 'Terentius in Eunucho, Hoi hei.' Sic edidit Putschius ; sed codex veterrimus *Oi ei.* Porro in versu altero pro *abeam* repono *abscedam;* quod apprime convenit. *Bent. In' intro?* et *quomodo abierim hinc ego, nescio* Both. *I'n intro nunc jam?* Bip. *I intro. Oi, &c.* Perl. *In' intro nunc jam? Z. Hoi, hei* et *quomodo hinc nunc* Delph.—50 Varie hæc distinguuntur. Nulla interrogatio esse in verbis videtur. *West. Actum est, siquidem. tu, &c.*] Nil sapiunt, qui aliter interpungunt—*nescio. Actum est, siquidem tu me.* Putamus dicere voluisse *Actum est, siquidem* ... int. hic vera dixit. Sed, abrupto sermone, inclamat miserum Eun. *Bip. Actum est siquidem: tu* Bent. Z. Delph.—52 *Inveniam hodie parem ubi pol ref. gratiam*] In Bem. et omnibus fere l. s. 'pol' ante 'hodie' collocatum est: qua collocatione trochaicus, alioqui claudicans, sustentatur. *Fa.* Nostri quoque omnes *pol hodie.* Bent.—53 Ms. Lips. et EP. *faciendum suades.* Idem Pareus citat ex duobus Pall. et Paris. *West. Censes* vett.

Virgine? PY. Ita: utrum taceamne, an prædicem? DOR. Tu pol, si sapis,
Quod scis, nescis, neque de Eunucho, neque de vitio virginis:
Hac re, et te omni turba evolves, et illi gratum feceris.
Id modo dic, abisse Dorum. PY. Ita faciam. DOR. Sed videon' Chremem?
Thais jam aderit. PY. Quid ita? DOR. Quia, cum inde abeo, jam tum inceperat

*utrum sileam quod factum est, an dicam?* DOR. *Tu pol, si prudens es, dissimula te id scire, quasi nescieris; neque de Eunucho, neque de stupro virgini illato quicquam efferas; hoc modo te omni tumultu liberabis, et virgini gratum facies. Dic solum discessisse et evasisse Dorum Eunnchum.'* PY. *Ita faciam.* DOR. *Sed hiene est Chremes quem video? Thais mox ad nos veniet.* PY. *Quid ita?* DOR. *Quia, cum inde ex domo Militis exibam, jam tum cœperat jurgium inter illos.* PY. *Aufer*

Edd. et ex nostris unus. Ceteri omnes *suades*. Utrumvis probe. *Bent.* *Suades* Vet. Cod. *Lind.* Sic Gu. 1. *Me rogas* Delph.—54 *Tu pol, si sapis, Quod scis, nescis*] Constans lectio. Guy. tamen expungit *Tu*, sed et *nescis* inepte et sine sensu dicit legi, substituens *nesci*, vel *ne sci*. Sensum expressit Fabrini. Locus expressus e Plauto, Mil. II. 6. 88. Possit autem *nescis* dictum videri pro, nesciveris. *West.* Omnis difficultas est in verbo *prædicem:* nam, si id deducimus a, prædico prædicas, versus non stat: si a, prædico prædicis, ut sit *prædicem* pro, prædicam, (antiqui enim 'dicem' efferebant in futuro, pro eo quod nos 'dicam') stat quidem versus, sed verbum 'prædicere' videndum est ut sensui congruat. V. qui aliqua sæpe meliora habet, quam Bem. et quam omnes alii, hic non *prædicem*, sed *prædicam* habet: quamvis deinde addito *e*, et dispuncto *a*, mutatum fuerit in *prædicem*. At Decurtatus, qui et ipse quoque ex eadem bibliotheca est, sanam et integram habet vocem *prædicam*. Sed sensum requiro in *prædicam*, vel *prædicem*, penultima producta. *Fa.* Vides, quæ vir honestus Faërnus hic contulerit: si *prædicem*, versus laborat; si *prædicam*, sententia. Quam in promtu erat suam Terentio manum reddidisse? *Ita utrum prædicemne an taceam?* Mutatur tantum ordo, et bona causa est. *Bent.* Invertit Bent. sic judicans, in consideratione consilium melius h. l. tacendi poni solere posterius. Sed hic non tam poëtæ ingenio quam suometipsius, ut sæpe alias, indulsisse videtur. *Perl.* *Pol*] Al. *Tu pol*, præter metrum. Quare Guy. et Heins. delent *Tu*. Bip. Bentleium sequitur Both. *Utrumne* Guelf. 2.—55 *Quod scias* Vet. Cod. *Lind.* GC. *scias* perperam. *Perl.*—56 *Hac re et omni te*] O. fere l. s. et Do. ita collocant, *et te omni:* ita stat trochaicus. *Fa.* Sic et nostri omnes. *Bent.* Turnebus malebat *evolvis*, pro, evolveris: credo quod continuo sequatur, 'feceris.' Sic Lucilius: 'Cui nil demsit nix, et sacculus abstulerit nil.' Ubi 'demsit' manifesto pro, demserit, positum. *West.* Prætulerim *evolveris*. Perl.—57 *Chremen* Bent.—58 *Jam tunc cœperat* Delph. *Cœperat* et Bip. *Cum abeo*, omisso *inde*, J. et Venetus cod.—59 Ms.

NOTÆ

56 *Et illi gratum feceris*] Virgo enim sic dolet ob injuriam sibi illatam, ut ipsamet eam celet.

58 *Jam tum inceperat Turba inter eos*] Thrasonem et Thaidem.

Turba inter eos. Py. Aufer aurum hoc: ego scibo ex hoc quid siet.

*istud aurum tibi a Thaide traditum. Ego sciam ex Chremete quid factum sit.*

Lips. *Tu aufer.* Quod ex antiquis laudat G. F. *West.* *Tu aufer* R. et Vet. Cod. *Lind.* *Aufer*] GC. *Tu.* Al. *Tu fer.* Perl. *Tu aufer* Both. Bip. Delph.

---

## ACTUS IV. SCENA V.

### CHREMES. PYTHIAS.

Ch. At at! data hercle verba mihi sunt: vicit vinum quod bibi:
Ac, dum accubabam, quam videbar mihi esse pulchre sobrius!
Postquam surrexi, neque pes, neque mens satis suum officium facit.
Py. Chremes! Ch. Quis est? ehem Pythias. Vah! quanto nunc formosior
Videre mihi, quam dudum! Py. Certe tu quidem pol et multo hilarior.
Ch. Verbum hercle hoc verum est; Sine Cerere et Libero friget Venus.

Ch. *At, at, verbis Thaidis circumventus sum; vinum, quod bibi, me superavit; dum mensæ accumbebam, quam videbar mihi esse belle sobrius, et sapere! postquam de mensa surrexi, neque pes, neque mens in suo officio fuit.* Py. *Chreme.* Ch. *Quis est? Ehem Pythias. Vah quanto pulchrior mihi videris, quam pridem?* Py. *Sane, tu quidem, per Pollucem, multo lætior appares.* Ch. *Vulgare, mehercule, verum est dictum: Sine Cerere et Baccho languet Venus, torpetque. Sed an*

1 Mss. plusculi, et ET. EM. *vicit me.* West. *Attat* Bent. Both. *Atat* Z. *Bibit* Guelf. 3.—2 Libri quidam scripti et editi: *accumbebam.* West. *Ac dum*] *Ad dum:* nisi *At dum* Guelf. 3. *Perl.* qui dat *esse mihi*, et notat *accumbebam* dare GM.—4 *Quam tu nunc* Mss. quidam. *West.* Codd. plerique *Chreme.* Bent. qui id dat cum Bip. Both. Perl.—5 Mur. Donatum secutus *alacrior* legit, quod et libri quidam exhibent. *West.* Bem. *Certo*, quod antiquius videtur. *Fa.* Omnes nostri *Certe;* quod rectum est. *Bent.* *Hilarior* omnes l. s. Do. tamen *alacrior* legisse videtur. *Lind.* *Videre quamdudum? Certe quidem tu pol m. alacrior* Delph. *Et* omittunt et Bent. Bip. Both. Perl.—6 Versum hunc scriptum etiam hoc modo reperio, *Verum hercle verbum hoc est, Sine C. et Baccho f. V.* Gov. Idem liber, itemque Decurtatus, pro *est* habent *erit*, quo-

Sed Thais multo ante venit? Py. Anne abiit jam a Milite?

Ch. Jamdudum; ætatem: lites sunt inter eos factæ maxumæ.

Py. Nihil dixit tum, ut sequerere sese? Ch. Nihil, nisi abiens mihi innuit.

Py. Eho, nonne id sat erat? Ch. At nesciebam id dicere illam; nisi quia

Correxit Miles, quod intellexi minus: nam me extrusit foras.

*multo ante tempore, quam venissem, Thais hic fuit?* Py. *Anne abiit illa jam ex domo Militis?* Ch. *Jam ætas est, ex quo egressa ab illo: rixæ inter illos gravissimæ ortæ sunt.* Py. *Nonne tunc illa dixit tibi ut se sequereris?* Ch. *Nihil, nisi quod abiens mihi nutu capitis signum fecit.* Py. *Eho, nonne id sufficiebat?* Ch. *At nesciebam illam mihi nutu significare, ut ipsam sequerer; sed id quod minus intellexi, id apertius significavit Miles, cum me violenter exturbavit foras*

modo et prius habebat Vi. ut adhuc litura demonstrat. Hoc autem verbo 'erit,' antiqui etiam præsentia et præterita asseverabant. *Fa.* Nostri omnes *est*, ut And. II. 5. 15. 'Verum illud verbum est.' Si *est* placet, pro *sine* lege *absque*. Poteris etiam *erat*. Sed *erit* non est solicitandum. *Bent.* Bent. bene edidit *erit*. R. D. Id. dant Bip. Both. Perl.—7 *An* G. ET. EM. *West.* Particula *ne* non est in Bembino. In alio quoque libro vetusto deletam eam inveni: et certe non est necessaria. *Fa.* *Anne* scripti plerique. 'Abiit' hic disyllabon est. Porro lege, *multo me antevenit*. Bent. *Anne* Vet. Cod. *Lind.* *An* Z. Bip. Both. *Me antevertit* Both.—8 Ita colloca hæc verba ex o. l. s. *factæ sunt inter eos.* Fa. Sic vett. Edd. et major nostrorum pars. *Bent.* Et sic dant Bent. Bip. Both. Perl. Delph. Ceterum dat Both. *J. ætatem.* Py. *Eho!* Ch. *Lites, &c.* et monet: 'Illud *Eho* habetur in B, nec spernendum videbatur.'—9 M. *Nihil dixit tunc.* Revocavi autem *tum* ex quibusdam Mss. et editis antiquissimis et præstantissimis, sed et Donato. Impressi recentiores omittunt. Ms. Lips. *ut tu sequerere.* West. Aliqui libri et Do. non habent *tum;* et, pro ea dictione, in Bem. est *tu:* mihi utrumque et *tu* et *tum* otiosum videtur. *Fa.* Immo illud *tu* suam hic emphasin habet, et a Fa. perperam ejectum est. Duo ex nostris veterrimi *tu;* ceteri *tum.* Bent. *Nil dixit, tu ut*] Al. male *dixit tum, ut.* Al. omittunt *tu*, quod rescribimus, Bembino nixi, cum Bent. et Ms. Lips. *ut tu seq.* Bip. Sic et Both. *N. d. ut seq.* Z.—10 *Nesciebam* Bent. Bip. Both. Perl.—11 *Corr. me M.* Mss. quidam et editi. *Me excussit* EM. *West.* Post 'minus' interrogat Bip. *Ego int.*

## NOTÆ

6 *Sine Cerere et Libero friget Venus*] Ceres est Dea frugum, et Bacchus vini: eleganter Terentius Cererem pro cibo, Bacchum pro vino dixit per metonymiam; inventorem pro invento. Voluptas in calore sanguinis constituta est, qui his rebus alitur. Horatius: 'Non enim posthac alia calebo Fœmina.' Frigent in uxores mariti, qui non admodum amant.

Sed eccam ipsam: miror ubi ego huic antevorterim.

*ædibus. Sed ecce ipsam. Miror in qua parte viæ eam antecesserim.*

Guelf. 2.—12 *Ips. video* Ms. Lips. EP. ET. EV. 1. *West.* *Ips. video* R. *Ego hinc* Vet. Cod. *Lind.* Ms. Paris. ap. Par. *hinc.* *Video* post 'ips.' Guelf. 3. *Perl.* *Ips. video* et *huic ego* Delph.

## ACTUS IV. SCENA VI.

THAIS. CHREMES. PYTHIAS.

TH. CREDO equidem illum jam affuturum esse, ut illam a me eripiat. Sine veniat!
Atqui, si illam digito attigerit uno, oculi illico effodientur.
Usque adeo ego illius ferre possum ineptias et magnifica verba,
Verba dum sint: verum enim, si ad rem conferentur, vapulabit.
CH. Thais, ego jamdudum hic adsum. TH. O mi Chreme, te ipsum expectabam.

TH. *Puto certe illum Thrasonem mox adventurum, ut illam Pamphilam a me rapiat. Sine veniat: atqui, si illam summo attigerit digito, statim ei oculi eruentur. Adhuc usque tolerare possum illius ineptias et gloriosa verba, dummodo tantum sint verba: nam, si in rem deducantur, et, quæ ille dicit, opere exequi conetur, plagis cædetur.* CH. *Thais, jam pridem huc adveni.* TH. *O mi Chreme, te*

1 *Sine veniat*] Hæc absunt a Ms. Lips. *West.* *Credo equidem illum jam affuturum ut illam a me eripiat: sine*] Hunc versum ita in aliquibus l. s. ordinatum invenio, ut comprendat etiam verbum *veniat*, quod in impressis sequenti versui attribuitur. Ceterum quod sequitur, *qui si illam*, ita solus Bem. habet: alii omnes, aut *atqui*, ut et Donatus, aut *atque*. *Ineptiam* vs. 3. est in Bem. et fuisse in Vi. et Decurtato ex rasura ultimæ literæ apparet. *Fa.* Dele *esse* cum vett. Edd. *Bent.* *Jam*] C. J. [i. e. Cod. Jen. ut putamus,] *dudum.* Perl. *Esse* delent Both. Perl. *Esse, illam ut eripiat* Delph. *Sine ut* Guelf. 2.—2 Sic lego, *attigerit, oculi illi illico eff.* Bent. *Si illanc uno dig. attigerit, oculi ei illico* Both. *Atque* Bip.—3 Ejice illud *ego;* quod a Donato abest in Edd. vett. *Bent.* Dat Both. *U. a. illius f. ego.*—4 Do. et Mstus et in Edd. vett. *verum si.* Certe *enim* frustra versum gravat. *Bent.*—5 Ms. Lips. *hic sum.* Mss. Bœcleri, cum M. et Lips. *expecto.* Ita et editiones omnium antiquissimæ, et Antesignani. *West.* Vereor ut ex ullo cod. *expecta-*

Scin' tu turbam hanc propter te esse factam? et adeo ad te attinere hanc
Omnem rem? CH. Ad me? qui? quasi istuc! TH. Quia, dum tibi sororem studeo
Reddere et restituere, hæc atque hujusmodi sum multa passa.
CH. Ubi ea est? TH. Domi apud me. CH. Hem! TH. Quid est?
Educta ita, uti teque illaque dignum est. CH. Quid ais? TH. Id quod res est.
Hanc tibi dono do, neque repeto pro illa quicquam abs te pretii.
CH. Et habetur, et refertur, Thais, a me, ita uti merita es, gratia.

*ipsum expecto: scisne tui causa hoc jurgium et contentionem excitatam esse, adeo ut hæc omnis res ad te pertineat?* CH. *Ad me? quomodo? quasi istud commoverim!* TH. *Quia, dum sororem tuam (Pamphilam) conor tibi reddere et restituere, hæc a Milite atque alia multa perpeti coacta sum.* CH. *Ubi ea est?* TH. *Domi meæ est.* CH. *Hem (quam timeo!)* TH. *Quid est? timesne ejus pudicitiæ? Educata est, et instituta liberaliter, ut et te et illa dignum est.* CH. *Quid ais? verumne dicis?* TH. *Dico id, quod res est. Hanc tibi dono do, nec pro ea ullas impensas mihi a te reddi posco!* CH. *Hæc gratia tibi habetur, et in animo accepta fertur,*

*bam* Faërnus protulerit; nostri universi *expecto*. Unde liquido legendum, *O mi Chreme, te ipsum expeto*. Si tamen malit quis Tetrametrum plenum; præsto erit ei forma verbi vetusta, *O mi Chreme, te ipsum expetesso*. *Expecto* R. *Lind*. Nostri omnes codd. *expecto*, i. e. *expeto*, ut Bent. reposuit. *Both*. qui dat *expeto*. *Expecto* Guelf. 1. 2. 3. *Chremes* Bent. Z.—7 EP. *quasi ego istuc*. Acidalius legit, *qui quæso istuc?* eleganter. *West*. *Qui? quasi istuc*] Quocumque te vertas, nihil hinc exsculpes, auctore dignum. Repono, *qui quæso istuc?* Sic plane Codex Regius Chartaceus, de optimo quodam transcriptus; et a m. sec. Academicus. Sua sit igitur laus viro docto, qui ex conjectura hoc idem invenit. *Bent*. Recte Bent. legit *qui quæso istuc*. R. D. Vulg. *qui? quasi* parum aptum h. l. *Bip*. *Qui quæso* dant Bip. Both. Perl. Pro *studeo* al. legi *cupio* notat Perl.—8 *Ac* pro *et* Bent. Bip. Both.—9 *Ehem* Bip. Delph. —11 *Abs te quicquam* Delph.—12 Assentior Guyeto, legenti *referetur*, quod teste Antesignano primus ita legit Linacer. Et sane sensus ita postulat. Neque enim verbis refertur gratia, sed re ipsa. Unde et Heinsius ita recensuit. Et est in Leidd. quatuor, et Lips. Editiones Aldinæ variant. Illa vero, *a me*, absunt a quibusdam Mss. *West*. *Et habetur et refertur a me, Thais, tibi, ita ut merita es, gratia*] *Referetur* legendum est ex Bem. et aliis antiquis libris, et ex sensu. Duæ vero hæ dictiones, *a me*, nec in Bem. aut Vi. sunt, nec apud Donatum, aut Priscianum hunc locum citantem libro XVIII. Præterea *tibi* in nullo alio libro, præterquam Bembino, fere invenias. Unus id habet superscriptum in glossematis modum; et sane sine eo stat sermo, et pulchre intelligitur. *Fa*. *Et habetur et referetur, Thais, ita uti merita es, gratia*] Recte hunc versum constituit Faërnus. *Tibi* pauci qui habent codices in sede in-

TH. At enim cave, ne prius, quam hanc a me accipias, amittas, Chreme:
Nam hæc ea 'st, quam Miles a me vi nunc ereptum venit.
Abi tu, cistellam, Pythias, domo effer cum monumentis.
CH. Viden' tu illum, Thais? PY. Ubi sita 'st? TH. In risco. Odiosa, cessas?
CH. Militem secum ad te quantas copias adducere?
Atat. TH. Num formidolosus, obsecro, es, mi homo? CH. Apage sis:
Egon' formidolosus? nemo 'st hominum, qui vivat, minus.
TH. Atque ita opus est. CH. Hau! metuo, qualem tu me esse hominem existumes.
TH. Immo hoc cogitato; quicum res tibi est, peregrinus est;

*si verbis tibi referri nequit, ut merita es.* TH. *Verum enim cave ne prius hanc amittas, quam tibi a me tradi possit; nam hæc ea est, quam Miles a me erepturus venit. Abi tu, Pythia, et arcam e domo nostra profer huc cum insignibus et ornamentis, ex quibus agnosci possit; quæque in ea asservantur.* CH. *Videsne Militem, Thais?* PY. *Ubi posita est hæc arca?* TH. *In risco. Molesta, quid moraris?* CH. *Quantum exercitum huc agit? At, at.* TH. *Formidolosusne es?* CH. *Egone formidolosus sim? Nemo est omnium hominum qui vivat minus formidolosus.* TH. *Atque ita nunc opus est ne sis talis.* CH. *Hau! vereor ut me talem esse, qualis sum, putes.* TH. *Immo hoc animo reputa; ille, cum quo tibi decertandum est,*

certa locant, *tibi, Thais, Et tibi habetur.* Ergo frustra vir eruditus, *tibi uti*, pro *ita uti*. Bent. *Referetur* GM. *Perl.* *Referetur* Bip. Both. *A me* delent Bip. Both. Perl. 'Gratia' collocat Delph. in versu seq. ut et 'Chreme' in vs. 14.—14 *Namque* Both. *Venit ereptum* Delph.—15 *Affer* M. *West.*—17 Alias *Militum*. Er. *Ad te*] Ms. Lips. *atque*. West. Sic Guelf. 1.—18 *Num*. Sic Fa. pro *Non* vulg. *Perl. Attat* Bent. Both. *At at* Bip. Perl. —19 M. *omnium*. Ms. Lips. *nemo homo*. Pro illis autem, *qui vivat, minus*, Mss. quidam habent cum ET. EM. *qui metuat minus*. West. *Ego*] O. l. s. *Egon;* sequentis vero dictionis *formidolosus* antepenultimam Bem. et aliqui alii antiqui libri per *u*, non per *o*, habent. *Fa.* Omnes nostri, uno excepto, *Egon*. Bent. *Ego* Z.—20 Omnes fere l. s. inter quos Bembinus, non *Hau*, sed *Ah* habent; quod magis placet. *Fa.* Nostri omnes *Au* vel *Hau*. Bent. qui *Ah* dat cum Bip. et Both. *Esse* omittit Z.—21 *Cogito* Guelf.

## NOTÆ

15 *Cistellam*] Scriniolum, arcam, in qua erant ornamenta virginis, quibus agnosceretur a suis; nempe forte armillæ, crepundia. Ea Thais jubet efferri domo, ut ostendantur Chremeti, atque ita sororem possit agnoscere.

16 *In risco*] Riscus cista est pelle contecta; nomen Phrygium est.

Minus potens quam tu; minus notus, minus amicorum hic habens.
CH. Scio istuc. Sed, tu quod cavere possis, stultum admittere 'st.
Malo ego, nos prospicere, quam hunc ulcisci, accepta injuria.
Tu abi, atque obsera ostium intus, ego dum hinc transcurro ad forum.
Volo ego adesse hic advocatos nobis in turba hac. TH. Mane.
CH. Melius est. TH. Mane. CH. Omitte: jam adero. TH. Nihil opus est istis, Chreme:
Hoc modo dic, sororem illam tuam esse, et te parvam virginem
Amisisse; nunc cognosse: signa ostende. PY. Adsunt. TH. Cape.
Si vim faciet, in jus ducito hominem: intellextin'? CH. Probe.

*advena est, minus potens, quam tu; minus notus, et minus amicorum habens in his locis.* CH. *Hoc sat scio; sed imprudentis est damnum pati et recipere, quod evitare et arcere possis. Malo ego nos cavere ab illo Milite, quam post acceptam injuriam vindictam adversus eum persequi. Tu abi domum intro, et sera fores claude, dum ego hinc ad forum transcurro; volo huc adducere advocatos, defensores nobis in hoc tumultu.* TH. *Mane.* CH. *Melius est ut advocatos adducam.* TH. *Mane.* CH. *Desine me detinere, mox rediero.* TH. *Nihil opus est istis auxiliis, Chreme: dic modo illam tuam sororem esse, et te illam parvulam amisisse, nunc cognovisse: signa hæc, quibus probes ita esse, ostende.* PY. *Adsunt hæc monumenta.* TH. *Cape ea, Chreme. Si vim faciet Miles, in jus voca, aut trahe.*

2.—22 *Amicorum hic habens minus*] Ea quæ in libris omnibus est collocatio vehementiorem videtur reddere orationem: *minus amicorum hic habens:* quod ex toto versu melius videri potest. *Fa.* Eodem ordine nostri omnes. *Bent.*—23 *Scio ego istuc* G. ET. EM. *West. Ego* GM. bene, ut sit ex adverso ' tu,' quod sequitur. *Perl. Cavere tu quod* Both.—25 *Ostium obsera.* Collocatio in Bem. et aliquibus aliis, et Donato hæc est: *Obsera ostium.* In omnibus vero quotquot sunt, itemque Donato, *dum ego hinc.* Fa. Nostri quoque *dum ego hinc.* Recte. *Bent. Abi*] In GC. script. *ibi*, vitiose videtur pro *abi.* Perl. *Ost. obsera* Bip. *Dum ego hinc* Z. Bip. Both. Perl. *Abi tu* Delph.—26 Illa, *Volo ego adesse hic advocatos nobis in turba hac*, absunt a Mss. Lips. et Pal. et EP. In aliis est, *advocatos in turba.* TH. *Mane, mane.* Westerhovius. *Advocatos nobis.* TH. *Mane, mane.* Lind. *Hic adesse* Br. qui geminat τὸ *Mane.*—27 *Mitte* Both.—28 *Hoc dic modo*] O. l. s. et Do. *Hoc modo dic.* Fa. Nostri quoque *Hoc modo dic:* et præterea, *sororem esse illam tuam*, magno consensu. Recte. *Bent. Esse illam tuam* Br. Both. Perl. *Et* omittit Both.—29 *Amisisse. Nunc cognosse, signa, ostende* Br.—30 *Vim si* Both.—31

TH. Fac animo hæc præsenti dicas. CH. Faciam. TH. Attolle pallium.
Perii! huic ipsi est opus patrono, quem defensorem paro.

*Intellexistine?* CH. *Omnino.* TH. *Audacter et animose hæc pronuntia.* CH. *Faciam.* TH. *Attolle pallium humeris delapsum. Perii. Huic Chremeti opus est patrono, quem mihi defensorem paro.*

*Ut præsenti* quidam libb. cum Do. *West.* Omnes nostri : *ut præsenti.* Lege cum Edd. vett. *præsenti ut dicas.* Bent. *Attolle*] *Tolle* unus e Pall. *Perl.* qui notat *ut* abesse a Guelf. 3. *Ut pr.* Br. Z. *Pr. ut* Bip. Both. Perl.—32 *Patrono opus est* Both. *Opus patrono est* Delph. *Opus est patrono* Br.

## ACTUS IV. SCENA VII.

THRASO. GNATHO. SANGA. CHREMES. THAIS.

THR. HANCCINE ego ut contumeliam tam insignem in me accipiam, Gnatho?
Mori me satius est. Simalio, Donax, Syrisce, sequimini.
Primum ædeis expugnabo. GN. Recte. THR. Virginem eripiam. GN. Probe.
THR. Male mulcabo ipsam. GN. Pulchre. THR. In medium huc agmen cum vecti, Donax;

THR. *Numquid indecorum est, Gnatho, tam atrocem injuriam mihi factam impune pati? Mori me fortiter potius est. Simalio, Donax, Syrisce, sequimini. Primum ædes vi capiam.* GN. *Egregie.* THR. *Virginem eripiam.* GN. *Recte.* THR. *Ipsam Thaidem acerbe puniam.* GN. *Belle.* THR. *In medium huc agmen*

1 *Ut* abest a quibusd. libb. *West.*—2 *Seq. me* Mss. quidam et editi. *Id.* R. et vett. libb. *Dorax :* ut et in scriptis exemplaribus Pr. VII. p. 766. *Lind.* *Seq. me* Guelf. 1. 2. *Es* pro *est* Br. ut et *Dorax.*—3 *Recte facies* Guelf. 3.—4 *Dorax* G. ET. EM. Ita et supra vs. 2. *West.* Recte a Bent. est editum.

### NOTÆ

4 *In medium huc agmen cum vecti*] Primum agmen, seu, ut nunc appellant, prima custodia, *l'avant-garde;* medium agmen, *la bataille;* postremum agmen, *l'arrière garde.* Vectis est lignum teres et oblongum; præ-

Tu, Simalio, in sinistrum cornu; tu, Syrisce, in dexterum.

Cedo alios: ubi centurio est Sanga, et manipulus furum? SA. Eccum adest.

THR. Quid, ignave? peniculon' pugnare, qui istuc huc portes, cogitas?

*accede cum vecti, Donax. Tu, Simalio, in sinistrum cornu; tu, Syrisce, in dexterum. Alii procedant. Ubi est centurio Sanga, et manipulus servorum culinariorum?* SA. *Ecce eum, adest.* THR. *Quid iners? An tu peniculo, quem portas,*

*mulcabo.* Zeun. *Mulcabo*] Hoc verbum sæpe confunditur cum *mulctabo.* R.D. *Mulcabo*] Al. male edunt *multabo.* Bip. *Mulctabo* Delph. Z. *Dorax* Guelf. 1. 2. Br.—5 Ms. Lips. *sinistro.* Et *dextero.* West. *Dextrum* Br.—6 *Ubi centurio Sanga* M. GN. *Sanga eccum adest* [Br. et] Ms. Lips. *West.* *Sanga eccum adest* Guelf. 2.—7 Nullus ex nostris, *illuc huc.* Plerique *istunc huc.* Pet. *istum huc.* Recte, quod et vir doctus vidit. *Bent.* *Istum* Both. Perl. *Istunc*

## NOTÆ

terea est instrumentum ferreum et militare, quo perfodiuntur parietes.

5 *Simalio*] Jucundum est intelligere nomina strenuorum militum Thrasonis. Simalio, quod simus esset; Donax, δόναξ, arundo, qui arundine pro hasta utebatur; Syriscus, a σύρισκος, quod Syrus esset origine, vel a syrisco, vase vimineo, in quo ficus solent asservari.

*In sinistrum cornu*] Cornua erant latera aciei, ita dicta quod prominerent; in quibus stabant equites, qui utrimque claudebant latera aciei pedestris; quapropter turmæ equitum, alæ dicuntur; *des compagnies de cavalerie.*

6 *Ubi centurio est Sanga*] Centurio est centum militum præfectus. Unde et centuria quoque dicitur, cujus tamen numerus postea variavit: nam legio apud Romanos antiquitus quatuor millium erat; unde quadratum agmen dicebatur. Postea duo millia et ducentos adjecit Marius, ut constaret sex millibus et ducentis militibus. In legione erant sexaginta centuriæ, manipuli triginta, cohortes decem.

*Manipulus furum*] Manipulus est fasciculus herbarum qui manu comprehenditur, quod signum in militia fuit priscis Romanis. Ovidius: 'Pertica suspensos portabat longa maniplos: Unde maniplaris nomina miles habet.' Inde ponitur pro exigua militum manu, quæ unum sequitur signum. Fures hic dicuntur servi, et fures nonnunquam pro servis accipi scripsit Servius ad illud carmen Virgilii: 'Quid domini facient, audent cum talia fures?' Sæpissime tamen fures apud Comicos intelliguntur servi culinarii. Forte fossores intelligit, et cuniculos agentes ad evertenda mœnia et arces, *pionniers.* Sangam, quia coquus erat, Thraso vocat centurionem, tanquam aliis honoratiorem. Sangam dictum quidam volunt a Sangia vico, vel Sangario flumine Phrygiæ; nam Phryges serviles sunt. Forte a Græco σάγαρις. Quod securis quoddam genus est.

SA. Egon'? Imperatoris virtutem noveram, et vim militum;
Sine sanguine hoc fieri non posse; qui abstergerem vulnera?
THR. Ubi alii? SA. Qui, malum, alii? solus Sannio servat domi.
THR. Tu hosce instrue: hic ego ero post principia: inde omnibus signum dabo.

*pugnare cogitas?* SA. *Egone peniculum in bello non ferrem, quo vulnera abstergerem? cum Imperatoris fortitudinem notam haberem, et robur militum, nec sine sanguinis effusione hanc obsidionem fieri posse.* THR. *Ubi alii sunt?* SA. *Quinam, malum, sunt isti alii? Solus Sannio abest, qui custodit res quæ sunt domi.* THR. *Tu hosce ordina. Hic ego stabo in media acie post principes milites. Ex isto loco omnibus signum dabo ineundi certaminis.* GN. *Istud est peritum et pru-*

Bip. *Quid ignave. peniculon. Pugnare quis istunc* Br.—9 Quidam Codd. cum interrogationis signo hæc exprimunt, quos secutus sum. *West.* Nostri omnes cum Edd. vett. et Pr. p. 870. longe numerosius, *non posse fieri.* Bent. Sic Br. Perl. *S. s. hocne posse fieri? qui a. vulnera* Both.—10 Ms. M. Lips. et G. cum editis quibusdam, *domum.* Gruterus, Inscript. pag. 769. 'Domum servavit.' Quanquam id potius notat, domum prole auxit. Apul. Metam. VI. 'Ante ipsum limen et atra atria Proserpinæ semper excubans, servat vacuam Ditis domum.' Dixit autem *domi,* uti Plautus Amph. I. 1. 196. Mostell. II. 2. 21. Ovid. Met. I. 625. Perperam existimat Bœcl. Donatum legisse, *domum.* West. *Domi* Bent. edidit: recte. *Zeun.* J. *Quid.* GM. *domum.* Perl. *Domum* Z.—11 *Instrue hic, ego* EP. *West.* Dele *hic*

## NOTÆ

10 *Qui, malum, alii*] 'Malum' vicem interjectionis irascentis sustinet.

11 *Hic ero post principia*] Id est, post Principes in acie. Milites in militia Romana Principes dicebantur secundæ aciei milites, armis maxime insignes: ita enim acies apud Romanos instruebatur, ut primi hostes aggrederentur manipuli Hastatorum, ex flore juvenum pubescentium collecti: qui si hostem propulsare non possent, a Principibus, qui omnes scutati erant, in intervalla ordinum recipiebantur. Moxque hi, nempe Principes, in eorum, nempe Hastatorum, locum succedebant. Hastati autem post eos subsequebantur. Si a Principibus quoque non satis feliciter esset pugnatum, a prima acie ad Triarios paulatim se referebant; unoque agmine facto, nullaque spe post se relicta, una omnes in hostem procedebant. Principia est locus in acie Principum militum. Inde, post principia esse, significat, in tuto esse, ubi noster Thraso se collocaverat. Principia etiam est locus in castris, ubi habitat Dux et Imperator. Hæc ex Livio sub finem octavi libri primæ Decadis. Ceterum Homerus Iliados v. laudat Diomedem, quod inter Principes prima acie pugnaret; sicut Homerum imitatus Virgilius similiter Æneam de fortitudine laudans ait: 'Se quoque Principibus permixtum agnovit Achivis.'

GN. Illuc est sapere! ut hosce instruxit, ipsus sibi cavit loco.
THR. Idem hoc jam Pyrrhus factitavit. CH. Viden' tu, Thaïs, quam hic rem agit?
Nimirum consilium illud rectum est de occludendis ædibus.
THA. Sane, quod tibi nunc vir videatur esse hic, nebulo magnus est.
Ne metuas. CH. Quid videtur? THA. Fundam tibi nunc nimis vellem dari,
Ut tu illos procul hinc ex occulto cæderes: facerent fugam.
THR. Sed eccam Thaidem ipsam video. GN. Quam mox irruimus? THR. Mane.

*dentem esse. Quam recte milites disposuit! quam prospexit sibi tuto in loco!* THR. *Hoc idem Pyrrhus observavit, hunc ordinem tenuit.* CH. *Videsne tu, Thais, quid agat Thraso, ut nos oppugnet? Certe prudens consilium est, nos intra domum recipere, et fores occludere.* TH. *Sane hic vanus nugator est: nec est causa cur tibi fortis Imperator nunc esse videatur.* THR. *Quid censes faciendum, Gnatho?* GN. *Fundam nunc vellem tibi in manus dari, ut tu illos obsessos ferires clandestino et latenter; in fugam se darent.* THR. *Sed ecce Thaidem ipsam video.* GN. *Quin*

cum Pet. *Bent.* Delet Both. *Instrue hic: ego vero post* Br.—12 G. *i. s. c. locum;* et supra scriptum *cautus elegit.* West. *Ipse* Br. Both. *Locum* Guelf. 1.—13 *Idem hocce*] Bem. Bas. ac Do. *Idem hoc jam;* alii scripti alia quidem collocatione, omnes tamen *jam* habent. *Fa. Hoc jam* etiam nostri. Vir doctus malit *Idem hoc etiam Pyrrhus:* poterat meliore numero, *et Pyrrhus.* Ceterum omittunt hinc plerique scripti nomen Thrasonis; ut totum hoc Gnathonis sit; qui mirus artifex, palam hæc eloquendo, et irrideat simul et aduletur. Sed aliter Donatus ad v. 8. 3. *Bent.* Temere Dac. vult legi *factitat.* Zeun. Plerique Mss. omittunt nomen Thrasonis. Sed conveniunt bene in magnifice ineptum. *Bip. Item P. hoc jam* Both.—15. Sunt libri, in quibus est, *Sane, qui tibi nunc vir videtur esse, hic nebulo magnus est.* Idem jam Riv. observavit. *West.* Repone ex vett. Edd. et Donato etiam Msto, et sex nostris codicibus, *Sane qui tibi nunc vir videtur esse, hic nebulo magnus est.* Hic omnia clara sunt et perspicua: lectio altera tenebras frustra offundit. *Bent.* Vulg. lect. obscura et inepta; sed clara et perspicua quam e Mss. revocavit Bent. *R. D.* Bent. sequuntur Bip. Both. et Perl. qui monet *videtur tibi* esse in Guelf. 2. *Esse, hic nebulo* Z.—16 *Ne m.* THR. *Q. videtur?* GN. *Fundam, &c.* Br. et nostræ omnes Edd. præterquam Westerhovii, qui notat verba, 'Fundam,' &c. etiam Donati ætate a nonnullis credita esse Thaidis ad Chremetem, et suam vindicat lect. *Nunc tibi fundam* Both.—17 *Ut illos* Tr. *West. Ut proc. hinc ex occulto* Both.—18

## NOTÆ

13 *Pyrrhus factitavit*] Se post principia posuit. Pyrrhus, Epirotarum Rex. Pyrrho Hannibal inter Imperatores, cum primas Alexandro Magno dedisset, secundas tribuit, quod castra metari primus docuerit, id est, describere et locare; *camper:* ad hoc nemo elegantius loca ceperit, præsidia disposuerit; *choisir bien les lieux: se fortifier.*

Omnia prius experiri, quam armis, sapientem decet.
Qui scis, an, quæ jubeam, sine vi faciat? GN. Di vostram fidem!
Quanti est sapere! nunquam accedo, quin abs te abeam doctior.
THR. Thais, primum hoc mihi responde; cum tibi do istam virginem,
Dixtin' hos mihi dies soli dare te? THA. Quid tum postea?
THR. Rogitas? quæ mihi ante oculos coram amatorem adduxti tuum!

*mox impetum facimus?* THR. *Mane; omnia prius consilii prudentia, quam vi armorum, tentare sapientem convenit. Fortasse quæ jubebo, nulla vi adhibita, factura est.* GN. *Dii vestram fidem! quanti æstimandus est ille, qui sapit! nunquam ad te accedo, quin doctior recedam.* THR. *Thais, primum hoc mihi responde; tum tibi darem istam virginem, nonne mihi promisisti hos dies soli mihi te concessuram?* TH. *Quid tum postea?* THR. *Istudne rogas, quæ mihi coram ante oculos*

Festus *In quam.* Pall. tres *irruamus.* Ceterum magis placet exclamandi nota Parei, quam interrogandi aliorum. *Perl.* Punctum maximum dat Bip. *Irruemus* Guelf. 2.—19 Næ, parum consuluit huic loco Guyetus, glossema vocans *τὸ sapientem*, quo tota gloriatio continetur. E Dionys. citat Lindenbruchius: *Μὴ πρότερον ἄρξαι τῶν ἔργων, πρὶν ἢ πειρασθῆναι τῶν λόγων.* Qui locus favet lectioni quorundam Librorum, *experiri verbis* legentium, ob octonarium. In aliis est, *consilio*, quod et apud Nonium legas. Prius defendit Muretus, improbante Rivio: laudans hæc e Libanio: *Πρῶτον μὲν γὰρ τὰ δίκαια τῷ λόγῳ πειρᾶσθαι λαμβάνειν, ἀλλὰ μὴ τοῖς ὅπλοις ἐπιπηδᾷν, ἀνθρωπινώτερον δήπουθεν.* Unde suspicabatur, Aldum [quem sequitur Heinsius] hausisse suum *verbis*. West. *Omnia prius experiri, quam armis, sapientem decet*] Nonius bis 'armis' v. Manere et v. Experiri: et sic utroque loco codex noster vetus. Do. habeat sibi suas Figuras, quibus nihil hic opus. Quid enim promtius, quam magno et sententiæ et versus commodo id ipsum, quod Magister postulat, reponere? *Omnia prius experiri, quam arma, sapientem decet.* Sane codex egregius 900. annorum, nunc in Bibliotheca publica, *armas sapientem:* postea per *a* literam *i* trajecta est: *s* adhæsit ex sequente. *Bent.* *Omnia prorsus* Vet. Cod. *Lind.* Dura est ellipsis. Placet quod Bent. reponit. *R. D.* GC. *consilio*, haud dubie ex Nonio sumtum. *Perl.* Nos putamus conciliari lenissime pacem, sic legendo: *O. p. exp. quam armis, sapientia, decet.* Bip. *Arma* Both. Perl.—20 *Sine vi, quæ jubeam* Both.—21 Mureto placebat, *accedo ad te:* quomodo est in quibusdam codd. *West.* Symm. IX. 79. 'Quod ait noster comicus, Nunquam te adeo, quin abs te doctior abeam, id ego de epistolis tuis,' &c. *Lind.*—23. 24 *Quo mihi ante oculos* G. *West.* *Mihi hos*] Ex Bem. ita facta collocatione verborum, *hos mihi*, item ex eo libro et omnibus aliis, ac Donato, *coram amatorem*, ita hos versus ordinamus: *Dixtin hos mihi dies soli dare te?* TH. *Quid tum postea?* | THR. *Rogitas? quæ mihi ante oculos coram amatorem adduxti tuum?* Fa. Atqui omnes nostri cum Edd. vett. *hos dies mihi soli.* Lege, *hosce mihi dies soli dare te.* Bent. *Distin* Ms. Par. pro, Dixistine. *Perl.* qui sequitur Bent. *Hos dare mihi dies te soli* Both.

THA. Quid cum illo agas? THR. Et cum eo clam te subduxti mihi?

THA. Lubuit. THR. Pamphilam ergo huc redde, nisi vi mavis eripi.

CH. Tibi illam reddat? aut tu illam tangas? omnium! GN. Ah, quid agis? tace.

THR. Quid tu tibi vis? ego non tangam meam? CH. Tuam autem? Furcifer!

GN. Cave sis; nescis, cui nunc maledicas viro. CH. Non tu hinc abis?

*amatorem apposuisti tuum?* TH. *An tibi dignus videtur ille, quicum loquaris?* THR. *Et cum eo furtim a me discessisti?* TH. *Ita lubuit.* THR. *Pamphilam huc igitur adduc, et redde, nisi vis eam tibi per vim eripi.* CH. *Tibi illam reddat? aut tu eam attingas, omnium scelestissime?* GN. *Ah quid ais? tace.* THR. *Quid tu tibi vis, cum tua nihil intersit, Gnatho? Ergone meam tangere quis prohibeat?* CH. *Tuam autem ais esse, furcifer?* GN. *Vide, sis, ignoras cui viro nunc convicium dicis.* CH. *Non tu hinc abis, impure? scisne, o Miles! ut tecum agatur?*

‘Rogitas’ collocant Delph. Bip. in vs. 23.—25 Joh. Clericus, Art. Crit. III. I. 9. 13. *Quin* legit, sed præter fidem Codicum. Integer hic versus Guyeto suppositititus videtur. Immerito. *West.* *Quid cum illo agas? Et cum eo clam subduxti te m.* Hunc ordinem verborum habent omnes fere l. s. et Donatus. Ceterum in aliquibus et quidem antiquis exemplaribus est *cum illoc.* Ita melius constat trochaicus. *Fa.* Etiam ex nostris bene multi *Quid cum illoc agas?* non *illo.* Sed mirum est omnes codices hoc Thaidi tribuere; cum hi duo versus Thrasonis ambo sint. *Bent.* *Quid cum, &c.*] Hæc verba Thrasonis sunt, non Thaidis. *R.D.* *Quid tu* Guelf. 1. *Agis* 2. *Perl.* *Quid? cum illoc agas?*] Vulg. *Quid cum illoc agas?* Confusum s. nullum sensum verum gignit. Unde et Arg. 1496. legebat *Quid c. i. agis?* Al. ista verba etiam Thrasoni tribuunt, sed præter codd. et sensum. Clericus volebat *Quin;* sed et sic oporteat *agis.* Bip. *Illoc* Br. Both. et Perl. qui totum vs. dat Thrasoni. *Subduxisti te mihi* Delph.—26 Mss. plusculi *nisi si vi.* Ita et EP. *West.* Meliores codices habent, *nisi si vi:* quorum alterum cum supervacuum sit, ejecerunt *si:* ego vero *vi* ejicio. *Bent.* *Libuit* Br. Delph. *Nisi si vi* Br. *Nisi si* Both. Bip.—27 *Aut tu eam*] Omnes fere libri et in iis antiquissimi, et Donatus, *aut tu illam.* Fa. Inter istos, opinor, libros Bembinus erat; idcirco ei nimium addictus Faërnus *tu illam* admisit, etiam cum versus dispendio. Ex tot nostris codicibus unus tantum *illam;* ceteri omnes cum vett. Edd. *tu eam,* quod, ut passim, in unam syllabam compingitur. *Bent.* *Ah quid ais?*] O. l. s. etiam antiquissimi, *Ah quid agis?* et eo amplius solus Bem. *Aha,* quod et placet. Quæ vero sequuntur verba ‘Quid tu tibi vis,’ ea Thrasoni, ut videtur, et recte, Donatus et Bem. attribuunt. *Fa.* *Agis,* plurimi ex nostris: sed omnes ‘Quid tu tibi vis’ Chremeti male assignant. *Bent.* *Eam* Perl. qui notat *illam* habere Guelf. 2. *Tibi eam reddat, aut tu eam tangas...ais* Br. *Ais* Z. *Ha* Eug. *T. i. reddat? tu illam tangas, omnium ....?* GN. *Ah, q. agis?* CHR. *Tace, &c.* Both.—28 *Quid tu tibi vis?* In Leidd. quatuor, Lipsiano, aliis, sed et editis antiquissimis hæc Chremeti ascribuntur. Neque sane inepte. Ms. Lips. *tangam eam?* Scilicet scriptum fuerat, *tangaM eam:* quod valet, *tangam meam.* West. Aliæ nostræ edd. *autem, furcifer?*—29 *Maledicas nunc* Bent. Delph.

Scin' tu, ut tibi res se habeat? si quicquam hodie hic turbæ cœperis,
Faciam, ut hujus loci, dieique, meique, semper memineris.
GN. Miseret tui me, qui hunc tantum hominem facias inimicum tibi.
CH. Diminuam ego caput tuum hodie, nisi abis. GN. Ain' vero, canis?
Siccine agis? THR. Quis tu es homo? quid tibi vis? quid cum illa rei tibi est?
CH. Scibis: principio eam esse dico liberam. THR. Hem! CH. Civem Atticam. THR. Hui!
CH. Meam sororem. THR. Os durum! CH. Miles, nunc adeo edico tibi,
Ne vim facias ullam in illam. Thais, ego eo ad Sophronam
Nutricem, ut eam adducam, et signa ostendam hæc. THR. Tun' me prohibeas,
Meam ne tangam? CH. Prohibeo, inquam. GN. Audin' tu? hic furti se alligat.
Satis hoc tibi est. THR. Idem hoc tu ais, Thais? THA. Quære, qui respondeat.

*Si vel minimam turbam hodie hic commoveris, faciam, ut hujus loci, diei, meique semper memoriam habeas.* GN. *Misereor tui, qui hujus tanti hominis inimicitias suscipias.* CH. *Infringam caput tuum hodie, nisi abis.* GN. *Siccine minaris, impudens?* THR. *Quis tu homo es? Quid tibi vis? Quid tibi rei est cum illa?* CH. *Primum ego assero eam esse liberam.* THR. *Hem!* CH. *Civem Atticam.* THR. *Hui!* CH. *Meam sororem.* THR. *Frons ferrea!* CH. *Miles, nunc etiam tibi denuntio, ne vim ullam facias contra illam. Thais, ego eo ad Sophronam nutricem, ut eam huc adducam, et hæc monumenta agnitionis ostendam.* THR. *Tune prohibere possis, ne in servam meam manum injiciam?* CH. *Prohibeo. Iterum tibi denuntio.* GN. *Audisne, Thraso? Hic furti se reum fatetur scilicet, se dolo malo rem a proprio domino auferre et detinere. Sufficitne hoc tibi ad repetendam in jure virginem servam tuam?* THR. *An idem hoc ais, quod Chremes, Thais?* TH. *Indignus es cui respondeam; quære*

Bip. Both. *Nunc* Perl. omittit.—30 *Feceris* Mss. quidam et editi. *West.* Sic Br. *Turpe* pro *turbæ* Bip.—31 *Ut* omittit Delph.—33 *Nisi hodie abis* Ms. Lips. *West.* *Tuum*] J. et Venetus cod. *tibi.* Perl. *Tibi* præbent B et C: Hel. *tuum tibi.* Vulgo *tuum,* minus eleganter. *Both.* qui dat *tibi.*—34 *Sic agis?* R. [et Br.] *Lind.* *Homo es* Br. Z. Bent. Bip. Both.—35 *Hui!*] Ms. Lips. *Qui?* West. *Eam* delet Both.—37 Ms. Lips. [et Br.] TH. *Ego eo:* quod et alii libb. præferunt: perperam. *Thais* per lacunam abest a G. Abest etiam ab ET. EM. *West.* *Thais* nescit Guelf. 1. *Vim ne* dat Both. *Ego ad S. eo* Delph.—39 Videtur Eug. legisse: *furti te alligat.* West. Om-

THR. Quid nunc agimus? GN. Quin redeamus: jam hæc tibi aderit supplicans
Ultro. THR. Credin'? GN. Immo certe. Novi ingenium mulierum:
Nolunt, ubi velis; ubi nolis, cupiunt ultro. THR. Bene putas.
GN. Jam dimitto exercitum? THR. Ubi vis. GN. Sanga, ita, uti fortes decet
Milites, domi focique, fac vicissim ut memineris.
SA. Jamdudum animus est in patinis. GN. Frugi es. THR. Vos me hac sequimini.

*alio responsum.* THR. *Quid nunc agere debemus, Gnatho?* GN. *Age, redeamus: jam hæc ad te veniet sponte supplicans, ut ei veniam condones.* THR. *Credisne?* GN. *Sic certe est: ita comparatæ sunt a natura mulieres; quando vis, nolunt; quando nolis, volunt, et cupiunt ultro, nemine suadente.* THR. *Recte judicas.* GN. *Jamne mox missionem militum faciam?* THR. *Quando voles.* GN. *Sanga, fac ut culinæ cibique memineris, sicut fortes decet milites, qui alacres pro focis et penatibus pugnant.* SA. *Jampridem a bello aversus animus in epulis et cupediis totus est.* GN. *Bonæ frugi es, et utilis.* THR. *Vos hac me sequimini.*

nes antiqui libri habent *prohibebo.* Fa. Tres ex nostris vetustissimi *prohibebo;* ceteri *prohibeo.* Utrumvis probe. *Bent.* qui dat *prohibebo* cum Br.—40 *S. h. est tibi*] Do. legit *Satin' h. est tibi:* et post 'ais' addendum *Thais:* ubi rursus notata loquentis persona locum fecit errori. *Er.* Ms. Lips. *Satis hoc tibi est?* Commode autem hæc in Libris quibusdam [ut Br.] tribuuntur Chremeti, seu cum interrogatione pronunties, seu citra interrogationem. Guyeto *τὸ ais* glossema est, et subaudiendum. Videtur sibi placere Thraso in sua paronomasia, *ais, Thais.* Estque hoc specimen Atticæ illius eloquentiæ. *West.* *Satin hoc est tibi*] Non temere in ullo invenias l. s. hanc lectionem: sed in omnibus et Donato, *Satis hoc tibi est,* quæ verba Militi, et recte, Donatus attribuit. *Fa.* Vir doctus refingit, *Sat hoc tibi est.* Ego malim per interrogationem, et *hoc* ejecto, *Satis tibi est?* Bent. Dant *Satis hoc tibi est?* Br. Perl. *Satin' hoc est tibi?* Delph. *Satis tibi est?* Both. *Hoc idem tu ais* Delph. sine *Thais.* *Idem hoc tu, Thais* Both. sine *ais.*—41 Non inepta lectio quorundam Librorum: *Quid? redeamus.* Sunt vero Mss. [ut Br.] integrum hunc versum Gnathoni tribuentes. *West.* *Quin redeamus*] Ita quidem Codices, uno ex nostris Academico excepto, qui a manu prima *redimus* habuit; postea factum *redeamus.* Quanto venustius *Quin redimus.* Bent. *Q. redimus* recte Bent. edidit. *R. D.* Sic Both. Perl. Habet Br. *Quid nunc agimus, quin redeamus? Jam &c.*—42 *Ingenia* Pal. 1. *Perl.* Sic dat Both.—43 *Tu* ante 'velis' Guelf. 1. 3. *Tu* post 'ubi' utrumque 2. *Perl.*—44 *Ita ut* Bent. Both. Perl. *Ut* sine *ita* Br. Z.—45 *Domique* editi quidam vetusti. *West.* Unam tantum copulam continet Bem. et alii antiqui, ac Donatus, *domi focique;* quod et meliorem habet numerum. *Fa.* Sic et nostri omnes, et Pr. p. 719. *Bent.* *Foci et domi* Eug.—46 Ms. Lips. SA. *Vos me hac sequimini.* Ita et Bœcleri Mss. omnes. EP. *sequimini hac.* West. *Est animus*] Donatus et omnes libri scripti Terentii, præter Bembinum, habent hanc collocationem, *animus est:* quæ et versui commodior est. *Fa.* Nostri quoque omnes, *animus est.* Bentleius. THR. *Vos me hac sequimini*] Nostri omnes, tribus demtis, Sangæ hoc tribuunt. Male, opinor. *Id.* Br. SA. *Vos hac me s.*

## ACTUS V. SCENA I.

THAIS. PYTHIAS.

TH. PERGIN', scelesta, mecum perplexe loqui?
Scio; nescio; abiit; audivi; ego non affui.
Non tu istuc mihi dictura aperte es, quicquid est?
Virgo conscissa veste lacrymans obticet.
Eunuchus abiit; quamobrem? quid factum est? taces?
PY. Quid tibi ego dicam, misera? illum Eunuchum negant
Fuisse. TH. Quis fuit igitur? PY. Iste Chærea.
TH. Qui Chærea? PY. Iste ephebus, frater Phædriæ.
TH. Quid ais, venefica? PY. Atqui certo comperi.
TH. Quid is, obsecro, ad nos? quamobrem adductus est?
PY. Nescio;
Nisi amasse credo Pamphilam. TH. Hem! misera occidi.

TH. *Pergisne, scelerata, intricate atque obscure mecum loqui? Scio, nescio; audivi stuprum illi esse illatum: abfui, cum vitiata est. Nonne tu istud mihi declarabis quod ex te quæro, quicquid sit? Virgo lacerata veste præ pudore obticet; Eunuchus aufugit. Quamobrem aufugit? quid factum est? Cum hæc a te quæro, nihil quicquam respondes.* PY. *Quid ego infelix tibi amplius respondere possum? Dicunt illum minime Eunuchum fuisse.* TH. *Quis fuit igitur?* PY. *Iste Chærea.* TH. *Qui Chærea?* PY. *Iste adolescens, frater Phædriæ.* TH. *Quid ais, venefica?* PY. *At eum ipsum esse certo cognovi.* TH. *Cur ad nos, quæso, venit? Cur ad nos adductus est?* PY. *Nescio, nisi amore captum fuisse credo Pamphilæ.*

3 *Num tu* G. EM. *West.* Sic Guelf. 2. *Id* post 'quicquid' 3. Dat Br. *aperte es? Quicquid est, Virgo, &c.*—5 *Quod* Guelf. 2.—8 *Quis* id. Ms.—9 *Pro certo* Ms. Par. *Perl.* *Certe* Br. at, cum glossa ad hanc vocem in Br. sit *certe*, aut lectionem aut glossam male indicasse Bruns videtur.—10 *Ad nos, aut quamobrem adductus est?* Senarius hic impeditus optime procedit, quemadmodum legitur in Bem. *ad nos, quamobrem adductu'st:* ita et Vi. nisi quod habet *adductus* sine *est*. Fa. *Aut* in omnibus nostris est, uno excepto. Certe elegantiam suam hic habet. Et versus causa olim ejecit Bembinus Librarius. Lege, *ad me; aut quamobrem adductust*. Bent. Reponit Bent. *ad me*, quippe quod sola Thais domina sit. Sed miror, quam aberraverit V. D. qui nesciat pluralem numerum hujus pronominis sicut singularem promiscue usurpari. *Perl.* Proculdubio hoc non nescivit Bentleius: non erat adeo indoctus et imperitus ingenuarum literarum. Novit ac meminit. *Aut* dant Br. Perl. *Est* omittit Both.—11 Post 'occidi' ego non, ut multi, comma, sed cum West. punctum posui. *Perl.* Comma dant Br.

### NOTÆ

4 *Virgo conscissa veste*] Thais breviter refert quæ sibi Pythias latius recensuerat.

Infelix! siquidem tu istæc vera prædicas.
Num id lacrymat virgo? Py. Id opinor. Th. Quid ais, sacrilega?
Istuccine interminata sum, hinc abiens, tibi?
Py. Quid facerem? ita ut tu justi, soli credita 'st.
Th. Scelesta, lupo ovem commisisti: dispudet,
Sic mihi data esse verba. Quid illic hominis est?
Py. Hera mea, tace; tace, obsecro; salvæ sumus:
Habemus hominem ipsum. Th. Ubi is est? Py. Hem! ad sinistram:
Videsne? Th. Video. Py. Comprehendi jube, quantum potest.

Th. *Hem! Misera interii, si tu infelix quidem ista vere commemoras. An ideo virgo lacrymas fundit?* Py. *Id arbitror.* Th. *Quid ais, sacrilega? Nonne istud tibi abiens minata imperavi, ne vir quisquam ad eam adiret?* Py. *Quid facerem? ita ut imperasti, illi soli custodienda data est.* Th. *Pessima, lupo ovem tuendam dedisti. Valde me pudet, ita me delusam esse. Quæ hæc est species hominis?* Py. *Hera mea, sile, sile, obsecro; salvæ sumus; habemus hominem ipsum (Chæream) in nostra potestate.* Th. *Ubi is est?* Py. *Hem, videsne illum ad sinistram?* Th. *Video.* Py. *Manda in eum manum injici, tanquam in fugi-*

Bent. Bip. Colon dimidium Z. Nullum Both. qui dat *Hem miserum! Occidi Infelix, &c.*—12 *Ista vera*] O. l. s. *istæc vera.* Fa. Nostri quoque omnes *istæc.* Bent. *Vera tu istæc* Both.—14 *Istucne* Both.—15 Ms. Lips. *jussisti*, omisso *tu.* Eandem lect. ex Pall. et Paris. laudat Pareus. Et est in EP. *West. Ut tu justi*] *Jussisti* R. *Lind. Justi* sine *tu* Delph. *Jussisti* sine *tu* Br.—16 *Ovem lupo commisisti*] Qui *commisti* legunt, facile se ex hujus versus difficultate explicant: sed et Do. et o. l. s. *commisisti* habent. *Fa.* Nonius, v. Committere: 'Terentius Eun. Ovem commisisti lupo.' Sic et Ms. vetus. Acron ad Horat. Carm. I. 3. 'Commisit: Credidit. Terent. Ovem lupo commisisti.' Codices quoque universi *commisisti*, versu tamen indignante ex *vem lupo* pedem fieri seu Dactylum seu Anapæstum. At est qui ex culpà ipsa fiduciam sumat; et, quia admissa hic est, inde colligat familiarem et quotidianam fuisse. Magna demum isto pacto erit licentiarum seges. Repono, *ovem lupo commisi.* Nimirum Thais commisit jubendo, æque ac Pythias jussum faciendo. Inde quod sequitur, 'Sic mihi data esse verba,' non 'tibi.' *Ovém lupó;* utrumque in Arsi; et sic in pronuntiatione fit mora, ut oportet. Venia tamen indiget Terentius, qui in pede tertio finalem acuit. *Bent.* Bent. *commisi*, male. *Bip.* Vulg. *commisisti*, vel *commisti;* sed recte Bent. *commisi*, et sic Do. legisse apparet. *Both. Ovem lupo* Both. Bip. Perl. *Dis, pudet* Br. quem sic dedisse, etiam constat ex glossa ejus ad vocem *dis*, sc. testibus utor.—17 *Quid hominis illic est*] Non fere in ullo libro invenias hanc collocationem, sed eam quæ sequitur, *Quid illic hominis est?* ita et Donatus: Bembinus vero hoc amplius, pro *illic*, *illuc* habet. Vi. prius quidem *illuc* habebat, sed postea in *illic* mutatum est: eademque manu in margine ascriptum *illud:* quæ mihi lectio, id est, vel *illuc*, vel *illud*, magis placet, quam *illic.* Fa. *Illic* Z. *Q. i. h. est* dat Pythiæ Both.—18 *Hera mea, tace*] Nisi legas bis *tace*, versus non constat. *Er.* Ms. Lips. *Hera mea, tace, obsecro.* Leid. unus: *O hera mea, tace, tace, obsecro.* West. *Tace* semel dat Bip.—19 *Sinisteram* Bent. Both. Hic dat *Hom. ips.*

TH. Quid illo faciemus, stulta? PY. Quid facias, rogas?
Vide amabo! si non, cum aspicias, os impudens
Videtur. TH. Non est. PY. Tum quæ ejus confidentia 'st!

*tivum.* TH. *Quid illi faciemus comprehenso, inepta?* PY. *Quærisne quid facias? Vide, quæso, si non est insigniter impudens; ex aspectu sane videtur esse. Nonne talis est, qualem dico?* TH. *Non est.* PY. *Atque etiam qualis est ejus audacia.*

*hab.* Dividit Delph. sic: *sumus: hominem | Hab. ipsum. U. is est? Hem ad sinistram, non vides? | En. Video, &c.*—20 Nos ex Bem. *Videsne* et *Comprendi.* Fa. Libri nostri fere omnes *Viden* et *Comprehendi.* Bent. qui sic dat cum Br. Both. Perl. *Comprendi* Bip. *Potes* Guelf. 2.—21 *Q. illi faciemus, stulta?* PY. *Q. faciam*] Do. et Bem. pro *illi, illo;* pro *faciam, facias* habent: et hoc posterius habent aliqui alii l. s. etiam ex antiquis. *Fa. Illo faciemus* Fa. et alii recensuerunt. Sed in Mss. plusculis est *illi.* West. *Quid facias*] Variant Mss. *faciam, facias, faciemus,* legentes. *Id. Quid facias*] Hinc usque ad finem Scenæ omnia in G. tribuuntur Pythiæ. Nisi quod suprascriptum eadem, ut videtur, manu, esse libros, in quibus illa 'Non est' Thaidi, reliqua rursus Pythiæ tribuantur. Donatus itidem omnia Pythiæ tribuisse videtur. *Id. in Add.* Duo ex nostris *facias: illo* unus veterrimus et Pr. p. 1101. Ceteri *illi,* nescio an rectius. *Bent. Illo* Par. ed. *Perl. Illo* Fa. et alii optimi codd. Sed multi scripti et edd. *illi:* nec hoc damnamus. *Bip. Faciemus*] Sic olim in Ms. [sc. Br.] sed correctum in *faciam.* Bruns. In Br. est *illi. Illoc* Both.—22. 23 *Non est*] Varie hæc exhibentur. Sunt, qui Pythiæ tribuunt, sunt item qui Thaidi. Heinsius recensebat, TH. *Non.* PY. *Tum quæ ejus confidentia 'st?* Atque ita est in Ms. Lips. Tres Leidd. Pythiæ tribuunt, *Non est?* quomodo Par. et alii ediderunt. Mihi in mentem veniebat, Chærea propius accedente, Pythia vero interim in eum debacchante, Thaidem dixisse, *Non: st.* Acidalius legebat: *Monstrum! quæ ejus confidentia est?* Vereor, ne magis ingeniose, quam vere. *West. Os impudens, &c.* Hæc omnia sine interpositione personæ Thaidis in libris antiquis leguntur: quin et Donatus quoque hæc ipsa omnia personæ Pythiæ attribuit. Ergo hæc ita intelligenda sunt: Vide amabo, si non os impudens quidem videtur, non autem est. *Fa.* Atqui plurimi apud me Codices *Non est* Thaidi tribuunt. Lego: *Vide amabo si non, cum aspicias, os impudens Videtur.* TH. *Non.* PY. *Tum quæ ejus confidentiust?* Bent. Sensus talis: Vide impudentiam, vide aspectum, quemadmodum incedit. Os ergo impudens videtur, cum aspicias venire. Et, quasi aliquid meretrix dixerit, ita subjungit, *Non est?* quasi: Negas esse quod dico? Et, hoc ut confirmet, adjungit: Cur igitur tanta confidentia fretus incedit? *Evg. Non*] Vulg. *est.* Non habent Mur. Bent. Both. Atque *Non* West. Bent. Both. Thaidi bene tribuunt respondendum. *Perl. Non est*] Al. et hoc a Pythia dictum tribuunt Thaidi præter sensum. *Bip. Non est?* Br. Z. qui dant hæc verba Pythiæ.

## ACTUS V. SCENA II.

CHÆREA. THAIS. PYTHIAS.

CH. APUD Antiphonem uterque, mater et pater,
Quasi dedita opera, domi erant, ut nullo modo
Introire possem, quin viderent me. Interim,
Dum ante ostium sto, notus mihi quidam obviam
Venit: ubi vidi, ego me in pedes, quantum queo,
In angiportum quoddam desertum; inde item
In aliud, inde in aliud: ita miserrimus
Fui fugitando, ne quis me cognosceret.
Sed estne hæc Thais, quam video? ipsa 'st: hæreo:
Quid faciam? quid mea autem? quid faciet mihi?
TH. Adeamus: Bone vir, Dore, salve. Dic mihi,
Aufugistin'? CH. Hera, factum. TH. Satin' id tibi placet?
CH. Non. TH. Credin' te impune habiturum? CH. Unam hanc noxiam

CH. *In ædibus Antiphonis, et pater et mater ejus quasi consulto præsentes erant, cum ingressuri eramus, ita ut nullo modo introire possem, quin me viderent. Interea, dum ante fores sto, notus quidam mihi occurrit in via. Simul ac vidi, mox me in pedes conjeci quam citissime in angiportum quoddam solitarium; inde etiam in aliud, inde in aliud. Ita fugitando miserrimus fui, metuens ne quis me agnosceret. Sed estne hæc Thais, quam video? Ipsa est. Incertus sum animi quid agam? Verum quid mea refert? Quid faciet mihi?* TH. *Eamus ad eum. Bone vir Dore, salve. Dic mihi, fugistine domo?* CH. *Hera, id feci.* TH. *Hoccine fecisse tibi jucundum est?* CH. *Minime.* TH. *Credisne hoc impune et inultum*

1 *Pater et mater* Guelf. 1. 3. Br.—5 Quod est in libris quibusdam, *egomet in pedes*, possit videri natum ex antiqua scriptura, *ego med in pedes.* West. *Egomet in pedes* G. ET. EM. *Id. in Add.* Omnes antiqui libri *egomet;* cujus vocis extremam literam conjicit Lolgius esse debere *d*, et legendum *egomed in pedes.* Fa. Nostri quoque omnes *egomet:* vitiose pro *ego me.* Remittimus enim Lolgio Plautinam suam et opicam lectionem *ego med, med* pro *me.* Bent. *Egomed* Z. *Egomet* Delph.—6 *Quendam* J. et Venetus cod. *Perl.*—7 *Inde miserrimus Fugi fugitando* G. *West.*—8 *Fugi* et Guelf. 2.—9 *Harreo*] J. *pereo.* Perl. Non pungit post 'hæreo' Bip. at levissime Br. Both. Z.—10 *Ah quid faciam?*] Non fere invenias *Ah* in ullo l. s. sine quo stat optime versus, et nihil sensui deperit. *Fa.* Nec in nostris reperitur *Ah.* Bent.—12 Quid hic quærat vir doctus, cui numeri sanissimi suavissimique hic displicent, nescio. Ejus vero correctionem scio nemini placituram, CH. *Hera.* TH. *Aufugistin?* CH. *Factum.* Bent. *Factum*] J. et Venetus cod. *est.* Perl. *Placet*] J. *videtur.* Id. Correctioni Francisci Hare se opponit et Westerhovius. —13 Ms. Lips. et EP. *abiturum:* quomodo edidit St. et ex duobus Pall. citat

**Mitte: si aliam admisero unquam, occidito.**
**TH. Num meam sævitiam veritus? CA. Non. TH. Quid igitur?**
**CH. Hanc metui, ne me criminaretur tibi.**
**TH. Quid feceras? CH. Paululum quiddam. PY. Eho! paululum, impudens?**
**An paulum hoc esse tibi videtur, virginem**
**Vitiare civem? CH. Conservam esse credidi.**

*tibi fore?* CH. *Unum hoc delictum mihi remitte: si aliud unquam commisero ullum, interfici me jube.* TH. *Num meam duritiam et crudelitatem timuisti, adeo ut fugeres?* CH. *Non.* TH. *Quid igitur?* CH. *Timui ne ista (Pythias) me accusaret apud te.* TH. *Quam culpam feceras?* CH. *Levem quandam culpam.* PY. *Eho levem, impudens? An levem esse culpam æstimas, virgini civi vitium afferre.* CH. *Conservam meam esse putavi.* PY. *Conservam putasti? Vix mihi*

Pareus. Præstat tamen *habiturum*. *Noxiam* est in libris, quod quidem sciam, omnibus: nisi quod Franciscus Floridus Sabinus in defensione pro Laurentio Valla adversus Andream Alciatum legit *noxam*. Vide Opuscula de Latinitate JCtorum veterum, ex recensione Caroli Andreæ Dukeri, pag. 11. Sed et in Ms. Lips. est *noxam*. West. *Abiturum*] In aliquot antiquis exemplaribus, inter quæ est et Bembinum, legitur *habiturum:* quæ minime dubia est lectio. *Fa.* Nostri plerique *habiturum*. Bent. In quibusdam libb. legitur *te impune habiturum:* sed recte dicitur *impune habere*. R. D. Male Alciatus *noxam*. Bip. *Noxiam* Ms. [sc. Br.] a pr. m. *Bruns.*—14 *Mitte, si aliam unquam admisero ullam, occidito*] Hanc lect. in nullo l. s. invenio. Sed hanc quæ sequitur in plerisque, *Amitte, si aliam admisero unquam, occidito:* quæ et elegans est compositio et versui optime serviens. *Fa.* Nostri quoque *Amitte*. Bent. Meliores edd. recte habent *Amitte*. R.D. Variant Mss. et Edd. *Mitte, Amitte, Dimitte, Omitte*. Metro adversatur *Mitte*. Placeret magis in hac inconstantia *Remitte*. Al. post 'unquam' ingerunt *ullam* contra codd. *Bip. Amitte* Br. quod positum est pro *Admitte*, uti ex sequenti *amisero* pro *admisero* clarum est. *Bruns. Amitte* Bent. Both. Bip. Perl. *Omitte* Z.—15 *Num meam sævitiam veritus es?*] Aliquot antiqui libri, et in iis Bembinus, item Donatus, non habent *es*. In libro scripto Donati legitur *sævitiem*, quod magis antiquum videtur. *Fa.* Etiam a nostris plerisque abest *es*. Sed quid versui fiet? Nam Faërni *Quïd* vel *saëv* dissoluta nauseam excitant. Vir doctus in textum recipit *es*. Tu hanc corrigendi viam insiste: *Num meam sævitiam veritu's? Non. Non? quid igitur?* Bent. quem sequitur Both. nisi quod dat *veritus*, non *veritu's:* quod dat Perl. *Veritus es* Bip. Delph.—17. 18 Nisi legas *paulum*, versus non constat. *Er. Paululum quiddam. Eho paululum impudens?*] Et utrobique in hoc versu, et in sequenti legendum *paulum* ex Bembino, versusque ratione. *Fa.* Recte *paulum;* et sic unus ex nostris. Præterea pro *quiddam*, Chartaceus codex *quidem*. Repone, *Quid féceras? Paulúm quid. Eho paulum, impudens?* Jam vides, cur *paulum* acuat ultimam, nempe ob Encliticum *quid;* ut Græce Μικρόν τι. *Bent. Paululum* G. EM. *West.* Post *Paulum quiddam* sequitur in Guelf. 3. versus 15. *Perl. Eho, &c.*] Edd. West. et Zeunii tribuunt Thaidi, fortasse ex operarum errore. *Bruns.* Ipse correxit Westerhovius in Erratis. *Paulum* dant ter Both. Perl. *Paululum* dat ter Delph. et pro *hoc esse* exhibet *esse hoc*. —19 *Vitiare civem? Cónservam esse crédidi. Consérvam?*] Vides *Consérvam* in repetitione variare accentum: quod nusquam apud Nostrum fieri solet.

Py. Conservam! vix me contineo, quin involem in
Capillum: monstrum; etiam ultro derisum advenit.
Th. Abin' hinc, insana? Py. Quid ita vero? debeam,
Credo, isti quicquam furcifero, si id fecerim;
Præsertim cum se servum fateatur tuum.
Th. Missa hæc faciamus. Non te dignum, Chærea,
Fecisti; nam, etsi ego digna hac contumelia
Sum maxume, at tu indignus, qui faceres tamen.
Neque ædepol, quid nunc consilii capiam, scio,
De virgine istac: ita conturbasti mihi
Rationes omnes, ut eam non possim suis,
Ita ut æquum fuerat, atque ut studui, tradere;

*tempero quin irruam in comam. Monstrum, etiam nos ut ludibrio habeat, ex industria huc advenit.* Th. *Abi hinc, stulta.* Py. *Quasi vero ullam pœnam debeam isti furcifero, si involaverim in capillum ejus: præsertim cum non liberum, sed servum tuum se esse profiteatur.* Th. *Hæc inutilia omittamus. Non te facinus dignum admisisti, Chærea: nam, quamvis propter conditionem meam hac injuria maxime digna videar, tamen tu indignus es, qui eam mihi faceres; neque per Pollucem nunc scio quale consilium capiam de ista virgine; ita res meas confudisti omnes, ut eam nequeam suis talem, intactam, et virginem reddere, ita ut æquum fuerat, atque ut omni studio conata fui: ut integram gratiam inirem a Chremete*

Repono igitur: *Vitiáre civem? Meám consérvam credidi.* Bent.—20 *Contineo me* Both.—21 *Capillum monstro. Etiam, &c.* id. Interrogat Br. in fine.—22. 23 *Quid ita vero?*] Ms. Lips. aliique, *Quid ita vero abeam?* Ex glossa. G. ET. EM. ita exhibent: *Quid ita vero abeam? Credon' isti quicquam furcifero, Præsertim, &c.* West. Liber Bembinus, pro *Abi, Abin;* pro *fecerim, fecero* habet. Ceterum, quod Donatus in expositione horum verborum *debeam, Credo, isti quicquam furcifero,* dicit subaudiri debere 'vero,' non video cur eam dictionem desideret, quæ, mutata tantum distinctione, præsto est; si enim post 'Quid ita' distinguas, remanet vox *vero* subsequentibus applicata, hoc modo: *Quid ita? Vero debeam, Credo, isti quicquam furcifero.* Fa. Unus ex nostris veterrimus *Abin, n* nunc eraso: omnes *fecerim;* quod equidem prætulerim. *Bent. Abeam* pro *debeam* GM. *Id si fecerim* abest a Guelf. 1. 2. 3. *Perl. Si id fecerim* abesse non possunt. *Bruns.* Absunt et a Br. qui dat *Abi,* et cum Z. *Quid ita vero abeam?* omisso *debeam,* exhibet. Ante, non post, 'vero' interrogat Bent.—25 *Ista* ante 'hæc' Guelf. 3.—26 *Si* pro *etsi* Br. Bent. Z. Bip. Both.—27 *Non dignus* pro *indignus* Br.—30. 31 Sex e nostris Codices, et in iis vetustissimi, *ne possim:* unus etiam antiquus *neque ut studui.* Repone, *ut eam ne possim suis, Ita ut æquum fuerat, itaque ut studui, tradere.* Bent. *Ne* pro *non* dat Perl.

## NOTÆ

27 *At tu indignus, qui faceres tamen*] Id est, non te decuit eam injuriam mihi facere, cum sis frater Phædriæ, mei amatoris, et diligenter ac liberaliter fueris institutus.

Ut solidum parerem hoc mihi beneficium, Chærea.
CH. At nunc dehinc spero æternam inter nos gratiam
Fore, Thais: sæpe ex hujusmodi re quapiam, et
Malo principio, magna familiaritas
Conflata est: quid si hoc quispiam voluit Deus?
TH. Equidem pol in eam partem accipioque, et volo.
CH. Immo ita quæso. Unum hoc scito; contumeliæ
Non me fecisse causa, sed amoris. TH. Scio:
Et pol propterea mage nunc ignosco tibi.
Non adeo inhumano ingenio sum, Chærea,
Neque ita imperita, ut, quid amor valeat, nesciam.
CH. Te quoque jam, Thais, ita me Di bene ament, amo.
PY. Tum pol tibi ab istoc, hera, cavendum intelligo.

*et reliquis virginis cognatis, ut integrum et perfectum hoc beneficium conferrem in Chremetem et virginis cognatos.* CH. *At nunc exinde spero æternam fore inter nos omnes, me, illam, et te, benevolentiam, Thais; nam sæpe ex simili re aliqua turbulenta, atque ex malo principio, magna necessitudo et conjunctio contracta est. Quid si hoc, auctore aliquo Deo, factum est?* TH. *Equidem pol, in eam partem et accipio, et ita volo evenire.* CH. *Quinimmo, ita ut accipias et velis, te rogo. Hoc unum scias velim, me non eo animo cum virgine rem habuisse, ut tibi injuriam facerem; sed ab amore ad id faciendum impulsum fuisse.* TH. *Scio, et per Pollucem propterea tibi libentius veniam do. Non adeo humanitatis expers sum, neque tam ignara, ut quanta sit amoris potentia non noverim.* CH. *Te quoque jam, Thais, ita me Dii ament, nunc amo.* PY. *Etiam per Deos tibi metuendum, hera,*

—32 Ed. vet. c. figg. (quæ sæpius cum lectt. ET. et EM. conspirat) *hoc pararem.* Arridet *parare:* sed *Ut* impeditam efficit constructionem, et nomen *Chæreæ* in blanda et clemente oratione tota supervacuum videtur. Itaque rescribendum putamus *et* (quod priorem versum claudat) *Solidam hoc | para | re bene | ficio | ni gra | tiam.* Judicent alii an expellenda sit vulg. ut peregrina, nostraque civitatem mereatur. *Bip.* Bipontini conjunctione *Ut* gravantur: nos non ita. *Pararem* J. *Perl. Hoc parerem* Both. *Ut* collocant in versu priore Bip. Delph.—34 *Futuram* pro *Fore* Guelf. 3.—35 *Malo ex principio*] Præpositio *ex* abest ab omnibus antiquis libris. In reliquis collocata est ante dictionem *Malo*, ubi stare propter versum non potest: quare subdititiam rati sumus. *Fa.* Sex e nostris *Ex malo principio;* et recte fecit qui primus *Malo ex principio* edidit. *Bent. Malo ex pr.* Bip. Delph.—36 *Voluit quispiam* Bip. *Quispiam hoc* Both. Perl.—37 Duo Pall. non habent *que.* Sed 'que et' nostro amatur. *Perl. Quæ* pro *que* Br.—38 *Etiam* pro *ita* Perl. qui monet *ita* esse in Guelf. 2.—39 *Me non* Both.—40 *Magis* Br. et nostræ edd.—41 Nostri plerique omnes *sum ingenio:* unde reponendum, *Non adeo inhumano ego sum ingenio, Chærea.* Bent. Et sic dat Both. *Sum ingenio* Perl.—42 Ms. Lips. *Neque imperita.* Alii: *Neque tam imperita.* West. *Neque tam imperita*] Omnes fere antiqui libri et in iis Bembinus, *Neque ita imperita.* Fa. Nostri quoque omnes *ita.* Bent. *Tam* Guelf. 2. 3. et Delph. *Amor quid* Both. qui monet: '*Tam* B, Gu. 1. et Do. quod placet præ vulg. *ita.*'—44 Guyetus hic mire acutus est, legens contra fidem Codicum, *Tu pol tibi ab istoc, hera, cavendum attendito.* Addens pro ratione,

CH. Non ausim. PY. Nihil tibi quicquam credo. TH.
Desinas.
CH. Nunc ego te in hac re mihi oro ut adjutrix sies.
Ego me tuæ commendo et committo fidei.
Te mihi patronam cupio, Thais; te obsecro:
Emoriar, si non hanc uxorem duxero.
TH. Tamen si pater. CH. Quid? ah! volet, certo scio;
Civis modo hæc sit. TH. Paululum opperirier
Si vis, jam frater ipse hic aderit virginis:
Nutricem arcessitum iit, quæ illam aluit parvolam.
In cognoscendo tute ipse aderis, Chærea.
CH. Ego vero maneo. TH. Vin' interea, dum is venit,

*ab isto sentio, ne quam technam et fraudem faciat.* CH. *Non ausim, etiamsi velim (propter fratrem Phædriam).* PY. *Nullam fidem tuis dictis habeo.* TH. *Fac ut desinas, Pythias.* CH. *Nunc in tuam, Thais, me do fidem, et in clientelam trado, teque obsecro ut in ducenda uxore Pamphila me juves. Te mihi patronam eligo, Thais; te per Deos obtestor: moriar omnino, si non hanc in uxorem accipio.* TH. *Tamen, si pater voluerit.* CH. *Ah quid dubitas? Volet, probe scio; dummodo hæc sit civis.* TH. *Si paulisper vis expectare, mox ipse frater illius huc adventurus est, Chærea; nutricem ivit accersitum, quæ Pamphilam parvulam aluit. Tu ipse, dum de Pamphilæ origine inquiretur, præsens intereris.* CH. *Ego vero expectabo, dum Chremes hic adsit.* TH. *Visne interea, dum is huc redit, domi*

τὸ *intelligo* parum ad sententiam facere. Scilicet non animadvertebat, in sensu latere illa, 'Si te quoque jam amat Chærea.' M. *Tum pol tibi ab isto Chærea cavendum intelligo.* Ms. Lips. *Tum pol ab istoc, hera, cavendum intelligo.* West. *Tum pol tibi ab isto*] Plerique l. s. etiam antiqui et Donatus *ab istoc* habent: quo quidem modo melius stat senarius: aut legendum, ut in Bembino, *cavendum esse.* Fa. Tres ex nostris veterrimi, paulo melius, *Tum pol ab istoc tibi, hera, cavendum intellego.* Bent. Ita dant Both. Bip. Delph. Perl. *Chærea* pro *hera* Guelf. 1.—46 *Idem nunc ego* Ms. Lips. *West.*—47 Hujus versus et sequentis [sc. vs. 46.] ordinem ex l. s. o. commutamus, ut, qui nunc prior est, sit posterior. *Fa.* Sic et nostri et Edd. vett. *Bent.* Hic vs. anteit priorem [sc. vs. 46.] in GM. Br. Pall. al. At Fa. primus constituit ex l. s. ordinem, quem nunc habemus. *Perl.* *Fide* Both.—48 Hic versus Guyeto insititius videtur, sed præter rationem. *West.* *Cupio*] Omnes quotquot sunt l. s. *capio* habent: idque in aliquibus etiam Donati libris est: in aliquibus *cupio.* Fa. Nostri etiam omnes cum Edd. vett. *capio.* Bent. *Cupio* GC. *Perl.*—50 *T. si p. velit* EP. *West.* Distingue hoc modo: *Tamen si pater quid.* CH. *Ah volet, certo scio.* Bent. quem sequitur Perl. et ita Both. nisi quod dat *Si pater tamen quid.* *Ah: quid? ah:* habet Br. *Certe* Guelf. 2.—52 *Hic ipse frater* Both.—53 *Parvam* Ms. Lips. *West.* *Accersitum* Bent. Delph. et sic Br. qui dat *it* pro *iit.*—54 *Ipse hic aderis* Ms. Lips. *West.* Sic Br. Delph. —55 *Visne interea dum is venit*] Ita aliqui libri habent, aliqui vero *dum venit is:* quæ variatio facit ut eam dictionem subdititiam putem: eo magis quod nec in Bembino est, ubi ita legitur, *Vin interea dum venit.* Fa. Nostri *Visne,* quod melius. *Bent.* *Visne int. dum venit* Br. Bent. Bip. Perl. et Both. qui dat

Domi opperiamur potius, quam hic ante ostium?
CH. Immo percupio. PY. Quam tu rem actura, obsecro, es?
TH. Nam quid ita? PY. Rogitas? hunc tu in ædeis cogitas
Recipere posthac? TH. Cur non? PY. Crede hoc meæ fidei;
Dabit hic aliquam pugnam denuo. TH. Au, tace, obsecro.
PY. Parum perspexisse ejus videre audaciam.
CH. Non faciam, Pythias. PY. Non pol credo, Chærea,
Nisi si commissum non erit. CH. Quin, Pythias,
Tu me servato. PY. Neque pol servandum tibi
Quicquam dare ausim, neque te servare: apage te.
TH. Adest optume ipse frater. CH. Perii hercle: obsecro,
Abeamus intro, Thais: nolo me in via
Cum hac veste videat. TH. Quamobrem tandem? an quia pudet?

*maneamus, potius quam hic ante fores?* CH. *Immo vehementer cupio.* PY. *Quidnam, quæso, nunc factura es?* TH. *Quidnam ita?* PY. *Tune quæris? An hunc tu, quæ ab eo delusa es, intro ædes posthac admittere cogitas?* TH. *Cur non?* PY. *Faciet aliquam turbam de integro; verbis meis fidem adhibe.* TH. *Au, tace, oro.* PY. *Non satis compertam habere videris ejus confidentiam.* CH. *Non faciam quod vereris, Pythias.* PY. *Non, per Pollucem, credo, Chærea, nisi postquam nihil a te mali factum fuisse compertum fuerit.* CH. *Immo, Pythias, tu me servato.* PY. *Neque per Deos tibi quicquam servandum dare ausim, neque te servare. Apage te a me.* TH. *Advenit opportune ipse frater Pamphilæ Chremes.* CH. *Perii mehercule. Obsecro, Thais, intro ædes eamus: nolo me in via ut Chremes ita vestitum videat.* TH. *Quamobrem tandem? an quia te pudet?* CH.

*maneo vero.*—56 Pall. tres *quam stemus ante ost. Stemus* glossatori haud dubie debemus. *Perl.*—58 Edit. *Nam quid*, atque sic mutatum in Br. *Bruns.* In Br. enim erat *Numquid.*—59 *Post hæc* Br. *Fide* Both.—60 *Pugnam aliquam* Br. Bent. Perl. *Pugnum hic aliquam* Both.—61 Mutarunt olim Magistri; ne Noster vetuste loquens discipulis displiceret. Revoca ipsius manum: *perspexe ejus mihi videre.* Bent. *Perspexe* Bip.—62 *Pol* non est in Bem. nisi recenti manu addita: quæ et impedit versum. *Fa.*—63 *Non fuerit* Ms. Lips. *West.* Pat. Ms. *fuerit*, invito senario. Pall. tres *Pythia.* Perl.—64 *Servandum* abest Guelf. 2. nisi forte negligentia librarii omissum. *Perl.*—65 *De re* pro *dare* Br.—66 *Optime adest* Both. Delph. *Perii, hercle obsecro* Br.—68 *Quid* pro *quia* dat Both. qui monet: '*Quid* longe fortius invenerat Donatus: qui sic: 'Hæc interrogatio irrisionis plena est in eum, quem nihil pudet.'

CH. Id ipsum. PY. Id ipsum? virgo vero! TH. I præ; sequor.
Tu istic maue, ut Chremem introducas, Pythias.

*Idipsum nempe est.* PY. *Idipsum? Virgo vero vitiata an pudori fuit?* TH. *Præito; sequar: tu istic mane, Pythias, ut Chremetem domum introducas.*

Viden', hoc 'nihil' ad Terentianum *quid* referri?'—69 Editi vetustissimi *virgo vero vitiata.* Mss. plusculi *sequar.* In G. suprascriptum: Corrupta est, cujus non pudet, et vestis pudet. Mox autem *sequar.* Ita et ET. EM. *West. Virgo vero*] Donatus non per interrogationem, sed affirmative legit, ut 'Egregiam vero laudem.' Dicente enim Chærea se nolle in via videri cum veste Eunuchi, subjicit Pythias: 'virgo vero:' quasi diceret: En qui sit virginalis pudoris. *Fa. Virgo vero!*] Stomachose hæc dicta. Fa. et Dac. præeunte Donato, εἰρωνικῶς in Chæream dictum accipiunt. *West. Sequar*] Antiqui libri, et Donatus, *sequor.* Fa. Plerique nostri quoque, *Sequor.* Recte: una enim cum eo egreditur e Scena. *Bent. V. vero*] Placet interrogatio. *Perl. V. vero*] Al. ironice sic dictum ipsum Chæream putant. Al. rectius trahunt ad virginem, cui vitium inferre ipsum non puduerit. *Bip. V. vero*] Mente supplendum est: ejus te nihil pudebat. *R. D.* Plenum punctum post 'vero' dant Z. Bip.

## ACTUS V. SCENA III.

PYTHIAS. CHREMES. SOPHRONA.

PY. QUID? quid venire in mentem nunc possit mihi?
Quidnam? qui referam illi sacrilego gratiam,
Qui hunc supposuit nobis? CH. Move vero ocyus
Te, nutrix. SO. Moveo. CH. Video; sed nihil promoves.
PY. Jamne ostendisti signa nutrici? CH. Omnia.
PY. Amabo! quid ait? cognoscitne? CH. Ac memoriter.

PY. *Quid? quid in animo excogitare nunc possum ego? Quidnam? quomodo nunc scilicet par pari referam illi scelesto Parmenoni, qui hunc Chæream pro Eunucho nobis supposuit?* CH. *Move te vero citius, nutrix!* SO. *Moveo.* CH. *Video, te moves; sed nihil promoves.* PY. *Jamne, Chremes, ostendisti omnia signa cistellæ Sophronæ nutrici?* CH. *Omnia ostendi.* PY. *Obsecro, quid dicit? Agnoscitne illa?* CH. *Agnoscit, et memoriter recenset.* PY. *Grata, per Pollu-*

1 *Quicquid* pro *Quid? quid* Br.—2 O. l. s. *sacrilego illi.* Fa. Sic et nostri plerique omnes. *Bent.* Sic Br. et nostræ edd.—3 Repone *supposivit.* Bent. *Hunc qui* Both.—4 *Te, nutrix*] *Move vero ocyus, genetrix* R. *Lind. Tu nutrix* et *Ego moveo* Guelf. 2. *Nutrix, te* Both.—5 *An* pro *Jamne* Br.—6 *Ac memoriter*] Guyetus, *Ac me noverit.* Ms. Pal. [1.] *Ac me norit.* Præstat lectio vul-

Py. Bene, ædepol, narras; nam illi faveo virgini.
Ite intro: jamdudum hera vos expectat domi.
Virum bonum, eccum, Parmenonem incedere
Video. Vide, ut otiosus it, si Dis placet!
Spero me habere, qui hunc meo excruciem modo.
Ibo intro, de cognitione ut certum sciam:
Post exibo, atque hunc perterrebo sacrilegum.

*cem, narras; nam bene illi puellæ cupio. Introite, nam jam pridem Thais hera vos expectat domi. Ecce virum bonum Parmenonem video spatiari. Vide ut otiosus et securus ambulat. Spero me habituram facultatem, si Diis placet, quo eum arbitratu meo agitem, et anxium reddam.*

gata. *West.*—10 Sunt veteres impressi, et manu exarati libri, in quibus est, *ut otiosus sit.* Ita Ms. Lips. et quinque Leidenses, cum omnibus Mss. Bœcleri, et EP. Præstat autem *it*, quia 'incedere' præcessit. *Id. Ut otiosus sit*] Bem. *it*, quamvis hoc verbum per *d* scriptum sit. *Fa.* Nostri omnes mendose *sit* habent. Eugraphius: 'Attende ut securus Parmeno ambulat et otiosus.' *Bent. Sit* Br. *Viden'* Delph.—11 Ap. Pr. p. 1143. Codex veterrimus habet, *hunc excruciem meo modo.* Recte. *Bent.* Sic Perl. *Meo qui hunc exc. modo* Both.—13 Repone *exeo.* Bent. *Exeo* Fa. eleganter dedit pro *exibo.* Both. qui illud exhibet. Faërnum id dedisse scribit et Zeunius: sed nescimus unde: ipse Bentleius non id fatetur.

## ACTUS V. SCENA IV.

PARMENO. PYTHIAS.

Pa. Reviso, quidnam Chærea hic rerum gerat.
Quod si astu rem tractavit, Di vostram fidem!
Quantam et quam veram laudem capiet Parmeno!
Nam, ut mittam, quod ei amorem difficillimum, et
Carissimum, ab meretrice avara, virginem

Pa. *Redeo visum quas res hic agat Chærea. Quod si astute cœptum executus est, Dii, vestram fidem testor, quantam et quam veram laudem consequetur Parmeno! nam, ut taceam quod ei amorem difficillimum et magno pretio parandum a*

1 *Agat* pro *gerat* Guelf. 3. Br.—2 *Qui se* Guelf. 1.—3 *Quantum* Z. *Et* delet Both.—4 *Omittam*] *Mittam* Bem. *Fa.* Duo quoque ex nostris vetustissimi *mittam.* Bent. *Omittam* Perl.—5. 6 *Avara*] M. addit, *surripui.* quod

Quam amabat, eam confeci sine molestia,
Sine sumtu, sine dispendio; tum hoc alterum,
Id vero est, quod ego mihi puto palmarium,
Me reperisse, quo modo adolescentulus
Meretricum ingenia et mores posset noscere;
Mature ut cum cognorit, perpetuo oderit.
Quæ dum foris sunt, nihil videtur mundius;
Nec magis compositum quicquam, nec magis elegans:

*meretrice avara, virginem nimirum, quam perdite amabat, procuravi, et acquisitionem ejus perfeci sine difficultate, sine sumtu et impensis pecuniarum; id vero est gloriosum et palma dignum, quod mihi tribuo, quoniam rationem inveni qua adolescentulus possit meretricum ingenia et mores pernoscere, ut, cum tempestive illas penitus cognoverit, perpetuo odio eas prosequatur. Dum foris cœnant, nihil videtur tersius, et honestius, nihil magis ornatum nec magis lepidum. Quæ, cum epu-*

et Rivius a se inventum merito glossam vocat. *West.* *Eam confeci sine molestia*] Non audiendus Donatus scribens ad gladiatores respici, et virginem intelligi adeo devictam, ut gravissimo vulnere occubuerit. Sensus enim est: Feci ut potiretur virgine, quam amabat. Est emphasis in τῷ 'confeci,' amplius quid sonante, quam, effeci. Id igitur vult: Effeci ei virginem suo modo fruendam. In plusculis Mss. est, *confeci ut potiretur*, ex glossa scilicet, observante Riv. *Id.* G. ET. EM. *Eam confeci uti potiretur sine molestia.* Donati sententiam firmare videtur Apuleius, qui 'interficere virginitatem' dixit. *Id. in Add.* Citato Donato, notat Bentleius: 'Vides, quantam veteribus Magistris molestiam hæc dederint: nec immerito; non enim aliter explicabis, nisi prius emendaveris. Ecce tibi rem confectam: *Nam, ut mittam, quod ei amorem difficillimum et Carissimum, a meretrice avara virginem Quo amabat, eum confeci sine molestia.* Ubi id habes, quod postulavit Do. 'Confeci,' expedivi amorem difficillimum et carissimum, quo amabat virginem ab meretrice avara. 'Amare a meretrice virginem,' h. e. in domo et familia meretricis. *A meretrice* omnes nostri, non *ab*. Eug. ad locum: 'Gloriatur, quod amorem ei difficillimum explicaverit, cujus partes enumerat: quod EUM confecit sine molestia,' &c. *Bent.* '*Quo amabat, eum* Bent. recte,' *Perl.* qui notat *Quam* pro *Quo* habere Guelf. 2. et *Quam amabo* dare Guelf. 1. Notat idem *ut potiretur* dare GM. qui, ut videtur, ea verba locat in fine versus. Audacter, nec tamen acute correxisse hos vv. Bentleium censet Bip. quæ vulg. omnino defendit, etiam vulgatum illud *ab*, quod contendit notare h. l. principium, l. unde fuerit illa difficultas et caritas. 'Vulgo *eam*, male;' ait Bothius, qui dat *eum*, 'præterea nihil mutandum censeo.' *A* Br.—10 *Meretricium* Guelf. 2.—11 *Cognoverit* Br. *Tum cognosceret* pro *cum cognorit* Guelf. 2.—13 *Neque magis comp.* Both. *Nec mage comp.* Bip.—14 Non audiendus Guy-

## NOTÆ

8 *Palmarium*] Palmarius, a, um; quod est palma dignum: aliquando substantivum est et videtur poni pro victoria, l. 1. § 5. D. De extraordinariis cognitionib. his verbis; 'Honoraria summa peti poterit usque ad probabilem quantitatem; etsi nomine palmarii cautum est.' Id vocabulum sumtum a Gladiatoribus; nam victori Gladiatori is honos habebatur, ut coronatus palma laudes ferret.

Quæ, cum amatore suo cum cœnant, liguriunt.
Harum videre ingluviem, sordes, inopiam;
Quam inhonestæ solæ sint domi, atque avidæ cibi;
Quo pacto ex jure hesterno panem atrum vorent;
Nosse omnia hæc, salus est adolescentulis.

*lantur, non vorant, sed lente et delicate suaviora quæque cum amatore suo mandunt: harum vero licet videre insatiabilem voracitatem, immunditias, egestatem, cum domi sunt. Quam obscœnæ, quam gulæ deditæ, quo pacto juris hesterni panem atrum deglutiunt. Hæc omnia didicisse non modo utile, sed salutiferum adolescentibus.*

etus, versum hunc in Morboniam ablegans. Agnoscit Donatus, agnoscunt Codices Mss. Et, si oppositionis legem consideres, appositissimus est. Varro de R. R. III. 16. de apibus: 'Non, ut muscæ liguriunt, quod nemo has videt, ut illas in carne aut sanguine, aut adipe. Ideo modo considunt, in quo est sapor dulcis.' Malim, *In eo modo considunt.* Ubi P. Victorius annotat: 'Duo *rr* hoc verbum habere in optimis exemplaribus et hic, et apud Terentium observavi in Eunucho, *Quæ cum amatore suo cum cœnant, ligurriunt. Ligurriunt* enim, flosculos epularum carpunt, et delicatiores dapes studiose sectantur.' Sed et plusculi Mss. habent *ligurriunt.* In aliis est: *Quæ cum amatores suos vocant, liguriunt.* West. Lectio Vet. Cod. *cum amatores suos vocant, lig.* non mala. *Lind. Quæ cum amatore suo cum cœnant, liguriunt*] Tres antiquissimi libri *ligurriunt* per duo *r* scribunt. Posset ergo hic versus sustentari eliso per parellipsin altero ex eis: melius tamen est retrahere dictionem *suo;* quæ nec in Vi. est nisi superaddita: nec sane sensui est necessaria. *Fa.* Libri fere omnes *cum amatore suo:* quod vir eruditus in textum admisit, et *liguriunt* scribit secunda brevi. Sed laterem profecto lavant, quicumque huic versui medicari cupiunt. Ex Lindenbrogii codice id colligas, Annotatiunculam, olim inter lineas factam, in textum postea irrepsisse; et pro vario Librariorum captu in senarii numeros redactam. *Bent.* qui *ligurriunt* edidit et defendit: sed totum versum damnat et uncinis includit. 'Male,' ait Bip. 'hunc vs. dispungunt edd. a sqq. cum pars antecedentis sit, cui contraria sunt conseqq. Stultissime Bent. hunc vs. stultitiæ arguens expungit ut ingestum. *Ligurire* est, multo fastidio suaviora quæque degustare. Est a λίγυς, suavis; non a λίχνος, gulosus.' *Quam cum a. c. cum ligurriunt* dat Both. notatque: 'Vulgo *Quæ cum a. cum c. ligurriunt:* quæ ita displicebant (merito autem displicebant) Bentleio, ut totum versiculum delere quam emendare mallet: nimis calide hoc quidem. Novum autem orationis membrum incipi verbis 'Nec magis,' maxime τῷ 'quicquam' intelligitur: quod si abesset, recte uno tenore dicerentur illa: 'nil videtur mundius, Nec magis compositum, nec magis elegans:' nunc minus.' *Ligurriunt* Br. Eug. et Perl. qui omittit *suo.*—15 *Ingluviem*] Ita præstantissimæ editiones, St. Aldi, Junt. aliæque vetustiores, etiam EP. cum Mss. plurimis. Faërnus tamen tuetur *illuviem.* In Ms. Lips. est *inluviem.* Ita et duo Leidd. et fuit in tertio; unde postea formatum *igluviem.* Duo diserte, *illuviem.* West. Videtur 'ingluvies' dicta quasi, inguluvies, a gula. G. et EM. *illuviem:* quod tuetur Gifanius in Ind. Lucret. *Id. in Add.* Paucissimos libros scriptos invenias, in quibus pro *ingluviem* non legatur *illuviem,* vel *inluviem,* ut in omnibus antiquis: et sane ita legendum esse etiam ipsa oppositorum ratio ordoque ostendit. *Fa.* Etiam ex nostris plerique *inluviem;* et sententia id flagitat. *Bent. Illuviem*] *Ingluviem* habent deteriores libri. *R. D.* Bent. edidit *illuviem,* haud recte. *Bip. Illuviem* dant Br. Z. Both.—16 *Sint solæ* Both.—17 Linacer *cum jure* legit. *West.* Præpositione 'ex' sic sæpe utuntur medici. *R. D.*—18 Mallet Guyetus in Scholiis Mss. *adolescentuli:* ut

Py. Ego pol te pro istis dictis et factis, scelus,
Ulciscar, ut ne impune in nos illuseris.

Py. *Ego, per Pollucem, pro istis dictis et factis te, scelerose, ulciscar et puniam, ut non impune feras quod nos ludificatus fueris.*

ad solum Chæream referatur. *West.* *Nosse omnia hæc salus est adulescentulis*] Sentitne auris tua ingratum illud *salus est?* Si minus, at certe hoc concedes, vix bene Latine sic dici. Repono, *Nosse omnia hæc saluti est adulescentulis.* Bent. *Saluti* ergo dat Both.—19 *Pol pro istis* *tĕ dictis* Ms. Lips. *West.*—20 Mallet Guy. in Scholiis Mss. *Ulciscar: ut ne impune in nos illuseris?* Id. *Impune in nos illuseris*] Melius ex Regiis unus, et ex Meadianis alter, *impune nos illuseris.* Bent. *Illuseris*] GM. hic finem habet Scenæ. *Perl.* *Ego pol...illuseris*] Pyth. regressa forsan v. 8. substitisse videtur, et secum loquenti Parm. aures præbuit: auditisque hæc ad spectatores dicit: dein exclamans de infortunio Chæreæ propius accedit. Unde Bent. scenam sequenti conjungit. Sed tamen novum metrum incipit a clamore Pythiæ. *Bip.* Hæc sequentibus conjungunt et Z. Both. Perl.

## ACTUS V. SCENA V.

### PYTHIAS. PARMENO.

Py. Proh fidem Deum! facinus fœdum! o infelicem adolescentulum!
O scelestum Parmenonem, qui istum huc adduxit! Pa. Quid est?
Py. Miseret me: itaque, ut ne viderem, misera huc effugi foras.

Py. *Proh Deum fidem! facinus turpe et crudele! O infortunatum adolescentulum! O scelerosum Parmenonem, qui istum in hanc domum adduxit!* Pa. *Quid est?* Py. *Adeo misericordia commota sum, ut, ne tam atrox tormentum cernerem, misera huc foras me subduxerim. Quæ infanda et sæva suppliciorum*

1 *Pro fidem Deum.* Solus Bem. habet hanc collocationem verborum: quamvis deinde, eadem fere manu, eorum inversio sit notata ab indicante legendum *Pro Deum fidem*, ut habent omnes alii libri et Donatus. In antiquissimis libris hæc superioribus junguntur in unam eandemque scenam. *Fa.* Servius ad Æn. II. 502. sic citat: *Pro Deum atque hominum fidem.* Fortasse an vera lectio est, *Pro Deum atque hominum, facinus fœdum.* Bent. *P. D. fidem* Br. Eug. Bent. Bip. Both. Perl.—3. 4 *Itaque ut ne viderem*] Recte Perizon. ad Sanctii Minerv. IV. 11. p. 723. conjungit omnia, et sine interrogatione verba 'Quæ futura ex. d. dicunt in eum indigna' refert ad 'viderem;' et sic edi-

**Quæ futura exempla dicunt in eum indigna? Pa. O Jupiter!**
**Quæ illæc turba 'st? numnam ego perii? adibo: quid istuc, Pythias?**
**Quid ais? in quem exempla fient? Py. Rogitas, audacissime?**
**Perdidisti istum, quem adduxti pro Eunucho, adolescentulum,**
**Dum studes dare verba nobis. Pa. Quid ita? aut quid factum 'st? cedo.**
**Py. Dicam: virginem istam, Thaidi quæ hodie dono data 'st,**
**Scis eam hinc civem esse, et fratrem ejus esse apprime nobilem?**
**Pa. Nescio. Py. Atqui sic inventa 'st: eam iste vitiavit miser.**

***exempla dicuntur in eum facienda esse!* Pa. *O Jupiter! quæ illa turbatio est? Egone occidi? accedam. Quid istud est, Pythias? quid quereris? in quo exempla gravia pœnarum edenda esse dicis?* Py. *An quæris, impudentissime? Exitium attulisti huic adolescentulo, quem pro Eunucho ad ædes nostras deduxisti, dum nos dolis circumvenire conaris.* Pa. *Quid ita dicis? aut quid factum est? Dicito.* Py. *Dicam. Novistine virginem istam, quæ hodie dono data est Thaidi, civem esse hujus urbis; ejusque fratrem inter primos nobiles numerari?* Pa. *Nescio.* Py. *Atqui esse eam civem Atticam compertum est. Hanc iste adolescentulus stu-***

**dit Bent. [et Both.] *R.D.* Ms. Lips. *digna.* Perizonii ad Sanct. Min. iv. 11. n. 3. auctoritate motus, maximam distinctionem sustuli post 'foras.' *West.* *Ut ne*] *Id* [Br. et] Rom. cod. *Perl.* Maxima distinctione ad finem versus 3. pungunt Br. Bip. Perl. et post 'indigna' Br. Post 'indigna' admirandi signum exhibet Perl.—5 *Illæc*] GM. gl. *illa hæc.* Itid. Br. in textu. *Perl.* Vulg. *Quid istuc, Pythias? Quid ais,* minus recte. *Both.* qui levissime pungit in fine huj. vs. *Istic* Br.—6 *Rogas* Br.—7 *Istunc* Both.—9 *Hodie quæ dono*] Bem. *quæ hodie.* Fa. Atqui omnes nostri, *Thaidi, hodie quæ.* Recte; et gratior it versus: quod et vir doctus sensit. *Bent.* *Hodie quæ* Br. Delph. Both. Perl.—10 *Scis eam hinc civem esse*] Atqui hoc pacto *civem* in Thesi totum occultatur. Omnes fere nostri, *civem hinc?* Bent. *Et ejus fratrem apprime nobilem*] O. l. s. ita collocant, *fratrem ejus;* et Donatus quoque: ac præterea is ipse et libri scripti Terentii fere omnes, post 'ejus,' habent verbum *esse:* quod et versui necessarium est, et sermoni, quamvis geminatum videatur, non incommodum. *Fa.* Omnes etiam nostri, *fratrem ejus esse:* sed lege, *fratrem eii esse.* Nunc indicat, fratrem virgini esse; non sumit ut Parmenoni notum. Qui enim potuit hoc scire, qui ne ipsam quidem quæ esset sciret? *Bent.* *Scisne hinc esse civem, et fratrem ei esse* Both. *Scin' eam hinc civem esse, et ejus fratrem app. nobilem* Delph. *Scin'* etiam Bip. *Civem hinc* Perl. *Scis istam civem* videtur legisse Eug.—11 *Est* omittit Both.—12**

**Ille ubi hoc rescivit factum, frater violentissimus.**
**Pa. Quidnam fecit? Py. Colligavit primum eum miseris modis. Pa. Hem!**
**Colligavit? Py. Atque equidem orante, ut ne id faceret, Thaide.**
**Pa. Quid ais? Py. Nunc minatur porro, sese id, quod mœchis solet;**
**Quod ego nunquam vidi fieri, neque velim. Pa. Qua audacia**
**Tantum facinus audet? Py. Quid ita tantum? Pa. An non tibi hoc maxumum est?**
**Quis homo pro mœcho unquam vidit in domo meretricia**
**Prehendi quenquam? Py. Nescio. Pa. At, ne hoc nesciatis, Pythias,**

*pravit miser. Ille frater ejus, impetuosus admodum, et ad vim inferendam promtissimus, ubi hoc inaudivit.* Pa. *Quidnam fecit?* Py. *Constrinxit primum eum, in modum crudelem, arctis vinculis.* Pa. *Hem, colligavit?* Py. *Atque id, deprecante illum Thaide ne id faceret.* Pa. *Quid ais?* Py. *Nunc minitatur sese id facturum, quod adulteris fieri solet: quod sumi supplicium non adhuc vidi, neque videre velim.* Pa. *Quis ita audax, et temerarius, ut tantum facinus audeat?* Py. *Quid ita tantum ais?* Pa. *An non hoc maximum est? Quisquamne hominum unquam vidit ullum in ædibus meretricis corripi pro mœcho?* Py. *Hoc nescio.* Pa.

*Ille ubi id r. f.* Bem. non habet partic. *id*, nisi superadditam: qua demta, factum nomen erit, et perinde erit ac si diceret: Ubi rescivit rem: quod elegantius sine pronomine dici videtur. *Fa. Ille ubi rescivit factum*] Sic ex Bem. Faërnus, et sic ex Regiis unus. Ceteri omnes, *Ille ubi id rescivit factum.* Bent. *Id* vel *hoc* omittunt Br. Delph. Z. Both. *Id* pro *hoc* dant Bent. Bip. Perl. *Esse factum* Guelf. 2. 3.—13 Ms. Lips. *miseris nodis.* Sed erasa prima parte τοῦ *m.* Westerhovius. Bem. *Hem* in sequentem versum rejicit. Melius est eam interjectionem delere ex fide aliorum vetustorum librorum, versuumque ratione. *Fa.* Neque nostri agnoscunt *Hem.* Et præterea illud *Atque equidem,* quod libri constanter retinent, suo se indicio prodit. Lege, *Et quidem orante.* Bentleius. *Hem* omnes nostri, et apte in re atroci infertur trochaicus plenus. *Both. Hem* collocat Delph. versu 14. post ' Colligavit.' Omittunt Br. Bip.—14 *Colligavit eum* G. *Hæc* ad *ais* absunt a Ms. Lips. In EP. est *A. e. fecit orante.* West. *Quidem* Bent. pro *equidem*, recte. *Colligavit eum* Guelf. 2. *Eum ligavit* 3. *Perl.* qui cum Both. dat *Et quidem.*—15 *Sese id facturum* Ms. Lips. ET. [Guelf. 1.] *Minitatur* G. EM. [Delph.] *West.* Omnia hæc dat Br.—16 ET. junctim *Qua audacia facere tantum facinus audet?* West.—17 In G. suprascriptum: Alii libri hoc modo: *Annon tibi dehonestare tantum juvenem hoc maximum est?* Id. *Audet*] J. et Venetus cod. *facere:* non inepte. *Perl. Hoc* omittunt Bent. Bip. Delph. Both. Perl.—18 *Quis homo pro mœcho unquam vidit*] Vides *pro* acui, et *mœcho* in Thesi deprimi. Non ita Scena proxima vs. 22. ' Hunc pro mœcho postea.' Lege hic ergo, *Quis homo unquam pro mœcho vidit.* Ita voces singulæ recte feriuntur. *Bent.* Obsequuntur Both. Perl.—19 *Deprehendi* G. ET. EM.

Dico, edico vobis, nostrum esse illum herilem filium. Py. Hem,
Obsecro, an is est? Pa. Ne quam in illum Thais vim fieri sinat.
Atque adeo autem cur non egomet intro eo? Py. Vide, Parmeno,
Quid agas, ne neque illi prosis, et tu pereas; nam hoc putant,
Quicquid factum est, ex te esse ortum. Pa. Quid igitur faciam miser?
Quidve incipiam? Ecce autem video rure redeuntem senem.
Dicam huic, an non? dicam hercle, etsi mihi magnum malum

*Ac ne hoc ignoretis, Pythias, nuntio, denuntio vobis, illum esse nostri heri filium.* Py. *Hem! quæso, an is est?* Pa. *Ne quam in illum violentiam exerceri Thais permittat. Immo etiam, cur non ego intro domum irrumpo?* Py. *Ne hoc facias: cave: nec enim illum juveris et te perditum iveris. Hoc enim credunt, te hujus, quod factum est, quantumcumque sit, esse auctorem.* Pa. *Quid igitur faciam, infelix? Quidve aggrediar? Ecce autem aspicio senem herum e villa in urbem revertentem. Num illi dicam filii periculum, an non? Nuntiabo per Herculem,*

*West.* Hic versus est octonarius iambicus, cum alii hujus scenæ sint trochaici catalectici; sed in dictione *Deprehendi* variant l. s. alii enim *Deprendi*, alii *Apprehendi*. Bem. et V. *Prehendi;* quæ mihi lectio probatur: ex qua facio *Prendi*, duas in unam priores syllabas contrahendo: præsertim cum aliquot libri eam partem ita contractam habeant in *Deprendi*. Fa. Duobus exceptis omnes nostri *Prehendi;* hoc est, ut Faërnus, *Prendi*. Bent. *Prendi* Bip. Both. *Deprendi* Delph. *Anne* pro *At*, *ne* Guelf. 2. et Z.—20 *Edico vobis*] GM. *et edico tibi*. Perl.—21 *Ne quam, &c.* Existimat Bœcl. Donatum hæc verba Pythiæ tribuere, laudatque. Certius id constaret, si integris vocibus expressa essent omnia Donati. Ubi enim dixerat, 'Quam bene providet Pythias!' addit: 'quæ equidem o. n. n. s. i. t.' Quodcumque fuerit, verba edicentis et interminantis Phædriæ esse videntur. Sin aliter capias, multum de vi verborum decedere necesse est. Neque aliter apte satis cohærent illa: 'Atque adeo autem cur non egomet intro eo?' Prohibiturus scilicet, ne vis fiat in Chæream. *West.* *Quis* pro *an is* Delph. *Eum* pro *illum* videtur legisse Eug. *Fieri vim* dat Both.—23 *Nam hoc ita* Guelf. 1.—24 Nostri fere omnes *a te*. Bent. Sic Br. Both.—25 *De rure* Guelf. 3.—26 Guy. in Scholiis Mss. *Dicam hercle, dicam*. West. Hic versus, qui ut ceteri Tetrameter esse debuit, toto pede brevior est. Sed præsto adest vir doctus, qui nulla neque in 'Dicam' neque in 'hercle' elisione facta pedem, sed ligneum, suppeditat. Quo vero exemplo nulla hic fiet elisio? Plauto, ait, hoc frequens. Miseret me profecto Plauti, qui omnibus erratis patronus accersitur. Tu mecum lege, *Dicam huic, an non dicam? dicam hercle, etsi mihi magnum malum*. Bent. Sequuntur Both. Perl. *Etiam* post 'hercle'

Scio paratum; sed necesse est, huic ut subveniat. Py. Sapis.
Ego abeo intro: tu isti narra omnem rem ordine, ut factum siet.

*quamvis noverim mihi magnum malum inde datum iri; sed necesse est huic dicere, ut illi auxilietur.* Py. *Sapis, qui hæc facturus sis. Ego intro domum eo. Tu hero tuo recense ex ordine, ut omnia facta sunt.*

Guelf. 3.—27 *Si sapis* Guelf. 2.—28 Mss. M. et Lips. *omnem ordinem.* Ita et EP. ET. aliæque, quas laudat Riv. In aliis varie. *Narrato* G. ET. EM. *West.* *Tu isti narrato omnem rem ordine ut factum siet*] In magnam difficultatem incidit et hic versus. Sed, cum Vi. et Bem. non *narrato* habeant, sed *narra:* cumque et ab his libris et ab omnibus aliis absit dictio *rem:* ita enim in omnibus legitur, *omnem ordinem, ut factum siet;* unus etiam, pro *omnem, omne* habeat; crediderim et versui commode et sermoni legendum, *Ego abeo intro: tu isti narra omne ordine, ut factum siet.* Quod autem *omne* absolute dici possit, ostendit Plautus in Amphitryone. *Fa.* Mire hic variant codices nostri. Recte Faërnus. *Bent.* *Sit* R. *Lind.* *Abeo; tu isti narrato ordine omne, uti f. siet* Both. *Narrato omnem ordinem ut factum sit* Br. *Narrato* Guelf. 1. 3. Delph. *Narrato ordine, ut* Bip. omissis *omnem rem.*

## ACTUS V. SCENA VI.

### LACHES. PARMENO.

La. Ex meo propinquo rure hoc capio commodi,
Neque agri neque urbis odium me unquam percipit.
Ubi satias cœpit fieri, commuto locum.
Sed estne ille noster Parmeno? et certe ipsus est.
Quem præstolare, Parmeno, hic ante ostium?
Pa. Quis homo 'st? ehem, salvum te advenire, here, gaudeo.

La. *Ex meo suburbano prædio hanc commoditatem habeo, quod neque ruris neque urbis fastidium me unquam valde capit; ubi alterutrius cœpit satietas fieri, locum alterum altero muto. Sed estne ille noster servus Parmeno? et certe ipse est. Quem expectas, Parmeno, ante has fores?* Pa. *Quis homo me appellat? Ehem!*

3 *Simul comm. locum* M. *Satietas* ET. EM. *West.*—4 In R. *est* omittitur. *Lind.* Edit. add. *noster*, quod tanquam glossam habet codex. *Bruns.*—5 M. [Guelf. 2.] ET. EM. *ante ostium Thaidis.* In G. *τὸ Thaidis* suprascriptum est. *West.* *Præstolare*] GM. sup. script. *ris*, ut legatur *præstolaris.* Perl.—6 Ms. Lips. *salvom te advenisse gaudeo.* Ita et EP. aliæque vetustæ, sed addito, *here,*

**La.** Quem præstolare? **Pa.** Perii! lingua hæret metu.
**La.** Hem! quid est? quid trepidas? satin' salve? dic mihi.
**Pa.** Here, primum te arbitrari, quod res est, velim;
Quicquid hujus factum est, culpa non factum est mea.
**La.** Quid? **Pa.** Recte sane interrogasti: oportuit
Rem prænarrasse me. Emit quendam Phædria
Eunuchum, quem dono huic daret. **La.** Cui? **Pa.** Thaidi.
**La.** Emit! perii hercle: quanti? **Pa.** Viginti minis.
**La.** Actum est. **Pa.** Tum quandam fidicinam amat hic Chærea.
**La.** Hem! quid? amat? an scit jam ille, quid meretrix siet?

*salvum te redire, here, gaudeo.* La. *Quem expectas?* Pa. *Occidi. Lingua hæret palato præ metu.* La. *Hem! cur contremiscis? Satisne domi salvæ sunt res nostræ? Dic mihi.* Pa. *Here, primum te arbitrari velim; quicquid hujus rei, de qua quæritur, factum est, culpa mea factum non est.* La. *Quidnam est?* Pa. *Recte quidem interrogasti: nam ante me narrasse oportuit rem quæ te absente evenit. Phædria emit quendam Eunuchum, quem donaret illi.* La. *Cuinam?* Pa. *Thaidi.* La. *Occidi per Herculem. Quanto pretio?* Pa. *Pretio viginti minarum.* La. *Actum est de me.* Pa. *Tum quandam Chærea fidicinam amat hic apud Thaidem.* La. *Hem! quid? amat? an jam didicit quid sit meretrix?*

G. *salvom te advenire gaudeo, here.* West. Omnes nostri, uno excepto, *advenisse* cum Edd. vett. Præterea duo veterrimi et tertius bonæ notæ non habent *here.* Lege, *salvom te advenisse gaudeo.* Mox tertio abhinc versu 'here' habes: quod putide repeteretur. *Bent.* *Advenisse*] Sic rectius Bentleius. *Bip.* Bentleii totam lect. dant Br. Both. et Perl. qui monet *advenisse*, *here* dare Guelf. 2. *Hem.* Delph.—8 *Quid est?* quid *trepidas?*] Ita tres Leidd. et Bœcleri omnes. Alii junctim, *Quid est, quod trepidas? Satin' salve?* Ita Do. sed et Mss. et editi quidam. Ms. Lips. *Quid tu trepidas?* Ita et Leid. unus: unus vero, *Quid est, quod tu trepidas?* In aliis est *salvæ.* Ita Livius I. 58. et XL. 8. In aliis *salve.* Ita Plautus et Sallustius Donato citati. *West.* Appone 'Hem' versui priori: et lege, *Quid est, quod tu trepidas? Tu* habent nostri plerique omnes. *Bent.* *Salvæ* Par. ed. *Perl.* Sic Delph. Both. *Quid est, quod trepidas* Both. *Quid est quod tu trepidas* Br. 'Hem' rejiciunt in versum 7. Bip. Both.—9 Mss. et edd. vett. quidam, *id quod res est.* West. Plerique ex nostris *id quod r. e.* Bent. *Id* dant Br. Bent. Delph. Bip. Both. Perl.—10 *Hujus quicquid* Both.—11 *Quid id est* Guelf. 2.—12 *Prænarrare* M. *West.* Sic Guelf. 2.—15 Repone, *amat hinc:* id est, eadem Thaidis domo. *Bent.* *Hinc* Bent. recte. *Perl.* qui id dat cum Both.—16 *Hem, quid? amat?*

## NOTÆ

9 *Te arbitrari, quod res est, velim*] Se Parmeno excusat et purgat antequam accusetur; quæ orationis perturbatio animum male conscium arguit.

**An in Astu venit? aliud ex alio malum.**
**PA. Here, ne me spectes: me impulsore hæc non facit.**
**LA. Omitte de te dicere: ego te, furcifer,**
**Si vivo! sed istuc, quicquid est, primum expedi.**
**PA. Is pro illo Eunucho ad Thaidem deductus est.**
**LA. Pro Eunuchon'! PA. Sic est: hunc pro mœcho postea**
**Comprehendere intus, et constrinxere. LA. Occidi.**
**PA. Audaciam meretricum specta. LA. Numquid est**
**Aliud mali damnive, quod non dixeris,**

*An in astu (in urbem) ex Piræeo venit? Aliud ex alio malum oritur.* PA. *Here, ne me minacibus oculis intuearis; non ego eum ad hoc faciendum impuli.* LA. *Desine de te verba facere; ego te, furcifer, si vitam Dii prorogent, male mulcabo: sed istud, quodcumque est, paucis verbis enarra.* PA. *Is (Chærea) pro Eunucho Thaidi traditus est.* LA. *An pro Eunucho?* PA. *Sic est: hunc postea intus comprehenderunt et colligaverunt.* LA. *Interii.* PA. *Temeritatem meretricum considera.* LA. *An aliud mali, damnive, quod non dixeris, adhuc tibi dicendum*

*an scit jam ille quid meretrix siet*] Vides *amat*, quod præsertim in repetitione acui debebat, in Thesi latere. Ergo 'Hem' priori versui appone, et lege, *Quid? amat? an jam scit ille quid meretrix siet?* Priscianus p. 1012. *Hem, amat? quid? an scit ille:* omisso *jam:* sic ibi et vetus codex. *Bent. Quid*] Mutatum in *quod*. Bruns. Bentleium sequitur Both.—17 Ms. Lips. *An in Astu venit aliud ex alio malum?* Eand. lect. ex libris Mss. et editis citat, sed improbat Rivius. Vide Donatum. *West.*—18 *Hoc* M. *Id.*—21 Ms. Lips. [Br.] et G. *ad Th. hanc.* Id. *Ad Thaidem hanc*] *Hanc* non est in Bembino, et certe superfluit, cum jam supra dixerit, 'huic Thaidi.' *Fa.* Nostri omnes, uno excepto, *hanc:* et sane amat Terentius syllabas ultimas liquefacere. Lege vero, *Is pro illo Eunucho ad Thaidem huc deductus est.* Supra II. 3. 60. ipse dicit Parmeno: 'Huc deductast ad meretricem Thaidem: ei dono datast.' Et nota, eum tam hic quam illic ante ostium Thaidis stetisse. *Bent.* Sequuntur Both. Perl.—23 *Comprendere* Both.—24 Totum vs. dat Lachi Both-

## NOTÆ

17 *An in Astu venit*] Athenienses urbem suam Astu vocabant. Cicero primo de Legibus: 'Theseus,' inquit, 'eosdem migrare ex agris, et in Astu, quod appellatur, omnes se conferre jussit.' Ἄστυ Græce significat urbem. Ceterum Athenæ in duas divisæ erant partes; urbem, quæ dicta Ἄστυ, et portum, qui Πειραιεὺς vocatus est: eas autem partes unus complectabatur ambitus; sed ita ut plebeii democratiæ fautores in regione ...ei agerent; elegantiores nobilioresque Astu incolerent. A potiori igitur parte et ad portus discrimen Ἄστυ et Ἀστικοὺς nominabant Urbem et Urbanos.

19 *Furcifer*] Dicebatur servus, qui ob leve delictum cogebatur a domino ignominiæ magis, quam supplicii causa, in vicinia furcam in collo ferre, subligatis ad eam manibus, et prædicare peccatum suum, simulque monere ceteros ne simile quid admitterent.

Reliquom? Pa. Tantum est. La. Cesso huc introrum pere?
Pa. Non dubium est, quin mihi magnum ex hac re sit malum;
Nisi quia necesse fuit hoc facere, id gaudeo,
Propter me hisce aliquid esse eventurum mali.
Nam jam diu aliquam causam quærebat senex,
Quamobrem insigne aliquid faceret his. Nunc reperit.

*restat?* Pa. *Nihil præterea est.* La. *Quid moror, quin intro has ædes impetum facio?* Pa. *Certum est mihi magnum ex hac re impendere malum: sed necesse fuit hoc factum referre seni, ut filio suo Chæreæ succurreret. Ex hoc gaudeo hisce meretricibus, mei causa, aliquod malum factum iri: nam jam pridem aliquam causam optabat habere senex, ut aliquod insigne facinus in meretrices istas ederet: is nunc invenit.*

ius.—26 Forte *Relictum.* Er. *Introrumpere*] Alii *intro irrumpere.* Non. Marcellus: *intro rumpere.* G. *Cur cesso huc intror.* West. *Reliquom. Tantum est. Cesso huc intro irrumpere*] Bem. et Vi. et aliqui alii, *introrumpere.* Utroque modo versus stat, si in 'Cesso huc' synalœpha non fiat. *Fa.* Non in 'Cesso huc' cessat Synalœpha: sed *Reliqüom* est quadrisyllabon, ut alibi non raro. *Introrumpere* autem etiam Nonius hic legit v. Rumpere. *Bent. Relictum* defendit Both. ob accentum. *Cesson'* Delph. *Intro irrumpere* Br. —28 *Necesse*] Donato memoratum *necessus* defendit P. Victorius, legiturque in exemplo, quo usus est Guyetus, edit. Heidelb. 1587. *West.* In Bem. scriptum est *necessus*, quod et Do. admittit. *Fa.* Sane syllaba longa hic versum adjuvat. Sed *necessum* hic malim, ut sæpe apud Plautum. Donatus quidem agnoscit *necessus*, sed genere masculino ut *necessis.* Bent. *Necessum* Bip. *Fuit necessum* Both. *Fuit necessus* Perl.—29 *Venturum* M. *West.* *Me propter al. hisce event. mali* Both. *Esse* omittit et Perl. qui notat id habere Guelf. 2. 3.—31 Editi vetustissimi fere omnes cum Mss. quibusdam, [ut Br.] *faceret. Is nunc reperit.* Minus accurate. Ita tamen et Junt. et St. Aldinæ variant. *West.* *Quamobrem insigne aliquid faceret iis: nunc reperit*] Unus tantum ex nostris hoc ordine: duo cum vett. Edd. *insigne faceret aliquid;* plerique, *aliquid insigne faceret.* Repone certissime: *Quamobrem aliquid ægre faceret iis; nunc reperit. Aliquid mali insigne* ne Latinum quidem est. In altero quoque ordine legere poteris, *Quamobrem ægre faceret aliquid iis.* Bent. *Iis* Z. Delph. Bip. Both. et Perl. qui notat in Guelf. 3. esse *is nunc rep. causam.*

## ACTUS V. SCENA VII.

PYTHIAS. PARMENO.

Py. Nunquam ædepol quicquam jamdiu, quod magis vellem evenire,

Py. *Nunquam ædepol quicquam jucundius, quod magis mihi optarem accidere,*

Mihi evenit, quam quod modo senex intro ad nos venit errans.
Mihi solæ ridiculo fuit, quæ, quid timeret, sciebam.
PA. Quid hoc autem 'st? PY. Nunc id prodeo, ut conveniam Parmenonem.
Sed ubi, obsecro, is est? PA. Men' quærit hæc? PY. Atque eccum video! Adibo.
PA. Quid est, inepta? quid tibi vis? quid rides? pergin'? PY. Perii:
Defessa jam sum misera te ridendo. PA. Quid ita? PY. Rogitas?
Nunquam, pol, hominem stultiorem vidi, nec videbo. Ah,
Non possum satis narrare, quos ludos præbueris intus.

*unquam accidit, quam quod modo senex Laches intro domum ad nos venit, falso existimans filium suum esse constrictum. Soli mihi risum præbuit, quæ causam, cur metueret, noveram.* PA. *Quid autem hoc est, quod loquitur Pythias?* PY. *Nunc propter id prodeo foras, ut Parmenonem adeam et alloquar; sed ubi quæso est?* PA. *An me quærit hæc?* PY. *Atque ecce eum video: ad eum ibo.* PA. *Quid est, insana? quid tibi vis? quid tam effuse rides? perseverasne ridere?* PY. *Risu morior: delassata sum misera jam te deridendo.* PA. *Quid ita?* PY. *Quærisne? num ignoras? nunquam pol quenquam ineptiorem cognovi, nec cognoscam: ah, nequeo satis verbis exponere quos risus excitaveris intus in ædibus: atqui primo te*

2 *Quam senex quod intro ad nos modo* Both. Maximam distinctionem dat Br. post 'modo.'—3 *Scibam* Bent. Bip. Both.—4 *Id exeo* Ms. Lips. *West.* —5 In antiquis libris legitur affirmative, *Me quærit hæc.* Item, *Nunquam pol.* Fa. Sic et nostri. *Bent.* *Is* omittunt Br. Bent. Z. Both. Delph. *Me* dant hi omnes, cum Perl. Post 'hæc' non interrogant Bent. Both. Bip. Perl.—6 *Perii*] M. et Bœnd. cum edd. vetustissimis, *Ah, ah, eh, perii.* Defendit Adrianus Barlandus, Antesignanus resecat, ob metrum. *West.* *Quid tibi vis*] Lege, *q. t. est?* Bent. Vulgo *Quid est, inepta?* Sed *Quid* arbitror fuisse QUID; i. e. *Quid id:* certe versus poscit *Quid id est,* non *Quid est.* Both. *Ha, ha, he, perii* Guelf. 2. *Ahaheu, perii* 1.—7 *Rogas* Ms. Lips. *West.* *Deridendo* Guelf. 3.—8 *Ædepol* G. [et Guelf. 2.] *Vidi te* M. et Bœnd. *West.* *Stulticiorem* Br.—9 *Non pote satis narrare* alias. *Er.* Ms. Lips. et Bœnd. cum EP. *Non satis potest narrari.* Par. ex tribus Pall. et Paris. citat, *Non potest satis narrari.* Alii, *Non pote satis narrari.* West. Lege ordine paulum immutato: *Non possum satis narrare quos præbueris ludos intus.* Sed unde illud petitum est, *Non possum satis narrare?* Siquidem nostri universi, *Non satis potest narrari quos.* Quarum lectionum non (ut vir doctus opinatur) utraque commoda est: hæc enim posterior versum trucidat. Quod

## NOTÆ

3 *Mihi solæ*] Vetuste pro, soli.

6 *Quid est, inepta? quid tibi vis*] Conspecto servo cœpit ancilla erumpere in risum, adeo ut sibi temperare non posset.

At etiam primo callidum et disertum credidi hominem.
Quid? illicone credere ea, quæ dixi, oportuit te?
An pœnitebat flagitii, te auctore quod fecisset
Adolescens, ni miserum insuper etiam patri indicares?
Nam quid illi credis animi tum fuisse, ubi vestem vidit
Illam esse eum indutum pater? quid est? jam scis te periisse?
PA. Hem! quid dixti, pessuma? an mentita es? etiam rides?
Itan' lepidum tibi visum est, scelus, nos irridere? PY. Nimium.

*cautum, intelligentem, et facundum esse existimavi.* PA. *Quid?* PY. *An statim fidem adhibere dictis meis debuisti? An te pœnitebat flagitium, quod te impulsore commisisset adolescens Chærea, nimis leve fuisse, nisi amplius miserum illum patri proderes et deferres? Nam quomodo eum affectum fuisse putas, ubi se vidit a patre deprehensum esse, in illa veste Eunuchi? quid est? scisne de te jam actum esse?* PA. *Hem! quid dixisti, deterrima? An mentita es, cum mihi dixisti Chæream a Chremete colligatum fuisse? etiam pergis ridere? Itane urbana et lepida existimari voluisti, scelesta, si nos ludibrio haberes?* PY. *Valde hoc visum est mihi lepidum.*

si hanc loquendi formam prætuleris, sic versui mederi possis, *Non satis potest narrarier, quos dederis ludos intus.* Sed prior illa lectio satis se commendat. *Bent.* *Non pote satis narrari* R. *Lind.* Q. *præb. l.*] GM. sup. script. *de sene quem fecisti domum ingredi.* Huic glossæ etiam in Br. adduntur hæc: *pulsantem ut senes solent.* Perl. Hæc tota glossa est in Br. unumque versum conficit, de quo ita Bruns: 'Totus versus abest edition. neque inter VV. LL. eum reperi.' *Non pote satis narrari* Both. Delph. *Non satis potest narrari* Br. *Non potest satis narrari* Both. qui notat: 'Al. *Non possum satis narrare:* quod Bent. præfert. Al. *Non satis pote.*' *Præb. ludos* Perl.—10 *Callidum et*] Nostri magno numero *ac*, et Edd. vett. *Bent.* Sic dat cum Br. et Perl. *Credidi te* Guelf. 3. *At te etiam* Both. qui *te* vulgo minus recte abesse censet. —11 PA. *Quid?* PY. *Illicone*] In antiquis libris et omnibus fere aliis etiam dictio 'Quid' Pythiæ tribuitur. *Fa.* Ita etiam nostri. *Bent.* Reddimus τὸ 'Quid' Pythiæ. *Bip.* *Illico nec reddere* Guelf. 3. Dat 'Quid' Pythiæ Guelf. 1.—13 *Miserum patri ni insuper etiam* Both.—14 Iterum jugulatur versus. Repone, *Nam quid illi credis tum animi.* Bent. Sequitur Perl.—15 M. et Bœnd. sed et quidam editi vetusti: PA. *Quid est?* PY. *Jam scis te periisse?* Præstat autem utrumque tribuere Pythiæ, et inferre ad consternatum Parmenonis vultum. *West.* *Quid est? jam scis*] Lege *Quid? jam scis.* Bent. *Quid*] Vulgo *quid est?* asperioribus numeris. Bent. *est* omisit, et sic B. *Both.* *Perisse* Br. Bent. Bip. Both. Post *periisse* non interrogat Z.—16 Scripti et editi quidam libri, *dixisti.* West. Non potest hic versus ullo modo stare, nisi *dixisti* legas; ut et in aliquibus libris scriptis Terentii et Donati invenio. *Fa.* Duo ex nostris *dixisti:* ceteri *dixti.* Et fortasse 'Hem' priori versui apponendum; et tum legas, *Quid dixti, pessuma? an mihi mentita es? etiam rides?* Bent. *Ehem* Delph. Bip. Both. *Dixisti* Bip. Both. Perl. *Qui* pro *quid* Guelf. 2.—17 *Nimium*] Libri quidam Mss. et editi, *Nimirum.* West. *Illudere* et *Nimirum* Par. p. var. *Perl.* *Nos irridere, scelus* videtur legisse

**PA.** Siquidem istuc impune habueris. **PY.** Verum? **PA.** Reddam hercle. **PY.** Credo.
Sed in diem istuc, Parmeno, est fortasse, quod minitare.
Tu jam pendebis, qui stultum adolescentulum nobilitas
Flagitiis, et eundem indicas: uterque in te exempla edent.
**PA.** Nullus sum. **PY.** Hic pro illo munere tibi honos est habitus: abeo.
**PA.** Egomet meo indicio, miser, quasi sorex, hodie perii.

PA. *Si quidem id inultum tuleris, tum demum id lepidum tibi videri dicas.* PY. *Quasi vero id valde metuam.* PA. *Par tibi hercle referam.* PY. *Credo, sed in longam diem forte accidet illud, quod nobis minitaris: tu jam pendens e trabe vapulabis, qui imprudentem adolescentem spectatum et insignem flagitiis reddis, et eundem etiam prodis, et denuntias. Uterque, pater et filius, in te pœnas exercebunt, quæ sint documento ceteris, ne delinquant.* PA. *Perii.* PY. *Ejusmodi honos tibi et palmarium defertur, pro Eunucho, quem dono Thaidi adduxisti. Discedo.* PA. *Egomet me indicans sermonibus meis, quasi sorex occentu et strepitu se prodens, mihi perniciem attuli.*

Eug.—18 Ovidius plenius, Amor. I. 6. 23. 'Redde vicem.' Ita et Petronius non semel. Sed et in quibusdam libris est: *Reddam hercle vicem.* West. 'Verum' irridentis est, uti dein 'credo.' *Bip.* Non interrogant post 'Verum' Br. et nostræ edd.—19 Antiqui libri *minare.* Fa. Et plerique nostri. *Bent.* *Minitare* metro adversum. *Bip.* *Minare* Bent. Bip. Both. Perl.—20. 21 M. et Bœnd. cum quatuor Pall. et edd. veteribus, *denobilitas.* Scilicet et 'nobilis' et 'nobilito' in pejorem partem sumitur. *West.* In altero ex his numeri male se habent, in utroque sententia. Repone, *Tu jam pendebis, stulte, qui adulescentulum nobilitas Flagitiis, et patri indicas: uterque exempla in te edent.* Cur Chæream stultum vocet, nulla ratio est; quem intus ipsa noverat feliciter rem gerere. At Parmeno stultus, ut hic vs. 8. 'Nunquam pol hominem stultiorem vidi nec videbo.' Porro duo codices, Regius et Academicus, *et eundem patri indicas:* unde, ut fit, vox advena domesticam expulit. Nisi enim *patri* retineas, quid hic faciet *uterque*, et filius et pater, cum unus tantum nominetur? Denique nostri universi cum edd. vett. *exempla in te edent.* Bent. *Stulte* Bent. et Both. Vulg. *qui stultum adolescentulum:* non recte. GC. *qui stultum istum denobilitas adol.* Perl. Refingit Bent. *stulte, qui ad.* Sed jam satis stultitiam servo objecerat; et credas stultum hic dici ex amore et ex prima ætate imprudentem Chæream, non nisi auctore servo ad hæc impulsum. *Denobilitas* a Grammaticis fœdum est. Vulg. omittit *patri;* unde vero sic *uterque?* Bent. vero expungit *eundem;* in quo et omnes libb. conveniunt, nec metrum læditur. *Bip.* *Edet* Delph. *Exempla in te* Br. Bentleium omnino sequitur Both. Videtur Eug. legisse *adolescentem.*—22 Guyeto versus hic subdititius videtur: credo, quia parum intellexit. 'Pro illo munere,' pro Eunucho. *Bent.* *Abeo*] Explic. GM. *patre*, Br. *Chærea.* Longe aberrant. *Abeo* non est, ab illo: sed, discedo. *Perl.* *Habitus ab eo*] Hæc codicis nostri lectio ab aliis codd. nondum, quantum scio, prolata est. *Abeo* habet aliquid frigidi. *Bruns.*

## ACTUS V. SCENA VIII.

GNATHO. THRASO.

GN. QUID nunc? qua spe, aut quo consilio, huc imus? quid inceptas, Thraso?

TH. Egone? ut Thaidi me dedam, et faciam quod jubeat. GN. Quid est?

TH. Qui minus, quam Hercules servivit Omphalæ? GN. Exemplum placet.

GN. *Cur venimus huc, nunc cum Thais tibi irata est? quæ ibi spes est, quod consilium ut veniamus? Quod cœptum tuum est, Thraso?* TH. *Ut Thaidi me dedam victus, et faciam quæcumque imperabit.* GN. *Quid est?* TH. *Quare minus serviam Thaidi, quam Hercules servivit Omphale?* GN. *Exemplum mihi gratum*

1 Ms. Lips. *qua spe huc imus? aut quo consilio?* Ms. Lips. et G. *quid ceptas?* West. *Quid nunc*] Par. Ms. *facis.* Quod glossema censeo esse. *Perl. Ceptas,* i. e. *cœptas* B, C, Hel. ne de suo dedisse id Bentleium quis existimet. Vulg. male *inceptas.* Both. *Cœptas* et Br.—2. 3 *Quid est?* TH. *Qui minus, quam Hercules servivit Omphalæ*] Omnia hæc G. F. vellet dicta a Gnathone. Ego vero, si per Codd. liceret, omnia nec Thrasoni ascripserim, nec Gnathoni; sed putem, ordinem personarum esse turbatum; Thrasonemque, ubi dixisset, 'ut Th. me d. et f. q. j.' videntem Gnathonis admirantis vultum, mox subjunxisse, 'Quid est?' moxque Gnathonem, ne non adularetur in re quamlibet turpi, dixisse: 'Qui minus, q. H. s. Omphalæ?' demum Thrasonem, 'Exemplum placet.' Ad quæ Gnatho conversus ad spectatores, 'Utinam tibi c. v. s. caput!' Quæ sequuntur, optime tribuuntur Thrasoni. Alii, *Qui minus huic.* West. *Quid est*] Malim, *Quid ais?* Nam est admirantis. *Ais* monosyllabon, ut passim. *Bent.* Bent. *est* pro sua licentia emisit ac substituit *ais,* ut monosyllabum. Sed *Quid est* Thrasonicum nobis videtur. Quanquam ego in Guelf. 1. inveni *Quid dicis?* Quod Angli sane attingeret conjecturam. *Qui minus:* Par. p. var. *Quid m.* Totum mavult G. F. dici a Gnathone. At ego Thrasoni tribuo, quippe qui, uti supra Pyrrho, hic Herculi ipse se confert. *Perl.* Vulg. τὸ *Quid est?* quasi miranti Gnathoni tribuunt. Sed rectius sic quæsisset, *Quid ais?* quod Bent. pro lubitu rescripsit. Rectius vero Westerhovii sententiam amplectimur, qua is, persona Gnathonis omissa, Thrasoni et hæc cum seqq. tribuit. Miramur G. F. hæc omnia *Quid est . . . Omphalæ* dicta voluisse a Gnathone, quomodo et ed. recusa 1580. ad rationem Melanchth. et Erasmi habet. Et iidem] tribuunt verba 'Ex. pl.' Thrasoni; quod ineptum. Sunt verba adulantis in os stulti; sed idem Gn. ad spectatores conversus et summissiori voce exemplum ad irrisionem Militis exequitur, 'Utinam,' &c. *Bip. Qui minus huic* Delph. Bip. *Dedam Thaidi me* Both. *Omphale* Eug. Notat Perl. *quid* pro *quod* esse in Guelf. 2. nisi velit

### NOTÆ

3 *Quam Hercules servivit Omphalæ*] Omphales Lydiæ Reginæ amore captus Hercules eo se demisit, ut leonis exuvium, clavamque, et arma ipsi gestanda concederet: ipse vero muliebri habitú inter virgines neret.

Utinam tibi commitigari videam sandalio caput!
Sed fores crepuere ab ea. Th. Perii! quid hoc autem 'st mali?
Hunc ego nunquam videram etiam: quidnam properans hinc prosilit?

*est. Utinam tibi videam demulceri calceamento caput. Sed quid? fores ejus strepuere.* Th. *Perii! Quid autem hoc est mali? Hunc ego nunquam conspexeram: et nunc hic quidnam celerans hinc lætus foras exsilit?*

id in eo esse pro *Quid est?*—4 *Tibi* abest a G. EM. *West.* Et Guelf. 3.—5 *Sed fores crepuere ab ea. Perii.* Thr. *Quid autem hoc est mali*] In o. l. s. *crepuerunt* legitur: et verbum 'Perii' Thrasoni attribuitur, quemadmodum et apud Donatum est. Verba autem quæ sequuntur ita collocantur, *quid hoc autem'st m.* Ita versus, qui trochaicus est, optime constat, eliso ex 'quid' *d.* Fa. Sic et nostri libri. *Bent.* Tò 'Perii' aptius ego cum Er. Gnathoni perturbato exclamandum do, quam, quod vulgo fit, Thrasoni. *Perl. Crepuerunt* Br. Bip. Both. Perl. Dat Delph. *Sed quid? fores crepuere ab ea: quid autem hoc est mali?*—6 *Et jam hic quidnam properans prosilit*] Antiqui libri, *et jam quidnam hic properans prosilit?* Fa. *Hunc ego nunquam videram: et jam quidnam hic properans prosilit*] In antiquis libris *etiam* ab *et jam* distingui nequit. Melius alii hic interpungunt, *Hunc ego nunquam videram etiam:* i. e. adhuc: ut infra: 'Nunquam etiam fui usquam.' Servius ad Æn. xi. 352. 'Etiam, pro, Adhuc: ut Terent. Hunc ego nunquam videram etiam.' Porro pro *hic properans*, alii *hinc* malunt, ut tres habent ex nostris Codices; vir doctus ex conjectura *huc.* Nodum in scirpo quærunt: *hic* pronomen est, non adverbium. *Bent. Hic*] Al. *hinc.* GM. *hic:* sed ab sec. m. insertum. *Perl. Hic properans* Bent. Both. Perl. et sic Br. qui distinguit ante, non post, *etiam. Et jam hic quidnam properans* Z.

NOTÆ

4 *Commitigari videam sandalio caput*] Sandalium est calceamentum muliebre, quo Omphale Herculem, si pensum in lanificio non absolvisset, cædere solebat.

5 *Quid hoc autem 'st mali*] Eunuchi habitu Chærea, sed virili confidentia, prosilit e domo Thaidis, et Militem velut novi rivalis terret aspectu.

## ACTUS V. SCENA IX.

CHÆREA. PARMENO. PHÆDRIA. GNATHO. THRASO.

Ch. O populares! ecquis me vivit hodie fortunatior?

Ch. *O populares viri, o cives, ecquis hodie extat me beatior? Nemo unus per*

1 Lege cum codicibus nostris præter duos universis, *hodie vivit.* Bent.

Nemo hercle quisquam; nam in me plane Di potestatem suam
Omnem ostendere; cui tam subito tot contigerint commoda.
PA. Quid hic lætus est? CH. O Parmeno mi, o mearum voluptatum omnium
Inventor, inceptor, perfector! scin' me in quibus sim gaudiis?
Scis Pamphilam meam inventam civem? PA. Audivi. CH. Scis sponsam mihi?
PA. Bene, ita me Di ament, factum. GN. Audin' tu illum, quid ait? CH. Tum autem Phædriæ
Meo fratri gaudeo amorem esse omnem in tranquillo: una 'st domus.
Thais patri se commendavit in clientelam et fidem;

*Herculem: nam in me omnino Dii specimen dederunt suæ potestatis; cui tam subito tot simul et cumulate bona contigerunt.* PA. *Quamobrem hic lætitia exultat?* CH. *O Parmeno mi, o omnium mearum voluptatum inventor, inceptor, perfector, scisne quibus abundo gaudiis? Scisne Pamphilam meam agnitam fuisse civem Atticam?* PA. *Inaudivi.* CH. *Scisne promissam mihi in uxorem?* PA. *Bene, ita me Dii ament, factum.* GN. *Audisne, Thraso, quid ille dicit?* CH. *Tum autem gaudeo, Phædriæ fratri meo omnem amorem ex toto acquisitum esse sine metu cujusquam rivalis. Una est familia. Thais se in clientelam et fidem patris dedit.*

Sic Perl. et sic Both. qui dat *fortunatior? hercle* | *Nemo quisquam: nam in me plane Di pot. s. omnem* | *Ostenderunt, cui tam subito tot congruerint commoda.*—2 *Potestatem*] Par. p. var. *potentiam.* Perl.—3 *Contigere* G. EM. Alii, *congruerint:* de qua voce vide Festum. Ms. Lips. *commodo.* Alii, *bona.* West. *Contigere* Guelf. 1. *Cito* pro *subito* 3. *Perl.* *Congruerint*] Sic dedit Faërnus, nec quicquam annotat. Abeat in malam rem istud *congruerint.* Codices, quantum est ubique, *contigerint* vel *contigerunt.* Lege *contigerint*, hoc est, contingere possent: si enim *contigerunt;* nulla potestas Deorum, sed Fortunæ tantum ostendetur. *Bent.* *Contigere* placet. *Congruerint* Fa. præter codd. fecerat: quod huc non congruit. *Bip.* Vulg. legitur *contigerint* pro eo, quod ex melioribus libb. protulit Fa. *congruerint.* B *congruerunt*, quod et ipsum ferri potest. *Both.* *Contigerunt* Br. *Congruerint* Delph.—4 *O mi Parmeno* Both. *Qui* pro *Quid* Guelf. 2.—5 Al. *scisne.* Perl.—6 *Civem inventam* Both. *Scin Pamphilam* Br.—7 EP. *ament, bene factum.* G. [et Br.] *Dii bene ament, factum.* G. ET. *Audin' tu hic quid ait?* West. Lege ex o. l. s. et Do. *Audin' tu hic quid ait?* Fa. Sic et nostri quoque. *Bent.* *Amabunt* Guelf. 3. *Hic* pro *illum* 2. 3. *Aud. tu quid hic ait* 1. *Perl.* *Hic* pro *illum* Br. Bent. Both. Bip.—8 In nullo libro hanc collocationem invenio; sed in omnibus fere et Donato, hanc quæ sequitur: *esse amorem omnem, &c.* Fa. Sic et in nostris. *Bent.* qui eam dat cum Br. Bip. Perl. *Omnem amorem esse* Both.—9. 10 Sic Fa. Sed omnes nostri, uno excepto, *Thais se pátri commendavit:* ut vel ipso accentu personæ dignitas intelligatur. Porro distinctio mutanda est: *Thais se patri commendavit: in clientelam et fidem Nobis dedit se.*

Scio paratum; sed necesse est, huic ut subveniat. Py. Sapis.
Ego abeo intro: tu isti narra omnem rem ordine, ut factum siet.

*quamvis noverim mihi magnum malum inde datum iri; sed necesse est huic dicere, ut illi auxilietur.* Py. *Sapis, qui hæc facturus sis. Ego intro domum eo. Tu hero tuo recense ex ordine, ut omnia facta sunt.*

Guelf. 3.—27 *Si sapis* Guelf. 2.—28 Mss. M. et Lips. *omnem ordinem.* Ita et EP. ET. aliæque, quas laudat Riv. In aliis varie. *Narrato* G. ET. EM. *West.* *Tu isti narrato omnem rem ordine ut factum siet*] In magnam difficultatem incidit et hic versus. Sed, cum Vi. et Bem. non *narrato* habeant, sed *narra*: cumque et ab his libris et ab omnibus aliis absit dictio *rem*: ita enim in omnibus legitur, *omnem ordinem, ut factum siet;* unus etiam, pro *omnem, omne* habeat; crediderim et versui commode et sermoni legendum, *Ego abeo intro: tu isti narra omne ordine, ut factum siet.* Quod autem *omne* absolute dici possit, ostendit Plautus in Amphitryone. *Fa.* Mire hic variant codices nostri. Recte Faërnus. *Bent.* *Sit* R. *Lind.* *Abeo; tu isti narrato ordine omne, uti f. siet* Both. *Narrato omnem ordinem ut factum sit* Br. *Narrato* Guelf. 1. 3. Delph. *Narrato ordine, ut* Bip. omissis *omnem rem.*

## ACTUS V. SCENA VI.

### LACHES. PARMENO.

La. Ex meo propinquo rure hoc capio commodi,
Neque agri neque urbis odium me unquam percipit.
Ubi satias cœpit fieri, commuto locum.
Sed estne ille noster Parmeno? et certe ipsus est.
Quem præstolare, Parmeno, hic ante ostium?
Pa. Quis homo 'st? ehem, salvum te advenire, here, gaudeo.

La. *Ex meo suburbano prædio hanc commoditatem habeo, quod neque ruris neque urbis fastidium me unquam valde capit; ubi alterutrius cœpit satietas fieri, locum alterum altero muto. Sed estne ille noster servus Parmeno? et certe ipse est. Quem expectas, Parmeno, ante has fores?* Pa. *Quis homo me appellat? Ehem!*

3 *Simul comm. locum* M. *Satietas* ET. EM. *West.*—4 In R. *est* omittitur. *Lind.* Edit. add. *noster*, quod tanquam glossam habet codex. *Bruns.*—5 M. [Guelf. 2.] ET. EM. *ante ostium Thaidis.* In G. τὸ *Thaidis* suprascriptum est. *West.* *Præstolare*] GM. sup. script. *ris*, ut legatur *præstolaris.* Perl.—6 Ms. Lips. *salvom te advenisse gaudeo.* Ita et EP. aliæque vetustæ, sed addito, *here,*

LA. Quem præstolare? PA. Perii! lingua hæret metu.
LA. Hem! quid est? quid trepidas? satin' salve? dic mihi.
PA. Here, primum te arbitrari, quod res est, velim;
Quicquid hujus factum est, culpa non factum est mea.
LA. Quid? PA. Recte sane interrogasti: oportuit
Rem prænarrasse me. Emit quendam Phædria
Eunuchum, quem dono huic daret. LA. Cui? PA. Thaidi.
LA. Emit! perii hercle: quanti? PA. Viginti minis.
LA. Actum est. PA. Tum quandam fidicinam amat hic Chærea.
LA. Hem! quid? amat? an scit jam ille, quid meretrix siet?

*salvum te redire, here, gaudeo.* LA. *Quem expectas?* PA. *Occidi. Lingua hæret palato præ metu.* LA. *Hem! cur contremiscis? Satisne domi salvæ sunt res nostræ? Dic mihi.* PA. *Here, primum te arbitrari velim; quicquid hujus rei, de qua quæritur, factum est, culpa mea factum non est.* LA. *Quidnam est?* PA. *Recte quidem interrogasti: nam ante me narrasse oportuit rem quæ te absente evenit. Phædria emit quendam Eunuchum, quem donaret illi.* LA. *Cuinam?* PA. *Thaidi.* LA. *Occidi per Herculem. Quanto pretio?* PA. *Pretio viginti minarum.* LA. *Actum est de me.* PA. *Tum quandam Chærea fidicinam amat hic apud Thaidem.* LA. *Hem! quid? amat? an jam didicit quid sit meretrix?*

G. *salvom te advenire gaudeo, here.* West. Omnes nostri, uno excepto, *advenisse* cum Edd. vett. Præterea duo veterrimi et tertius bonæ notæ non habent *here*. Lege, *salvom te advenisse gaudeo.* Mox tertio abhinc versu 'here' habes: quod putide repeteretur. *Bent.* *Advenisse*] Sic rectius Bentleius. *Bip.* Bentleii totam lect. dant Br. Both. et Perl. qui monet *advenisse, here* dare Guelf. 2. *Hem.* Delph.—8 *Quid est?* quid *trepidas?*] Ita tres Leidd. et Bœcleri omnes. Alii junctim, *Quid est, quod trepidas? Satin' salve?* Ita Do. sed et Mss. et editi quidam. Ms. Lips. *Quid tu trepidas?* Ita et Leid. unus: unus vero, *Quid est, quod tu trepidas?* In aliis est *salvæ.* Ita Livius I. 58. et XL. 8. In aliis *salve.* Ita Plautus et Sallustius Donato citati. *West.* Appone 'Hem' versui priori: et lege, *Quid est, quod tu trepidas? Tu* habent nostri plerique omnes. *Bent.* *Salvæ* Par. ed. *Perl.* Sic Delph. Both. *Quid est, quod trepidas* Both. *Quid est quod tu trepidas* Br. 'Hem' rejiciunt in versum 7. Bip. Both.—9 Mss. et edd. vett. quidam, *id quod res est.* West. Plerique ex nostris *id quod r. e.* Bent. *Id* dant Br. Bent. Delph. Bip. Both. Perl.—10 *Hujus quicquid* Both.—11 *Quid id est* Guelf. 2.—12 *Prænarrare* M. *West.* Sic Guelf. 2.—15 Repone, *amat hinc:* id est, eadem Thaidis domo. *Bent.* *Hinc* Bent. recte. *Perl.* qui id dat cum Both.—16 *Hem, quid? amat?*

## NOTÆ

9 *Te arbitrari, quod res est, velim*] Se Parmeno excusat et purgat antequam accusetur; quæ orationis perturbatio animum male conscium arguit.

An in Astu venit? aliud ex alio malum.
PA. Here, ne me spectes: me impulsore hæc non facit.
LA. Omitte de te dicere: ego te, furcifer,
Si vivo! sed istuc, quicquid est, primum expedi.
PA. Is pro illo Eunucho ad Thaidem dedúctus est.
LA. Pro Eunuchon'! PA. Sic est: hunc pro mœcho postea
Comprehendere intus, et constrinxere. LA. Occidi.
PA. Audaciam meretricum specta. LA. Numquid est
Aliud mali damnive, quod non dixeris,

*An in astu (in urbem) ex Piræeo venit? Aliud ex alio malum oritur.* PA. *Here, ne me minacibus oculis intuearis; non ego eum ad hoc faciendum impuli.* LA. *Desine de te verba facere; ego te, furcifer, si vitam Dii prorogent, male mulcabo: sed istud, quodcumque est, paucis verbis enarra.* PA. *Is (Chærea) pro Eunucho Thaidi traditus est.* LA. *An pro Eunucho?* PA. *Sic est: hunc postea intus comprehenderunt et colligaverunt.* LA. *Interii.* PA. *Temeritatem meretricum considera.* LA. *An aliud mali, damnive, quod non dixeris, adhuc tibi dicendum*

*an scit jam ille quid meretrix siet*] Vides *amat*, quod præsertim in repetitione acui debebat, in Thesi latere. Ergo 'Hem' priori versui appone, et lege, *Quid? amat? an jam scit ille quid meretrix siet?* Priscianus p. 1012. *Hem, amat? quid? an scit ille:* omisso *jam:* sic ibi et vetus codex. *Bent. Quid*] Mutatum in *quod*. Bruns. Bentleium sequitur Both.—17 Ms. Lips. *An in Astu venit aliud ex alio malum?* Eand. lect. ex libris Mss. et editis citat, sed improbat Rivius. Vide Donatum. *West.*—18 *Hoc* M. *Id.*—21 Ms. Lips. [Br.] et G. *ad Th. hanc.* Id. *Ad Thaidem hanc*] *Hanc* non est in Bembino, et certe superfluit, cum jam supra dixerit, 'huic Thaidi.' *Fa.* Nostri omnes, uno excepto, *hanc:* et sane amat Terentius syllabas ultimas liquefacere. Lege vero, *Is pro illo Eunucho ad Thaidem huc deductus est.* Supra II. 3. 60. ipse dicit Parmeno: 'Huc deductast ad meretricem Thaidem: ei dono datast.' Et nota, eum tam hic quam illic ante ostium Thaidis stetisse. *Bent.* Sequuntur Both. Perl.—23 *Comprendere* Both.—24 Totum vs. dat Lachi Both-

## NOTÆ

17 *An in Astu venit*] Athenienses urbem suam Astu vocabant. Cicero primo de Legibus: 'Theseus,' inquit, 'eosdem migrare ex agris, et in Astu, quod appellatur, omnes se conferre jussit.' Ἄστυ Græce significat urbem. Ceterum Athenæ in duas divisæ erant partes; urbem, quæ dicta Ἄστυ, et portum, qui Πειραιεὺς vocatus est: eas autem partes unus complectabatur ambitus; sed ita ut plebeii et democratiæ fautores in regione Piræei agerent; elegantiores nobilioresque Astu incolerent. A potiori igitur parte et ad portus discrimen Ἄστυ et Ἀστικοὺς nominabant Urbem et Urbanos.

19 *Furcifer*] Dicebatur servus, qui ob leve delictum cogebatur a domino ignominiæ magis, quam supplicii causa, in vicinia furcam in collo ferre, subligatis ad eam manibus, et prædicare peccatum suum, simulque monere ceteros ne simile quid admitterent.

Reliquom? Pa. Tantum est. La. Cesso huc introrumpere?
Pa. Non dubium est, quin mihi magnum ex hac re sit malum;
Nisi quia necesse fuit hoc facere, id gaudeo,
Propter me hisce aliquid esse eventurum mali.
Nam jam diu aliquam causam quærebat senex,
Quamobrem insigne aliquid faceret his. Nunc reperit.

*restat?* Pa. *Nihil præterea est.* La. *Quid moror, quin intro has ædes impetum facio?* Pa. *Certum est mihi magnum ex hac re impendere malum: sed necesse fuit hoc factum referre seni, ut filio suo Chæreæ succurreret. Ex hoc gaudeo hisce meretricibus, mei causa, aliquod malum factum iri: nam jam pridem aliquam causam optabat habere senex, ut aliquod insigne facinus in meretrices istas ederet: is nunc invenit.*

ius.—26 Forte *Relictum.* Er. *Introrumpere*] Alii *intro irrumpere.* Non. Marcellus: *intro rumpere.* G. *Cur cesso huc intror.* West. *Reliquom. Tantum est. Cesso huc intro irrumpere*] Bem. et Vi. et aliqui alii, *introrumpere.* Utroque modo versus stat, si in 'Cesso huc' synalœpha non fiat. *Fa.* Non in 'Cesso huc' cessat Synalœpha: sed *Reliqüom* est quadrisyllabon, ut alibi non raro. *Introrumpere* autem etiam Nonius hic legit v. Rumpere. *Bent. Relictum* defendit Both. ob accentum. *Cesson'* Delph. *Intro irrumpere* Br. —28 *Necesse*] Donato memoratum *necessus* defendit P. Victorius, legiturque in exemplo, quo usus est Guyetus, edit. Heidelb. 1587. *West.* In Bem. scriptum est *necessus,* quod et Do. admittit. *Fa.* Sane syllaba longa hic versum adjuvat. Sed *necessum* hic malim, ut sæpe apud Plautum. Donatus quidem agnoscit *necessus,* sed genere masculino ut *necessis.* Bent. *Necessum* Bip. *Fuit necessum* Both. *Fuit necessus* Perl.—29 *Venturum* M. *West.* *Me propter al. hisce event. mali* Both. *Esse* omittit et Perl. qui notat id habere Guelf. 2. 3.—31 Editi vetustissimi fere omnes cum Mss. quibusdam, [ut Br.] *faceret. Is nunc reperit.* Minus accurate. Ita tamen et Junt. et St. Aldinæ variant. *West.* *Quamobrem insigne aliquid faceret iis: nunc reperit*] Unus tantum ex nostris hoc ordine: duo cum vett. Edd. *insigne faceret aliquid;* plerique, *aliquid insigne faceret.* Repone certissime: *Quamobrem aliquid ægre faceret iis; nunc reperit. Aliquid mali insigne* ne Latinum quidem est. In altero quoque ordine legere poteris, *Quamobrem ægre faceret aliquid iis.* Bent. *Iis* Z. Delph. Bip. Both. et Perl. qui notat in Guelf. 3. esse *is nunc rep. causam.*

## ACTUS V. SCENA VII.

### PYTHIAS. PARMENO.

Py. Nunquam ædepol quicquam jamdiu, quod magis vellem evenire,

Py. *Nunquam ædepol quicquam jucundius, quod magis mihi optarem accidere,*

Mihi evenit, quam quod modo senex intro ad nos venit errans.
Mihi solæ ridiculo fuit, quæ, quid timeret, sciebam.
PA. Quid hoc autem 'st? PY. Nunc id prodeo, ut conveniam Parmenonem.
Sed ubi, obsecro, is est? PA. Men' quærit hæc? PY. Atque eccum video! Adibo.
PA. Quid est, inepta? quid tibi vis? quid rides? pergin'? PY. Perii:
Defessa jam sum misera te ridendo. PA. Quid ita? PY. Rogitas?
Nunquam, pol, hominem stultiorem vidi, nec videbo. Ah,
Non possum satis narrare, quos ludos præbueris intus.

*unquam accidit, quam quod modo senex Laches intro domum ad nos venit, falso existimans filium suum esse constrictum. Soli mihi risum præbuit, quæ causam, cur metueret, noveram.* PA. *Quid autem hoc est, quod loquitur Pythias?* PY. *Nunc propter id prodeo foras, ut Parmenonem adeam et alloquar; sed ubi quæso est?* PA. *An me quærit hæc?* PY. *Atque ecce eum video: ad eum ibo.* PA. *Quid est, insana? quid tibi vis? quid tam effuse rides? perseverasne ridere?* PY. *Risu morior: delassata sum misera jam te deridendo.* PA. *Quid ita?* PY. *Quærisne? num ignoras? nunquam pol quenquam ineptiorem cognovi, nec cognoscam: ah, nequeo satis verbis exponere quos risus excitaveris intus in ædibus: atqui primo te*

2 *Quam senex quod intro ad nos modo* Both. Maximam distinctionem dat Br. post 'modo.'—3 *Scibam* Bent. Bip. Both.—4 *Id exeo* Ms. Lips. *West.* —5 In antiquis libris legitur affirmative, *Me quærit hæc.* Item, *Nunquam pol.* Fa. Sic et nostri. *Bent.* *Is* omittunt Br. Bent. Z. Both. Delph. *Me* dant hi omnes, cum Perl. Post 'hæc' non interrogant Bent. Both. Bip. Perl.—6 *Perii*] M. et Bœnd. cum edd. vetustissimis, *Ah, ah, eh, perii.* Defendit Adrianus Barlandus, Antesignanus resecat, ob metrum. *West.* *Quid tibi vis*] Lege, *q. t. est?* Bent. Vulgo *Quid est, inepta?* Sed *Quid* arbitror fuisse QUID; i. e. *Quid id:* certe versus poscit *Quid id est,* non *Quid est.* Both. *Ha, ha, he, perii* Guelf. 2. *Ahaheu, perii* 1.—7 *Rogas* Ms. Lips. *West.* *Deridendo* Guelf. 3.—8 *Ædepol* G. [et Guelf. 2.] *Vidi te* M. et Bœnd. *West.* *Stulticiorem* Br.—9 *Non pote satis narrare* alias. *Er.* Ms. Lips. et Bœnd. cum EP. *Non satis potest narrari.* Par. ex tribus Pall. et Paris. citat, *Non potest satis narrari.* Alii, *Non pote satis narrari.* West. Lege ordine paulum immutato: *Non possum satis narrare quos præbueris ludos intus.* Sed unde illud petitum est, *Non possum satis narrare?* Siquidem nostri universi, *Non satis potest narrari quos.* Quarum lectionum non (ut vir doctus opinatur) utraque commoda est: hæc enim posterior versum trucidat. Quod

## NOTÆ

3 *Mihi solæ*] Vetuste pro, soli.

6 *Quid est, inepta? quid tibi vis*] Conspecto servo cœpit ancilla erumpere in risum, adeo ut sibi temperare non posset.

At etiam primo callidum et disertum credidi hominem.
Quid? illicone credere ea, quæ dixi, oportuit te?
An pœnitebat flagitii, te auctore quod fecisset
Adolescens, ni miserum insuper etiam patri indicares?
Nam quid illi credis animi tum fuisse, ubi vestem vidit
Illam esse eum indutum pater? quid est? jam scis te periisse?
PA. Hem! quid dixti, pessuma? an mentita es? etiam rides?
Itan' lepidum tibi visum est, scelus, nos irridere? PY. Nimium.

*cautum, intelligentem, et facundum esse existimavi.* PA. *Quid?* PY. *An statim fidem adhibere dictis meis debuisti? An te pœnitebat flagitium, quod te impulsore commisisset adolescens Chærea, nimis leve fuisse, nisi amplius miserum illum patri proderes et deferres? Nam quomodo eum affectum fuisse putas, ubi se vidit a patre deprehensum esse, in illa veste Eunuchi? quid est? scisne de te jam actum esse?* PA. *Hem! quid dixisti, deterrima? An mentita es, cum mihi dixisti Chæream a Chremete colligatum fuisse? etiam pergis ridere? Itane urbana et lepida existimari voluisti, scelesta, si nos ludibrio haberes?* PY. *Valde hoc visum est mihi lepidum.*

si hanc loquendi formam prætuleris, sic versui mederi possis, *Non satis potest narrarier, quos dederis ludos intus.* Sed prior illa lectio satis se commendat. *Bent.* *Non pote satis narrari* R. *Lind.* *Q. præb. l.*] GM. sup. script. *de sene quem fecisti domum ingredi.* Huic glossæ etiam in Br. adduntur hæc: *pulsantem ut senes solent.* Perl. Hæc tota glossa est in Br. unumque versum conficit, de quo ita Bruns: 'Totus versus abest edition. neque inter VV. LL. eum reperi.' *Non pote satis narrari* Both. Delph. *Non satis potest narrari* Br. *Non potest satis narrari* Both. qui notat: 'Al. *Non possum satis narrare:* quod Bent. præfert. Al. *Non satis pote.*' *Præb. ludos* Perl.—10 *Callidum et*] Nostri magno numero *ac*, et Edd. vett. *Bent.* Sic dat cum Br. et Perl. *Credidi te* Guelf. 3. *At te etiam* Both. qui *te* vulgo minus recte abesse censet.—11 PA. *Quid?* PY. *Illicone*] In antiquis libris et omnibus fere aliis etiam dictio 'Quid' Pythiæ tribuitur. *Fa.* Ita etiam nostri. *Bent.* Reddimus τὸ 'Quid' Pythiæ. *Bip.* *Illico nec reddere* Guelf. 3. Dat 'Quid' Pythiæ Guelf. 1.—13 *Miserum patri ni insuper etiam* Both.—14 Iterum jugulatur versus. Repone, *Nam quid illi credis tum animi.* Bent. Sequitur Perl.—15 M. et Bœnd. sed et quidam editi vetusti: PA. *Quid est?* PY. *Jam scis te periisse?* Præstat autem utrumque tribuere Pythiæ, et inferre ad consternatum Parmenonis vultum. *West.* *Quid est? jam scis*] Lege *Quid? jam scis.* Bent. *Quid*] Vulgo *quid est?* asperioribus numeris. Bent. *est* omisit, et sic B. *Both.* *Perisse* Br. Bent. Bip. Both. Post *periisse* non interrogat Z.—16 Scripti et editi quidam libri, *dixisti.* West. Non potest hic versus ullo modo stare, nisi *dixisti* legas; ut et in aliquibus libris scriptis Terentii et Donati invenio. *Fa.* Duo ex nostris *dixisti:* ceteri *dixti.* Et fortasse 'Hem' priori versui apponendum; et tum legas, *Quid dixti, pessuma? an mihi mentita es? etiam rides?* Bent. *Ehem* Delph. Bip. Both. *Dixisti* Bip. Both. Perl. *Qui* pro *quid* Guelf. 2.—17 *Nimium*] Libri quidam Mss. et editi, *Nimirum.* West. *Illudere* et *Nimirum* Par. p. var. *Perl.* *Nos irridere, scelus* videtur legisse

Pa. Siquidem istuc impune habueris. Py. Verum? Pa. Reddam hercle. Py. Credo.
Sed in diem istuc, Parmeno, est fortasse, quod minitare.
Tu jam pendebis, qui stultum adolescentulum nobilitas
Flagitiis, et eundem indicas: uterque in te exempla edent.
Pa. Nullus sum. Py. Hic pro illo munere tibi honos est habitus: abeo.
Pa. Egomet meo indicio, miser, quasi sorex, hodie perii.

Pa. *Si quidem id inultum tuleris, tum demum id lepidum tibi videri dicas.* Py. *Quasi vero id valde metuam.* Pa. *Par tibi hercle referam.* Py. *Credo, sed in longam diem forte accidet illud, quod nobis minitaris: tu jam pendens e trabe vapulabis, qui imprudentem adolescentem spectatum et insignem flagitiis reddis, et eundem etiam prodis, et denuntias. Uterque, pater et filius, in te pœnas exercebunt, quæ sint documento ceteris, ne delinquant.* Pa. *Perii.* Py. *Ejusmodi honos tibi et palmarium defertur, pro Eunucho, quem dono Thaidi adduxisti. Discedo.* Pa. *Egomet me indicans sermonibus meis, quasi sorex occentu et strepitu se prodens, mihi perniciem attuli.*

Eug.—18 Ovidius plenius, Amor. I. 6. 23. 'Redde vicem.' Ita et Petronius non semel. Sed et in quibusdam libris est: *Reddam hercle vicem.* West. 'Verum' irridentis est, uti dein 'credo.' *Bip.* Non interrogant post 'Verum' Br. et nostræ edd.—19 Antiqui libri *minare.* Fa. Et plerique nostri. *Bent.* *Minitare* metro adversum. *Bip.* *Minare* Bent. Bip. Both. Perl.—20. 21 M. et Bœnd. cum quatuor Pall. et edd. veteribus, *denobilitas.* Scilicet et 'nobilis' et 'nobilito' in pejorem partem sumitur. *West.* In altero ex his numeri male se habent, in utroque sententia. Repone, *Tu jam pendebis, stulte, qui adulescentulum nobilitas Flagitiis, et patri indicas: uterque exempla in te edent.* Cur Chæream stultum vocet, nulla ratio est; quem intus ipsa noverat feliciter rem gerere. At Parmeno stultus, ut hic vs. 8. 'Nunquam pol hominem stultiorem vidi nec videbo.' Porro duo codices, Regius et Academicus, *et eundem patri indicas:* unde, ut fit, vox advena domesticam expulit. Nisi enim *patri* retineas, quid hic faciet *uterque,* et filius et pater, cum unus tantum nominetur? Denique nostri universi cum edd. vett. *exempla in te edent.* Bent. *Stulte* Bent. et Both. Vulg. *qui stultum adolescentulum:* non recte. GC. *qui stultum istum denobilitas adol.* Perl. Refingit Bent. *stulte, qui ad.* Sed jam satis stultitiam servo objecerat; et credas stultum hic dici ex amore et ex prima ætate imprudentem Chæream, non nisi auctore servo ad hæc impulsum. *Denobilitas* a Grammaticis fœdum est. Vulg. omittit *patri;* unde vero sic *uterque?* Bent. vero expungit *eundem;* in quo et omnes libb. conveniunt, nec metrum læditur. *Bip.* *Edet* Delph. *Exempla in te* Br. Bentleium omnino sequitur Both. Videtur Eug. legisse *adolescentem.*—22 Guyeto versus hic subdititius videtur: credo, quia parum intellexit. 'Pro illo munere,' pro Eunucho. *Bent.* *Abeo*] Explic. GM, *patre,* Br. *Chærea.* Longe aberrant. *Abeo* non est, ab illo: sed, discedo. *Perl.* *Habitus ab eo*] Hæc codicis nostri lectio ab aliis codd. nondum, quantum scio, prolata est. *Abeo* habet aliquid frigidi. *Bruns.*

# ACTUS V. SCENA VIII.

GNATHO. THRASO.

GN. QUID nunc? qua spe, aut quo consilio, huc imus? quid inceptas, Thraso?

TH. Egone? ut Thaidi me dedam, et faciam quod jubeat. GN. Quid est?

TH. Qui minus, quam Hercules servivit Omphalæ? GN. Exemplum placet.

GN. *Cur venimus huc, nunc cum Thais tibi irata est? quæ ibi spes est, quod consilium ut veniamus? Quod cœptum tuum est, Thraso?* TH. *Ut Thaidi me dedam victus, et faciam quæcumque imperabit.* GN. *Quid est?* TH. *Quare minus serviam Thaidi, quam Hercules servivit Omphale?* GN. *Exemplum mihi gratum*

1 Ms. Lips. *qua spe huc imus? aut quo consilio?* Ms. Lips. et G. *quid ceptas?* West. *Quid nunc*] Par. Ms. *facis.* Quod glossema censeo esse. *Perl.* *Ceptas,* i. e. *cœptas* B, C, Hel. ne de suo dedisse id Bentleium quis existimet. Vulg. male *inceptas.* Both. *Cœptas* et Br.—2. 3 *Quid est?* TH. *Qui minus, quam Hercules servivit Omphalæ*] Omnia hæc G. F. vellet dicta a Gnathone. Ego vero, si per Codd. liceret, omnia nec Thrasoni ascripserim, nec Gnathoni; sed putem, ordinem personarum esse turbatum; Thrasonemque, ubi dixisset, 'ut Th. me d. et f. q. j.' videntem Gnathonis admirantis vultum, mox subjunxisse, 'Quid est?' moxque Gnathonem, ne non adularetur in re quamlibet turpi, dixisse: 'Qui minus, q. H. s. Omphalæ?' demum Thrasonem, 'Exemplum placet.' Ad quæ Gnatho conversus ad spectatores, 'Utinam tibi c. v. s. caput!' Quæ sequuntur, optime tribuuntur Thrasoni. Alii, *Qui minus huic.* West. *Quid est*] Malim, *Quid ais?* Nam est admirantis. *Ais* monosyllabon, ut passim. *Bent.* Bent. *est* pro sua licentia emisit ac substituit *ais,* ut monosyllabum. Sed *Quid est* Thrasonicum nobis videtur. Quanquam ego in Guelf. 1. inveni *Quid dicis?* Quod Angli sane attingeret conjecturam. *Qui minus:* Par. p. var. *Quid m.* Totum mavult G. F. dici a Gnathone. At ego Thrasoni tribuo, quippe qui, uti supra Pyrrho, hic Herculi ipse se confert. *Perl.* Vulg. τὸ *Quid est?* quasi miranti Gnathoni tribuunt. Sed rectius sic quæsisset, *Quid ais?* quod Bent. pro lubitu rescripsit. Rectius vero Westerhovii sententiam amplectimur, qua is, persona Gnathonis omissa, Thrasoni et hæc cum seqq. tribuit. Miramur G. F. hæc omnia *Quid est . . . Omphalæ* dicta voluisse a Gnathone, quomodo et ed. recusa 1580. ad rationem Melanchth. et Erasmi habet. Et iidem tribuunt verba 'Ex. pl.' Thrasoni; quod ineptum. Sunt verba adulantis in os stulti; sed idem Gn. ad spectatores conversus et summissiori voce exemplum ad irrisionem Militis exequitur, 'Utinam,' &c. *Bip.* *Qui minus huic* Delph. Bip. *Dedam Thaidi me* Both. *Omphale* Eng. Notat Perl. *quid* pro *quod* esse in Guelf. 2. nisi velit

## NOTÆ

3 *Quam Hercules servivit Omphalæ*] Omphales Lydiæ Reginæ amore captus Hercules eo se demisit, ut leonis exuvium, clavamque, et arma ipsi Omphales gestanda concederet: ipse vero muliebri habitu inter virgines neret.

Utinam tibi commitigari videam sandalio caput!
Sed fores crepuere ab ea. TH. Perii! quid hoc autem 'st mali?
Hunc ego nunquam videram etiam: quidnam properans hinc prosilit?

*est. Utinam tibi videam demulceri calceamento caput. Sed quid? fores ejus strepuere.* TH. *Perii! Quid autem hoc est mali? Hunc ego nunquam conspexeram: et nunc hic quidnam celerans hinc lætus foras exsilit?*

id in eo esse pro *Quid est?*—4 *Tibi* abest a G. EM. *West.* Et Guelf. 3.—5 *Sed fores crepuere ab ea. Perii.* THR. *Quid autem hoc est mali*] In o. l. s. *crepuerunt* legitur: et verbum 'Perii' Thrasoni attribuitur, quemadmodum et apud Donatum est. Verba autem quæ sequuntur ita collocantur, *quid hoc autem'st m.* Ita versus, qui trochaicus est, optime constat, eliso ex 'quid' *d.* Fa. Sic et nostri libri. *Bent.* Tò 'Perii' aptius ego cum Er. Gnathoni perturbato exclamandum do, quam, quod vulgo fit, Thrasoni. *Perl. Crepuerunt* Br. Bip. Both. Perl. Dat Delph. *Sed quid? fores crepuere ab ea: quid autem hoc est mali?*—6 *Et jam hic quidnam properans prosilit*] Antiqui libri, *et jam quidnam hic properans prosilit?* Fa. *Hunc ego nunquam videram: et jam quidnam hic properans prosilit*] In antiquis libris *etiam* ab *et jam* distingui nequit. Melius alii hic interpungunt, *Hunc ego nunquam videram etiam:* i. e. adhuc: ut infra: 'Nunquam etiam fui usquam.' Servius ad Æn. XI. 352. 'Etiam, pro, Adhuc: ut Terent. Hunc ego nunquam videram etiam.' Porro pro *hic properans*, alii *hinc* malunt, ut tres habent ex nostris Codices; vir doctus ex conjectura *huc.* Nodum in scirpo quærunt: *hic* pronomen est, non adverbium. *Bent. Hic*] Al. *hinc.* GM. *hic:* sed ab sec. m. insertum. *Perl. Hic properans* Bent. Both. Perl. et sic Br. qui distinguit ante, non post, *etiam. Et jam hic quidnam properans* Z.

NOTÆ

4 *Commitigari videam sandalio caput*] Sandalium est calceamentum muliebre, quo Omphale Herculem, si pensum in lanificio non absolvisset, cædere solebat.

5 *Quid hoc autem 'st mali*] Eunuchi habitu Chærea, sed virili confidentia, prosilit e domo Thaidis, et Militem velut novi rivalis terret aspectu.

## ACTUS V. SCENA IX.

CHÆREA. PARMENO. PHÆDRIA. GNATHO. THRASO.

CH. O POPULARES! ecquis me vivit hodie fortunatior?

CH. *O populares viri, o cives, ecquis hodie extat me beatior? Nemo unus per*

1 Lege cum codicibus nostris præter duos universis, *hodie vivit.* Bent.

Nemo hercle quisquam; nam in me plane Di potestatem suam
Omnem ostendere; cui tam subito tot contigerint commoda.
PA. Quid hic lætus est? CH. O Parmeno mi, o mearum voluptatum omnium
Inventor, inceptor, perfector! scin' me in quibus sim gaudiis?
Scis Pamphilam meam inventam civem? PA. Audivi. CH. Scis sponsam mihi?
PA. Bene, ita me Di ament, factum. GN. Audin' tu illum, quid ait? CH. Tum autem Phædriæ
Meo fratri gaudeo amorem esse omnem in tranquillo: una 'st domus.
Thais patri se commendavit in clientelam et fidem;

*Herculem: nam in me omnino Dii specimen dederunt suæ potestatis; cui tam subito tot simul et cumulate bona contigerunt.* PA. *Quamobrem hic lætitia exultat?* CH. *O Parmeno mi, o omnium mearum voluptatum inventor, inceptor, perfector, scisne quibus abundo gaudiis? Scisne Pamphilam meam agnitam fuisse civem Atticam?* PA. *Inaudivi.* CH. *Scisne promissam mihi in uxorem?* PA. *Bene, ita me Dii ament, factum.* GN. *Audisne, Thraso, quid ille dicit?* CH. *Tum autem gaudeo, Phædriæ fratri meo omnem amorem ex toto acquisitum esse sine metu cujusquam rivalis. Una est familia. Thais se in clientelam et fidem patris dedit.*

Sic Perl. et sic Both. qui dat *fortunatior? hercle | Nemo quisquam: nam in me plane Di pot. s. omnem | Ostenderunt, cui tam subito tot congruerint commoda.*—2 *Potestatem*] Par. p. var. *potentiam.* Perl.—3 *Contigere* G. EM. Alii, *congruerint:* de qua voce vide Festum. Ms. Lips. *commodo.* Alii, *bona.* West. *Contigere* Guelf. 1. *Cito* pro *subito* 3. *Perl.* *Congruerint*] Sic dedit Faërnus, nec quicquam annotat. Abeat in malam rem istud *congruerint.* Codices, quantum est ubique, *contigerint* vel *contigerunt.* Lege *contigerint,* hoc est, contingere possent: si enim *contigerunt;* nulla potestas Deorum, sed Fortunæ tantum ostendetur. *Bent.* *Contigere* placet. *Congruerint* Fa. præter codd. fecerat: quod huc non congruit. *Bip.* Vulg. legitur *contigerint* pro eo, quod ex melioribus libb. protulit Fa. *congruerint.* B *congruerunt,* quod et ipsum ferri potest. *Both.* *Contigerunt* Br. *Congruerint* Delph.—4 *O mi Parmeno* Both. *Qui* pro *Quid* Guelf. 2.—5 Al. *scisne.* Perl.—6 *Civem inventam* Both. *Scin Pamphilam* Br.—7 EP. *ament, bene factum.* G. [et Br.] *Dii bene ament, factum.* G. ET. *Audin' tu hic quid ait?* West. Lege ex o. l. s. et Do. *Audin' tu hic quid ait?* Fa. Sic et nostri quoque. *Bent.* *Amabunt* Guelf. 3. *Hic* pro *illum* 2. 3. *Aud. tu quid hic ait* 1. *Perl.* *Hic* pro *illum* Br. Bent. Both. Bip.—8 In nullo libro hanc collocationem invenio; sed in omnibus fere et Donato, hanc quæ sequitur: *esse amorem omnem, &c.* Fa. Sic et in nostris. *Bent.* qui eam dat cum Br. Bip. Perl. *Omnem amorem esse* Both.—9. 10 Sic Fa. Sed omnes nostri, uno excepto, *Thais se pátri commendavit:* ut vel ipso accentu personæ dignitas intelligatur. Porro distinctio mutanda est: *Thais se patri commendavit: in clientelam et fidem Nobis dedit se.*

Nobis dedit se. Pa. Fratris igitur Thais tota 'st? Ch. Scilicet.
Pa. Jam hoc aliud est quod gaudeamus: miles pellitur foras.
Ch. Tum tu, frater ubi ubi est, fac quamprimum hæc audiat. Pa. Visam domum.
Th. Numquid, Gnatho, dubitas, quin ego nunc perpetuo perierim?
Gn. Sine dubio, opinor. Ch. Quid commemorem primum, aut laudem maxume?
Illumne, qui mihi consilium dedit, ut facerem; an me, qui ausus sim

Pa. *Fratris tui igitur Thais tota est in potestate?* Ch. *Omnino.* Pa. *Jam alia insuper nobis causa gaudii. Thraso excluditur a Thaide.* Ch. *Tu, Parmeno, da operam ut Phædria frater, ubicumque sit, hæc resciat.* Pa. *Visam domum, num is forte ibi sit.* Th. *Numquid, Gnatho, dubitas me periisse?* Gn. *Non dubito; immo, certo credo.* Ch. *Quid primum memorem, aut quem laudibus extollam? illumne qui mihi suasit, ut facinus exequerer? an me, qui ausus fuerim illud aggre-*

Bent. *In client. et*] Par. in marg. *in* Andr. ii. 1. 3. *Perl.* Bentleiana distinctio est in Bip. et Both. et sic in Delph. At fere silemus de lectt. ed. Delph. quando per ejus Interpretationem satis sunt manifestæ.—11 Ms. Lips. G. EP. *pelletur.* Par. ex duobus Mss. citat, *quia miles pelletur foras.* West. Quatuor ex nostris *pellitur;* ceteri omnes *pelletur.* Concinnius hoc, et ad sensum et ad numeros. *Bent. Pelletur* R. *Lind.* Sic Br. Bip. Both. —12 Glar. et G. F. cum Guy. præferunt *domi,* quomodo est in M. et Bœnd. cum edd. vetustis. In quibus ita Donatus: *Visam d.* unde vix conficias, *domi* legerit, an *domum.* Hoc Latinius videtur dictum. Ms. Lips. et Tr. *visam domum.* Ita et Leid. unus. *West.* In principio hujus versus adde dictionem *Tu* ex Bem. Alii libri habent *Tum tu:* quod stare non potest. *Fa.* Nostri omnes mendose, *Tum tu.* Bent. *Hoc* Guelf. 2. *Ut audiat* 3. *Perl. Domum* defendit Bip. *Tu* pro *Tum tu* Bent. Z. Both.—13. 14 *Numquid, Gnatho, dubitas quin ego perpetuo perierim? Sine | Dubio opinor. Quid commemorem primum? aut quem laudem maxime*] Alia lectio est in Bem. Nam is solus, post 'Gnatho,' habet *tu;* item, post *ego, nunc,* licet deletum. Pronomen vero *quem* non habet: atque in his duobus postremis o. l. s. consentiunt, id est, ut dictionem *nunc* habeant, *quem* vero non habeant. Sed in Bem. ita ordinati sunt hi duo versus: *Numquid, Gnatho, tu dubitas quin ego nunc perpetuo perierim? | Sine dubio opinor. Quid commemorem primum aut laudem maxime?* Faërnus. Nostri *quem* non habent, *nunc* habent; utrumque recte: sed illud male, quod careant *tu.* Bent. *Tu dubitas* Both. Cum voce 'Sine' claudit hunc vs. Delph. ut et Bip. quæ ad 'Visam domum' sic notat: 'Abitio sic Parmenonis mutat scenam. Restant ab altera parte Thraso cum Gnathone, ab altera Chr. secum loquentes.' Bip. igitur versu nostro 13. incipit Scenam decimam. *Quem laudem* Delph.—15 *Illum qui* Ms. Lips. *Illum qui dedit mihi consilium* G. ET. EM. *West. Illum qui mihi dedit consilium*] Bem. *Illumne;* quod expeditiorem reddit versum: qui tamen et juxta vulgatam lect. utcumque sustentari potest. *Fa. Illumne qui mihi dedit consilium ut facerem; an me qui ausus sim*] Sic Fa. ex

Incipere? an fortunam collaudem, quæ gubernatrix fuit;
Quæ tot res, tantas, tam opportune in unum conclusit diem?
An mei patris festivitatem, et facilitatem? o Jupiter!
Serva, obsecro, hæc nobis bona. Ph. Di vostram fidem! incredibilia
Parmeno modo quæ narravit: sed ubi est frater? Ch. Præsto adest.
Ph. Gaudeo. Ch. Satis credo: nihil est Thaide hac tua, frater, dignius
Quod ametur: ita nostræ est omni fautrix familiæ.
Ph. Mihi illam laudas? Th. Perii! quanto minus spei est, tanto magis amo.

*di? an partem laudis tribuam fortunæ quæ direxit? quæ tot tantasque res opportune uno absolvit die? an mei patris humanitatem et comitatem? O Jupiter, fac precor ut perpetua sint nobis hæc bona.* Ph. *Dii vestram fidem! quæ modo Parmeno incredibilia commemoravit? Sed ubi est frater?* Ch. *Præsto est; hic præsens est.* Ph. *Lætor.* Ch. *Vere credo. Nulla est mulier tua illa Thaide dignior, quæ ametur, frater; ita favet nostræ omni familiæ.* Ph. *Mihi vero illam laudas, qui hanc amo et quanti sit scio?* Th. *Occidi. Quanto minus spei restat,*

Bembino: sed non attendit ad versum hiantem, *qui ausus sim:* ubi synalœpha cessat, plane contra artem. Et quidem in promtu est *qui ausus siem* reponere: sed, si antea recte 'dedit,' et postea 'gubernatrix fuit;' tum hic necesse est *ausus sum*, ut alter ex Meadianis habet. Repone igitur, *an me qui id ausus sum.* Bent. In uno cod. Bent. *ausum sum*, probe. *An illum* Guelf. 3. *Perl. Illum* Br. *Mihi* delet Both. *Dedit consilium* dant Br. Z. Bent. Bip. Delph. *Qui id ausus sim* Bip. Delph. *Qui id a. sum* Both.—16 *Gubernator* mallet Guy. Vulgatam tuetur West. *Congubernatrix* Ms. Lips.—17 Par. p. var. *hunc* pro *unum.* Perl.—18 *Felicit.* pro *facilit.* Guelf. 1. 'An' rejiciunt in versum 17. Delph. et Bip.—19 *Di*] Hic quibusdam [inter quos Dac. numerabis] initium est novæ Scenæ. *West.* Vulgo sine distinctione *S. o. h. nobis bona* (vel *bona nobis*). *Di, &c.* quasi una hæc Scena esset, quod falsum arguit versus 12. *Both.* qui voce 'Di' novam Scenam incboat, et sic dividit: *Di, vostram fidem! incredibile, P. m. quod narravit!* | *Set ubi est frater? Præsto adest.* | *Gaudeo, &c.* Monet Fa. *bona nobis* esse in o. l. s. et Bent. ita esse in suis. Sic dant Br. Bent. Perl. Voce 'bona' Scenam claudunt GM. et Guelf. 1. et voce 'Di' incipit Bip. Scenam undecimam. Notat Bruns: '*Di*] Inchoat versus novam lineam, quasi initium sit novæ Scenæ.' *Incredib. sunt* Guelf. 3.—20 *Præsto est* Guelf. 3. et Delph.—21-23 *Nihil est Thaide tua dignius*] Desunt hic post dictionem 'Thaide' duo verba, quæ in o. l. s. sunt, *hac frater.* Et in sequenti versu Bem. habet, *ita nostræ omnis est fautrix f.* et recte: dicemus enim, Sum fautor tui, quod in casu dandi non temere reperias. Versus autem ita in trochaicos ordinamus: *Gaudeo. Satis credo: nihil est Thaide hac, frater, tua* | *Dignius quod ametur, ita nostræ omni'st fautrix familiæ.* | *Mihi illam laudas? Perii: quanto minus spei est, tanto magis amo.* Fa. Nostri omnes *hac frater* habent; unus tantum *omnis* cum Bembino. Vide vero superstitio quid facit. Ut faveat Bembino Faërnus, negat *Sum fautor tibi* bene Latine dici. Quid

Obsecro, Gnatho, in te spes est. Gn. Quid vis faciam? Th. Perfice hoc
Precibus, pretio, ut hæream in parte aliqua tandem apud Thaidem.
Gn. Difficile est. Th. Si quid collibuit, novi te. Hoc si effeceris,
Quodvis donum et præmium a me optato, id optatum feres.
Gn. Itane? Th. Sic erit. Gn. Si efficio hoc, postulo, ut mihi tua domus,

*tanto magis amore ardeo. Obtestor te, Gnatho, omnem spem in te posui.* Gn. *Quid vis faciam?* Th. *Perfice precibus, pretio, ut mihi aliquis locus tandem restet certus, in amore Thaidis.* Gn. *Difficillime id fieri potest.* Th. *Novi ingenium tuum; si tibi quid placet, id facile efficis: si hoc mihi adeptus fueris, cujusvis doni et præmii optionem tibi do. Opta, optatum a me accipies.* Gn. *Itane ais?* Th. *Aio.* Gn. *Si hoc efficio, postulo ut tuæ domus mihi semper fores apertæ sint; sive*

ergo illud est, Hec. II. Prol. vs. 40. 'Facite ut vestra auctoritas Meæ auctoritati fautrix adjutrixque sit.' Ceterum, post 'familiæ,' ex omnibus fere libris et Edd. vett. pone, *Hui, Mihi illam laudas?* Quod egregie juvat sententiam. *Bent.* Riv. *Hui, mihi illam laudas?* præfert ex codd. emendatioribus. Ms. Lips. *quanto minus spei est mihi.* West. *Mihi illam laudas?*] Bent. ex libb. s. *Hui.* Sed omitt. Fa. West. Lind. al. *Perl.* qui notat *Hui mihi* legere Guelf. 1. *Mihi Thaidem illam laudas* videtur legisse Eug. Dat Br. *hac, frater, tua,* et *omni est,* et *Hui mihi,* et *quanto minus mihi spei est.* Delph. et Bip. claudunt versum 20. voce 'Gaudeo,' et dant *hac, frater, tua.* Delph. claudit versum 22. verbis *Hui mihi,* et ordinat *quanto spei est minu'.* Bip. dat *omni est,* et terminat versum 22. voce *Hui.* Dant Bent. et Both. *omni est:* et claudunt versum 22. voce *Hui.* Dat et Both. *quanto spe minus,* omisso *est.* 'Dignius' collocant in versu 22. Bent. Both. Perl. et dant *hac, frater, tua.* —24 *Quid vis? faciam.* Ita dant Par. Perl.—25 *Tandem*] Ita legit Schottus, Nod. Cic. IV. 18. Gebhardus *tamen,* ad Ciceronis Fam. VII. 31. *West.* *Aliqua in parte tamen* Delph. *In parte ut hæream* Both.—26 Duo Leidd. et Bœnd. *Si quid collibuit tibi, est facile, novi te.* West. Hic optimi Faërni diligentiam desidero. Codex enim Bembinus, ipso Bembo teste, non *conlibuit,* ut nostri, sed *conlibitum* habet. Donatus, tam in Edd. vett. quam codice scripto: 'Siquid tibi collibitum est,' Ellipsis: pro *Siquid collibitum est, efficis.* Repone ergo, *Difficile est. Siquid collibitumst, novi te.* Bent. *Si quid collibitum 'st*] Ita Do. [et Both. et ipse Perl.] *Collibitum est facile* Guelf. 2. *Si quid tibi* 3. et *cognovi.* Perl.—27 *Quodvis donum et præmium a me optato*] Lectum olim etiam ἀσυνδέτως, teste Donato. Et ita exhibet editio Aldina, et quædam aliæ. Sunt libri, in quibus est, *donum in præmium.* In aliis, *donum a me et præmium optato.* West. Contra Donati distinctionem facit ipse Terentius supra, II. 3. 60. 61. 63. 66. Consule Burmannum ad Ov. Met. II. 44. *Id. in Add. Donum, pr.*] Al. *et.* Extrud. Par. Mur. Bent. al. Lectum olim ἀσυνδέτως. *Perl.* Vulg. *Quodvis donum et pr.* putide. Bent. copulam omittere satis habuit. *Both.* qui dat *Quodvis donum præmio a me, &c.* Notat Bruns: '*Quodvis*] Mutat in *Quidvis.*' *Et* omittunt Br. Eug. Bip. Perl.—28 Quidam libri, *ut tua mihi domus:* elegantius. *West.* *Si hoc efficio*] L. s. et Donatus, *Si efficio hoc.* Fa. Nostri quoque omnes *efficio hoc;* et bona eo-

Te præsente, absente, pateat; invocato ut sit locus
Semper. TH. Do fidem, futurum. GN. Accingar. PH. Quem hic ego audio?
O Thraso! TH. Salvete. PH. Tu fortasse, quæ facta hic sint, nescis.
TH. Scio. PH. Cur ergo in his ego te conspicor regionibus?
TH. Vobis fretus. PH. Scin' quam fretus? Miles, edico tibi,
Si te in platea offendero hac post unquam, quod dicas mihi,

*adsis, sive absis; ut mensæ tuæ mihi semper locus aliquis relinquatur vacuus, etsi non invitatus fuerim.* TH. *Polliceor tibi, meamque fidem obligo, hoc ita fore ut petis.* GN. *Aggrediar.* PH. *Quem hic ego audio? O Thraso, tune hic es?* TH. *Salvi estote.* PH. *Tu fortasse ignoras, quæ hic facta fuerint.* TH. *Minime ignoro.* PH. *Cur ergo in his urbis partibus te conspectui meo offers? cur non hinc abis?* TH. *Vobis confisus hic adsum.* PH. *Scis quam confidere debeas? Miles, denuntio tibi, si posthac te unquam in hac platea forte obvium habuero; nihil causæ*

rum pars, *tua mihi domus.* Concinnius, ut 'Mihi' in Arsi sit. *Bent.* *Si efficio, hoc postulo ut tua mihi* Br. *Hoc si efficio* Delph. et *tua mihi* cum Bip. Both. Perl.—29 *Te præsente, te absente* EP. *West.* *Et absente* Guelf. 3. atque *et* post 'invoc.' *Perl.*—30 *Do fidem ita futurum*] Delevimus dictionem *ita*, quæ in Bem. et aliquot aliis libris non est; sine qua et versus et sensus optime constant. *Fa.* Neque in nostris est *ita*. *Do fidem futurum:* ut in 'fidem' elevatio et mora fiat. *Do fidem ita futurum;* vix audis hic 'fidem,' sine quo cetera nihili sunt. *Bent.* O. l. s. quotquot sunt, *Quem ego hic audio?* nec versus repugnat, si in dictione 'Quem' non fiat collisio. *Fa.* Sic et nostri: non fit hic collisio, quia 'Quem' in ictu est, in principio Anapæsti. *Bent.* *Ita* habet Delph. *Facturum* Guelf. 3. *Ego hic* Br. Bip. Both.—31. 32 Suspicor carmen inversione ordinis depravatum. Constabit, si sic legas: *O Thraso, salvete: tu fortassis hic quæ facta sunt nescis. Scio, cur ergo in his te conspicor regionibus?* Ut *ego* elidatur. *Er.* *Conspicor*] Ms. Lips. *conspicio.* West. *Cur te ergo in his ego conspicio* R. et Vet. Cod. *Lind.* Hi versus in libro tantum Bembino juxta vulgatam lectionem leguntur: nisi quod pro *conspicor* habet *conspicior*. Alii antiqui libri habent *conspicor* cum Donato: et in superioribus, *quæ facta hic sient*. Præterea et antiqui et recentes omnes libri et Donatus ita ferme verba collocata, versusque ordinatos habent: *O Thraso. Salvete. Tu fortasse quæ facta hic sient Nescis. Scio. Cur te ergo in his ego conspicor regionibus?* Fa. Ita dant Bent. Bip. Delph. *Cur te ergo in his ego conspicio* Br. Dat Bothius: *Eho, Thraso, ... Salvete. Tu fortasse, quæ facta hic scient, Nescis. Scio. Cur ergo in his te ego conspicor reg.* Perl. legit *Tu fortasse, quæ facta hic scient, Nescis,* et notat *scient* esse in Guelf. 3. et *ergo tu* in 2.—33 *Scis*] Repone ex omnibus libb. et edd. vett. *Scin.* Et fortasse legendum est *Vobis fretum. Scin quam fretum?* Nisi cum

NOTÆ

32 *In his regionibus*] Gallice; *en ces quartiers.* Nam Urbs in regiones, regio in vicos, vici in ædes divisi sunt.

Alium quærebam, iter hac habui, periisti. Gn. Eia, haud sic decet.
Ph. Dictum est. Gn. Non cognosco vestrum tam superbum. Ph. Sic erit.
Gn. Prius audite paucis; quod cum dixero, si placuerit,
Facitote. Ph. Audiamus. Gn. Tu concede paulum istuc, Thraso.
Principio ego vos credere ambos hoc mihi vehementer velim,
Me, hujus quicquid facio, id facere maxume causa mea:
Verum idem si vobis prodest, vos non facere, inscitia 'st.

*erit, quod dicas mihi: Quendam alium quærebam, aut, Iter mihi hac fuit; illico peribis.* Gn. *Eia non sic convenit facere.* Ph. *Satis hoc sufficiat dictum tibi fuisse.* Gn. *Non vos cognosco tam superbos esse.* Ph. *Sic fiet.* Gn. *Prius audite quæ breviter dicam: hæc ubi dixero, si grata fuerint, facite.* Ph. *Audiamus.* Gn. *Tu abscede paululum istuc, Thraso. Primum hoc vos rogo, ut mihi credatis, me, quicquid in hac re facio, in primis mei gratia id facere: verum, si idem quoque vobis utile est, stultitia est, si id non faciatis.* Ph. *Quidnam hoc est?*

Donato solœcismum dicas, stulto et militi convenientem. *Bent.* *O Miles* Guelf. 3.—34 *Si in platea hac te offendero post unquam, nihil dicas mihi*] O. l. s. quotquot sunt, ita habent: *Si te in platea offendero hac, post unquam nihil est quod dicas mihi:* ita versus esset trochaicus hypercatalecticus, cujusmodi et alibi apud Terentium inveniuntur. Quare, si quis hinc detrahere quid velit, ut versum faciat catalecticum, negabo ex sola ratione versus id facere licere, nisi testimonium librorum scriptorum afferat. Nos ergo ex Bembini auctoritate hunc locum emendamus, detrahendo has duas dictiones, *nihil est:* quam lectionem et Donatus hic et supra Scena 7. actus quarti, si bene consideretur in libris scriptis, licet ex parte corruptis, tenet. Puto ego illa duo verba *nihil est* ab aliquo inculcata, qui non intellexerit Terentii modum loquendi. Hic enim adverbium 'quod' significat id, quod vulgo dicimus, quantum ad id. *Fa.* Omnes nostri *nihil est quod.* Perperam. Elegans hic est usus particulæ 'quod.' *Bent.* *Unquam*] In Pall. teste Par. *nihil est.* Perl. Legit Delph. quod est in initio huj. Notæ, nisi quod habet *nihil quod. Nihil est quod* Br.—35 *Heia* Br. Bent. Both. Perl.—36 *Vostrum genus* tres Pall. *Perl.*—38 Lege *paulum.* Bent. *Auditote* Guelf. 3. *Huic,* omisso *istuc,* 2. *Perl.* *Paulum* dant Bip. Delph. Both. Perl.—39 *Volo* Ms. Lips. G. EM. *West.* Antiqui libri et Do. ita collocant, *vos ambos credere.* Fa. Duo tantum ex nostris *credere ambos:* quod tamen, vel sine illis, versus sibi vindicaret. Porro omnes habent *volo,* non *velim.* Et sic Edd. vett. *Bent.* *Volo* R. et vett. libb. *Lind.* *Ambos credere* Br. Bip. Delph. *Volo* Br. Bent. Delph. Both. et Perl. qui monet *velim* esse in Guelf. 3.—40 *Faciam* G. EM. *West.* *Faciam* libri omnes cum edd. vett. *Bent.* *Faciam* Vet. Cod. *Lind.* Sic Br. Bent. Delph. Bip. Both. et Perl. qui notat *facio* esse in Guelf. 3.—41 *Verum id si vobis*] O. l. s. et Donatus, *Verum si idem:* nec versus repug-

NOTÆ

38 *Tu concede paulum istuc, Thraso*] Id facit Gnatho, ne Miles se vituperari audiat.

**Ph.** Quid id est? **Gn.** Militem ego rivalem recipiendum censeo. **Ph.** Hem!
Recipiendum! **Gn.** Cogita modo. Tu hercle cum illa, Phædria,
Et libenter vivis; etenim bene libenter victitas.
Quod des, paulum est; et necesse est multum accipere Thaidem,

Gn. *Ego, ut competitorem Militem in amore tibi esse patiaris, Phædria, tibi expedire arbitror.* Ph. *Hem! ut competitorem patiar?* Gn. *Cogita modo, Phædria: tu mehercule cum Thaide laute et sumtuose convivaris; nam etiam delicatis et amplis conviviis delectari soles. Quod vero ei des, parum tibi est; et necesse est*

---

nat, si synalœpha non fiat. *Fa.* *Si idem* Br. Bent. Z. Bip. Perl. *Id* post 'vos' Guelf. 1.—42 *Rivalem ego*] Do. et o. l. s. præter Bembinum, *ego rivalem*, meliore numero et compositione. *Fa.* Nostri omnes, *ego rivalem*. Et pro *Quid est* quinque cum Edd. vett. *Quid id est?* Bent. *Quid est* Br. Bip. Z. *Em* Br.—43-45 *Ph. Hem, Recipiundum*] Hoc Chæreæ tribue: 'Hem' solum Phædriæ; qui præ indignatione nihil respondet, sed vultu consilium spernit. *Bent.* Ms. Lips. *benivolenter victitas.* Guyeto, *etenim bene libenter victitas. Quod des, paulum est*, ineptorum interpolatorum additamenta sunt. Inepte, ne quid gravius dicam. *West.* *Tu hercle cum illa, Phædria, Et libenter vivis, etenim bene libenter victitas, Quod des paululum est, necesse est multum accipere Thaidem*] Dictio *etenim* in multis libris est in duas divisa: et sane ratio sermonis exigit, ut, postquam *et* præcessit, aliud *et* sequatur: nam illud *et*, quod sequitur in principio sequentis versus, *Et quod des paululum, et necesse est multum accipere Thaidem*, omnes antiqui libri et multi alii ex recentibus non habent. Omnes vero quotquot sunt, post *paululum*, habent verbum *est*, et post id in contextu Bembini non est conjunctio *et;* qua demta, versui commodius est. *Fa.* Omnes nostri cum Edd. vett. habent *et necesse*, tres autem *paulum* pro *paululum: Quod des paulum est, et necesse est.* Pro *Et libenter vivis*, unus ex Regiis *Ut libenter.* Lege et distingue, *Tu hercle cum illa, Phædria, Ut libenter vivis* (*et enim bene libenter victitas*) *Quod des paulumst, et necesse est multum accipere Thaidem. Ut vivis;* hoc est, prout vivis. Ut tu laute, sumtuose, cum ea vivis quotidie, necesse est, ut illa multum accipiat; tibi vero paulum est quod des. Quid jam difficultatis est? Sed exoritur vir eruditus, qui omnia hic conturbet: neget *libenter vivere* pro, laute, hilariter hic dici, sed libenter cum illa; neget *bene libenter* una jungi, sed *libenter* subdistingui, Libens, Volens, *bene victitas.* Quid ergo illud prisci Catonis c. 156. 'Si voles in convivio multum bibere, cœnareque libenter?' Quid quod Cicero De Finibus II. 8. de Lælio et Gallonio? Hunc nempe Gurgitem 'libenter cœnasse' fateri omnes; 'bene' cœnasse, Lælium et omnes qui recte sapiunt negare. Sed piget in his morari; nec ejus hariolationem *et etiam* pro *et enim*, nec trajectionem 'hercle' in versum sequentem vacat excutere. Febriculosæ hæ correctiunculæ, quasi herbæ solstitiales, paulisper fuere. *Bent.* Ex Bent. conjectura legendum est *Ut libenter vivis;* deinde parenthesi includenda verba *etenim bene lib. victitas.* R. D. Ph. *Hem!* Ch. *Recipiendum*] L. antiq. Ph. *Hem recipiendum.* Hanc oration. a Bent. inter duas personas contra o. codd. divisam ac distinctam recepi quidem in textum, sed parum abest, ut ab ingenioso Viro tam scite persuadente ad vulg. lectionem recedam. *Victitas, et* Guelf. 2. *Perl.* Bent. ex uno Cod. contra ceteros omnes rescribens *Ut*, dein (*et enim — victitas*) intercludens,

Ut tuo amori suppeditare possit sine sumtu tuo.
Ad omnia hæc magis opportunus, nec magis ex usu tuo
Nemo 'st: principio et habet quod det, et dat nemo largius.
Fatuus est, insulsus, tardus: stertit noctesque et dies.
Neque tu istum metuas ne amet mulier: facile pellas, ubi velis.
Ph. Quid agimus? Gn. Præterea hoc etiam, quod ego vel primum puto:

*multum aliunde lucrari Thaidem, ut tuo amori satisfaciat, nulloque pretio hoc tibi constet. Ad hæc autem omnia, nemo est magis idoneus, nec magis utilis tibi, quam hic Thraso. Principio multum largiri potest, et nemo est qui det largius. Stolidus est, illepidus, ignavus, somno dies noctesque immersus est; neque timendum est ne a muliere magis quam tu ametur; facile illum expuleris, quandocumque libebit.* Ph. *Quid nobis agendum est?* Gn. *Insuper hoc quoque, quod ego præcipuum*

sermonem interficit, et ipse Harii libita ad h. l. reprehendit. Sapientius disjungi vult Fa. *et enim*, ut respondeat hoc et priori. *Enim* h. l. sane: quod rem eleganter auget. *Quod des: Et*, quod male recepit Heins. abest a libb. antiquis, et a metro respuitur. *Bip.* quæ dat *Quod des paululum est, necesse est m. &c.* Legit Bothius: *Et lubenter vivis* (*etenim bene lubenter victitas*), *Et, quod des, paulum est, necesse est, multum accipere Thaidem. Tuo ut, &c.* Sic Delph. dat: *Et lib. vivis (etenim b. lib. victitas) Et quod des paulum, et necesse est, &c. Paululum* exhibent Br. Z. *Et enim* Perl.—46. 47 Alii legunt, *suppeditari:* perperam. *West.* Spondeo tibi, me veram Poëtæ manum reduxisse: *Ut tuo amori suppeditare possint sine sumtu tuo Omnia hæc; magis opportunus.* Suppeditare, intransitive, est Suppetere, sufficere. Exempla sunt obvia. Siquis tamen malit, legat hic *suppeditari*, ut ex nostris duo. *Bent. Sine sumtu tuo. Ad*] Post 'tuo' distinguunt West. ac Mur. recte. Al. continuant sermonem perplexe. *Perl. Nec magis*] *Et* pro *nec* Guelf. 3. quod corrector, deleto illo, adjecit. *Id.* Omissis nugis, s. ausis Bentleii, subvenimus potius sqq. aptius intercidendo. *Bip.* quæ dat *Ut tuo amori suppeditare possit sine sumtu tuo ad Omnia hæc, magis opportunus, nec magis, &c.* Dat Bothius: *Tuo ut amori suppeditare possint sine sumtu tuo Omnia, magis opportunus nec magis, &c.* Dat Delph. *Sine sumtu tuo; ad Omnia hæc magis, &c.* Ceterum notat Bruns: '*Ex usu tuo, Nemo*] Edit. sine distinctione.' Cum Br. distinguunt Bent. Perl.—48 *Nemo 'st*] Ms. Lips. *Nemo potest.* West. Sic Br. *Nemo potest esse* Guelf. 2.—49 Bem. et nonnulli alii, mihi probati, libri, non habent copulam *que*. Fa. *Noctes et*, sine *que*, omnes nostri, duobus exceptis. Sed illud etiam vide, ut decrescat sententia; 'tardus' quippe minoris contumeliæ est, quam aut 'fatuus' aut 'insulsus.' Senserunt hoc veteres Magistri; itaque exponunt: 'Tardus in venerem; qui non facile explicet venerem; quæ res meretricibus odiosa est.' Apage hoc; et repone, *Fatuus est, insulsus, bardus, stertit noctes et dies.* Nonius tamen, v. Tardus, hunc locum citat; et sic habetur apud Asconium p. 69. *Noctes et dies* R. *Lind.* Bent. eleganti, sed non necessaria conjectura legit *bardus.* R. D. Bentleium sequitur Both.—50 *Tu* abest post 'Neque' a Guelf. 2. *Perl.* Id omittunt et Br. Bent. Bip. Dat Both. *Ne istunc metuas ne. Pellas facile* Delph.—51 *Quid agimus?*] Omnino hoc Chæreæ tribuendum; qui cum sponsam haberet Pamphilam, nec Thaidis amore teneretur, prior ad consentiendum erat, quam frater. *Bent.* Bent. frustra id Chæreæ tribuit. *Bip.*

Accipit hominem nemo melius prorsus, neque prolixius.
PH. Mirum, ni illoc homine quoquo pacto opus est. CH. Idem ego arbitror.
GN. Recte facitis. Unum etiam hoc vos oro, ut me in vestrum gregem
Recipiatis: satis diu hoc jam saxum volvo. PH. Recipimus.
CH. Ac libenter. GN. At ego pro istoc, Phædria, et tu, Chærea,
Hunc comedendum et deridendum vobis propino. CH. Placet.

*existimo; nemo hominem convivio excipit liberalius, neque lautius et magnificentius.* PH. *Nimirum hoc homine omni modo nobis usus est.* CH. *Idem judico.* GN. *Recte vobis prospicitis. Unum etiam est quod a vobis postulo, ut me in vestram sodalitatem admittatis. Satis diu hunc lapidem molior: jamdiu id conor.* PH. *Admittimus.* CH. *Idque libenti animo facimus.* GN. *At ego pro ista gratia, Phædria, tuque, Chærea, hunc Militem vobis comedendum et deridendum propino: hunc vobis trado, ut ejus sumtibus lauta et copiosa convivia faciatis, eique ex solito*

—52 In tribus antiquis libris legitur *homo nemo.* Ita 'Accipit' absolute intelligendum est: et sic quoque stat versus, assignando primæ sedi trochæum. *Fa.* Recte *homo nemo;* ut ex nostris aliquot; etsi novem fere in diversas partes abeant. Nonius, v. Accipere, habet *Accipit hominem.* Sed ibi codex scriptus 900. annorum, *homo.* Servius quoque *homo* ad Æn. III. 353. *Prorsum,* non *prorsus* plerique omnes: quod certe inter 'melius' et 'prolixius' ideo concinnius est, quod ingratus iste sibilus evitetur. *Bent. Acc. hominem nemo prorsum neque* Br. *Melius* abesse non posse notat Bruns. *Nemo melius prorsum* Bent. Bip. Both.—53 Muta personarum vicem, et prius da Chæreæ, posterius Phædriæ; qui, ut Thaidis amator, ad consensum tardior esse debet. Neque aliter Donatus. *Bent.* Accedunt Both. Perl. *Ego* omittit Delph.—54 Ab omnibus nostris et Edd. vett. abest *hoc.* Recte: et sic citat locum Servius ad Æn. XI. 352. *Bent.* Omittit et Br.—55 In Ms. Lips. τῷ *volvo* suprascriptum, *verso.* Quomodo et Cicero videtur legisse, Tusc. Quæst. I. 5. 'Num illud, quod Sisyphu' versat Saxum sudans nitendo, neque proficit hilum?' In EP. est, *jam hoc saxum volvo.* West. *Hocjam s. vorso*] Msti nostri prorsus omnes cum Edd. vett. *jam hoc.* Concinnius *satis diu jam.* Sed illud, quod dedit Faërnus, unde venit? Pet. *verso,* ceteri *volvo.* Prætulit illud fortasse quis, ex Cicerone Tusc. I. 4. Quasi non a Virgilio major auctoritas, Æn. VI. 616. 'Saxum ingens volvunt alii, radiisve rotarum Destricti pendent.' *Bent.* Quidam Mss. *verso,* quod nec displicet. *Bip. Sat* Bip. *Jam hoc* Br. Perl. *Verso* Br.—56 *Lubenter* Br. Both. Perl. *Isto* Bent. Perl.—57 Ms. Lips. legit: *comedendum et bibendum vobis præbebo.* Sed τῷ *bibendum* suprascriptum, *deridendum.* Et Fabrini edidit, *bibendum.* EP. *deridendum vobis præbebo.* Et τὸ *præbebo* ex

## NOTÆ

57 *Propino*] Græcus in conviviis mos fuit, prægustandi vinum, priusquam poculum alteri traderetur: unde προπίνων et propinare dicuntur; propinantes autem sublatum poculum ostentabant, nominantes cui erant illud trädituri.

PH. Dignus est. GN. Thraso! ubi vis, accede. TH. Obsecro te, quid agimus?
GN. Quid? isti te ignorabant: postquam eis mores ostendi tuos,
Et collaudavi secundum facta et virtutes tuas,
Impetravi. TH. Bene fecisti: gratiam habeo maxumam.
Nunquam etiam fui usquam, quin me omnes amarent plurimum.
GN. Dixin' ego in hoc inesse vobis Atticam elegantiam?

*illudatis.* CH. *Gratum hoc nobis est.* PH. *Dignus est, Thraso, qui sic tractetur.* GN. *Thraso, quando libebit, accede.* TH. *Amabo, quid egisti?* GN. *Isti ingenium tuum non cognoverant: postquam eis exposui mores tuos, teque etiam laudibus extuli, prout facta tua et virtutes merentur, impetravi ab eis quod volebas.* TH. *Bene meritus es de me: gratiam habeo maximam. Nunquam etiam, ubicumque fui, ullus extitit, qui me summo amore non complecteretur.* GN. *Nonne ita est, ut vobis dixi, Thrasonis eloquentiam esse plane Atticam?* PH. *Nihil, Gnatho,*

duobus Mss. laudat Pareus, ex tribus *præbeo:* quod magno conatu defendit Muretus. Cicero autem 'comedendi' verbo passim hoc sensu utitur. Et Plautus. *West.* Recentissimus quisque, et pessimus liber, *præbeo:* Bembinus vero et omnes alii antiqui *propino* habent, ut in lectione vulgata. Ita et Donatus, qui dicit Gnathonem facete sic dixisse, ut parasitum, et ut qui de convivio loqueretur. Atqui, si dixisset, *deridendum præbeo,* quid faceti esset in dicto? nec versui propterea timendum, quod *propino* primam corripiat; nam et eandem producit Martialis. *Fa.* Pudet me nostrorum codicum, qui *præbebo* vel *præbeo* habent, uno tantum alterove excepto. *Propino* sine dubio recte. Sed aliud est quod miror tot sagaces Interpretes præteriisse. Quid enim hoc, *Propino comedendum et deridendum?* Qualis vero *propinatio,* ubi nulla potus mentio est? Qualis porro utilitas in stulto homine *deridendo?* Tædium hoc magis, quam aut lucrum aut voluptas esset. Non patiar tam deforme mendum diutius hic inolescere. Lego enim, *Hunc comedendum et ebibendum vobis propino. Placet.* Jam habet Gnatho, quod eis propinet. Res prodigi nepotis non minus exhauritur vino præbendo, quam cibo: æque ebibitur homo ejusmodi, ac comeditur: æque exsugitur quis et exsorbetur, quam devoratur. Quid, quod *deridere* non est vitæ parasiticæ: aut ipsi deridentur, aut aliis arrident. Nonius v. Propinare: 'Terentius Eunucho: *Hunc vobis comedendum et bibendum et deridendum propino.*' Vides versum ultra terminos excurrere: et veri admodum simile est, duplicem hujus loci lectionem ab homine minime malo esse positam, tam veterem *et ebibendum,* quam noviciam *et deridendum.* Bent. *Præbebo* R. sed *propino* in plerisque libb. *Lind.* Fatendum est *deridendum propinare* non nisi per duram catachresin dici; verumtamen hæc a parasito per vernilitatem quandam dicta videntur. *R. D.* Vulg. defendit Bip. Bentleium sequitur Bothius. *Præbebo* Br. *Præbeo* Delph. —58 *Accede, ubi vis* Both. *Ita dignus est* Br. qui *te* omittit.—59 *Sed* ante 'postquam' Guelf. 2. 3.—61 Repone *fecistis.* Bent. quem sequitur Both. —62 Omnes fere nostri cum vett. Edd. *quin me amarint.* Recte. *Bent.* Sic Br. *Me omnes quin* Both.—63 M. *vobis in hoc esse.* Magna Msstorum pars et ET. EM. cum Donato legit, *eloquentiam.* Sed et Erasmus in Adag. Martial. IV. 86. 1. *West.* *Atticam eloquentiam*] Ita omnes recentes libri, cum Donato: sed antiqui, *elegantiam:* quod magis videtur hui loco, et personæ

**Ph.** Nihil prætermissum est. Ite hac. *Ω* Vos valete, et plaudite.

CALLIOPIUS RECENSUI.

*omissum est a te, de Thrasonis virtutibus scilicet. Ita hac omnes. Vos valete et plaudite.*

Calliopius recensui.

Militis convenire, si Atticam elegantiam intelligas, pro lepore sermonis Attici. *Fa.* Nostri omnes *eloquentiam* cum Edd. vett. *Bent.* Pall. teste Par. *eloquentiam.* Itid. GM. In GC. fallit scriptura. *Perl.* Ex antiqnis codd. rectius suasit Faërn. *elegantiam.* Bip. *Eloquentiam* Br. *Vobis in hoc esse* Bip. Delph. *Esse* pro *inesse* Bent. Z. Both. Perl.—64 Ms. Lips. *Nihil præter promissum est* CIↃ *vos valete plaudite. Calliopius recensui.* Leidensium unus: *ω vos valete.* Mss. plurimi legunt, ut edidi. Si cum Mureto et Fabriciis legas, *Nihil præter promissum est,* Phædria per jocum confirmabit id, quod de Thrasone dixerat Gnatho. Atque ita ediderunt Juntæ, Fr. Raphelengius, alii. *Ite hac:* EP. *Ite hac. ω vos valete plaudite.* Quod vero in quibusdam libris legeretur, *Ite hac o vos valete et plaudite,* inde natum autumat G. F. *Ite hac omnes,* quod est in quibusdam Mss. et editis. *West.* G. illa 'Ite hac' Gnathoni tribuit; 'sed et ET. EM. *Id in Add. Nihil prætermissum est. Ite hac omnes. Vos valete et plaudite*] Nullus omnino liber scriptus habet dictionem *omnes;* qua demta, non stat versus. Antiqui omnes hanc continent lectionem, *Nihil præter promissum est. Ite hac. Vos valete et plaudite:* quo quidem modo versus contracta dictione 'Nihil' in unam syllabam, optimus est trochaicus. Nunc, qui sit horum verborum sensus, videndum est: et puto hunc esse, ut interroganti Gnathoni, 'Dixin ego in hoc esse vobis Atticam elegantiam,' plus respondeat Phædria, dicendo, *Nihil præter promissum est,* quam si responderet, 'Dixisti:' dicendo enim *nihil præter promissum est,* et Gnathonem promisisse, et Thrasonem præstare significat: si enim nihil præter promissum est, ergo omnia sunt ut promissa sunt. Sane in libro Victoriano antiquum glossema in margine ascriptum est in hunc modum: Omnia promisso tuo respondent, et nihil extra illud est. *Faërnus.* Veterrimi ex nostris etiam, *Nihil præter promissum est.* Bent. *Ite hac*] L. antiq. *omnes.* Sed nullus lib. script. id quod Fa. monet, hab. *omnes.* Habet autem GC. quem ille non vidit. Post vocem 'hac' sequitur in GM. pro glossa: ad domum illius; et in contextu signum aut lit. In GM. et Guelf. 2. 3. finem faciunt verba: *Calliopius recensui.* Perl. *Præter missum*] Edit. *promissum,* probante Bent. et sic etiam in Ms. a pr. m. quod perperam correctum est. *Bruns.* Omittit Br. *et,* et ita Fabulam claudit: *Terentii Afri Eunuchus explicit: Calliopius recensuit.*' *Præter promissum* dant Bent. Z. Bip. Both. Delph. *Ω* non habent Bent. Bip. Both. Perl. Delph.

FINIS EUNUCHI.